

68 | 2021

L O Š K I RAZGLEDI

LOŠKI RAZGLEDI 68

LOŠKI RAZGLEDI
68 – 2021

Uredila:

Marija Lebar

Uredniški odbor:

Mojca Ferle

dr. Matevž Košir

Marija Lebar (glavna urednica)

Judita Šega

dr. France Štukl

dr. Luka Vidmar

Ivo Vraničar

Za vsebino člankov odgovarjajo avtorji.

Redakcija zaključena maja 2022.

Jezikovni pregled:

mag. Alenka Klemenc

Prevodi:

Martin Cregeen (angleščina)

Milica Krajnik (nemščina)

Katja Uršič (nemščina)

Oblikovanje in priprava za tisk:

Oblikovanje naslovnice Nives Lunder

Tisk:

Tiskarna Pro Grafika

Izdalo in založilo:

Muzejsko društvo Škofja Loka

zanj Helena Janežič, predsednica

www.mdloka.si

Naklada:

600 izvodov

Izdajo Loških razgledov je finančno podprla Občina Škofja Loka.

ISSN 0459-8210

Ob vsaki novi številki *Loških razgledov* se sprašujem, kaj je knjiga Ali je to samo zbirka popisanih, porisanih ali potiskanih listov iz papirja, pergamenta ali drugega materiala, na eni strani zvezanih skupaj in ovitih v platnice, kot je zapisano v Wikipediji. Ali je to predmet, – knjigo lahko listamo, prijemamo, trgamo ..., je to naprava, ki je oštevilčena in nam omogoča lažje iskanje informacij, ali medij, s katerim prenašamo sporočila, podatke, informacije ... Knjiga je res vse to, ampak je tudi mnogo več. Prav gotovo so knjige – vsaj bile so – eden glavnih načinov razširjanja znanja in idej med ljudmi. Mnogim je knjiga del življenja. In če je tako, potem ima vsaka knjiga tudi svojo zgodbo.

Letošnji *Loški razgledi* imajo mnogo zgodb, iz različnih časov, različnih obdobj, različnih okolij. Mogoče vas bodo nagovorile zgodbe iz bližnje preteklosti, iz časa pred tridesetimi leti, časa nastajanja naše države. Temu so namenjeni prvi prispevki letošnjega zbornika.

Želim si, da bi vas pritegnile tudi druge zgodbe: zgodba Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov v Škofji Loki z začetka 20. stoletja; ali zgodba o Crngrobu – protiturskem taboru: *Crngrob je kakor stara gospa, ki ji vsaka doba nekaj doda, a ji vse odlično pristaja*, zapiše v svojem prispevku dr. France Štukl.

Avtorji predstavijo še kar nekaj zgodb ljudi, tesno povezanih z našimi kraji, pa doslej skorajda neznanimi. Eden med njimi je bil Lovro Pintar, rojen pri Sv. Tomažu v Selški dolini, izjemen slovenski narodni buditelj iz 19. stoletja. Ali pa Matija Debeljak, rojen na Visokem, jezikoslovec, meceni, mož, ki je živel tiho in neopazno ter je ob smrti vse svoje nemajhno premoženje namenil razvoju kulture in izobraževanja. Zapisana je zgodba Blaža Demšarja, rojenega v Selcih v Selški dolini, najboljšega slovenskega goslarja; njegove *demšarice* zvone v rokah nekaterih najboljših slovenskih in tujih godalcev. In zgodba o tem, kako je znani slovenski fotoreporter Edi Šelhaus s svojim pestrim in bogatim življenjem ter pomembnim delom tesno povezan s Škofjo Loko.

Predstavljamo tudi zgodbo iz naravnega okolja, iz Žirovčeve luže v Godeških lokah, nesporno ene od vročih točk biološke raznovrstnosti na Škofjeloškem. Tod lahko najdemo čudovito obarvane primerke lepenjca *Plateumaris sericea*, ki zbujajo pozornost s svojimi bleščečimi kovinsko zeleno, modro, rdeče, bakreno, rumeno in zlato prelivajočimi se barvami, ki krasi naslovnico letošnjih *Loških razgledov*.

Še veliko zgodb je v *Loških razgledih*, ki čakajo, da si vzamete čas, da vas nagovorijo, sprožijo v vas razmišljanje, vas opozorijo na nekaj, na kar niste bili pozorni. Vsaka od njih je po svoje dragocena – za avtorja in naj bo tudi za vas!

Marija Lebar, urednica

Vsebina / Contents

<i>Marija Lebar</i>	Uvodne misli <i>Foreword</i>	5
30 let samostojne Slovenije 30th anniversary of Slovenia		11
<i>Peter Hawlina</i>	Če ni cilja, je vsaka pot prava <i>If not the aim, each path is right</i>	13
<i>Vincencij Demšar</i>	Ob 30-letnici samostojne Slovenije <i>On the 30th anniversary of Slovenia</i>	20
<i>Aleksandra Hoivik</i>	Spomini in pričevanje na osamosvojitvene čase Slovenije <i>Memories and testimony of the independence of Slovenia</i>	28
Razgledi Views		41
<i>Dejan Burkeljca</i>	Loški vitezi in upravni aparat Loškega gospostva v srednjem veku <i>Loka knights and administrative apparatus</i> <i>Loka economy in the Middle Ages</i>	43
<i>Jana Hafner</i>	Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov v Škofji Loki (1894–1903) <i>Catholic society of handwork assistants</i>	65
<i>France Štukl</i>	Crngrob – protiturški tabor <i>Crngrob – anti-Turk walled church</i>	95
<i>Mojca Jenko</i>	Crngrob: Bolfgangova Sv. Ana Samotretja spet z nami <i>Crngrob: Bolfgang's Sv. Ana Samotretja with us again</i>	107
<i>Martina Fekonja</i>	Hudobni duhovi s Trnja: umetnost, dediščina in stik z drugim svetom <i>The Evil Spirits of Trnje: art, heritage</i> <i>and contact with the other world</i>	117

<i>Mira Delavec Touhami</i>	Lovro Pintar, izjemni slovenski narodni buditelj v 19. stoletju <i>Lovro Pintar, an exceptional national revivalist in the 19th century</i>	133
<i>Matija Demšar Matej Demšar</i>	Matija Debeljak: jezikoslovec, meceni, poslovni angel slovenstva <i>Matija Debeljak: Linguist, patron, business angel of Sloveneness</i>	147
<i>Dušan Brešar</i>	Agneza Zupan, borka za pravice žensk <i>Agneza Zupan, fighter for women's rights</i>	159
<i>Jožica Šparovec</i>	Škofja Loka v očeh fotoreporterja Edija Šelhausa <i>Škofja Loka through the eyes of photojournalist Edi Šelhaus</i>	169
<i>Franc Križnar</i>	Blaž Demšar (1903–1981), izdelovalec godal in goslar <i>Blaž Demšar (1903–1981), violin maker and violinist</i>	185
<i>Bojan Kofler</i>	Mokrišče Žirovčeva luža in njegova favna hroščev <i>The wetland Žirovčeva luža and its beetle fauna</i>	199
<i>Matija Križnar Vili Rakovec</i>	O igličastih kristalih kremena in drugih mineralih iz okolice Zadobja <i>On needle quartz crystals and other minerals from the Zadobje area</i>	211
Občina in občinski nagrajenci <i>The municipality and municipal award winners</i>		217
<i>Jernej Tavčar</i>	2021 – dolgo leto postopnega prehoda <i>2021 – Long year of gradual arrival</i>	219
<i>Miha Ješe</i>	Razvejane mednarodne povezave Občine Škofja Loka <i>Diversified international connections of the Municipality of Škofja Loka</i>	233
<i>Sabina Gabrijel</i>	Priznanja Občine Škofja Loka za leto 2021 <i>Awards of the Municipality of Škofja Loka for 2021</i>	253

<i>Damjana Peternejl</i>	Občina Gorenja vas - Poljane v letu 2021 <i>The Municipality of Gorenja vas - Poljane in 2021</i>	262
<i>Damjana Peternejl</i>	Priznanja Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2021 <i>Awards of the Municipality of Gorenja vas - Poljane for 2021</i>	271
Gradivo in spomini <i>Material and memoirs</i>		275
<i>Metod Benedik</i>	Ivan Oman in sodobna konservativna misel <i>Ivan Oman and contemporary conservative thought</i>	277
<i>Žiga Turk</i>	Vrednost konservativizma v slovenskem političnem prostoru <i>Value of conservatism in the Slovene political space</i>	283
<i>Dejan Valentinič</i>	Ivan Oman: pogumen vizionar z globokimi koreninami <i>Ivan Oman: Courageous visionary with deep roots</i>	290
<i>Jože Bogataj</i>	Ob 70. obletnici Gimnazije Škofja Loka <i>On the 70th anniversary of Škofja Loka gymnasium</i>	297
<i>Katarina Sekirnik</i>	Rokodelski center DUO Škofja Loka – desetletje sodobnih prizadevanj za razvoj rokodelstva na Škofjeloškem <i>Škofja Loka DUO handwork centre – a decade of modern efforts to develop handwork in Škofja Loka</i>	313
<i>Biljana Ristić</i>	<i>Od osvoboditve do osamosvojitve, loško ozemlje od leta 1945 do 1991</i> From liberation to the independence of Loka land from 1945 to 1991	321
<i>Ana Marija Miklavčič</i>	<i>Loške gostilne skozi čas</i> Loka gostilnas through time	327
<i>Elizabeta Podlipnik</i>	<i>Ljubezen gre skozi želodec: Kulinarika v arhivskih virih</i> Love goes through the stomach, Culinary art in archive sources	335
<i>Alenka Juvan</i>	Emilijan Cevc, umetnostni zgodovinar in pisatelj <i>Emilijan Cevc, art historian and writer</i>	339

<i>Antonija Habjan</i> <i>Križaj</i>	Polnost življenja, Urška Omejc, zdravnica (1945–2021) <i>Fullness of life, Urška Omejc, physician (1945-2021)</i>	343
Delovanje Muzejskega društva Škofja Loka <i>Activities of the Škofja Loka Museum Society</i>		349
<i>Uredništvo</i> <i>Editorial Board</i>	Zbor članov Muzejskega društva Škofja Loka za leto 2021 <i>Meeting of members of the Škofja Loka Museum Society</i>	351
<i>Helena Janežič</i>	Blaznikovi večeri in druge prireditve v letu 2021 <i>Blaznik evenings and other events in 2021</i>	358
<i>Ambrož Demšar</i>	Tole moram povedat, 4. Nagradni natečaj za mlade <i>This I must say, 4nd Prize competition for youth</i>	361
<i>Helena Janežič</i>	Knjižne novosti Muzejskega društva Škofja Loka <i>Book novelties of the Škofja Loka Museum Society</i>	372
<i>Jože Štukl</i>	Izlet Muzejskega društva Škofja Loka <i>Škofja Loka Museum Society excursion</i>	374
Predstavitve knjig in kronika <i>Presentation of books and the chronicle</i>		379
<i>Danijela Dolinar</i>	Knjižne novosti v domoznanski zbirki škofjeloške knjižnice <i>Book novelties in the ethnographic collection of the Škofja Loka library</i>	381
<i>Franč Podnar</i>	Kronika občin Škofja Loka in Gorenja vas - Poljane (od 1. januarja do 31. decembra 2021) <i>Chronicle of the municipalities of Škofja Loka and Gorenja vas – Poljane (from 1 January to 31 December 2021)</i>	386
<i>Uredništvo</i> <i>Editorial Board</i>	Avtorji prispevkov 2021 <i>Authors of contributions 2021</i>	395
<i>Uredništvo</i> <i>Editorial Board</i>	Nakup knjig in Loških razgledov <i>Purchase of books and Loški razgledi</i>	398

30 let samostojne Slovenije

Če ni cilja, je vsaka pot prava!

V času mojega predsedovanja sem po nekaj mesecih iskanja odgovorov na nekatera vprašanja prišel do spoznanja, da sem iz organiziranega poslovnega sistema (IBM) prišel v meni nerazumljivo neorganiziranost.

Najprej je treba vedeti, da nisem nikoli iskal položaja v politiki ali upravi. Približno leto dni pred izvolitvijo za župana sem bil večkrat v družbi znancev in prijateljev, ki so v nastajajočem strankarskem gibanju postajali vsak na svoj način aktivisti. Taki so bili, če omenim samo nekaj imen, takratni kolegi Borut Bajželj, Dane Zajc, Niko Grafenauer, Janez Stanek, Jože Pučnik, Viki Blažič, Jaro Skrušny in mnogi drugi. Pogovori ob kozarčku so mi postali tuji in dolgačasni. Kljub nezainteresiranosti za politično življenje sem v začetku leta 1990 pokazal za nastajajoči Demos toliko zanimanja, da sem prišel na sestanek občinskega aktiva. Mislil sem si, da morda ne bi bilo prav, da samo od daleč spremljam delo drugih.

Na tem sestanku sem med kakimi 15 prisotnimi poznal samo Francija Feltrina. Ne spominjam se vsebine tistega sestanka. Ob koncu so me vprašali, če bom čez

Predvolilni plakat s kandidati na listi Demos za škofjeloški parlament 1990. (vir: družinski arhiv)

1 Peter Hawlina je bil leta 1990 na listi Demos izvoljen za predsednika Skupščine Občine Škofja Loka (1990–1994).

en teden spet prišel. Odgovoril sem, da se ne počutim zrelega za politično delo in se ne nameravam včlaniti v nobeno stranko. Če sem lahko brez članstva dočakal svojih 50 let, bom lahko brez stranke tudi v prihodnje. Pripravljen pa sem pomagati, če je kaj takega, kar lahko naredim brez obešanja plakatov in brez finančne podpore. Odgovor je bil, da Demos ničesar od tega ne potrebuje, potrebuje pa občanom znane ljudi, ki bi jih uvrstil na spisek kandidatov. Ugovarjal sem, da me niti prisotni ne poznajo, kot jaz ne poznam njih. Oglasila se je Nuša Guzeli: *Kako vas ne poznamo? Še Rade Šerbedžija je v Loki spraševal za vas!*

Pristal sem, da me vpišejo na spisek kandidatov, če res mislijo, da bo to pomagalo Demosu, nisem pa pripravljen prevzeti funkcij. Bil sem pač tako naiven, da se nisem zavedal niti pomena kandidatne liste in niti tega, da je prvi na spisku tudi prva tarča novinarjev. Njim si nisem upal povedati, da sem na svojo udeležbo na spisku pristal le kot polnilo na spisku kandidatov.

Upal sem tudi, da ne izpolnjujem pogojev za izvolitev, če nisem član nobene od petih strank. Ne prej in ne kasneje se nisem hotel pridružiti nobeni stranki. Še simpatij do teh strank nisem čutil.

Maja 1990 sem zjutraj prišel v pisarno na škofjeloški občini in v njej zamenjal predhodnika. Tako se je začelo. Imel sem srečo, da sem podedoval izvrstno tajnico. Njene izkušnje so bistveno olajšale moje privajanje v prvih tednih. Sam sem se čudil, da sem se zelo hitro seznanil s statutom in poslovnikom. Taka »znanost« mi je bila odvratna že med študijem ekonomije.

Prav hitro sem razumel razliko med zakonodajno in izvršno funkcijo ter preseučeno ugotovil, da predsedniku skoraj ni treba drugega kot voditi skupščino in biti prisoten v protokolarnih zadevah. Tudi s tem sem se sprijaznil. Saj sem kmalu videl, da imajo oblast operativci, ki prek izvršnega sveta od skupščine pričakujejo potrditev predlaganih sklepov. Če sem kdaj pomislil, da bi tudi sam kaj predlagal, so mi vsi obzirno kimali, a v postopek ni nikoli prišla nobena od mojih pobud.

Tako se je leta 1994 približal konec mandata. Nekaj mesecev pred iztekom nam je »nadrejena oblast« mandat podaljšala do sredine decembra. Bil sem mnenja, da mi mandat lahko podaljšajo samo volivci, zato sem na aprilski seji delegatom povedal, da mi mandat poteče 16. maja 1994. Bilo je nekaj spogledovanja in ugičanja. Mojo odločitev so kvalificirali kot odstop in na moje mesto ni prišel podpredsednik. Predsednik izvršnega sveta (ta je kako leto pred tem dobil nezaupnico, pa jo je ignoriral) je brez kakega nasprotovanja in brez proceduralnih postopkov za župana predstavil Drakslerja.

Bil sem edini od takratnih županov, ki so po preteku mandata zapustili pisarno in te odločitve nisem nikoli obžaloval.

Takole. Hotel sem narediti samo uvod, za opis mojih štirih let porabiti nekaj, kar sem uporabil leta 1990 ali 1991 za »svečani govor« na enem od občinskih praznikov. Tega teksta takrat nisem podal ustno. Prisotnim sem ga razdelil natisnjene in rekel, da svoj slavnostni govor posnemam po govoru angleškega konzula,

ki je na proslavi rekel samo *God save the queen*² in prisotnim nazdravil. Takratni kranjski kolega (župan Vitomir Gros) me je prosil, če lahko ta moj »govor« uporabi tudi na kranjski proslavi. Rekel je, da je tudi tam točno tako kot v Loki. Pristal sem brez pomislov.

Še to! Organizacijo občinske uprave je »nova oblast« prevzela nespremenjeno. Po mojem odhodu je prišlo do njene reorganizacije. Število občin se je vsaj potrojilo. Mislim, da jih je bilo pred reorganizacijo 61. V Loki so nastale štiri, še Trata je hotela biti samostojna občina.

Nisem se poglobljal v novo organiziranost. Od daleč sem videl, da se je velik del odgovornosti in pooblastil prenesel na župana. Izvršnega sveta ni bilo več. Župani so dobili po tri podžupane in vsak od njih še kakšno tajnico. Namesto skupščine je nastal občinski svet. Ne vem, koliko pooblastil je s tem dobil župan. V mojem času je bil samo predsednik skupščine s tajnico Marto Korenjak, še sekretarke ni bilo. Vse to je znala Marta bolje.

Ne vem, kako so se te spremembe obnesle, kaj se je s tem izboljšalo. Ceneje zagotovo ni bilo. V mojem času ni imel župan skoraj nobenih drugih pooblastil kot mesečno vodenje skupščinske seje. Nikomur ni mogel česa naročiti, nikogar nastaviti ali odstaviti, nikogar nagraditi ali mu celo zagroziti. Bil je protokolarna lutka.

Če ni cilja, je vsaka pot prava!

Če bi se hotel osredotočiti na delo loške oblasti, bi jo rad najprej določil v njenih sestavinah. Po tradiciji je najvidnejši predstavnik občinske oblasti predsednik skupščine, uporablja se tudi naziv župan. Njemu najbližji skupščinski organ je predsedstvo skupščine. Tega poleg predsednika in podpredsednika sestavljajo še trije predsedniki in trije podpredsedniki skupščinskih zborov. Skupaj torej osem ljudi. Tu je sicer še sekretar skupščine, ki pa formalno ne predstavlja pomembne funkcije v sistemu oblasti. In tu je še skupščina, sestavljajo jo trije zbori – družbenopolitični zbor, zbor združenega dela in zbor krajevnih skupnosti; vsak od njih šteje 23 delegatov. Skupščina je najvišji organ oblasti v občini.

Vendar to še ni vse. Za potrebe skupščine delujejo tudi komisije in odbori, stalni in občasni. Vpliv na delo skupščine imajo še stranke, gospodarstvo in na

Peter Hawlina. (vir: družinski arhiv)

2 Bog obvaruj kraljico.

koncu vsi prebivalci, če ne upoštevamo še društev, združenj, klubov, zvez in še kaj. Doslej našeto naj bi bila ožja in širša občinska oblast. Za svoje funkcioniranje pa potrebuje aparat, ki ima svoj vrh v izvršnem svetu. Tega tu ne bom obravnaval.

Ostanimo pri skupščini. Sedanja skupščina se načelno uvršča med demokratične skupščine. Zavedati se je treba, da smo se v demokratični ureditvi skušali držati dveh osnovnih načel:

1. večinskega sprejemanja odločitev,
2. varstva manjšine pred morebitno zlorabo moči večine.

S tem se znajdemo med tipskima skrajnostma: med odločanjem (vladanjem) enega in odločanjem vseh. Pozabiti ne smemo tudi dejstva, da skupščina deluje po statutu, poslovniku in drugih aktih, ki so bili vsi podedovani. Šele po sprejetju nove ustave lahko pričakujemo večje spremembe na tem področju. To naj bi bil skopi teoretski okvir.

Ocena dela skupščine v nekem obdobju bi morala biti v ugotavljanju izpolnjevanja predvolilnih obljub in izpopolnjevanju programa te skupščine po volitvah. Volilni programi vseh strank so se med seboj prav malo razlikovali. Videti je bilo, da vsi želimo isto: demokracijo, pluralizem, tržno ekonomijo, pravno državo, spravo pa smo v načelnih zadevah že pri koncu. Tu sta bili tudi samostojnost, sociala ter še kaj bi se našlo. V glavnem pa lepo, človeka vredno življenje po zahodnem evropskem vzoru. Nekatere stranke so se tu spuščale tudi v konkretne projekte, katerih pa v tem zapisu ne bi našteval. Samo za primer, po spominu, od majhnih do velikih: nagelj na občinskih oknih, izgon industrije iz bližine naselij in zaprtje rudnika urana.

Te obljube so bile v programih skoraj vseh strank. Zato bi bilo narobe ugotavljati, katera stranka je nekaj dobrega obljubljala, pa tega morda ni izpolnila. Lahko pa ugotavljamo, katera je imela več zaslug pri njenem uresničevanju.

No, predvolilnih obljub ni nihče prelil v katerega od skupščinskih programov dela. **Skupščina splošnega dolgo-, srednje-, kratkoročnega programa, usmeritve, strategije, cilja ni imela niti ga ni pripravila.** Torej, dela brez programa, premika se brez cilja. Če nimaš cilja, je vsaka pot prava. Če nimaš načrta, sta vsako početje in izdelek dobra.

Sam sem prve dni, potem ko sem sprejel predsedniško funkcijo, neizkušeno spraševal občinske sodelavce, kako je s temi zadevami. Odgovori so bili dokaj nejasni. Delno zaradi lastne »sistemske« zamotanosti, delno zaradi moje neizkušnosti na številnih področjih občinskega in izven občinskega delovanja. Razmeroma hitro pa se je izkristaliziral odgovor: Ciljev ni! Načrtov ni!

Spraševal sem se, ali je to normalno. Jih morda sploh ni mogoče imeti? Kdo jih mora pripraviti? Kdo je sposoben najboljše vedeti, kaj je za nas in za posamezne subjekte najboljše, optimalno, najbolj zaželeno? Kdo vse to preverja? Kdo ugotavlja možnost realizacije? Na kakšen način? V kakšnem roku? ...

Vprašanj je bilo nešteto. Postavljal sem jih sebi in hitro sem prišel do logičnih odgovorov. Postavljal sem jih tudi sodelavcem in slučajnim sogovornikom.

Postavil sem jih na seji predsedstva. Postavil sem jih predsedniku izvršnega sveta. Pa še komu. Presenečeno sem ugotovil, da cilji in programi nikogar ne zanimajo. Usmeritve ne potrebujemo!

Tako torej? Ne morem sprejeti take razlage. To bi pomenilo živeti iz rok v usta. Skušati reševati nastale probleme in problemčke in biti pri tem bolj ali manj uspešen. Bolj ali manj zadovoljen. Vse kaže, da je naša usmeritev **brez usmeritve!** To pomeni malo tega in malo onega. Po vzorcih iz preteklosti. Močnejši bo odri-nil šibkejšega. Ne drezaj v utečeni mehanizem! Nikar ne vnašaj sprememb! To pomeni tudi enako nepolitiko pri gospodarjenju s prostorom, pri demografski politiki, pri ključnih dejavnikih glede pridobivanja dobrin in ključnih razmerjih delitve. Morda bo kdo poskušal tako stanje označevati z liberalizmom in svo-bodnimi zakoni trga. Tako ne bo prišel daleč. To ni to! Vendar je ta usmeritev veliki večini kar po volji. To je torej volja večine. V demokratičnem sistemu s tem tudi sistemska usmeritev.

Če je povedano točno, potem je bila naša skupščina do sedaj popolnoma uspešna. Če bi naše uspehe primerjali s postavljenimi cilji, bi lahko ugotavljali, v kolikšni meri so bili doseženi. Tako pa nam tega sploh ni treba.

Skupščina ima tudi izvršni svet. Če že skupščina nima cilja in programa, ga **izvršni svet ima!** Vsak delegat se je lahko seznanil z njegovo programsko usmeritvijo. Lahko jo je tudi primerjal s poročilom o delu izvršnega sveta. Lahko je tekoče spremljal delo izvršnega sveta. Lahko je zahteval poročilo o opravljenem delu, poteku aktivnosti pri posameznih projektih ... Ali je kdo od delegatov spremljal napredovanje nekega projekta, njegovo časovno in stroškovno kompo-nento? Da drugega ne naštevam. Upam si trditi, da ne, ker tudi opredeljene niso. Zato jih ni mogoče zasledovati ali meriti z dogovorjenimi enotami mere. Še manj postavljati vprašanje odgovornosti.

Tako sem se dotaknil dela delegatov, ključnih subjektov v demokratični skup-ščini. Stranke in druge združbe tu puščam ob strani. Delegati v naši skupščini se bodo morali sami vprašati, kakšne so njihove pravice in dolžnosti ter kako jih izpolnjujejo.

Med drugim naj se vprašajo: Ali sem se dolžan udeleževati sej in drugih oblik dela? Ali sem dolžan prebrati gradivo za sejo? Ali sem dolžan gradivo obravnavati v svojem klubu, prostoru, panogi? Ali sem dolžan o vsebini razpravljati in glaso-vati za ali proti sprejetju ponujenega sklepa? Sem dolžan upravljati samo resnič-ne, dokazljive in objektivne argumente in ne tudi zavajajočih in strankarsko obvezujočih? Sem dolžan poznati statut, poslovnik ... Pravila igre? Sem se vsega tega dolžan držati? Delovati odgovorno, strokovno? Se aktivno udeleževati različ-nih oblik družbenega življenja – kulturnih, umetniških, izobraževalnih, športnih, družabnih prireditev?

Delegati naj si sami postavijo vsa ta vprašanja in skušajo nanje odgovoriti. Tudi skupek takih odgovorov bi prispeval k oceni dela skupščine. Če bi sam s tega vidika ocenjeval delo delegatov in s tem tudi skupščine, bi bila ocena nera-

zveseljiva. Kakovost skupščine bi morda morala biti izražena kot vsota kakovostnih posameznikov. Ali po teoriji o sinergijskih učinkih celo večja. Pa ni tako. Kakovost celote ne odraža kakovosti posameznikov! Včasih se mi zdi, da vsi skupaj ne premoremo toliko pameti, kot jo premore posameznik, ki se je z neko nalogo vsaj malo spoprijel. Še vedno velja tudi to, da kolektivna pamet ne zaupa stroki.

Res je sicer, da v skupščini skoraj ni čutiti strankarskih nasprotij in je, nasprotno, v pomembnejših zadevah prisotna skupna zavzetost za reševanje. Obenem pa se vse bolj kaže apatičnost in nezainteresiranost, ki se manifestirata tako v udeležbi kot v pripravljenosti in kakovosti dela.

Posebej in najprej je bila apatičnost opazna v predsedstvu. Res je bilo pol leta brez enega člana, bilo je tudi večkrat nesklepčno kot sklepčno! Eden od vzrokov je morda ponesrečena izbira članov, drugi pa zagotovo v tem, da je izvršni svet člane predsedstva uspel prepričati, da nimajo pravice o gradivu izvršnega sveta razpravljati, še manj pa ga kritično obravnavati. Tako je volja aparata prek izvršnega sveta in predsedstva prešla tudi na skupščino. Predsedstvo in skupščina sta postala podrejena subjekta, tako se je vzpostavila vladavina birokratskega aparata. Demokracija je bila samo še beseda.

Če za skupščino ne moremo reči, da je bila uspešna, tega zase ne bo rekel izvršni svet. Če naj bi bil izvršni svet glavni skupščinski izvršni organ, potem je uspešna tudi skupščina in smo lahko vsi zadovoljni.

V razmislek pa še naslednje. Občinski aparat je s prevzemom nove oblasti ostal popolnoma nespremenjen. Bolj ali manj nova sta bila skupščina in izvršni svet, vsaj njuna predsednika. Organizacija in način dela sta ostala popolnoma enaka. Logičen sklep bi torej bil, da občina funkcionira zaradi funkcioniranja aparata. Celoten mehanizem se vrti s svojo vztrajnostjo tako, kot se je poganjal v preteklih desetletjih. Vanj se ne posega niti z metodami dela niti z organizacijskimi prijemi. S tem pa ne bi rad rekel, da je absolutno slab in še manj, da sektorji delajo slabo in še manj, da so slabi delavci, ki v tem aparatu delajo. Taka izjava ne bi ustrezala dejanskemu stanju.

Naj naštejem še nekaj splošnih ali bolj konkretnih področij, ki so se mi zdela pomembna, nadrejena in sem jih ob različnih priložnostih načenjal. Poleg vprašanja strategije in usmeritve so to bila: organizacija dela v občinski upravi, delitev dela, odgovornosti in pooblastila, razumevanje pojma projekt z opredeljenimi vodji, časovnimi in materialnimi ... (nadzorom, poročanjem, da se ne spuščam v podrobnosti) sestavinami, na kakovost delegatom namenjenega gradiva po vseh kriterijih, zlasti glede razumljivosti in obsega. In še bi se našlo.

O tem nisem mogel prepričati niti predsedstva. Ko sem kolege vprašal, če jim kaj pomenijo formulacije, kot so »treba bi bilo«, »v najkrajšem možnem času« in podobne, so se v negotovosti spogledovali. Vseeno so soglašali, da v prihodnje ne bomo na dnevni red uvrščali gradiva s podobnimi praznimi formulacijami. Za naslednjo skupščino smo kljub temu prejeli enako prazno gradivo in predsedstvo ni več vztrajalo pri svoji prvotni odločitvi.

Skušal sem obuditi niti ne preveč izvirno rešitev tranzita s podvozom in še starejše razmišljanje o ponovni pozidavi osrednjega grajskega stolpa. Vsi ti predlogi pri večini niso vzbudili zanimanja, včasih sem naletel na nerazumevanje in najpogosteje celo na odklanjanje. Zadovoljen sicer nisem. Vendar (v demokratičnem sistemu): **Če je to volja večine, bo moralo biti prav tudi meni.**

Za konec: Ali ima občina vpliv na kakovost življenja občanov? Ali ima in je prav, da ima vpliv na gospodarstvo? Socialo? Zdravstvo? Infrastrukturo?

Odgovor je zelo odvisen od definicije oziroma od odgovora na nadrejeno vprašanje: Kaj je občina? To ni hiša na Poljanski 2! Kaj pa potem je? So to aparat, upravni organ, funkcionar, odbori, komisije, izvršni svet, predsedstvo, skupščina, predsednik izvršnega sveta, župan, 500 km² sveta, 38 000 prebivalcev, pridobitne dejavnosti? Je to mošnja denarja, ki ji rečemo občinski proračun?

Odgovor je: **Občina (občani prek sistema oblasti) ima vpliv in je odgovorna za kakovost življenja!**

Pa smo se spet zavrteli v krogu in znova lahko analiziramo delovanje mehanizma oblasti, a ne samo po ustaljenih razmerjih delitve proračunskih sredstev ter načina priprave in sprejemanja proračuna. In spet bomo kot na samem začetku ugotovili: Če ni cilja, je vsaka pot prava!

Ob 30-letnici samostojne Slovenije

Ob povabilu urednice *Loških razgledov* naj ob 30-letnici naše države nekaj napišem, sem bil v dilemi, kako naj kot zgodovinar pišem po spominu, saj sem vaju, da pri pisanju uporabljam arhivske vire. Zapis je nastal po spominu, a z uporabo arhivskih virov, posebej pri številkah oziroma datumih. Večji del pa je vseeno nastal po spominu, tako kot sem doživljal te dogodke. Časopisov tistega časa nisem pregledoval. Prijeto sem bi presenečen, da se je iz tistih let, ko nas je še davil komunizem in smo se počasi, a vztrajno izmotavali iz njegovega oklepa, vendar ohranilo nekaj bistvenih dokumentov tistega časa. Nikoli mi ni bilo žal, da sem se že mlad zanimal za politiko in leta 1990 postal predsednik Izvršnega sveta Občine Škofja Loka. Bilo je nekaj grenkobe, še več pa veselja. Upam, da bo kateri od zgodovinarjev po strokovni plati osvetlil loško osamosvajanje glede na celotno dogajanje v Sloveniji. Sam sem bil v tisti čas preveč vključen, da bi lahko pisal objektivno.

Naj mi bo dovoljeno poseči dobrih 60 let nazaj, ko nas je skoraj vse učiteljiščnike v Tolminu vodja marksističnega krožka učil, da je generalni gospodarski plan Jugoslavije, da v Sloveniji opustimo kmetovanje, saj bodo v Vojvodini kmetovali za celo državo, v Sloveniji pa se bo pasla živina. In to so govorili nam, ki smo bili večinoma iz kmečkih družin goratih krajev Primorske in Gorenjske.

Izrazito delitev na »naše« in »vase« sem prvokrat doživel na fakulteti, ko me je kolega, takrat še študent, kasnejši univerzitetni profesor, na hodniku vprašal, če sem kaj videl »naše« tj. njegove. Logično je bilo: sam nisem spadal med »naše.« Na študentskih ekskurzijah (študiral sem v letih 1965–1971) je bil obvezen repertoar, poleg slovenskih narodnih pesmi, tudi *Avanti popolo bandera rosa ... e viva comunismo ...*

Dr. Pavle Blaznik, znani loški zgodovinar, me je že leta 1970 v Loškem muzeju usmerjal v nadaljevanje njegovega študija loške zgodovine po letu 1803. A ni bilo nič iz tega, ker sem moral urediti zbirko NOB. Tako sem v prvih dveh letih prečesal celotno Škofjeloško, zbiral material za razstavo in poslušal pričevanja ljudi. Na enem panoju, od skupaj 28-tih, sem predstavil tudi drugo stran, in sicer s

panojem *Kontrarevolucija*. S takim naslovom so se strinjali tudi prvoborci, predvsem pa domicilni odbor dražgoških borcev pod vodstvom predsednika Franceta Kavčiča. Tak naslov je imel tudi članek, objavljen v *Loških razgledih*.¹ Moj naslednik za to področje je naslov panoja zelo hitro zamenjal z novim, *Izdajalci*. V muzeju je bilo marsikaj narobe, a vse se je pogladilo, le upornega nepartijskega kustosa Demšarja občinski sekretar partije ni mogel »uštimat.«

Nazadnje so loški oblastniki konec sedemdesetih let direktorja Loškega muzeja Škofja Loka zamenjali, novi je prišel s komandirskega mesta občinske postaje Ljudske milice. Vodja Idejne komisije občinskega komiteja ZKS je zame napisala, da nisem primeren za muzejskega delavca – kustosa. Leta 1981 sem odšel v Zgodovinski arhiv Ljubljana.

Že zgodaj sem se pridružil Društvu 2000, ki je izdajalo revijo z istim imenom, s podnaslovom *Revija za družbena, kulturna in religiozna vprašanja*. Že takrat smo si prizadevali za več dialoga med nazorsko različno mislečimi. Zaradi nagajanja oblasti (Mitja Ribičič, SZDL²) smo morali večkrat na novo, s podpisom na sodišču, »ustanavljati društvo«. Na občnem zboru je bilo 10. 3. 1989 ustanovljeno Slovensko krščansko socialno gibanje, saj še ni bilo dovoljeno ustanavljanje strank; predsednik je postal Peter Kovačič. Že poleti je njegovo vlogo prevzel Lojze Peterle. 3. 11. 1989 smo se preimenovali v Slovenske krščanske demokrate (SKD). V Škofji Loki smo občinski odbor SKD ustanovili 24. 11. 1989. Septembra 1989 sem bil na arhivski praksi v Magdeburgu/Vzhodna Nemčija, kjer se je čutilo tiho vrenje družbenih sprememb in odhajanje diktatorja Honeckerja; predvsem pa je bilo zaznati korupcijo med vodilnimi ljudmi.

Po ustanovitvi republiške Demokratične opozicije Slovenije, na kratko Demos, pri Karlinu – Ivanu Omanu v Zmincu, 27. 11. 1989, smo 3. 12. 1989 pri nas doma v Škofji Loki ustanovili prvi občinski Demos³ v Sloveniji v sestavi: Franci Feltrin in Aleksandra Pretnar (ZS); Alenka Lauko Potočnik in Tone Mlakar (SDZ) ter Jernej Prevc in Vincencij Demšar (SKD). Ivan Oman za SKZ⁴ je bil na tej seji sicer prisoten, v Demos pa je njegova stranka s spremenjenim imenom vstopila šele januarja 1990. Kasneje se je pridružila še SDSS (Simon Jelovčan). Pobudo za ustanovitev Demosa naj bi Ivan Oman dal

Prva tabla SKD Škofja Loka s simbolom jadra, leta 1989. (foto: Vincencij Demšar)

- 1 Demšar, Vinko: Pregled NOB na Škofjeloškem. V: *Loški razgledi* 19, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1972, str. 99–100.
- 2 Mitja Ribičič je imel po vojni različne politične in partijske funkcije, med drugim je bil tudi predsednik republiške SZDL (Socialistične zveze delavnega ljudstva).
- 3 Okrajšave za imena strank: Zeleni Slovenije – ZS, Slovenska demokratska zveza – SDZ, Slovenska ljudska stranka – SLS, Slovenski krščanski demokrati – SKD, Socialdemokratska zveza Slovenije – SDZS.
- 4 SKZ – Slovenska kmečka zveza. Januarja je že nastopala kot SKZ - LS – Slovenska kmečka zveza - ljudska stranka.

Franciju Feltrinu.⁵ Po zakonu s konca decembra 1990 je morala imeti vsak politična stranka program in statut, se registrirati ter odpreti žiro račun.

V tem času so nastajali tudi krajevni odbori SKD, in sicer Poljane – predsednik Franc Arnolj; Žiri – Roman Mlinar; Selca – Peter Krek; Železniki – Matej Šubic, in Jernej Prevc v Škofji Loki. Finančno smo bili revni; vse je delovalo na osnovi prostovoljstva, organizirali smo razne prireditve. Ena večjih je bila 9. 1. 1990 javna tribuna *Opozicija se predstavi*. Vabljeni gostje so bili: Janez Janša, Spomenka Hribar, Ivan Oman ter Alenka Lauko. Tema so bile volitve, narodna sprava ...

V Škofji Loki sta večino operativnega dela za SKD opravljala Jernej Prevc in Franc Rutar, tajniške in računovodske posle pa Fani Božič, Zvonka Homan, Zinka Kočevar, Cene Božnar in drugi. Demos Škofja Loka je 17. 1. 1990 izdal svoj politični program. Kot druge stranke smo tudi mi po tedanji veliki občini prirejali razne kulturne prireditve ter predstavljali programe na raznih zborih. Žal je bil pred spremembami še pri mnogih prisoten strah, ki so ga nasprotniki sprememb skupaj z mediji širili med ljudmi. Tako mi je npr. pred našim volilnim shodom na Zalem Logu A. Šturm povedal, da ga ne bo, ker se boji, da bi mu zato vzeli borčevsko pokojnino. Žal ni bil edini.

Blaga oblika vzvišenosti nasprotnikov opozicije je bilo npr. spraševanje članov SKD, koliko je treba dati v puščico,⁶ da lahko postaneš njen član. Razbita okna, popackana fasada, nočna vznemirjanja s kričanjem in po telefonu, vse to je doživljala naša družina, a verjetno tudi druge. Vedeli smo, da v sosednji Občini Kranj predsedniku SKD in njegovi družini stalno grozijo s smrtjo. Dosegli so svoje; predsednik se je umaknil.

Delno smo spremljali tudi nastajajoče stranke iz prejšnje ZKS in njenih satelitov. Ko so potekale predkongresne aktivnosti na terenu, je bil v Ljubljani 22. 12. 1989 11. Kongres ZKS. Svoj program so izdali v brošuri velikega formata *Evropa zdaj*. Po novem so bili Stranka demokratične prenovе (ZKS – SDP). Ta kongres sem si zapomnil po tem, da so kulturi znižali finančna sredstva za 20 %. In nihče ni protestiral po ljubljanskih ulicah! SZDL se je preimenovala v Socialistično zvezo. V Škofji Loki so celo napovedali, da bo iz njihovih vrst kandidatka za županjo. ZSMS je s kongresom v Portorožu svojemu imenu samo dodala Liberalna stranka, odtlej torej ZSMS – Liberalna stranka.

S shodom *Usoda Slovenije v naših rokah* smo zaključili predvolilno dogajanje.

Delegate⁷ v občinske skupščine smo volili 8. 4. in 22. 4. 1990. V naši občini je od 27 138 volilnih upravičencev volilo 22 691 (83,6 %). Uradni rezultati volitev občinske skupščine so bili objavljeni 25. 4. 1990. V Škofji Loki je v 23-članskem

5 Franci Feltrin je 25. 3. 2021 povedal, da ga je Oman nagovoril k ustanovitvi občinskega Demosa v Škofji Loki in naj bi tudi koordiniral sestanek pomladnih strank. Meni, da ta sestanek ni bil pri nas na Kopaljški v nedeljo, ampak med tednom. V mojem spominu ostaja, da je bilo v nedeljo, celo za več oseb se spomnim, kje je kdo sedel. Zapis o ustanovitvi Demosa je pisala Aleksandra Pretnar.

6 Vanjo se zbirajo prostovoljni darovi vernikov za vzdrževanje cerkve.

7 Po *Ustavi SFRJ* (1974) so volivci volili delegate in ne poslancev, čeprav izraz pomeni isto, vendar ne gre za enako vsebino. Delegatski sistem je bil ponesrečen Kardeljev unikum.

družbenopolitičnem zboru (DPZ) zmagal Demos s 13 člani, ZSMS – Liberalna stranka jih je dobila 5, Socialistična zveza Slovenije (SZDL) 1, ZKS – Stranka demokratske prenovе (SDP) 3 in Zveza za ohranitev enakopravnosti občanov 1 delegata. Tedanje aprilске volitve (1990) so delno potekale še po starem volilnem sistemu: za 69-članska občinska skupščina je bila sestavljena iz treh enako številčnih zborov, po 23 delegatov. Zakaj so v Škofji Loki zmanjšali število delegatov na posamezni zbor iz 28 na 23, bo treba še ugotoviti. Le volitve v občinski družbenopolitični zbor so potekale po novem Zakonu za večstrankarske volitve, sprejetem v republiški skupščini 27. 12. 1989. Uspeh stranke se je meril po proporcionalnem sistemu. Vsaka stranka je dobila načeloma sorazmerno toliko delegatov, kolikor sorazmernih glasov je dobila na volitvah. Kako so bili usmerjeni delegati Zbora združenega dela (ZZD), ki so jih volili po podjetjih in raznih interesnih področjih, je pokazalo tudi glasovanje o nezaupnici občinskemu izvršnemu svetu pomladi 1992, kar bo omenjeno v nadaljevanju. Kadrovske službe po podjetjih, zlasti na Občini Škofja Loka, so še dolgo po letu 1990 prek Društva kadrovskih delavcev loške občine imele svoj vpliv na vsa kadrovanja. Kdor ni bil splošno znano »družbenopolitično neoporečen«, praviloma ni uspel pri nobenem kandidiranju za vodilno mesto. Kandidiranje delegatov za Zbor krajevne skupnosti je prek zbora krajanov že omogočal večji vpliv volje prebivalcev pri izboru kandidatov. Tudi to se je precej poznalo pri glasovanju nezaupnice IS pomladi 1992.

V maju 1990, po aprilskih volitvah, so bila na pobudo Demosa večstrankarska pogajanja za novo vodstvo občine. Na pobudo Alenke Lauko (SDZ) je kandidat za predsednika skupščine postal Peter Hawlina. Za mandatarja Izvršnega sveta (IS) Občine Škofja Loka je bil za vse stranke sprejemljiv Roman Dolenec.⁸ Na več sestankih predstavnikov vseh strank v občini je Romana Dolenca kot mandatarja pridobila »kontinuiteta« (stranke prejšnjega režima), zapletlo se je pri dveh kandidatih v 13-članskem občinskem IS za Demos spornih imenih v IS, in sicer pri resorju za ljudsko obrambo in notranje zadeve ter za področje turizma. Demos Dolenčevih predlogov ni sprejel. ZSMS – Liberalna stranka je taktizirala, niti ni povedala, koga kot stranka predlaga za člana(e) IS, ZKS – SDP pa je povedala in zapisala, da podpira Fedja Vraničarja, dotedanjega načelnika za ljudsko obrambo in notranje zadeve.

Dolenec mi je sicer že nekaj dni pred 2. sejo vseh treh občinskih odborov, na kateri bi moral po poslovniku predstaviti predlog članov IS, prišel povedat, da odstopa kot mandatar. Ni pa mi navedel glavnih razlogov, ki smo jih delno spoznali šele na seji. Nekatere razloge svojega odstopa mi je razkril šele jeseni leta 2021. Zanj in opozicijo je bil glavni problem zavrnitev Fedja Vraničarja s strani Demosa in predlaganje seznama članov IS, na katerem je bil Blaž Kujundžič, prej predsednik Pbčinske konference SZDL. Na tej 2. seji je bil tudi podan predlog nastajajoče opozicije, da bi podaljšali mandat dotedanjim občinskim funkcionar-

8 Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki. Skupščina Občine Škofja Loka, fasc. 23, 24 in 25, zapisniki skupnih sej zborov občinske skupščine.

jem, in sicer do sredine septembra 1990; vendar Demos ni šel na te limanice. Mandat jim je bil podaljšan samo do naslednje občinske skupščine. Ko sem bil že na občini, so poizkušali svojo funkcijo podaljšati še z odhodom na dopust.

Po seji 4. 6. 1990 se je Demos sestal in za predsednika IS predlagal Vincencija Demšarja, lista članov pa je ostala v glavnem nespremenjena. Kar nekaj žensk, ki so bile že do tedaj na vodilnih mestih, sem vprašal, če bi bile pripravljene vstopiti v vodstvo občine, postati članice IS za določeno področje. Bile so izjeme, a večina vprašanih ni dokončno verjela v pluralizacijo družbe in se ni upala izpostaviti. Kaj pa če ... ?

Pomembno se mi zdi, da sem že takrat zaupal predlaganim imenom, čeprav so me opozorili, da so nekateri predlagani člani IS tudi iz drugih, Demosu neprijaznih strank. Polarizacija se je pri sestavljanju IS pokazala že na pogajanjih, do dokončnega preloma pa je prišlo z mojo izvolitvijo na mesto predsednika, z izvolitvijo podpredsednika in ostalih članov IS. Vendar naj vseeno zapišem, da je IS od začetka 1990 do konca leta 1994 kot celota deloval neverjetno homogeno, konstruktivno, tudi iskriivo, vendar nikoli z medsebojnim nagajanjem ali nezaupanjem. Predolgo bi bilo za ta zapis, da bi navedel, kdo so bili sodelujoči in katera področja so pokrivali. Vem, da je bilo delo IS za opozicijo slabo in nestrokovno. V svoji vzvišenosti ter cinizmu so se nekateri tako oddaljili od ljudi, da so, razen redkih izjem, padli tako nizko, da jim ljudje na naslednjih volitvah niso več dali glasov za vodenje nove loške občine.

Člani Izvršnega sveta Občine Škofja Loka leta 2010. Z leve: Vinko Bojan, Vincencij Demšar, Anton Beovič, Sonja Jakopin, Brane Murnik, Blaž Kujundžič, Franc Mohorič, Ludvik Leben, Milko Okorn, Marija Pogačnik. Manjkajo: Borut Bajželj, Milan Kavčič, Franci Mlinar, Franc Rupar, Jurij Kumer. (foto: Vincencij Demšar)

V usklajenost v našem mandatu so nas silile tudi razmere. Prizadele so nas katastrofalne poplave (1. novembra 1990), zapiral se je rudnik RUŽV, treba je bilo braniti LTH – Vincarje in klavnico pred prehitrim zapiranjem ... Sredstva od prodaje družbenih stanovanj po Jazbinškovem zakonu smo usmerili v plinifikacijo, lastninjenje družbenega premoženja, popravljali krivice, storjene v zadnjih 50-tih letih na raznih področjih in vračali nasilno odvzeto premoženje po 2. svetovni vojni. Po zakonu⁹ smo bili dolžni v občinsko upravo prevzeti vse SIS,¹⁰ s čimer se je na videz povečalo število uradnikov; skoraj na vsaki seji je bilo postavljeno vprašanje, za koliko ljudi smo zmanjšali upravo.

Primerno in vredno je omeniti dve že pokojni osebi iz tistega časa, ki bosta za dolgo ter s hvaležnostjo ostali zapisani v loški zgodovini. To sta bila Jože Albreht, predsednik Občine Škofja Loka v letih 1986 do 1990, in Ivan Kepic, direktor Loške komunale. Prvi se ni spotikal ob nas kot novincih na občini, temveč nam je veliko samoiniciativno svetoval in konkretno pomagal. Kepic pa je bil neumoren iskalec čim boljše komunalne urejenosti naše občine. S svojo strokovnostjo je pomagal mnogim drugim občinam. S plinifikacijo je očistil zrak v Škofji Loki.

Na plebiscitu za samostojno Slovenijo, 23. 12. 1990, je v Občini Škofja Loka zanj glasovalo 92,3 %, proti je bilo 2,9 % volivcev. Občinski praznik smo prestavili z obletnice dražgoške bitke na dan prve omembe Loke (30. 6. 973). Vrnili smo ime pesnika, pisatelja, prevajalca in urednika, domačina Tineta Debeljaka v Škofjo Loko¹¹ in tudi zamočlanega profesorja slavista in gimnazijskega ravnatelja Ivana Dolenca iz Sopotnice.

V Selcih je bil 18. 4. 1991 ustanovljen občinski odbor Mladi krščanski demokrati (MKD). MKD je 27. 3. 1992 zrastel tudi v Železnikih s predsednikom M. Šubicem; že ob ustanovitvi je bilo zraven več kot 20 mladih, ki so še sedaj uspešni nosilci občinske politike.

Konec zime leta 1991 so nas nekateri aktivisti in pristaši prejšnjega režima po Sloveniji prepričevali, naj se zavzamemo za demilitarizacijo Slovenije. Celo našega regionalnega tajnika SKD na Gorenjskem so navdušili za to. V tistem času sem se prvikrat srečal z našo TO – Teritorialno obrambo¹² /nastajajočo vojsko/ na Četeni Ravni. Nikakor pa ne morem pozabiti zadnjih dni maja 1991, ko je JLA obkolila naš vadbni vojaški center Pekre pri Mariboru, na IS pa je prišel predstavnik (predsednik?) šolskega sindikata v Škofji Loki z grožnjo, ultimatom, da bodo stavkali, če jim takoj ne dvignemo plač.¹³

9 Zakon o organizaciji in delavnem področju republiške uprave (*Uradni list RS*, št. 27/91).

10 SIS: Samoupravna interesna skupnost.

11 Pod njegovo umetniško sliko v Loškem muzeju Škofja Loka je pisalo: *Portret neznanega moža*. Po zmagi revolucije se je umaknil v tujino in večinoma živel v Argentini. Še pri njegovih 85-tih letih mu slovenska oblast ni dovolila obiska Slovenije in rodne Škofje Loke.

12 TO je imela naše lastno in ne jugoslovansko vodstvo. Prejšnja TO nas je kot vojne obveznike najraje vpoklicala na vaje za velikonočne praznike.

13 Mogoče se bo kdo od tedanjih šolskih sindikalistov opogumil in napisal, kdo so bili avtorji tega podlega dejanja: neodvisnost in življenje mladih vojakov v življenjski nevarnosti, oni pa v upor proti nastajajoči lastni državi. Ime predstavnika, žal, ne more biti pozabljeno.

V vojni za Slovenijo so bili izvršni svet in druge občinske strukture zelo vključeni. Pomagali smo podjetjem, ki so doživljala krizo zaradi zapiranja trga v nekdanjih jugoslovanskih republikah. Vojne obveznike smo pošiljali v učne centre, brigado Moris, varovali slovenske vojake, ki se z dopustov niso vrnili v JLA¹⁴ pred vojaško policijo JLA. Organizirali smo Transporte vojaške opreme in orožja s civilnimi vozili iz Vrhnike v RUŽV.¹⁵ Pri pogajanjih z JLA v loški vojašnici imata največ zaslug župan Peter Hawlina in poveljnik TO Vinko Bešter s sodelavci. Z veliko mero odgovornosti in iznajdljivosti je svojo nalogo opravil občinski sekretariat za obrambo z vodjo Blažem Kujundžičem. Sekretar za gospodarstvo Tone Jenko je s predlogom že prvi dan ovrget paniko, da bo zmanjkalo hrane. Peki so prvi dan vojne spekli trikrat toliko kruha kot sicer. Za aktiviranje šoferjev tovarnjakov in njihovih vozil je po naročilu Republiškega štaba TO RS poskrbel Janez Jenko. Drugi smo v času vojne več dni in noči dežurali na sedežu občine. Vsem nam je bilo hudo, da je bil ob napadu na loško vojašnico po nesreči ubit mlad fant, domačin Mohor Bergant iz Stare Loke. Drugih žrtev na Škofjeloškem ni bilo.

Omeniti moram še dva predstavnika EU, ki sta našo občino obiskala sredi poletja 1991. Njun vzvišen odnos, ko sta bila na poti iz Poljanske doline skozi Škofjo Loko, ni kazal nobenega priznanja našim očitnim uspehom za samostojnost. Ob takem odnosu do Balkana, kamor smo bili za take šteti tudi v Sloveniji, ni čudno, da se je kasneje zgodila Srebrenica, 60 let pred tem pa Kočevski Rog. Omenjena kraja sta simbola za vsa morišča posameznikov in množic. Tudi na naši pluralni občinski komisiji za množične poboje nam je član in predstavnik ZB Škofja Loka navrgel, da obstaja seznam 1 500 slovenskih domobrancev, fantov in mož, ki so jih maja in (ali) prve dni junija 1945 iz Škofje Loke gnali v Šentvid nad Ljubljano. Dodal je tudi, da tega seznama mi, člani komisije, nikoli ne bomo videli.

Že zgodaj pomladi 1992 so prihajali v Slovenijo, na Gorenjsko, zlasti k svojcem na Jesenice in v Škofjo Loko, begunci iz BIH. Sprva smo tiste, ki niso imeli sorodnikov prek Rdečega križa in Karitas usmerjali v Dijaški dom ter Tehnikov samski dom; mnoge so sprejele tudi loške družine. Loška kasarna je 10. 5. 1992 postala nastavitveni in begunski center za množico beguncev. Že naslednji mesec jih je bilo v njem več kot 1 500; nekaj jih je bilo nastanjenih tudi pri sorodnikih; ostali so več let, nekateri za vedno.

Pomagali smo tudi pri ustanovitvi hrvaškega kluba Komušina (za Republiko Slovenijo), s sedežem v Škofji Loki, 28. 11. 1993.¹⁶ Klub povezuje predvsem Hrvate, ki živijo v Sloveniji. Ogromno je beguncem, predvsem tistim iz Bosne, v Škofji Loki pomagalo gasilsko društvo iz Moersa pri Duisburgu v Nemčiji s častnim članom tega društva K. A. Mummentayem. Med drugim so poskrbeli za

14 JLA: Jugoslovanska ljudska armada.

15 RUŽV: Rudnik urana Žirovski vrh.

16 Prvi člani so bili predvsem Hrvati iz Komušine, ki so bili tudi v skupini za osnivanje društva pod vodstvom duhovnika Anteja Meštroviča. O begunstvu, preteklem in sedanjem delu tega društva glej knjigo: Meštrović, Ante: *Komušina – Kondžilo : 1992 – 1997*. Komušina : Župa Uznesenja Blažene Djevice Marije, 2021, 599 str.

celotno inštalacijo za ogrevanje loške kasarne. Naj bo njegovo ime vsaj tu zapisano, če mu kasnejša loška oblast na moj predlog ni zmogla izkazati primerne simbolne zahvale.

V Mörsu v Nemčiji, z leve: Vincencij Demšar, predsednik IS Škofja Loka, Stane Kerin, direktor Slovenske karitas, dr. Boris Frlec, veleposlanik RS v Nemčiji in Karl Adolph Mummenthey, zvest podpornik beguncev v Sloveniji, 28. 8. 1993. (hrani: zasebni arhiv V. Demšar)

Ko je bila Slovenija osvobodjena in samostojna, tudi mednarodno priznana, se je starim partijskim strukturam zdel primeren čas, da spet vzamejo oblast v svoje roke. Razpadel je republiški Demos, v Ljubljani so vrgli Peterletovo vladno, na vrsti so bile občine. Loška opozicija v občinskem družbenopolitičnem zboru je maja 1992 vložila nezaupnico občinskemu IS.¹⁷ Glasovanje v vseh treh zborih je bilo 1. 6. 1992. Večinsko so bili proti IS v družbenopolitičnem zboru (od 20 prisotnih: 8 ZA, 12 PROTI) in zboru združenega dela (od 19 prisotnih: 7 ZA in 9 PROTI). Nezaupnica v zboru krajevnih skupnosti ni bila izglasovana (od 19 prisotnih: 14 ZA in 3 PROTI). Glasovanje je pokazalo, da je 29 delegatov še vedno pozitivno ocenjevalo delo IS, medtem ko 24 delegatov, med njimi tudi 2 izvoljena na listi Demosa, ne. Nastalo je različno tolmačenje občinskega statuta in pravilnika. Novinarji so namesto poročil v tistem času raje pisali komentarje v stilu: *Odstopljeni noče odstopiti*. Opozicija, ne tedaj in tudi kasneje ne, ni uradno predlagala svojega kandidata za predsednika IS. Trije člani IS so se na lastno željo zamenjali, ostali smo staro občino uspešno vodili do konca leta 1994; tudi na gospodarskem področju z najmanjšo takratno brezposelnostjo na Gorenjskem.

Postavil smo tudi dobre temelje za nastanek (1. 1. 1995) štirih novih občin iz stare kardeljanske velike Občine Škofja Loka.

¹⁷ Zanimivo, da liste podpisanih delegatov, ki so jo vložili s predlogom za nezaupnico, kljub natančnejšemu iskanju po arhivskem arhivu v ZAL, Enota v Škofji Loki, doslej nisem našel.

Spomini in pričevanje na osamosvojitvene čase Slovenije

Nisem zgodovinarica, sem sociologinja in aktivna udeleženka osamosvojitvenih procesov. V času nastajanja nove države sem bila delegatka (poslanka) v družbenopolitičnem zboru republiške skupščine, kamor sem bila izvoljena na listi stranke Zeleni Slovenije. Zdaj sem sedemdesetletna gospa, moj zapis temelji na spominih, ki jih poskušam uskladiti s spomini mojih parlamentarnih kolegov iz tistega časa. Včasih ni enostavno. Skoraj vsak drugi ima svoje spomine, za katere misli, da so resnica. So pa prisotni še dokumenti, le objektivno zgodovinopisje jih mora vzeti v roke, za kar bo verjetno potrebna še kakšna generacija.

Ker dokumenti obstajajo, sem jih poskušala uporabiti za čim bolj objektivni prikaz dogodkov. K tem zapisom sem dodala moje osebne spomine in različna čustva, ki so me prevzemala ob za Slovenijo najbolj pomembnih odločitvah in dogodkih. Spomini na dogodke si ne sledijo kronološko, ampak glede na intenzivnost spominov.

Plebiscit, razglasitev rezultatov, 26. december 1990

Razmere v jugoslovanski federaciji so konec osemdesetih let postajale vse bolj nevzdržne in varianta osamosvojitve z novo ustavo je postajala vse manj realna. Demosovi poslanci smo se zato na sestanku v Poljčah, 9. novembra 1990, odločili za izvedbo plebiscita o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije; kljub nasprotovanjem in razhajanjem je bil sprejet dogovor vseh političnih strank. Tudi stare politične sile so odločitev za plebiscit formalno podprle in to soglasje pomeni višek enotnosti slovenskega naroda. Od tod tudi 26. december kot praznik samostojnosti in enotnosti.

Dan plebiscita, 23. december 1991, bo v zgodovino naroda za vedno zapisan kot poseben dan. Ob 93,2 % udeležbi se nas je kar 95 % odločilo za samostojno in neodvisno Slovenijo. Odločitev na plebiscitu pa ni imela namena le vzpostaviti

¹ V času osamosvojitve Aleksandra Pretnar

neodvisno državo. *To je bila tudi odločitev za nov družbeni red, za demokratično državo, za ustavno demokracijo in za njeno prihodnjo vključitev v evropske in transatlantske povezave.*²

Na volišča smo prihajali veseli in ponosni, se počutili pomembne, saj smo začutili, da odločamo o prelomnem dogodku. Odločitve na referendumskem listku skoraj nismo skrivali, nekateri so že na poti na volišče razlagali, da so ZA.

Najbolj mi je ostala v spominu razglasitev plebiscitnih rezultatov. Ker je bil rezultat že znan, smo delegati v poslopje skupščine prihajali polni veselja in zanosu. Z menoj se je veselil tudi moj bodoči mož z Norveške, ki je za božične in novoletne praznike prišel v Slovenijo. Zelo je bil vesel, da je lahko prisostvoval tako pomembnemu dogodku, ki mu res ne moreš biti priča vsak dan. Z menoj je odšel v skupščino, kjer je brez varnostnih pregledov in vprašanj zasedel mesto na balkonu in med odmorom posnel fotografijo. Nagelj, ki sem ga imela pripetega, hranim še zdaj. Za norveški časopis je napisal tudi prispevek o majhnem narodu iz prelepe dežele, ki se je pogumno odločil za svojo državo.

Aleksandra Pretnar v skupščini ob razglasitvi rezultatov plebiscita. (vir: osebni arhiv A. Hoivik)

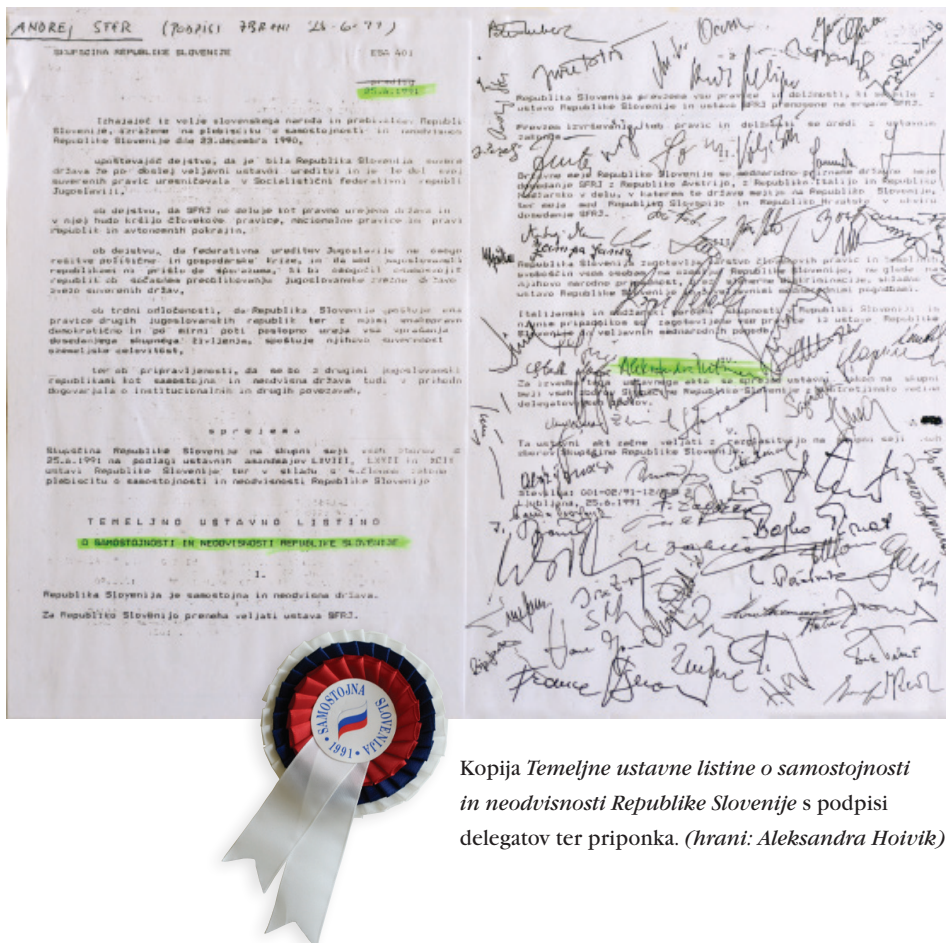
26. junij 1991: razglasili smo samostojnost

Skupščina je 25. 6. 1991 po dvodnevnem zasedanju sprejela *Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije* in ustavni zakon za njeno izvedbo ter *Deklaracijo o neodvisnosti Slovenije*. Bili so številni zapleti, od vlaganja nepotrebnih amandmajev s strani bivših družbenopolitičnih organizacij, ki so se preimenovala v stranke, do napačne zastave in prerekanj okoli blagoslova nadškofa Šuštarja, ki so mu pri blagoslovu lipe celo izklopili mikrofona.

Vzdušje na trgu pred skupščino je bilo kljub preletu letal JLA sproščeno, radostno. Kučanov govor se mi je zdel zelo dober, le ob tistem zadnjem stavku: *Nocoj so dovoljene sanje, jutri bo nov dan*, sem se zamislila. Ko sem čez nekaj ur izvedela za napad JLA, mi je bil jasen njegov pomen. Kljub mnogim citiranjem in popolnoma drugačnemu razumevanju tega stavka sem prepričana, da sem ga razumela prav. Danilo Slivnik je v svoji knjigi *Sto osamosvojitvenih dni* zapisal, da je bil pripisan v zadnjem trenutku, ko je predsednik Kučan verjetno že vedel za namero JLA.

In res je sledil nov dan. Dan, ko je JLA začela z oboroženo agresijo na komaj ustanovljeno državo. Razglasitev samostojne države za mene in večino Demosovih

2 Petrič, Ernest: Od samoodločbe do samostojne države; v posebni izdaji *Demokracije*, str. 7.

Kopija Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije s podpisi delegatov ter priponka. (hrani: Aleksandra Hoivik)

poslancev niso bile več sanje, ampak dejstvo, ki se je imenovalo samostojna država Slovenija. Treba pa jo je bilo še ubraniti. V spomin na ta dogodek hranim priponko, ki smo jo nosili delegati tisti svečani dan.

29. junij 1991: tajno zasedanje skupščine in ultimat JLA

Dva pomembnejša dogodka sta se zgodila v večernih urah. Ob 21.30 je vojska prek beogradske televizije sporočila, da je štab vrhovnega poveljstva oboroženih sil poslal slovenskemu vodstvu ultimatum v 9 točkah. Med njimi tudi, da mora Slovenija umakniti vse blokade in na mejah zopet vzpostaviti režim po zahtevah zvezne vlade. Zadnji rok za izpolnitev je bil 30. junij (nedelja) do 9. ure zjutraj. Pod telegramom, ki je kmalu zatem prispel v Slovenijo, je bil podpisan Veljko Kadijević, general armade. Med delegati zaradi tega dopisa in ultimata ni bilo čutiti pretiranega strahu, ko smo ob prihodu na nujni sklic skupščine zvedeli zanj.

Trojka Evropske skupnosti in Milan Kučan ter Dimitrij Rupel, slovenska predstavnik, se je sestala v noči na 28. junij v Zagrebu, govorili so o premirju in trimesečnem moratoriju na izvajanje neodvisnosti RS. Veliko več kot o tem zagrebškem sestanku pa vemo o brionskem sestanku in deklaraciji, ko je šlo za spopad, ali bo Slovenija preklicala svojo neodvisnost ali ne. Kučanu in Ruplu ni na koncu preostalo nič drugega, kot da sta rekla, da bosta o zahtevah obvestila slovensko skupščino.

Ta se je sestala 29. junija ob 10. uri zvečer na 22. izredni seji. Sklic in zasedanje naj bi potekala v čim večji tajnosti, saj je krožila grožnja, da bo vojska poslance (takrat še delegate) »pospravila«. Načrtovan naj bi bil tudi atentat na Kučana, Janšo in Bavčarja. Obravnavali smo vsebino pogovora z evropsko trojko in razmere v Sloveniji po napadu JLA. Delegate so nagovorili ministri Dimitrij Rupel, Igor Bavčar, Janez Janša, predsednik izvršnega svet Lojze Peterle ter Milan Kučan, predsednik predsedstva. Slednji je podal izčrpno poročilo o poteku sestanka s trojico evropskih predstavnikov. Odločno smo zavrnili ultimat vojske.

Teh in dogodkov, ki so sledili, se spominjam takole. Obvestilo o sklicu zasedanja skupščine mi je prinesel kurir na dom, vzela sem ga zelo resno. Mami sem pustila obvestilo, da naj ne skrbi, če me nekaj dni ne bo domov, pospravila sem stanovanje in skrila kontakte v star likalnik (tak na žerjavico). Apetita nisem imela, zato mi je kasneje v kleti skupščine glasno krulilo v želodcu. Naročeno mi je bilo, naj se ob 17. uri zglašim na policijski postaji na Kidričevi cesti v Škofji Loki; obvestilo naj uničim. Očitno je bilo to zbirno mesto za delegate s škofjeloškega, saj je bil tam že Viktor Žakelj iz Žirov, delegat Socialistične stranke Slovenije. Kmalu se je pridružil še Franci Feltrin, moj kolega iz stranke Zelenih Slovenije. Očitno smo imeli določene različne čase prihoda. Brez kakšnega posebnega vznemirjenja in posebnih varnostnih ukrepov so nas policisti odpeljali na upravo policije v Kranju, in sicer v kletni del, kjer smo se, skupaj z delegati z Gorenjske, razdelili v avtobus. Bil je bolj majhen, precej star, vojaški, saj nas je med vožnjo pošteno premetavalo. Bili smo v varnostnih jopičih, na zadnjem sedenju je sedel Andrej Šter, mislim, da je bil oborožen. Zdi se mi, da smo se od Jeprce naprej peljali po stranski cesti. Vsekakor smo brez težav prispeli v skupščino, kjer se je ob 22. uri začelo izredno zasedanje. Za »dobrodošlico« so nas seznanili z ultimatom vojske.

Okolica skupščine je bila skrbno zavarovana. Kljub izrednim razmeram se je zbralo 210 od 240 delegatov. Obravnavali smo položaj po razglasitvi samostojnosti in agresiji JLA. Poročali so Kučan, Peterle, Bavčar in Janša. Med zasedanjem je prišlo do diverzantskega napada v neposredni bližini skupščine in zračnega alarma, zato nas je Bavčar zaprosil, da pohitimo z odločanjem.

Okoli 1. ure zjutraj smo se zaradi zaostritve varnostnih razmer in celo možnosti letalskega napada preselili v klet skupščinskega poslopja. Tam smo se posedli po odsluženih klopih in mizah. Nekateri so dajali radikalne izjave, drugi, bledi, so molčali, tretji so hodili sem ter tja. Po kakšni uri, ko je bilo vzdušje precej turob-

no, se je s svojim šolanim glasom oglasila Darja Lavtižar Bebler in zapeli smo nekaj slovenskih, kar je dvignilo vzdušje in pregnalo porajajočo utrujenost.

Po približno dveh urah smo zasedanje nadaljevali v mali skupščinski dvorani in ga okoli 4. ure zjutraj zaključili s skoraj soglasno podporo dosedanjim dejavnostim predsedstva in vlade glede poteka razdruževanja od Jugoslavije ter sprejeli stališča glede agresije. Odločno in skoraj soglasno smo zavrnili tudi ultimati JLA.

Domov sem prišla z istim avtobusom, zelo utrujena. Ob 9. uri me je prebudil alarm, ki se je oglasil po vsej Sloveniji, saj se je iztekel ultimati vrhovnega poveljstva iz Beograda. Zdi se mi, da smo se šele takrat vsi prebivalci Slovenije zavedli, da smo v vojni. Množično in dostojanstveno jih je precej odšlo v zaklonišča. Jaz in večina prebivalcev Podlubnika smo ostali doma, saj nam je bilo jasno, da je zaklonišče pod trgovskim centrom absolutno premajhno za vse. Ogledala sem si pa kletne prostore v stolpnici, kjer sem ugotovila neprimernost za bivanje (vrata so bila železna, zračnega nobenega). Zadovoljna pa sem bila z zalogo več kot 10 let starega vina dingač.

Resnična vojna, ne film

V prvih trenutkih vojne ni teklo vse po načrtih, saj naj bi enote teritorialne obrambe z barikadami povsem blokirale vojašnico na Vrhniki in tako onemoglo prodor proti Ljubljani. Vendar so blokade hitro padale, tankovska kolona je hitro napredovala proti ljubljanski obvoznici. To je bil najusodnejši in najbolj odločilen dan za Slovenijo.

*Prvi dan ni bilo lahko, saj so morali tako poveljujoči kot enote na terenu dojeti, da gre za vojno, da je JLA agresor in je treba udariti nazaj. V vseh primerih naj bi najprej začela streljati vojska.*³

Moji spomini na četrtek, 27. junij 1991

S poslanskim kolegom Francijem Feltrinom sva se okoli ene ure ponoči vračala s slavnostne proslave na ploščadi pred skupščino. Peljala sva precej čez dovoljeno hitrost, saj sva si želela doživeti vzdušje v Loki in se pozdraviti s someščani. V bližini Lipice naju je ustavila policija. Brez kazni, zgolj z nasvetom naj varno voziva; v mestu se je glavnina ljudi že razšla. Bilo nama je žal, da sva odšla iz Ljubljane, kjer je bilo praznovanje zelo veselo, nabito s ponosom. Nekoliko razočarana sva odšla vsak na svoj dom. Zdi se mi, da sem odšla spat nekaj po drugi uri, saj sem si morala ohladiti še razbolele in vroče noge, ker sem si za tako slavnosten dogodek kupila nove čevlje, take s precej visoko peto.

Okoli štirih. me je prebudil telefon. Takoj sem vedela, da je nekaj narobe. Klical me je Ivan Borštner, ki je bil v operativnem centru pod Cankarjevim domom in mi s precej mirnim glasom rekel: *Tanki so šli na Vrhniki ven.* Vprašala sem ga, kaj

³ Slivnik, *Sto osamosvojitvenih dni*, str. 149.

naj naredim. *Pojdi v službo* (to je pomenilo na Tomšičevo, kjer je bila naša poslanska pisarna) *in pošlji to novico na vse naslove, ki jih imaš*. Takrat so bili naslovi še na listkih in v tako imenovanih adresarjih. Poklicala sem k Feltrinu domov. Julka, njegova žena, mi je povedala, da se je že ob 5. z vlakom odpeljal v Ljubljano.

Odpeljala sem se proti Ljubljani. Do Šentvida ni bilo težav, čeprav sem srečala nekaj vojaških kamionov, za katere niti nisem vedela, čigavi so. V Šentvidu sem naletela na prvo bari-

kado, bili so naši teritorialci. Vse moje dokazovanje, da sem delegatka, da grem v skupščino, ni pomagalo, morala sem zaviti desno k prvi hiši, kjer so bili že vsi budni, vendar nič panični. Drug drugega smo opogumljali, da »se ne bomo dali«. Niti pomislila nisem, da bi se vrnila v Škofjo Loko. Po stranskih ulicah sem se peš odpravila proti centru. Na cesti proti Podutiku me je dohitela katrca, v njej pa šoferka in polno štruc kruha ter dve veliki posodi za hrano. Gospa, ki je bila gostilničarka iz okolice Pirnič, je peljala zajtrk teritorialcem na Vič. Na eni od posod za hrano sem se pripeljala do Tivolija. Nekajkrat so naju še ustavili teritorialci, toda gospa je imela »papirje«. Obe sva bili zelo ponosni, da naju ni bilo strah.

Iz Tivolija sem se peš napotila proti skupščini. Bila sem besna na JLA in v podhodu sem vzela iz torbice skoraj novo šminko in na zid v podhodu napisala: *JA, pojdi V BG, NE MARAMO TE!* Uporaba besede JA in ne JLA je bila namerna, saj sem čutila, da to ni ljudska vojska, ampak vojska komunističnih vojaških diktatorjev. Šminka je bila uničena, jaz pa zelo ponosna na svoj grafit, ki je tam ostal še dolge mesece. Po vojni sem prosila prijatelja, da me je slikal ob njem.

Na Tomšičevi je bila v vratarnici prižgana televizija, ki je že prenašala grozljive posnetke, tanki so uničevali barikade z avtobusi, tovornjaki in osebnimi avtomobili. Takrat sem šele dojela, da je to prava vojna z uničevanjem in verjetno tudi smrtnimi žrtvami. Zelo sem si želela, da bi bil to zgolj film.

Do večera smo s Feltrinom in tajnico Vero, ki se je tudi prebila v službo, pošiljali preko faksa informacijo o vojni v svet. Pisarne na Tomšičevi so bile prazne. Prišla je le še Darja Lavtižar Bebler, ki ji je mož rekel, da ni nevarnosti. Popoldne je poklical Borštner in svetoval, naj odidemo domov, ker naj bi bile haubice v vojašnici v Šentvidu usmerjene na parlament. *Jeb**... haubice*. Delali smo naprej. V tistih dneh se je precej preklinjalo. Dr. Hubert Požarnik, poslanski kolega, psiholog, je za nenaden pojav takega izrazoslovja našel razlago.

Aleksandra in njen grafit v podhodu v Tivoliju.

(vir: osebni arhiv A. Hoivik)

Mohor – tragična žrtev iz Stare Loke

Sem se kdaj vprašala, če je bilo vredno ... Da, vsakič, ko sem zvedela za kakšno smrtno žrtev. Medvedjek, Brnik, Trzin ...

Najbolj pa me je pretresla smrt 17-letnega Mohorja Berganta iz Stare Loke, ki je bil ustreljen, ko je šel pogledat zavzetje vojašnice v Škofji Loki. Osamosvojitveno dogajanje ga je namreč zelo zanimalo, po pričevanju njegove mame si je zelo želel samostojne Slovenije. Po svojih močeh (z lepljenjem plakatov) je pomagal k zmagi nad JLA.

Mohorja Berganta, nadarjenega mladeniča iz moje sosesčine, osebno nisem poznala, poznala pa sem njegove sorodnike. Bilo je 28. 6. 1991, drugi dan vojne. Ko sem prišla domov, mi je sosedka Helena, Mohorjeva sorodnica, povedala, da je bil v okolici kasarne ustreljen Mohor. Že v Ljubljani sem slišala, da je v Škofji Loki umrl en civilist. Toda ko sem zvedela, da je ta civilist naš Mohor, me je hudo pretreslo in spraševala sem se, če smo se odločili prav. Če je samostojnost države vredna življenja.

Dva dni me je bilo strah, da bom morala govoriti ob njegovem grobu. Tega nisem bila sposobna, zato sem bila neizmerno hvaležna Vincenciju Demšarju, takratnemu predsedniku Izvršnega sveta Občine Škofja Loka, da je imel govor pri pogrebni maši. Nikogar ni obtoževal, niti makedonskega vojaka, ki je streljal iz strahu in ne sovraštva, in ga je tragični dogodek zelo prizadel. Celó mašo sem se spraševala, ali smo se odločili prav, je samostojna Slovenija vredna cene življenja mladega fanta. Razmišljala sem, če smo jaz in večina državljanov sposobni prenesti še vse naslednje žrtve in uničenja. Kakšna je moja odgovornost na mestu poslanke? Nekoliko sem se pomirila ob dejstvu, da smo se na plebiscitu odločili za samostojno in neodvisno državo Slovenijo v parlamentu pa potrdili, da bomo novo državo ubranili tudi z oboroženim odporom proti agresorski JLA.

Zadovoljna sem, da je Mohor ob tridesetletnici samostojne države dobil spominsko obeležje in je priznan kot civilna žrtev osamosvojitvene vojne. Še enkrat hvala staršem in družini Bergant za takega mladeniča in le oni se smejo vprašati: *Ali je bilo vredno ...*

Tistim, ki so se takrat poskrili na varno, se izogibali mobilizaciji, sprejeli pa vse dobrote nove države, od legalizacije nakupa deviz do poceni odkupa stanovanj po Jazbinškovem zakonu, takim javno izražene dileme niso ravno v ponos.

Deklaracija za mir ali peticija proti slovenski vojski, februar 1991

Brez lastnih oboroženih sil bi bila naša osamosvojitve zgolj operetna. O dejanski bi lahko še naprej zgolj sanjali. Veliko je bilo namreč nasprotovanj prav ob formiranju lastne vojske. V enem od takih sem bila nekako soudeležena tudi sama in še

danes si ne morem odpustiti, zato bom to dejanje tudi opisala. Mogoče mi bo potem lažje.

V začetku leta 1991, v zaostrenih razmerah in v času pregretyh skupšćinskih razprav o proraćunu in obrambnih zakonih, je bila skoraj v tajnosti oblikovana peticija proti krepitvi slovenske obrambne moći in nastanku slovenske vojske. Imela je zelo privlaćen naslov *Deklaracija za mir*. Soustvarili so jo: Primož Bulc (SKD, podmladek), Željko Cigler (SDP), Marko Hren (NDG), Lev Kreft (SDP), Rastko Moćnik (SDUS), Dušan Plut (ZS), Mateja Poljanšek (ZS), Vika Potoćnik (LDS), Janez Sodržnik (LDS), Mile Šetinc (LDS), Jožef Školć (LDS) in Jaša Zlobec (LDS). V njej je zapisano:

*Vlaganje v vojaški kompleks je slepa ulica, ki zmanjšuje možnosti za politiko nenasilnega razreševanja politićnih sporov, znotraj posameznih držav pa pomeni stalno grožnjo demokratićni ureditvi. Slovenija se nahaja na relativno konfliktnem podroćju, ali vsaj na njegovem robu, zato lahko z odpravo vojske, z razvijanjem institucij za nenasilno reševanje sporov in miroljubno politiko pomembno prispeva k miroljubnemu razpletu odnosov v Jugoslaviji ...*⁴

In to so podpisali vsi ćlani predsedstva (Kućan, Zlobec, Plut, Kmecl) razen Ivana Omana.

Bilo je 7. februarja, ko smo Zeleni Slovenije obravnavali osnutek Zakona o varstvu narave. Na koncu nas je Dušan Plut, predsednik te stranke, pozval k podpisu deklaracije, ki naj bi bila v skladu z našim programom. Šlo je za *Deklaracijo za mir*; vsebina pa je pozivala k demilitarizaciji in enostranski razorožitvi že tako zgolj za silo oborožene Slovenije. Mislim, da jo je podpisala večina delegatov, ki smo šli skozi avlo na Tomšićevi, kjer je stala podpisna knjiga. Po stari Ljubljani sem ta večer začudena opazila bele zastave, ki so visele po nekaterih hišah, bile so celo v izložbah nekaterih trgovin.

Naslednje jutro je poslanski kolega Franci Feltrin prišel v pisarno precej razburjen in napisal izjavo, da je bil pri podpisu *Deklaracije za mir* zaveden, da je to enako izdajstvu, zato odstopa od svojega podpisa. Ponudil mi je, da izjavo, ki jo je poslal na *Delo*, podpišem tudi jaz. A je nisem. Mir in vse, kar je povezano z njim, mi je pomenilo vse.

Podpis te deklaracije mi ni ravno v ponos, saj v njej nisem prepoznala namena ovirati nastanek porajajoće se slovenske vojske. Ocenjujem, da je bil ta podpis moja najvećja napaka v celotnem politićnem delovanju.

Nekaj spominov na predvolilno obdobje

Rada pa bi obudila še nekaj spominov na dogodke, ki so sicer manj pomembni, so pa iz obdobja pred volitvami in jih pa zelo rada delim z novinci, ki se odloćajo za vstop v politiko.

⁴ Pristopna izjava k *Deklaraciji za mir*, V: *Bela knjiga slovenske osamosvojitve*, str. 613.

Dobro jutro, revščina

Novoustanovljene stranke in zveze nismo imele ne lastnih prostorov ne sredstev ne medijev, ki bi objektivno poročali in nam namenili nekaj medijskega prostora. *Dobro jutro revščina*, je bil jutranji pozdrav z Radia Slovenija. Tako imenovani Zakon o premoženju družbenopolitičnih organizacij ni bil sprejet. V predvolilno tekmo smo tako pomladne stranke vstopile in jo izpeljale s popolnoma neenakopravnih in neprimerljivih pozicij. Uspelo pa nam je nekaj odličnih potez, kot je bila npr. povezava pomladnih strank v koalicijo Demos.

Prvi občinski odbor Demosa je bil v Škofji Loki

Ponosna sem, da je bil prvi občinski Demos na pobudo Ivana Omana, predsednika Kmečke zveze, in v organizaciji Alenke Potočnik Lauko in Francija Feltrina ustanovljen v nedeljo, 3. 12. 1989, po nedeljski maši, na Trati v Škofji Loki. Izjavo o tem, to je eden redkejših dokumentov o Demosu, sem zapisala jaz. Dogovarjanje o tem, da bomo nastopili na volitvah skupaj, je dva dni pred tem potekalo pri Vincenciju Demšarju v Karlovcu. Lahko bi rekla, da je Karlovc za loški Demos tisto, kar je Zminec za Demos na državni ravni. Dokument Izjava o ustanovitvi Demosa za Škofjo Loko dokazuje, da je bil loški Demos ustanovljen pred koalicijo Demos na nivoju Slovenije, ki je bila ustanovljena 4. 12. 1989. Ime je predlagal Oman, ki ga je sprejel po predlogu Šinkovca in/ali Magajne. O omenjenih datumih in lokacijah ter predlagateljih imena Demos je kar nekaj različnih spominov in mnenj, zato vabilo vsem k pisanju spominov na tiste dogodke.

Transparent Volimo Demos, za boljšo prihodnost iz blaga za pižamo

Osrednja oseba predvolilnih dogodkov v Škofji Loki je bila Alenka Potočnik Lauko, ki je bila po svojih vedenjih o demokraciji in njenih institucijah daleč pred vsemi. Spomnim se, da mi je nekoč rekla, da bo treba nujno ustanoviti institucijo notariata in urediti zemljiško knjigo. Ker sem jo očitno začudeno pogledala, je dodala: ... *sicer se bomo pobili glede tega, čigavo je kaj*. Stolpnice v Podlubniku so npr. stale na zemljišču, ki je bilo v zemljiški knjigi še vedno kmetijsko zemljišče, isto stanovanje se je prodalo trem različnim kupcem in podobno.

Alenkinim idejam in energiji je bilo težko slediti. Nekega večera pred volitvami sem po sestanku na stranki Zeleni Slovenije prišla k njej domov (tam sem se tudi redno ustavljala, ko sem prihajala iz Ljubljane). Alenka, ki je bila tudi ročno zelo

Transparent iz tekstila, ki ga je izdelala Alenka Potočnik Lauko. (hrani: Aleksandra Hoivik)

spretna, je šivala pižame za sina Tamila. Na mizi so bili rdeč, rumen in zelen frotir. Nenadoma se je odločila, da bova naredili transparent za volitve. Iz omare je vzela belo rjuho, iz frotirja za pižame pa začela striči črke. To delo sem morala nadaljevati jaz, kajti ona je začela šivati črke na rjuho. Bila sem zelo utrujena, delo mi ni šlo preveč dobro od rok, veliko je bilo odpadka, predvsem zaradi črke S. Zaradi utrujenosti mi je šlo na jok, toda Alenka ni odnehala.

V prvih jutranjih urah je bil transparent z napisom *Volimo Demos, Demos za prihodnost* in lipovim listom končan. Tamil je ostal brez najmanj ene pižame, čez cesto pred Namo pa je naslednje dni vabil ročno izdelan unikatni transparent, ki ga je ponoči mojstrsko namestil Franci Feltrin. Po 30 letih mi je omenjeni transparent uspelo najti. Shranil ga je Vincencij Demšar, saj je bila verjetno njegova stranka po volitvah zadolžena za odstranjevanje plakatov v tistem delu mesta.

Vse več je bilo podpornikov

Ker ni bilo ne prostora ne denarja, smo bili člani strank odvisni od konkretne podpore naših »javnih in tajnih podpornikov«. V začetku je bilo veliko strahu celo pri tistih, ki so nas podpirali. Toda bili so tudi taki, kot je bil npr. Jože Galof, predsednik Krajevne skupnosti Trata, ki nam je zastoj odstopil prostor v krajevni skupnosti, pa prodajalka, ki nam je dovolila priklop na elektriko, pa kmet s Suhe, ki nam je posodil voz za predvolilni shod, pa tiskar, ki nam je ceneje tiskal plakate ...

Težko je bilo narediti kopije letakov, obvestil, programov, fotokopirni stroji so bili redki. V šoli, kjer sem poučevala, je bil zgolj star ciklostilni stroj v tajništvu, ki je bilo v popoldanskem času zaklenjeno. V dobrih odnosih sem bila s čistilko, zato mi je tajništvo rade volje odklepala. Razmnoževanje, kot smo takrat rekli temu, čemur pravimo danes kopiranje, je potekalo med glavnim odmorom, namesto malice, večkrat tudi na račun zamude v razred. Stroj, v katerega je bilo treba vlivati ciklostilno tekočino, se je pogosto kvaril, mečkal papir ter delal razmazane kopije. Tudi naglica je naredila svoje in nekega jutra, bilo je že blizu datuma volitev, je prišel v zbornico ravnatelj Žagar. V roki je držal letak Jožeta Pučnika s pozivom na volitve. Vprašal je, kdo je njegov lastnik. Seveda sem se javila, saj je bila lastnina več kot očitna. Toplo pa mi je bilo pri srcu, ko sem videla, da so bili

skoraj vsi sodelavci pripravljeni prevzeti odgovornost. Podporo meni in novim časom je zaznal tudi ravnatelj in zaplet končal z opozorilom: *Drugič pa iz mašine vzemi tudi original!* in se dobrohotno nasmehnil.

Vse več nas je bilo. Tudi taka drobna ravnanja so kazala, da je bilo vedno več tistih, ki so si želeli demokratičnih volitev in sprememb v družbi.

Kako so zgledale predvolilne predstavitve: Kreslin in »uranarji«

Loška koalicija Demos je zelo dobro sodelovala. Ko je zelenim ostalo lepilo, s katerim smo lepili plakate, smo ga v poznih urah odnesli k Demšarju na Kopališko, v Karlovc, saj so njegovi »krščanarji«, kot smo jih ljubkovalno in ne zaničevalno imenovali, lepili še kasneje, pozno ponoči, ko so dali otroke spat.

Skupni dogodek je bila javna tribuna z naslovom *Opozicija se predstavi* v dvorani na Podnu, ki je bila zelo obiskana. Prišli so tudi Janez Janša, Spomenka Hribar in Ivan Oman.

Odbor vsake stranke pa je imel tudi svoje prireditve, ki smo jih imenovali tribune ali shodi. Zelo dobro se spominjam predvolilnega shoda našega občinskega odbora Zelenih Slovenije. Bila sem prva govornica in to na vozu, ki sva ga s Francijem Feltrinom privlekla pred trgovino z obutvijo na Mestnem trgu. Prijazna prodajalka, ki je neuradno simpatizirala z nami, nam je dovolila priklop na elektriko v trgovini; to je bil njen prispevek k novim časom. Kljub elektriki so sledile težave z izposojenim ostarelim ozvočenjem. Trg je bil skoraj prazen, čeprav je udeležbo zagotovil takrat za Ločane še neznani Vlado Kreslin, ki je prijel z Ivanom Borštnerjem. Prišel naj bi z avtobusom, ki pa je zamujal. Ob vseh nevšečnostih in slabem obisku se me je lotevala trema, ki se je spreminila v strah, ko se je trg nenadoma napolnil z rudarji v črnih prazničnih uniformah. Bili so rudarji iz Rudnika urana Žirovski vrh, ki smo ga zeleni hoteli takoj zapreti. Glede na predhodne grožnje, da bodo »uranarji« (tako smo imenovali rudarje) obračunali z mano, bivšo Gorenjevaščanko, mi je četrtno govora »pojedlo« slabo ozvočenje, četrtno pa strah. Kljub temu je bilo vsem prisotnim jasno, da želimo Zeleni Slovenije zapreti rudnik in po njihovem mnenju odvzeti kruh rudarjem in njihovim družinam. Po tem dogodku sem za nekaj časa prenehala hoditi na obisk k moji bivši sosedu Pavlu v Gorenjo vas.

Shod se je končal pri Blažu Ogorevcu v Blaževi ulici, kjer je precej ideološko raznolika družba zaključila, da bo Slovenija po volitvah svobodna, zelena in pivcem piva prijazna država.

Na koncu: Ponosna sem, da sem bila zraven

Opisala sem tiste dogodke, ki sem jih bila najbolj vesela, dejanja, na katere sem najbolj ponosna, a tudi tistega, kjer mi ni uspelo.

Prav bi bilo, da se vlogo Demosa kot zmagovite koalicije kot tudi vlogo opozicije v osamosvojitvenem procesu na podlagi dokumentov in z objektivnim pristo-

pom zgodovinarjev zapiše. Vključi naj se tudi v učni program, da ne bodo védenja o teh dogodkih posredovana zgolj iz zapisov *Babica mi je povedala*.

Omalovaževanje slovenske osamosvojitve, ki se je pojavilo s strani bivše vlada-joče elite, traja vse do današnjih dni: od obtožb o trgovini z orožjem do tako imenovanih izbrisanih in izjav, da je osamosvojitev razdelila prej enoten slovenski narod. Njeni akterji postajajo z vsakim letom glasnejši, blesti pa spomin generaci-je, ki je osamosvojitev neposredno doživela.

Tudi jaz se je spominjam vse manj, vse manj natančno. Dogodki in razmere iz tega zapisa pa so del mene, z lahkoto jih obnovim sredi noči.

So obdobja in okoliščine, ko hočejo biti vsi osamosvojitelji, in obdobja in razmere, ko smo za vse slabo krivi tako imenovani osamosvojitelji.

Sama sem tudi po 30 letih ponosna in vesela, da sem bila zraven.

VIRI IN LITERATURA:

Bela knjiga slovenske osamosvojitve. Ljubljana : Nova obzorja, 2013, 684 str.

Hoivik, Aleksandra, v času zapisov Pretnar, osebni arhiv, Škofja Loka.

Skupščinski koraki k samostojni državi : izbor iz dobesednih zapisov sej Skupščine Republike Slovenije, odločilnih za nastanek neodvisne države Slovenije v obdobju 1990–1991.

Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2008, 484 str.

Slivnik, Danilo: *Sto osamosvojitvenih dni*. Ljubljana : Delo, 1991, 224 str.

Valič Zver, Andreja: *Slovenija 30 : stali smo in obstali : 30. obletnica razglasitve in obrambe samostojne in neodvisne države Republike Slovenije*. Ljubljana : Urad Vlade RS za komunikacijo, 2021, 23 str.

Razgledi

Loški vitezi in upravni aparat Loškega gospostva v srednjem veku

Izvleček

Uprava Loškega gospostva je bila v srednjem veku poverjena vodilnim nameščencem, ki so imeli nalogo, da vodijo, varujejo in organizirajo celotno zemljiško posest tega teritorija. V različnih obdobjih se je njihovo poimenovanje menjavalo, vloge in pooblastila pri posameznih nazivih so se spreminjali. Sredi 13. stoletja so bili izvajalci glavnih nalog Loški vitezi, ki so v nekaj desetletjih uspeli v svojih rokah združiti vse najpomembnejše pristojnosti in funkcije upravljanja, zaradi česar je bila ogrožena suverenost škofove oblasti. Posledično je to čas, ko zemljiški gospod skuša bolj diferencirati upravni aparat in ločiti posamezne sfere odločanja ter spremeniti vlogo gradiščana.

Ključne besede: Loški vitezi, grad, uprava, gradiščanstvo, pisar, kaščar, oskrbnik.

Auszug

Die Ritter und das Verwaltungsapparat der Herrschaft von Lack im Mittelalter

Die Herrschaft von Lack wurde im Mittelalter von Führungskräften verwaltet, deren Aufgabe es das gesamte Territorium der Herrschaft zu organisieren, führen und zu beschützen war. In verschiedenen Zeitspannen wurde sie unterschiedlich benannt, ihre Rolle und Vollmacht änderte sich durch die Benennung. Mitte des 13. Jahrhunderts waren die Beauftragten der Hauptaufgaben die Ritter von Lack, die es in einigen Jahrzehnten geschafft haben die wichtigsten Aufgaben und Herrscherfunktionen zu vereinen, dadurch bedrohten sie die Hoheit der bischöflichen Herrschaft. Infolgedessen ist es die Zeit, in der der Grundherr den Verwaltungsapparat aufteilt und einzelne Entscheidungssphären trennt, infolgedessen hat sich die Rolle des Burggrafes verändert.

Schlüsselwörter: die Ritter von Lack, die Burg, die Verwaltung, die Burggrafschaft, der Schreiber, der Verwalter des Getreidespeichers, der Verwalter.

Uvod

Izstavitev štirih vladarskih darovnic do začetka 11. stoletja predstavlja osnovo in temelj, ki omogoča freisinškim škofom na Gorenjskem oblikovati loško zemljiško gospostvo.¹ Za njegovo uspešno delovanje in realizacijo gospodarskih zmogljivosti pa je bilo potrebno zadostiti predpogoju, da ima cerkveni zemljiški gospod tu vpeljan ustrezen in razvejan upravni sistem, na čelu katerega je gradiščan oziroma oskrbnik kot nekakšen škofov namestnik.

Hkrati moramo dodati, da je skupek nalog pri vodenju, organizaciji, obrambi in zastopanju Loškega gospostva v srednjem veku poverjen zlasti trem nazivom gosposčinskih nameščencev, ki jih slovensko izrazoslovje poimenuje gradiščan, oskrbnik in kaščar. V samih virih je sicer zaznati, da se je ta oznaka vodilnih pooblaščenecv v srednjem veku večkrat menjavala. Dodaten problem predstavlja nedosledna in nejasna terminologija, zaradi česar je težko ločiti med kompetencami posameznikov oziroma imajo isti nazivi v različnih obdobjih spremenljive pristojnosti in naloge.² Ob tem je potrebno poudariti, da je nameščence vendarle potrebno preučevati s pozicije samega posameznika, kateremu so določena polnomočja zaupana. Zlasti je to pomembno pri tistih, ki imajo pridruženih več vodilnih funkcij. S širjenjem vpliva znotraj gospostva namreč niso le oni okrepili svojih pozicij, ampak se vsaj v njihovem času povečuje teža posameznega naziva oziroma še toliko bolj celote podeljenih funkcij, ki presegajo jurisdikcije v primerjavi z zgodovinskimi momenti, ko je večja porazdelitev naslovov in pooblastil.

Začetki delovanja Loških vitezov v upravi gospostva

Prva jasnejša poimenovanja uradnikov v loški upravi in njihove naloge se razkrivajo z rodom Loških vitezov, ki jim lahko sledimo od 30-ih let 13. stoletja. Njihove najzgodnejše omembe nam nakazujejo, da so bili ministeriali v škofovi službi, saj je v tem času ob poroki *Leonhardi de Lonk* s pripadnico ministerialitete koroškega vojvode Bernarda prišlo do delitve (*particio*) otrok med slednjim in škofom. Ob tem je bilo tudi zagotovljeno, da vsak izmed otrok dobi enak delež premoženja in lastnine iz dediščine (*substantie et patrimonii*).³

Podrobnejše informacije o pomenu Loških znotraj gosposčinskega ustroja se izkristalizirajo z Wernherjem, enem od sinov prej omenjenega Leonharda. Bil je namreč na čelu nove generacije in je prvi izrecno omenjen v škofovi službi ter ohranja vodilno vlogo v družini do svoje smrti. Na škofovi strani se pojavi v raz-

1 O pomenu in obsegu prvih štirih vladarskih darovnic glej Burkeljca, Nekateri novi pogledi, str. 42, sl.

2 Bizjak, *Ratio*, str. 180; Blaznik, *Urbarji*, str. 59–60, 68.

3 Zahn, *FRA* 31, št. 130; Blaznik, *Škofja Loka*, str. 49. Na osnovi njihovega grba in pojavljanja pogostih imen so bili po vsej verjetnosti sorodniki andeških ministerialov in so se po smrti Henrika leta 1228 povezali s škofijo. Glej Kos, *Med gradom in mestom*, str. 39.

Listina iz leta 1253 in poravnava med freisinškim škofom ter dosedanjim loškim oficialom Hajdenrikom. Slednji je bil zaradi neplačanih obveznosti zaprt, kar je realiziral novi oficial Wernher Loški (*vir: BayHStA, Hochstift Freising Urkunden, Nr. 69*)

gretem političnem ozračju,⁴ ko je izpričana menjava v upravi Loškega gospostva, verjetno kot posledica škofovega spora s spanheimsko ministerialiteto. Leta 1253 je namreč sporočeno, da je loški uradnik Hajdenrik (*Qui officii de Lok prefecerat*) odstopil in ga je na mestu officiala zamenjal Wernher Loški.

O nevzdržnosti odnosa na relaciji Hajdenrik–zemljiški gospod priča dejstvo, da je po odstopu in opravljenem obračunu Hajdenrik škofu ostal dolžan znatno vsoto in ga je slednji zaradi le navidezne zvestobe ter z namenom zanesljivega poplačila dal ujeti in zapreti, nalogo pa je realiziral omenjeni Wernher. Ton takšnim napetostim so očitno dajala nesoglasja oziroma sovražnosti več vpletenih strani. Listina namreč navaja, da za Hajdenrikovo izpustitev ni dovolj, da le poplača svoj dolg, ampak je predpogoj tudi, da Henrik Svibenski, ki je v tem času škofu povzročal škodo in s katerim je bil official očitno tesneje povezan, doseže pri Seifridu Marenberskem, prav tako zvestem spanheimskemu ministerialu, oprostitve njegovih zahtev glede škofovih dolgov. Očitno je na relaciji freisinški škof–spanheimska klientela obstajala sovražnost (v literaturi in virih praktično neznan) oziroma fajda, torej širše zastavljen spopad z obojestransko povzročeno škodo. Da v tem času vendarle pride do pomiritve in se odnosi konsolidirajo, ima verjetno zasluge ravno Ulrik Spanheimski, ki je želel vzpostaviti oziroma ohranjati dobre odnose s škofijo in škofa imenuje *amicus noster* ter je s tem namenom tudi naveden kot priča oziroma posrednik pri končanju sovražnosti. Končni

⁴ Zahn, FRA 31, št. 168; Baraga, GSZ 6/1, št. 195.

rezultat nesoglasij zato predstavlja dosežena medsebojne odpoved maščevanju⁵ oziroma potrditev miru, kar se v listini izpostavi kot *urveh*.⁶

Če povzamemo nastalo situacijo oziroma medsebojne odnose, je bilo pri škofu prisotno že predhodno nezadovoljstvo s Hajdenrikovim delom v upravi gospostva,⁷ mogoče ravno zaradi njegovih povezav s preostalo spanheimsko klientelo. Ker si je očitno nabral tudi visok dolg pri vodenju poslov in s tem škodoval gospostvu, je škof verjetno posledično zahteval, da odstopi s položaja. Plačilo dolga pa ni bilo realizirano tudi zaradi dogodkov povezanih z zgoraj omenjeno fajdo. Če je škof želel računati na svoj denar, je bila najboljša ali celo edina opcija, da se nekdanjega uradnika ujame in zapre, za kar pa se pooblasti (novega) oficijala Wernherja. Kljub uspehu na terenu, vsaj kar se tiče zaprtja nasprotnikov,⁸ škof ob pomiritvi ni izšel kot zmagovalec, saj dolg do nasprotnika Seifrída ostaja na njegovi strani, a je v končni fazi vendarle pomembno, da se doseže prenehanje sovražnosti.

Ob vsem dogajanju se moramo zato vprašati o Werhnerjevi vlogi in moči znotraj gospostva. Prijetje Hajdenrika (in mogoče tudi Henrika Svibenskega) priča o tem, da je bil v bojih aktivno vojaško udeležen in imel tako močno vojaško podporo,⁹ da je zajel višje rangirano oboroženo plemstvo z lastnim vojaškim spremstvom. Prav tako lahko zanesljivo rečemo, da je opravljal delo oficijala, torej funkcijo, ki je pred tem pripadala Hajdenriku. Dolg slednjega do škofa je verjetno izhajal iz obračuna dohodkov gospodarskega dela uprave gospostva oziroma z drugimi besedami kaščarskega poslovanja. A po drugi strani ima Wernher pridruženo oblast in v realnosti izraženo možnost izvedbe nekoga ujeti in zapreti, s čimer so mu zagotovljene višje kompetence kot le kaščarske. V tem primeru prav gotovo lahko računamo na gradiščanske (več informacij o tem v nadaljevanju) in je verjetno ljudi zapiral v grad, kot je bila to navada.¹⁰ Pri omenjenem prenosu upravnih funkcij se torej zastavi vprašanje, ali je imel predhodno obrambno-vojaške naloge tudi Hajdenrik, s čimer bi samostojno opravljal najvišjo, oskrbniško vlogo v upravi gospostva ter bi izraz oficijal dejansko predstavljal kaščarja in gradiščana v eni osebi. Dodatno pojasnilo, da Hajdenrik očitno ni imel tako širokih kompetenc, izpričuje zapis iz leta 1262, ko se pred nami razodeva nova

5 Hajdenrik in Henrik Svibenski sočasno obljubljata, da ne bosta postopala proti Wernherju in njegovima bratoma, s čimer se nakazuje aktivna vloga vseh treh bratov v upravi, ki bo jasneje izpričana desetletje kasneje.

6 Spori, ki pripeljejo do fajde in se zaključijo z mirom, imajo navadno naslednje sosledje dogodkov: povzročitev krivic – nastop medsebojne sovražnosti – posredovanje – začasen mir – trajno premirje. Glej Oman, *Maščevanje*, str. 126.

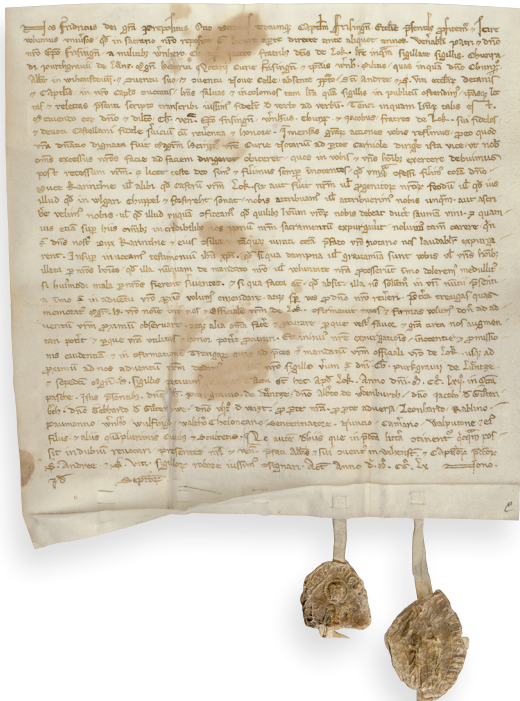
7 Kos, *Blesk*, str. 187, je mnenja, da je bil zaprt zaradi zlorabe položaja in povzročene škode.

8 Možna je tudi teza, ki jo na prej omenjenem mestu predstavi Kos, da je Wernher v okviru omenjene fajde ujel tako Hajdenrika kot Henrika Svibenskega.

9 Vojaške sile, ki so bile v pomoč Wernherju, verjetno predstavljajo škofovo ministerialiteto, ki je bila v glavnem stacionirana na ozemlju gospostva. (Za pomoč pri interpretaciji se zahvaljujem dr. Matjažu Bizjaku.)

10 Besedilo iz leta 1295 namreč sporoča: „[...] *daz wir* (Puštalska brata, op. a.) [...] *hern Chṽnrats* (Loškega, op. a.) *des burggrauen vriuntschaft gewinnen suln* [...] *tū wir des nicht, so suln wir vns baide antwurten an gnade in sin burch oder sein turn als gevangen*.“ Glej Zahn, FRA 31, št. 410.

realnost pri odnosu Loških bratov do škofa, hkrati pa nam listine ponazarjajo vlogo rodu v zadnjih treh desetletjih. Domneve o Hajdenrikovi vodilni oskrbniški vlogi v gospostvu s sledečimi ugotovitvami lahko z veliko zanesljivostjo postavimo pod vprašaj.

Trije Loški bratje, gradiščani gospostva, se morajo leta 1262 braniti obtožb glede prisvajanja loškega gradu in ostalih pravic v gospostvu. Sočasno je dosežena pomiritev z novim loškim oficialom.

(vir: BayHStA, Hochstift Freising Urkunden, Nr. 108)

Preseganje pooblastil in nova razmerja

Leta 1262 ponovno srečamo tri Loške brate, ki se opredeljujejo kot gradiščani (*castelani*) gospostva, pri čemer se nam že razkrivajo velike razpoke in nesoglasja v odnosu do škofa.¹¹ Bratje se morajo namreč braniti, da loškega gradu niso nikoli smatrali za svoj fevd ali fevd svojih prednikov¹² in si v gospostvu niso prisvajali pravic, ki jim ne pripadajo.¹³ Očitno preseganje pooblastil s strani Loških je

11 Zahn, FRA 31, št. 212.

12 Za pomoč pri oblikovanju prevoda se zahvaljujem dr. Špeli Tomažinčič.

13 Omenja se prisvajanje gozdnih in lovskih pravic ter siljenje škofijskih ljudi v tvorjenje vina. Ob tem bratje kar vzvišeno pravijo, da zanikajo to pred samim Bogom ter tudi Ulrikom Spanheimskim in ministeriali - *consiliari*. Hkrati si operejo roke na način, da če so njihovi ljudje naredili kaj škode, to zagotovo ni po navodilu bratov, celo srce se jim para, če so služabniki kaj takšnega storili, in ne obljublja poplačila škode le sedaj pred škofovim predstavnikom, ampak bodo dejansko tudi ob škofovem prihodu to realizirali. (Sočasno se jim očitno zdi potrebno zatrjevati, da bodo škofa spo-

namreč pomenilo, da so na lastno pest začeli izvajati jurisdikcije, ki jim ne pripadajo, in so si v določeni meri uspeli prisvojiti osnovne vzvode oblasti v gospodstvu ter na ta način v velikem obsegu spodkopavali škofovo suverenost.

Hkrati na osnovi namigov lahko sklepamo o pretekli poziciji rodu znotraj loške uprave. Besedilo namreč pravi, da si bratje nikakor ne prisvajajo gradu na način, kot da je fevd njih samih ali njihovih prednikov. Omembo prednikov v povezavi z gradom lahko razumemo kot poudarjanje kontinuitete prebivanja rodu na njem in tesnih vezi s škofom, saj je jasno, da so jim bili zaupani še drugi upravno-organizacijski¹⁴ elementi oblasti, s čimer je bila članom že v preteklosti poverjena najvišja – gradiščanska – funkcija v gospodstvu, pri tem so omenjeni bratje verjetno nasledili svojega očeta Leonharda. Na ta način se nam izriše jasen vzorec moči in vloge celotne rodbine tudi v preteklosti, vsaj pri obrambi in kolonizaciji gospodstva. Da je bilo slednje trdno v njihovi pristojnosti, po Wernherjevi smrti pojasnjuje opravljen dogovor škofa z dediči glede pridobljenih hub na račun kolonizacije, katere so si še vedno lastili.

Wernher je prav gotovo izvajal najvišje oskrbniške naloge že v trenutku, ko je bil postavljen na čelo rodbine, ki ima že predhodno zaupane dedne gozdne in lovske pravice,¹⁵ ter je očeta nasledil v funkciji gradiščana, ki je po vsej verjetnosti ravno nekje do sredine 13. stoletja predstavljala centralno vlogo v gospodstvu. Hkrati pa je dejstvo, da vendarle celotna paleta pristojnosti znotraj gospodstva vseeno ni bila povsem v rokah Loških, saj si jih delijo z omenjenim Hajdenrikom. Ko pa s slednjim kot spanheimskim ministerialom pride do zaostritve razmer in posledično odstopa ter sovražnega postopanja celo v obliki fajde, je jasno, da so zadeve eskalirale v tolikšni meri, da je Wernher vojaško aktiviran in je z ujetjem Hajdenrika dosegel dodatno škofovo priznanje v obliki podelitve še preostalih upravno-gospodarskih nalog.

Z dodanim kaščarskim elementom odločanja pa rod dejansko v praksi združi najpomembnejše (absolutne) obrambno-gospodarske in splošno upravne pravice znotraj gosposčinske uprave. Čeprav Wernher nasledi Hajdenrika z nazivom *officialis*,¹⁶ je v njegovem primeru to pomenilo višjo instanco oziroma kompetence zaradi predhodnih pravic. Če obrnemo zadevo, je Wernher verjetno v listini nazvan *officialis* iz razloga, da se izrecno poudari, da je to zaradi bojov odvzeto predhodniku in poverjeno njemu.

Ko je torej leta 1262 prišlo do omenjene poravnave, si moremo predstavljati, da so zapleteni odnosi s škofom trajali že dlje časa, kar nas pripelje do še drugega

štovali kot svojega gospoda. Takšno razumevanje odnosov bi dejansko moralo biti samoumevno in bi lahko bilo povezano z njihovim pogostim pojavljanjem v spremstvu Ulrika Spanheimskega, s čimer se morajo zagovarjati, da nimajo tesnejših vezi z njim nasproti škofu.)

14 Leta 1268 je razjasnjeno, da je že prednikom omenjenih bratov pripadala jurisdikcija upravljanja, ki izhaja iz gozdnih in lovskih pravic po fevdnem pravu. Glej Zahn, FRA 31, št. 273.

15 Pravice, ki na Loškem izrecno pripadajo oskrbniku. Glej Blaznik, *Urbarji*, str. 60.

16 Za izraz *officialis* moramo v prvi vrsti poudariti, da gre dejansko le za splošno oznako uradnika brez jasno definiranih kompetenc. O rangu posameznika, ki nosi takšen naziv, lahko veliko več izvemo prek samega zapisa v listini in tukajšnjih informacij.

zanimivega aspekta. Na strani škofa se v poravnavi kot predstavnik oziroma zastopnik gospodstva navaja *officialis de Lok*, s katerim bratje na izrecno škofovo prošnjo dosežejo pomiritev – treugas – ki bo trajala do škofovega prihoda. Obstoj tega oficijala¹⁷ kot predstavnika škofa nasproti Loškim nam sporoča, da so bratje zaupane oskrbniške pravice, ki so jih dejansko imeli že njihovi predniki, začeli pri vodenju uprave močno izrabljati. Mogoče lahko celo izpeljemo, da je to prelomni čas, ko je moral škof zavzeti pozicijo, da bratom oziroma sočasno funkciji gradiščana odvzame najvišje kompetence v upravi gospodstva in jih, tudi z namenom oslabilve moči Loških, vsaj delno poveri novemu oficijalu.

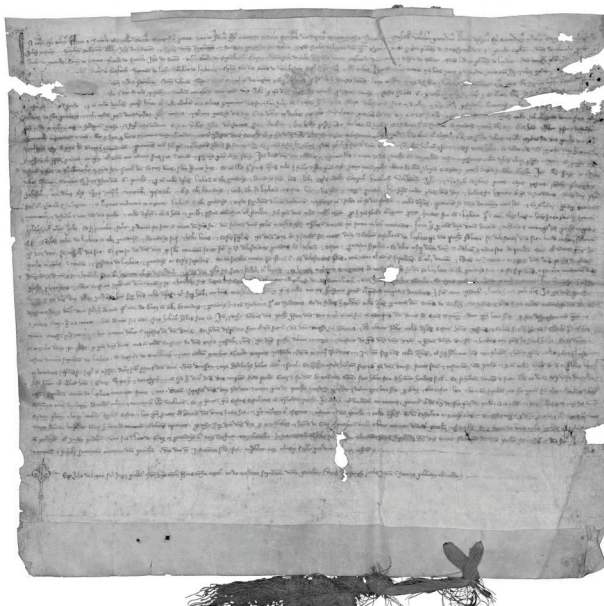
V tem trenutku sta bili verjetno najbolj možni dve poti nadaljnega odnosa Loških s škofom. Na eni strani, da bi bili povsem odstranjeni od vzvodov odločanja v gospodstvu, ali na drugi strani dejanska konsolidacija. Glede na povedano bi škof na lastno pest le s težavo povsem izrinil brate iz uprave in se je očitno odločil za spravo, saj jih ni želel izpustiti iz kroga svoje *familije* in jih imeti za nasprotnike. Da so šli dogodki po tej poti, nam nakazujejo informacije pet let pozneje (leta 1267), ko se rešuje spor glede gradu v Marki med škofom in njegovimi tamkajšnjimi kastelani. V listini sta namreč med pričami navedena *Wernherus officialis et Chvnradius fratres milites de Lok*.¹⁸ V prvi vrsti njuna omemba dokazuje širšo veljavo Loških in njihovo delovanje zunaj območja loškega teritorija, saj je govora o pomembnih gradiščanskih pravicah. Zaradi izpostavitve izraza *officialis* lahko vsekakor poudarimo, da so Loški (znova) zavzemali visok položaj v upravi in bili predstavniki gospodstva oziroma škofa tudi navzven, kar jim je bilo okoli leta 1260 odvzeto in poverjeno zgoraj omenjenemu loškemu oficijalu. Za Wernherja lahko trdimo, da je znova opravljal vsaj kaščarske oziroma v določenih aspektih celo oskrbniške naloge, kar se jasneje opredeli naslednje leto ob njegovi smrti.

Hkrati pa je vendarle treba poudariti, da so vidni določeni odmiki od njihovega trdnega oziroma ekskluzivnega udejstvovanja v krogu škofove ministerialitete. Bratje so se namreč v 60-ih letih zblížali z vojvodo Ulrikom in se povsem neodvisno od škofa pojavljali v vojvodovem spremstvu. Najpomembnejše mesto je zavzel Konrad, njegovo sodelovanje je verjetno povezano z domnevnim kastelanstvom na gradu Goričane, s čimer je spadal v vojvodovo interesno sfero. Bil je celo postavljen za poroka v mirovnih pogodbah med Ulrikom in patriarhom leta 1261 oziroma 1265. Konradova udeležba vsekakor ni presenetljiva, saj je bil sredi 60-ih let Ulrikov vicedom za Kranjsko in je tako predstavljal najtesnejšega vojvodovega zaupnika pri upravljanju spanheimske posesti na Kranjskem in v Marki.¹⁹

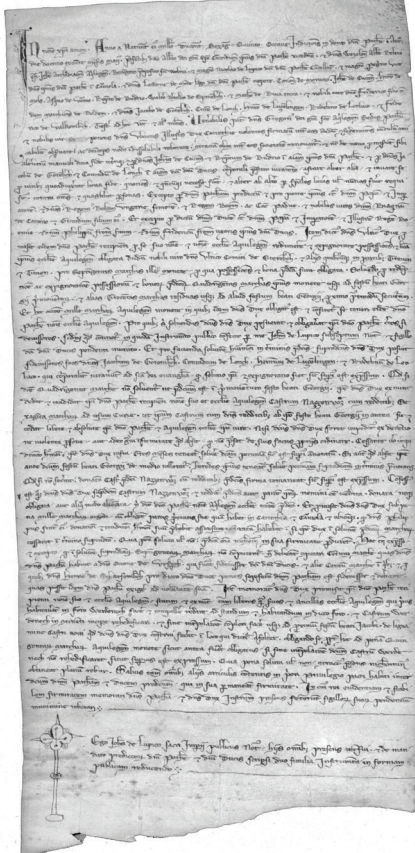
17 Maja 1261 se omenja *Wilhelmo officiali de Lok*, ki bi prav lahko bil isti oficijal kot v tokratni listini, ki pa ni imensko naveden. Glej Zahn, FRA 31, št. 208.

18 Zahn, FRA 31, št. 272.

19 Komac, *Od mejne grofije*, str. 177, 197–198, 219–220, 222; Žontar, Vicedom, str. 282.

V Čedadu je 24. 11. 1261
sklenjena mirovna
pogodba med Ulrikom
III. in oglejskim patriar-
hom Gregorjem. Med
ministeriali, ki so morali
priseči zvestobo, je bil
tudi gradiščan na gradu
Goričane, čigar mesto je
predvidoma zasedal
Konrad Loški.
(*vir: Archivio di stato di
Venezia, Miscellanea atti
diplomatici e privati,
Busta 5, Nr. 174*)

Obnovitev zavezništva
med vojvodo Ulrikom in
patriarhom Gregorjem
maja leta 1265. Kot porok
za vojvodo je prisegel tudi
Konrad Loški.
(*vir: Archivio di stato di
Venezia, Miscellanea atti
diplomatici e privati,
Busta 5, Nr. 186*)

Wernherjeva smrt in odnos škofa z dediči

Jasnejši odnos do Wernherja²⁰ oziroma njegovih dedičev je razviden po njegovi smrti že maja leta 1268, ko je naslednikom izstavljen račun glede obračunskega dolga.²¹ Pri poravnavi medsebojnih sporov se škof odpove izplačilu obračunov, ki jih je opravil Wernher v zadnjem obdobju svojega delovanja in katere bi morali edaj predati dediči, saj si pravice iz tega naslova še vedno lastijo ter je plačilo njihovih še starejših neporavnanih dolgov prepuščeno vesti samih dedičev. Škof se ob tem zadovolji le s predajo pobotnic od škofovega zadnjega odhoda z gospodstva ter zahteva obračune za dohodke, ki so jih pobirali dediči na dovoljen in nedovoljen! način do Wernherjeve smrti oziroma se je to opravljalo v njihovem imenu do sedanjega časa.

Zapis torej kaže, da so se tudi Wernherjevi dediči že v času njegovega življenja ukvarjali s pobiranjem gosposčinskih dohodkov in izvajali kompetence, ki pripadajo kaščnemu uradu, ter si še sedaj (neupravičeno) lastijo to pravico. Toda izvajanje nalog v upravi jim je bilo verjetno omogočeno le v povezavi z Wernherjevim delovanjem oziroma v njegovem imenu, po njegovi smrti pa je zadeva nelegitima oziroma Loški nimajo več zagotovljenih pooblastil. Hkrati so v preteklem času očitno pobirali del dohodkov tudi neupravičeno in morajo zato poplačati svoje stare zadeve, saj bi bil v nasprotnem primeru celoten dolg kaščnega urada zajet v tistem delu Wernherjevega obračuna, kateremu se je škof odpovedal.

Toda pri tem se zadeva še ni končala. Škofov primarni interes je bil, da doseže dogovor z dediči, zlasti ob njihovem očitnem prisvajanju gospodarsko-upravnih pravic. V ta namen jim škof celo priznava ter podeljuje lovsko in gozdno pravico, za katero sporoča, da so jo Loški že do sedaj uživali po fevdnem pravu! S takšnimi informacijami na prvi pogled naletimo na očitno neskladje s preteklimi dogodki, saj je ravno neupravičeno prisvajanje te pravice očitano Loškim leta 1262 in bi jim bila tako legitimirana pravica, ki so si jo takrat neupravičeno prilaščali! V praksi je to verjetno pomenilo, da so predniki treh Loških bratov res že razpolagali z omenjeno pravico, a le v okviru izvajanja predane jurisdikcije in torej skladno z določili škofa znotraj upravnih kompetenc gospodstva, nikakor pa ne v smeri prilaščanja oziroma uzurpacije pravic, kar se je očitno zgodilo kasneje. S temi informacijami se še enkrat potrdi, da je imel Loški rod že pred nastopom treh bratov v loški upravi najvišje (oskrbniške) naloge pri vodenju gospodstva, saj izvajajo gradiščanstvo, kolonizacijo in gozdno upravo.

Kako so si bratje Loški očitno že tudi pred letom 1262 predstavljali izvajanje oziroma izrabljanje lovske in gozdne pravice, vidimo že čez dobro leto ob novo sklenjenem sporazumu. Dedičem je očitano izvajanje jurisdikcije z jasnim prisva-

20 V listini je nazvan kot *officialis*, zaradi česar smemo predvidevati, da glavne gradiščanske kompetence rodu niso več zaupane, saj se v teh letih Loški ne titulirajo tako oziroma pride do večje razdeljenosti najvišjih nazivov v upravi in spremembe vloge gradiščana.

21 Zahn, FRA 31, št. 273.

janjem le-te in nasprotovanjem škofu. Ob tem se Loški odpovedo višji sodni²² in upravni oblasti na gozdnem ozemlju.²³ Zdi se, da so pri podeljenih gozdnih in lovskih pravicah Loški izhajali iz predispozicije, da jim fevdnost dejansko zagotavlja praktično neomejene pravice na gozdnem območju, kar je bilo za škofa nesprejemljivo in se je tako verjetno ponovila situacija izpred desetletja.²⁴

Odpoved omenjenim sodnim in upravnim pravicam, za katere bi težko trdili, da jim v prvi vrsti dejansko pripadajo, pa ne poteka brez posledic za škofa. Loški namreč pridobijo pravico lova v predvidenem času, ki ga sicer določi loški official(!), in po fevdnem pravu dve tretjini dajatev,²⁵ povezanih z gozdom in lovom. Z drugimi besedami: odpovejo se tistemu, kar si neupravičeno lastijo, ohranjajo status fevdnih pravic do lova in gozda ter še dodatno pridobijo nove dajatve. Kot dodatek se jim celo obljubi in nato res preda devet in pol hub na Dolenjskem.²⁶

A do popolne sinhronizacije očitno še vedno ni prišlo, saj že leta 1270²⁷ pride do izrecnega dogovora s Konradom in sorodniki, da se nikakor ne bodo poročali zunaj škofove oblasti brez njegovega izrecnega dovoljenja, da si ne bodo lastili (*vendicare*) kakršnih koli pravic na gradovih in utrdbah ter ne bodo postopali zoper tu nameščene škofove ljudi, kar jasno kaže, da gradiščanstvo na vseh postojankah ni več v rokah Loških! Poleg vsega se morajo strinjati, da bodo umaknili vse svoje ljudi z loških posesti, in se zavežejo obnoviti delitev potomcev med oglejskim patriarhom in freisinško škofijo. Dejansko lahko predvidevamo, da je bil pomemben interes škofa, da Loškim onemogoči gradiščansko vlogo že precej prej, verjetno kmalu po letu 1262, ko se tako zadnjič omenjajo, vse do oktobra leta 1271.²⁸ Takrat je namreč med pričami naveden Konrad, loški gradiščan, čeprav bi omemba lahko pomenila le pravice na eni od postojank. Bilo bi namreč zelo nenavadno, da bi imel škof le leto prej na svojih postojankah nameščene druge zveste gradiščane, nato pa bi pravice nad vsemi prepustil Konradu.²⁹ V vsakem primeru to znova dokazuje, da škofove želje po omejitvi Loških ni vedno možno realizirati, saj njihova dejanska moč oziroma vpetost v celotno delovanje gospostva pomeni, da še vedno lahko zavzemajo visoke položaje v upravi.

22 Komac, *Od mejne grofije*, str. 236, pravi, da so se odpovedali celo samemu krvnemu sodstvu.

23 Zaradi pravic povezanih s sodstvom verjetno lahko hkrati govorimo tudi o novo koloniziranem ozemlju.

24 Zahn, FRA 31, št. 279.

25 Dajatve so obsegale predvsem oves ter pleča, hkrati pa je določeno, da se lovski prekrški sankcionirajo z dvema mericama ovsu z enakovredno razdelitvijo med Loške in škofa.

26 Zahn, FRA 35, št. 457.

27 Zahn, FRA 31, št. 283.

28 MDC V, št. 82.

29 Sočasno je med pričami pred njim naveden loški notar (oskrbnik), s čimer Konrad v gospostvu zanesljivo nima najvišjih pooblastil, ampak verjetno bolj obrambne naloge.

Razvoj upravnega aparata skozi srednji vek

Gradiščanstvo

Na osnovi analize vloge in pomena rodbine Loških v upravi se lahko z jasnejšimi tezami lotimo vprašanja namestništva oziroma gradiščanstva. Za obdobje do približno sredine 13. stoletja se predvideva, da je redkeje poseljeno gospostvo kot škofov namestnik vodil gradiščan na Zgornjem stolpu, glavni utrjeni postojanki. S pomočjo nižjih uslužbencev je skrbel za rentabilnost in obrambo.³⁰

Vzporedno se zastavlja vprašanje statusa in položaja takšnega namestništva. Ali se torej zgornje ugotovitve o Loških skladajo s predpostavko, da so cerkveni gospodje že do 13. stoletja uvedli ločitev vojaške in gospodarske uprave gradov in gospostev, kar bi pomenilo, da je bil gradiščan omejen le na grad? Hkrati naj bi se gradiščanstvo freisinške škofije izvajalo po grajskem fevdnem pravu, s čimer bi imel tak namestnik (le) nalogo varovanja gradu oziroma gospostva, na kar nakazujejo pogodbe in časovna omejenost službe. Sočasno je treba poudariti, da v srednjem veku na drugi stani obstaja tudi predaja gradov v fevd, kar ne predstavlja izključno vojaške službe (funkcije) v obliki kastelanstva, ampak je priključeno upravljanje s celotnim gospostvom in celo možnost uživanja dohodkov.³¹

Glede na delovanje Loških znotraj gospostva odgovor o njihovih kompetencah in pooblastilih pri upravljanju sredi 13. stoletja ni povsem enoznačen. Že izpeljana teza namreč kaže, da so že predniki bratov Loških izvajali kastelanstvo na Zgornjem stolpu oziroma samem loškem gradu,³² hkrati pa je odločilnega pomena to, da so jim bile pridružene tudi dedne lovske in gozdne pravice ter izvajanje jurisdikcij na koloniziranem ozemlju. Na osnovi spora iz leta 1262 lahko celo trdimo, da kljub dejstvu, da upravljanje z gradom ni izrecno predano v dedovanje, so ga Loški bratje kot nasledniki očeta v praksi bolj ali manj smatrali kot fevd. Zaradi dejstva, da so neposredno nasledili gradiščansko prakso s pridruženimi pravicami in upravno-gospodarskimi jurisdikcijami, lahko trdimo, da so rodu pripadale praktično vse najvišje naloge namestništva in se razumljivo posledično niso imeli le za odstavljive uradnike. Zaradi tega v tem času nikakor ne moremo govoriti o ločenosti kastelanstva kot elementa le z nalogami varovanja, in preostalega oskrbniško-gospodarskega dela uprave. Lahko bi potrdili, da ima gradiščan vsaj v njihovem primeru resnično osrednjo vlogo v namestništvu.

Toda številna nesoglasja med škofom in Loškimi konec 60-ih let, ki so bila zgoraj predstavljena, so posledično leta 1270 pripeljala do dogovora, da si omenjeni ne bodo lastili (*vendicare*) kakršnih koli pravic na gradovih in utrdbah ter ne bodo postopali zoper tu nameščene škofove ljudi. To jasno kaže, da gradiščanstvo

30 Blaznik, *Škofja Loka*, str. 44. O službi kastelana oziroma pomenu fevdnih grajskih pravic glej Komac, *Od mejne grofije*, str. 135; Kos, *Med gradom in mestom*, str. 142–150.

31 Kos, *Med gradom in mestom*, str. 39, 142–151 (zlasti str. 148 in 151); Komac, *Od mejne grofije*, str. 135.

32 O prenosu težišča uprave z Zgornjega stolpa na spodnji loški grad glej Blaznik, *Škofja Loka*, str. 41–43.

na vseh postojankah ni več v rokah Loških³³ in, kot bo v nadaljevanju prikazano, se že izvede večja diferenciacija oziroma razčlenitev posameznih funkcij.

Vzpostavitev nove hierarhije

Kot je bilo zgoraj pojasnjeno, do začetka 50-ih let 13. stoletja vendarle niso vse pristojnosti v upravi gospodstva skoncentrirane v rokah Loških, o čemer pričajo kaščarske pravice Hajdenrika ter tudi obstoj že leta 1248 omenjenega *Viljema notarius de Lok*, ko je škofija pridobila neko posest na Gorenjskem ter je bila listina izstavljena v Gamberku (Zagorje).³⁴ Kakšnih bolj oprijemljivih informacij o njegovem položaju znotraj uprave nimamo. Vsekakor je bil predstavnik gospodstva pri pravnem aktu (ob pridobitvi posesti) in se je hkrati osebno mudil na Gamberškem gradu ter bi mu bila lahko poverjena vsaj delna finančna samostojnost. Na osnovi teh informacij lahko sklepamo, da je vsaj v času opravljanja gradiščanstva Leonharda Loškega, očeta treh omenjenih bratov, obstajala jasnejša delitev oblasti med njim, notarjem in kaščarjem.

Glede naziva *notarius* je sicer zanimivo, da ga vitezi Loški ves čas svojega udeleževanja pri upravi gospodstva niso nikoli uporabljali pri svojem tituliranju, čemur se ne bi mogli izogniti, če bi jim ta pomemben naziv pripadal. Na eni strani bi to lahko pomenilo, da je to funkcija, ki ni bila pridružena Loškim ravno z namenom, da vsi vodilni elementi upravljanja niso skoncentrirani v rokah ene družine oziroma njegovih specifičnih nalog Loški niti niso izvajali.³⁵

Po drugi strani moramo poudariti, da se omenjeni naziv ne pojavlja v virih celotno obdobje, v katerem je glavne niti v upravi gospodstva vlekel Wernher. Lahko bi izhajali iz predpostavke, da točno takšna funkcija s tem poimenovanjem niti ni obstajala, saj bi bilo nenavadno, da se uradnik s tako pomembnimi kompetencami in visokim položajem v upravi v virih ne bi pojavil več kot 20 let. Temu v prid bi lahko govorilo dejstvo, da se nato znova pojavi v začetku 70-ih let,³⁶ torej v času, ko se uprava že razdeli med več različnih uradnikov. Listine ga omenjajo leta 1271 ob boku že omenjenega Konrada, loškega gradiščana, nato pa še leta 1273, ko škof hubo predaja vikarju v Loki in sta med pričami navedena *Wilhelmo notario in Lok ter officialis Martin*,³⁷ pri čemer ima oficial nalogo pobiranja oziroma prevzema letnega cenzusa.

33 Leta 1271 se znova omenja Konrad, loški gradiščan, a bi to lahko pomenilo, da je nastanjen le na eni izmed postojank in glede na pozicijo v hierarhiji ni več najvišji predstavnik gospodstva. Glej MDC V, št. 82. Za funkcijo gradiščana tudi ni nujno, da je upravljal s posameznim gradom, ampak takšen naziv vsaj v kasnejšem času nosi tudi tisti, ki so mu zaupane posamezne obrambne enote. O tem priča omemba iz sredine 14. stoletja, ko se samemu loškemu oskrbniku in hkrati kaščarju Nikolaju potrjuje upravljanje s stolpom na obzidju, ki ga je že pred tem imel v fevdu in je zaradi tega imenovan zvesti *burggraf*. Glej Zahn, FRA 35, št. 707.

34 Zahn, FRA 31, št. 152.

35 Izraz *notarius* lahko razumemo predvsem v pomenu pisarja. Slednji je moral biti pismen, kar je v tem času veljalo v prvi vrsti za klerike. Mogoče je omenjeni Viljem pripadal freisinski duhovščini in je skrbel za pisarno ter finance in bil nekakšna protiutež Loškim vitevom vsaj do 50-ih let 13. stoletja. (Za pomoč pri interpretaciji se zahvaljujem dr. Matjažu Bizjaku.)

36 Tudi v tem primeru je notarju ime Viljem, zaradi česar ne moremo izključiti istovetnosti z imenovanim leta 1248.

37 Zahn, FRA 31, št. 300.

Na osnovi novih razmerij se nam od 70-ih let 13. stoletja izrisujejo tri glavna področja pri upravljanju gospodstva. S pomočjo navedb v različnih listinah lahko predstavimo vrstni red vodilnih nameščencev v zaporedju *notar – gradiščan – kaščar*. Vodilno mesto je pripadlo notarju kot oskrbniku in predstavniku gospodstva, o čemer priča tudi njegovo navajanje leta 1271 pred gradiščanom Konradom kot vojaško-obrambni elementom in nadalje pozicija kaščarja, ki ima nalogo pobiranja letnih dohodkov, s splošnim izrazom oficial (oziroma bolj specifičnim *claviger* in *celerarius*).³⁸ Na novo vzpostavljena diferenciacija kaže, da je škof iz gospodarskega dela uprave bolj ali manj uspel izločiti rod Loških. Podobno razmerje posameznih nazivov ostaja tudi konec stoletja,³⁹ ko je funkcija gradiščana ponovno v rokah Loških, prednostni položaj pa ostaja pisarju, saj je najprej naveden Johan *schreiber von Lok*⁴⁰ in nato her Konrad (Loški).⁴¹ S tem se še enkrat potrdi prizadevanje škofa (vsaj od 60-ih let 13. stoletja) po večji razpršenosti upravnega aparata in zlasti odvzem glavnih jurisdikcij gradiščanu predvsem pri zadevah, ki presegajo obrambne naloge, in se ga plačuje v kasneje izpričani letni obliki preko burghut, zaradi česar je tudi lažje odstavljiv.

Funkcija kaščnega urada in spremembe, do katerih je prišlo v času srednjega veka

Zgoraj omenjeni oficial Martin⁴² je imel naloge, povezane z gospodarskim delom uprave, natančneje s posestjo oziroma z njo vezanimi denarnimi posli. Vsekakor pa njegovih nalog ne moremo enačiti s tistimi, ki so jih opravljali Loški vitezi, ko jih srečamo s tem nazivom, saj jim je element oficiala v pomenu kaščarja predstavljal le enega od številnih pridruženih oblastnih komponent. Precej bolj je ustrezno, da na tej osnovi vlečemo vzporednice med njegovim področjem delovanja in *celerario de Lok*, ki se omenja leta 1269,⁴³ ko se rešuje spor med škofom in Loškimi. Slednji od imenovanega kletarja terjajo dolg 26 mark, zadeva pa se bo reševala ob škofovem priходу. Medsebojna trenja se prav lahko navezujejo na odvzem kaščnih oziroma gospodarskih pravic Loškim in prenos na ostalo, bolj diferencirano uradništvo. Iz teh dveh naslovov izhajajoče naloge se zrcalijo tudi v

³⁸ Glej op. 42 in 43.

³⁹ Zahn, FRA 31, št. 413 in 422.

⁴⁰ Za izraz *notarius* je značilno, da se začenja konec 13. stoletja pojavljati v nemški različici – *schreiber* – in je lahko imel najvišjo reprezentativno in organizacijsko vlogo pri ustroju gospodstva. Aktiven je pri raznih posestnih poslih in upravljanju s financami ter je, kot sam izraz kaže, tudi zapisovalec pravnega akta oziroma s svojo prisotnostjo ter morebitnim pečatenjem dodaja še večjo veljavnost in trdnost določenemu pravnemu aktu. Glej Dopsch, Beiträge, str. 233 sl.

⁴¹ Pri vodenju gospodstva se začenja od konca 13. stoletja za oskrbnika občasno uporabljati tudi izraz glavar. V loških virih je njegova funkcija prvič nakazana v najstarejših urbarjih. A pri tem je potrebno poudariti, da naziv ni sistemska funkcija v gospodstvu. Glavar je prestižen naziv, ki ga imajo (ali si ga uzurpirajo) oskrbniki s pomembnejšim statusom. Če je to sprejeto s strani centralne uprave, potem pomeni isto kot oskrbnik. (Za informacije in interpretacijo se zahvaljujem dr. Bizjaku.)

⁴² O podobnih (kaščnih) pristojnostih prav tako lahko govorimo leta 1271, ko se omenja Bernard, *claviger de Lok*. Glej MDC V, št. 82.

⁴³ Zahn, FRA 31, št. 280.

času naslednje generacije, ko je na primer leta 1286 šmartinski župnik Viljem Loški – *Wilhelm de Lok* – ostajal škofu dolžan 120 mark iz obračunskega dela poslovanja – *pecuniam rationibus remanserat obligatus* – in poleg tega še vedno ni opravil obračuna v več uradih – *de redditus eorum in racione non posita*.⁴⁴

O vodenju gospodarskega dela uprave v praksi še več izvemo v začetku 14. stoletja, ko so februarja leta 1315 popisane neporavnane obveznosti uradnikov.⁴⁵ Naveden je dolg kaplana Ulrika v višini 73 mark, ki je v določenih virih celo izrecno poimenovan *notarius*.⁴⁶ V omenjenem popisu se tudi omenja, da je on odgovoren za vse prihodke v prihodnje, s čimer mu lahko pripišemo glavne (nadzor-ne?) naloge vsaj pri gospodarskem delu uprave gospodstva (tudi v najstarejših loških urbarjih je notar tisti, ki prejema dajatve oziroma njihov denarni delež iz celotnega gospodstva). Toda ne moremo reči, da je kaščar, ki je neposredno vezan na delo v sami kašči, ampak zlasti nekdo, ki ima nadzor nad (finančnim) poslovanjem K temu nas nagovarja tudi sočasna omemba *clavigerja* H., katerega dolg znaša 45 mark, več kot 1.200 modijev žita, 2.200 sirov in 100 veder vina. Z drugimi besedami je slednji nekdo, ki ima neposreden dostop do naravnih dajatev in z njimi upravlja ter jih ima v prihodnjih mesecih naloge prodati.⁴⁷

Vodenje gospodarskega dela uprave se je v tem času očitno srečevalo s številnimi turbulentnimi in problematičnimi zadevami. Novembra leta 1318 je namreč narejen popis, koliko je bilo žita in vina predano Konradu *clavigero-ei in granario et cellario*.⁴⁸ Toda blago je predano s strani župana, njegovega predhodnika, in ne omenjenega *clavigerja* H., s katerim se očitno pojavijo problemi in je izrecno nevestno opravljal svoje delo. Novemu kaščarju mora 6.500 kosov sira predati celo sam notar neposredno od proizvajalcev, preostalo bo pridobil Konrad sam in o tem poročal v svojih obračunih.⁴⁹

Nekaj dni kasneje je tudi sporočeno, da je zgoraj omenjeni kaplan Ulrik opravil obračun le za del posestnega davka – *steura predii* – in je kot kaže tudi on zaradi

⁴⁴ Zahn, FRA 31, št. 395.

⁴⁵ Zahn, FRA 36, str. 125.

⁴⁶ V Zahn, FRA 36, str. 73 je imenovan *capellani de Lok*, na str. 144 pa *Vlrici capellani notarii*. Slednje poimenovanje lahko v največji meri povežemo zlasti z vlogo pisarja, ki bi lahko skrbel za pisarno in finance.

⁴⁷ Zahn, FRA 36, str. 125. Podobno nam podroben zapis iz urbarja konec 13. stoletja omogoča predpostavko, da za gospodarski del uprave ni odgovoren le en uradnik in ima gospodstvo za uspešno delovanje tudi bolj diferencirano oziroma po hierarhiji razdeljeno uradništvo, zaradi česar bi poleg notarja sočasno obstajala še dva druga med seboj ločena uradnika. V konkretnem primeru je žito (mera zanj je *modius*) predano *cellario* in od tega *modio* bo tisti *granator*, ki bo v dotičnem času to delo opravljal, od zvrhanih mer pridobil nov modij, zaradi česar bi slednji lahko razporejal zlasti delo v kašči. Kletar pa predstavlja nadzornika nad vsemi dajatvami, saj sta tudi vino in sir, ki se pobirata, prepeljana v *cellarium*. Glej Blaznik, *Urbarji*, str. 129, 131 in 166.

⁴⁸ Izraz za *clavigerja* je znan tudi v ljubljanski kotlini v času Majnharda Goriškega, ko ima urbarska uprava takšnega uradnika oziroma *kletarja* – *chelnaer*. *Claviger* vodi kletarski urad in kaščo – *cheler-ampt und chasten*. Pobira činž in dajatev desetine, oskrbuje zaloge, razpolaga z naravnimi in jih prodaja ter vodi račune in poroča osrednjemu finančnemu uradniku na Tirolskem, komorniku, o uporabi donosov in stanju blagajne ter kašče. Glej Žontar, Vicedom, str 284–285.

⁴⁹ Zahn, FRA 36, str. 126–127.

nedoslednosti zamenjan z izrecno poimenovanim notarjem Johanom. O kaplano-vi nezanesljivosti priča zapis z dne 22. 11. 1318, ko medsebojno sodelujeta notar in oficial Albert ter poročata škofu o Ulrikovih starih dolgovih in neopravljenih obračunih po uradih oziroma se omenjajo denarni deleži dajatev, ki niso bili prevzeti. (Ali bi lahko sklepali, da je Ulriku predan denarni delež podložniških obveznosti oziroma kar je bilo dobrin – vino in žito – pretvorjenih v denar?).⁵⁰

Če se glede izrazoslovja pomudimo še pri ostali ohranjeni dokumentaciji, kot so urbarji in obračunske knjige, prav tako ne moremo priti do enoznačnih in nespornih ugotovitev. V urbarjih na prelomu v 14. stoletje naj *notarius* ne bi zavzemal najvišjih položajev,⁵¹ najstarejše obračunske knjige pa nam stoletje kasneje razodevajo, da se vsaj za vodilno mesto v gospodarskem delu uporablja sočasno dvojno latinsko in nemško poimenovanje, kjer sta sinonima *granator* oziroma *kastner* ter *officialis* in *amptman*. On je vodil dokumentacijo o upravnem delu gospostva, napravil obračun prihodkov in odhodkov ter poročal škofu. Oskrbniku oziroma kastelanu je tudi prodajal sir in žito ter imel možnost razpolaganja vsaj z delom gosposčinskega denarja, ko ga je na primer predal sodniku za obnovo mesta.⁵²

V 30-ih letih 15. stoletja je nato celo nastopila združitev funkcije oskrbnika in kaščarja, ko je glavno vlogo v gospostvu imel škofov brat in je imenovan *capitaneus*, torej hauptman.⁵³ Ponovna ločitev funkcij se vzpostavi leta 1440,⁵⁴ ko je znova imenovan in plačan kaščar, ki pravi, da po škofovem naročilu opravlja denarne posle, ki niso izrecno poverjeni oskrbniku!⁵⁵ Se pa situacija proti koncu stoletja spremeni, saj je v obračunih rečeno, da je končni dolg gospostva na strani pflegerja/oskrbnika, medtem ko je stoletje pred tem izrecno na strani kaščarja, ki je opravljal obračun. Na ta način se vidi tudi določena stopnja predhodne avtonomnosti, ki se kasneje, ob prehodu polaganja obračunov na oskrbnika, močno zmanjša, saj prvi postane podrejen oskrbniku.⁵⁶

⁵⁰ Zahn, FRA 36, str. 129-130.

⁵¹ Blaznik, *Urbarji*, str. 129 in 131.

⁵² Bizjak, Srednjeveški obračuni 1, pril. str. 1 sl.

⁵³ Glede izraza glej op. 41.

⁵⁴ Za novega kaščarja je imenovan Adoardo, ki je delo opravljal vsaj dve leti in je na tej funkciji znova omenjen leta 1448. A hkrati je zanimivo, da je leta 1443, sicer v listinskem gradivu, kot loški kaščar izrecno omenjen Andrej Tschugel. Pojavlja se pri poslih gospostva v obdobju kar 20-ih let. Že leta 1422 je imenovan kot loški kaščar – Bizjak, Srednjeveški obračuni 3, str. 374, op. 20. V 30-ih letih ga zasledimo kot škofovega zaupnika, ki prenaša vsote denarja na osnovi pobotnic iz Loškega gospostva v Beljak in na Dunaj ter je leta 1442 rezidiral kot kastelan na Zgornjem stolpu. Ob vsem tem obstajajo predvidevanja, da naj bi bil v 40-ih letih tudi nekaj časa oskrbnik – Blaznik, *Škofja Loka*, str. 451. Njegov primer jasno kaže preplet posameznih funkcij in njihovih menjav, zlasti pri škofu zvestih posameznikih.

⁵⁵ Bizjak, Srednjeveški obračuni 4, str. 454.

⁵⁶ Bizjak, *Ratio*, str. 180–181; Blaznik, *Urbarji*, str. 60–61.

Vodilni nameščenci in preplet njihovih pooblastil ter nalog

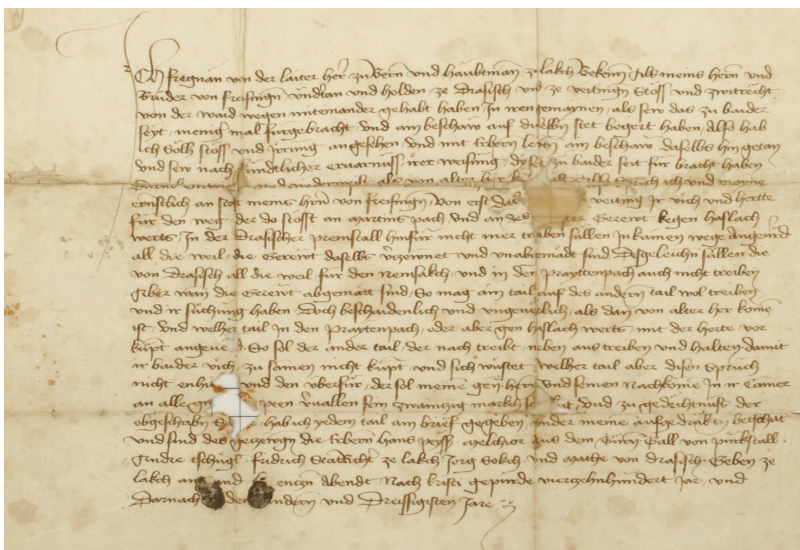
Od konca 13. stoletja se večkrat nakazuje, da je med različnimi nazivi uradnikov možno sovpadanje kompetenc, pooblastila določenega uslužbenca se spreminjajo oziroma določajo glede na njegovo pozicijo in vpetost v delovanje gospodstva, del jurisdikcij in nalog upravnega aparata je izrecno vezan na lokacijo loškega gradu. Preplet vloge in pooblastil posameznih nameščencev se pokaže leta 1301 ob nekem poročstvu, ko je rečeno,⁵⁷ da bo v primeru neupoštevanja dogovora plačilo dolga izvedeno škofu (*in*) *oder seinen hauptman oder seinen schreiber die er ze Lok hat*. Na tem mestu bi lahko razlikovali med slednjima uradnikoma, saj listina pravi, da sta omenjena predstavnika v Loki in imata (*sie*) v imenu škofa nalogo opomniti poroke, če ne bi pravočasno izvedli plačila. To bi dejansko pomenilo, da sta lahko v upravi istočasno dva uradnika, ki imata v posameznih obdobjih najvišja pooblastila v gospodstvu oziroma imata vsaj dva različna naziva za enake pristojnosti. *Hauptman* je zaradi prednostnega položaja v listini in vseh informacij, ki smo jih o nazivu pred tem navedli, glavni predstavnik (oskrbnik) gospodstva, takšna pozicija je bila nakazana tudi v najstarejših urbarjih oziroma kasneje v 15. stoletju, ko je funkcijo izvajal škofov brat. Slednji je sicer sočasno opravljal še naloge kaščarja, kar pa vsekakor ni pravilo, saj je v najstarejših urbarjih *hauptman* dejansko škofov namestnik, v upravi pa je posebej imenovan tudi kaščar. Glavarju so poleg vodilnega položaja lahko poverjene tudi naloge varovanja gospodstva, saj imamo leta 1379⁵⁸ zapis, da je on tisti, ki ob ogroženosti gospodstva v škofovem imenu skliče podložnike, hkrati pa ima samo gospodstvo na loškem gradu tudi *schreiberja* oziroma *burggrafa*⁵⁹ (slednji izraz je verjetno uporabljen predvsem v smislu oskrbnika samega gradu) s sodnimi jurisdikcijami in pravico opravljanja denarnih poslov.

Prav omemba loškega gradu in z njim povezane naloge uradnikov nam demonstirajo njegov osrednji pomen. Kot je iz zgornjega odstavka razvidno, se na njem vršijo sodne zadeve, prav tako pa imajo na razpolago določen denarni fond. Ob tem se pokaže, da zlasti finančno poslovanje gospodstva ni vedno v rokah istega naziva v upravi, ampak imajo lahko različni posamezniki pooblastila, ki so na to

57 Zahn, FRA 35, št. 439.

58 Globočnik, *Geschichtlich-statistischer Ueberblick*, str. 8–9.

59 Zapis je formuliran na način, da bi bila omenjena naziva sinonima (drug drugemu), a po drugi strani ne moremo izključiti njunega razlikovanja. Funkciji sta namreč lahko poverjeni dvema različnima uradnikoma v upravi, ki nista nujno istočasno pozicionirana na gradu. Besedilo iz leta 1379 sicer predstavlja potrditev predhodnih pravic železarjev iz Železnikov, ki sega v leto 1354 (Zahn, FRA 35, št. 711). Takrat so sodna in finančna pooblastila poverjena pisarju na gradu, kar je v tem času predstavljalo samega oskrbnika in gradiščana Nikolaja (glej op. 33), ki je na čelu gospodstva vsaj med leti 1349 in 1367 (Blaznik, *Škofja Loka*, str. 80). Po drugi strani pa ravno na njegovem primeru lahko vidimo, da v gospodstvu ni nujno ves čas v eni osebi združena funkcija *schreiberja* v pomenu pisarja oziroma oskrbnika in gradiščana na loškem gradu, saj Nikolaj prejme grad v upravo za določen čas šele v času trajanja oskrbništva (leta 1352).

Listina iz leta 1432 in omemba loškega glavarja Fregnana della Scala, brata freisinskega škofa Nikodema, v letih 1431–1440 oskrbnika loškega gospostva. (hrani: Arhiv Republike Slovenije, Zbirka listin, št. 510).

vezana. To je lahko pisar oziroma gradiščan, kot je to razvidno leta 1379.⁶⁰ Podobno pa se nakazuje tudi leta 1306, ko pride do pravnega dejanja nakupa posesti škofije na Dolenjskem in je rečeno, če bo prodajalec v roku enega leta želel dobiti posest nazaj, bo vrnil denar škofu oziroma njegovemu pisarju ali oskrbniku v Loki, kar se bo izvedlo na loškem gradu!⁶¹ Zanimiva je formulacija, da preda denar *seinem* (škofovemu, op. a.) *schreiber der denne sein schreiber* oder sein phleger ist. Z zapisom je izražena poglobljena težnja, da dobi denar pisar, torej tisti, ki formalnopravno zapiše pravno dejanje oziroma sprejme ter zabeleži finančni del dogovora, ob tem pa izvaja izključno naloge pisarja,⁶² lahko pa hkrati tudi funkcijo oskrbnika,⁶³ lociran je na loškem gradu in so mu posledično zaupani ti elementi poslovanja.⁶⁴

⁶⁰ Glej op. 58.

⁶¹ Zahn, FRA 35, št. 456.

⁶² V konkretnem primeru izraz *schreiber* verjetno ne predstavlja oskrbnika gospostva, ampak pisarja, ki skrbi za pisarno in finance ter bi bil lahko podrejen glavarju, ki je v tem času nakazan v urbarjih oziroma v listini iz leta 1301 (glej op. 57).

⁶³ *Pfleger* je že v najstarejših obračunskih knjigah predstavljal tudi oskrbnika gradu. Zapis bi tako lahko meril ravno na to, saj je tudi leta 1379 izpostavljena vloga gradiščana na gradu. Po drugi strani je vseeno treba vzeti v obzir, da izraz lahko pomeni oskrbnika gospostva, seveda le v primerih, ko na čelu ni glavarja.

⁶⁴ Glede izrazoslovja je na mestu primerjava s situacijo iz leta 1349, ko je prej omenjeni Nikolaj izrecno poimenovan pisar in kaščar Loškega gospostva ter je zadolžen za plačilo odškodnine, ko je v Marki povzročena škoda s strani škofijskih ljudi in tamkajšnjega *phlegerja* (Zahn, FRA 35, št. 700). V prvi vrsti je sicer omenjen kot pisar, a je sočasno tudi oskrbnik dominija. Je pa v primerjavi z letom 1306 velika ločnica glede gradu, saj z njim v tem času ne upravlja in kot je razvidno leta 1352 (op. 65) tudi celotna sredstva gospostva niso v njegovih rokah. Del financ in naturalnih dajatev sta namreč izrecno vezana na namestništvo, pozicionirano na glavni loški postojanki.

V prid razmišljanju o pomenu loškega gradu in nanj vezanega finančnega poslovanja nas napeljuje listina iz leta 1352, ko je omenjeno prej izpostavljeno gradiščanstvo oskrbnika in kaščarja Nikolaja (v listinah se brez jasne časovne sekvence izmenjujejo njegove titule *schreiber und amman* oziroma *pfleger und amman*) v stolpu na obzidju⁶⁵ ter mu nadomestilo za varovanje (*burghut*) plača *pfleger*,⁶⁶ *schreiber oder amman* s spodnjega gradu. Še enkrat je pri plačilu izdatkov bistvo v tem, da jih izroči tisti, ki je tam nastanjen in je pooblaščen, da razpolaga s sredstvi gospodstva oziroma je oskrbnik gradu in so mu posledično ti posli zaupani ter bo na ustrezen način zabeležil izdatke. V nasprotnem primeru bi imel namreč Nikolaj možnost sam sebi odrediti omenjeno plačilo, saj so to vse nazivi, s katerimi se v tem času titulira in je torej bistvo vsaj delne ločenosti financ v gospodstvu.

Zapis tako jasno pokaže, da je škof razumljivo želel obvladovati finančno situacijo gospodstva in zato vsega denarja ni poveril le eni osebi. Del financ in naravnih dajatev je izrecno vezal na grad in tamkajšnje uradnike ter jih posledično ločil od tistih, s katerimi je razpolagal oskrbnik Nikolaj. Prav zaradi poudarjanja te dvojnosti finančnega aspekta v gospodstvu je prišlo do omembe različnih nazivov v upravi gospodstva na gradu, ki smo jih izpostavili zgoraj. Ti še toliko bolj pridejo do izraza v nadaljevanju omenjene listine,⁶⁷ kjer preberemo, da je Nikolaj v tem času pridobil pravice upravljanja z gradom za dobo osmih let. To pomeni, da sme razpolagati s celotnim grajskim poslopjem na spodnjem loškem gradu (*behuset*) šele v času, ko je že oskrbnik in kaščar. V praksi z omenjeno pridobljeno pravico kot oskrbnik gospodstva dejansko nadzoruje loški grad, a kot kaže to ni samoumevno,⁶⁸ saj ga v upravo dobi šele med samim trajanjem oskrbnništva in za določen čas (ne nujno za ves čas, ko opravlja oskrbniško funkcijo), s čimer je hkrati odstavljiv uradnik in si deli finance z ostalimi namestniki. Dejansko se kaže možnost, da je bil oskrbnik gospodstva lahko istočasno kaščar, vendar ni imel pristojnosti tudi na loškem gradu, saj je tam lahko že nastanjen gradiščan oziroma oskrbnik, ki izvaja na lokacijo vezane pravice in jurisdikcije. Razpolaganje z gradom pa hkrati ne ostane nujno v Nikolajevih rokah, saj se mu omogoča, da pridobljene pravice na gradu poveri tretji osebi. To pa bi lahko onemogočilo škofov nadzor nad situacijo, zaradi česar še toliko bolj pride do izraza delitev finančnega sklopa.⁶⁹

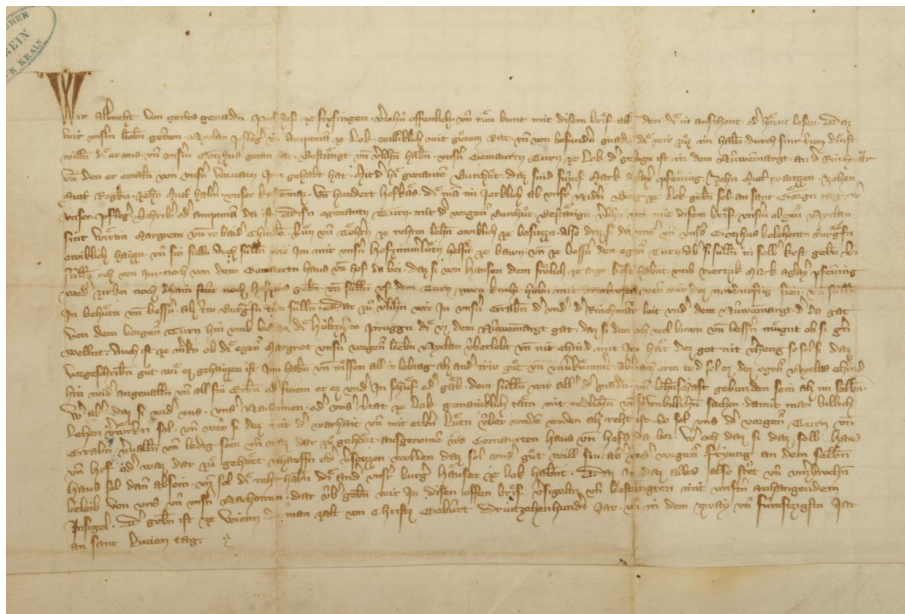
65 Glej op. 33; Zahn, FRA 35, št. 707 in Otorepec, CKSL, 1352, december 13.

66 Glej op. 63. V konkretnem primeru je zanimivo, da se naziv izrecno loči od pisarja.

67 Ohranili sta se sicer dve različici listin. Izstavitelj prve je škof in le v njej zasledimo informacije, kdo plačuje nadomestilo za varovanje stolpa (Zahn, FRA 35, št. 707), druga pa je izdana v Nikolajevem imenu in z dodatkom o njegovem 8-letnem upravljanju z gradom (Otorepec, CKSL, 1352, december 13).

68 Leta 1379 se celo omenja, da je na loškem gradu *schreiber* ali *burggraf*, ob tem pa ima gospodstvo istočasno funkcijo *hauptmana*, ki skrbi za obrambo. Zapis bi lahko celo pomenil, da je slednji, čeprav oskrbnik gospodstva, nastanjen na kateri drugi loški postojanki.

69 Po drugi strani pa je seveda škof skušal čim bolj nadzirati situacijo glede izbire (pod)gradiščana na določeni postojanki. S tega zornega kota verjetno lahko analiziramo situacijo leta 1308, ko škof dodeli Nikolaja Kamniškega Konradu Loškemu, siceršnjemu gradiščanu na Zgornjem stolpu.

Listina iz decembra leta 1352, ko je škof potrdil gradiščanske pravice Nikolaja Loškega v stolpu na obzidju ter mu nadomestilo za varovanje plača oskrbnik, pisar ali kaščar s spodnjega gradu.

(hrani: Arhiv Republike Slovenije, Zbirka listin, št. 155)

Ob povzemanju zgoraj navedenih ugotovitev lahko rečemo, da posamezni nazivi v upravi nimajo vedno enakih kompetenc in pomena, oboje je pogosto odvisno tudi od posameznika, ki mu je lahko pridruženih več različnih funkcij oziroma so posli vezani na samo lokacijo loškega gradu kot glavni postojanko. Prav tako ni nenavadno, da neka funkcija v različnih obdobjih zavzema dokaj različno mesto v hierarhiji. Gradiščan ima v začetnem obdobju vodilno vlogo in nadzor nad vsemi postojankami, a se skozi čas na vsako postojanko posebej namestijo skrbniki gradov, kompetence pa se reducirajo na obrambne naloge oziroma delna finančna neodvisnost pripada nameščencu na glavnem loškem gradu. Notar oziroma pisar je na eni strani v posameznih obdobjih sicer lahko predstavnik gospodstva oziroma oskrbnik, glavne naloge pa so večinoma vezane na pravna dejanja in je zadolžen zlasti za denarni segment oziroma prihodke iz gospodarstvenega dela uprave. Od konca 14. stoletja pisar ob večji diferenciaciji uprave predstavlja nižji naziv, očitno v smislu kašnega pisarja, kot je razvidno leta 1441 (Bizjak, Srednjeveški urbarji 4, str. 458). V srednjem veku pa moramo upoštevati tudi dejstvo, da je vedno znova moč zaznati nejasno oziroma nekonsistentno

Primarni interes je zanesljivo predstavljala želja, da Konrad ne imenuje namestnika za razpolaganje z grajskim poslopjem (*behauset*) sam. Toda kljub temu na to mesto škof imenuje nekoga, s katerim bo Loški uspešno sodeloval, zaradi česar dodeljuje Nikolaja, sicer Konradovega sorodnika. Glej Zahn, FRA 35, št. 472; Kos, *Med gradom in mestom*, str. 149.

terminologijo. Posamezni dokument namreč lahko isti naziv in posledično njegov pomen zapiše na več različnih načinov, kar se zrcali v najstarejših obračunih, ko je kaščar zapisan v nemški in latinski različici kot *kastner* in *granator* oziroma *amptman* in *officialis*. Na drugi strani pa lahko določen naziv zajema širok spekter nalog, ko na primer izraz *pfleger* predstavlja tako oskrbnika gospodstva kot tudi le skrbnika posamezne postojanke oziroma je sinonim za pisarja.

VIRI IN LITERATURA:

VIRI:

Arhiv republike Slovenije (ARS):

Kronološka serija/ 1–4000 (1163–1868).

Zbirka listin (fond 1063).

Bavarski državni arhiv v Münchnu (Bayerisches Hauptstaatsarchiv, München):

Hochstift Freising Urkunden

Državni arhiv v Benetkah (Archivio di stato di Venezia):

Miscellanea atti diplomatici e privati

Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, Ljubljana:

Božo Otorepec, *Centralna kartoteka srednjeveških listin 1246–1500*.

LITERATURA:

Bizjak, Matjaž: Obračuni gospodstva Škofja Loka 1396–1399. Del 1. V: *Loški razgledi* 52, Škofja Loka: Muzejsko društvo, 2005, str. 11–28.

Bizjak, Matjaž: Obračuni gospodstva Škofja Loka 1437–1439. Del 3. V: *Loški razgledi* 54, Škofja Loka: Muzejsko društvo, 2007, str. 353–380.

Bizjak, Matjaž: Obračuni gospodstva Škofja Loka 1439–1442. Del 4. V: *Loški razgledi* 55, Škofja Loka: Muzejsko društvo, 2008, str. 435–458.

Bizjak, Matjaž: *Ratio facta est: gospodarska struktura in poslovanje poznosrednjeveških gospodstev na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2003, 339 str.

Blaznik, Pavle: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Zv. 4, Urbarji freisinske škofije*. Ljubljana: SAZU, 1963, 472 str. (Viri za zgodovino Slovencev; knj. 4).

Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo: (973–1803)*. Škofja Loka: Muzejsko društvo, 1973, 560 str.

Burkeltja, Dejan: Nekateri novi pogledi na zaokroževanje meja loškega gospostva. V: *Zgodovinski časopis* 69, št. 1/2, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2015, str. 42–57.

Dopsch, Alfons: Beiträge zur Geschichte der Finanzverwaltung Oesterreichs im 13. Jahrhundert II. V: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 18, št. 2 (junij 1897), Innsbruck: Wagner, 1897, str. 233–340.

Globočnik, Anton: Geschichtlich-statistischer Ueberblick des Bergwerkes Eisern. V: *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 22 (1867), Laibach: Historischen Verein für Krain, 1867, str. 1–31.

Gradivo za slovensko zgodovino v srednjem veku. 6/1, (Listine 1246–1255). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2002 (Thesaurus memoriae. Fontes; 2).

Komac, Andrej: *Od mejne grofije do dežele: Ulrik III. Spanheim in Kranjska v 13. stoletju*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2006, 324 str.

Kos, Dušan: *Blesk zlate krone: gospodje Svibenski – kratka zgodovina plemenitih nasilnikov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003, 465 str.

- Kos, Dušan: *Med gradom in mestom : odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja*. Ljubljana : ZRC SAZU, 1994, 224 str.
- Monumenta historica ducatus Carinthiae. V: *Die Kärntner Geschichtsquellen : 1269–1286*, Klagenfurt : F. v. Kleinmayr, 1956, 511 str. (Monumenta historica ducatus Carinthiae : geschichtliche Denkmäler des Herzogtumes Kärnten ; 5).
- Oman, Žiga: *Maščevanje kot pravni običaj sistema reševanja sporov na Slovenskem v zgodnjem novem veku : doktorska disertacija*. [Maribor : Ž. Oman], 2018, 445 str.
- Zahn, Joseph von: *Codex diplomaticus Austriaco-Frisingensis : Sammlung von Urkunden und Urbaren zur Geschichte der ehemals freisingischen Besitzungen in Österreich I–III*, FRA, DA 31, 35, 36. Wien, 1870–1871.
- Žontar, Josip: Kranjski deželni vicedom : prispevek zgodovini srednjeveške finančne uprave na Kranjskem V: *Hauptmanov zbornik*, Ljubljana : SAZU, 1966, str. 277–318 (Razprave/ Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede ; 5).

Zusammenfassung

Die Ritter und das Verwaltungsapparat der Herrschaft von Lack im Mittelalter

Die obere Analyse der Ritter von Lack lässt annehmen, dass der Stamm schon vor der Mitte des 13. Jahrhunderts bedeutende Ämter verwaltete, da sie die Burgverwaltung führten und in Leihe das Jagd und Waldverwaltungsrecht hatten, das lässt sie an die Führungsposition der Angestellten einstufen. Im Jahr 1253 kommt ihre historische Stellung noch besser zur Geltung als Wernher die höchste Position in der Wirtschaftsverwaltung einnimmt; tatsächlich bedeutet das mit seinen anderen gegebenen Rechten die Vereinigung aller Führungspositionen der Herrschaft in Händen einer einzigen Person war. Man nimmt an, dass in die Verwaltung schon seine bedien Brüder eingebunden waren. Diese Annahme wird im Jahr 1262 noch klarer bestätigt, als allen drei Brüdern als Burgverwaltern vorgeworfen wurde, dass sie sich die Hauptrechte der Grundjurisdiktion am Territorium der Herrschaft aneigneten. Nach Wernhers Tod zeigt sich der breite Kreis aller in die Verwaltung einbezogenen Personen, als mit den Erben eine Abmachung über die aus seiner Verwaltungszeit stammende (un)erledigte Abrechnungen und die Frage über die Nutzung der Kolonialrechte geregelt wurde. Zugleich wurde ihnen das Lehnrecht über Jagd- und Waldverwaltung bescheinigt, anscheinend um ihnen die Abmachung über die Steuereinnahmen die in der Familie bleiben sollen, zu sichern. Das genannte Recht haben beide Seiten verschieden gedeutet, da sie die Herren von Lack mit Gerichts- und Verwaltungsrechten gebunden haben. Die Situation mit denen hat die Bischöfe zur Entscheidung über die Verteilung der Burgen unter mehrere Burgverwalter, die Burgverwaltung zahlungspflichtig zu machen und zur Entnahme der wichtigsten und zentralen Rolle in der Herrschaft, die diese Funktion früher hatte, gebracht. Schon im Jahr 1270 bei der erneuten Vereinbarung mit den Herren von Lack kann darüber angenommen werden.

Die Titel der führenden Herrschaftsangestellten wurden im Mittelalter mehrmals geändert, wegen der unschlüssigen Terminologie ist es zum Vermischen ihrer

Vollmachten gekommen. Einen klareren Einblick bekommt man erst beim Nachforschen über die einzelne Person die, die Vollmacht trug. Besonders treue Einzelpersonen haben es geschafft in ihren Händen mehrere Führungspositionen zu vereinen, da sie das Vertrauen des Bischofs durch ihre Loyalität und Integrität in den Ämtern durch einen längeren Zeitraum gewonnen haben; entweder gab es eine familiäre Kontinuität der Stellvertretung oder direkte Verwandtschaft mit dem Bischof. Dadurch wird nicht nur die persönliche Position bestärkt, sondern auch die Amtsfunktion bzw. der Bund aller Titel bekommt ein breites Spektrum der Befugnisse. Der Schwerpunkt ist nicht immer an der Einzelperson oder einem Titel, sondern verständlicherweise, auch an der Lacker Burg als Festung und Herrschaftssitz. Ihre Zentralposition ermöglicht die Unterbringung einiger Verwaltungsteile die für das Funktionieren der Herrschaft sorgen, besonders in Justiz- und Finanzfragen. Die Verwaltung lag in den Händen, denjenigen der an der Burg einquartiert war, also unabhängig von seinem sonstigen Titel, da wir hier Angestellte mit verschiedenen Kompetenzen wie Hauptmann, Schreiber, Verwalter, Burgverwalter und sogar Verwalter des Getreidespeichers vorfinden.

Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov v Škofji Loki (1894–1903)

Izvilleček

Prispevek najprej na kratko opiše demografske razmere v Loki (občine Škofja Loka, Stara Loka in Zminec) konec 19. stoletja, večje spremembe v javno financiranem osnovnem šolstvu, novoustanovljeno obrtno-nadaljevalno šolo ter vsestranski vpliv obnove škofjeloškega gradu v letih 1891–1894. Loški rokodelci so s sodelovanjem pri obnovi vzpostavili stike s člani najstarejšega slovenskega rokodelskega društva na Kranjskem, kar je konec leta 1894 pripeljalo do ustanovitve Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov v Škofji Loki.

Društvo, ki so ga poleg pomočnikov vsestransko podpirali tudi rokodelski mojstri, je pod vodenjem mestnih kaplanov opismenjevalo in izobraževalo odrasle rokodelce ter skrbelo za njihovo zabavo. Že leta 1895 so se začeli ukvarjati s petjem in igranjem burk, sestavov ter kupletov. Prav gledališče, zanj so leta 1903 v lastnem društvenem domu na Spodnjem trgu uredili primerne prostore, je postalo najpomembnejša dejavnost.

Prispevek se zaključuje z letom 1903, ko so v društvo vključili tudi ženske in se preimenovali v Katoliško izobraževalno društvo v Škofji Loki. Pod tem imenom je delovalo do leta 1925, ko so ga preimenovali v Katoliško prosvetno društvo v Škofji Loki. Skoraj 47-letno delovanje je leta 1941 prekinila nemška okupacija.

Ključne besede: Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov, 1894, Loka, rokodelci, obrtno-nadaljevalna šola, gledališče, Ferdinand Erker, Janko Petrič, društveni dom.

Abstract

Catholic Society of Handicraft Assistants in Škofja Loka (1894–1903)

The paper first briefly describes the demographic situation in Loka (Škofja Loka, Stara Loka and Zminec municipalities) at the end of the 19th century, major changes in publicly funded primary education, the newly established vocational school

and the all-round impact of the renovation of Škofja Loka Castle in 1891-1894. By participating in the renovation, Loka craftsmen established contacts with members of the oldest Slovene handicraft society in Carniola, which led to the establishment of the Catholic Society of Handicraft Assistants in Škofja Loka at the end of 1894.

Under the guidance of the town chaplains, the Society, which was supported by craftsmen in addition to assistants, provided adult craftsmen with literacy, education and entertainment. As early as 1895, they began singing and playing farces, ensembles and couplets. The theatre, for which suitable premises were arranged in 1903 in its own social centre in Spodnji trg, became the most important activity.

The article ends with 1903, when women were included in the society and it was renamed the Catholic Educational Society in Škofja Loka. It operated under this name until 1925, when it was renamed the Catholic Cultural and Educational Society in Škofja Loka. Almost 47 years of operation were interrupted in 1941 by the German occupation.

Key words: Catholic Society of Handicraft Assistants, 1894, Loka, craftsman, craft-continuing school, theatre, Ferdinand Erker, Janko Petrič, society home.

Uvod

Ob raziskovanju teme mi je bil v veliko pomoč **Prispevek kroniki Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov v Škofji Loki**,¹ ki ga imenujem *Kronika KDRP*. Pisali so jo predvsem predsedniki in tajniki društva. Poskrbeli so, da začetki društva niso šli v pozabo.

Uradno ime je bilo Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov v Škofji Loki. Ker pomočniki brez strokovne in denarne pomoči svojih mojstrov, obrtnikov, ne bi zmogli in so se po napornem delu tudi oni radi zabavali, so že na prvi žig napisali Kat. rokodelsko društvo v Loki. Obe imeni uporabljam enakovredno.

Zakaj Loka in ne Škofja Loka? V Škofji Loki je bil sedež društva. V njem so se družili rokodelci in drugi prebivalci takratnih občin Škofja Loka in Stara Loka. Prvi podpredsednik društva je bil iz Stare Loke. Tudi za društveni dom so prispevali prebivalci občin Škofja Loka, Stara Loka in novoustanovljene občine Zminec.

Arhivske podatke o dekliškem ljudskem šolstvu in sodelovanju loških rokodelcev pri obnovi škofjeloškega gradu, ki so hranjeni v fondu AUŠL (Arhiv uršulinskega samostana v Škofji Loki), mi je v celoti posredovala s. Marta Triler, osu. Dr. France Štukl je priporočil dopolnitve prispevka. Obema se za pomoč iskreno zahvaljujem.

Z digitalizacijo arhivov pridobivamo vpogled v vire, ki jih do sedaj nismo poznali. Tudi do podatkov včasih pridemo z drugačno metodo. Prav zato nevede navajam povsem drug vir, kot je bil morda že objavljen v *Loških razgledih* ali drugi literaturi in pridem tudi do nekoliko drugačnih zaključkov.

Neposredni citati iz *Kronike KDRP*, listin in drugih virov so pisani v poševnem tisku.

¹ *Kronika KDRP*, str. 1–63.

Prebivalci Loke ob popisu 31. 12. 1890

Avstro-Ogrska je 31. 12. 1890 izvedla popis prebivalstva. Cesarsko-kraljeva statistična komisija je leta 1894 objavila rezultate v *Specijalnem repertoriju krajev na Kranjskem*.² Iz njega povzemam, da je na dan 31. 12. 1890 v Loki, to je v občinah Škofja Loka in Stara Loka, skupno živel 7 592 ljudi, od tega 3 983 v Škofja Loki in 3 609 v Stari Loki.³ Iz Preglednice 1 je razvidno,⁴ da je bilo v Loki 18 % več prebivalk ženskega kot moškega spola (vpliv uršulinskega samostana je v izračunu odstopanja izločen). Manjši delež moških je pripisati njihovi krajši življenjski dobi, izseljevanju, predvsem v zahodno Evropo, manj v Ameriko, vojnem v preteklosti ter služenju vojaške obveznosti. Ženske so se selile za zaslužkom v mesto in na ravnino, tudi iz Selške in Poljsanske doline.

Popis 31.12.1890	Prebivalci				Število hiš	Prebivalcev na hišo
	Moški	Ženske	Skupaj	Število žensk / 10 moških		
Škofja Loka - mesto, brez samostana	479	666	1.145	13,9	129	8,9
Uršulinski samostan		204	204		2	
Škofja Loka - mesto - skupaj	479	870	1.349	13,9*	131	8,9*
Škofja Loka - predmestja	389	470	859	12,1	117	7,3
Skupaj - brez podobčine Zminec	868	1.340	2.208	13,1*	248	8,1*
Puštal, Hosta	181	193	374	10,7	62	6,0
Zminec (vasi do Loga in hribovje)	702	699	1.401	10,0	259	5,4
Skupaj - podobčina Zminec	883	892	1.775	10,1	321	5,5
Občina Škofja Loka - skupaj	1.751	2.232	3.983	11,6*	569	6,7*
Občina Stara Loka - skupaj	1.642	1.967	3.609	12,0	694	5,2
Loka - skupaj	3.393	4.199	7.592		1.263	
Loka - skupaj, brez samostana	3.393	3.995	7.388	11,8	1.261	5,9

* Izločen vpliv uršulinskega samostana.

Preglednica 1: Prebivalci v občinah Škofja Loka in Stara Loka na dan 31. 12. 1890.

V pretežno hriboviti podobčini Zminec, ki se je leta 1897 preoblikovala v samostojno občino,⁵ je bila spolna sestava prebivalstva uravnotežena.

Mesto Škofja Loka je bilo s 1 349 prebivalci tretje največje na Kranjskem, za Ljubljano in Idrijo.⁶ V mestu je v eni hiši v povprečju živel 8,9 in v predmestjih 7,3 ljudi. V pretežno kmetijskih občinah jih je bilo manj, v Stari Loki 5,2 in *podobčini* Zminec 5,5 na hišo.

Ob popisu so se vsi občani Škofje Loke in Stare Loke izrekli za katolike. Samo 90 prebivalcev iz občine Škofja Loka in 9 iz Stare Loke si je dalo zapisati, da njihov

2 Specijalni repertorij je v nemškem in vzporedno slovenskem jeziku. Popisni list je imenovan *zapisnica*, popisano prebivalstvo pa *pričujoče prebivalstvo*.

3 V občini Stara Loka so bile tudi vse vasi od Suhe do Gorenje vasi in od Starega dvora do Žabnice.

4 *Specijalni repertorij krajev na Kranjskem 1890*, str. 39–41.

5 Štukl, Uprava in arhiv občine Zminec, str. 89.

6 Lah, Domoznanska črtica, str. 67–68.

vsakodnevni *občevalni jezik* ni slovenski. O *tuje govorečih prebivalcih* več najdemo v LR 19.⁷

Skupno število prebivalcev Loke se je ob popisu prebivalstva 31. 12. 1900⁸ povečalo samo za 15. V občinah Škofja Loka in Stara Loka se je še povečal delež žensk. V Puštalu je živel 350, v Hosti 55 ljudi; obe vasi sta od leta 1897 spadali v novo Občino Zminec.

Poklici kot glavni vir dohodkov konec 19. stoletja

Poklic in socialni položaj v poklicu izkazujeta gospodarsko in socialno sliko. Včasih na ta način prikazano stanje politične enote ni povsem objektivno. Avstro-Ogrska je to sliko ugotavljala s popisi prebivalstva na 10 let. Popisani je za *zapisnico* navedel glavni poklic in stan v njem. Centralna popisna komisija je sodila, da so pridobljeni podatki o glavnih poklicih in stanu v njem pomembni. Ker drugih poklicnih statistik niso imeli, jih je objavljala do nivoja okrajnega glavarstva.

Ob popisu 31. 12. 1890 je kranjsko glavarstvo, vanj sta spadali tudi občini Škofja Loka in Stara Loka, veljalo za gospodarsko najbolj razvito območje dežele Kranjske. 44,8 % prebivalcev je izkazalo, da so poklicno aktivni v kmetijstvu.⁹ Skupaj z njihovimi družinskimi člani je od kmetijstva in gozdarstva živel 67,5 % prebivalcev glavarstva. 9 od 10 lastnikov kmetij so bili moški. Kmetija je imela v povprečju 3 delavce, o tega sta bili 2 ženski.¹⁰ Kravja dekla je bil najpogostejši ženski poklic.

Avstrijski statistiki so rokodelsko obrt imenovali *industrija*. Trgovska in obrtna zbornica v Ljubljani, ki je tudi sodelovala pri popisu, je industrijo imenovala obrt. Razlikovala je med *malo obrtjo* z do 20 zaposlenimi in *veliko obrtjo* z več kot 20 zaposlenimi. Na Kranjskem je prevladovala *mala obrt*, velike skoraj ni bilo.

10,2 % prebivalcev kranjskega glavarstva je delalo v obrti. Skupaj z družinskimi člani je od nje živel 19,3 % prebivalcev glavarstva. Tretjina aktivnih so bile ženske, večinoma v oblačilni in tekstilni obrti. Obrtnik je v povprečju zaposloval 2,6 pomočnikov, vključno z vajenci. Od 1 000 prebivalcev je bilo 27 nosilcev obrti (obrnitkov).

3,1 % prebivalcev glavarstva je ob popisu izjavilo, da so poklicno dejavni v trgovini in prevozništvu. Veliko je bilo malih kramarjev, trafikantk. Skupaj s svojci je od te dejavnosti živel 5,6 % prebivalcev.

Koliko obrtnikov je bilo konec 19. stoletja v Loki, ni znano. Iz podatkov o kranjskem glavarstvu in številu prebivalcev v obeh občinah ocenjujem, da naj bi bilo skupaj vsaj 220 malih rokodelskih obrtnikov, glede na cehovsko tradicijo verjetno precej več. Edina *velika obrt* je bila Krennerjeva suknarna. Guseljeva Tovarna

7 Štukl, Škofja Loka in njeno prebivalstvo v preteklosti, str. 137.

8 *Gemeindelexikon von Krain*, str. 55–60.

9 *Beruffstatistik*, Tabelle I. Preračuni avtorice.

10 Med delavce in delavke na kmetiji so se uvrstili tudi družinski člani, ki so bili aktivni (niso bili pa vzdrževani).

jesiha je ob popisu spadala med male obrti. Najpogostejši poklici v Škofji Loki so bili klobučar, čevljar, krojač, glavninar, usnjar, barvar, tkalec, kovač, ključavničar, vrvar in pri ženskah šivilja.¹¹

Konec 19. stoletja so se moški in ženske ukvarjali tudi z domačo obrtjo in t. i. delom na domu. Teh podatkov gornja statistika ne zajema.

Denar in denarni zavodi

Avstro-Ogrska je 2. 8. 1892 izvedla denarno reformo. Krona, ki je temeljila na zlati osnovi, je postopno zamenjala goldinar; menjalno razmerje je bilo 2 kroni za 1 goldinar. Berač in otrok sta prejela kovanec, ki je bil pol manj vreden, dekleta pa so se pa šopirila *s še enkrat večjo doto*.¹² Prav zaradi takih *zgledov* so ljudje še dolgo računali v goldinarjih, v listinah pa navajali zneska v obeh valutah.

V Loki do leta 1896 ni bilo denarnega zavoda. Ta bi pospešil razvoj gospodarstva obeh občin. *Mestni zastop* občine Škofja Loka je pod županom Valentinom Sušnikom 5. 9. 1892¹³ sklepal u ustanovitvi hranilnice. A minilo je še osem let do ustanovitve Okrajne hranilnice in posojilnice. Kdo je glasoval s figo v žepu?

V občini Stara Loka, ki je bila gospodarsko močna, poleg ravninskih kmetij je imela tudi železniško postajo, so bolj pohiteli. Julija 1896 je bila v Stari Loki ustanovljena prva denarna ustanova v Loki: Hranilnica in posojilnica v Stari Loki.¹⁴

Ljudsko šolstvo v šolskem kraju Škofja Loka konec 19. stoletja

*Šolski kraj*¹⁵ Škofja Loka je obsegal ozemlje občin Škofja Loka in Stara Loka (brez Žabnice in od leta 1894 brez Reteč). Starši so bili dolžni pošiljati otroke v *vnanjo uršulinsko deklinško ljudsko šolo* in *deško ljudsko šolo*. V obeh so se otroci učili v slovenskem jeziku po *učnih črtežih za ljudske šole na Kranjskem*. Od tretjega razreda so se učili tudi nemško. Nadzor nad didaktično-pedagoškim delom je izvajal *okrajni šolski nadzornik*.

Vnanja uršulinska deklinška ljudska šola je imela status zasebne šole s pravico javnosti.¹⁶ Nameščena je bila v zgradbah ob nunski cerkvi, sedaj Klobovsova ulica 2. Od šolskega leta 1889/1890 je imela pet razredov. Vsako leto jo je obiskovalo od 240 do 300 deklic, od tega okrog 40 iz drugih občin.

11 Štukl, Škofja Loka in njeno prebivalstvo v preteklosti, str. 140.

12 Pančur, V pričakovanju stabilnega denarnega sistema, str. 268.

13 Štukl, Zapisniki in drugi izbrani dokumenti iz arhiva očine Škofja Loka 1861 do 1918, str. 31.

14 Vpis tvrdke, Slovenec, 26. 8. 1896.

15 Šolski kraj = šolski okoliš.

16 Podeljeni status z: Z. 3975, Hoher ministerieller Erlaß von 6. April 1872 je naveden v Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-Pensionates in Bischoflack 1903/04. Vir: AUŠL, Uršulinske šole, t. e. 3.

V šolskem letu 1889/1890 je Uršulinski samostan osnoval tudi **ponavljalno šolo za dekleta** od dopolnjenega 12. do dopolnjenega 14. leta, ki v tej starosti niso hodila v ljudske ali nadaljevalne šole. Pouk je bil od začetka novembra do konca marca ob četrtkih.¹⁷ Časovno se ustanovitev pokriva z ustanovitvijo obrtno-nadaljevalne šole za fante. Uršulinski samostan je 13. 11. 1894 v okviru vnanje dekliške ljudske šole odprl prvi **javni otroški vrtec** v Škofji Loki, najprej samo za deklice.¹⁸

Deška ljudska šola je bila prav tako pod loškim gradom, sedaj Klobovsova ulica 6. Do leta 1894 je bila štirirazredna, letno se je vpisalo okrog 300 dečkov, od tega od 50 do 60 iz drugih občin. Zaradi prostorske stiske je bila praviloma brez paralelk, tako da je bilo v nižjih razredih v enem oddelku do 90 dečkov.

Krajni šolski svet Škofja Loka je 20. 10. 1893 potrdil nakup nepremičnine ob obstoječi šolski zgradbi, ki so ji dozidali prizidek. Šest let za deklicami, 10. 10. 1895, so tako tudi dečki dobili petrazredno ljudsko šolo.¹⁹

V obeh ljudskih šolah so marca leta 1893 uvedli pouk za **šoloobvezne hribovske dečke in deklice**.²⁰ Najprej so ga obiskovali učenci in učenke iz vasi v občini Škofja Loka, ki so bile oddaljene več kot pet kilometrov od šole,²¹ naslednje leto tudi iz vasi v občini Stara Loka. V šolskem letu 1895/1896 je **hribovsko šolo** obiskovalo 40 dečkov in 38 deklic. Pouk so imeli samo ob četrtkih.

Iz letnih poročil vodje šole Franca Pape²² je razvidno, da je zdravnik dr. Anton Arko dečkom vsako leto *stavil koze* (cepil).

Izobraževanje za rokodelca do leta 1888 v Loki

Do leta 1888 v Škofji Loki ni bilo obrtne šole. Za izobraževanje vajencev so skrbeli rokodelski mojstri sami. S pomočniškim spričevalom je rokodelec dokazal, da je zaključil učno dobo in postal rokodelski pomočnik. Spričevalo mu je omogočalo zaposlitev kjerkoli v cesarstvu in tudi napredovanje v rokodelskega mojstra.

Pomočniško spričevalo Ivana Okorna,²³ kasnejšega ustanovnega člana Katoliškega rokodelskega društva v Škofji Loki, kaže pot od vajenca do mizarskega pomočnika. Kot petnajstletnik se je 20. 9. 1881 začel učiti za mizarja. V natanko štirih letih se je izkazal za zvestega in pridnega. Po zatrdilih njegovega učnega mojstra Jakoba Okorna se je poklica dobro izučil. Da mizarški poklic dobro obvlada, je 20. 9. 1885 pokazal komisiji, ki sta jo sestavljala učni mojster Jakob Okorn in mizar Janez (Johan) Šubic.

17 Podatek posredovala s. Marta Triler.

18 *Kronika vnanje uršulinske šole v Škofji Loki 1891–1918* na str. 53 navaja sklep deželnega šolskega sveta Z.2720. Vir: AUŠL, Uršulinske šole, š. 1.

19 *LP deške in obrtno-nadaljevalne šole v Škofji Loki 1895/96*, str. 3–4.

20 Razpis c.-kr. deželnega šolskega sveta št. 2951 z dne 12. februarja 1893, *LP* 1892/93, str. 8.

21 Vključeni kraji: Log, Sv. Florjan, Sv. Andrej, Sopotnica, Sv. Ožbolt, Breznica, Sv. Barbara, Brode, Gabrovo, Sv. Petra Hrib, Gabrk, Sv. Filip in Jakob; podatek posredovala s. Marta Triler.

22 Franc Papa, vodja deške ljudske šole v Škofji Loki, od 1884 do 1907.

23 Ivan Okorn (1866–1958), mizarški mojster, učitelj risanja in častni član KDRP, Spodnji trg 38 (sedaj 21).

Na Ivanovo prošnjo mu je bilo 21. 9. 1885 podeljeno pomočniško spričevalo (*Lehrbrief*, v nemškem jeziku), ki ga je župan Valentin Sušnik podpisal 23. 9. 1885. Na njem sta žiga mestne občine Škofja Loka in mojstra Jakoba Okorna.

Lehrbrief, pomočniško spričevalo, izdano Ivanu Okornu, 21. 9. 1885 v Škofji Loki.

(hrani: zasebni arhiv Alenke Sekirnik)

Ker se je Ivan (Janez) Okorn s pomočniškim spričevalom lahko izkazal kot temeljito in po veljavnih postavah izučen mizarški pomočnik v kateremkoli kraju cesarstva, ga je ves čas skrbno varoval. V šolskem letu 1892/1893 je obiskoval tečaj za rokodelske pomočnike in mojstre na javni risarski šoli v Ljubljani. Tu se je naučil *geometriškega in projektivnega risanja* ter se vadil v *strokovnem (elementarnem) risanju*.²⁴ Postal je odličen mizarški mojster, svoje risarsko znanje je prenašal na rokodelske pomočnike v Katoliškem rokodelskem društvu, kasneje tudi na obrtni šoli v Škofji Loki.

Obrtno-nadaljevalna šola v Škofji Loki od leta 1889

Na pobudo Janeza Bleiweisa so želeli okrog leta 1872 v deželi Kranjski ustanovljati obrtno-nadaljevalne šole. Ker niso zmogli rešiti financiranja in pomanjkanja ustrezno usposobljenih slovenskih učiteljev, s svojo namero niso uspeli.²⁵

²⁴ Tečaj je bil organiziran v okviru Obrtne strokovne šole za lesarsko industrijo v Ljubljani, direktor šole prof. Ivan Šubic (sin podobarja Ivana Šubica).

²⁵ Serše, *Strokovno šolstvo v osrednji Sloveniji do leta 1941*, str. 34–35.

Prav v tem času je dal tovarnar Alojzij Krenner pobudo za ustanovitev rokodelske šole v Škofji Loki.²⁶ Ob praznovanju 25. obletnice vladanja Franca Jožefa I. so zbrali 364 goldinarjev *prostovoljnih darov*. Ker šole niso ustanovili, so denar namensko naložili. Do 1. 1. 1889 se je vloga povečala na 697 goldinarjev.²⁷

Za avstrijski del cesarstva je bil 24. 2. 1883 sprejet prvi zakon o ustanavljanju obrtno-nadaljevalnih šol.²⁸ Nadučitelj Franc Papa je 7. 8. 1885 na seji *mestnega zastopa* občine Škofja Loka dosegel sklep, da občina zaprosi okrajno glavarstvo, da bi naslednje leto v Loki ustanovili obrtno šolo.²⁹ Pripravil je tudi *učni črtež*, ki ga je *ministrstvo za uk in bogočastje* 11. 10. 1888 z odlokom št. 19824 začasno potrdilo.³⁰ Pri odločitvi ni bilo nepomembno, da je bil leta 1872 že zbran namenski denar. Z njim so pokrili začetno delovanje šole.

Za *oskrbo in nadzor* obrtno-nadaljevalne šole so ustanovili odbor v sestavi: *mestni župan Valentin Sušnik kot predsednik, okrajni šolski nadzornik Andrej Žumer kot zastopnik vlade, veleposestnik Ivan Guselj, lastnik tovarne Alojzij Krenner, ključavničarski mojster Jakob Gašperin in vodja šole Franc Papa*.³¹ V obrtno-nadaljevalno šolo v Škofji Loki, ki je bila združena z deško ljudsko šolo, so vpisali dečke, ki so dokončali štirirazredno ljudsko šolo. 50 krajcarjev šolnine so porabili za knjige, pisalno in risalno orodje.

S poukom so začeli v začetku februarja leta 1889. Učence s slabim ljudskošolskim znanjem so razvrstili v pripravljalni tečaj, boljše v prvi razred. Prvo šolsko leto je trajalo le 6 mesecev, nato 7, od začetka oktobra do 1. maja. Pouk so imeli vsako nedeljo od 8. do 12. ure, nato popoldan uro verouka, med tednom ob ponedeljkih in petkih od 19. do 21. ure. Učili so učitelji deške ljudske šole:³²

- v pripravljalnem tečaju: *čitanje, številenje, pisanje in risanje*,
- v 1. razredu: *obrotno spise, obrtno številenje, geometrično, projektivno in prostoročno risanje*,
- v 2. razredu: *obrotno spise, obrtno številenje, knjigovodstvo, strokovno risanje za stavbeni in mehanično-tehnični obrt, za umetnost in malo obrt*.

Franco Papa je učil risanje, ki se ga je naučil leta 1890 na izpopolnjevanju na obrtni šoli v Gradcu.³³

V šolskih letih od 1889/1890 do 1893/1894 se je vsako leto izobraževalo od 69 do 91 vajencev. Manj kot polovica jih je bilo sposobnih za napredovanje v višji razred. Še deset let po ustanovitvi šole je Franc Papa slab učni uspeh pripisal dejstvu, da *nekaj učencev ni poprej nikokršne šole obiskovalo, nekateri pa so obiskovali šolo samo za silo in so pozneje kot pastirji še to pozabili, kar so se učili, tako niso znali pri vstopu v obrtno šolo niti brati, niti pisati*.³⁴

26 LP deške šole v Škofji Loki 1888/89, str. 12.

27 Prav tam, str. 12.

28 Serše, *Strokovno šolstvo v osrednji Sloveniji do leta 1941*, str. 35–36.

29 Štukl, *Zapisniki in drugi izbrani dokumenti iz arhiva očine Škofja Loka 1861 do 1918*, str. 22.

30 LP deške šole 1888/1889, str. 12.

31 Prav tam, str. 13.

32 Prav tam, str. 13.

33 LP deške šole 1890/91, str. 7.

34 LP obrtno-nadaljevalne šole 1900/1901, str. 11.

Obrtni poklic	1888/89 do 1893/94	1895/96 do 1900/01	Obrtni poklic	1888/89 do 1893/94	1895/96 do 1900/01
Glavnikar	77	8	Trgovski učenec	11	10
Čevljar	58	59	Mesar	3	12
Mizar	45	66	Kamnosek	11	13
Kovač	42	40	Sodar	8	9
Ključavničar	33	34	Sedlar	6	5
Krojač	29	23	Kotlar	3	7
Pek	21	18	Tkalec/ <i>prelec</i>	33	7
Usnjar/strojar	29	16	Kolar	11	5
Klobučar	30	14	Razni poklici	30	8
Skupaj				480	354

Preglednica 2: Vpis v obrtno-nadaljevalno šolo v Škofji Loki pred uvedbo petrazredne deške ljudske šole (1889/1890 do 1893/1894) in po njej (1895/1896 do 1900/1901).³⁵

Upad vpisa 1895/1896 do 1900/1901 je pripisati uvedbi petega razreda ljudske šole. Z razvojem tehnologije (specializacija, industrializacija) in potrošnih navad se je potreba po nekaterih rokodelskih poklicih zmanjšala (glavnikarji, tkalci, klobučarji in usnjarji/strojarji). Čedalje večje je bilo povpraševanje po mizarjih. Ker še ni bilo čevljarke in gumarske industrije, se je še vedno veliko fantov izobraževalo za čevljarje.

Z obnovo škofjeloškega gradu v letih 1891–1894 pridobi vsa Loka

Prednica Benedikta de Renaldy je 23. 12. 1890 v imenu Ursulinen-Convent in Bischoflack ter ob soglasju knezoškofa dr. Jakoba Missie³⁶ s tedanjim lastnikom Janezom Baumgartnerjem podpisala pogodbo o nakupu loškega gradu.³⁷ Uršulinska samostanska skupnost je grad v letih 1891–1895 povsem prenovila in ga povezala s samostanom ter dekliško šolo pod njim.

Večino pogodbenih del je izvedla Kranjska gradbena družba (Krainische Baugesellschaft) iz Ljubljane, ključna dela pa italijanski in ljubljanski rokodelci. V posel je vključila tudi loške rokodelce: 7 zidarjev, 18 tesarjev in mnogo *podajalcev*.³⁸ Loški stavbeniki so se s sodelovanjem veliko naučili. V letih 1894–1895 so obnovo deške ljudske šole izvedli sami pod vodstvom starološkega župana Jakoba Jelovčana. Stavbna dela na škofjeloškem gradu so prinašala zaslužek tudi loškim gostilničarjem, gospodinjam, trgovcem, voznikom, čevljarjem, krojačem in drugim rokodelcem.

³⁵ Vir podatkov: *LP deške šole in LP obrtno-nadaljevalne šole*.

³⁶ Jakob Missia (1838–1902), doktor teologije, 1884–1897 ljubljanski knezoškof, prvi kardinal slovenskega porekla.

³⁷ Gorišek, Škofjeloški grad, str. 16.

³⁸ Spisi, Računi za zidanje in prezidave gradu in samostana 1891–1893, t. e. 23. Vir: AUŠL, Spisi.

Škofja Loka pred prenovo gradu - okrog 1890. (*vir: Dom in svet, 1891/3*)

Škofjeloški grad v začetku 20. stoletja, pod njim dekliška šola.
(*hrani: Slovenski šolski muzej*)

Zasebna notranja dekliška šola in internat sta po prenovi dobila sodobne prostore. Šola, vanjo je povprečno letno hodilo le od 3 do 10 domačink, se je v šolskem letu 1894/1895 preoblikovala v osemrazredno. France Pokorn, zgodovinar loških korenin, je že leta 1894 poudaril: *S prenovo, za katero ni bilo potrebno občinama Škofja Loka in Stara Loka nič odšteti, je veliko pridobila tudi vnanja dekliška ljudska šola.*³⁹

³⁹ Pokorn, Loka, *Dom in svet*, 1894, str. 693.

Kulturna društva v Loki v času ustanovitve Katoliškega rokodelskega društva

Leta 1894, ob ustanovitvi Katoliškega rokodelskega društva, sta v Škofji Loki delovala Narodna čitalnica in Slovensko bralno društvo. Narodna čitalnica kot najstarejše slovensko kulturno društvo v Škofji Loki, ustanovljena leta 1862, je v pravih 17. 12. 1893 na novo opredelila društveni namen.⁴⁰

- *čitanje časopisov in knjig, pisanih v raznih evropskih jezikih,*
- *razveseljevanje v besedah, plesih, igrah in veselicah.*

Duhovnikov, ki so bili pred tem vrsto let njeni člani, leta 1894 ni bilo več med njimi⁴¹ (razcep duhov!).

Slovensko bralno društvo v Škofji Loki, ustanovljeno leta 1892, je svoj namen v pravilih opredelilo podobno kot čitalnica.⁴² Izpustili so le *razne evropske jezike in plese*. Njegovi člani so bili tudi duhovniki.

Prvi katoliški društvi rokodelskih pomočnikov na Slovenskem (1855)

Po zgledu Adolfa Kolpinga⁴³ in njegovih rokodelskih društev so se 29. 4. 1855 v Ljubljani združili rokodelski pomočniki ter ob pomoči profesorja *ljublanskega bogoslovnega učilišča* dr. Leona Vončine ustanovili Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov. Društvo je rokodelskim pomočnikom v Knežjem dvorcu v Gosposki ulici ponudilo zatočišče, strokovno in splošno izobraževanje ter zabavo. Pri izobraževanju so pomagali srednješolski profesorji in ljudskošolski učitelji. Gojili so petje, gledališče in godbo. *Socialno visoko stoječi gospodje so nesebično gmotno in moralno podpirali društvo*. Leta 1887 je društvo sezidalo rokodelski dom.⁴⁴

Leta 1855 je bilo ustanovljeno tudi rokodelsko društvo v Mariboru.

Po letu 1855 je ustanavljanje katoliških rokodelskih društev na Slovenskem zamrlo. Ponovno so ga obudili v osemdesetih letih 19. stoletja (npr. v Šentvidu 1883, v Novem mestu 1886), pospešili pa po I. Slovenskem katoliškem shodu leta 1892 v Ljubljani.

⁴⁰ SI_AS_68/16-1/ t. e. 3, a. e. 555.

⁴¹ Jesenko, Narodna čitalnica v Škofji Loki, str. 98–111.

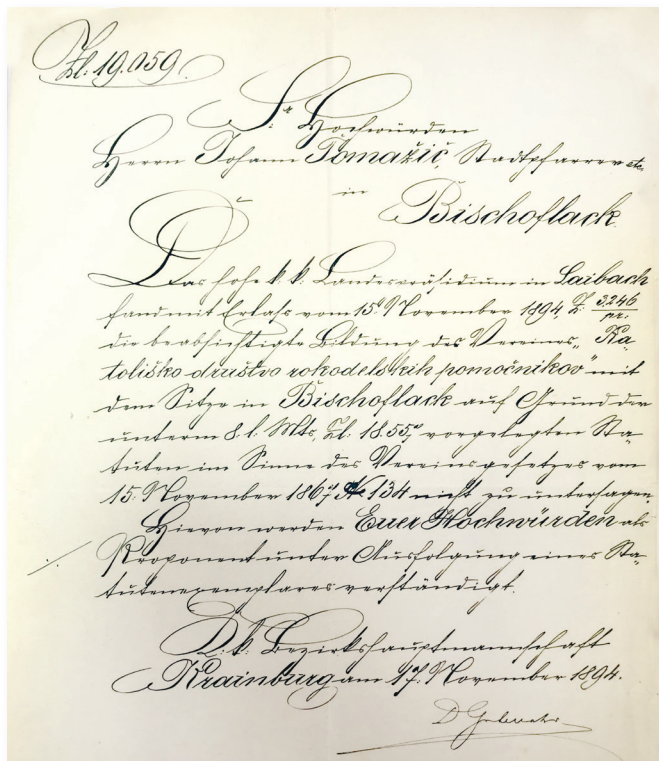
⁴² SI_AS_68/16-1/ t. e. 3, a. e. 491.

⁴³ Adolf Kolping, kaplan v Kölnu, kasneje stolni vikar, je 2. 4. 1849 ustanovil prvo društvo katoliških rokodelskih pomočnikov v Srednji Evropi. Pred vpisom na srednjo šolo se je izučil za čevljarja, zato je dobro poznal poklicne in socialne razmere rokodelcev. Program društva je bil: Iz vajencev in pomočnikov vzgojiti dobre katoličane, dobre mojstre in dobre državljane. *Kolping ni gradil na razrednem boju, pač pa je blažil socialno zlo in vzgajal*. – Povzeto po: *Jubilejni zbornik KDRP Ljubljana*, str. 23–26.

⁴⁴ *Jubilejni zbornik KDRP*, Ljubljana, str. 17.

Ustanovitev Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov v Škofji Loki

V času prenove škofjeloškega gradu so prišli ljubljanski obrtniki v Škofjo Loko na izlet. Domačim obrtnikom so priporočali, naj ustanovijo obrtno društvo.⁴⁵ Idejo je izpeljal mestni kaplan Ferdinand Erker.⁴⁶ *Hodil je od hiše do hiše, nagovoril je ostale rokodelce*⁴⁷ in tudi mestnega župnika Janeza Tomažiča. Ustanovili so Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov v Škofji Loki.

Pismo Okrajnega glavarstva v Kranju Zl. 19.059 mestnemu župniku Janezu Tomažiču o potrditvi
Pravil KDRP v Škofji Loki, 17. novembra 1894. (hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)⁴⁸

Janez Tomažič⁴⁹ je društvena pravila, na njih je bil kolek za leto 1893 za 1 fl, poslal v potrditev Okrajnemu glavarstvu v Kranj.⁵⁰ Pravila so morali v nekaterih

⁴⁵ Kronika KDRP, str. 1.

⁴⁶ Ferdinand Erker (1866–1939), katehet v deški ljudski šoli in mestni kaplan v Škofji Loki, kasneje dekan v Kočevju.

⁴⁷ Kronika KDRP, str. 1.

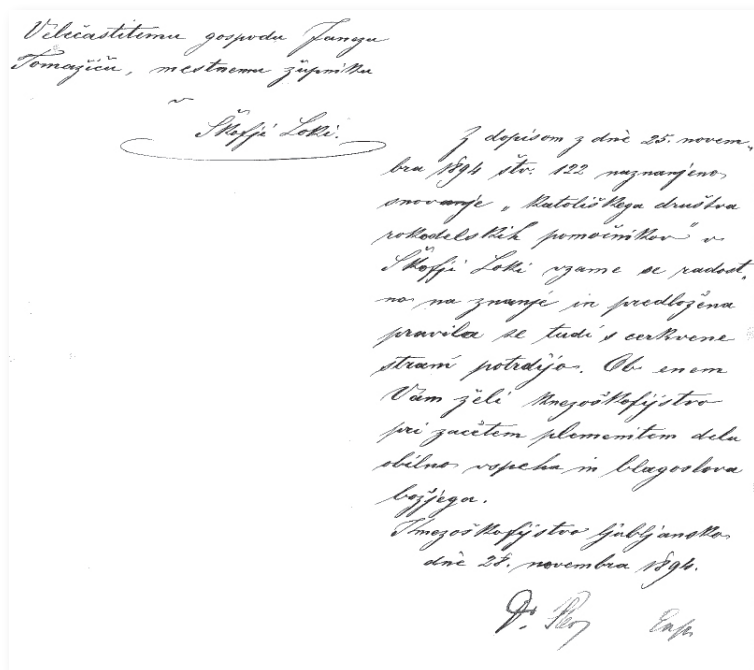
⁴⁸ SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 1, a. e. 22.

⁴⁹ Tomažič Janez (1841–1900), mestni župnik v Škofji Loki, zaslužen za ureditev mestnega pokopališča.

⁵⁰ SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 1, a. e. 26.

členih izboljšati, nato jih je deželna vlada v Ljubljani 15. 11. 1894 z odlokom št. 3.246/pr, potrdila.⁵¹ Okrajno glavarstvo v Kranju je Janeza Tomažiča o tem obvestilo z dopisom v nemškem jeziku.

Janez Tomažič je 25. 11. 1894 zaprosil za potrditev pravil še knezoškofijski ordinariat v Ljubljani.⁵² V dopisu, dne 28. 11. 1894, je sporočilo, da je cerkvena stran osnovanje društva vzela radostno na znanje in predložena pravila potrdila. Knezoškofijstvo želi pri začetem plemenitem delu obilno uspeha in blagoslova božjega.

Veličastitemu gospodu Janezu
Tomažiču, mestnemu župniku

Škofja Loka.

Z dopisom z dne 25. novem-
bra 1894 št. 122 naznanjeno
osnove, Katoliškega društva
rokodelskih pomočnikov v
Škofji Loki vzame se radost-
no na znanje in predložena
pravila se tudi s cerkvene
strani potrdijo. Ob enem
vam želi Knezoškofijstvo
pri začetem plemenitem delu
obilno uspeha in blagoslova
božjega.

Knezoškofijstvo ljubljansko
dne 28. novembra 1894.

J. Skofja Loka

Dopis knezoškofijstva v Ljubljani o odobritvi Pravil KDRP 28. novembra 1894.

(hrani: Nadškofijski arhiv Ljubljana)⁵³

Vsi pisni kontakti župnika Janeza Tomažiča s knezoškofijstvom v Ljubljani so potekali v slovenskem jeziku.

Osnovni shod Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov je bil v nedeljo, 2. 12. 1894, v pritličju mestnega župnišča (sedaj Mestni trg 39). Udeležilo se ga je 12 pomočnikov. Za predsednika je bil izbran mestni župnik Janez Tomažič, ki je za namestnika imenoval starološkega kaplana Avgušтина Šinkovca.⁵⁴

51 SI_AS_68/16-1/ t. e. 3, a. e. 588.

52 Škofja Loka, leto 1894. Vir: NŠAL 10.

53 Škofja Loka, leto 1894. Vir: NŠAL 10.

54 Iz Škofje Loke, Slovenec, 13. 12. 1894, in Kronika KDRP, str. 2.

Loški rokodelci so dobili društvo in predsednika, ki ni vedel, kaj bi z društvom. Društveni člani so prvič in, kot je pokazala bodočnost, ne zadnjič, stopili skupaj ter pokazali svojo bojevitost. Uprli so se cerkvenim oblastem, če je verjeti pisatelju Finžgarju, tudi s podporo drugih duhovnikov v dekaniji.⁵⁵ Dosegli so, da je Ivan Tomažič odložil predsedstvo (*predništvo*). Njegovo mesto je prevzel kaplan Ferdinand Erker.⁵⁶ Novega društvenega predsednika je 10. 3. 1895 potrdil knezoškof dr. Jakob Missia.⁵⁷

Pravila Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov v Škofji Loki⁵⁸

Namen društva je bil, da *rokodelske pomočnike vzgaja v vrle, poštene mojstre s tem, da v njih vzbuja verski in meščanski čut*. Zaščitnik društva je bil sv. Jožef, zavetnik rokodelcev, 19. marec je bil tudi društveni praznik.

Poleg pouka *v krščanskem nauku* so v pravila zapisali, da želijo uvesti pouk *pisanja, računstva, risanja, zemlje- in prirodoznanstva, petja, očitnih govorov, branja primernih spisov, razgovarjanja, razveseljevanja, vzajemnega spodbujevanja z zvestim spolnjevanjem dolžnosti katoliškega kristijana*.

Redni *udi* (člani) društva so bili rokodelski pomočniki. Mojstri so bili častni člani. Slednji in drugi *dobrotniki* so društveni *blagajnici* vsako leto kak gotov

Vsprejemnica štev. 31 v KDRP v Škofji Loki s podpisoma predsednika Ferdinanda Erkerja in staroste Luke Južine. (hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

⁵⁵ Finžgar, *Leta mojega popotovanja*, str. 123–124.

⁵⁶ *Kronika KDRP*, str. 2.

⁵⁷ Prav tam, str. 2 in 3.

⁵⁸ SI_AS_68/16-1, t. e. 3, a. e. 588.

znesek darovali. Društveni član je prejel vsprejemnico. Z njo se je smel udeleževati shodov, poukov in kratkočasov. Ženske in vajenci niso mogli biti člani društva.

Očiten pregrešek, ki omadežuje dobro ime ter zapeljevanje drugega društvenega uda na kriva pota, je vodil v izbris iz članstva. Predsednik (prednik), ki je bil vedno duhovnik, je čul nad društvom. Brez njegove vednosti in dovoljenja društvo ni moglo narediti nič. Poiskal je učitelje, da poučujejo brez plačila. Imenoval je svojega namestnika, tajnika in denarničarja. Društveni člani so iz svojih vrst izvolili starosto (starešino), ki ga je potrdil predsednik. Na pol leta so izvolili tudi rednike (vodnike).

Ostro je bilo prepovedano politično in zabavljivo besedovanje kakor tudi kvartanje. Leta 1895 so sprejeli dodatna notranja pravila v štirih točkah.⁵⁹ Prvi dve sta se nanašali na versko življenje, tretja je prepovedovala grešna znanja in četrta plese. Po pravilih se je tudi postopalo. Maja 1895 se je naenkrat opomnilo 10 društvenikov radi prestopanja 3. in 4. točke in ker je bil opomin brezuspešen, je naenkrat vsih 10 se izključilo, med njimi starosta.⁶⁰

Glavni vir društvenih dohodkov so bila darila častnih in podpornih članov ter dobrotnikov, nekaj so iztržili od veselic in društvenih večerov, nekaj od članarin. Že prvo leto so začeli zbirati za zastavo.

Prvi koraki: učilnica, oder, izobraževanje in petje⁶¹

Predsednik Ferdinand Erker je za društvene potrebe najel stanovanje v 2. nadstropju gostilne Pri Franceljnu na Glavnem trgu.⁶² Najprej je uredil učilnico. Takoj so namestili tudi oder in platno. Društvena soba je bila na razpolago vsem članom ob delavnikih po končanem delu in ob nedeljah po končani deseti maši vedno do vnaprej določene večerne ure. Po zgledu Kolpingovih društev je lahko rokodellec iz tujih krajev prespal v društveni sobici.

Ob nedeljah zvečer so se redni člani zbrali na *obveznem shodu*. Pridružili so se jim tudi častni in podporni člani. Podpredsednik je imel najprej govor, nato so zapeli in se prosto zabavali.

Ferdinand Erker je rokodelce učil brati in pisati, starološki kaplan Avgust Šinkovec⁶³ računstvo in nemščino, mizarski mojster Ivan Okorn risati. Drugega, razen da je učenje potekalo med tednom zvečer, ni znanega.

Peti so se učili v dveh skupinah. Janko Hafner, starološki organist, je vadil že izvežbane pevce, Bernard Pirnat, mestni organist, začetnike. Takoj so kupili pesmarice in 24 snopičev narodnih pesmi. Za 200 goldinarjev so pri organistu p. Hugolinu Sattnerju kupili tudi klavir. Prvega, ki ga je društvu podaril Karel

⁵⁹ *Kronika KDRP*, str. 3.

⁶⁰ Prav tam, str. 4.

⁶¹ Prav tam, str. 3.

⁶² Sedaj Mestni trg 3, nasproti Sokolskega doma in kina.

⁶³ Avguštin Šinkovec (1839–1926), 1894–1897 kaplan v Stari Loki. 1903–1918 mestni župnik v Škofji Loki, podpornik Katoliškega izobraževalnega društva in loških orlov. Somišljenik politika dr. Ivana Šušteršiča, nasprotnik liberalcev in pristašev dr. Antona Korošca.

Friderik Jožef pl. Strahl iz Stare Loke, so od tedaj uporabljali le na vajah.⁶⁴ Kasneje sta bila organista tudi Anton Čadež (katehet v uršulinskem samostanu, skladatelj) in Davorin Cvenk. Sodelovali so tudi s p. Hugolinom Sattnerjem.

Veselice in društveni večeri – začetki gledališča

Veselice so pripravljali enkrat mesečno. Program je bil vnaprej določen. Včasih jo je otvoril domači pevski zbor, drugič eden od organistov z igranjem na klavir. Sledil je govor podpredsednika društva ali katerega vabljenih duhovnikov (dr. Aleš Ušeničnik, Matija Mrak, F. S. Finžgar, F. Bleiweis in drugi). Nato je spet zapel moški zbor. Na koncu so zaigrali igro, ki so jo vsi zelo težko čakali.

V letih 1895–1903 so se prostovoljni igralci Katoliškega rokodelskega društva naučili več kot trideset iger, večinoma burk: *Vaški skopuh*, *Stara škatlja*, *Slep ni lep*, *Dimnikar in knez*, *Klepetec*, *Zamujeni vlak*, *Dr. Čuden in njegov sluga*, *Cigan čarovnik*, *Živa podoba*, *Denar ali nos*, *Srečen konec*, *Vsak po svoje igra*, *Novi zvonovi na krtinah ali srečna sprava*, *V zadnjem trenutku*, *Viktorija*, *Skriven zaklad*, *Vedeževalka*, *Pravica se je izkazala*, *Kmet – Kralj Herod*, *Obleka naredi človeka*, *Sinovo maščevanje*, *Trije gospodje pa ena suknja*, *Zmedena štrana*, *Dr. Vseznal in njegov sluga Štipko Tiček*, *Stanovitni kraljevič*, *Stava*, *V Ameriko*, *Podoba M. Božje Kulmske*,⁶⁵ *Štefan Zmeda*, *Mlini pod zemljo ali zadnje ure poganstva v Rimu* in *Občinski tepček*.⁶⁶

Prva igra je bil *Vaški skopuh* (14. 7. 1895).⁶⁷

Uprizarjali so tudi krajše šaljive prizore: *Debeluhar*, *Bonifacij Simplicij žolna*, *Jabolčna potica*, *Stric Burkleževa smola*, *Nočni čuvaj*, *Ponesrečena glavna skušnja*, *Dvoboj*, *Oj ti cigani* in zagotovo še kakšnega. Zapeli so tudi šaljive kuplete: *Beraček*, *Copatek*, *Mesto in vas*, *Postrežček*. Ženske vloge so igrali moški. Iz vabila na otvoritev društvene dvorane razberem, da so bil igralci Davorin Cvenk, Peter Jakelj, Janko Benedik, Jan. Joževac, Leopold Poljanec, Ivan Langerholc, Franc Babič, Jan. Šober in Jan. Gaber.⁶⁸ Ob smrti so se zahvalili igralcu in pevcu *Lovrčku*.

Po vrnitvi iz Rima je v letih 1895–1896 v Stari Loki kot kaplan služboval dr. Aleš Ušeničnik.⁶⁹ Rojen v Poljanah, v letih 1877–1880 učenec *deške ljudske šole* v Škofji Loki, se je dejavno vključil v društvo. Igralcem je napisal *sestava*, ki so ju ponavljali še leta po njegovem odhodu: *Pegam pred Loko* in *Palčki* (Zwerge).⁷⁰

64 *Kronika KDRP*, str. 5.

65 13. 1. 1901 slavnostna predstava v čast knezoškofa A. B. Jegliča (od 11. do 14. 1. na vizitaciji pri uršulinkah).

66 Zbrano iz *Kronike KDRP*.

67 *Kronika KDRP*, str. 18.

68 *Kronika KDRP*, str. 52 in 53.

69 Aleš Ušeničnik (1868–1952), doktor filozofije in teologije, redni profesor na ljubljanski Teološki fakulteti, eden od ustanoviteljev SAZU.

70 *Kronika KDRP*, str. 6.

Pisatelj F. S. Finžgar, mestni kaplan, je na prošnjo društvenega predsednika Petriča pomagal igralcem pri izgovorjavi.⁷¹ Toda F. S. Finžgarju sta hoja po hribih, povezana z obveznostmi mestnega kaplana, in živahno zasebno življenje vzela veliko časa. Sodelovanje z rokodelskim društvom ga je dodatno oviralo pri književnem ustvarjanju. Od tod verjetno kritičen zapis: *Tudi nekaj prosvetnega življenja je bilo. Kake prireditve s petjem, govorom, igrice. Toda vse je bilo brez pravega načrta. Za silo.*⁷²

Društveni večeri, ki so jih pripravili na društvene praznike 19. marca in 8. decembra, so bili podobni veselicam. Igri je vedno sledila tombola. Za slednjo so zapisali, da je bila *vsih veselje in trošt*.⁷³

Društveni izleti

V društveni kroniki najdemo dve vrsti izletov: božjepotna romanja in obiske rokodelskih društev. Skoraj vedno so s seboj vzeli društveno zastavo.

Prvi izlet so pripravili na binkoštni ponedeljek leta 1895. Popoldne so odšli v bližnji Crngrob, kjer so bile cerkvene slovesnosti, nato prosta zabava. Istega leta, 25. 8., so odšli na Brezje. *Društveni pevski zbor je z dovršenim petjem skrbel za zabavo in je za to požel obilo hvale.* Pridružili so se jim Ločani in okoličani.⁷⁴ Oboje so ponovili leta 1896.

4. 5. 1897 so odšli na izlet na Sušo pri Zalem Logu. Ob povratku so v Ferbarjevi hiši v Železnikih priredili dobrodelni koncert za revne otroke. 29. 8. 1897 so se z zastavo udeležili otvoritve rokodelskega doma na Vrhniki. Pevci so spet *poželi veliko odobravanje*. 16. 7. 1899 so se z železnico zapeljali preko Jesenic in Trbiža do Žabnic v Kanalski dolini; povzpeli so se na 1721 m visoke Sv. Višarje. Izlet so ponavljali tudi naslednja leta. 8. 7. 1900, ko je društvo že vodil Janko Petrič, so odšli v Velesovo, po maši pa naprej v Cerklje. Po kosilu je bila *prosta zabava z mnogovrstnim sporedom*.⁷⁵ Z bolj posvetnim izletom so bili tako zadovoljni, da se je tajnik Franc Babič že v kroniki priporočil za vnaprej.

Blagoslovitev društvene zastave 23. avgusta 1896

Zastavo Katoliškega rokodelskega društva v Škofji Loki so izdelali v Inmostu (Innsbruck).⁷⁶ Na njej sta bila na modri podlagi z zlatom uvezena bel križ in sv. Marija. Na drugi strani, ki je bila rdeča, je bil uvezen sv. Jožef, rokodelec. Slovesno so jo blagoslovili 23. 8. 1896. Velike društvene obletnice so šteli od tega datuma dalje in ne od ustanovitve.

⁷¹ *Kronika KDRP*, str. 34.

⁷² Finžgar, *Leta mojega popotovanja*, str. 128.

⁷³ *Kronika KDRP*, str. 19.

⁷⁴ Prav tam, str. 5.

⁷⁵ *Kronika KDRP*, str. 37.

⁷⁶ Prav tam, str. 10.

Dr. Aleš Ušeničnik je v časopisu *Slovenec*⁷⁷ objavil nepodpisan članek z naslovom *Slavnost v Loki*. Ker v njem prikaže potek slovesnosti v Avstro-Ogrski v tistem obdobju in še posebej, ker so banovinske oblasti v Kraljevini Jugoslaviji podobno slovesnost 1931 prepovedale, ga povzemam v izvirnem, skrajšanem besedilu:

Zadnja nedelja, dne 23. avg., je bila za Škofjo Loko in Staro Loko posebno slovesen dan. [...] postavljali so se mlaji, pletli venci, delali slavaloki. Vsa Loka se je praznično odela. Brezštevilno zastav je vihralo s hiš (na prste ene roke si lahko preštel tiste hiše, ki niso izobesile zastave). V predvečer je krepka domžalska godba priredila mirozov, v nedeljo zjutraj pa budnico.

Večina gostov je prišla z vlakom ob 8. Sprejeli so jih odposlanci društva na kolo-dvoru, vse društvo z godbo jih je pričakovalo pred mostom ob slavaloku. [...] Nato so odkorakala vsa zbrana društva k drugemu slavaloku na Mestnem trgu in tam pričakovala prevz. Knezoškofa. Zagrmeli so streli, zvonovi zazvonili, pripeljali so se Prevzvišeni [...].

Točno ob ½ 10. je zopet zasvirala godba. Začel se je razvijati sprevod. Na čelu je stopal voditelj z glasniško palico v roki. Za njim so šla najprej društva⁷⁸ in kot zadnje prvo kat. društvo rok. pomočnikov na Kranjskem, namreč ljubljansko, z zastavo, ki jo je blagoslovil še sam Kolping; vodil ga je predsednik g. prof. Gnjezda. Za društvu sta šla starološki in mestni župan, oba z odposlanci zastopa.

[...] 16 manjših družic je nosilo na trakovih zavito zastavo. Družicam se je pridružila kumica, bl. gospa Ema Krenner z dvema častnima družicama, gdč. Emo Krenner in Mimi Jesenko. Zadaaj je stopalo domače rokodel. društvo, pomočniki in častni udje mojstri. Završili pa so sprevod prevz. knezoškof z duhovnim spremstvom.

Tako se je pomikal ves sprevod med pokanjem topičev in slovesnim zvonjenjem po mestnem trgu, pod slavalokom, ki je nosil napis:

Bog blagoslovi pošteno rokodelstvo!

Naprej zastava katoliških rokodelcev!

V cerkvi so prevz. najprej blagoslovili zastavo. Naša pesem je zadonela po cerkvi, [...] Potem so pritrdjevali žeblje: Prevzvišeni, g. kumica, g. nunski župnik, gg. predsedniki društev, g. nunski oče, g. mestni župan, [...].

[...] in vsa čast in hvala Ločanom, posebno gospem in gospicam, pa tudi Staroločanom, ki so radodarno zlagali sklad za zastavo!

Sledil je cerkveni obred, nato sprevod do društvenih prostorov. Tu so prebrali pozdrave mariborskega rokodelskega društva in telegramske pozdrave sorodnih društev z Dunaja, Vrhnike, Zagorja in Kamnika.

⁷⁷ Slavnost v Loki, *Slovenec*, 26. 8. 1896.

⁷⁸ Gasilno in Bralno društvo iz Škofje Loke (Čitalnica se ni odzvala vabilu), Železniško bralno društvo, kat. društva rokod. pomočnikov iz Zagorja, Vrhnike, Kamnika, Novega mesta, Št. Vida, Kat. družba iz Ljubljane, pevsko društvo Zvon, Šentvidska čitalnica, Konserv. obrtno in delavsko društvo iz Ljubljane.

Ob 3. uri popoldne je bil zopet obhod po mestu, potem pa so se zbrana društva vkljub slabemu vremenu napotila v Staro Loko [...]. Tudi Stara Loka je imela praznično obleko. Topiči so grmeli, zvonovi zvonili, z mlajev in hiš pa so vihrale zastave in napisi pozdravljali došle goste: »Služimo vsi edini, Bogu in domovini!«

[...] Ob 5. uri se je začel koncert na Štemarjih, zakaj kakor je oznanjal nad vhodom napis:

*Po delu in po trudu milo,
pošteno nam je razvedrilo!*

Vrstila sta se petje in godba, in težko je bilo vsem, ko je prišel čas razhoda ...

Blagoslovitve zastave se je udeležilo 13 društev s Kranjske, združila je vse loške stanove, moške in ženske. Rokodelsko društvo jih je tudi povezovalo s tradicijo loških cehov. Le Narodna čitalnica pod predsedstvom dr. Antona Arka se ni odzvala povabilu.⁷⁹

Bolniška blagajnica in čebelica

Člani so v *društveno blagajnico* mesečno vplačevali 20 krajcarjev. Polovico so porabili za pokrivanje društvenih stroškov, drugo polovico so namenili za *bolniško blagajnico*. Iz nje so bolnim članom izplačevali po 2 goldinarja na teden, do 4 tedne, ob večjih potrebah nekoliko več.⁸⁰ V letu 1897 so pogoje zaostri. Pravico do izplačila so bolni rokodelci dobili šele po šestih mesecih članstva. Novim članom, ki so vstopili po 40. letu starosti, je podporo smel odobriti le glavni odbor.⁸¹

Predsednik društva Jožef Brešar⁸² se je trudil, da bi mladeničem privzgojil smisel za varčevanje. V ta namen je ustanovil *čebelico*. Po njegovem odhodu je zamrla, a 16. 2. 1902 so misel nanjo obnovili.⁸³

Skrivnostna hranilna knjižica št. 139716

Do sedaj je veljalo, da je hranilna knjižica št. 139716 iz leta 1895 zapuščina France Šubic.⁸⁴ Po pregledu listine in neuspešnem iskanju pokojne v mrliških knjigah se mi je zastavljalo vprašanje. Franca Šubic je Ferdinandu Erkerju listino izročila prostovoljno. Kje je dobila toliko denarja? Kdo stoji za darovalko?

23. 1. 1895, dober mesec po ustanovitvi društva in le nekaj dni po tem, ko je Ferdinand Erker postal predsednik, mu je Franca Šubic izročila hranilno knjižico št. 139716. Začetni polog ni znan. Ob izročitvi je hranilna vloga znašala okrog 1.300 goldinarjev (2.600 kron).⁸⁵ Hranilna knjižica je bila *prinosniški*

⁷⁹ *Kronika KDRP*, str. 6.

⁸⁰ Prav tam, str. 6.

⁸¹ Prav tam, str. 31.

⁸² Jožef Brešar (1869–1943), mestni kaplan v Škofji Loki 1897–1899.

⁸³ *Kronika KDRP*, str. 45.

⁸⁴ Pirc, Od »Slovenskega bralnega društva« do društva »Prosveta«, str. 124.

⁸⁵ Preračun avtorice iz 1.366 fl 21 kr na 41. strani *Kronike KDRP*.

*Pepelnoma protavolprie sem izročila hra-
nilno knjižico št. 139716 g. mestnemu
kaplanu Ferdinandu Erkerju, predsedniku
kat. društva rokodelskih pomočnikov v Škofji
Loki za rokodelski dom, katerega bodo vzgledali,
zjiroma kapili za omenjeno društvo.*

*Ako to društvo razpade, ali se ta de-
nar ne uporabi za yori omenjeni namen,
mora se ves denar zopet nazaj dati g. Ferdinan-
du Erkerju, koji pozna moje volje, za kaj
naj se celi denar porabi.*

O Škofji Loki dne 23. junija 1895

Franca Šubic

*Ker ljudski posojilnica v Ljubljani obračuna po
4 1/2 % celo vsto zgoraj imenovane knjižice št. 139716
zdel iz kronike hranilnice tes vložil v Lj. posojilnico
v Ljubljani na knjižico 128.*

Škofja Loka 6 okt. 1896

*Jana Erker
mestni kaplan*

Listina o izročitvi hranilne knjižice št. 139716.⁸⁶ (hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

vrednostni papir. Hranilnica je bila dolžna izplačati vloženi znesek skupaj z obrestmi kateremukoli prinosniku.

Darovalec denarja je z listino o izročitvi izrazil namen. Denar naj se uporabi za *gradnjo ali nakup doma Kat. društva rokodelskih pomočnikov v Škofji Loki*. S tem, ko je društvo listino evidentiralo med svojim premoženjem in je knjižico hranil kaplan Erker, je zagotovil tihi nadzor nad denarjem in preprečil njegovo morebitno zlorabo. Iz društvene kronike razberemo, da so se občasno spraševali, kje je knjižica, še posebej, ker so se predsedniki menjavali.

Ferdinand Erker je 28. 9. 1896 znesek pri Kranjski hranilnici vnovčil in ga 6. 10. 1896 pod boljšimi pogoji vložil pri Ljudski hranilnici v Ljubljani. Knjižica je dobila številko 128. Ob odhodu iz Škofje Loke jo je odnesel s seboj. Zaupal jo je šele mestnemu kaplanu Jožetu Brešarju, ta pa ob odhodu 17. 9. 1899 novemu kaplanu Janku Petriču,⁸⁷ ki je denar porabil v skladu z željo darovalca.

Krstna knjiga škofjeloške župnije beleži Franco Šubic, rojeno 3. 12. 1867 v Brodeh, umrlo 25. 5. 1951 v Preddvoru.⁸⁸ Njen oče je bil Janez Šubic, brat

⁸⁶ SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 2, a. e. 33.

⁸⁷ *Kronika KDRP*, str. 33.

⁸⁸ Matricula online, Signatura 03243, Krstna knjiga Škofja Loka 1849–1873, str. 175. Vir: NŠAL.

prof. dr. Simona Šubica. Ob popisu prebivalcev 31. 12. 1890 je stalno živela v Kapucinskem predmestju 10 (Pri Gusel). Zнала je brati in pisati, po poklicu je bila kravja dekla.⁸⁹

Ob smrti fizika prof. dr. Simona Šubica⁹⁰ je prof. Ivan Šubic⁹¹ v *Ljubljanskem zvonu* objavil prispevek, iz katerega poskušam razumeti občutje in navade prof. dr. Simona Šubica: *Rojen je bil v Brodeh. Štel se je za farana Škofje Loke. Tudi v tujini je bil zvest svoji domovini Kranjski. Želel si je srečno bodočnost vseh Slavenov. Vedno je varčeval za dobre namene. V dobro svojih nečakov je ustanovil poseben sklad in enemu od njih kupil veliko posest v Zmincu.*⁹²

Na osnovi navedenega trdim, da je bil denar, ki ga je Franca Šubic 23. 1. 1895 izročila Ferdinandu Erkerju, neposredno ali posredno last prof. dr. Simona Šubica. Poznal je finančno pravo, saj je med drugim služboval na Trgovski akademiji v Gradcu. Imel je motiv. Kot reven dijak in študent je z veliko odtegotovanja in s pomočjo dobrotnikov prišel do izobrazbe, zato jo je toliko bolj cenil.⁹³ Bil je veren katoličan in pripaden škofjeloški župniji.

Predsednik Janko Petrič je 19. 3. 1903 na občnem zboru poročal, da mu je *Frančiška Šubic* iz Gabrka (blizu Zminca) za gradnjo društvenega doma, ko je zmanjkalo denarja, posodila 2.000 kron.⁹⁴ Prof. dr. Simon Šubic je bil takrat še živ.

Priprave na gradnjo društvenega doma

Članom društva se je 29. 6. 1899 predstavil novi mestni kaplan, štiriindvajsetletni Janko Petrič.⁹⁵ Ker ga Janez Tomažič, mestni župnik, v skoraj letu vodenja društva ni predlagal za predsednika, so častni člani in odborniki: Franc Babič, Janez (Ivan) Okorn, Franc Rupar, Janez Karlin, Tomaž Gašperšič, Mihael Blaznik in Franc Mravlja 13. 3. 1900 ponovno pokazali svojo bojevitost in novega knezoškofa A. B. Jegliča prosili,⁹⁶ da ga imenuje.⁹⁷ Ta je že naslednji dan zaprosil Ivana Tomažiča, da sporoči morebitne pripombe.⁹⁸ Janko Petrič je v Škofji Loki kot mestni kaplan in društveni predsednik ostal do septembra 1904.

89 SI_ZAL_ŠKL/0063, t. e. 162, zapisnica za Kapuzinervorstadt 10.

90 Simon Šubic (1830–1903), rojen v Brodeh, ljudsko šolo obiskoval v Škofji Loki, doktoriral iz fizike v Tübingenu, pisal učbenike za fiziko za gimnazije in realke, umrl v Gradcu. Več: Južnič v: LR 46, LR 47, LR 49, LR 58 in LR 59.

91 Ivan Šubic (1856–1924), sin podobarja in slikarja Ivana (Johana) Šubica, profesor matematike in prirodopisa, prvi in dolgoletni ravnatelj obrtnih šol v Ljubljani.

92 Šubic, Prof. dr. Simon Šubic. V: *Ljubljanski zvon* 12/1903, str. 748.

93 Južnič, Fizik Simon Šubic (1850–1903), str. 350.

94 *Kronika KDRP*, str. 60.

95 Janko Petrič (1875–1936), kaplan v Škofji Loki 1899–1904, kasneje župnik pri Sv. Petru, Ljubljana.

96 Anton Bonaventura Jeglič (1850–1937), doktor teologije, ljubljanski škof (1898–1930), zgradil Zavod sv. Stanislava v Št. Vidu, ustanovil prvo gimnazijo na Slovenskem, na kateri so vse predmete poučevali izključno v slovenskem jeziku.

97 SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e.1, a. e.25.

98 SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e.1, a. e.25.

Na občnem zboru 19. 3. 1900 so sprejeli sklep, da društvo za 4.040 goldinarjev kupi *Kufrov vrt*,⁹⁹ kjer naj bi stal novi društveni dom. Kupnino so pokrili s sredstvi na *hranilnih knjižicah France Šubic* in *Vzajemnega podpornega društva št. 436*¹⁰⁰ ter posojilom, najetim pri posojilnici v Stari Loki (2.400 goldinarjev). Na prošnjo Janka Petriča so hribovski kmetje darovali les za gradnjo doma (122 smrek, hrastov in kostanjev). Največ, 5 do 8 dreves, so prispevali Stanišnik, Košir, Završnik, Kamnar, Janšič, Krtelj in Presečnik.¹⁰¹ Spravila lesa so se lotili društveniki, za prevoz so najeli voznike s konji.¹⁰²

Ko je Stavbinsko delavsko društvo iz Ljubljane predstavilo gradbeni načrt in predračunsko vrednost 15.000 kron, so misel na gradnjo novega doma začasno opustili. Mizarski mojster Janez (Ivan) Okorn je v najetem namestil nov oder, kranjski slikar Matija Bradaška pa naslikal *nov lep zastor z blejskim otokom*.¹⁰³

Kufrov vrt so prodali lekarnarju Ervinu Burdychu. Po poplačilu dolga starološki posojilnici je društvu ostalo 4.350 goldinarjev (8.700 kron).¹⁰⁴ Tudi les so prodali za 900 kron. Čisti iztržek po pokritju stroškov prevoza je bil 456 kron. Ervin Burdych¹⁰⁵ je postal tudi prvi učitelj *tamburaškega zbora*, ki so ga ustanovili na občnem zboru 19. 3. 1902.¹⁰⁶

Gradnja društvenega doma na Spodnjem trgu

Ko se je na Spodnjem trgu pokazala priložnost za nakup nadstropne hiše z arkadnim dvoriščem, nekdanjo usnjarsko delavnico, hlevom, drugimi pritiklinami, zemljišči in gozdnimi deleži, imenovane Koroščeva hiša,¹⁰⁷ so pohiteli. Janko Petrič in odbornik Jan Kavčič sta se z lastnikom Janezom Jenkom iz Lipice 13. 6. 1902 dogovorila za ceno 14.000 kron. Že 14. 6. 1902 je bil pri notarju Niku Lenčku podpis *kupne pogodbe*.¹⁰⁸ Društvo je 6.000 kron plačalo takoj, za preostanek, 8.000 kron, je Janez Jenko odobril posojilo s 5 % obrestno mero. Zavaroval ga je z vpisom zastavne pravice na zemljiščih.

Škofjeloški stavbenik Angelo Molinaro je izdelal načrt za novo dvorano in sobo, mestno županstvo je 8. 7. 1902 izdalo *stavbinsko dovoljenje šte. 1386*¹⁰⁹ za 21 m dolgo in 7,5 m široko dvorano.¹¹⁰ V njene temelje so vzdali skrinjico. Vanjo so dali denar, ki je bil tedaj v rabi: bronasta kovanca za 1 in 2 vinarja, kovanca

99 Zemljišče, kjer stoji nekdanja Nama (bodoča knjižnica), vključno s parkom pred njo.

100 *Kronika KDRP*, str. 26.

101 Hišna imena kmetij z loških hribov.

102 *Kronika KDRP*, str. 42–43.

103 Prav tam, str. 43.

104 Prav tam, str. 43.

105 Ervin Burdych (1860–1924), lekarnar v Škofji Loki.

106 *Kronika KDRP*, str. 45.

107 Štukl, *Knjiga hiš II*, str. 102.

108 SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 2, a. e. 33.

109 SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 2, a. e. 36.

110 Veliko dvorano so zgradili kasneje.

iz niklja za 10 in 20 vinarjev ter srebrn kovanec za 1 krono. Priložili so listino z naslednjim besedilom:

V petindvajsetem letu papeževanja Nj. Svetosti sv. Očeta Leona XIII. Pod vlado presvetl. cesarja Frančiška Jožefa I., ko je ljubljansko nadškofijo vodil presvetli knezoškof dr. Ant. Bonaventura Jeglič in škofjeloški župniji načeloval župnik Feliks Zavodnik, položimo temelj prostorninam, ki naj bodo v duševno korist mladeži in vsemu prebivalstvu škofjeloškemu.

*J. Petrič,
predsednik¹¹¹*

Mestno županstvo je 13. 1. 1903 z dopisom št. 60 izdalo dovoljenje za rabo dvorane v društvene namene,¹¹² vanjo so namestili oder in zastor. Nanj je kranjski slikar Matija Bradaška naslikal *zastopnike raznih obrtnih stanov*. Nad njimi so *plaval* angeli, ki so predstavljali *vero, upanje in ljubezen*. V ozadju zastora se je *kazalo loško mesto*.¹¹³

Zastor v novi dvorani Katoliškega rokodelskega društva – naslikal Matija Bradaška, 1903.

(hrani: Jana Hafner)

Društveni dom, nanj so obesili tablico z napisom **Rokodelski dom**,¹¹⁴ nova dvorana in vse nepotrebne nepremičnine, kot so bili gozdni deleži, ki so jih kasneje prodali, je stal 24.389 kron. Društvo se je zadolžilo za 15.523 kron.¹¹⁵

¹¹¹ *Kronika KDRP*, str. 51.

¹¹² Prav tam, str. 52.

¹¹³ *Slovenec*, 7. 2. 1903.

¹¹⁴ *Kronika KDRP*, str. 52.

¹¹⁵ Prav tam, str. 60.

Člani glavnega odbora so bili odločeni skrbeti za društveni dom in poplačati dolgove. V ta namen so 9. 3. 1903 ustanovili gospodarski odsek v sestavi Tomaž Gašperšič, Lovro Planina starejši, Jože Debeljak in Ivan Okorn. Takoj so sprejeli *Pravila za hišnika*¹¹⁶ in se lotili obnove hiše (društvenega doma). Tudi v društvenem domu na Spodnjem trgu so po Kolpingovem vzoru uredili sobico za tujece.

Svečana otvoritev društvenega doma in nove dvorane na Spodnjem trgu – 2. februar 1903

Na svečnico, 2. 2. 1903, so *društveniki* ob 9. odšli iz starih društvenih prostorov Pri Franceljnu v mestno cerkev k sv. maši. Po njej je sledil sprevod mladeničev z društveno zastavo čez Glavni trg, po Grabnu na Spodnji trg. Novo dvorano je blagoslovil predsednik Janko Petrič, v tem času administrator v mestni župniji.¹¹⁷

Ob 19. uri je bila slavnostna predstava v *do zadnjega kotička natlačeni dvorani*. Po štirih tamburaških točkah, nastopu moškega zbora (Nedved: *Avstrija*, Gerbič: *Pevski poziv*) in četverospelih (Ipavec: *Planinska roža*, Laharnar: *Lovčevo slovo*) ter govoru stolnega kanonika dr. Andreja Karlina¹¹⁸ so gledalci težko dočakali igro *Mlini pod zemljo ali zadnje ure poganstva v Rimu*. *Slovenec* je še posebej pohvalil Leopolda Poljanca v vlogi Numida, *črnega Afrikanca*, *prebrisanega spletkarja*, in Ivana Langerholca v vlogi Metrana, *lakomnega odrtnika*, *lastnika podzemeljskih mlinov*.

Vabilo na otvoritev društvenega doma. (hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

Pomembni redni in častni člani Katoliškega rokodelskega društva

Ferdinand Erker in Janko Petrič, društvena predsednika, ki sta v času od leta 1894 do 1903 pustila velik pečat, sta bila že omenjena. Iz *Kronike KDRP* in razpoložljivih listin razberem imena naslednjih društvenih članov:

- Anton Jugovec, prvi in večletni tajnik, zelo verjetno kancelist¹¹⁹ v Stari Loki,
- Franc Babič (Kapar), ustanovni član, starosta, denarničar, blagajnik, tajnik, krojaški mojster,
- Alojzij Finžgar, starejši (Brojenč), ustanovni in častni član, kamnosek,
- Franc Rupar (Lahov), ustanovni in častni član, kovaški mojster,

¹¹⁶ Prav tam, str. 53.

¹¹⁷ Otvoritev nove dvorane društva katol. rokodelskih pomočnikov, *Slovenec*, 7. 2. 1903.

¹¹⁸ Andrej Karlin (1857–1933), rojen v Stari Loki, doktor teologije, kasneje vodja Alojzijevega in Zavoda sv. Stanislava, tržaško-koprski in lavantinski škof.

¹¹⁹ Uradnik.

- Ivan (Janez) Okorn, ustanovni in častni član, mizarski mojster,
- Mihael Blaznik, častni član, čevljarški mojster,
- Tomaž Gašperšič, častni član, krojaški mojster,
- Janez Kavčič (Mišnčar), rednik, starosta, častni član, kleparski mojster,
- Janez Lapajne, častni član,
- Anton Šubic, starejši (Ledrar), častni član, usnjarski mojster,
- Blaž Guzelj, častni član,
- Lovrenc Planina, starejši (Gračanc), častni član, dežnikar,
- Luka Južina, prvi društveni starosta, mizar,
- Franc Mravlja, denarničar,
- Anton Tavčar, blagajnik,
- Ivan Lotrič, tajnik,
- Ivan Langerholc, blagajnik.

Predsedniku Janku Petriču so pri vodenju gradnje društvene dvorane pomagali Franc Babič, Janez Kavčič, Angelo Molinaro, Tine Osredkar (Brojan) in Franc Rupar. Na občnem zboru 19. 3. 1901 so ugotovili, da ima društvo 31 rednih in 20 častnih članov.¹²⁰ Iz celotnega dogajanja pa lahko razberemo, da je bilo pristašev društva veliko več.

Pristop Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov k Slovenski krščansko socialni zvezi so 15. septembra 1903 odklonili.¹²¹ O tem naj bi odločali po preoblikovanju društva.

Izredni društveni občni zbor – 27. september 1903

Na izrednem občnem zboru Katoliškega rokodelskega društva 27. 9. 1903 so *se vsi uklonili in društvu dali širšo podlago*.¹²² S preoblikovanjem v **Katoliško izobraževalno društvo v Škofji Loki** je društvo odšlo v novo dobo. Prvi korak je bila vključitev žensk v pevski zbor.

Zaključek

Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov je bilo začetnik organizirane kulturne dejavnosti med preprostimi ljudmi v Škofji Loki. Uresničilo je tisto, kar so napisali na listino, ki so jo vzdali v temelje prve društvene dvorane. Zagotovilo je prostore, ki so po skoraj 120 letih še vedno *v duševno korist mladeži in vsemu prebivalstvu škofjeloškemu*.

120 *Kronika KDRP*, str. 38.

121 Prav tam, str. 62.

122 *Kronika KDRP*, str. 63.

KRATICE IN OKRAJŠAVE:

AS	Arhiv Republike Slovenije
AUŠL	Arhiv uršulinskega samostana v Škofji Loki
fl	goldinar
K	krona
KDRP	Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov v Škofji Loki
LP	Letno poročilo
LR	Loški razgledi
NŠAL	Nadškofijski arhiv Ljubljana
SAZU	Slovenska akademija znanosti in umetnosti
ZAL	Zgodovinski arhiv Ljubljana

VIRI:

Arhivski viri:

- AUŠL, Spisi, Računi za zidanje in prezidave gradu in samostana 1891–1893, t. e. 23.
- AUŠL, Uršulinske šole, š. 1, Kronika vnane uršulinske šole v Škofji Loki 1891–1918.
- AUŠL, Uršulinske šole, t. e. 3, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-Pensionates in Bischoflack 1903/04.
- NŠAL 10, Škofja Loka, leto 1894, Dopis: št. 122. J. Tomažiča z dne 25. novembra 1894 na knezoškofijski ordinariat.
- NŠAL 10, Škofja Loka, leto 1894, Dopis: Knezoškofijstvo ljubljansko dne 28. novembra 1894 velečastitemu gospodu Janezu Tomažiču.
- SI_AS_68/16–1, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, Serija društvenih pravil po katastru, t. e. 3, a. e. 491 Lese Verein in Bischoflack.
- SI_AS_68/16–1, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, Serija društvenih pravil po katastru, t. e. 3, a. e. 555, Narodna Čitalnica in Bischoflack.
- SI_AS_68/16–1, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, Serija društvenih pravil po katastru, t. e. 3, a. e. 588, Handwerksgehilfen-Verein /katholischer/ in Bischoflack.
- SI_ZAL_ŠKL/0063, Občina Škofja Loka, t. e. 162, Popis prebivalstva Škofja Loka-Mesto: Aufnahmsbogen der Bevölkerung und der wichtigsten häuslichen Haustiere nach dem Stande vom 31.12.1890 - Kapuzinervorstadt 10.
- SI_ZAL_ŠKL/0091, Katoliško prosvetno društvo Škofja Loka, t. e. 1, a. e. 1, Kronika Kat. društva rokodelskih pomočnikov (1894–1903), Kat. izobraževalnega društva (1903–1925) in Kat. prosvetnega društva (1925–19–) v Škofji Loki. Sestavil Jesenovec France, t. č. preds. gledališkega odseka, Škofja Loka, 25. septembra 1932.
- SI_ZAL_ŠKL/0091, Katoliško prosvetno društvo Škofja Loka, t. e. 1, a. e. 2, Zapisniki sej Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov Škofja Loka 1895–1912 – Prispevek h kroniki katoliškega društva rokodelskih pomočnikov v Škofji Loki (okrajšano: Kronika KDRP).
- SI_ZAL_ŠKL/0091, Katoliško prosvetno društvo Škofja Loka, t. e. 1, a. e. 22; Zl.19.059. Bezirkshauptmannschaft in Krainburg vom 17. November 1894 na Johann Tomažič in Bischoflack.
- SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e.1, a. e.25, Dopis: Presvitli Knez in škof, milostljivi gospod! Škofja Loka, 13. sušec 1900.
- SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e.1, a. e.25, Dopis: Velečastiti gospod svetnik! V Ljubljani, 14/3 1900, št. 96, podpis: + Anton Bonaventura.
- SI_ZAL_ŠKL/0091, Katoliško prosvetno društvo Škofja Loka, t. e. 1, a. e. 26, Pravila »Katol. društva rokodelskih pomočnikov« v Škofji Loki.
- SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 2, a. e. 33, Kupna pogodba v obliki notarskega pisma z dne 14. junija 1902.

SI_ZAL_ŠKL/0091, t. e. 2., a. e. 36, Mestna občina Škofja Loka – Stavbinsko dovoljenje št. 1386 z dne 8. julija 1902.

Časopisni viri:

Pokorn, Franc: Loka. *Dom in svet*, letnik 7, Ljubljana, 1894.

Slovenec, 1890–1903, posamezne številke

Šubic, Ivan: Prof. dr. Simon Šubic. *Ljubljanski zvon*, 1903, str. 744–748.

Ustni viri:

dr. France Štukl, Sveti Duh, Škofja Loka

s. Marta Triler, Uršulinski samostan Sv. Duh, Škofja Loka

LITERATURA:

Berufsstatistik nach Ergebnissen der Volkszählung vom 31. December 1890 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern. 5. Heft. Kärnten und Krain. V:

Österreichische Statistik, Wien : K. K. statistische Central-Commission, 1894.

Finžgar, Fran Saleški: *Izbrana dela* : [v sedmih knjigah]. Celje : Mohorjeva družba, 1959–1962.

Knj. 7: [*Leta mojega popotovanja*], 1962, 435 str.

Gemeindelexikon von Krain. : bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900. Wien : K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1905, 238 str.

Gorišek, Doroteja: Škofjeloški grad : Samostan uršulink v Škofji Loki 1890. V: *Loški razgledi* 40, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1993, str. 15–30.

Jesenko, Marija: Narodna čitalnica v Škofji Loki 1862–1924. V: *Loški razgledi* 23, Škofja Loka : Muzejsko društvo 1977, str. 98–109.

Jubilejni zbornik Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov ob petinsedemdesetletnici.

Ljubljana : Odbor Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov, 1930, 126 str.

Južnič, Stanislav: Fizik Simon Šubic (1830–1903). V: *Loški razgledi* 46, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1999, str. 349–366.

Južnič, Stanislav: Poljanec Simon Šubic (1830–1903) je objavil prve znanstvene razprave iz fizike v slovenskem jeziku. V: *Loški razgledi* 47, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2000, str. 77–98.

Južnič, Stanislav: Simon Šubic, pisec fizikalnih učbenikov. V: *Loški razgledi* 49, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2002, str. 35–51.

Južnič, Stanislav: Znameniti fiziki – matematiki iz loške okolice v preteklosti (1. del). V: *Loški razgledi* 58, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2011, str. 47–98.

Južnič, Stanislav: Znameniti fiziki – matematiki iz loške okolice v preteklosti (2. del). V: *Loški razgledi* 59, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2012, str. 81–58.

Lah, Evgen: Domoznanska črtica. V: *Letopis Slovenske Matice za leto 1896*, Ljubljana : Slovenska Matica, 1896, str. 58–74.

Koledar Družbe sv. Mohorja. Celovec : Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1895–1905.

Letno poročilo petrazredne deške ljudske in obrtno-nadaljevalne šole v Škofji Loki [za šolska leta 1895/1896, 1896/1897, 1897/1898, 1898/1899, 1899/1900, 1900/1901 in 1901/1902].

Škofja Loka : Šolsko vodstvo koncem šolskega leta. Dostopno: Digitalna knjižnica Slovenije (*dLib.si*).

Letno poročilo četverorazredne deške ljudske šole v Škofji Loki [za šolska leta 1888/1889, 1889/1890, 1890/1891, 1891/1892, 1892/1893 in 1893/1894]. Škofja Loka : Krajni šolski svet v Loki [Šolsko vodstvo, Ljudska šola v Škofji Loki]. Dostopno: Digitalna knjižnica Slovenije (*dLib.si*).

Mohorič, Ivan: Problematika domače obrti v zadnjem stoletju. V: *Slovenski etnograf* letn. 3/4, Ljubljana : Etnografski muzej, 1951, str. 9–27.

Nerat, J. Mihael: *Popotnikov Koledar za slovenske učitelje 1892 s popolnim imenikom šolske oblastni, učiteljišč, ljudskih šol in učiteljskega osobja po Južno-Štajerskem, Kranjskem, Primorskem in slo. delu Koroškega po stanju v začetku šolskega leta 1891/92*. Celje : »Dragotin Hribar«, 1891, 190 str.

- Pančur, Andrej: *V pričakovanju stabilnega denarnega sistema*. Celje : Zgodovinsko društvo Celje, 2003, str. 239–262.
- Pirc, Tone: Od »Slovenskega bralnega društva« do društva »Prosveta«. V: *Loški razgledi* 17, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1970, str. 117–134.
- Serše, Aleksandra: *Strokovno šolstvo v osrednji Sloveniji do leta 1941 : s posebnim ozirom na obrtno šolstvo na področju Kranjske*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 1995, str. 34–41.
- Special-Orts-Repertorium von Krain : Neubearbeitung auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1890 = Specijalni repertorij krajev na Kranjskem : na novo predelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. decembra 1890*. Wien : A. Hölder, 1894, str. 38–44.
- Štukl, France: *Knjiga hiš v Škofji Loki. 1. Predmestja Karlovec, Trata, Studenec, Kapucinsko predmestje : druga polovica 18. stoletja do 1980*. Škofja Loka [i. e.] Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 1981, 183 str. (Gradivo in razprave/Zgodovinski arhiv Ljubljana ; 4).
- Štukl, France: *Knjiga hiš v Škofji Loki. 2. Klobovsova ulica, Mestni trg, Spodnji trg, Cankarjev trg, Blaževa ulica : druga polovica 18. stoletja do 1984*. Škofja Loka [i. e.] Ljubljana : Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1984, 221 str. (Gradivo in razprave/Zgodovinski arhiv Ljubljana ; 7).
- Štukl, France: Škofja Loka in njeno prebivalstvo v preteklosti. V: *Loški razgledi* 19, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1972, str. 131–142.
- Štukl, France: Uprava in arhiv občine Zminec (1897–1945). V: *Loški razgledi* 15, Škofja Loka : Muzejsko društvo 1968, str. 89–94.
- Štukl, France: *Zapisniki in drugi izbrani dokumenti iz arhiva občine Škofja Loka od 1861 do 1918*. Ljubljana ; Škofja Loka : Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1979, 156 str. (Gradivo in razprave ; 1).
- Vodopivec, Peter: Od leta 1860 do leta 1918. V: *Slovenska zgodovina : od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja*. Zv. 2, Ljubljana : Modrijan, 2016, str. 457–517.
- Vogelnik, Dolfe: Gradivo k poklicni statistiki slovenskega prebivalstva za razdobje od 1890 do 1931. V: *Tehnika in gospodarstvo* letn. 6, št. 1/2, Ljubljana : Društvo Napredek, 1940, str. 17–23.
- Zajc-Cizelj, Ivanka: Šolski sveti in šolski odbori v letih 1869–1941. V: *Arhivi : glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije* 17, št. 1/2, Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 1994, str. 69–73.

Summary

Catholic Society of Handicraft Assistants in Škofja Loka (1894–1903)

The first part of the paper presents the number and structure of the population of Loka (municipalities of Škofja Loka and Stara Loka) and the occupational structure of the population in the Carniola District, for which data from the census of 31 December 1890 were used. In the following part it first describes girls' and boys' elementary school education, then the establishment of a vocational school in Škofja Loka in 1889 and the first years of its operation.

At the end of the 19th century, the renovation of Škofja Loka Castle had an important impact on girls' public education, the economy and life in Loka in general, which was carried out by the Ursuline monastery in Škofja Loka with the approval of Archbishop Dr. Jakob Missie in the years 1891–1894.

During the castle renovation, the people of Loka established contacts with craftsmen from Ljubljana. Among them were members of the Catholic Society of Handicraft

Assistants in Ljubljana, the oldest Slovene handicraft society, founded in 1855 on the example of the societies of Adolf Kolping.

This cooperation led to the establishment of the Catholic Society of Handicraft Assistants in Škofja Loka. Its founding general assembly was held on December 2, 1894, after the Ljubljana provincial government for Carniola and the Ljubljana archdiocese approved the association's rules on November 15, 1894, and on November 28, 1894.

From the very beginning, they used the name Catholic Handicraft Society in Loka. The word "assistants" was omitted because handicraft "masters" were very supportive of the association financially and professionally, and the name Loka was used because the association members were from the municipalities of Škofja Loka and Stara Loka.

Membership of the society was only for men, and the town chaplain was always its president. Strict social rules were consistently enforced.

At the beginning of 1895, the city chaplain Ferdinand Erker organized the learning of reading, writing, arithmetic, German, drawing, and then singing for already trained singers and beginners in the rented society premises.

After a hard day's work, the artisans loved to have fun on Sundays. In seven years, they learned more than 30 texts of theatrical plays, mostly farces. These were performed at parties (non-dance parties) and social evenings. They began to go on pilgrimages and lay excursions; in 1895 to Crngrob and Brezje, in 1899 to Sv. Visharium in the Kanal Valley. They visited related societies. They were very proud of the society flag.

A good month after the founding of the association, Franca Šubic handed over a savings book to its president, Chaplain Erker, with the instruction to use the money for a handicraft centre. The article states that Franca Šubic was the niece of physicist Prof. Dr. Simon Šubic, a native of the parish of Škofja Loka, and that a large part of the money for the purchase of the community centre came directly or indirectly from his income.

In 1902, the Catholic Association of Handicraft Assistants in Škofja Loka bought Koroška's house on Spodnji trg. Under the leadership of the diligent president, Chaplain Janko Petrič, it arranged the association's centre and built a new hall, which was officially opened on 2 February 1903. Janko Petrič blessed the hall in the morning, and in the evening they acted the first play Mills Under the Earth or The Last Hours of Paganism in Rome.

It is now Spodnji trg 14, and it houses the Škofja Loka theatre, Loški oder.

Crngrob – protiturški tabor

Bibliografija o Crngrobu je bogata že od 19. stoletja dalje. Prvo zaokroženo monografijo je leta 1936 napisal dr. Janez Veider, predvojni kaplan in poveljni starološki župnik, z naslovom *Vodič po Crngrobu*. Ker je knjižica že davno pošla, je zaradi zanimanja pri Mladinski knjigi v zbirki Spomeniški vodniki izšla nova monografija dr. Franceta Steleta, *Crngrob*, s.d. (1962?). Knjižica prinaša nekatera nova spoznanja, vendar je v glavnem naslonjena na predvojni Veiderjev vodič. Ker se tudi te knjižice ne dobi več, se je formiralo Društvo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine vasi Crngrob, Pevno, Papirnica, Virmaše, Sv. Duh, Forme, Dorfarje, Šutna in Žabnica in je skupaj z Muzejskim društvom Škofja Loka v zbirki Vodniki po Loškem ozemlju leta 1998 izdalo nov vodič *Crngrob in okoliške vasi*. Glavna urednica je bila domačinka Ivanka Porenta-Aleš.

Že naslov nam pove, da je publikacija kljub neuglednemu formatu širše zasnovana. Na začetku je ponatisnjena tudi celotna knjižica Janez Veider, *Vodič po Crngrobu*. Pomembna novost za cerkev in okolico je kritičen komentar Dušana Komana, *Veiderjev Vodič po Crngrobu in današnje stanje spomenikov*. V njem je avtor korigiral nekatera Veiderjeva in Steletova sklepanja.

Prvi se je z mislijo o Crngrobu kot protiturškem taboru ukvarjal dr. Peter Fister.¹ Skoraj vse datacije so do začetka 16. stoletja le stilno določene, predvsem po nekaterih datiranih in nedatiranih freskah. Začetke cerkve smemo postaviti okrog prvega urbarja v leto 1291 oziroma leto 1300.² Ta romanska cerkva je obsegala le skrajšano severno ladjo, danes posvečeno sv. Martinu, spogledovala se je s staro župnijsko cerkvijo sv. Martina v Šmartinu pri Kranju (župnija omenjena leta 1163).³ Prvič se uradno imenuje cerkev šele v urbarju leta 1501,⁴ v zvezi z mitnicami pa leta 1513, ki jo je škof dovolil tudi v Crngrobu.⁵ Vse kaže, da je bila lokacija pomembna in perspektivna.

1 Fister, *Arhitektura slovenskih protiturških taborov*, str. 155; *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 581.

2 Blaznik, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo*, str. 186.

3 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 74.

4 Prav tam, str. 103.

5 Prav tam, str. 121.

Jožefinski načrt ureditve župnij je v Crngrobu predvideval lokalno kaplanijo, ker so že imeli vso infrastrukturo za samostojno duhovnijo. Vključene bi bile podružnice Spodnje Bitnje, Žabnica, Šutna, Forme in Planica. Do uresničitve pa ni prišlo.⁶ Od leta 1291 do 1637 so bile v vasi 1 do 4 hube. V letih od 1780 do 1817 je bilo 8 hiš. Od leta 1754 do 1817 je v Crngrobu živelo povprečno od 49 do 50 prebivalcev.⁷

Crngrobska cerkev je pobirala dohodke od mesnice ob Cebalovi hiši (Kasarna, Jesharna, danes Blaževa ulica 10) ob Selščici pri Kamnitem mostu. Ta pravica je verjetno obstajala že vsaj ob koncu 15. stoletja, ko je župnik Ekar pri Kamnitem mostu zidal svojo hišo visoko nad obzidjem.⁸ Cerkvene so bile hiše ob cerkvi v Crngrobu, mežnarija, stara h. št. 2 (podrta), cerkvena hiša h. št. 3 (podrta) in Puščavnikova hiša, stara h. št. 4. Ta hiša je bila pozneje obnovljena in ima še danes domače ime Pšaunk. Vse tri dotrajane hiše in ostanke krčem in trgovinic je dal leta 1847 ob prihodu na Faro za župnika in dekana dokončno podreti dekan Kramar.⁹ V mestu Loki je bila crngrobska t. i. Birollova hiša (podrta), kjer je sedaj nova hiša Cankarjev trg št. 17, in še obstoječe hiše Spodnji trg št. 37 in št. 19.¹⁰ Pozneje so crngrobsko posest in staro župnijsko posest v mestu Loki prodali za fond novonastale mestne župnije Škofja Loka (1804).

Sredi 16. stoletja, od leta 1544, je bila davčna osnova cerkvenega imenja (premoženja) in premoženja Marijine bratovščine ocenjena na več kot 19 goldinarjev. Zemljiška posest je bila v Besnici, Žabnici, Crngrobu in Virmašah.¹¹ Najbolj zanimivo je vprašanje, kdaj in zakaj je zrasla cerkev na tem odročnem gozdnem področju. Nastanek in razlago imena pustimo ob strani.¹² Potepuhi in klateži ne hodijo po javnih poteh, bližnjica med Loko in Kranjem je bila na tem mestu prav pripravna za roparje. Ko so jih iztrebili, so našli njihov zaklad in ga porabili za gradnjo cerkve.

Še več ljudskega izročila se nanaša na turške vpade. Na turško nasilje spominjajo na konzolah na zahodni strani prezbiterija upodobljeni najgrši turški poglavar, sledi konzola bolj simpatičnega sina, konzola z glavo poglavarjeve hčerke, ki je bila že skoraj podobna takratnim ženam, in še konzola z glavo poglavarjevega psa.¹³ Po več kot 300 letih je stavbenik Janez Krstnik Molinaro leta 1858 ponovil legendo v novi lopi pred cerkvijo. Tu so predstavljene poglavarjeva, ženina in pasja glava. Ena od konzol je odrgnjena, tam bi utegnila biti še sinova. V bazi enega od stebrov v lopi je odtis podkve turškega poglavarja, ki se je, jahajoč proti oltarju, začel pogrezati prav na tej skali. Po drugi razlagi naj bi bile konzole name-

6 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 397.

7 Prav tam, str. 408.

8 Santonino, *Popotni dnevniki*.

9 Kramar, Na Fari od adventa 1847 do leta 1868.

10 Štukl, Poglavlja iz financiranja (staro) loške prafare, str. 179; Štukl, *Knjiga hiš II*.

11 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 243; Štukl, Poglavlja iz financiranja (staro) loške prafare, str. 179.

12 Vsi pisci se prepisujejo.

13 Veider, *Vodič po Crngrobu*, str. 36, 60. Konzole povezuje z roparji, prav tako tiste v lopi.

njene crngrobskim roparjem. Mislim pa, da gre za turške spomine, saj je stavbar Molinaro v prizidani lopi še leta 1858 svoje konzole spretno povezal z odtisom turške podkve v bazi enega od stebrov.

Kako domiselno so naši predniki »zapisovali« zgodovinska dogajanja! Ena pesem iz teh turških časov je objavljena pri Veiderju, drugo, daljšo je zapisal Pokorn.¹⁴ Preseneča me nepojasnjena kar petkratna upodobitev sv. Barbare, na freski, sklepnikih in zlatih oltarjih. V zahodnem pobočju nad cerkvijo je najdišče za tiste čase zanimivih kremenovih kristalov, ki so bili takrat še atrakcija. Neznana je tudi lokacija kamnoloma konglomeratnih zvonikovih vogalov in kamnolom ploščatega apnenca za cerkveno obzidje. Za osnovno zidavo je moral biti gradbeni material v bližini. Sv. Barbara pa je zavetnica pri takšnih kamnolomskih in rudarskih delih.

Za nadaljnje pisanje so pomembne še druge omembe Turkov. Ljudsko izročilo navaja Marijino pomoč pri rešitvi ujetnikov iz turških spon. Te so obesili pred Marijin oltar in se še vidijo na lesorezu iz srede 18. stoletja. Kdaj so se izgubile, ne vemo, verjetno že v času Jožefa II. Spominjam pa se, da sem ko otrok še videl starinske proteze lesenih rok in nog, ki so dokazovale čudežne ozdravitve. Seveda jih ni več in tudi zahvalne podobe so raznosili »ljubitelji« starin.

Izročilo navaja veliko turško vojsko pred cerkvijo, vendar so bili Turki s pomočjo crngrobske Marije premagani. Vojskovodja, ki je hotel oropati Marijine dragocenosti, je oslepel in se začel s konjem udirati v tla. Ta dogodek se je ohranil v spominu, še enkrat ga je leta 1858 povzel Molinaro, kot smo že zapisali.¹⁵

Do okrog leta 1500 je bil skoraj kvadratni troladijski prostor dokončan. Vsaka ladja je imela proti vzhodu svoj zaključek, skupnega prezbiterija cerkev ni imela. Cerkev tudi ni imela pravega zvonika. Prvi leseni zvonik naj bi bil nad streho prve »Martinove« ladje.¹⁶ Veider - Steletov zvonik ob jugozahodni fasadi se je po Komanovih dokazih izkazal kot vogal dvoladijske prizidave ladje okrog leta 1410.¹⁷ Zvon na preslico naj bi bil na zahodni fasadi. Takšno oceno je dal Kramer, ki je bil iz prejšnje službe vujen zvončnic, zvonikov na preslico.¹⁸ Stele je menil, da sta bila zvonova na povišani steni srednje ladje proti prezbiteriju.¹⁹ Enakega mnenja je bi tudi Pokorn.²⁰ Vprašanje je, če je za dva zvona, težka po približno 750 kg, zadostovala enojna stena. Zadnikar je domneval kar stolp nad kornim kvadratom, podobno kot je bilo v Stari Loki. Zaključimo lahko, da pravega zvonika in skupnega prezbiterija cerkev ni imela. Vsaka ladja je imela svojevrsten zaključek. Veider omenja dva zvona, kupljena leta 1506.²¹ Pokorn navaja, da sta bila leta 1867 prelita v sedanji tretji zvon, ki ima napis:

14 Veider, *Vodič po Crngrobu*, str. 57; Pokorn, *Loka : krajepisno-zgodovinska črtica*, str. 59–60.

15 Prav tam, str. 58–59.

16 Prav tam, str. 7.

17 Koman, Veiderjev *Vodič po Crngrobu* in današnje stanje spomenikov, str. 123–140.

18 Domneva nima osnove.

19 Stele, *Crngrob*, str. 17. Podatek je povzel po Pokorn, *Loka : krajepisno-zgodovinska črtica*, str. 57.

20 Pokorn, *Loka : krajepisno-zgodovinska črtica*, str. 57.

21 Veider, str. 17.

*Prelit iz dveh poprejšnih sim,
Marii slavo de glasim,
K molitvi verne de budim in duše mrtvim izročim.*²²

V zvezi s turškimi vpadi je bila obveščenost največja dobrina. V tem primeru so prišli v poštev hitri sli, grmade in zvonovi. Naši kraji so najresneje občutili vpad Turkov leta 1476. V Loko so Turki prišli čez Črni vrh, Žiri, po Poljanski dolini, odšli pa čez Polhov Gradec na Vrhniko.²³ Mesta se Turki niso lotili, škodo pa so naredili po terenu. Posledice je popisal Santonino.²⁴ Strah pred Turki pa je ostal. Leta 1522 je kaščar hotel premestiti dva po 15 centov težka crngrobska zvonova in selški zvon v mesto ali na grad, ker obeh lokacij niso nameravali braniti.²⁵ V mestu bi bila zvonova na varnem in v tolažbo nesrečnikom. Podložnike so zavezali, da pridejo stari in mladi na poziv v mesto. Tu bi našli pribežališče in bi jih, če bi bilo potrebno, pritegnili k obrambnim delom. Za obrambo je kaščar najel šest najemnikov (profesionalcev, op. av.), med katerimi so bili trije iz Idrije. Poleg teh so bili na gradu še bobnar, piskač, orožar in stražmojster. Po 14. dneh je kaščar najemnike odpustil in jim dodal še poseben denarni prispevek (podkupnino, op. av.), da bi jih v primeru potrebe spet lažje dobil na grad.²⁶

Potres marca leta 1511 je za Loko odprl novo gradbeno fazo. Že avgusta je podjetni škof Filip II. poslal v Loko stavbenika in zidarja (*pawmaister vnd mawrer*). Kaščar je zanju moral poskrbeti za hrano in pijačo.²⁷ Stavbenik je bil mojster Jurko Mawrer, pozneje loški meščan, ki ga zasledimo v gosposčinskih računih. O tem, kdo in od kod naj bi bil, je napisanih že veliko prispevkov, nas pa zanima samo crngrobske zadeve. V Loku je deloval na škofovi infrastrukturi, gradovih in kašči. Najverjetneje je zakoličil tudi novo mestno jedro in stavbno črto obeh trgov, saj se pozna neka tipologija, ki se lahko nadaljuje.

Leta 1515 so se za Crngrob z njim že dogovarjali o izvedbi novega kora (prezbiterija) in zidavi zvonika. Pogodba je zaradi kmečkega upora ostala nerealizirana. Za pogodbo je bil takrat izdelan tudi načrt (*Visier*).²⁸ Oktobra 1520 so z Jurkom za gradnjo prezbiterija in zvonika pri cerkvi v Crngrobu podpisali novo pogodbo. Pogodbo je iz nemščine prevedla, analizirala in komentirala Ana Lavrič.²⁹ V njej je Jurko naveden kot zidar (*Maurer*) in kamnosek (*Steinmetz*). Tako je združeval najpomembnejše elemente »zidanja na ključ«, kot bi rekli danes, od projekta do izvedbe.

Pri vseh treh ladjah je moral podreti stare kore (prezbiterije). Prizidati je moral nov enoten prezbiterij in zvonik. Tega je že pri tleh zastavil silno mogočnega s tri metre debelimi zidovi, čeprav je bil v načrtu dogovorjen le v treh etažah.

22 Pokorn, *Loka : krajepisno-zgodovinska črtica*, str. 57.

23 Prav tam, str. 26.

24 Santonino, *Popotni dnevniki*.

25 Torej so za zavarovanje tako pomembne cerkve morali poskrbeti sami.

26 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 162.

27 Prav tam, str. 156.

28 Lavrič, Pogodba z mojstrom Jurkom iz Loke za zidavo prezbiterija in zvonika v Crngrobu.

29 Prav tam.

Odprtina dviznih vrat na zvoniku.

(foto: Anže Sever)

Odprtina dviznih vrat, znotraj.

(foto: Jože Štukl)

Nas zanima predvsem gradnja zvonika. Jurko ga je moral zgraditi do višine kora /prezbiterija. Visok naj bi bil tri etaže, prvi dve je moral obokati. V prvi etaži bo obokana zakristija, v nadstropju bo obokana shramba in nad njo zvonovi. Za povezavo etaž so bile projektirane polžaste stopnice. Tu je Jurko naredil že po svoje. V debelo ostenje zvonika je najprej vzdal do shrambe enoramne in šele od shrambe naprej (do zvonov?) polžaste stopnice. Vsi oboki v ladji, zakristiji in shrambi morajo biti trdni in v najboljši obliki.³⁰

Jurko je z deli začel spomladi leta 1521. Gradnja bi morala biti končana leta 1524. Zidava se je vlekla, zato je kaščar Baltazar Siegesdorfer leta 1529 gradnjo ustavil, vendar se je Jurko pritožil. Škof Filip je določil, da bo novi oskrbnik Lenart Siegesdorfer (1529–1572) poskrbel, da bo Jurko preostalo apno in kamen smotrno porabil. Če ima cerkev še denar, naj pokrijejo še streho.³¹ Časi zidavi niso bili naklonjeni. Zaradi turške nevarnosti po vsej deželi so bili podložniki obloženi osebno in z denarnim prispevkom od gospostva in cesarja. Zaznati je bilo tudi že prve znake protestantizma.³² Pavel Rasp, ki je sklenil pogodbo, je umrl že leta 1524, leta 1529 pa še kaščar Baltazar Siegesdorfer. Jurko je prizidal troladijski dvoranski prezbiterij po bavarskih vzorih. Za ladijske prostore poznamo takšne primere že iz cerkvenih ladij v Kranju, Radovljici, Škofji Loki, Cerknici in Šentrupertu. Pogoj je bil, da bo prezbiterij v Crngrobu brez zunanjih opornikov.

³⁰ Lavrič, Pogodba, str. 139.

³¹ Prav tam, str. 144.

³² Prav tam, str. 144.

Sklepnik Matere božje nad glavnim
oltarjem v cerkvi v Crngrobu.
(vir: Stele, France: Crngrob)

Podzidava prezbitarija.
(foto: Jože Štukl)

V debelo zidovje je mojster skril »zakrnele« notranje služnike. Zunaj je vogale okrepil s klesanci po sistemu šivanih vogalov in še z elegantnimi tankimi služniki. Mnenja raziskovalcev se razhajajo predvsem pri kakovosti sklepnikov, kjer Jurko ni bil najbolj vešč. Po kakovosti preseneča Marijin sklepnik nad velikim oltarjem, ki naj bi ga okrog leta 1530 izdelal drug mojster, ki ga poznamo le pod imenom mojster HR. Ta naj bi med Jurkovim delom v Crngrobu zidal prezbitarij in zvonik v Loki in dokončal Jurkova dela v Crngrobu z Marijinim sklepnikom nad velikim oltarjem, saj Jurka po letu 1529 ne zasledimo več.³³ Ne vem, zakaj bi se Jurko ustavil, ali zakaj bi ga ustavili prav pred tem sklepnikom.

Verjetno so naročniki želeli uglednejši izdelek, ki bi poudaril Marijino cerkev. Sklepnik je večji od ostalih in vidno izstopa. Marija je že kar renesančna. Mogoče je bil sklepnik izdelan po letu 1530 ali še pozneje. Tudi močna podzidava vzhodne stranice prezbitarija je sledila iz pogodbe, in sicer naj mojster okrepi temelj prezbitarija v poligonalnem delu in na obeh straneh do začetka oken na širino 3,16 m,³⁴ ta temelj ni viden. Kot nekak obliž obstoji danes zunanja obzidava, ki je razvidna le ob treh stranicah prezbitarijevega zaključka, in bolj kaže na neko poznejšo pridobitev. Za potres leta 1895 so v župnijsko kroniko zapisali le, da je bilo v Crngrobu prav malo »ruštanja«, poprave pa tudi ne veliko.³⁵

³³ Lavrič, Pogodba, str. 146.

³⁴ Prav tam, str. 138.

³⁵ Župnijska kronika, str. 188.

Strelno okno v zakristiji.
(foto: Jože Štukl)

Strelno okno v shrambi. (foto: Jože Štukl)

Strelna lina v obrambnem delu zvonika. (foto: Jože Štukl)

Verjetno je bilo Jurka strah, kako se bo obnesel temelj, ko bodo robovi stranic utrjeni samo z notranjimi in zunanji služniki, brez zunanjih opornikov.

V prvi fazi zvonika je Jurko, kakor je bilo dogovorjeno, zgradil uspešno protiturško trdnjavo. V zakristiji je opustil rebrasti obok s sklepnikom in ga zamenjal z grebenastim obokom ter se tako izognil sklepniku, za katere ni bil najbolj večšč. Zakristijo je osvetlil z dvema poznogotskima oknoma s porezanimi robovi. V bistvu gre za dve originalno zamreženi odprtini proti jugu in vzhodu v velikosti 70 x 56 cm. Zahodno okno je kot nepotrebno odpadlo. Zaradi različnih višin zunanjega terena je dostop do obeh lin dosegljiv po kamnitih stopnicah, kamor bi lahko tekel brambovec ob eventualnem turškem napadu po lestvah ali poskusu podtaknitve ognja. Odprtini sta še klasični in nimata poznejših oblik za ognjeno orožje.

V Crngrobu so zidali še po starem. Kramarjev vlom tatov v zakristijo skozi okno ni bil mogoč, saj sta lini preozki in originalno močno zamreženi. *Najtežjo skrinjo so v zakristiji skozi okno v gozd izvlekli, tam jo razbili, namesto denarja dobili pa le šaro in pisma, ki so jih izmetali in pod milim nebom pustili, da so segnila. Pozneje so jih našli pastirji, pa niso bila več za rabo.*³⁶ Skrinja tudi ni bila v shrambi nad zakristijo. Tam sta okni 57 x 70 cm s trilisti v vogalih, tako da je odprtina še manjša. Zahodno okno je danes zazidano. Obe lini sta za branilce dosegljivi po lijakastem dohodu. Tudi od tu skrinje ne bi mogli odnesti, zagotovo pa so bile skrinje v etaži nad shrambo. V tem prostoru, ki naj bi bil namenjen zvonovom, so na zahodni steni velika polkrožno zaključena renesančna vrata s po gotško porezanimi robovi. Prostor je po pogodbi dosegel višino prezbiterija, vendar verjetno ni bil namenjen zvonovom, saj je bila izdelana le velika lina in bi se zvonovi slišali le pred cerkvijo. Odprtina je podobna sočasnim loškim hišnim

³⁶ Kramar, Na Fari od adventa 1847 do leta 1868, str. 101.

portalom, v višino meri približno 210 cm in v širino okoli 177 cm. Dostop v prostor z lino je bil od znotraj po polžastih stopnicah iz shrambe in od zunaj po provizorijih, stopnicah ali montažni klančini. Zadnji del sistema za zapiranje teh vrat so potegnili v notranjost in se zabarikadirali pred Turki. Ostale manjše line so lijakasto poglobili in jih usposobili za obrambo. Profesor France Stele je pri terenskih ogledih pred zadnjo vojno v tem prostoru še videl zanimivo dvigalno napravo s kolesom, ki jo je smatral kar za tehnični spomenik. S to napravo so zapirali vrata in dvigali v zvonik težke predmete.³⁷

Z zadnjimi ugotovitvami nam dokončno razvodeni Kramarjev zapis o kraji cerkvene skrinje iz zakristije. Možnost kraje je bila šele v prostoru nad shrambo, kjer je bila odprtina dviznih vrat dovolj velika. V skrinji (skrinjah) so hranili cerkveni arhiv, razne devocionalije,³⁸ predvsem pa vreče s semenskim žitom. Skrinj je bilo lahko več. Seme je bilo po genocidnem odhodu Turkov najpomembnejše premoženje. Skrinje po cerkvah so soseske ohranile še po turških nevarnostih. O žitnih skrinjah v sorskih podružnicah govori tudi Koblarjev zapis pri podružnični cerkvi sv. Marjete v Žlebeh. Vizitatorji ljubljanske škofije so jih preganjali še v 17. in 18. stoletju.³⁹ Zanimivo je, da so ponekod pri loških podružnicah velike skrinje še ohranjene (Sv. Filip in Jakob v Hribih, Bodovlje). Po pozidavi pevskih korov od 17. stoletja dalje so jih na Loškem predstavili na pevske kore. Danes hranijo v njih razne cerkvene pripomočke, odpadle dele oltarjev, svetniške attribute, bandera itd. Samostojno zidane in požarno bolj varne kašče malo oddaljene od domačij so sorazmerno pozen pojav, večinoma od 16. stoletja naprej, redko so starejše. V prostoru nad shrambo je ob zidu nad linami verjetno potekal lesen obrambni hodnik. V zidu so še kamnite konzole, ki še danes nosijo zvonikovo nadstropje. Obrambni hodnik je mogoče tekel kar po debelem zidovju, varnosti je bilo s tem zadoščeno. Ženske in otroci v cerkvi, branilci na utrjenem zvoniku.

Po največjih turških nevarnostih so dozidali zvonik do bifornih lin z letnico 1551 in dokončno do prelitja obesili oba zvona. Zaustavitev gradnje nad tretjo etažo (obrambni etaži) pripisujem takratnim družbenim razmeram in obubožanju kmečkega in mestnega stanu. Iz Loke izgineta obe plemiški družini, Rasp in Siegesdorfer. Zadnji, Lenart Siegesdorfer, se je pomeščanil. Leta 1554 si je prizidal vzhodni trakt pri hiši župnika Ekarja nad obzidjem pri Kamnitem mostu. Ekarjevo hišo je leta 1486 občudoval že Santonino. Tudi Lenartova hiša ni bila nič manj ugledna. Kljub negodovanju meščanov je pri škofu dosegel, da je bila hiša prosta davka in mestnih služnosti.⁴⁰ Pozneje sta bili obe hiši združeni in ima skupna hiša sedaj hišno številko Blaževa ulica 10. Po poznejši uporabi je dobila ime Kasarna, pozneje pa Jesharna. Okrog leta 1522 je umrl veliki cerkveni dobrotnik Volbenk Schwarz; leta 1522 je bila njegova druga žena Doroteja že vdova.⁴¹

37 Stele, *Crngrab*, str. 25.

38 Nabožni predmeti za katoliško liturgijo (npr. križi, podobe itd).

39 Koblar, *Zgodovina Sorske fare*, str. 72.

40 Blaznik, Kasarna pri Kapucinskem mostu v Škofji Loki, str. 43.

41 Zontar, Ločan Volbenk Schwarz, str. 32; Štukl, Donator Volbenk Schwarz.

Današnjo višino je zvonik dobil leta 1666, že po protestantizmu, v dobi rekato-lizacije. Zidani del zvonika je visok 32 metrov, s čebulasto streho pa skupaj 62 metrov. Verjetno so se iz podobnih razlogov ustavila tudi dela na zvoniku v Škofji Loki, kjer je pod linami letnica 1532. Dr. Blaznik je mnenja, da so cerkve gradili bogati kmetje sami: *Če bi pri tem odločilno sodelovalo zemljiško gospostvo, bi verjetno našli sledove v ohranjenih arhivalijah tistega časa.*⁴² Stara pisma in listine so v Crngrobu po Kramarjevem poizvedovanju odnesli uradniki in biriči že v času Jožefa II.⁴³ O usodi skrinje smo že povedali. Tudi arhiv v župnišču je verjetno doživel podobno usodo. Kramar piše: *Med kaščami na podstrešju so stale tri velike omare, natlačene s starimi pismi in listinami in vsaktero drugo plažo.*⁴⁴ Koliko od teh pisem in listin je Kramer škartiral in ostalo pospravil v nov arhiv v stari kuhinji, ni zapisal.

Kmetje in njihove soseske prav gotovo niso bili sposobni pripraviti logistike za tako velik projekt in pokriti vse stroške. Že v Škofji Loki najdemo leta 1471 na sklepnikih »samoprispevke«, sheme financiranja posameznih delov oboka; najdemo grbe plemiških družin, svetnike njihovih zavetnikov, cehovski kompleks, meščanski predel itd. To razporeditev sem predstavil v *Loških razgledih* 44 (1997).⁴⁵ Podrobna analiza crngrobskih sklepnikov bi dala še nove rezultate. Iz pogodbe sta znana Pavel Rasp in Baltazar Siegesdorfer. Oba sta bila lastnika starološkega gospostva in tudi funkcionarja v škofovi službi. Pavel Rasp je bil glavar med leti 1508 in 1529. Baltazar Siegesdorfer je bil med leti 1504 do 1508 gradiščan na Starem gradu in med leti 1524 in 1529 loški glavar. Njegov prednik Jurij Siegesdorfer je bil kaščar med leti 1498 in 1503 in še prej med leti 1473 do 1503 gradiščan na Starem gradu. Tudi Lambergerjevi grbovni simboli so na kapitelih stebrov. Lambergi so bili lastniki manjšega gospostva s sedežem na Štemarjih, na sedanjem Kapucinskem trgu.⁴⁶

Plemiški podpisniki Jurkove pogodbe so verjetno pridobili mojstra Jurka, ki je bil škofov odposlanec iz časa potresa leta 1511. Mislim, da je bil največji sponzor in donator cerkve bogataš Volbenk Schwarz. Po priimku Schwarz (črna barva) in treh rožicah v grbu se mi zdi, da je bil Jurko pokristjanjen Jud, ki je dobil zatočišče v škofovem mestu. Bil je prijatelj in upnik kar dveh cesarjev, Friderika III. In Maksimilijana I. Podložne kmete si je pridobil v Loškem gospostvu pa tudi izven njega. Delež je imel tudi pri idrijskem rudniku. Poleg posesti je imel še številne donosne službe in poznanstva. Še v času življenja je leta 1513 fundiral na Placu svojo kapelo sv. Trojice in financiranje posebnega beneficiata. Kapelo je vzdrževalo 8 kmetov iz okolice Loke, beneficiat pa še 10 gruntarjev, tja do Podreče.⁴⁷

42 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 102–103.

43 Kramar, Na Fari od adventa 1847 do leta 1868, str. 101.

44 Prav tam, str. 76.

45 Štukl, Iz zgodovine cerkve sv. Jakoba v Škofji Loki.

46 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 169.

47 Žontar, Ločan Volbenk Schwarz; prispevek k zgodovini finančnega gospodarstva v dobi Friderika III. in Maksimilijana I.; Štukl, Poglavlja iz financiranja (staro) loške prafare, str. 167–192; Štukl, Donator Volbenk Schwarz in njegova zapuščina do danes, str. 23–28.

Po smrti je preostalo bogastvo prevzel škof oziroma starološka župnija, na cesarjevi strani so bili krediti izgubljeni. V njegov spomin se komaj še vidi njegov zavetnik sv. Volbenk na freski na Rdečem – Kužnem znamenju na poti v Crngrob. Kamnit nagrobnik z obema ženama ima v starološki cerkvi. Še dolgo v 19. stoletje se je za njegovo kapelo na Placu ohranilo ime Črna kapela (po Schwarzu).

Za delovno silo pri zidavi cerkve je skrbel in jo plačeval mojster sam, lahko pa sta ključarja in soseska neobvezno poskrbela za tlako in strežbo srenji ter tlačanom.⁴⁸ V času gradnje je bilo verjetno dokončano cerkveno obzidje, vsaj v okviru posvečenega cerkvenega prostora. Z izboljšavami je postalo učinkovito tudi v obrambne namene. Najbolj je varovalo severno stran cerkve nad strmim pobočjem. Danes je žal, na tem mestu že skoraj v celoti porušeno. Obzidje proti vzhodu, jugu in delno zahodu je bilo višje, še danes je ohranjeno nad prsno mero. Z nadgradnjo »sezonske strašilne« lesene nadgradnje je že predstavljalo neko uporabno zapreko turškim konjenikom in težji bojni opremi. Na vsak način pa je še vedno imelo vlogo zaokroženja posvečenega cerkvenega prostora.⁴⁹

Po Fistrovi tipologiji bi Crngrob spadal v tip z obzidjem utrjene cerkve, po dozidavi stolpa pa že med utrjene cerkve.⁵⁰ Po dovolitvi sejmov je prostor ob izrednih razmerah verjetno služil tudi kot pokopališče. Ob cerkvah so smeli pokopavati klerike, laike pa le izjemoma s škofovim dovoljenjem. S kupčevanjem ob semanjih dneh so se namreč povečali nepredvidljivi dogodki, bolezni in smrti. V bližini poznamo take primere kužnih mrličev na Jeprci. Kraj se imenuje po nemški besedi *Herberge* – prenočišče, po starem slovenjeno *jerperge*.⁵¹ Leta 1603 je škof Tomaž Hren posvetil pokopališče okoli cerkve, kjer so pokopali kužne goste iz prenočišča, ki jih niso smeli prenesti na farno pokopališče v Sori. Hren je zaradi slabega vremena prestavil obisk in je ob drugem obisku kljub spet slabemu vremenu delo opravil in birmal tudi 319 birmancev.⁵² Za cerkvene zadeve v Loškem gospostvu pa ni bil pristojen. Te je po svojih pooblaščenjih opravljal oglejski patriarh, zato nimamo tovrstnih podatkov.

Navedel bom še nekaj ugank, ki me vznemirjajo. Crngrob je kakor stara gospa, ki ji vsaka doba nekaj doda, a ji vse odlično pristaja. Najti moramo oba kamnoloma, v Moravčah in blizu cerkve. Za zadnjega konglomeratnega za klesance pri zvoniku bi bila lokacija lahko v skoraj zasutem grabnu jugovzhodno pod cerkvijo. Cerkev leži prav na mogočnem konglomeratnem jeziku.

Ploščati apnenec za pokrivanje obzidja so našli verjetno nekje jugozahodno nad cerkvijo ali pa so ga celo pripeljali iz okolice Loke. Koliko in kakšnega kvalitetnejšega kamna (ali samo moravški peščenec) je imel Jurko že plačanega in pripravljenega po prvi pogodbi, nam ni znano. Poleg prezbiterja in zvonika je moral Jurko na svoje stroške izdelati stopnice pri treh oltarjih, tri portale in tlak

48 Lavrič, Pogodba z mojstrom Jurkom iz Loke za zidavo prezbiterja in zvonika v Crngrobu.

49 Flis, *Umetnost v bogočastni službi*, str. 154–155.

50 Fister, *Arhitektura slovenskih protiturških taborov*, str. 61–66.

51 Po starem: Jezus in Marija nista imela kam na jerperge (prenočišče).

52 Koblar, *Zgodovina Sorske fare*, str. 57.

iz obdelanega kamna v zakristiji in prezbiteriju.⁵³ Zakaj se je mojster moral sam posvetiti tlaku iz obdelanega kamna? Ali je še kakšen prostor pod tlakom? Mogoče so bili lepši tlak in stopnice vzrok za zamude pri zidavi. Sedanji šamotni tlak so prekrili leta 1898 in dokončno zakrili zadnje možne domneve.⁵⁴

Po pogodbi se je Jurko moral odpo-vedati zunanjim vidnim opornikom. Zato je zunaj in znotraj vstavil vitke služnike. Ob severnem zunanjem slu-žniku sem ob talnem zidcu opazil

Ventilacijske mrežice. (foto: Jože Štukl)

zamreženo ventilacijsko odprtino. Tu pa se začne moj nemir. Približno v višini zaključka služnikov so v vogalih prezbiterija ohranjene nekakšne ventilacijske mrežice. Ob služnikih ni sledov, da bi bile »cevi« vstavljene pozneje. Nič ne kaže, da bi bili zamreženi ventilacijski kanali speljani iz notranjščine prezbiterija. Zamrežen kanal je ohranjen tudi na južni steni prezbiterija, že blizu zvonika. Za dokumentiranim, vendar slabo razumljivim podzidkom vzhodne stene prezbite-rija, je mogoče še kaj skritega. Ventilacije si je mogoče razložiti z različno tempe-raturo na različnih mestih in temu primerno naravno ventilacijo. Mogoče pa gre le za nekak star način zidave?

Več glav več ve! Predlagam ogled različnih strokovnjakov, da ob neinvazivnih metodah (veter in plamen) raziščemo te nenavadne detajle. Kaj pravijo drugi opazovalci in strokovnjaki? Ali je še kje kakšen zapis?

Ključne besede: Turki, tabor, zvonik, obzidje prezbiterij.

KRATICE:

ADS	Arhivsko društvo Slovenije
DIS	Dom in svet
DSM	Družba sv. Mohorja
KLDB	Krajevni leksikon Dravske banovine
LR	Loški razgledi
MD	Muzejsko društvo Škofja Loka
MK	Mladinska knjiga
SAZU	Slovenska akademija znanosti in umetnosti
s.d. (sine dato)	brez letnice
SM	Slovenska matica

53 Lavrič, Pogodba z mojstrom Jurkom iz Loke za zidavo prezbiterija in zvonika v Crngrobu, str. 139.

54 Župnijska kronika, str. 190.

LITERATURA:

- Blaznik, Pavle: Kasarna pri Kapucinskem mostu v Škofji Loki. V: *Loški razgledi* 20, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, str. 43–47.
- Blaznik, Pavle: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Zv. 4, Urbarji freisinske škofije*. Ljubljana : SAZU, 1963, 472 str. (Viri za zgodovino Slovencev ; knj. 4).
- Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo : (973–1803)*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, 560 str.
- Crngrob in okoliške vasi*. Crngrob : Društvo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine vasi ; Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1998, (Vodniki po loškem ozemlju ; 7).
- Fister, Peter: *Arhitektura slovenskih protiturških taborov*. Ljubljana : Slovenska matica, 1975, 184 str.
- Flis, Janez: *Umetnost v bogočastni službi*. V Ljubljani : [s. n.], 1908, 281 str.
- Koblar, France: *Zgodovina Sorske fare*. V Ljubljani : A. Koblar, 1883, 111 str.
- Koman, Dušan: Veiderjev Vodič po Crngrobu in današnje stanje spomenikov. V: *Crngrob in okoliške vasi*, Crngrob : Društvo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine vasi ; Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1998, str. 117–132, (Vodniki po loškem ozemlju ; 7).
- Krajevni leksikon Dravske banovine : krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepinimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine*. Ljubljana : Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine, 1937, 715 str.
- Kramer, Franc Ksaverij: Na Fari od adventa 1847 do leta 1868. V: *Več kot tisoč let : kronika župnije sv. Jurija Stara Loka*, Stara Loka : Župnija sv. Jurija, 2005, str. 72–154.
- Lavrič, Ana: Pogodba z mojstrom Jurkom iz Loke za zidavo prezbiterija in zvonika v Crngrobu. V: *Razprave. [Razred 1], Razred za zgodovinske in družbene vede* 15, Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1986, str. 135–153.
- Pokorn, Franc: *Loka : krajepisno-zgodovinska črtica*. Škofja Loka : Območna obrtna zbornica, 1995, 81 str.
- Santonino, Paolo: *Popotni dnevniki : [1485–1487]*. Celovec ; Dunaj ; Ljubljana : Mohorjeva družba, 1991, 91 str.
- Stele, France: *Crngrob*. Ljubljana : Mladinska knjiga : Zavod za spomeniško varstvo LRS, [1962?], 72 str. (Spomeniški vodniki ; zv. 3).
- Štukl, France: Donator Volbenk Schwarz in njegova zapuščina do danes. V: *Zbornik ob sedemdesetletnici dr. Jožeta Žontarja*, Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2002, str. 23–28.
- Štukl, France: Iz zgodovine cerkve sv. Jakoba v Škofji Loki. V: *Loški razgledi* 44, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1997, str. 46–68.
- Štukl, France: *Knjiga hiš v Škofji Loki. 2*. Škofja Loka [i. e.] Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 1984, str. 86 in 98.
- Štukl, France: Poglavlja iz financiranja (staro) loške prafare. V: *Loški razgledi* 67, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2021, str. 167–192.
- Veider, Janez: Vodič po Crngrobu. V: *Crngrob in okoliške vasi*, Crngrob [etc.] : Društvo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine vasi ; Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1998, 218 str.
- Zbornik ob sedemdesetletnici dr. Jožeta Žontarja*. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2002, 304 str.
- Žontar, Josip: Ločan Volbenk Schwarz; prispevek k zgodovini finančnega gospodarstva v dobi Friderika III. In Maksimilijana I. V: *Loški razgledi* 4, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1957, str. 25–34.
- Župnijska kronika (1863 do konca leta 1967). V: *Več kot tisoč let : kronika župnije sv. Jurija Stara Loka*, Stara Loka : Župnija sv. Jurija, 2005, 672 str.

Crngrob: Bolfgangova Sv. Ana Samotretja spet z nami

Izvilleček

Romarska cerkev Marijinega oznanjenja v Crngrobu je eden najpomembnejših spomenikov starejše likovne umetnosti na Slovenskem. Mojster Bolfgang je leta 1453 okrasil stene vzhodne traveje severne ladje s freskami, ki izdajajo značilnosti poznogotskega realističnega plastičnega sloga.

France Stele, vodja Spomeniškega urada za Slovenijo, je leta 1935 odločil sneti tri slabše ohranjene Bolfgangove podobe, ki so prekrivale kakovostne freske iz začetka 14. stoletja. Konservator-restavrator Matej Sternen je s strapiranjem uspešno snel le Sv. Ano Samotretjo; prenesel jo je na nov nosilec, konserviral ter pripravil za prezentacijo. Leta 1952 je bila vključena v razstavo Muzeja cerkvene umetnosti na Blejskem otoku. Po njegovi ukinitvi sredi šestdesetih let se je za njo izgubila vsaka sled; v strokovni literaturi je veljala za pogrešano.

Konec leta 2021 so se predstavniki Župnije Stara Loka, katere podružnica je crngrob-ska cerkev, obrnili na Narodno galerijo; v Steletovem vodniku po Crngrobu so zasledili podatek, da hrani Bolfgangovo sneto fresko. S pomočjo fotografije, ki jo je leta 1952 na blejskem otoku posnel konservator Marijan Zadnikar, smo identificirali Sv. Ano Samotretjo (freska, 150 x 116 cm; inv. št. NG S 3343) neznane avtorja, neznane provenience in časovno neopredeljeno; prepoznali smo delo Mojstra Bolfanga, iz Crngroba nastalo leta 1453.

Ključne besede: Crngrob, Mojster Bolfgang (ok. 1450–1465), Sv. Ana Samotretja, freska, strapiranje, Muzej cerkvene umetnosti (Blejski otok)

Auszug

Ehrengruben am Moosbach: Maister Bolfangs Anna Selbdritt wieder unter uns
Die Wallfahrtskirche Mariä Verkündigung im Ort Ehrengruben am Moosbach (Crngrob) ist eines der wichtigsten Denkmälern der älteren bildenden Kunst auf slowenischem Boden. Meister Bolfgangus hat im Jahr 1453 das östliche Joch des Nordschiffs im spätgotischen, plastischen, realistischen Stil in Freskotechnik bemalt.

France Stele, der Leiter des Denkmalschutzes für Slowenien, hat im Jahr 1935 entschieden, dass drei schlecht erhaltene Fresken des Meisters Bolfgangus abgenommen werden, weil sie besser erhaltene Fresken aus dem Anfang des 14. Jh. überdeckten. Der Restaurator Matej Sternen hat mit dem Strappo-Verfahren nur das Bildnis der Anna selbdritt erfolgreich abgenommen, ihr einen neuen Träger gemacht und sie für Präsentationen konserviert und vorbereitet. Im Jahr 1952 wurde sie in die Ausstellung im Museum der kirchlichen Kunst an der Insel des Veldesers See einbezogen. Nach der Abschaffung des Museums Mitte der 60. Jahre geht die Spur nach Bolfgangus Anna selbdritt verloren und galt in der Fachliteratur als vermisst.

Ende des Jahres 2021 haben die Mitglieder der Pfarre Altlack, die Kirche in Ehrengruben am Moosbach ist ihre Filialkirche in der Narodna galerija nachgefragt, weil France Stele im Führer über Crngrob schrieb, dass die Freske da aufgehoben sei. Mit Hilfe einer Fotografie, die im Jahr 1952 an der Insel des Veldesers See der Konservator Marijan Zadnikar aufgenommen hat, haben wir die Anna selbdritt identifiziert (Freske, 150 x 116 cm; inv. Nr. NG S 3343) Autor unbekannt, Provenienz unbekannt, zeitlich unbestimmt: Wir haben das im Jahr 1453 in Ehrengruben am Moosbach entstandene Werk von Meister Bolfgangus erkannt.

Schlüsselwörter: Ehrengruben am Moosbach, Meister Bolfgangus (um 1450–1465), Anna selbdritt, Freske, Strappo-Verfahren, Museum der kirchlichen Kunst (Insel am Veldesers See).

Kdo ne pozna romarske cerkve Marijinega oznanjenja v Crngrobu blizu Škofje Loke, enega najpomembnejših spomenikov starejše likovne umetnosti pri nas, ki ga ceni ne le domača, temveč tudi tuja umetnostnozgodovinska stroka, se glasijo uvodne besede spletne predstavitve Bolfgangove Marije, ki časti Dete – kopije freske, ki je vključena v srednjeveško zbirko umetnosti v okviru stalne razstave starejše likovne umetnosti na Slovenskem v Narodni galeriji v Ljubljani.¹

Izvirna podoba namreč predstavlja del poslikave Mojstra Bolfanga, ki krasi vzhodno travejo² severne ladje tega znamenitega ne le verskega svetišča, temveč tudi umetnostnozgodovinskega spomenika; stroka ga je prepoznala kot izjemnega že pred mnogimi desetletji,³ država pa je to potrdila, ko ga je razglasila za spo-

1 Jenko, Mojca: *Mojster Bolfgang (ok. 1450–1465), Jezusovo rojstvo*, 1453; NG S 1620, Narodna galerija, 2020. https://www.youtube.com/watch?v=e_kSlvdODIY&t=22s (3. 2. 2022).

2 Traveja je arhitektonska prostorska enota v okviru ene obočne pole.

3 Prim.: Koman, Crngrobska cerkev v strokovni literaturi, str. 113–141; Zadnikar, Mojster Bolfgang na Gornjem Porenju : nekateri novi viri za sliko Kristusovega rojstva v Crngrobu, str. 71–99; Križnar, Höfler, Sánchez Soto, Las corrientes europeas del gótico : análisis de pinturas murales góticas del siglo XV de la iglesia de la Anunciación de María (Crngrob, Eslovenia), str. 83–88; Križnar, Fragmenti stenskih poslikav, hranjenih na Filozofski fakulteti v Ljubljani, in njihova provenienca, str. 167–173; Höfler, *Der Meister E. S. : ein Kapitel europäischer Kunst des 15. Jahrhunderts*, str. 26, op. 21, str. 165; Höfler, Mojster Bolfgang iz Crngroba in Gornje Porenje, str. 133–141; Cerkovnik, Freske Mojstra Bolfanga iz leta 1453 v romarski cerkvi v Crngrobu, str. 147–157; Cerkovnik, Nekaj opažanj o sv. Ani Samotretji Mojstra Bolfanga v Crngrobu, bakrorezu Israela van Meckenema in izgubljeni kompoziciji Mojstra E. S, str. 211–220; Cerkovnik, »Maister Jurko ist schuldig die alltn

*menik državnega pomena.*⁴ Avtorica, ki se je osredotočila na natančnejšo ikono-grafsko in slogovno analizo naslovne umetnine, je uvodoma predstavila celotno poslikavo Mojstra Bolfganga, ki krasi vzhodni del severne stranske ladje. Njegovo delo v našem prostoru predstavlja precejšnjo kakovost: na vzhodni steni zgoraj danes vidimo *Marijo, ki časti Dete*, kar je le levi del nekdanjega celotnega prizora z *Jezusovim rojstvom*; na južni steni je zgoraj dopasno upodobljen sv. Jernej, pod njim štiri celopostavne svetnice – od leve proti desni sv. Doroteja, sv. Katarina, sv. Barbara in sv. Marjeta; na nasprotni strani – na severni steni iste traveje – je zgoraj dopasno upodobljen sv. Volbenk – Bolfgangov patron, v pravokotnem polju pod njim pa nam je freskant zapustil napis, s katerim sporoča svoje ime⁵ in letnico 1453, datacijo nastanka teh podob. Poleg rastlinske dekoracije na oboku, mesnatega akanta, je to vse, kar se je od Bolfgangovih stenskih slik ohranilo v Crngrobu do današnjih dni.

V prvem vodiču, ki opisuje to imenitno romarsko cerkev in je izšel leta 1936, je njen avtor Janez Veider (1896–1964), tedanji starološki kaplan, v opisu Bolfgangovih fresk med drugim zapisal:

[...] Nižje od Rojstva je bila upodobljena Poklonitev treh kraljev, ki so jo sneli za muzej. Spet je bil na levi sličen stoječ Jožef kot zgoraj. Spredaj je sedela na stolu veličastna Mati božja z Detetom, ki se je sklanjalo h klečečemu kralju. [...] Poleg napisa (pod sv. Volbenkom – op. avtorice) je bila lepa slika sv. Ane Samotretje z Marijo in Jezuščkom, ki so jo morali tudi sneti za muzej, ker je zakrivala starejše slike. Še nižje doli je naslikal Bolfgang še sv. Martina, ki mu je sedanji oltar posvečen. Brez dvoma je ob tej sliki bila postavljena oltarna miza, [...]. Na zeleni pokrajini polni cvetlic je jezdil belega konja mladenič Martin, ki je nudil siromaku polovico plašča. V ozadju je bila drevesna pokrajina na desni, na levi grajska arhitektura. Zelo pičli so bili ostanki te slikovite freske, ki so jih sneli za muzej. Da je pred fresko res stala oltarna menza, nam pričajo tudi vdolbine v zidu, kjer so pač bile opore za menzo. [...]»⁶

Iz navedenega torej razberemo, da na stenah vzhodne traveje severne ladje danes manjkajo tri snete podobe: *Poklon kraljev* na vzhodni steni, *Sv. Ana Samotretja* in oltarna freska s *Sv. Martinom*, ki deli plašč na severni. Veider nas tudi seznani, da so vse tri *sneli za muzej*,⁷ zapisal pa je tudi, da so bile ohranjene skromno, mestoma celo fragmentarno.

Tudi umetnostni zgodovinar France Stele (1886–1972), tedanji vodja spomeniške službe za Slovenijo,⁸ nam je v svojih terenskih zapiskih o teh podobah zapustil

drey khor abzebrechen.« : o starih treh korih romarske cerkve v Crngrobu, str. 115–126; Koman, Cerkev Marijinega oznanjenja v Crngrobu, str. 265–279.

4 Uradni list RS, št. 81/99-3815, 115/2003-5030. <http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=72> (30. 1. 2022).

5 *Bolfgangus de ...cz...*

6 Veider, *Vodič po Crngrobu*, str. 22–23.

7 Narodni muzej v Ljubljani, danes Narodni muzej Slovenije.

8 France Stele je bil že v času Avstro-Ogrske monarhije deželni konservator za Kranjsko pri C.-kr. centralni komisiji za varstvo spomenikov na Dunaju; med letoma 1919 in 1938 je bil vodja spomeniške službe za Slovenijo.

vrsto informacij – od formalnega opisa do ikonografske razlage.⁹ Stele je leta 1935 zabeležil, da je na stenah crngrobske severne cerkvene ladje ob odkrivanju fresk naletel na več plasti srednjeveških poslikav.¹⁰ Ker so bile omenjene tri podobne površinsko precej poškodovane, se je Stele v vlogi konservatorja odločil, da jih bodo sneli na račun kvalitetnejših starejših slikarij. Tri leta zatem je v konservatorskem poročilu zapisal: [...] *Deli teh slik* (Mojstra Bolfganga – op. avtorice), *ki so bili preveč fragmentarni, so bili sneti in shranjeni v zbirki Spomeniškega referata*.¹¹ Isti avtor je leta 1962 v vodniku po Crngrobu zapisal, da so vse tri sneli in jih prenesli v Narodno galerijo.¹²

Matej Sternen se je poleti 1935 kot konservator-restavrator v soglasju s Steletom, vodjem spomeniške službe, lotil snemanja treh slabše ohranjenih Bolfgangovih podob; odločila sta se za strapiranje, izjemno natančen in občutljiv ter tvegan postopek, žal (pre)večkrat tudi usoden. Ker je podlaga zgornje plasti poslikave praviloma tanka in se ob luščenju od spodnje plasti rada lomi, je le od nadaljnje previdnosti med prenosom in prevozom do restavratorske delavnice, od spretnosti konservatorja-restavratorja odvisno, ali bo sneta stenska slika preživel vse postopke ali pa se bo sesula v nešteto majhnih delcev.

In kaj se je zgodilo leta 1935 v crngrobskem primeru? Že med samim postopkom snemanja je večji del *Poklona kraljev* propadel; podobna usoda je doletela tudi *Sv. Martina, ki deli plašč*, medtem ko so *Sv. Ano Samotretjo* uspešno sneli.¹³

V nadaljevanju bomo posvetili pozornost predvsem uspešno sneti *Sv. Ani Samotretji*. Že leta 1910 jo je Stele opisal z naslednjimi besedami: *Pod škofom* (sv. Volbenkom – op. avtorice) *sedeča žena, ki je še zakrita, z dvema otrokoma v naročju. Deklica s krono na glavi je odkrita, od druge figure se vidijo samo roke in eno koleno. Bržkone Sv. Ana Selbdritt*.¹⁴ Za predstavo o podobi figuralne skupine je zapis dovolj nazoren.

Pregled literature, ki obravnava (tudi) Bolfgangovo *Sv. Ano Samotretjo*, bralca kmalu prepriča, da ta plast crngrobskih stenskih slikarij, signiranih in datiranih z

9 ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Terenski zapiski Franceta Steleta: LXXXVIII, 1. 10. 1910, str. 81–84 (o Sv. Ani Samotretji); LIV, 18. 7. 1935, str. 41 (o *Poklonu kraljev*, *Sv. Ani Samotretji* in *Sv. Martinu*); LIV, 29. 8. 1935, str. 63–68 (o sv. Martinu).

10 Prim.: ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Terenski zapiski Franceta Steleta, LIV, 29. 8. 1935, str. 63–68. – Stenske slike je izpod recentnega beleža dejansko odkrival tedaj perspektivni študent slikarstva Franjo Golob (1913–1941), in sicer ob budnem očesu slikarja in restavratorja Mateja Sternena (1870–1949). Prisotnost zgoraj omenjenih in Janeza Veiderja, starološkega kaplana, pri tej konservatorsko-restavratorski akciji ter njihovo vlogo v posameznih fazah dela nam nazorno predstavlja črno-bela fotodokumentacija, hranjena v INDOK centru Direktorata za kulturno dediščino pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije.

11 Stele, Varstvo spomenikov (Od 1. jan. 1935 do 10. okt. 1938), str. 95–96.

12 Stele, *Crngrob*, str. 19.

13 Stele je v svoje zapiske na kratko zabeležil: *Posrečeno snetje fresk sv. Ane Samotretje*. – Glej: ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Terenski zapiski Franceta Steleta, LIV, 8. 8. 1935, str. 48; za natančnejšo predstavo o odkrivanju in snemanju fresk v Crngrobu leta 1935 glej: Cerkovnik, *Freske mojstra Bolfganga iz leta 1453 v romarski cerkvi v Crngrobu: okoliščine njihovega odkrivanja leta 1935 in njihova usoda*, str. 147–157.

14 Ikonografski motiv: *Sta. Anna Selbdritt* (nem.) = *Sv. Ana Samotretja* (slo.) – glej: ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Terenski zapiski Franceta Steleta, LXXXVIII, 1. 10. 1910, str. 81–84.

Mojster Bolfgang: *Sv. Ana Samotretja*; sneta freska, na novem nosilcu, nameščena na cerkveni fasadi kot eksponat Muzeja cerkvene umetnosti na Blejskem otoku. (foto: Marijan Zadnikar, 1952)

Mojster Bolfgang: *Sv. Ana Samotretja*, 1453 (detajl) – Marija v Aninem naročju. (Narodna galerija, inv. št. NG S 3343; foto: Bojan Salaj)

letnico 1453, predstavlja enega od kakovostnih vrhov poznogotskega stenskega slikarstva pri nas. Uveljavljena je teza, da je obravnavani mojster ustvarjal pod vplivom poznogotskega realističnega plastičnega sloga, s katerim se je po vsej verjetnosti seznanil na študijskem potovanju po Zgornjem Porenju, kjer si je lahko poglobljeno ogledal tedaj modne slikarije Konrada Witzza (ok. 1400/10–ok. 1445). V Porenju, za katerega je bilo v srednjem veku značilno živahno umetnostno vrenje, je Mojster Bolfgang zagotovo prišel v stik tudi s sodobnimi grafičnimi listi, kar razkrivajo posamezne figure in figuralne skupine crngrobskih podob.¹⁵

Ne glede na slabšo ohranjenost podobe s *Sv. Ano Samotretjo* pa Marija – deklica s krono, ki sedi na Aninem desnem kolenu, nedvomno izdaja Bolfgangovo avtorstvo; večina piscev je ponavljala Steletov in Veiderjev opis ter si pri tem morda tudi pomagala s Steletovo črno-belo fotodokumentacijo, posneto še in situ.¹⁶ Mlajše fotodokumentacije zaenkrat še nismo odkrili, z izjemo posnetka Marijana Zadnikarja, ki je dokumentiral njeno postavitvev – na novem nosilcu in okvirjeno ter obešeno na fasado ob vhodu v cerkev na Blejskem otoku.¹⁷ Ta po 2. svetovni

15 Avtorji grafičnih predlog so bili Mojster igralnih kart, Mojster E. S. in verjetno še kdo. – Glej: Höfler, O Mojstru Bolgangu in nekaterih pogledih na srednjeveško stensko slikarstvo v Sloveniji, str. 343–364; Cerkovnik, Nekaj opazanj o sv. Ani Samotretji Mojstra Bolganga v Crngrobu, bakrorezu Israela van Meckenema in izgubljeni kompoziciji Mojstra E. S., str. 211–220.

16 Hranjena je v INDOK centru Direktorata za kulturno dediščino pri Ministrstvu za kulturo RS.

17 Vir: https://situla.gov.si/SI_INDOK_FF_f00000-s20983p.html (16. 2. 2022).

Mojster Bolfgang: *Sv. Ana Samotretja*; izrez s snete freske, nameščene na cerkveni fasadi na Blejskem otoku kot eksponat Muzeja cerkvene umetnosti. (foto: Marijan Zadnikar, 1952)²²

vojni ni več služila cerkvenim obredom, ampak je bila skupaj s proštijo namenjena muzeju cerkvene umetnosti in obrti, vsebino zanj pa so morali pripraviti kustosi Narodnega muzeja. Za obiskovalce so ga odprli junija 1952, svojemu namenu pa je služil le dobrih deset let.¹⁸ In prav iz začetka tega obdobja je Zadnikarjev posnetek.¹⁹ Nanj je nazadnje pred desetimi leti opozorili Gašper Cerkovnik, in sicer v dveh člankih: v prvem je predstavil zgodovino odkrivanja stenskih slik Mojstra Bolfganga v Crngrobu in njihovo nadaljnjo usodo,²⁰ v drugem se je osredotočil na kompozicijo Bolfgangove *Sv. Ane Samotretje* in grafičnemu listu, ki je freskantu služil za predlogo.²¹ Cerkovnik je, ne da bi videl izvirnik, s pomočjo Zadnikarjevega posnetka figuralno skupino natančno in živo opisal, prvi navedeni članek pa zaključil z besedami:²²

*Za Sv. Ano, ki je bila na milost in nemilost prepuščena blejski alpski klimi, ni veliko upanja, da je preživela, [...].*²³

Bolfgangova *Sv. Ana Samotretja* iz Crngroba je namreč v zadnjih petih desetletjih veljala za pogrešano, morda celo izgubljeno, saj je po ukinitvi Cerkevnega muzeja na Blejskem otoku za njo izginila vsaka sled.

Konec minulega leta pa se je izkazalo, da temu le ni tako. Iz Župnije Stara Loka so se obrnili na Narodno galerijo z vprašanjem, če morda hranijo sneto fresko *Sv. Ane Samotretje* Mojstra Bolfganga, izvirno iz romarske cerkve v Crngrobu. Župnija Stara Loka je ena od skupno šestih lokalnih partnerjev, ki sodelujejo v projektu *Crngrob naokrog* (1. 4. 2021–31. 3. 2023); finančno plat pokrivata Evropska unija iz Evropskega sklada za razvoj podeželja in Republika Slovenija v okviru Programa razvoja podeželja 2014–2020; projekt koordinira Ministrstvo

18 Žvanut, Narodni muzej na Bledu – prijatelj ali sovražnik, str. 315–317.

19 Hranjen je v INDOK centru Direktorata za kulturno dediščino pri Ministrstvu za kulturo Republika Slovenije. – Glej: https://situla.gov.si/SL_INDOK_FF_f00000-s20983p.html (16. 2. 2022).

20 Cerkovnik, Freske mojstra Bolfganga iz leta 1453 v romarski cerkvi v Crngrobu : okoliščine njihovega odkrivanja leta 1935 in njihova usoda, str. 156, sl. 16, 17 (izrez snete freske).

21 Cerkovnik, Nekaj opažanj o sv. Ani Samotretji Mojstra Bolfganga v Crngrobu, bakrorezu Israhela van Meckenema in izgubljeni kompoziciji Mojstra E. S., str. 212, sl. 1.

22 Glej op. 20, str. 157.

23 Glej op. 17.

za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, za vsebino je odgovoren Loški muzej Škofja Loka. Namen projekta je poskrbeti za kakovostno promocijo sakralnega objekta, ga obogatiti z dodatnimi kulturnimi in izobraževalnimi vsebinami ter omogočiti večjo dostopnost, a ne le lokalnemu prebivalstvu, temveč tudi širši domači in tuji zainteresirani javnosti. Cilj projekta je ustvariti večjo prepoznavnost cerkvenega objekta, ki naj postane kulturno stičišče, zanimivo tudi kot destinacija kulturnega turizma.²⁴ Župnija želi predstaviti vse faze zgodovinskega razvoja romarskega cerkvenega objekta, zato njeni člani raziskujejo in proučujejo vse, kar je povezano s tem kulturnim spomenikom. Ob tem so v literaturi našli tudi na informacijo, da Bolfgangovo sneto fresko *Sv. Ane Samotretje* hrani Narodna galerija.²⁵

Podatka, kdaj jo je naš osrednji umetnostni muzej za starejšo likovno dediščino prevzel, zaenkrat nismo izsledili. Vemo le, da je bila težka armirana plošča s fragmentarno ohranjeno *Sv. Ano Samotretjo* z licem naslonjena proti steni v kletnem depoju v poslopju Narodnega doma. V času priprav na nedavno prenovo je bilo treba ta častitljivi objekt izprazniti; ob tem se je ponudila priložnost dopolniti morebitne manjkajoče podatke v inventarni knjigi in obnoviti fotodokumentacijo umetnin, s katerimi je rokovanje oteženo zaradi pretiranih dimenzij ali izjemne teže. Ena izmed njih, ki smo jo ob tej priložnosti oteli pozabi, je – lahko bi rekli – ponovno najdena *Sv. Ana Samotretja*,²⁶ ne najboljše ohranjena sneta stenska slika, ki je izvirno krasila severno steno vzhodne traveje severne ladje romarske cerkve Marijinega oznanjenja v Crngrobu – podoba, ki jo je leta 1453 naslikal Mojster Bolfgang.

Mojster Bolfgang: *Sv. Ana Samotretja*, 1453; sneta freska, 150 x 116 cm. (Narodna galerija, inv. št. NG S 3343; foto: Bojan Salaj)

²⁴ Glej: <https://www.loski-muzej.si/crngrob-naokrog/> (16. 2. 2022).

²⁵ Glej op. 12.

²⁶ Narodna galerija, inv. št. NG S 3343.

VIRI IN LITERATURA:

- Cerkovnik, Gašper: Freske Mojstra Bolfganga iz leta 1453 v romarski cerkvi v Crngrobu : okoliščine njihovega odkrivanja leta 1935 in njihova usoda. V: *Acta historiae artis Slovenica* 17, št. 1, Ljubljana : Založba ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, 2012, str. 147–157.
- Cerkovnik, Gašper: Nekaj opažanj o sv. Ani Samotretji Mojstra Bolfganga v Crngrobu, bakrorezu Israela van Meckenema in izgubljeni kompoziciji Mojstra E. S. V: *Historia artis magistra : Amicorum discipulorumque munuscula Johanni Höfler septuagenario dicata*, Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012, str. 211–220.
- Cerkovnik, Gašper: »Maister Jurko ist schuldig die alltn drey khor abzebrechen.« : o starih treh korih romarske cerkve v Crngrobu. V: *Loški razgledi* 60, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2013, str. 115–126.
- Höfler, Janez: Meister Bolfgangus von Crngrob und die Rolle deutscher Druckgraphik in der Wandmalerei der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts in Slowenien. V: *XXV. Internationaler Kongress für Kunstgeschichte : CIHA, Wien 4.–10. 9. 1983 : Kurzfassungen der Referate*, Wien : Österreichischen Nationalkomitee des C.I.H.A., 1983, AG. 8.
- Höfler, Janez: *Stensko slikarstvo na Slovenskem med Janezom Ljubljanskim in Mojstrom sv. Andreja iz Krašc*, Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete : Partizanska knjiga, 1985, str. 22–25.
- Höfler, Janez: Mojster Bolfgang in njegov krog. V: *Gotika v Sloveniji*, Ljubljana : Narodna galerija, 1995, str. 272–280.
- Höfler, Janez: Meister Bolfgangus und sein Kreis. V: *Gotik in Slowenien*, Ljubljana : Narodna galerija, 1995, str. 271–280.
- Höfler, Janez: *Srednjeveške freske v Sloveniji Knj. 1, Gorenjska*. Ljubljana : Družina, 1996, str. 88–89.
- Höfler, Janez: O Mojstru Bolfgangu in nekaterih pogledih na srednjeveško stensko slikarstvo v Sloveniji. V: *Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem : Šumijev zbornik : ob dvajsetletnici Znanstvenega inštituta*, Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1999, str. 343–364 (Razprave Filozofske fakultete).
- Höfler, Janez: *Der Meister E. S. : ein Kapitel europäischer Kunst des 15. Jahrhunderts*. Regensburg : Schnell + Steiner 2007, str. 26, op. 21, str. 165.
- Höfler, Janez: Mojster Bolfgang iz Crngroba in Gornje Porenje. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino* n. v. 45, Ljubljana : Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo, 2009, str. 133–141.
- Jenko, Mojca: *Mojster Bolfgang (ok. 1450–1465) Jezusovo rojstvo, 1453*; NG S 1620, Narodna galerija, 2020. https://www.youtube.com/watch?v=e_kSIvdODIY&t=22s (3. 2. 2022).
- Koman, Dušan: Veiderjev Vodič po Crngrobu in današnje stanje spomenikov. V: *Crngrob in okoliške vasi*, Crngrob : Društvo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine vasi ; Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1998, str. 117–132 (Vodniki po loškem ozemlju ; 7).
- Koman, Dušan: *Crngrob*. Ljubljana : Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, 2000 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije : zbirka vodnikov ; 201).
- Koman, Dušan: Crngrobska cerkev v strokovni literaturi. V: *Loški razgledi* 51, Škofja Loka : Muzejski društvo, 2004, str. 113–141.
- Koman, Dušan: Cerkev Marijinega oznanjenja v Crngrobu. V: *A glej, na tem polju je obrodil stoteri sad : zbornik Župnije sv. Jurija Stara Loka*, Ljubljana : Salve, 2015, str. 265–279, (Memorabilia Locopolitana ; 23).
- Križnar, Anabelle; Höfler, Janez; Sánchez-Soto, P. J.: Las corrientes europeas del gótico : análisis de pinturas murales góticas del siglo XV de la iglesia de la Anunciación de María (Crngrob, Eslovenia). V: *Cuadernos de restauración* 5, Sevilla : Colegio Oficial de Bellas Artes, 2004, str. 83–88.
- Križnar, Anabelle: Fragmenti stenskih poslikav, hranjenih na Filozofski fakulteti v Ljubljani, in njihova provenienca. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino* n. v. 41, Ljubljana : Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo, 2005, str. 167–173.

- M. Uč. [Jenko, Mojca]: Bolfgangus de ...cz... . V: *Enciklopedija Slovenije* 1, Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987, str. 317.
- Stele, France: *Terenski zapiski* (LXXXVIII, 1. 10. 1910, str. 81–84; LIV, 18. 7. 1935, str. 41; LIV, 8. 8. 1935, str. 48; LIV, 29. 8. 1935, str. 63–68). ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta.
- Stele, France: Varstvo spomenikov (Od 1. jan. 1935 do 10. okt. 1938). V: *Zbornik za umetnostno zgodovino* 15, Ljubljana : Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo, 1938, str. 95–96.
- Stele, France: *Crngrob*. Ljubljana : Mladinska knjiga : Zavod za spomeniško varstvo LRS, [1962 ?], 72 str. (Spomeniški vodniki ; 3).
- Veider, Janez: *Vodič po Crngrobu : čudodelna crnogrobska Marija*. Škofja Loka : Založništvo Franc Kokalj, 1936, 68 str.
- Zadnikar, Tomaž: Mojster Bolfgang na Gornjem Porenju : nekateri novi viri za sliko Kristusovega rojstva v Crngrobu. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino* n. v. 40, Ljubljana : Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo, 2004, str. 71–99.
- Žvanut, Maja: Narodni muzej na Bledu – prijatelj ali sovražnik. V: *Bled 1000 let : Blejski zbornik 2004*, Radovljica : Didakta, 2004, str. 315–317.

Zusammenfassung

Ehrengruben am Moosbach: Maister Bolfgangs Anna selbdritt wieder unter uns

Die Wallfahrtskirche Mariä Verkündigung im Ort Ehrengruben am Moosbach (Crngrob) ist eines der wichtigsten Denkmälern der älteren bildenden Kunst auf slowenischem Boden. Im Jahr 1453 hat Meister Bolfgangus, einer der besten Freskanten der Mitte des 15. Jh. auf unserem Boden das östliche Joch des Nordschiffs mit Fresken geschmückt. Sein Werk wird dem Stil des spätgotischen plastischen Realismus zugeschrieben, beim Schaffen hat der Maler die Grafikvorlagen des Meisters E. S. angewendet.

France Stele, der Leiter des Denkmalschutzes für Slowenien, hat im Sommer 1935 entschieden, dass drei schlecht erhaltene Fresken des Meister Bolfgangus abgenommen werden, da sie besser erhaltene Fresken aus dem Anfang des 14. Jh. überdeckten. Der Restaurator Matej Sternen hat sich für das Strappo-Verfahren entschieden, allerdings wurde nur das Bildnis der Anna selbdritt erfolgreich abgenommen. Die Freske bekam einen neuen Träger, wurde konserviert und für die Präsentation vorbereitet. Im Jahr 1952 wurde sie in die Ausstellung im Museum der kirchlichen Kunst an der Insel des Bleder See einbezogen. Mitte der 60. Jahre wurde das Museum abgeschafft und die Spur nach Bolfgangus Anna selbdritt ging verloren. Die Pfarre Stara Loka, die Kirche in Ehrengruben am Moosbach (Crngrob) ist eine Filialkirche, ist eine der sechs lokalen Partner des Projekts Crngrob naokrog (1. 4. 2021–31. 3. 2023). Das Projekt wird durch das Europäische Landwirtschaftsfonds für die Entwicklung des ländlichen Raums (ELER) mit dem Ziel, das Ort zu popularisieren und ihn nicht nur als ein religiöses Zentrum, sondern auch als Kultur und Touristenpunkt vorzustellen, sofinanziert. Die Pfarrmitglieder von Stara Loka nahmen sich zur Aufgabe, alle Geschichtsphasen des Pilgerorts zu präsentieren und forschen alles bekannte über dieses Kulturdenkmal.

Am Ende des Jahres 2021 haben sie in der Narodna galerija in Ljubljana nachgeforscht, da France Stele im Führer über Crngrob, dass Bolfgangus Freske der Anna

selbdritt ebenda aufgehoben sei, schrieb. Die Nachforschung war erfolgreich: allerdings sind Daten über die Übernahme der gesuchten Freske in Narodna galerija bisher nicht gefunden. Man weiß, dass eine schwere armierte Platte mit dem Bild der Anna selbdritt im Kellerdepot des Narodni dom mit der Bildfläche gegen die Wand gestellt war. Es wurde bei den Vorbereitungen auf die große Renovierung des Gebäudes von Narodni dom seit Kurzem, gefunden. Der Finder hat das Werk nur ikonografisch erkannt, die Herkunft der Autor und die Entstehungszeit blieben bisher unbekannt. Die Nachforschung aus Stara Loka hat dieses Rätsel durch die Fotodokumentation des Konservators Marijan Zadnikar, der im Jahr 1952 die Aufstellung der Freske im Museum der Kirchenkunst an der Insel des Bleder See fotografierte, gelöst.

Hudobni duhovi s Trnja: umetnost, dediščina in stik z drugim svetom

Izvleček

Zagotovo nas veliko nosi v sebi spomine na sv. Miklavža, darila, miklavževanje in strah pred groznimi parkeljmi, ki ga spremljajo. Začetki pohodov parkeljnov in šemljenje segajo daleč v prazgodovino, ko so našemljenci k hišam prinašali blagoslov in dobro letino. S prihodom krščanstva se je našemljencem ponekod pridružil sv. Miklavž, v zadnjih nekaj letih pa smo priča novi transformaciji pohodov našemljencev v obliki organiziranega spektakla, t. i. shoda parkeljnov. Za namen ohranjanja dediščine in predstavljanja na shodih parkeljnov se je v vasi Trnje pri Škofji Loki oblikovala posebna skupina parkeljnov, Hudobni duhovi s Trnja, ki hrani zavidljivo zbirko larf.

Ključne besede: larfa, kožuh, duhovi, našemljenci, sv. Miklavž, kmečko orodje, izdelovanje, dediščina, vedenje.

Abstract

The Evil Spirits of Trnje: art, heritage and contact with the other world

Many of us certainly carry memories of sv. Miklavž (St. Nicholas), gifts, Miklavž processions and fear of the terrible devils that accompany sv. Miklavž. The beginnings of devil marches and 'masquerading' date back to prehistoric times, to bring blessings and a good harvest to homes. With the advent of Christianity, the devils were joined in some places by sv. Miklavž, and in recent years we have witnessed a new transformation of the processions of devils in the form of an organized spectacle, i.e., pro-cession of devils. In order to preserve the heritage and present it at processions of devils, a special group of devils has been formed in the village of Trnje near Škofja Loka, the Evil Spirits of Trnje, which keeps an enviable collection of masks.

Key words: mask, fur, ghosts, masqueraders, sv. Miklavž, peasant tools, making, heritage, behaviour.

Uvod

Sveti Miklavž je prvi od treh dobrih mož, ki obiščejo otroke v prazničnem decembru. Miklavževanja po Sloveniji potekajo na različne načine in na različnih lokacijah – dobri mož s svojim spremstvom obišče otroke v kulturnih in gasilskih domovih, cerkvah, nakupovalnih središčih ali pri njih doma. Otrokom ostanejo v spominu sv. Miklavž, darilo, pa tudi Miklavževo spremstvo, parklji (v nadaljevanju: *parkeljni*).

Ko sem leta 2019 spoznala skupino parkeljnov Hudobni duhovi s Trnja, sta se mi njihova aktivnost (izdelovanje larf, shodi) in zbirka larf zdeli poseben etnološki fenomen, ki ga je treba raziskati in o njem tudi nekaj zapisati.

Za ta prispevek sem se najprej lotila odkrivanja izvora maskiranja, namena pohodov našemljencev in njihovega vedênja. V empiričnem delu sta bila moja informatorja Dejan Košir in Robert Šuštar (v nadaljevanju: informatorja), ustanovitelja skupine Hudobni duhovi s Trnja in izdelovalca larf za omenjeno skupino. V prispevku predstavljam larfe, ki sta jih obnovila ali izdelala na novo in predstavljajo trenutno zbirko larf, ki je pri Šuštarju na Trnju tudi na ogled.

Larfa ali maska?

Preden se podamo v mistični svet parkeljnov in larf nekaj besed o uporabljeni terminologiji v prispevku. V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* sta larfa in maska sopomenki, definirani kot *predmet za zakritje obraza, glave, ki navadno nekaj predstavlja*,¹ pri čemer ima beseda maska še dodatne pomena. V prispevku uporabljam izraz *maska* v uvodnem delu, kjer predstavljam zgodovinsko in antropološko ozadje maskiranja. V nadaljevanju prispevka, kjer opisujem larfe iz zbirke Hudobnih duhov s Trnja, uporabljam izraz *larfa*, ki se za omenjen predmet uporablja na loškem območju.

Po raziskavi, ki jo je opravil Niko Kuret, se na Slovenskem uporabljajo trije izrazi, in sicer *larfa*, *maska* in *maskara*. Prevladuje izraz *larfa*, ki izhaja iz latinske besede *larva*, kar pomeni zlobni duh umrlega. Kuret predvideva, da se je ime larfa pri nas razširilo v novejšem času, saj starejši slovarji uporabljajo izraz šema, obličje, maska. Maska je najstarejši izraz, po izvoru je praindoevropski.² Po Joh. Hubschmidu naj bi izraz pomenil *umazanijo, črno poslikan obraz, temno prikazen, demonski pojav*, medtem ko je po Karlu Meuli beseda imela več pomenov – maska je pomenila pentljo oziroma mrežo, v katero so zavijali mrliča, da se ne bi več vrnil, lahko je tudi izraz za človeka, predvsem žensko čarovnico.³

1 <https://www.fran.si/>.

2 Kuret, *Maske slovenskih pokrajin*, str. 113.

3 Prav tam, str. 49.

Seveda pa ne moremo mimo definicije v *Slovenskem etnološkem leksikonu*, ki pravi, da je maska *obrazno naličje, narejeno iz tkanine, kože, papirja (ponekod še zdaj oblikovano na kalupih), lesa, ilovice, kovine ipd.*⁴

Prvi od treh decembrskih dobrih mož in njegovo spremstvo

Danes parkeljne poznamo kot spremljevalce sv. Miklavža pri obhodih na predvečer 6. decembra. Lik sv. Miklavža spremlja več legend.

Ena govori o treh hčerah siromašnega moža, ki jih je sv. Miklavž rešil sramotne usode, ko jim je ponoči skozi okno dal tri kepe zlata in jim tako priskrbel potrebno doto. Po Kuretu od tod izhaja šega, da otrokom ponoči prinaša darove v nastavljene posode. Prav tako sv. Miklavž na podobah nosi tri jabolka, ki so pravzaprav tri kepe zlata, vendar so si ljudje zgodbo prilagodili po svoje. Jabolka in orehi so obvezni darovi, ki jih sv. Miklavž prinaša pridnim otrokom.⁵

O Miklavžu je poznana še ena legenda, ki pravi, da je neki krčmar umoril tri popotne študente, jih razsekal in skril v kadi. Sv. Miklavž, ki je pripotoval mimo, je videl zločin in vse tri študente obudil v življenje. Zato je postal sv. Miklavž tudi zavetnik študentov.⁶

Miklavževanje v Stari Loki med obema vojnama. (iz zasebnega arhiva; avtor neznan)

⁴ Baš, *Slovenski etnološki leksikon*, str. 311.

⁵ Kuret, *Praznično leto Slovencev*, str. 220–221.

⁶ Prav tam.

Naslednja legenda govori o sv. Elpidi, ki naj bi imela v začetku 13. stoletja vide-nje, v katerem je sv. Miklavž v spremstvu drugih svetnikov krotil hudobne duho-ve. Ti so se mu vdali in mu, vklenjeni v težke verige, morali slediti.⁷

S sv. Miklavžem je povezana še ena šega; na god nedolžnih otrok (28. decem-bra) so v srednjeveških samostanskih šolah volili t. i. deškega škofa, ki je tisti dan imel v rokah vso oblast. Ta praznik so pozneje prenesli na 6. december. Deški škof in sv. Miklavž sta se od 13. stoletja naprej postopoma spojila, šega se je razširila iz samostanskih v stolniške, župnijske šole in naprej do današnjih oblik praznovanja.⁸

Sicer pa je bil sv. Miklavž škof v Miri v Mali Aziji. Umrli je leta 324. Na Slovenskem mu je od vseh svetnikov posvečenih največ cerkva. Čaščenje sv. Miklavža se je v naše kraje razširilo v 12. stoletju in se ohranilo do danes.⁹

Na animistični stopnji človekovega razvoja je bil zimski čas čas duhov, ko so se duše rajnih vračale na ta svet. Našemljenci, ki so včasih predstavljali duhove pred-nikov in demone rasti, so se ohranili do današnjih dni. Zimski obhodi našemljen-cev so bili za katoliško Cerkev v prvih stoletjih trd oreh, zato je praznovanje nekoliko preoblikovala. Sv. Miklavž iz legende deli oprijemljive darove, medtem ko so poganski našemljenci prinašali le blagoslov za novo leto in letino. Našemljenci so po krščanskem pojmovanju postali hudobni duhovi, hudiči, par-keljni. Postali so spremljevalci svetniškega dobrotnika in izvrševalci kazni za poredne otroke.

Miklavževanje se je po Sloveniji razvijalo zelo različno. Na nekaterih območjih parkeljni niso spremljevalci sv. Miklavža (Rož, Podjuna, Podkoren, Rateče, Dobrunje pri Ljubljani), ampak strašijo brez njega. Figura sv. Miklavža se je naše-mljencem pridružila šele po 12. stoletju. Obhodi parkeljnov so lahko na predve-čer 6. decembra ali tudi dneve prej. Miklavževanje je pri nas doživelo glavne spremembe v času med obema vojnoma, ko se je preselilo v dvorane, darila za otroke pa so tudi presegla jabolka, lešnike in suho sadje.¹⁰

V zadnjih letih je miklavževanje vedno bolj potrošniško. Še posebej po letu 1991 je postalo bolj komercialno, organizirajo se sejmi, sv. Miklavž obiskuje tudi nakupovalna središča, po količini in pomembnosti daril pa postaja uvod v druge decembrske dobre može, ki tudi nosijo darila.¹¹

Izvor mask

Prva podoba našemljenca je stara vsaj 20 000 let. Gre za t. i. čarovnika, najdemo pa jo naslikano na skalno steno v jami Trois Frères v Pirenejih. Podoba predstavlja človeka, oblečenega v izmišljeno žival.¹²

7 Ovsec, *Trije dobri možje*, str. 22–24.

8 Kuret, *Praznično leto Slovencev*, str. 220–221.

9 Prav tam, str. 221–222.

10 Prav tam, str. 222–243.

11 *Praznična večglasja*, str. 115–117.

12 Kuret, *Maske slovenskih pokrajin*, str. 11–24.

Larfa Prašič. (foto: Simon Pelko)

Kuret loči med dvema vrstama mask. Eno so agrarnokultne maske, te so lovcu krinka pri lovu, izbrancu pa predstavljajo šamansko funkcijo, torej stik z naravo. Druge so manistične maske, v katere so se ljudje šemili v obredjih za vzpostavitev stika z rajnimi. Obe vrsti mask predstavljata duhove.¹³ Naprej jih deli še na živalske (zoomorfne), človeške (antropomorfne), rastlinske (fitomorfne) in fantazijske, pri čemer so živalske po nastanku najstarejše.¹⁴

Po arhaičnih verovanjih se v času ob koncu leta, koledarskega ali sončnega, okrog najkrajšega dne in najdaljše noči, ali v času, ko zima prehaja v pomlad, na zemljo vračajo duhovi prednikov. Duh predstavlja dušo preminule osebe, ki prebiva med mrtvimi predniki, a se po morebitnem utelesenju znova vrne v življenje.¹⁵ Ljudje se ob teh časih šemijo in jim postanejo podobni po zunanosti. Duhovi gredo vanje, se v njih utelesijo.¹⁶

Sprememba identitete, sprememba vedënja

Nastop našemljencev običajno pomeni obhod, kar je najstarejša oblika obredja. Njihova značilnost je, da so neverbalni, uporabljajo geste, če pa že govorijo, šepetajo ali govorijo s falzetom.¹⁷ Vzbujaajo vtis, da so nadzemeljska bitja, ki letijo po zraku. Zato tekajo, poskakujejo in ne mirujejo. Spremljata jih hrup, žvenket.

¹³ Kuret, *Maske slovenskih pokrajin*, str. 53–54.

¹⁴ Prav tam, str. 70–76.

¹⁵ *Splošni religijski leksikon*, str. 269.

¹⁶ Ovsec, *Trije dobri možje*, str. 22–24.

¹⁷ Kuret, *Maske slovenskih pokrajin*, str. 82.

Zahtevajo darove, kaznujejo, a obenem blagoslavlajo in želijo srečo. Njihova pravica je, da domače tepejo, mažejo s sajami, močijo z vodo, prašijo s pepelom ... To je neke vrste kazen za napake oziroma za vse, kar je bilo med živimi v preteklem letu narobe. Nazadnje našemljenci z domačimi zaplešejo, s čimer s topotanjem po tleh prebudijo htonične, zemeljske duhove, ki prinesejo dobro in obilno letino. Za povzročanje hrupa uporabljajo različne pripomočke – verige, pokrovke, lonce, biče, raglje in tudi zvonce, ki odganjajo sovražne sile.¹⁸

Šemljenje spremeni identiteto. Kadar si našemljenec nadene obredno masko, se z njo asimilira, nikogar ne posnema, ampak prevzame novo osebnost. Danes se oseba, ki se obleče v parklja, postavi v vlogo igralca in kot neke vrste gledališki igralec prevzame vedénjske značilnosti maske, ki jo nosi. Maska našemljencu ne da samo iztočnice za lik, ki ga predstavlja, zagotavlja mu tudi anonimnost in s tem omogoči, da se v svoj lik še bolj vživi.¹⁹ Maska potrebuje tudi socialno okolje. Posameznik se namreč sam zase nikoli ne maskira, ampak le v skupnosti in za skupnost. Kuret poudarja, da je maskiranje sicer po večini domena moških, bila pa je tudi domena žensk, vendar je to s časom potonilo v pozabo.²⁰

Vedénje parkeljnov danes včasih preseže družbene norme. Organizirana miklavževanja načeloma ne predstavljajo težav, težava so pohodi po hišah, ko parkeljni nenadzorovano tekajo po cestah, prisotna sta tudi alkohol in uporaba pirotehničnih sredstev.²¹ O bistveno slabšem stanju lahko beremo v Avstriji in Italiji, kjer so za shode parkeljnov uvedli t. i. *Krampus-kodex*, ki med drugim določa, da se lahko obiskovalce shoda parkeljnov (več o shodih parkeljnov v naslednjem poglavju) udari samo v noge pod kolenom, udarci v druge dele telesa so prepovedani; palice so lahko sestavljene iz vejevja, vsekakor pa parkelj ne sme udariti močno.²²

Neprimerno vedénje parkeljnov pa ni težava samo sodobnega časa. V sodnih spisih občinskega sodnika za prekrške v Škofji Loki lahko beremo o dveh prekrških, povezanih z miklavževanjem. Prvi je iz leta 1966, ko je enajst oseb na Suhi organiziralo neprijavljeno miklavževanje, hodili so po vasi in pobirali prostovoljne prispevke. Del skupine je pohod nadaljeval in na poti nadlegoval mimoidoče. Občinski sodnik za prekrške v Škofji Loki je izdal odločbo, po kateri so parkeljni dobili denarno kazen zaradi organizacije neprijavljenega shoda in pobiranja neprijavljenih prispevkov.²³

Drugi prekršek se je zgodil leta 1973, ko je Skupina staroloških fantov za obujanje in prirejanje starih običajev kljub prepovedi organizirala miklavževanje in pobirala neprijavljene prostovoljne prispevke. Po odločbi občinskega sodnika za prekrške v Škofji Loki jih je doletela enaka kazen kot parkeljne s Suhe leta 1966.²⁴

18 Kuret, *Maske slovenskih pokrajin*, str. 54–85.

19 Honigmann, *The masked face*, str. 263–280.

20 Prav tam, str. 89–99.

21 Miklavževanje ni vedno nedolžno, spletni vir.

22 Mayer, *Tradition verleiht* Prügel, spletni vir.

23 SI_ZAL_ŠKL/0133, t. e. 13.

24 SI_ZAL_ŠKL/0133, t. e. 14.

Zimski spektakel

Tradicija pohodov parkeljnov je na območju Avstrije izredno močna. Pohodi so se običajno začeli po vaseh, na koncu so se parkeljni zbrali na glavnem trgu v vasi. Iz tega se je porodila ideja o organiziranih shodih parkeljnov, na katerih se zbere več skupin,²⁵ organizirajo se v času od novembra do začetka decembra. V Sloveniji so shodi parkeljnov v Podkorenu in Goričanah. Ideja za organizacijo takšnega shoda je prišla iz Avstrije. Oba shoda, torej *Noč parkeljnov* v Goričanah in *Prihod parkeljnov treh dežel/Ognjeni spektakel* v Podkorenu, vsako leto privabita vedno več obiskovalcev in vedno več skupin parkeljnov iz Slovenije, Avstrije, Italije in Hrvaške. V sprevedu se predstavijo različne skupine, ki so sestavljene iz parkeljnov in spremljevalcev. Slednji so lahko maskirani (angelčki ipd.) ali ne. Tudi slovenski shodi imajo določena pravila – strogo je prepovedano pretepanje, uživanje mamil in alkohola, udrihanje po ljudeh in skakanje čez ograjo. Ti shodi parkeljnov so zaradi zvočnih in svetlobnih efektov, obiska ter predstave parkeljnov postali velik spektakel.

Hudobni duhovi s Trnja

Nastanek in delovanje skupine

Skupina Hudobni duhovi s Trnja je nastala leta 2015 v vasi Trnje pri Škofji Loki, in sicer na pobudo dveh vaščanov, Roberta Šuštarja in Dejana Koširja. Skupina se udeležuje shodov parkeljnov, njen glavni namen pa je ohranjanje in obnavljanje starih larf, izdelovanje novih ter predstavitev starega kmečkega orodja, ki je del oprave parkeljnov. Vse larfe in kožuhe hranijo Pri Šuštarju (po domače Pr' Hofnarju) na Trnju, kjer preurejajo objekt, v katerem bo stalna razstava. Larf ne kupujejo od drugih skupin, prav tako jih ne prodajajo, želijo pa si menjavo larf z drugimi skupinami parkeljnov, vendar izključno za razstavo.

Robert Šuštar se je z larfami srečal že v otroštvu, saj je njegov oče Filip Šuštar leta 1965 začel izdelovati larfe za parkeljne v Stari Loki. Z leti se je pri Robertu nabrala zbirka larf, ki jih je izdelal njegov oče ali jih je naredil sam (po nasvetu očeta in lastni kreativnosti), ter larf, ki so bile iz različnih razlogov namenjene uničenju. Šuštar je te maske obnovil in shranil.

Dejan Košir je larfe in miklavževanje v Stari Loki поблиže spoznal prek svojega starega očeta Francija Kovača, ki je bil od leta 1958 masker spremljevalcev pri miklavževanju v Stari Loki.

Ime skupine je bilo izbrano premišljeno. Za parkeljne v pogovornem jeziku uporabljamo različne izraze – parkeljni, tajflni, vragi, hudiči, kar je bilo prvotno izhodišče pri izbiranju imena. Informatorjema je ostalo v spominu, da je sv. Miklavž v Stari Loki na obhodih parkeljnov zanje vedno uporabljal izraz *hudobni duhovi*, kar se jima je zdel najbolj primeren in lokalni izraz.

²⁵ Posch, Wie modern darf der Krampus sein?, spletni vir.

Skupino trenutno sestavlja dvanajst parkeljnov, Lucifer in trije spremljevalci. Člani so iz širše okolice Škofje Loke, ne samo iz vasi Trnje, njihova posebnost je tudi, da sta v skupini zastopana oba spola. Najmlajši član je star 11 let. Tako mlade člane ima skupina zato, ker želijo že pri njih vzbuditi zanimanje za dediščino in jih poučiti o pomembnosti njenega ohranjanja. Vsak član ima svojo larfo, ki jo lahko tudi zamenja. Želja informatorjev je, da bi imel vsak član po eno obrazno in eno kosmato larfo. Skupina torej nima izrecnih pravil glede spola in starosti članov, ima pa pravila glede izgleda larf (o tem več kasneje) in vedënja na shodih parkeljnov. Hudobni duhovi s Trnja se seveda vživijo v lik, ki ga predstavljajo, zavedajo pa se svoje odgovornosti in nenazadnje zahtevnosti poti, ki jo morajo na shodih parkeljnov prehoditi; ves čas pazijo, da glava ostane trezna in prisebna.

Kot je bilo že omenjeno, ob parkeljnih na shodih hodijo trije spremljevalci, ki bdijo nad skupino, jo po potrebi usmerjajo, delijo bonbone ipd., oblečeni so v civilna oblačila.

Hudobni duhovi s Trnja delujejo celo leto, pri čemer je vrhunec njihovega delovanja seveda v zimskem času. Skozi leto obnavljajo stare larfe in izdelujejo nove. Informatorja posebej poudarjata pomen izobraževanja članov, spoznavanja drugih skupin ter tehnik izdelave larf in oblek.

Opredmetene zgodbe

Informatorja larfe delita na obrazne in kosmate larfe. Zbirka trenutno obsega 16 obraznih in 9 kosmatih larf, od tega 12 celotnih oprav (larfa, kožuh, dodatek). Najstarejša larfa je nastala leta 1967, zadnja pa je bila izdelana v letu 2021. Larfe so prišle v zbirko na različne načine. Nekatere sta hranila Filip in Robert Šuštar, nekatere je Robert Šuštar dobil z namenom, da jih obnovi, spet druge, da jih reši pred uničenjem. Precejšen del zbirke predstavljajo tudi larfe, ki sta jih Robert Šuštar in Dejan Košir naredila v zadnjih letih. Noben od njiju nima strokovne izobrazbe s področja umetniškega ustvarjanja, ampak ustvarjata na podlagi znanja, ki ga je na sina prenesel Filip Šuštar, ter lastnih raziskovanj in ustvarjalnih idej. Vsak od njiju je izoblikoval svoj stil. Šuštar pri izdelavi larf uporablja tehnike, ki se jih je naučil od očeta, njegove larfe se skušajo čim bolj približati podobi človekovega obraza.

Oba informatorja se držita pravila, da mora larfa predstavljati neko nadnaravno bitje, pri čemer Košir obraze precej bolj spremeni – deformira nos, podaljša brado, spremeni ušesa ipd.

Tehnike izdelovanja larf so različne, osnovni material so papir, lepilo in juta, kar larfe Hudobnih duhov s Trnja dela posebne. Tehnike so se s časom seveda spreminjale, saj je napredek prinašal nove materiale. Tako so npr. za kosmate larfe najprej uporabljali železne zobe, v 80. letih aluminijaste, v 90. letih lesene, danes pa so iz fimo maso. Košir pri izdelovanju larf preizkuša tudi nove tehnike, kot je npr. pepakura (izris larfe s pomočjo računalniškega programa, tisk na trši papir, sledi obdelava s papirjem, juto in lepilom).

Oči na larfah so različne. Odprtina zanje je lahko na mestu, kjer ima obraz oči, lahko pa ima oči steklene in pod njimi manjšo zarezo. Pri izdelovanju larf dopuščata veliko ustvarjalne svobode, čeprav se pri sestavi celotne oprave držita določenih pravil. Obrazne larfe so običajno rdeče. Rogovi so ovčji, kozji, pri kosmatih larfah od goveda. Larfe so težke tri do štiri kilograme. Pri izdelavi uporabljata čim več naravnih materialov in se izogibata materialom, ki bi bili lahko kakorkoli človeku škodljivi. Kožuhi so iz dolge ovčje dlake. Obvezen del oprave so črne rokavice in temni topli škornji (edino Lucifer mora imeti zloščene škornje), usnjeni pasovi in verige. Lik mora izgledati nadnaravno.

Pri Šuštarju se nahaja še nekaj larf za obnovo, ki pa ne bodo v uporabi, ampak samo na razstavi. Informatorja izdelujeta tudi replike starih larf, in sicer z namenom, da bodo replike v uporabi, originali pa v zbirki na Trnju. Repliko izdelata identično originalu, larfe ne nadgrajujeta.

Večina larf je bila prvič uporabljena leta 2019 na shodu parkeljnov v Goričanah.

Celotna oprava parklja je sestavljena iz larfe, kožuha in dodatkov. Kožuhi so iz dolgodlake ovčje kože. Barva kožuha se praviloma ujema z barvo las na larfi. Dodatki so kmečka orodja, ki jih marsikdo več ne pozna, in skupaj z larfami pripovedujejo zgodbo.

Parkeljni se seveda ne oblečejo v garderobi, ampak običajno prihajajo iz votlin, skal, jam ipd. Tudi Hudobni duhovi s Trnja imajo svojo lokacijo, od koder prihajajo na površje, in sicer je to prazgodovinsko naselje Puštal nad Trnjem. Zgodba, ki jo pripovedujejo na svojem pohodu, govori o *babi*, ki jo zaradi njene zlobe in opravljivosti parkeljni nesejo na grmado. Prvi parkelj v sprevedu nese bandero, na katerem je parkelj kot simbol skupine in njihovo ime. Njegova naloga je tudi, da vzdrži ritem pohoda. Eden izmed dodatkov, ki jih nosijo na hrbtu, je *baba* v košu. Naslednji dodatek je posoda za mleko, iz katere se kadi, saj je v njej ogenj. Nameščena je na krošnjo, leseno ogrodje za prenašanje na hrbtu.²⁶ Dodatek

²⁶ Baš, *Slovenski etnološki leksikon*, str. 260.

Larfa Rudolf v fazi restavriranja.

(foto: Dejan Košir)

Larfe Majo, Lucifer in Lemi z burklami.

(foto: Simon Pelko)

k opravi so seveda tudi drva, s katerimi ogenj kurijo. Med dodatki najdemo tudi burkle, polkrožno železno, na leseni ročaj pritrjeno orodje, ki se je uporabljalo za prenos loncev pri kuhanju v kmečki peči in premikanje gorečih drv.²⁷ V naši zgodbi se z njimi *babo* nažene iz bajte in da v peč. Ena od larf je Vol, ki predstavlja edino *babino* imetje, seveda pa ne manjkajo tudi lesene vile. Dodatke praviloma nosijo samo obrazne larfe, kosmate larfe, živali, ki se spreminjajo v ljudi, jih nimajo (z izjemo Prašiča, ki nosi suho salamo in meso). V sprevodu ne sme manjkati koš, v katerem je sova. Tej živali so že od nekdaj pripisovali nadnaravne sposobnosti, zlasti napovedovanje smrti z večernim ali nočnim oglašanjem.²⁸

Kdo so hudobni duhovi, ki prihajajo s Puštala nad Trnjem?

Vsaka larfa v zbirki ima svoje ime. Dobila ga je takoj, ko je bila narejena, ali pa se je razvilo kasneje, večinoma zaradi podobnosti z neko osebo ali likom. V nadaljevanju opisujem larfe, ki trenutno predstavljajo zbirko larf Hudobnih duhov s Trnja. Nekatere nastopajo na shodih parkljev, druge so samo na ogled. Ob njihovem popisovanju se mi je zdelo posebej zanimivo, da ima vsaka svoje ime in zgodbo, kako je prišlo do tega imena. To izkazuje tudi poseben osebni odnos, ki ga imata informatorja do svojega dela.

Obrazne maske

Predstavitev začenjam z obraznimi maskami, to so Lucifer, Darko, Lovro, Fric, Hugo, Monk, Lemmy, Majo, Ata, Cveto, Zloba, Greh, Ivan, Frenki, Rudolf in Zgaga. Kosmate larfe predstavljajo Martinarjeva larfa, B'čk, Brdarjeva larfa, Liscov vol, Volk, Žalostna sova, Boškarin, Zgaga in Pujs.

1. **Lucifer:** informatorja kot najpomembnejšo larfo izpostavljata Luciferja, ki gre za banderom prvi v sprevodu parkeljnov. Je tudi larfa z največ simbolike in največ dodatki.

Podobo hudiča, kot jo poznamo danes, sta izrisala srednji vek in likovna umetnost v krščanstvu. V prvih upodobitvah je hudič padli angel s temnejšo poltjo, nato se mu začne dodajati izraz na obrazu, ki kaže bes, sovraštvo. Njegova zunanja podoba se spreminja, dobi netopirjeva krila, rogove in kremplje, od 12. stoletja naprej pa še kozlovska ušesa.²⁹

Larfo Luciferja je leta 1983 naredil kipar Tone Logonder, ki je imel atelje v Stari Loki pri cerkvi. Oblikoval jo je po podobi sosedu Mežnarjevega Jaka. Podaril jo je Filipu Šuštarju, obnovljena je bila leta 2019. Konice rogov so obarvane zlato, kar predstavlja krono. Oblečen je v rdečo obleko, narejeno iz enega kosa. Oprava ima precej dodatkov. Črna krila, po obliki podobna netopirjevim, predstavljajo ostank mogočnih kril angelov, ki so krasila Luciferja pred izgonom iz nebes. V larfi je piščalka, z njo zbira in usmerja ostale. Črn lisičji rep pod krili predstavlja pret-

27 Baš, *Slovenski etnološki leksikon*, str. 51.

28 Prav tam, str. 567.

29 Kuret, *Maske slovenskih pokrajin*, str. 156.

kanost in zvitost. Za širokim, usnjenim črnim pasom z neti ima spuščeno *ketno* in pripasanih sedem ključev, ki predstavljajo Dantejevih sedem vrat pekla. V roki drži burkle, ki po obliki spominjajo na rogove. Obute ima zloščene usnjene škornje, ki predstavljajo vzvišenost in višji stan.

2. **Rudolf:** larfo je leta 1967 izdelal Peter Hafner, ki je bil kot scenski tehnik zaposlen v Gledališču Toneta Čufarja na Jesenicah. Svoje poklicno znanje je uporabil pri izdelovanju larf. Izdelovanje kosmatih larf je bilo v tistih časih izredno drago, zato je Hafner našel ugodnejšo rešitev in naredil obrazno masko z nakazanimi lasmi. V zbirko je prišla leta 2017 v precej slabem stanju. Obnavljanje še vedno poteka. Ime Rudolf je dobila, ker je bilo Rudolf drugo ime osebe, ki je larfo nosila.

3. **Lovro:** tudi to larfo je leta 1967 izdelal Peter Hafner. Do svoje obnove je doživela več sprememb – spreminjala

se je velikost oči, v celoti je bila oblečena v kožo, menjavali so ji rogove. Obnovil jo je Robert Šuštar in jo povrnil v prvotno stanje. Njena posebnost je, da je obraz zelo lep, kar je za parklje sicer neobičajno. Ime je dobila zaradi podobnosti z znancem informatorjev.

4. **Hugo:** larfo sta leta 1994 izdelala Matija Hiršenfelder in Gorazd Kozmelj. Ime so ji nadeli otroci, saj obraz spominja na lik iz igrice Hugo.

5. **Monk:** larfo je leta 2008 izdelal Robert Šuštar. Ime je dobila po osebi, ki jo je nosila in nosi vzdevek Monk zaradi podobnosti z glavnim likom istoimenske detektivske nanizanke.

6. **Zgaga:** larfo so leta 2011 izdelali Robert Šuštar, Matjaž Podjed in Blaž Bernik. Njena posebnost je, da so bili zaradi slabe ponudbe kozlovih rogov v tistem času rogovi narejeni iz gline v obliki rogov impale iz roda antilop, ki živijo na področju vzhodne in južne Afrike. Ime Zgaga je dobila zaradi izraza na obrazu.

7. **Ivan:** larfo je leta 2014 izdelal Robert Šuštar. Ime je dobila zaradi podobnosti z znancem informatorjev.

8. **Fric:** larfo je leta 2015 izdelal Robert Šuštar. Ime je dobila po hišniku Franciju z osnovne šole, ki jo je obiskoval avtor larfe.

Lucifer. (foto: Simon Pelko)

9. **Lemmy:** larfo je leta 2016 izdelal Robert Šuštar. Ime je dobila zaradi podobnosti z glavnim pevcem skupine Motorhead.
10. **Zloba:** larfo je leta 2016 izdelal Dejan Košir. Pri tokratnem dajanju imena v ozadju ni posebne zgodbe, larfa enostavno zgleda zlobno. Zloba je prva larfa, pri kateri je Košir uporabil drugačno obliko jezika in steklene oči.
11. **Majo:** larfo je leta 2017 izdelal Robert Šuštar. Ime je dobila zaradi podobnosti z znancem informatorjev.
12. **Greh:** larfo je leta 2017 izdelal Dejan Košir. Ime je dobila zaradi dejstva, da parkeljni grešijo. Greh ima za ušesom tatu, kar nakazuje sicer upoštevanje osnovnih pravil pri izdelovanju larf, a tudi umetniško svobodo pri ustvarjanju.
13. **Darko:** larfo je leta 2018 izdelal Robert Šuštar. Ime je dobila zaradi podobnosti z informatorjevim znancem.
14. **Frenki:** larfo je leta 2018 izdelal Robert Šuštar. Prvotno je bila narejena za pustovanje, nato pa je bila predelana v parklja. Je edina larfa, ki nekoliko izstopa, saj ni rdeča. Ime je dobila po liku iz filma *Frankenstein*.
15. **Ata:** larfo je leta 2019 s tehniko pepakura izdelal Dejan Košir. Tako ime je dobila zato, ker zaradi dolgih sivih las in sivih obrvi asociira na modrega, starega človeka.
16. **Cveto:** larfo je leta 2019 s tehniko pepakura izdelal Dejan Košir. Ime je dobila po vzdevku osebe, ki je larfo nosila.

Kosmate larfe

1. **Brdarjeva larfa:** leta 1971 jo je izdelal Filip Šuštar oziroma Brdarjev Filip. Kasneje jo je obnovil Robert Šuštar. Gre za prvo larfo, ki je imela aluminijaste zobe.
2. **Martinarjeva larfa:** leta 1980 jo je izdelal Filip Šuštar, leta 2021 pa obnovil Robert Šuštar. Tako ime ima zato, ker je bilo hišno ime pri Filipu Šuštarju Pr' Martinarju. Larfa je imela prvotno črno kožo v obliki kvadrata. Robert Šuštar jo je obnovil po navdihu paint corp, značilne poslikave med glasbeniki, ki ustvarjajo metal glasbo.
3. **Žalostna sova:** leta 1988 jo je izdelal Robert Šuštar. Po poroki osebe, ki je larfo nosila, larfa ni bila več v uporabi in je prišla v zbirko Hudobnih duhov s Trnja. Ime je dobila zaradi oblike obrvi.
4. **Maček Muri:** leta 1989 jo je izdelal Robert Šuštar. Ime je dobila po Mačku Muriju, liku iz slikanice.
5. **Pujs:** leta 1994 so ga izdelali Robert Šuštar, Marjan Rolih in Matija Hiršenfelder. V celoti je pokrita z dlako divjega prašiča in je prva larfa, ki ima lesene zobe. V njem se skriva tudi nekaj mističnega, njegovo meso so uporabljali v prehrani, podočnike pa za amulete.³⁰
6. **B'čk:** larfo je leta 2012 izdelal Robert Šuštar. Posebna je zato, ker so na njej nameščeni pravi kravji zobje.

³⁰ Baš, *Slovenski etnološki leksikon*, str. 92.

Obrazne larfe (z leve proti desni zgoraj): Ivan, Cveto, Darko; (z leve proti desni spodaj): Zloba, Lovro, Lemi, Lucifer, Majo, Fric, Greh, Ata. (foto: Simon Pelko)

Brdarjeva larfa in larfa Volk. (foto: Simon Pelko)

7. **Liscov vol:** larfa je dobila ime po sosedovi kmetiji Pr' Liscu, ki je bila zadnja kmetija na vasi, ki je pri delu še uporabljala vola. Larfa je obnovljena, leto izdelave ni znano, obnovil jo je Robert Šuštar.

8. **Vol:** leta 2021 ga je s tehniko pepakura izdelal Dejan Košir. Ker velja pes za človekovega najboljšega prijatelja, se je Košir odločil, da za skupino naredi larfo volka oziroma volkodlaka, ki je hkrati čuvaj in žival, ki se spreminja v človeka.

9. **Boškarin:** larfo je leta 2021 izdelal Dejan Košir. Tako ime je dobila, ker ima boškarinove rogove. Poleg Liscovega vola ima največje rogove v zbirki.

Zaključek

Ob pripravi tega prispevka so se odpirala vedno nova vprašanja, ki bodo zagotovo izhodišče za nadaljnje raziskave. Zbirka se dopolnjuje z novimi in obnovljenimi larfami, pri čemer bi bilo vsekakor zanimivo podrobno spremljati razvoj izdelave larf in uporabe materialov, vse od najstarejše do novih. Spektakularni shodi parkeljniov so seveda posebno poglavje, ki odpira vrsto novih vprašanj. Nemci že izdajajo posebno revijo *Loavnschau*, kjer se predstavljajo skupine parkeljniov in trgovine, kjer je možno kupiti dodatke za larfe. Hudobni duhovi s Trnja so bili prva slovenska skupina parkeljniov, ki je bila predstavljena v tej reviji, in sicer v decembrski številki 2021.

Naši Hudobni duhovi s Trnja so v treh letih skoraj iz nič ustvarili svojo zgodbo, rešili marsikatero larfo pred uničenjem in poskrbeli, da ne pozabimo, kaj so burkle, krošnje in drugo kmečko orodje. V prihodnosti imajo še veliko načrtov. Poleg obnavljanja starih in izdelovanja novih larf želita informatorja na Trnju urediti prostor, ki bo zagotavljal ustrezno materialno varstvo za larfe. To naj bi bil razstaveni prostor, kjer bodo larfe na ogled širši javnosti (larfe so ob predhodni najavi na ogled sicer že sedaj). Skupina bo opravam vsekakor dodajala še druga kmečka orodja in tako poskrbela za ohranjanje lokalne dediščine.

VIRI:

Ustni viri

Dejan Košir, Trnje, Škofja Loka
Robert Šuštar, Trnje, Škofja Loka

Arhivski viri:

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki (ZAL - ŠKL).

SI_ZAL_ŠKL/0133, Občinski sodnik za prekrške Škofja Loka, t. e. 13, Sodni spis, 1966.

SI_ZAL_ŠKL/0133, Občinski sodnik za prekrške Škofja Loka, t. e. 14, Sodni spis, 1973.

Spletni viri

<https://www.fran.si/>.

Mayer, Julia: Tradition verleiht Prügel. Pridobljeno 30. 9. 2021; na <https://www.zeit.de/entdecken/2019-12/kampuslauf-oesterreich-volksfest-gewalt-maennlichkeitsbilder-brauchtum>.

Miklavževanje ni vedno nedolžno. Pridobljeno 30. 9. 2021; na <https://www.zurnal24.si/slovenija/miklavzevanje-ni-vedno-nedolžno-320194>.

Posch, Michaela: Wie modern darf der Krampus sein? Zwei Salzburger Experte im Gespräch. Pridobljeno 30. 9. 2021; na <https://www.salzburg24.at/news/salzburg/krampus-zwischen-brauchtum-und-moderne-79547797>.

LITERATURA:

- Honigsmann, John Joseph: The masked face. V: *Ethos : Journal of the Society for Psychological Anthropology* letnik V, št. 3, Arlington : American Anthropological Association, 1977, str. 263–280.
- Kuret, Niko: *Maske slovenskih pokrajin*. Ljubljana : Cankarjeva založba : Znanstveno raziskovalni center SAZU, 1984, 540 str.
- Kuret, Niko: *Praznično leto Slovencev, starosvetne šege in navade od pomladi do zime, druga knjiga*. Ljubljana : Družina, 1989, 627 str.
- Ovsec, Damjan J.: *Trije dobri možje : resnična zgodovina svetega Miklavža, Božička in dedka Mraza*. Ljubljana : Kmečki glas, 2000, 183 str.
- Praznična večglasja : prazniki in oblikovanje skupnosti na Slovenskem*. Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2014, 250 str. (zbirka Zupaničeva knjižnica ; 39).
- Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 2004, 730 str.
- Splošni religijski leksikon A–Ž*. Ljubljana : Modrijan, 2007, 1381 str.

Summary

Evil spirits from Trnje: art, heritage and contact with the other world

Masqueraders and special behaviour attract the spirits of the dead or awaken earth spirits who bring a good and rich harvest. Christianity added to this ritual in the 12th century the figure of sv. Miklavž (St. Nicholas) and the masqueraders were transformed into the retinue of the saint who brings gifts to hardworking children. Masks give masqueraders the opportunity to change their identity for a while, which in the past, as well as today, could be a problem if their behaviour got out of hand. Marches of devils have undergone a special transformation in recent years, in the form of organized processions of groups of devils. There is a spectacle with special sound and visual effects in Goričane and Podkoren, in which are presented groups of devils from Slovenia, Austria, Croatia and Italy.

The article presents one of the Slovene groups of devils, the Evil Spirits of Trnje. The group was formed in 2015 on the initiative of Robert Šuštar and Dejan Košir from the village of Trnje in Škofja Loka. Košir and Šuštar restore old masks and make new ones. The group currently consists of 12 devils, Lucifer and three companions. The entire equipment of a devil consists of a mask, a fur coat and accessories (farm tools). The purpose of the group is to preserve the cultural heritage by restoring old and making new masks and presenting agricultural tools with which many people are no longer familiar.

Lovro Pintar, izjemen slovenski narodni buditelj v 19. stoletju

Izvleček

Prispevek piše o življenjski poti duhovnika Lovra Pintarja (1814–1875), ki se je rodil pri Sv. Tomažu v Selški dolini. Nedvomno je lepota kraja, v kateri je odrasčal, navdihnila tudi njegovo ljubezen do slovenstva, slovenskega jezika in odkrila v njem številne talente. Bil je uspešen in prodoren v politiki, zelo pomemben v razvoju šolstva, sadjarstva na Slovenskem in utemeljitelj literarnega kroga pod Storžičem. Pod njegovim literarnim mentorstvom sta v svojem začetnem obdobju delovala prva slovenska pisateljica, pesnica, skladateljica in pravljíčarka Josipina Urbančič Turnograjska in Matija Valjavec - Kračmanov, največji zbiratelj ljudskega slovstva na Slovenskem v 19. stoletju, mojster verzifikacije in najpomembnejši slovenski basnopisec. Slovenstvu in razvoju njegove identitete je bil Pintar predan celo življenje.

Ključne besede: narodni preporod, 19. stoletje, literarni krog pod Storžičem, duhovništvo, sadjarstvo.

Abstract

Lovro Pintar, an exceptional national revivalist in the 19th century

The article discusses the life of the priest, Lovro Pintar (1814–1875), who was born in Sv. Tomaž in the Selška valley. The beauty of the place in which he grew up undoubtedly also inspired his love for Sloveneness, the Slovene language, and revealed many talents in him. He was successful and penetrating in politics, very important in the development of education and fruit growing in Slovenia and one of the founders of the literary circle under Storžič. In his initial period, the first Slovene writer, poet, composer and storyteller, Josipina Urbančič Turnograjska, and Matija Valjavec-Kračmanov, the greatest collector of folk literature in Slovenia in the 19th century, master of versification and the most important Slovene fable writer, worked under his literary mentorship. Pintar was dedicated to Slovenia and the development of his identity all his life.

Key words: national revival, 19th century, literary circle under Storžič, clergy, fruit growing.

Uvod

Lovro Pintar (1814–1875). (vir: NUK, Rokopisna zbirka; Dom in svet, 1899)

V prvi polovici 19. stoletja je bil položaj narodov v evropskem prostoru različen, kar se je odražalo tudi v njihovem političnem in kulturnem delovanju. Ker se je na Slovenskem v tem času zlasti s kulturnim delovanjem gradila narodna identiteta, je imel pri tem nastajajoči krog slovenskih izobražencev izjemen pomen. Mednje zaradi svojega vsestranskega delovanja in pripadnosti slovenski ideji sredi 19. stoletja sodi tudi Lovro Pintar, ki pa je v slovenski znanstveni in strokovni literaturi ostal dokaj zamolčana osebnost.

O svojem otroštvu in življenjski poti je največ napisal sam, pri čemer pa je bil kritičen tako do drugih kot tudi do sebe.

Od sebe kaj pisati, je čudno. Vendar naj povem, da sem poln slabosti. Svoje glaven sem tako, da me nobena reč ne sme užugati. Kar se lotim, izpeljem, ko bi imeli tudi hlače z guzico iti.

Rodila sta me Miklavž Pintar in Mica Kaljan pri Adrejšarju pri Sv. Tomažu v selški fari. Do 11. leta sim krave in ovce pasel, potem sim bil pol leta v Novem mestu v prvi šoli, pa mi ni dopadlo in sim z dvema sorodnikoma z Janezoma Potočnikoma izpod Sv. Lenarta na Hrvaško v Karlovac potegnil, kjer sim se, hvala Bogu, prav dobro in lahko učil in tudi že v 4. šoli druge učil. Ondi sim se v slavjanščino in kvar-te zaljubil, kterih pa sedaj kar viditi več ne morem. Filozofijo in bogoslovje sim v Ljubljani dobro zdelal, posebno bogoslovje »mit Eminens«. Ob času bogoslovja sim se slavjanskih narečij in hebrejšine izučil. V tretjem letu bogoslovja (1840) sim novo mašo stokal, ker peti znam slabo; potem sim bil pet mescov pri g. Žagarju v Semiču za subsidiarja, od koder sim l. 1842 prišel v Kočevsko mesto za kateheta. Tam sim poldrugo leto beračijo pasel in sim bil prestavljen v Šentjanž pri Šentrupertu. Tukaj sim bil prav zadovoljen. Pa čez eno leto sim bil perstavljen v Presko pri Goričanah za kaplana bolnemu župniku Megušarju. Tu sim po treh mescih tako zbolel, da potem pet let nisim mogel pridigovati. Zdaj sim bil velik revež. Živel sim pol leta pri oskerbniku Travendorfu na Goričanah, pol leta pri župniku Zupinu v Šentrupertu, pol leta sim bil sacellanus v Cušbergu, tri leta pa učenik grof Thurnovih otrok v Radovlici, kjer mi je dobro bilo. Samo z grofinjo si nisva bila preveč blizu. Sim jo posebno v l. 1848 večkrat posebno vzdignil. Leta 1849 sim prišel v Preddvor. Tu sim začel učiti turnske otroke in učil sim jih 4 leta. Leta 1850 sim nadmestoval šolmoštra in ga še sedaj nadomestujem. Leta 1851 sim zidal farovž, leta 1852 pristavo in der-

varnico. Vse te reči so moj žep gotovo tavžent goldinarjev stale. Tudi mostov v Bašlju in enega čez Kokro sim pomagal delati, ravno tako tudi ceste popravljati; napravil sim cesto od Koštruna do Rosmana in do turnske žage. Leta 1840 sim vpeljal v seme-nišče prvo slovensko društvo. Tudi sim en čas za »Novice« in druge liste pisal, izdal nekaj slovenskih bukvic »Molitve za verne duše v vicah«, »Nebeške iskrice«, katerih je več kot 56 000 razprodanih. Leta 1856 sim spisal bukve »Marija Devica«, 3 000 zvezkov – razprodani. Zdaj sim se pa tlake naveličal. Rojen sim leta 1814.¹

Že v mladih letih je podkrepil svojo pripadnost ilirizmu z učenjem drugih slovanskih jezikov, tako je 7. januarja 1841 osnoval Slavo-ilirsko društvo,² saj je z delovanjem prenehal prvi čitalniški zbor, ki je bil po Malavašičevem prizadevanju ustanovljen konec leta 1838, vendar je prenehal delovati kmalu po Korytkovi smrti. Člani Pintarjevega društva so tako postali večinoma Kranjci, ki so gimnazijo obiskovali drugje, predvsem v Karlovcu ali Novem mestu, ki pa je bilo prav tako pod okriljem Karlovca.³

Kot kaplan je odšel službovat najprej v Semič (1840), nato Kočevje (1843), Št. Janež (1844), Presko (1845) in Št. Rupert (1846). Kasneje, leta 1847, je živel kot začasni upokojenec v Radovljici, saj je hudo zbolel. Tam je učil otroke grofa Vincenca Thurna, seznanil se je tudi z Lovrom Tomanom. To znanstvo je bilo kasneje usodno, da sta se spoznala Josipina Turnograjska⁴ in Lovro Toman.⁵ V tem času je sodeloval s Stankom Vrazom, ki se mu je v pismu leta 1843 podpisal kot *kranjski Ilir do smrti*⁶ in mu poročal, da se ljubezen do ilirizma vedno bolj širi in že mnogo mladeničev piše in govori ilirsko.

Delovanje v letu 1848

Leto 1848 je bilo za Slovence in tudi Lovra Pintarja v marsičem prelomno. Z narodno zavednostjo in pripadnostjo je stopil v prvi krog narodnih prebuditeljev in neutrudnih delavcev. V tem času je bil v Radovljici postavljen za tretjega kateheta pri župniku vikarju Simonu Vouku.⁷ Njegovo delovanje je bilo v tem času zelo izrazito v okviru radovljiške čitalnice, njeni člani so bili med drugim še grof Thurn, komisar Rizzi, zdravnik Zoff, poštar Avsenek, fužinar Toman itd. Neki p-

1 NŠAL, Župnijska kronika, str. 227.

2 Slovenski biografski leksikon, str. 343.

3 Prav tam, str. 344.

4 Josipina Urbančič - Turnograjska se je rodila 9. julija 1833 na gradu Turn pri Preddvoru in velja za prvo slovensko pisateljico, pesnico, pravljíčarko, pianistko in skladateljico. Ohranjenih je 38 proznih besedil in tri pesmi. Umrla je po rojstvu mrtvega otroka v Gradcu, 1. junija 1854, stara še ni bila 21 let. (Več v: Delavec Touhami, *Moč vesti* in Delavec Touhami, *Nedolžnost in sila*).

5 Lovro Toman se je rodil 10. avgusta 1827 v Kamni Gorici pri Radovljici. Njegov oče Janez je bil fužinar in premožen posestnik. Mati Helena je kmalu postala vdova in je sama skrbela za devet otrok, Lovro je bil najmlajši. V Ljubljani je končal normalko in licej, nato je leta 1847 odšel na Dunaj študirat pravo. Leta 1848 je sodeloval pri političnem življenju dunajskih Slovencev. Ker so vseučilišče zaprli, je študij nadaljeval v Gradcu. Že pred letom 1848 je objavlj al pesmi v Bleiweisovih *Novicah*. 24. avgusta 1850 je prišel na obisk k Lovru Pintarju v Preddvoru in tu spoznal Josipino. (Več v: Delavec Touhami, *Moč vesti*).

6 Slovenski biografski leksikon, str. 344.

7 Granda, Radovljica v letu 1848, str. 143.

(domnevno Pintar, ki se zaradi svojega duhovniškega poklica ni želel izdati) je v časopisu *Slovenija* zapisal: *Hvala, serčna hvala slovenskemu društvu v Ljubljani vsem častitim gospodam, kateri se za Slovenijo našo mater tako krepko poganjajo, ktera je bila v pretečenih časih od svojih lastnih otrok nehvaležno v nemar pušena, alj bolj za prav od nemške more tlačena, vendar Bog, kateri me je stavi, je zbudil duha Slovenije, de bi nje lasten jezik zopet v spomin poklical, de bi jo v nje lastnim gladkim jeziku govorečo, nje sestre in sosednje sebi enako gospo spoznale in čislale. Zatorej dragi sinovi Slovenije! goreči za slavo svoje Matere ne pustite nikar de bi tak zbujen slovenski duh zopet zadremal ali vgasnil, marveč spodbujajte, oživljajte ga združeni v duhu in ljubezni, de postane velik plamen k ogrejanju vsih njenih otrok, de bo ona vesela nad njim svojo glavo med sestrami ponosno povzdignila; sosebno pa vi možaki in gospodje pevskiga duha, ne mudite ji pletati slavni venec iz kvaznih in lepo dišečih cvetic.*⁸

Lovro Pintar si je v tem času zadal nalogo, da poučuje slovenščino in skuša s svojim delovanjem pomagati k uresničitvi programa *Zedinjene Slovenije*, zato je bil tudi med člani ljubljanskega društva, ki so podpisali peticijo za uresničitev programa o združitvi. Med drugim je zapisal: *Kadar sem se zavedel, v kokšnim nenaravnim in zanemarenim stanu je avstrijansko slavjanstvo, zlasti pa naša mila domovina, mi je neka temna žalost serce presunila. Torej sim sklenil, kakor bi z žebljem perbil, de bom kamorkoli me bojo moje noge prinesle, vsakimu o domorodnih rečeh luč prižigal, ga zanj obudoval in navduševal. To obljubo sim zmeraj zvesto spolnoval, in sim še pred, kot smo smeli biti Slavjani, marsikteriga za narodno stran vnel, ali pa vsaj toliko spreobernal, de ni bil nasprotnik.*⁹

Ni bil samo vnet Slovenec, ampak je živel tudi za ilirizem. Zaradi duhovniškega stanu ni poudarjal toliko političnega pomena Slovencev in Slovanov, ampak njihovo številčnost in posledično s tem močnejšo vlogo v okviru Avstro-Ogrske. Te misli je jasno izrazil tudi v članku *Kakošna se na Hrovaškem sovražnikam domovine gode*, v katerem je izpostavil nacionalno moč in veselje sosednih Hrvatov, ki bi morala biti za zgled Slovincem. Želja po poudarjanju svoje narodnosti bi po njegovem mnenju Slovence lahko vodila v boljše in lepšo prihodnost. Poleg tega pa po njegovih besedah ... *pravična šiba božja čaka vsaciga, kateri je sovražnik svojiga rodu.*¹⁰

Njegovo delovanje je segalo na različna področja, zato ni nenavadno, da je bil aktiven tudi pri zbiranju denarja za Hrvate. Z njim bi si Hrvati pomagali v boju proti Madžarom. Glavni organizator je bilo Slovensko društvo, ki je poziv k zbiranju sredstev objavilo tudi v časopisu *Slovenija*, 22. 8. 1848. Med darovalci je bil tudi Pintar, kar potrjuje, da se je zavedal pomena slovanskega povezovanja in ga je hkrati tudi podpiral.¹¹

8 *Slovenija*, 5. 9. 1848, str. 75.

9 AS, Arhiv Slovenskega društva, fascikel 1. Pismo Lovra Pintarja Slovenskemu društvu v Ljubljani, 11. 11. 1848.

10 *Slovenija*, 11. 8. 1848, str. 41.

11 Granda, Radovljica v letu 1848, str. 170.

Iste leta je bil prisoten na srečanju učiteljskega zbora v Radovljici, na katerem se je po poročanju časopisa *Slovenija* 13. novembra zbralo 12 učiteljev in 21 katehetov. Poleg pomembnih strokovnih in stanovskih vprašanj je omenjeno srečanje izpostavilo tudi politična stališča, saj so že v prvi točki zapisali: *Bilo je enoglasno sklenjeno, se v zboru v slovenskim jeziku pomenkovati*.¹²

Vpliv na razvoj šolstva na Slovenskem

V prvi dobi narodnega preporoda je bilo dekliških šol zelo malo, tudi učiteljic še ni bilo. V redkih šolah so bile deklice skupaj z dečki, poučevali so jih duhovniki. Posebne dekliške šole so imele uršulinke v Ljubljani in Škofji Loki; leta 1856 so poučevale 827 učenk.¹³

Čeprav redni pouk v drugi polovici 19. stoletja v Škofji Loki ni dosegel vseh soloobveznih deklet, je bila šola pomembna za kraj in okolico. Razmerje med številom učenk v zunanji šoli in gojenkami kaže, da so bile šole prvenstveno namenjene dekletom iz ožjega in širšega lokalnega okolja. Slovenski jezik v zunanji dnevni in nedeljski šoli je približal izobrazbo tudi dekletom iz nižjih družbenih slojev. Analiza obiska pouka je pokazala, da je del učenk obiskoval pouk le pol leta, kar je pomenilo manj znanja ob koncu šolanja. Učenkam, ki so obiskovale pouk celo šolsko leto, je šolanje poleg dobre splošne izobrazbe nudilo tudi dodatna znanja (ročna dela, šivanje, risanje, petje).¹⁴

Prav Lovro Pintar pa je bil tisti, ki je že leta 1845 sprožil idejo, da bi se v primeru skrajne sile namesto moških učiteljev lahko nameščale tudi ženske učiteljice. V obširnem članku v *Novicah* je priporočal: *Ko bi v kaki soseski nikakor ne mogel dober učenik dobiti, bi se pa morebiti zato pripravna ženska našla – dajte ji učeništvo brez skrbi. V duhu vidim, da se nekateri visoko učeni možje k ti ponudbi muzajo in posmehjajo pravijo: kaj temu pisavcu vse v glavo ne pade! Jez pa dobro vem, da tudi ženske za male šole po kmetih zamorejo dobre učiteljice biti. Saj imajo ženske tudi prebrisane glavice in znajo z izrejanjem otrok bolj v caker hoditi, ko moški. Razun tega učeništvo v malih šolah nobena copernija ni, de bi se ga ženska izučiti ne mogla. Skušnja nam tudi kaže, de dostikrat žene boljše učijo kot moški, in de se več mladenčev pod šibo učiteljev popači, kot pa dekličev pod miloserčno vodstvo učiteljic*.¹⁵

V časopisu *Novice* je pogosto objavljajl članke o pomenu in vlogi šolstva ter dodajal gospodarske in izobraževalne učne teme.

12 *Slovenija*, 15. 12. 1848, str. 190, 191.

13 Lenard, *Slovenska ženska v dobi narodnega preporoda*, str. 136.

14 Triler, Dekliško šolstvo v Škofji Loki v drugi polovici 19. stoletja, str. 191.

15 Lenard, *Slovenska ženska v dobi narodnega preporoda*, str. 139.

Utemeljitelj in mentor velikega literarnega tabora pod Storžičem

Josipina Urbančič Turnograjska.
(vir: NUK, Rokopisna zbirka)

Po prihodu v Preddvor (1849) se je Pintar za celih dvajset let umaknil iz političnega življenja. Ni zapisal, kaj je bil vzrok, domnevamo pa, da ga je neuspeh v letu 1848 zelo potrl. Po prihodu je v Preddvoru razvil še enega svojih talentov: sadjarstvo, ki ga je nadgradil in približal preprostemu človeku.

Frančišek Rebol v *Dom in svetu* zapiše: *Dobrih pet minut od župne cerkve ob cesti, ki vodi na Belo, je napravil iz gozdne celine sadjarsko drevesnico, ki jo je lepo ogradil. Napravil je gredice za sadno drevje, med gredicami pa so se vile z belim, drobnim peskom posute steze. V to sadjarnico je vodil šolarje in jim ondi z učiteljem vred dejansko kazal, kako se goji sadno drevje.*¹⁶ Poleg tega se je ukvarjal tudi z zidarskimi deli in je izrazito spremenil podobo Preddvora. Zgradil je župnišče, zanj je načrt napravil sam, pri delu so mu

pomagali vaščani. Kot navaja Rebol, naj bi bilo župnišče zgrajeno za 4.000 goldinarjev. Ob potoku nad Belo naj bi imel sadovnjak, z več kot 3 000 sadikami.¹⁷

Gradil je mostove čez potok Belca na Beli, po njegovih načrtih se je začela in dokončala gradnja nove šole, v kateri je danes sedež Občine Preddvor. Zgradil je tudi novo cesto na grad Turn in leta 1851 novo župnišče, ki stoji še danes.¹⁸

Leta 1850 je na prošnjo graščakinje Jožefine Urbančič (roj. Terpinč) z gradu Turn pri Preddvoru začel poučevati njeno zelo nadarjeno sedemnajstletno hči Josipino (1833–1854) in finančno podpirati nadarjenega kmečkega fanta Matijo Valjavca (1831–1897) s Srednje Bele pri Preddvoru. Pogosto ga je prišel v Preddvor obiskat Lovro Toman, s katerim se je seznanil že v Radovljici. Josipina Urbančič je Pintarja v svoji bogati korespondenci z zaročencem Lovrom Tomanom pogosto omenjala in navajala: *Ako bi ne bil naš ljubi gospod Pintar k nam prišel, nobene povestice ne bi bila Josipina napisala.*¹⁹

¹⁶ Rebol, Lovro Pintar, str. 2.

¹⁷ Pintar, Sadjoreja, kakor jo v preddvorski šoli že sedem let učimo, str. 77.

¹⁸ AS 792, fasc. 46, korespondenca Janko Urbančič, pisma Lovra Pintarja, 1854.

¹⁹ NUK, Ms 1446, korespondenca, mapa 2a, pismo št. 37 (9. 3. 1851), str. 2.

Ohranjenih je tudi nekaj pisem, v katerih je Josipina prosila Pintarja za kakšen nasvet, saj je že pri osmih letih izgubila očeta, ali pa mu je samo sporočila, kako ji gre. Značajsko sta si bila zelo podobna – oba krhkega zdravlja, a neumornega duha.

Dragi moj učenik!

Vidite jo – sama piše! – Sama, ko ji je danas že bolje. Tak zdaj »kako«! Vročina se je plegla precej, tudi gospa žila ne razgraja več – enmalo še – pa zadovoljna sim, da toliko. Pirc je prišel med 1–2, rekel je, da je cela bolezen od želodca, da je to dobro, da si je natora sama pomagala, da še danas bodem morala v postelji ostati in po tem je že dobro! Ni nič nevarniha – meni prav! Prosim povejte to Lovrotu, da ne bo preveč skerb. Izročite mu sto – tisuč – več serčnih pozdravov od Josipine in prošnjo, da naj nikar ne skerbi, da bi kaj hudiga biti znalo.

Vaša hvaležna bolnica Josipina²⁰

Lovro Toman (1827–1870).

(vir: NUK, Rokopisna zbirka)

Čeprav vstop Josipine Urbančič kot prve velike literarne ustvarjalke v slovenskem prostoru pri marsikaterih moških ustvarjalcih ni bil najbolj pozitivno sprejet, zlasti zaradi tradicionalnega pogleda na vlogo ženske (npr. pri Janezu Trdini), je Pintar njeno vlogo kot pisateljice ves čas jasno poudarjal in zelo zagovarjal.

Josipina Urbančič se je 19. septembra 1853 v grajski kapelici na gradu Turn nad Preddvorom poročila z Lovrom Tomanom. Poročni obred je vodil Lovro Pintar, ki ju je tudi seznanil. Po poroki so se z mladoporočencema v Gradec preselili tudi njena mama ter brata Janko in Fidelis.²¹ Pintar ji je iz Preddvora pisal: *Oh Josipina! Vaše pero je močno, de skor nima para. Pomočite ga še kterikrat v vašo in v Slave slavo. Ubogo slavjanstvo gre rakavo pot. Nimam družiga zanj kakor solze.*²² Toda Josipina je proti koncu maja 1854 rodila mrtvega otroka ter tri tedne zatem umrla (1. junija 1854) za posledicami poporodne sepse na svojem domu, na Elisabethstrasse 780 v Gradcu.²³

Analiza pisem med Urbančiči in Lovrom Pintarjem kaže, da je bil Pintar z njimi zelo povezan, saj je Josipinina mati Jožefina cenila njegove nasvete in mu prepustila vse vaje pri poučevanju otrok. Pintar je pri Josipini hitro prepoznal nadarjenost za pisanje, jo pri tem ves čas spodbujal, zato je povsem razumljivo, da ga je

²⁰ NUK, Ms 1445, korespondenca, Lovro Pintar (1, 1851).

²¹ Delavec, *Nedolžnost in sila*, str. 138.

²² NUK, Ms 1445, IV Korespondenca, Lovro Pintar (5, 1850–1853).

²³ Več v: Delavec, *Moč vesti*.

njena nenadna smrt zelo potrla. V pismu njenemu bratu Janku Urbančiču je zapisal: *Kaj dela Lovre? Ali spisuje Slavo Josipine? O ne morem vam povedati, kako me včasih serce zaboli, ko se spomnim, de je mertva. Pa naj bo! Božja volja je bila tako.*

*Blagor ji, ker je, kakor zanesljivo upamo, pri svojem nebeškem očetu v naročju svojiga telesniga očeta, zakaj: Beati motui, qui in domino mori untur!*²⁴

Korespondenca med Josipino Urbančič Turnograjsko in njenim zaročencem Lovrom Tomanom (v letih 1850 do 1853) razkriva še eno zanimivo povezavo, in sicer Lovra Pintarja z Matijem Valjavcem. Pintar je vplival tudi na mladega Valjavca, ki je že od otroških let kazal veliko zanimanje za zapisovanje ljudskega slovstva. Ravno ta izjemna povezava je ustvarila literarni krog pod Storžičem. Matija Valjavec je bil povezan tudi s Tomanovo družino v Kamni Gorici. Lovro Pintar je bil tako pomemben vezni člen vseh treh nadarjenih mladih literarnih ustvarjalcev: Valjavca, Toman in Urbančičeve. Z njimi se je pogovarjal in širil ideje o slovenskem povezovanju.²⁵

Ker Valjavec kljub materini želji ni hotel oditi v bogoslovje, ampak na študij jezikoslovja, je moral zanj zaslužiti denar, leta 1850 npr. z dopolnjevanjem Vodnikovega *Nemško-slovenskega slovarja*. O izjemni vlogi Pintarja je ob tem zapisal: *Ves čas na praznikih ni se me upal prašati ne stric ne mati, kam mislim iti. Prašal me je le kaplan Lovro Pintar, ki je bil tačas pred Dvor premeščen. Povedal sem mu, da pojdem na Dunaj študirat za profesorja. »Prav imate!« reče Pintar in od njega je zvedel stric moje namere. Težko je to delo obema, zlasti pa materi, ki bi še dandanašnji rajši videli, da bi bil gospodaril, nego sem se zaprosoril. Ko je imel peti Skokov gospod novo mašo, je bila tako ali tako navada, da kdor poje novo mašo, povabi nanjo vse študente svoje fare in Skokov gospod bi tudi mene povabil, ali mu domači niso dali, češ, da to ne gre, ker nisem hotel iti v lemenat. Ko so se vsi zbrali pred Dvorom, popraša Pintar: »Kje je pa Kračmanov Matija?« »Niso ga povabili!« In Pintar pravi: »To ni prav; precej s konji ponj!« In pridirjali so pome in šel sem na novo mašo. Šel sem tudi na Bled, Bohinj in v Kamno Gorico k Tomanovim. S Tomanom sem se bil seznanil že poprej v osmi šoli, kajti mimo naše hiše se je vozil na Turn vasovat in takrat sem nekaj pevcev študentov 9. avgusta ponoči odpeljal pod Turn, kjer sta bila zbrana Pintar in Toman, oba Lorenca in jutri godovnjaka, in gostovala ju je mati Josipine, zaročnice Tomanove. Zapojo pod oknom in kmalu pride po nas Toman in Pintar in Josipina, pa smo se vsi ukup gostovali. S tem popotovanjem po Gorenjskem pa sem potrosil vseh osemdeset goldinarjev in skrbelo me je, kako se vrnem na Dunaj. Spet mi Pintar pomaga iz zadrege: pričo strica mi podari pet goldinarjev, in stric ni mogel drugače, pa mi tudi on pričo Pintarja da pet goldinarjev. To mi je pregnalo vse skrbi, kajti imel sem za pot in na Dunaji prihranjeno instrukcijo v Fuhrmanovem institutu in to že za 21 goldinarjev na mesec.*²⁶

24 AS 792, Pismo Lovra Pintarja Janku Urbančiču 25. 11. 1854.

25 Povzeto po Delavec, *Nedolžnost in sila*, str. 71.

26 Levec, Matija Valjavec, str. 182 in 183.

In Lovro Pintar mu je še leta 1856 v Preddvoru rekel: »*Matija, ne ženite se še kakšnih pet let!*« *In jaz sem poslušal še ta rek.*²⁷

Valjavcu ni bilo lahko študirati na Dunaju, saj ni imel materialne podpore domačih. Če se je želel vrniti na obisk v kraje pod Storžičem, je moral zbrati denar in pri tem mu je Pintar rad priskočil na pomoč. Pintar se je oziral na vsakdanje življenje in potrebe. Ko je nekoč govoril o svetem zakonu, je rekel: *Ko se ženi, hodi od gore do gore in išče bogate neveste, nazadnje pa: dota se izmota, štor pa ostane!*²⁸

Pintar je znal biti tudi zelo kritičen, kar se je pokazalo pri bukovniku Matiji Nagliču (1799–1854) s Srednje Bele pri Preddvoru. Naglič je imel v svoji bogati knjižnici tudi vseh deset zvezkov Japljevega *Svetega pisma*. Prebiral je tudi *bukve Antikrista*.²⁹

Nagliča uvrščamo med klasične bukovnike.³⁰ S svojim delom je dokazal, da ni bil samo tipičen vaški kronist in prepisovalec nabožnih besedil, ampak tudi izjemen ustvarjalec posvetnih besedil. Vendar se Naglič ni dobro razumel z vsemi duhovniki, zlasti ne z Lovrom Pintarjem. Tako Rebol zapiše: *Janez Bukovnik mi je pravil, da se s Pintarjem nista mogla razumeti; kot dokaz zato pa mi je navedel sledečo dogodbo: Naglič je postavil ob cesti, ki pelje z Bele v Preddvor, ne daleč od svoje hiše, znamenje (križ) in je naprosil Pintarja, da je prišel znamenje – še dandanes imenovano Kosmatovo znamenje – blagoslovit. Naglič se je pri tej priliki hotel »postaviti« in govoriti slavnosti primerno »pridigo«, toda Pintar je nejevoljen zamahnil z roko in dal Nagliču znamenje, naj odstopi, na kar je sam izpregovoril zbranim vaščanom nekaj besedi.*³¹

Drugače pa je bil Pintar zelo navezan na rodno Selško dolino: *Priljubljen pri ljudstvu, dobrodošel v grajščini na Turnu, navezan na lepi kraj preddvorski, je vendar Lovro Pintar dal slovo kapelanski službi in odšel 1. 1859 za župnika v Zali Log, v domačo, Selško dolino.*³²

Politična pot po letu 1859

Po odhodu iz Preddvora (1859) je bil Pintar premeščen na mesto kaplana v Zali Log, nazaj v rodne kraje, kjer je ostal do leta 1861. Prezidal je župnišče in se tudi tu ukvarjal s sadjarstvom. Od leta 1861 do 1874 je bil župnik v Breznici, s sadjarstvom je intenzivno nadaljeval. Pri Vrbi je uredil dva orala veliko drevesnico, v kateri je poleg sadik vzgajal, učil in navduševal staro in mlado ter s cepiči in sadikami zalagal sadjerejce od blizu in daleč. Pri tem je uvedel več kot 25 000 vrst dreves in 800 vrst sadja. O tej drevesnici je od leta 1870 vodil poseben

27 Levec, Matija Valjavec, str. 182.

28 Rebol, Lovro Pintar, str. 2.

29 Rebol, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, str. 376.

30 NUK, Ms 1390/ 197.

31 Rebol, Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina, str. 222–227.

32 Rebol, Lovro Pintar, str. 3.

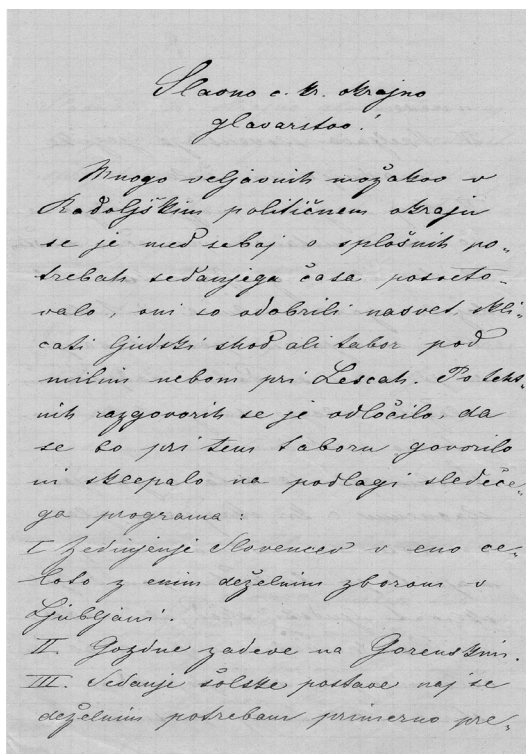
zvezek, v katerem zasledimo zapise o različnih vrstah, ki jih je vzgajal. O svojem delu in izkušnjah s sadjarstvom je pisal članke v *Novicah* in *Učiteljskem tovarišu*. Njegovemu zgledu so sledili številni, med njimi velja omeniti Franceta Finžgarja, očeta pisatelja Frana Saleškega Finžgarja, ki je leta 1872 zasadil manjšo drevesnico.

Da je bil Lovro Pintar res izjemen človek, prikazuje njegova literarna upodobitev v Finžgarjevem delu *Gospod Lovro*, ki je izšla leta 1895 v zbirki Pomladni glasi. V njej je Finžgar zelo nazorno opisal Pintarjevo poučevanje: *Brzo teče čas v morje večnosti. Dvajsetkrat se je pomladila zemlja od takrat. Čebelnjaka ni, lipe so posekane, v drevesnici raste trava. Gospod Lovro spijo mirno spanje v*

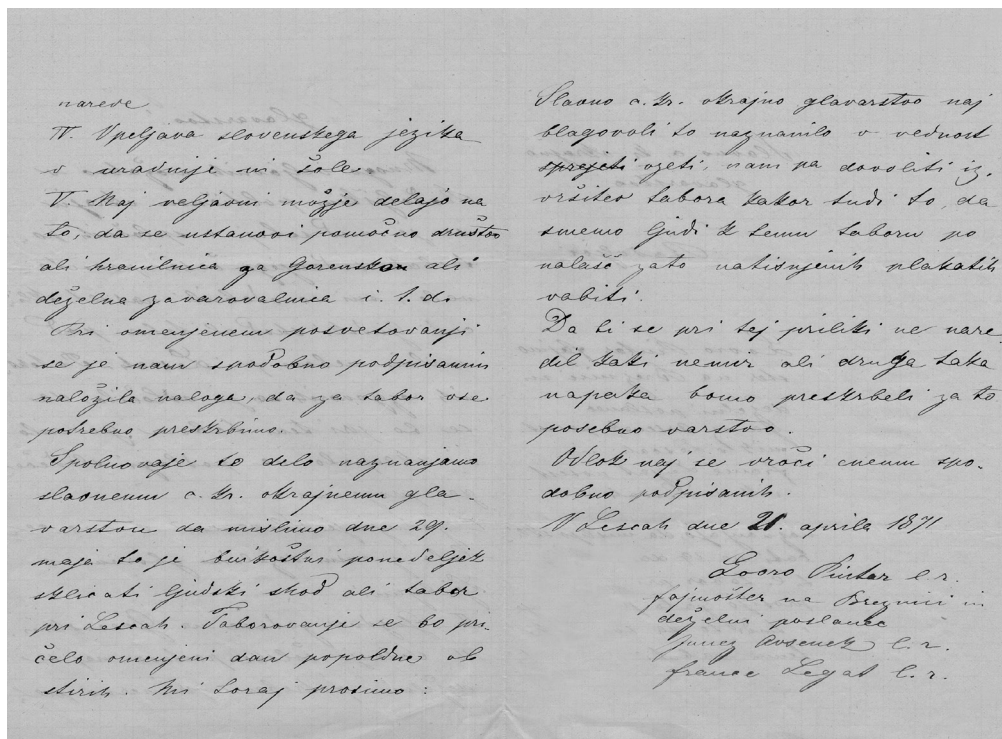
*hladnem grobu. Vse mine. Ne – nekaj ostane. Dobri nauki žive in rode bogatega sadu, kateri bodo uživali pozni vnuki in še ti bodo vedeli, česa so učili njihove pradede – gospod Lovro.*³³

Leta 1867 sta ga občini Radovljica - Kranjska Gora izvolili v deželni zbor. Mandat je odložil leta 1874, ker je hudo zbolel. Od leta 1869 je bil član peticijskega odseka, odseka za vodno postavo; od leta 1871 pa član ustavnega in posebnega odseka za ustanovitev šol. Deželni zbor ga je leta 1867 poslal v državni zbor, kjer je ostal do leta 1870. Govoril je proti Herbstovemu načrtu postave o zakonu in proti prvemu členu medverske postave. V tem času je tudi po vzoru nemških in drugih originalnih molitvenikov sestavil več novih molitvenikov, in sicer *Molitve za duše v vicah s pristavkom mašnih in drugih molitev* (1848, petkrat ponatisnjene), *Nebeške iskrice* (1850), *Sveti Angel Varh* (1853) itd. Čeprav je v tem času deloval bolj iz ozadja, je bila njegova vloga na trenutke celo pomembnejša kot leta 1848. Imel je namreč veliko večjo podporo in pomoč ter več izkušenj.

Leta 1871, ko so snovali taborsko gibanje pri Lescah, se je pogosto obračal na Etbina Henrika Costa.

³³ Finžgar, *Gospod Lovro*, str. 88.

Pismo Lovra Pintarja okrajnemu glavarstvu, 21. 4. 1871. (vir: NUK, Rokopisna zbirka)

Vem, da ste brali, da se Gorenci za Tabor pri Lescah, ravno zraven postaje železnične pripravljamo, katerega mislimo 29. prihodnjega mesca, to je na binkoštni ponedeljek ob 4. popoldne obhajati. Pretečeni četrtek je bilo enoglasno sklenjeno, da bomo vas prosili, da bi vi blagoslovili 5. točko prejeti i tisti dan o njej govoriti. Glasi se takole: Veljavni možje naj delajo na to, da se vpelje pomožno društvo, ali hranilnica ali lastna zavarovalnica (se ve da za Kranjsko). Jest sem terdno prepričan, da te reči nihče ne bo boljše obdeloval kakor vi. Neki Končič je imel sicer zastran te točke na svojo roko privatno dopisovanje z Vošnjakom, pa mu je pisal, da ne more prevzeti, ker ne ve, ali pride na tabor, ali ne, odbor pa dozdej še ni nikogar prosil in le, ako bi vi našo ponižno prošnjo odbili, kar upamo, da se ne bo zgodilo, bomo potlej g. poslanca Murnika prosili, čigar je to del našega programa. Obenem vam se bo, kakor vodniku slovenskih poslancov pisalo in vas bomo prosili, da bi pri naših slovenskih poslancih blagovolili denarno pomoč za naš tabor nabirati.³⁴

Pintar je še vedno vztrajno zagovarjal program Zedinjene Slovenije, ki je v tem času dobil širši okvir, vendar večjega vpliva in moči na sam potek ni imel več. V tem času se mu je začelo slabšati tudi zdravstveno stanje.

³⁴ NUK, Ms 1201 (mapa 57), Lesce – Tabor (5, 1871). Pismo Lovra Pintarja Costi (29. 4. 1871).

Zaključek

Zadnje leto pred smrtjo je stanoval najprej pri Janku Urbančiču – bratu Josipine Urbančič, nato se je preselil na domačijo Pri Petru v Tupaličah pri Preddvoru, saj je bil hudo bolan in sta mu stregli njegovi sestri Maruša in Marijana; 10. septembra 1875 je umrl.³⁵

Lovro Pintar je imel veliko zaslug za razvoj nacionalne zavesti. Njegov prispevek v sadjarstvu, izobraževanju in politiki je edinstvenega pomena. Pridružujemo se zapisu: *Z njim je zgubila Slovenija zopet vrlega boritelja, kakoršnih je sedaj čedalje manj. Bodi mu večni hvaležni spomin in naj v Gospodu počiva!*³⁶ Njegovi kolegi poslanci so mu odkrili spominsko ploščo pod lopo pri farni cerkvi v Preddvoru, kjer še danes lahko beremo:

*Lovro Pintar,
bivši brezniški župnik ter deželni in državni
poslanec kranjske zemlje.
Rojen pri sv. Tomažu pod Selškim zvonom
v 2. dan avgusta 1814 leta; umrl Pred Dvorom
v 10. dan septembra 1875. leta.*

*Svečenik, pastir je duše vodil,
ljubil narod svoj do konca dni,
z modrim umom v boj je
zborov hodil,
On, ki tukaj v miru Božjem spi.*

*Spomenik so mu postavili kranjski deželni
poslanci in častitelji.³⁷*

Spominska plošča Lovru Pintarju
v Preddvoru. (foto: Mira Delavec
Touhami)

VIRI:

Rokopisni viri:

NUK, Rokopisna zbirka, Fran Levec, Ms 1390/ 197.

NUK, Rokopisna zbirka, Korespondenca Josipine Turnograjske in Lovra Tomana, Ms 1446, mape 2a, 2b, 2c. in 2e in Ms 1445, IV Korespondenca, Lovro Pintar (5, 1850–1853).

NUK, Rokopisna zbirka, Matija Valjavec, Ms 658 in Ms 666.

NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1201 (mapa 57), Lesce – Tabor (5, 1871). Pismo Lovra Pintarja Costi (29. 4. 1871).

³⁵ Rebol, Lovro Pintar, str. 6.

³⁶ *Slovenec*, domače novice, št. 108, 14. 9. 1875.

³⁷ Prepis s spominske plošče ob vhodu v preddvorsko cerkev.

Časopisni viri:

Novice, letnik 12, 14. 6. 1854, št. 47, str. 187 in letnik 12, 28. 6. 1854, št. 51, 1854, str. 231.
Slovenija, Glas iz Gorenjskiga, list 15, 22. 8. 1848, str. 57; list 19, 5. 9. 1848, str. 75, list 48, 15. 12. 1848, 190, 191.

Slovenec, Domače novice, št. 108, 14. 9. 1875.

Arhivski viri:

Arhiv Republike Slovenije (AS):

AS, Arhiv Slovenskega društva, fascikel 1. Pismo Lovra Pintarja Slovenskemu društvu v Ljubljani, 11. 11. 1848.

AS 792, fasc. 46, Korespondenca Janko Urbančič, pisma Lovra Pintarja, 1854.

AS 792 (Turn pod Novim gradom), Pismo Lovra Pintarja Janku Urbančiču, 25. 11. 1854.

Nadžkofijski arhiv Ljubljana (NŠAL):

NŠAL, Župnijski urad Preddvor, Župnijska kronika, leto 1910.

LITERATURA:

Delavec Touhami, Mira: Josipina Urbančič Turnograjska – edinstvena glasnica slovenske nacionalne identitete. V: *Josipina Urbančič Turnograjska : kdor dušno živi, ne umrje! : zbornik razprav ob mednarodnem simpoziju in 185-letnici rojstva Josipine Urbančič Turnograjske (1833–1854), prve slovenske pesnice, pisateljice, skladateljice, pianistke in pravljicarke*, Mače pri Preddvoru : KD Josipine Turnograjske, 2018, 155 strani.

Delavec Touhami, Mira: Lovro Pintar – narodnjak v senci. V: *Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino*, let. 53, št. 2, Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2005, str. 197–208.

Delavec Touhami, Mira: *Moč vesti : Josipina Urbančič Turnograjska : prva slovenska pesnica, pisateljica in skladateljica*. Brežice : Primus, 2009, 389 str.

Delavec Touhami, Mira: *Nedolžnost in sila : življenje in delo Josipine Urbančič Turnograjske*. Kranj : Gorenjski glas, 2004, 196 str.

Granda, Stane: Radovljica v letu 1848. V: *Radovljiški zbornik 1995*, Radovljica : Občina Radovljica, 1995, str. 143–147.

Lenard, Leopold: *Slovenska ženska v dobi narodnega preporoda : kulturno-zgodovinska skica*. Maribor : Tiskarna sv. Cirila, 1921, 163 str.

Levec, Fran: Matija Valjavec : Životopis. V: *Ant. Knezova knjižnica*. Zv. 2, Ljubljana : Slovenska Matica, 1895, str. 162–210.

Pintar, Lovro: Sadjoreja, kakor jo v preddvorski šoli že sedem let učimo. V: *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči* letnik 15, št. 20 (11. 3. 1857), str. 77–78.

Rebol, Frančišek: Lovro Pintar. V: *Dom in svet : ilustrovan list za umetnost in za znanstvo*, letnik 12, št. 1. (1. 1. 1899), Ljubljana : Katoliško tiskovno društvo, 1899, str. 1–6.

Rebol, Frančišek: Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina. V: *Čas : znanstvena revija Leonove družbe*, letnik 2, št. 4/5, št. 7/8, Ljubljana : Leonova družba, 1908, str. 222–226, str. 374–386.

Saleški Finžgar, Fran: Gospod Lovro. V: *Pomladni glasi : posvečeni slovenski mladini*. 5. zvezek, v Ljubljani : Frančišek Kralj, 1895, str. 50–89.

Slovenski biografski leksikon 12. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1980, , str. 343–344.

Triler, Marta: Dekliško šolstvo v Škofji Loki v drugi polovici 19. stoletja. V: *Loški razgledi* 60, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2013, str. 191–206.

Summary

Lovro Pintar, an exceptional national revivalist in the 19th century

Lovro Pintar was a versatile personality who dedicated his life to his love of Sloveneness and the Slovene language. The beauty of his birthplace and the good heartedness of the people of the Selška Valley also shaped his character and talents. In addition to his regular priestly ministry, he performed many other tasks. He was a builder, financier, pioneer and outstanding mentor in the field of fruit growing.

He wanted to contribute to the education of the Slovene nation, so he published numerous articles on the topic of economy in Novice. He advocated that girls should go to school, get an education. At the same time, he played an exceptional role in advocating that female teachers could also start appearing in teaching waters, since until then men had had the main say. He deserves most credit for the continuation of the extremely important literary camp under Storžič, created by Josipina Urbančič Turnograjska, Matija Valjavec and Lovro Toman.

As an exceptional supporter of the Slovene word, he often participated in the formation of Slovene and Illyrian newspapers. He also published numerous books, some of which have been printed, together with reprints, in more than 56,000 copies, which is still a remarkable achievement even in the 21st century. Among them are: Prayers for souls in jokes with the addition of Masses and other prayers (1848, reprinted five times), Heavenly Sparks (1850), Holy Guardian Angel (1853) etc.

In 1848, he entered politics intensively, to which he returned after 1859, when he was elected provincial and state deputy (Carniolan provincial deputies erected a beautiful monument to him at the entrance to the church in Preddvor).

With his dedication to his work, he inspired many people to follow him, so it is not surprising that the parish priest and Slovene writer, Fran Saleški Finžgar, portrayed him in the story Mr. Lovro. The fruits of his hard work have remained with Slovenes to this day.

Matija Debeljak: jezikoslovec, mecen, poslovni angel slovenstva

Komú neznana je resnica, da so slavni možje in veliki dobrotniki le redko nasejani med narodi¹ je poved, s katero se začne življenjepis Matija Debeljaka v Letopisu Matice Slovenske za leto 1871. Slovenski glasnik je decembra 1867 v Celovcu objavil: Dne 18. oktobra t. l. je umrl v Trstu g. Matija Debeljak, bivši gimnazijski profesor v Vidmu, in je zapustil premoženje, katero se ceni blizu 70.000 gold. avstrijske veljave /.../ in v nadaljevanju: To je rodoljub, da mu ga doslej med Slovenci še ni enacega.²

Kdo je bil mož, o katerem so ob smrti pisali vsi tedanji slovenski časniki? Kdo je bil mož, ki je živel tiho in neopazno ter je ob smrti vse svoje nemajhno premoženje namenil razvoju kulture in izobraževanja?

Mladost

Matija Debeljak je bil rojen 15. februarja leta 1807 na Visokem 2 v Poljanski dolini, po domače V Karnišn'k. Bil je najmlajši med sedmimi otroki Ignaca in Helene Debeljak (rojene Kos). Imel je tri brate – Franceta, Antona in Ignacija – ter tri sestre – Marijo, Uršulo in Katarino. Matija je prihajal s tedaj premožne kmetije, usojeno mu je bilo, kot je bilo v tistih časih v navadi, da bo kot najmlajši sin prevzel posestvo z mlinom. A življenjska pot ga je peljala drugam.

Mladi Matija naj bi bil »trd« za učenje, zato je ostal doma za pastirja. Po družinskem ustnem izročilu je začel govoriti šele pri štirih letih.³ Kot pastir je bil priden, ljubil pa je samoto. Rekli so, da je bil »pust«. Šele po nasvetu brata Franceta so ga poslali v šolo. Sprva, kot 11-letnika, v normalko v Škofjo Loko, kjer se je izkazal za dobrega učenca. Leta 1822 je, star že 14 let, končal 1. letnik gimnazije v Ljubljani, dosegel je izvrsten uspeh. Drugi letnik je leta 1823 zaključil z le dobrim uspehom, za 3. letnik pa ljubljanska gimnazija nima zapisov. Tretji letnik

1 Letopis Matice Slovenske : za leto 1871, str. III.

2 Slovenski glasnik, letnik X, št. 21, str. 367.

3 Zapiski Ivce Demšar, roj. Debeljak, Visoko 2.

Visoko pri Poljanah 2, rojstna hiša Matija Debeljaka (foto: Janez Misson)

je obiskoval v Kopru, kjer je poučeval njegov brat France; dosegel je odličen uspeh pri vseh predmetih. Leta 1825 se je vrnil v Ljubljano in naredil 4. in 5. letnik, spet z izvrstnim uspehom. V 5. letniku je dobil ponudbo za poučevanje, zato je predčasno zaključil izobraževanje. Gimnazija je takrat namreč obsegala šest letnikov, nato pa sta sledili še dve leti liceja.

Matija je ves čas šolanja finančno podpiral brat France Debeljak, ki je bil rojen 30. 10. 1785. France je bil po končani gimnaziji in liceju v Ljubljani postavljen za učitelja, najprej v Ljubljani, potem v Gorici, leta 1819 pa je bil imenovan za stalnega učitelja nemščine v Kopru. Umrl je leta 1828, star le 43 let. Bil je poročen, imel je dve hčeri.

Opravljanje službe domačega učitelja v Milanu ter nadaljnje šolanje

V prvi polovici 19. stoletja je takratno Avstrijsko cesarstvo obsegalo tudi severni del današnje Italije, Lombardijo in Benečijo. Avstrija je v te dežele načrtno pošiljala avstrijske uradnike z namenom utrjevanja svoje oblasti. Med njimi je bilo precej izobraženih Slovencev. Zelo visoko so se povzpeli trije bratje Lavrin iz Vipave. Najbolj znan med njimi je Anton Lavrin, ki je bil avstrijski generalni konzul v Egiptu. Za njegove uspehe in zasluge ga je avstrijski cesar Ferdinand I. povzdignil v viteza ter mu podelil red železnega venca. Danes Narodni muzej v Ljubljani po njegovi zaslugi hrani egipčansko zbirko, ki obsega več kot 200 artefaktov.⁴

Najmlajši, Janez Lavrin, doktor zdravilstva, je bil v Milanu vodja živinozdravstva, umrl je mlad.

Najstarejši med brati je bil Jožef Lavrin, dvorni svetovalec in *predstojnik cesarsko-kraljeve kervave sodbe v Milani*⁵ – danes bi ga imenovali *predsednik sodišča*. Mladega Debeljaka je povabil v Milano kot domačega učitelja, saj je Matija izvrstno obvladal nemščino in italijanščino.

Ni znano, kako je Matija prišel v stik z Lavrinovimi. Zelo verjetno je bil posrednik njegov brat France. Vedeti moramo, da so se tedanji slovenski izobraženci med seboj poznali, saj jih ni bilo veliko. France Debeljak je bil v letih 1813–1814 profesor Matije Čopa⁶ v Ljubljani. Kasneje sta postala prijatelja in znano je, da je

⁴ https://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Lavrin.

⁵ *Kmetijske in rokodelske novice*, letnik 3, št. 27 (2. 7. 1845), str. 108.

⁶ <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi167508/>.

Matija Debeljak posredoval, da je brat Matije Čopa, Janez Čop, po njegovem odhodu dobil službo učitelja⁷ pri Lavrinovih.

Matija je več let opravljal službo domačega učitelja Lavrinovih sinov. Z njimi, z vso družino je spletel tesne prijateljske vezi. Poleg poučevanja se je Matija učil tudi sam. V Milanu je dokončal 6. letnik gimnazije in licej (7. in 8. letnik gimnazije) ter opravil profesorski izpit.

Kmalu po končanem študiju je postal profesor nemščine na gimnaziji v mestu Sondrio, ki leži severno od Milana. Po nekaj letih so ga prestavili na gimnazijo v bližnji Como, vendar tam ni ostal dolgo. Zaprošil je za profesuro nemščine na cesarskem liceju v Benetkah, ministrstvo za šolstvo na Dunaju je prošnji ugodilo.

Tri leta je bil profesor na liceju v Benetkah. Pretekla poznanstva, prijateljstva pa tudi boljše možnosti za zaslužek so ga zvabile nazaj v Milano. Postal je profesor nemščine na cesarskem liceju Porta nouva, a je hkrati opravljal še delo domačega učitelja pri premožnih milanskih družinah.

Profesor nemščine v Milanu

V času službovanja v Milanu je napisal učbenik za poučevanje nemščine: *Ausgewählte Stücke aus deutschen Prosaikern, zu Sprachübungen für Italiener bearbeitet von Mathias Debellak, Professor der deutschen Sprache und Literatur am k.k. Lyceum in Porta Nouva zu Mailand*, Mailand bei Johann Meiners und Sohn, 1842. Prvi natis je imel 197 strani. To delo je postalo priljubljeno med profesorji nemščine, uporabljali so ga v vseh beneških in lombardskih gimnazijah ter licejih. Učbenik je bil večkrat ponatisnjen in popravljen. Četrtri, največji popravek, je Matija Debeljak naredil 15 let po izidu prve verzije; izdanih je bilo kar šest ponatisov. Med italijanskimi profesorji je bila knjiga cenjena še dolgo po njegovi smrti.

Po uspehu prve knjige se je takoj lotil pisanja naslednje. Leta 1843 je izdal učbenik, v obsegu 103 strani: *Essercizi di traduzione dall' Italiano nel Tedesco, raccolti da M. Debellak, professore di lingua e letteratura tedesca nell' i.r. liceo di Porta Nouva e nell' i.r. ginnasio di Brera in Milano*, Milano, tipografia e libreria di Giuseppe Redaelli, 1843. Tudi to delo je bilo uspešno, a manj kot prvo. Drugi natis je izšel 16 let po prvem.

Naslovnica drugega ponatisa učbenika *Essercizi di traduzione dall' Italiano nel Tedesco, raccolti da M. Debellak, professore di lingua e letteratura tedesca nell' i.r. liceo di Porta Nouva e nell' i.r. ginnasio di Brera in Milano* Matije Debeljaka, ki je izšel leta 1859 v Milanu.

⁷ <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi170215/>.

Leta 1846 je sledilo še tretje delo v obsegu 261 strani: *Manuele della lingua tedesca ad uso degli Italiani da M. Debellakm professore di lingua e letteratura tedesca nell' i.r. liceo di Porta Nouva e nell' i.r. ginasio di Brera in Milano*. Učbenik je doživel dva ponatisa in popravka, zadnjega leta 1854.

Sodobniki so Debeljakova dela ovrednotili kot ... *dela bistroglavga jezikoslovca, ki ni le natanko poznal pravila obeh jezikov, nemškega in italijanskega, ampak kateri je tudi pri vsakej priliki vestno primerjal drugega k drugemu*.⁸ Knjige so mu prinesle zajeten dobiček.

Učbenike nemškega jezika, ki jih je sestavil Matija Debeljak, najdemo tudi v zborniku *Die Sprachen des Nachbarn*, ki ga je leta 2018 izdala Univerza v Bambergu.⁹

Prelomno leto 1848 in nemiri v Italiji

Ko se je bližalo prelomno leto 1848, se je v severni Italiji stopnjevalo nezadovoljstvo z avstrijskim vladanjem. Leta 1848 je vojska Kraljestva Sardinije vkorakala v Lombardijo, tako se je začela prva vojna za neodvisnost Italije, ki je trajala od 23. 3. 1848 do 24. 3. 1849. Na začetku je bila avstrijska vojska prisiljena v umik v Benečijo in na Tirolsko, kar je pomenilo tudi umik državnega aparata Avstrije.

V teh razmerah je iz Milana pobegnil tudi Matija Debeljak; najprej proti severu, v Švico, nato pa naprej v Avstrijo in na Dunaj, od koder se je vrnil na Kranjsko.

Avstrijski vojvoda Radetzky je marca 1849 uspešno premagal italijanske upornike in ponovno vzpostavil avstrijsko vlado v severni Italiji.

Vrnitev v Milano

Že jeseni 1848 se je Matija Debeljak lahko vrnil v Milano. Zopet je prevzel službo profesorja nemščine, a tokrat na gimnaziji in liceju svetega Aleksandra. Tu se je doživljenjsko spoprijateljil z Ivanom Veladinijem, ravnateljem zavoda.

V drugem obdobju bivanja v Milanu se je Matija manj udeleževal v družbenem življenju. V zadnjih letih življenja je povedal, da se ni strinjal z načinom vladanja avstrijske monarhije. Ta je po njegovem mnenju na oblast postavljala ljudi, ki jim ni bilo nič sveto in so bili za nekaj denarja pripravljeni storiti vse. Teh pokvarjenih krogov se je Matija izogibal v največjem loku. Paziti je moral na vsako besedo. Izbral si je le malo prijateljev, s katerimi je lahko odkrito govoril. Že pred tem je bil zamišljen in tih, a zapletene razmere so ga pognale v še večjo osamo.

Poleg službe profesorja je bil domači učitelj v premožnih milanskih družinah. Med izobraženimi krogi je bil dobro poznan. Takrat je v Milanu bival nadvojvoda Maksimilijan (mlajši brat cesarja Franca Jožefa, kasneje cesar v Mehiki, kjer je bil tudi usmrčen). Milansko plemstvo se mu je želelo priljubiti, zato je svojo mladino

⁸ *Koledar Družbe sv. Mohorja : za prestopno leto 1876*, str. 180.

⁹ *Die Sprachen des Nachbarn*.

učilo nemščine. Tako je nanese, da je znani profesor Debeljak začel poučevati tudi številne plemiške otroke. Za uro zasebnega poučevanja je prejel po en cesarski cekin – ne v papirju, ampak v zlatu.¹⁰ Poleg tega se je ukvarjal tudi z izboljšavami svojih učbenikov. Obdobje bivanja v Milanu je bilo za Matija s slovstvenega in ekonomskega vidika najplodnejše.

Druga vojna za italijansko neodvisnost

Leta 1859 je izbruhnila druga vojna za italijansko neodvisnost. V bitki pri Magenti je bila avstrijska vojska poražena in prisiljena Lombardijo prepustiti Franciji, ki jo je podelila Kraljestvu Sardinije. Tako je moral Matija Debeljak po 33 letih za vedno zapustiti Lombardijo in Milano. Vrnil se je v Ljubljano, nato odšel na Dunaj. Takratni avstrijski minister za šolstvo mu je želel dodeliti ravnateljstvo ljubljanske realke vendar je Matija to službo zavrnil z izgovorom, da je prestar in ne pozna dovolj dobro razmer na Kranjskem. Prijatelju je razložil, da ponujene službe ni sprejel, ker ni mogel hkrati služiti dvema gospodarjema – slovenskemu narodu in ponemčevalnim Avstrijcem. Zaprotil je raje za službo v Benetkah. Mesto je dobro poznal, tam je imel prijatelja Ivana Veladinija, ki je prav tako moral zapustiti Lombardijo ter postal ravnatelj c.-kr. višje realke in mornariške šole v Benetkah.

Selitve in bolezen

Izkazalo se je, da so bile v Benetkah zelo neugodne družbene razmere. Italijani so bili nastrojeni proti vsemu, kar je bilo avstrijskega, pa tudi vlažno morsko vreme je neugodno vplivalo na Matijevo zdravje. Tudi leta trdega dela v Milanu so načela njegovo zdravje. V Benetkah ga je zdravje prvič začelo resneje opominjati. Kmalu je zaprosil za službo na gimnaziji v Vidmu (Udine). Ministrstvo za šolstvo na Dunaju je prošnji ugodilo.

Na žalost tudi v Vidmu ni našel miru. Njegovo zdravje je bilo vse slabše, leta 1863 je, kot navaja vir,¹¹ imel hude težave z grlom; dejansko je zbolel za tuberkulozo. Zdravnik dr. Marzuttini je Debeljaka na videz popolnoma pozdravil. Zaradi ugodnega podnebja je začel pogosto obiskovati Gorico, kjer se je z veseljem srečeval z rojaki Slovenci. Ko ga je nek znanec vprašal, zakaj je prišel v Gorico, mu je rekel: *Prišel sem samo, da vidim svoje rojake Slovence in zopet slišim preljubi slovenski jezik govoriti.*¹²

10 Koledar Družbe sv. Mohorja : za prestopno leto 1876, str. 196.

11 Prav tam, str. 187.

12 Prav tam, str. 186.

Vrnitev na Kranjsko

Leta 1866 je Italija začela tretjo vojno za neodvisnost. Avstrija je v njej izgubila Benečijo in s tem vse ozemlje v Italiji. Debeljak se je za kratek čas preselil v Gorico. Jezilo ga je in zelo težko je prenašal veliko število priseljenih italijanskih uradnikov, ki so pod avstrijsko vlado v zameno za dobre službe zatirali lastni italijanski narod. Zaradi njih se je želel preseliti nazaj domov na Kranjsko. Bolj domača Škofja Loka se mu je zdela preveč odročna, Kranj preveč dolgočasen, zato je izbral Ljubljano. Stanoval je v Smoletovi hiši na Celovški cesti. Finančno je podpiral narodna društva in se z darili udeleževal raznih narodnih dogodkov. Med drugim je bil tudi mecen Frana Levstika. Narodno gibanje mu je v zadnjih letih življenja postalo glavno veselje. Tožil je, da se prav v Ljubljani to gibanje prepočasi razvija.

Vrnitev bolezni in smrt

Po štirih letih od navidezne ozdravitve se je Matiju v Ljubljani poleti 1867 zdravstveno stanje spet poslabšalo. Vrnila se je stara, nikoli do konca ozdravljena tuberkuloza. V upanju na blažje podnebje in boljše počutje se je preselil v Trst. Tja ga je vleklo poznanstvo z mladim rojakom iz Poljan,¹³ profesorjem na državni gimnaziji, Janezom Jesenkom, in prijateljstvo z Veladinijem, ki je skupaj z avstrijsko upravo odšel iz Benetk. Najel je stanovanje pri družini Fendler na Ulici sv. Frančiška (Via San Francesco), številka 12. Na žalost mu ni preostalo dosti časa. Bolezen je napredovala in ga oslabila do te mere, da zadnjih 12 dni ni več zmožgal vstati iz postelje. Zdravili so ga različni zdravniki, a brez uspeha. Obiskovali so ga prof. Janez Jesenko (geograf in zgodovinar), Maks Pleteršnik (slovenski jezikoslovec) ter Janez Veladini skupaj s svojo sestro Jožefo Veladini.

Sprva so (za plačilo) zanj skrbeli Fendlerjevi, a v zadnjih tednih so ga hudo zanemarili. Zanj so skrbeli le še prej omenjeni znanci. Janezu Jesenku je v zadnjih dneh tožil, kako so ga Fendlerjevi kljub plačilu zapustili. Zato je v zadnjih dneh iz oporoke izbrisal nagrado 180 goldinarjev, ki jim jo je sicer po svoji smrti namenil. Za nameček so mu Fendlerjevi dva dni pred smrtjo odpovedali gostoljubje in je s pomočjo prijateljev začel iskati drugo nastanitev, ki pa je ni več potreboval, ker je prej umrl.

Njegov introvertirani značaj ter razmere v milanski družbi, ki so terjale prevladnost, če si hotel ostati na izpostavljenem profesorskem mestu, so verjetno razlogi, da je vse življenje ostal samski. Obžalovanje takšne usode je na glas izrazil svojemu poljanskemu rojaku in prijatelju Janezu Jesenku v zadnjem tednu svojega življenja v Trstu.

13 *Koledar Družbe sv. Mohorja : za prestopno leto 1876*, str. 188.

Zadnje pismo je dan pred smrtjo napisal prijatelju Veladiniju ter mu predal odgovornost za pogreb in dediščino. V noči s 17. na 18. oktober 1867 je Matija Debeljak umrl, 21. oktobra je bil pogreb. Imel je sijajen spreved z vsemi duhovniki fare sv. Antona. Družinsko izročilo pravi, da so ob pogrebu v Trstu zvonile vse cerkve, samega pogreba pa se je udeležila le peščica ljudi.¹⁴

Pokopan je na pokopališču sv. Ane v Trstu. Pleteršnik in Jesenko sta sestavila nagrobni napis v slovenskem jeziku. Po Veladinijevem zatrjevanju kamnosek na nagrobnik ni želel vklesati slovenskega besedila. Nagrobni napis je zato Janez Veladini sestavil v italijanščini. Grob danes ne obstaja več.

*Eterno riposo
a Matia Debellak
I.R. Professore gimnas.
nato nel 15. Febrajo 1807
morto nel 18. Ottobre 1867
insegno lingua e letteratura tedesca
in Como, Venezia, Milano ed Udine
E aequistò la stima, l' amore
dei molti sui scolari, che all' infauato
annunzio compiangeranno la perdita di
uno zelante dotto ed dnesto Professore
Il Signore conceda
la pace dei agiusit a lui
che visse sempre fedele
ala Religione cattolica¹⁵*

Matija in slovenstvo

Matija Debeljak v slovenskem jeziku ni napisal nobene knjige, kar pa ne pomeni, da ni bil narodno zaveden. Kupoval je vse knjige, ki so izšle v slovenščini in bil naročen na vse slovenske časopise. Prav tako je finančno podpiral vsa slovenska narodna društva. Član Družbe sv. Mohorja je postal zelo zgodaj, bil je ustanovni član Matice Slovenske. Ob včlanitvi ji je namenil 240 goldinarjev. Za primerjavo – osebni prispevek cesarja Franca Jožefa Slovenski matici je bil 500 goldinarjev.¹⁶ Finančno je podpiral mnoge mlade slovenske izobražence.

¹⁴ Zapiski Ivce Demšar, roj. Debeljak, Visoko 2.

¹⁵ Prevod v: *Koledar Družbe sv. Mohorja : za prestopno leto 1876*, str. 191: *Večni mir Matiju Debeljaku, c.-kr. gimnazijskemu profesorju, rojenemu 15. svečana 1807, umrlemu 18. oktobra 1867. Učil je nemški jezik in slovstvo v Komu, Benetkah, Milanu in Vidmu ter si pridobil spoštovanje in ljubezen premnogih svojih učencev, ki bodo na nesrečno poročilo obžalovali izgubo marljivega učenjaka in poštenega profesorja. Bog daj mir pravičnih njemu, ki je vedno živel zvest katoliški veri.*

¹⁶ <http://www.slovenska-matica.si/iz-zgodovine/>.

Danes si težko predstavljamo razmere, v katerih je odrasčal in živel Matija Debeljak. Slovenski jezik je bil v šolah prepovedan. Uradni jezik je bil nemščina, govorilo jo je uradništvo, meščanstvo in izobraženstvo. Slovensko so se med seboj pogovarjali kmetje in podeželani. Iz virov, ki so nam na razpolago, je očitno, da je tekom let Matija vse bolj spoznaval sprevrženost avstrijske politike tako v Lombardiji in Benečiji, kjer je služboval, kot tudi doma na Kranjskem. Z leti se je v njem izoblikovala jasna narodna zavest, ki se najradikalneje kaže v njegovi oporoči ter ob tem, komu je razdelil svoje precejšnje premoženje.

Avstrijska država je v tistem obdobju imela razvejano vohunsko mrežo, ki je ves čas preverjala tudi lojalnost svojih uslužbencev. Od tod verjetno njegova zagrenjenost, ki jo avtor življenjepisa, objavljenega leta 1876 v *Mohorjevem koledarju*, navaja za njegovo milansko obdobje. Nisva prepričana, ali bi bil Matijev delodajalec navdušen nad njegovo intimno opredelitvijo za podporo slovanski ideji.

Matija se je verjetno že med poučevanjem pri Lavrinovih v Milanu navzel slovenske narodnostne zavesti. Lavrinovi so, kljub temu da so bili eminentni državni uslužbenci monarhije, nudili mesto srečevanj novi nastajajoči slovenski inteligenci in naprednim gibanjem. Matija Debeljak se je prav pri njih spoznal in spoprijateljil z Matijem Čopom. Med njima se je razvila živahna korespondenca. NUK v rokopisni zbirki hrani 13 pisem, ki jih je Matija Debeljak pisal Čopu. NUK hrani tudi korespondenco med Matijem Debeljakom in Franom Levstikom. Matija Debeljak, čeprav germanist in romanist po izobrazbi, se je navduševal nad vsemi slovanskimi jeziki. Proučeval jih je in se ukvarjal s še tako suhoparnimi jezikovnimi vprašanji. Poznal je slovnico Dobrovskega (Josef Dobrovsky – češki duhovnik, jezikoslovec in slavist; utemeljitelj slavistike), Kopitarjevo *Glagolita Clozianus*, Miklošičeve spise¹⁷ itd. Kupoval je vse slovenske knjige in časopise. Gmotno je podpiral slovenske dijake in študente. Svojemu nečaku Janezu Debeljaku, ki je bil župnik v Preddvoru, je naročil, naj mu piše samo v slovenskem jeziku, češ, ... *da se sam bolj in bolj izuri v njem*.¹⁸

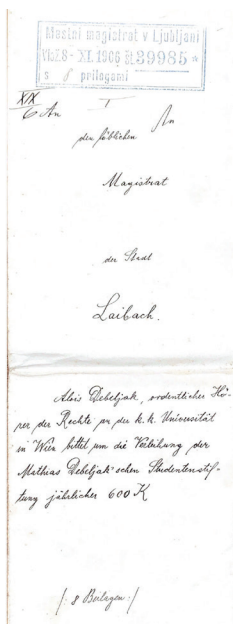
Zapuščina

Matija Debeljak je napisal dve oporoči. Prvo 26. 12. 1866, s popravkom 15. 6. 1867, drugo pa je nekaj dni pred smrtjo po nareku pisal prof. Janez Jesenko, a je Debeljak ni podpisal. Po smrti so upoštevali drugo. Prva oporoča je še danes na Visokem in jo hranimo v družinskem arhivu.

Ob smrti je Matija Debeljak zapustil precejšnje bogastvo. Sama plača profesure niti ni bila velika, veliko pa je zaslužil z zasebnim poučevanjem, knjigami in trgovanjem z državnimi dolžniškimi papirji. Poskusil je tudi s posojanjem denarja za obresti, a le dokler ga ni nek milanski trgovec opeharil za 3.000 goldinarjev. Zelo očitno je, da so se mu ob tej izkušnji »Lahi« zelo zamerili. Zapuščina Matija

¹⁷ *Koledar Družbe sv. Mohorja : za prestopno leto 1876*, str. 192.

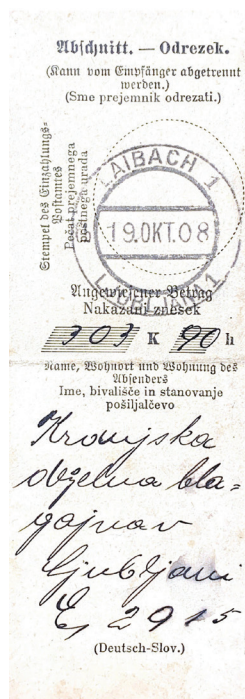
¹⁸ *Letopis Matice Slovenske : za leto 1871*, str. VIII.

Vloga za pridobitev štipendije za študij pranečaka Matije Debeljaka na Dunaju. (hrani: družinski arhiv na Visokem 2)

Prednja in zadnja stran odrezkov bančnih izplačil štipendije Matija Debeljaka. (hrani: družinski arhiv na Visokem 2)

štipendija podelila drugim pridnim dijakom iz župnije Poljane. S tem denarjem se je bolj ali manj uspešno šolalo kar nekaj naših prednikov. Eden med njimi, Lojze Debeljak, je zasedal pomembno sodniško službo na Kasacijskem sodišču v Zagrebu v času Kraljevine SHS. Ustanova je zaradi zgodovinskih zmed 20. stoletja poniknila in trenutno njen status ni znan.

Da bi dobili predstavbo, kakšno premoženje je bilo v zapuščini Matije Debeljaka, ga primerjajmo z vrednostjo nakupa Dvorca Visoko, ki ga je od Antona Hafnerja leta 1893 (26 let po Matijevi smrti) kupil dr. Ivan Tavčar. Zanj je plačal 24.070 goldinarjev. Posestvo je takrat obsegalo vse danes znane stavbe in 73 ha zemljišč, njiv, travnikov ter gozdov.²⁰

Vladimir Ahlin v svoji knjigi *Vrnitev*²¹ navaja, da je nakup Gostilne Premetovec leta 1884 njegove prednike stala 200 goldinarjev. Za primer navajava še vrednost premoženja oziroma vrednost rojstne kmetije Matija Debeljaka, Visoko 2, ki je zapisana v uradnem dokumentu, imenovanem Ubožni list – Armutszeugnis bezw. Vermögens-Ausweis²² (danes bi rekli potrdilo o premoženjskem stanju), izdanem leta 1897. Celotna kmetija z zemljišči v obsegu okrog 50 ha, vključno z

20 Hafner, Začetek in konec visoških Kalanov, str. 13.

21 Ahlin, *Vrnitev*, str. 13.

22 Ubožni list – Armutszeugnis bezw. Vermögens-Ausweis za leto 1897. Družinski arhiv, Visoko 2.

zgradbami, je bila po tem dokumentu vredna 3.525 goldinarjev in 60 krajcarjev. Kar je preostalo denarja po odbitkih, so ga po oporoki delili na petine; vsaka je bila vredna približno 6.000 goldinarjev. Po eno petino so tako prejele Mohorjeva družba v Celovcu, Slovenska matica in Matica dalmatinska v Zadru, dve petini pa Vseučilišče v Zagrebu. S sprejetjem tega denarja sta se Mohorjeva družba in Slovenska matica morali zavezati, da bosta vedno pošiljali vse v njihovih družbah izdane knjige v Debeljakovo rojstno hišo na Visoko 2. Slovenska matica se je te zaveze zvesto držala do izbruha 1. svetovne vojne, Mohorjeva družba je na zavezo pozabila že prej. Družba sv. Mohorja in Matica Slovenska sta zahtevali sprejeti dediščino v državnih dolžnih pismih, za katera sta ob unovčitvi vsaka prejeli 8.243 goldinarjev.

Da so navedene ustanove zapuščino tudi dejansko prejele, je razvidno iz zahvalnih življenjepisov o Matiju Debeljaku, ki sta jih objavili tako Slovenska matica v svojem *Letopisu* (1871) kot Mohorjeva družba iz Celovca v *Mohorjevem koledarju* (1876). Prav tako so se našle zahvale in navedbe o prejeti dediščini Vseučilišča v Zagrebu ter Matice dalmatinske v Zadru.

V oporoki je Matija zapustil še nekaj predmetov. Nečaku Pavlu Debeljaku, takratnemu gospodarju na Visokem, je zapustil zlato žepno uro z zlato verižico. Sestri Katarini nekaj srebrnine in kovance, ki mu jih je v mladosti dala mati itd. Zanimivo je, da je bil prav leta 1867 na domačiji Visoko 2 zgrajen nov obokan hlev, ki so ga zgradili furlanski zidarji.

Čeprav je Matija delal in živel na področju Lombardije in Benečije, se je pogosto vračal v rodni kraj. Posestvo je podedoval starejši brat Ignacij. Doma je živela še mati Helena, ki jo je imel Matija izjemno rad. Ko je bil doma, je vedno zahteval, da je bilo za mater primerno poskrbljeno. Po njeni smrti je še vedno obiskoval dom. Gospodar in edini še živeči brat Ignacij je umrl leta 1848, star le 46 let. Po njegovi smrti se je Matija v domači kraj le še redkokdaj vrnil, obiskoval je sestro, ki je bila poročena z mežnarjem bližnje cerkve sv. Volbenka.

Zaključek

Matija Debeljak je s svojo oporoko izdatno pomagal slovenskim in slovanskim kulturno-izobraževalnim ustanovam ob začetku njihovega delovanja. Kot zanimivost naj navedem, da v času njegove smrti Vseučilišče v Zagrebu (sedanja Univerza v Zagrebu), ki je prejelo glavnino denarja iz zapuščine, sploh še ni bilo ustanovljeno. Podpis za ustanovitev je cesar Franc Jožef dal šele leta 1869, uradno pa je bilo vseučilišče odprto leta 1874.²³

Kako odmevna je bila njegova oporoka v slovenskem prostoru, priča objava v *Slovenskem gospodarju*, št. 33, z dne 28. 11. 1867, kjer je na naslovnici časopisa velik naslov Društvo sv. Mohorja in Debeljakova zapuščina.²⁴ Nikjer v nadaljeva-

23 <http://www.unizg.hr/o-sveucilistu/sveuciliste-jucer-danas-sutra/povijest-sveucilista/>.

24 *Slovenski gospodar* št. 33 (28. 11. 1867).

nju omenjene številke časopisa pa ni nobene novice v zvezi z zapuščino. Prav tako je v 34. številki *Slovenskega gospodarja* objavljen le velik naslov, v besedilu na prvi strani časopisa pa je na Mohorjevo družbo naslovljena zahteva, ... *da se narodna tiskarna ustanovi*, ker, kot piše v nadaljevanju, ima zdaj /.../ *Mohorjevo društvo v zapuščini nevmrlega Debeljaka zaklad, s katerim se lahko tega podvzeteja precej loti sebi in celemu narodu korist*.²⁵

Avtorja biografije v *Mohorjevemu koledarju* za leto 1876 je Matija osebno zelo dobro poznal. Kot avtor je podpisan *Gorenjski rodoljub*, v nekaterih drugih virih je naveden prof. Janez Jesenko,²⁶ kar je zelo verjetno prava informacija. V biografiji je avtor opisal, na kakšen način je Matija Debeljak prišel do premoženja in kako je znal denar *prav obrniti*, da mu je prinašal obresti. Očitno je, da je tudi z zadnjo naložbo v življenju stavil na pravega konja in da je denar, naložen v izobraževanje in kulturo, prinesel in še prinaša dobre obresti.

VIRI:

Družinski arhiv:

Ubožni list – Armutszeugnis bezw. Vermögens-Ausweis za leto 1897.

Zapiski Ivice Demšar, roj. Debeljak, Visoko 2.

Časopisni viri:

Kmetijske in rokodelske novice, letnik 3, št. 27 (2. 7. 1845). Ljubljana : Jožef Blaznik, 1845, str. 108.

Slovenski glasnik X, št. 21 (1. december 1867). V Celovcu : A. Janežič, 1867, str. 367.

Slovenski gospodar : podučiven list za slovensko ljudstvo. Maribor : M. Prelog, 1867.

Spletni viri:

https://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Lavrin.

<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi167508/>.

<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi170215/>.

<http://www.slovenska-matica.si/iz-zgodovine/>.

<http://www.unizg.hr/o-sveucilistu/sveuciliste-jucer-danas-sutra/povijest-sveucilista/>.

LITERATURA:

Ahlin, Vladimir: *Vrnitev : kronika 1820–2020*. Log nad Škofjo Loko : samozal. V. Ahlin, 2020, 271 str.

Hafner, Pavle: Začetek in konec visoških Kalanov. V: *Loški razgledi* 16, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1969, str. 112–127.

Lesar, Anton: Životopisne črtice odličnih udov Matice Slovenske : Matija Debeljak, gimnazijski profesor, mecen Matice Slovenske. V: *Letopis Matice Slovenske : za leto 1871*, Ljubljana : Matica Slovenska, 1872, str. III–XV.

Matija Debeljak, gimnazijski profesor, največji podpornik družbe sv. Mohorja in drugih jugoslovanskih zavodov (spisal Rodoljub gorenjski). V: *Koledar Družbe sv. Mohorja : za prestopno leto 1876*, Celovec : Mohorjeva družba, 1876, str. 174–197.

Primorski slovenski biografski leksikon. Sn. 4. Gorica : Goriška Mohorjeva družba, 1977, str. 258–259.

Die Sprache des Nachbarn. Die Fremdsprache Deutsch bei Italienern und Ladinern vom Mittelalter bis 1918. Bamberg : University of Bamberg Press, 2018, 311. str.

²⁵ *Slovenski gospodar* št. 34 (5. 12. 1867).

²⁶ *Primorski slovenski biografski leksikon*. Sn. 4. Goriška Mohorjeva družba, 1977.

Agneza Zupan, borka za pravice žensk

Po koncu Bachovega absolutizma se je na Slovenskem lažje dihala. Konec je bilo prikrite germanizacije. Po letu 1861 je narodno in politično življenje med Slovenci oživel. Na drugih volitvah leta 1867 so Slovenci v kranjskem deželnem zboru dobili večino. Po slovenskih mestih in trgih so izobraženci začeli ustanavljati čitalnice in društva, ki so bila kulturna ter družabna središča.

Leta 1885 je bila v Ljubljani ustanovljena Družba sv. Cirila in Metoda, njen glavni namen je bila obramba slovenstva predvsem v obmejnih delih. Znotraj tega društva so nastajale tudi prve ženske organizacije, ki so organizirale različne kulturne in dobrodelne prireditve.

Kmalu so ženske začele ustanavljati tudi svoja društva in se počasi osamosvajati. Ena izmed njih je bila Agneza Zupan; bila je učiteljica, borka za pravice žensk, donatorka revnim, slepim in slabovidnim.

Ob vrhuncu spora za učiteljske plače so učiteljice na prvem rednem zboru društva učiteljic, ki je bil 29. 12. 1898, ustanovile svoje društvo.¹ Agneza Zupan je kot prva predsednica društva usmerila njegovo delo predvsem v zastopanje koristi učiteljic in boj za njihove pravice. Društvo naj bi združevalo vse slovenske učiteljice, zastopalo njihove pravice v javnosti, pospeševalo društvene in materialne koristi učiteljic, vplivalo na prosveto ženske mladine ter vzdrževalo stike z drugimi ženskimi društvi.

Agneza Zupan (18. 1. 1852–9. 12.

1918). (vir: SŠM, knjižnica, Tomo

Zupan: Agneza Zupanova, Lj, 1919)

1 S polnim imenom: Jubilejno podporno in hranilno društvo učiteljic za Kranjsko, Primorsko, južno štajersko in Koroško, ustanovljeno v proslavo 50-letnice Njegovega veličanstva.

Rojstna hiša v Smokuču, po domače Pri Novakovih, Žirovnica.⁴

Alojzija Štebi² ga je označila za prvo borbeno žensko društvo. Ob njegovi ustanovitvi je bil v 11. številki drugega letnika *Slovenke* objavljen članek z naslovom *Zakaj si slovenske učiteljice ustanove svoje društvo*.³ V njem avtorica piše, da nekateri menijo, da je namen društva le upor proti učiteljem, vendar v treh listih razloži, da gre za višje cilje, saj ima popolnoma vsak dovoljenje braniti svoje pravice. Z danimi primeri prikaže, da je obstoj društva še kako potreben.

Prva zahteva je bila enako plačilo za enako delo. Takrat so učiteljice prejemale le 80 odstotkov plače učitelja. Druga zahteva je bila ukinitve celibata zanje. Zahtevale so pravico do ljubezni, poroke in materinstva, brez izgube dela in pravic, ki iz tega izhajajo. Leta 1902 so učiteljice prvič postavile zahtevo po volilni pravici. Od leta 1913 so bile dejavne v boju za mir, saj so na mnogih protestih skupaj z drugimi ženskimi organizacijami odločno protestirale proti bližajoči se vojni.⁴

Agneza Zupan se je rodila 18. 1. 1852 v Smokuču, danes v Občini Žirovnica, v krajih mnogih intelektualcev in sredi bogate ter rodovitne zemlje. Tu so se rodili Prešeren, Čop, Finžgar, Jalen ... Pod Stolom je bilo veliko zelo trdnih in premožnih družin, ki so svoje sinove lahko pošiljale v šole. V pridigi ob odkritju Zlatoustovega spomenika na Breznici, 28. 8. 1912, je njen brat Tomo Zupan naštel 126 fantov, ki so se šli šolat.⁵

Nežka, kot jo je klicala mama, je bila peti otrok. V družini so bili še dve sestri in trije bratje. Malo po tistem, ko so se preselili v novo hišo, ji je umrla mama, Nežka je bila stara šest let. Pridno je hodila v šolo. Rada je brala, zato sta jo predvsem s slovenskimi knjigami zalagala starejša brata, takrat gimnazijca, kasneje profesorja, Tomo⁶ in Ivan.⁷

Brat Tomo je opazil njeno nadarjenost in razgledanost. Odločil se je, da pregovori očeta, da jo pošlje v šolo. Oče je v začetku nasprotoval, ker se je bal, da ne bo uspešna, da se bo »pogospodila«. Vendar je popustil, ko je Tomo obljubil, da bo on poskrbel za vse.

2 Alojzija Štebi, političarka, časnikarka, urednica (Ljubljana, 1883–Ljubljana, 1956).

3 *Slovenka* : glasilo slovenskega ženstva, letn. 2, št. 11 (21. 5. 1898), str. 251–253.

4 Vir: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-FTAGH2QF>.

5 Ob odkritju Zlatoustovega spomenika na Breznici, sreda 28. 8. 1912.

6 Tomo Zupan, slovenski literarni zgodovinar, prešernoslovec, pridigar, pesnik, pisatelj, jezikoslovec (Smokuč, 21. 12. 1839–Okroglo, 8. 3. 1937).

7 Filozof Ivan Zupan je bil gimnazijski učitelj v Gorici, kraljevi profesor na hrvaških višjih gimnazijah na Reki, v Varaždinu in Zagrebu. Napisal je nekaj odličnih lirskih pesmi in bil 15. 8. 1861 na Bledu razglašen za *poeta laureatus* (pesnik, ovenčan z lovorom) za tekoče leto.

Franke, Ivan (1841–1927): *Mons. Tomo Zupan, učiteljica Agneza Zupan in profesor Ivan Zupan*, 1882; olje na platno 97 x 135,5 cm. (foto: Janko Dermastja)

Leta 1871 je šla 19-letna Agneza k bratu Tomu v Kranj z namenom, da se bo naučila šivati, kuhati ter meščanskih manir. V Kranju se je šivanja učila pri bogati družini Rudolf,⁸ kjer je postala njena prijateljica leto dni mlajša domača hči Viktorija. Ta se je kasneje poročila z Zupanovim prijateljem in sodelavcem na kranjski gimnaziji profesorjem Francem Ksaverjem Skabernetom,⁹ očetom Minke Skaberne. V žalospisu,¹⁰ ki ga je brat Tomo napisal ob smrti sestre Agneze, je izrazil neskončno hvaležnost družini Rudolf in prijatelju, ki ga je z veseljem poročil z Viktorijo Rudolf.¹¹

Agneza je bila prestara za 1. ali 2. razred, kamor so hodili sedem do devetletniki, zato jo je brat vpisal k uršulinkam v Škofjo Loko. Škofjeloška uršulinska šola¹² je takrat veljala za eno najboljših v monarhiji. Dejstvo, da so bila dekleta, ko so sešolala v Škofji Loki, ene od najbolj izobraženih deklet na Kranjskem, je bil verjetno razlog, da jo je brat vpisal prav tja.

Uršulinke so zapisale, da je bil namen njihove šole izobraževati mlada dekleta na osnovi verskih resnic. Poleg uma so želele izobraziti tudi srce in dušo. Šola je

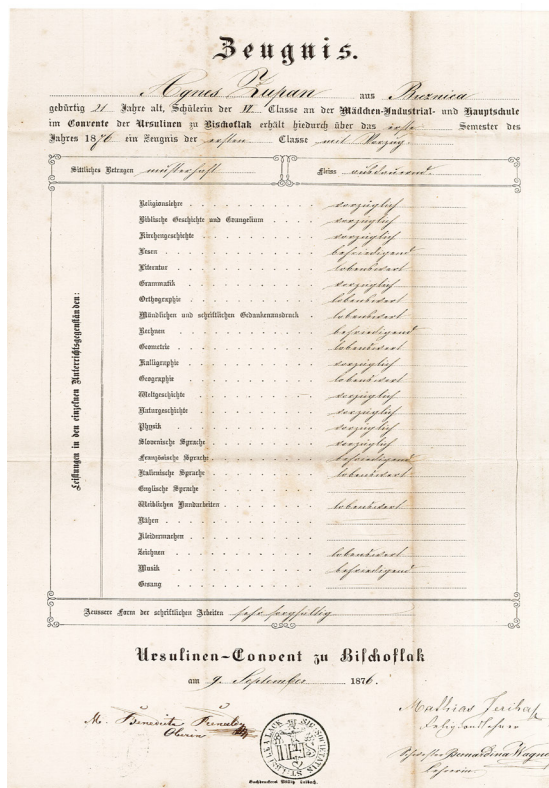
8 Ivan Rudolf, slovenski inženir rudarstva in speleolog (Lome pri Črnem vrhu nad Idrijo, 9. 5. 1821–po letu 1863?). Po njem se imenujeta Rudolfov rov v Planinski jami in Rudolfova dvorana v Škocjanskih jamah.

9 Franc Ksaver Skaberne (Novo mesto, 29. 11. 1845–Kranj, 13. 11. 1883).

10 Posvetilo Ivanu Vrhovniku v knjigi Zupan, Tomo: *Agneza Zupanova*. Posebni odtis iz *Vestnika Družbe Sv. Cirila in Metoda v Ljubljani*, Ljubljana, 1919.

11 *Koledar družbe sv. Cirila in Metoda : za prestopno leto 1920*, št. 17 (1920). Ljubljana, 1920, str. 32.

12 Uršulinski samostan v Škofji Loki je deloval vzgojno in prosvetno že od leta 1782. Za te šole, na katerih so poučevale samo redovnice, je samostan sam vzgajal učiteljice. Od leta 1870 dalje so redovne kandidatke opravljale zrelostne izpite na državnih učiteljskih v Ljubljani in Gorici.

Spričevalo Agneze Zupan o končanem VI. razredu notranje šole v Uršulinskem samostanu v Škofji Loki.

*moreš, praviš. Saj ni treba prida, le toliko mi sezi not samo, da ravno vsega meni treba ne bo. Pri meni velja o tem napis: Vsak še tako malen dar se tu hvaležno sprejme.*¹⁴

*Kaj bo Neža in kako bo to pustiva za enkrat. Tega ne ve ona, ne ti, ne jaz. Kaj boljšega bo na tak način lahko nego bi bila doma. Napreduje, kakor se mi poroča, prav vrlo. Pustiva vse drugo prihodnosti in onemu, ki vlada usodi ljudstev s usodami posameznikov vred.*¹⁵

Med počitnicami, ki so jih preživljali doma, se je družila s Tomom in Ivanom. Po koncu šolanja je želela ostati v samostanu, a jo je Tomo prepričal, da je šla v Ljubljano v pripravljalnico, kjer je opravila državno veljavne izpite. Ko je 6. 7. 1878 opravljala maturo, ni vedela, da so v Smokuču pokopavali očeta.

13 Pismo Toma Zupana bratu Ivanu, 30. 12. 1872.

14 Pismo Toma Zupana bratu Ivanu, 30. 12. 1872.

15 Prav tam.

imela zunanjo in notranjo enoto. Zunanja je bila namenjena dekletom iz okolice; te so čez dan prihajale k pouku in zvečer odšle domov. Notranja šola pa je omogočala tudi bivanje v internatu, vendar je bilo treba bivanje in šolnino plačevati, zato so jo obiskovala dekleta iz premožnejših družin. Velik poudarek je bil tudi na individualnem delu. Zaradi tega so bile učenke na notranji šoli zelo dobro izobražene in številne so se odločile, da želijo svoje znanje deliti naprej. Ena od posebnosti notranje šole je bila, da je dekletom omogočala, da se izsolajo za učiteljico. V notranji šoli je pouk potekal v nemškem jeziku. Agneza ga je dobro osvojila, kar ji je omogočilo hiter napredek.

V spominih nanjo in na njeno šolanje Tomo Zupan zapiše, da mu ni bilo lahko, čeprav je imel redno plačo. Za pomoč je zaprosil brata Ivana:¹³

Veliko vzrokov imaš, da bi Neži ne pomagal. Pravih bi ti tu jaz za svojo stran navedel. Kaj prida pomoči ne

Razglednica Lichtenturnovega zavoda.¹⁹

Po odlično opravljeni maturi v Ljubljani¹⁶ se je odločila, da se ne vrne v samostan. Odšla je v Ljubljano in izdelala še 3. in 4. letnik splošnega učiteljišča. O njenem izpitu za učiteljico za ljudske šole, ki ga je opravila 25. 10. 1880, se je govorilo po Ljubljani. Ponosni brat Tomo Zupan v pismu bratu Ivanu zapiše:

*... Glas je šel o izpitu tudi po Ljubljani, da je v historiji, geografiji ter nemščini(!), slovenščini vse druge za veliko prekosila ...*¹⁷

V nadaljevanju pisma Tomo zapiše še:

*... Dovolj je spolnila hiša – še tako neznana, ampak vendar le iz preprostega naroda hiša – dovoljno najtežjo dano nalogo, da je izmed šesterih poslala tri učitelje slovenskemu narodu.*¹⁸

Agneza je 10. 12. 1878 nastopila službo oziroma pripravništvo v Lihtenturnišču²⁰ v Poljanskem predmestju, kjer so usmiljene sestre sv. Vincencija Pavelskega ustanovile šolo, Lichtenturnov šolski zavod oziroma privatno enorazredno deklliško šolo. Bila je prva učiteljica.

¹⁶ Za priznanje izobrazbe so učenke škofjeloške uršulinske šole morale opraviti zrelostne izpite na državnem učiteljišču v Ljubljani.

¹⁷ Pismo Toma Zupana bratu Ivanu, 23. 11. 1880.

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ Vir: <https://www.kamra.si/mm-elementi/item/lichtenturn.html>.

²⁰ Poslopje Lichtenturnovega je nastalo iz prvotnih treh domov, pritličnih stavb z ograjenimi vrtovi in njivami zadaj. Dedinja Lichtenturnovih posestev Marija Mahkot je leta 1878 poslopja darovala redu usmiljenih sester sv. Vincencija Pavelskega za vzgojo in pouk deklic, sirot. Še isto leto je Mahkotova nadzidala nadstropje na vzhodni hiši in zgradila zahodni trakt in v njem namestila deklliško sirotišnico in šolo, ki jo je potrdil deželni šolski svet v Ljubljani. Temu je načeloval ljubljanski župan Laschan. V: *Kamra: digitalizirana kulturna dediščina slovenskih pokrajin*.

Odprtje zavoda je bil za takratni čas pomemben dogodek. V težko berljivih zapiskih Toma Zupana lahko preberemo:

Sirotišnica za uboge na Poljanah nekdanji Lichtenturnovi hiši je dodelana in v torek, 10. 12. 82 so mil. knez in škof dr. Janez Krizostom Pogačar²¹ blagoslovili domačo kapelo. Pri tej slovesnosti so bili navzoči deželni predsednik (Kallin²²), deželni glavar (Kaltenegger²³), mestni župan (Laschan²⁴) in drugi ugledni gosti in gostje.²⁵

Po opravljenem pripravništvu je Agneza julija 1879 odšla na mesto pomožne učiteljice na Bled, ki se je takrat imenoval Grad. Iz Smokuča je eno uro hodila peš, kasneje je stanovala v kaplaniji, takoj za blejsko šolo. Tu je ostala 8 let. V tem času sta bili v radovljiškem okraju dve učiteljici. Odnos do učiteljic se kaže v izjavi kaznovanega učenca, ki je rekel: *Baba me ne bo, bom očetu povedal*, ali pa v sramotilnih podoknicah.

Zanjo se je zavzel takratni župnik, ki je rekel, da ima rajši učiteljico kot tujega učitelja in da se bodo z njeno pomočjo ženske naučile ročnega dela in raje ostajale doma. Ljudske šole na kmetih do takrat niso poznale ročnega dela. Agneza je kot gojenka škofjeloških uršulink²⁶ zagovarjala, da na ročne spretnosti vpliva prostoročno risanje. Skoraj dvajset let kasneje je objavila članek *Vpliv prostoročnega risanja na deklško vzgojo* in v njem zapisala:

Pravilno urejeno prostoročno risanje je torej važno vzgojevalno sredstvo, poleg tega pa tudi velike praktične vrednosti, ker je temeljni pogoj za umovanje različnih vzrokov ženskih ročnih del. Kako težaven je pouk v prikrojevanju perila in oblek onim deklkam, ki se niso učile risanja, o tem se je čulo in se še čuje mnogo pritožb.²⁷

Dne 15. septembra 1887 je prišla na mestno slovensko deklško šolo v Ljubljani, kjer je službovala do svoje smrti. Prevezla je 2. razred, v katerem je bilo 80 učenk. V letnem poročilu šole tistega leta je zapisano, da je Agneza Zupan, stalna učiteljica, usposobljena za meščanske šole I. skupine s slovenskim in nemškim učnim jezikom, razrednica 6. a razreda. Poučevala je slovenščino, zemljepis in zgodovino v 6. a, 7. a, 8. razredu ter ženska ročna dela v 6. a in 3. b razredu, in sicer 22 ur na teden. Na Šentjakovski šoli je poučevala kar 31 let.

21 Janez Zlatoust Pogačar, slovenski rimskokatoliški duhovnik, teolog, ljubljanski škof (Vrba, 22. 1. 1811–Ljubljana, 25. 1. 1884).

22 Deželni predsednik Kallin.

23 Friedrich Kaltenegger, od leta 1858 vitez von Riedhorst (Trst, 22. 10. 1820–Dunaj, 28. 10. 1892), je bil avstrijski državni uslužbenec in politik. Kaltenegger je prišel v Ljubljano leta 1858 na mesto finančnega svetovalca pri Finančnem prokuratu. Ko je bila tam leta 1867 ustanovljena finančna prokuratorija, je bil povišan v glavnega finančnega svetnika in finančnega prokurista. V času bivanja v Ljubljani je bil več let član občinskega sveta in podžupan Ljubljane. Bil je tudi član Kranjskega deželnega sveta in od 1872 do 1881 deželni glavar Kranjske (10. 10. 1872–30. 4. 1881).

24 Anton vitez Laschan pl. Moorland (Metlika, 5. 8. 1811–Ljubljana, 22. 2. 1897), avstrijski državni uradnik, med letoma 1874 in 1882 je bil ljubljanski župan in hkrati zadnji župan Ljubljane nemškega rodu. https://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Laschan.

25 Pismo Toma Zupana bratu Ivanu.

26 *Slovenec* 8. 7. 1923: *Priznati moramo, da je posebno škofjeloški uršulinski samostan storil tudi izven samostanskih zidov veliko za povzdigo ženskega ročnega dela.*

27 Letno poročilo mestne osemrazredne deklške ljudske šole v Ljubljani, Ljubljana, 12. 7. 1897.

Agneza Zupan in Janez Mlakar z učenkami (1918) v Ljubljani.²⁸

Pisatelj Janko Mlakar, sodelavec, se je takole spominja:

Gospodična Agneza je bila velike in močne postave, kateri se vitkost ni mogla očitati. Hodila pa je kakor bi se vozila. Ker se ji noge izpod takrat modernega dolgega krila niso videle, se mi je zdelo, kakor bi jih pri hoji nič ne premikala. Kadar sem jo videl, kako se je »peljala« po starem trgu v šolo, sem imel vtis, kakor bi imela na nogah kolesa, po katerih jo neka nevidna moč naprej poriva.²⁹

Agneza Zupan vulgo Neža je bila bolj flegmatične narave in se ni rada razburjala. Najbrž je mislila, da jo jeza »dol nese«. Pri neki priliki se je pa res hudo raztogotila, in sicer takrat, ko je videla v VI. a na tabli z velikimi črkami napisano NEŽA.³⁰ Agneza je naredila iz tega celo afero.³¹

Agneza iz knjige Spomini Janka Mlakarja.

28 Vir: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-WFF1BVPV/?query=%27keywords%3D1852%27&pageSize=25>.

29 Mlakar, Janko: *Spomini*. Ljubljana : Jugoslovanska knjigarna, 1940, str. 360–361.

30 Starši in sorojenci so jo klical Neža.

31 Mlakar, Janko: *Spomini*. Ljubljana : Jugoslovanska knjigarna, 1940, str. 328–329.

Leta 1902 so jo izvolili za podpredsednico Ljubljanskega učiteljskega društva³² in verjetno je bila zraven, ko so leta 1902 učiteljice prvič postavile zahtevo po volilni pravici ter ko so bile od leta 1913 naprej dejavne v boju za mir. Na mnogih protestih so skupaj z drugimi ženskimi organizacijami odločno protestirale proti bližajoči se vojni.

Sodelavka Mehletova piše v nekrologu:³³

*Veliko je bilo njeno veselje ob dobrih uspehih, zlasti v Levčevi nadzorniški dobi, ko je imelo dobro delo res svojo vrednost in je bilo ljubljansko ljudsko šolstvo na visoki stopnji. Pozneje so se razmere izpremenile. Prišli so na površje drugi nesposobni ljudje (Maier, Lavtižar). Kvalifikacija učiteljstva je bila odslej odvisna od političskega mišljenja. Ob tem je nazadovalo šolstvo in je trpelo vse značajno učiteljstvo.*³⁴

Odlomek se nanaša na igrice okoli imenovanja za ravnateljico Šentjakobske šole. Namesto Agneze je bila izvoljena učiteljica, ki je *bila izprašana le za ljudske šole*.³⁵ Kako jo je to prizadelo, je brat Tomo izvedel šele po smrti, ko je našel njene beležke. Vendar ni nikoli pokazala zamere do Marije Maroltove.

Ob 25-letnici službovanja Agneze Zupan so v *Učiteljskem tovarišu* zapisali:³⁶

Če pogledajo nazaj na delovanje svoje učiteljice, morajo priznati, da je gospica Zupanova vcepljala svojim učenkam vsekdar spoštovanje do materinščine in ljubezen do slovenske domovine. S kakim razumevanjem jim je pojasnjevala posebnosti našega jezika, s kako ljubeznijo je razlagala dela slovenskih pesnikov in pisateljev, v kako lepem jeziku je odkrivala našim deklicam krasoto slovenske zemlje in njeno zgodovino ter je tako skrbela za pravo narodno vzgojo. To so za slovenski narod dragoceni uspehi v delovanju naše slavljenke!

Bila je aktivna v več narodnozavednih društvih. Pisala je v mladinske liste, lahko bi več, zapiše v spominih nanjo Tomo Zupan.

Agneza je imela vse življenje težave s pljuči. Leta 1912 zapiše v pismu bratu Tomu:

*... Meni pozneje na Okroglo prihajati ne kaže. Septembra in konec avgusta rado nastopi deževje in hlad, kar mojim pljučem škoduje ...*³⁷

Zadnje dve leti ji je zdravje zelo pešalo. Konec novembra je zbolela za špansko gripo in za nekaj dni so jo sprejeli v Leonišću.³⁸ Pred odhodom v bolnico je še sestavila koncept prošnje za upokojitev, ki ga pa po povratku iz bolnice ni dokončala; roka se ji je tresla in težko je govorila.

Umrla je 9. 12. 1918 ob 8. uri zjutraj v stanovanju na Gorjupovi (danes Ilirska), dan pred štirideseto obletnico službovanja. Dva dni kasneje so jo pokopali v dru-

32 *Učiteljski tovariš*, 20. 2. 1902, letnik 42, številka 6, str. 45.

33 *Učiteljski tovariš*, leto LVIII, št. 29 (27. 12. 1918), Ljubljana, 1918, str. 1.

34 Prav tam.

35 *Slovenec*, letn. XXX, št. 267 (20. 11. 1902), *Priloga 267. štev. Slovenca* 20. 11. 1902 ter *Vestnik* letn. 42, št. 34 (1. 12. 1902), str. 271.

36 *Priloga Zvončka*.

37 Iz pisma bratu Tomu Zupanu, Ljubljana, 19. 7. 1912.

38 Sanatorij Leonišče je bil prva zasebna zdravstvena ustanova. Ustanovljena je bila leta 1894.

žinski grobnici na pokopališču pri sv. Krištofu, kjer je pokopana tudi Prešernova sestra Lenka. Pogreba, ki šel mimo šentjakobske in lihtenturniške šole, so se udeležile tudi bivše in takratne učenke. V dolgi koloni so stopali znani Slovenci: Ivan Vrhovnik, Franja Tavčar, Ignacij Nadrah in drugi. Pisatelj, duhovnik in rojak Fran Saleški Finžgar je izrekel zadnje molitve in blagoslovil grob.

V oporoki je zapisala, da 26 revnih deklet iz njene šole dobi 500 kron, 5.000 kron je zapustila *Vestniku družbe sv. Cirila in Metoda*. Ostanek prihrankov v višini 32.000 kron je namenila slepim ter učiteljem.³⁹

O njej so zapisali:⁴¹

Ivan Vrhovnik:⁴² ... *A dela, ki jih je tekom 40 let v šoli nasnovalo in izvršilo sestrino plemenito srce, ta ostanejo, kot njen najlepši zemeljski spomenik.*

Franja Tavčar:⁴³ ... *Odločno in neomahljivo je stopala svojo pot. Globoko so jo čislali ti, ki so jo poznali ...*

Ignacij Nadrah: ... *Bila je kakor miren potok sredi zelenih travnikov, ki namaka in poživlja ...*

Marija Babnik:⁴⁴ ... *Bila je v šoli stroga in vestna do sebe in do nas ...*

Zupanova grobnica na Žalah.⁴⁴

39 Leta 1919 Tomo Zupan ustanovi Sklad Agneze in Toma Zupana.

40 <https://www.findagrave.com/memorial/121752031/agneza-zupan>.

41 Zupan, Tomo: Agneza Zupanova : Dekletova zgodovina iz podstolovega sela, Ljubljana, 1919, str. 48–49.

42 Ivan Vrhovnik, duhovnik in zgodovinar, 1854–1935.

43 Franja Tavčar, osrednja predstavnica slovenskega meščanskoliberalnega ženskega gibanja, žena pisatelja Ivana Tavčarja (8. 2. 1868–8. 4. 1938).

44 Marija Babnik, učenka Agneze Zupan, učiteljica.

Škofja Loka v očeh fotoreporterja Edija Šelhausa

Izveček

*Prispevek govori o tem, kako je znani slovenski fotoreporter Edi Šelhaus z življenjem in delom povezan s Škofjo Loko. Njegova mama Julijana se je leta 1929 iz Trsta preselila v Škofjo Loko in tu do leta 1961 delala kot fotografinja, pri tem ji je nekaj časa pomagal tudi sin Edi, ki je tu preživel nekaj let. Posebej v času, ko je bil zaposlen pri časopisih Slovenski poročevalec in Delo (med leti 1958 in 1973), je v Škofji Loki in okolici posnel veliko fotografij, s katerimi je pomembno prispeval k dokumentiranju zgodovine. Njegov bogati fotografski opus hrani Muzej novejšje zgodovine Slovenije. **Ključne besede:** dokumentarna fotografija, fotografi, fotoreporterji, zgodovina, lokalna zgodovina, Škofja Loka.*

Abstract

Škofja Loka through the eyes of photojournalist Edi Šelhaus

The article discusses how the well-known Slovene photojournalist Edi Šelhaus is connected to Škofja Loka with his life and work. His mother Julijana moved from Trieste to Škofja Loka in 1929 and worked there as a photographer until 1961, with the help of her son Edi, who spent several years here. Especially when he was employed by the newspapers Slovenski poročevalec and Delo (between 1958 and 1973), he took many photographs in Škofja Loka and its surroundings, with which he made an important contribution to documenting history. His rich photographic opus is kept in the National Museum of Contemporary History.

Key words: documentary photography, photographer, photojournalist, history, local history, Škofja Loka.

Življenje enega najbolj znanih slovenskih fotoreporterjev Edija Šelhausa (Podkraj, 15. 8. 1919– Medvode, 6. 3. 2011) je bilo tako pestro, bogato in polno, kot ga doživi le malokdo. Bil je priča mnogim zgodovinskim, tudi prelomnim dogodkom, in hkrati aktivno vključen v zgodovinsko dogajanje. Ta dogajanja, te trenutke je v kar šest desetletij dolgem zgodovinskem obdobju zabeležil in zamrznil na celulojdni in filmski trak, mnoge spomine na ta dogajanja pa tudi zapisal v številnih prispevkih in knjigah. Zapustil nam je bogato fotografsko dediščino – mnoge dragocene

posnetke, ki so se zapisali v zgodovino in so pomembni za njeno poznavanje ter preučevanje. V njegovem dolgem, bogatem življenju, ko je obiskal mnoge kraje tako doma kot po svetu in je v nekaterih preživel tudi daljše obdobje, so mu bili nekateri med njimi še posebno pri srcu in je bil z njimi tesno povezan. Škofja Loka je eden od teh krajev, ki so bili zanj še posebej pomembni, tu je živel nekaj let.

Šelhausova družina in njegovo otroštvo

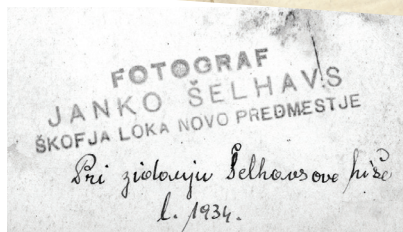
Če je bil fotografski poklic komu pisan na kožo, je to brez dvoma veljalo za Edija Šelhausa. Ne le, da sta bila starša fotografa in zato ni bilo nič nenavadnega, da je stopal po njunih stopinjah, imel je tudi sposobnosti, karakter in kakovosti, potrebne za zahtevno delo fotoreporterja. A njegove sposobnosti mu je pomagal izoblikovati in izbrusiti tudi čas, v katerem je živel. Rodil se je v nemirnih časih in živel v burnem 20. stoletju, ki mu je začrtalo pestro in razgibano življenje. Ni se rodil v Trstu, kjer sta živela starša; že kot majhnemu otroku mu ni bilo dano, da bi s skupaj s starši preživel daljše obdobje in užival brezskrbno otroštvo. Edijeva starša sta se spoznala v težkih letih 1. svetovne vojne. Njegova mama Julijana Rupnik iz Podkrajja pri Vipavi se je kot dekle leta 1916 odpravila v Trst, da si tam poišče službo, tako kot že nekaj njenih sester, saj mama in oče, ki je bil oglar, nista mogla preživljati vseh 12 otrok. V Ajdovščini je na železniški postaji spoznala simpatičnega Janka Šelhausa, rojenega v Železnikih, ki je bil tam zaposlen kot železničarski uslužbenec – telegrafist. Kmalu sta se poročila in se naselila v Trstu. Leta 1918 se jima je rodil sin Janko, Edi pa je prijoval na svet na veliki cerkveni praznik, Marijino vnebovzetje, 15. 8. 1919. Ker razmere v Trstu takoj po koncu vojne niso bile rožnate, je šla mama roditi v svoj rodni Podkraj k sestri Tonji, ki je bila babica.

Edijev oče je po koncu vojne izgubil službo pri železnici, ker ni želel službovati na jugu Italije. Že pred 1. svetovno vojno se je ljubiteljsko ukvarjal s fotografijo, zato se je odločil, da bo svojo družino poskušal preživljati kot fotograf. Fotografov je primanjkovalo, predvsem na podeželju, tako je Janko Šelhaus odhajal na teren v okolico Trsta, na Kras in Primorsko, povsod, kjer so bile različne prireditve, predvsem prva obhajila in birmе, ki so prinašale največ denarja. Postal je znan fotograf, v delo je uvedel tudi ženo Julijano, ki se je izkazala za nadarjeno učenko. Bila je mojstrica obarvanja črno-belih fotografij z anilin barvami, dobro pa se je znašla tudi v t. i. »šnel« ali hitri fotografiji, ko so fotografije za stranke, posebej ob birmah, izdelali v samo desetih minutah.

Edijeva starša sta želela, da bi njuna sinova hodila v slovenske šole, kar pa takrat v Trstu zaradi porajajočega se fašizma ni bilo mogoče. Oče Janko ju je leta 1924 odpeljal v šolo v Šentvid nad Ljubljano, kjer sta prebivala v zavetišču in hodila v bližnjo osnovno šolo. Namesto staršev, ki sta bila veliko na terenu, ju je z bratom vsako nedeljo obiskovala teta Jožefa, po domače Pepa, mamina sestra iz Škofje Loke; s starši sta v Trstu preživljala le božične počitnice. Tako je Edi že kot otrok na nek način postal povezan s Škofjo Loko.

Družina Šelhaus okrog leta 1924: mama Julijana, oče Janko ter sinova Janko in Edvard (Edi).
(foto: Janko Šelhaus)¹

Obrtni list, izdan 9. 4. 1929, na Sreski izpostavi Škofja Loka; potrdilo, da je Ivan Šelhaus dne 18. 3. 1929 prijavil rokodelsko fotografsko obrt na naslovu Zg. Karlovec 13 v Škofji Loki, štampljaka fotografa Janka Šelhausa (1934).

Edijeva starša sta se leta 1929 zaradi nenaklonjenosti in preganjanja oblasti odločila, da se v Jugoslavijo izselita tudi sama. Njuna pot pa se je v Jugoslaviji ločila: mama Julijana je odšla k sestri Pepi v Škofjo Loko, oče pa je, ker je bila mama le priučena fotografinja, na svoje ime na občini v Škofji Loki prijavil fotografsko obrt,² ki jo je opravljala mama, sam pa odšel v Zagreb, kjer se mu je ponudila priložnost za delo na Vlaški ulici št. 76. Tu je bil že uveljavljeni Foto studio Jadran, kjer je uspel tudi on. Mama Julijana, ki je kot fotografinja najprej delala na

¹ Vse fotografije in dokumente hrani Muzej novejšje zgodovine Slovenije.

² Iz Obrtnega lista, izdanega na Občini Škofja Loka, dne 9. 4. 1929, je razvidno, da je Janko Šelhaus dne 18. 3. 1929 prijavil rokodelsko fotografsko obrt na naslovu Zg. Karlovec 13 (danes Poljanska cesta).

naslovu Zg. Karlovec 13 (danes Poljanska cesta), je leta 1934 začela z gradnjo hiše na naslovu Novo predmestje 22, danes Kidričeva cesta 4, in se po končanju hiše vanjo preselila. Ko je 23. 9. 1937 naredila mojstrski izpit za fotografinjo, jo je mož Janko naslednje leto na občini prijavil kot samostojno poslovođkinjo za fotografsko obrt.³

Od osnovne šole do poklicnega fotografa

Edi je v Šentvidu v šolskem letu 1929/1930 končal osnovno šolo in se nato v Škofjovih zavodih vpisal na klasično gimnazijo; končal je dva razreda. Z bratom sta nato šla za eno leto v Zavod salezijancev na Rakovniku, obiskovala sta 3. državno gimnazijo. Edija, ki je moral šolanje zaradi težke pljučne bolezni opustiti, je mama vzela k sebi v Škofjo Loko, kjer je okrevail in ji začel pomagati v ateljeju. Starša sta se namreč odločila, da naj tudi on postane fotograf. Prvo samostojno fotografijo je naredil pri dvanajstih letih, ko je moral v mamini odsotnosti s težkim ateljejskim fotoaparatom na steklene plošče formata 10 x 15 cm posneti mlado birmanko. Že v teh letih je pokazal smisel za fotografiranje bolj živahnih motivov – tisti statični v ateljeju ga namreč niso preveč veselili. Ta njegov smisel pa je nekoč, ko je hotel fotografirati mamino delavnico v plamenih, namesto da bi reševal, kar se je reševati dalo, šokiral mamo in sosedo.

Mama Julijana je bila podjetna, želela je posnemati ljubljanske fotografe, ki so z modernimi fotoaparati leica fotografirali naključne sprehajalce v Tivoliju in s tem služili denar. Tudi ona je kupila leico in podobno nalogo naložila Ediju. Tako je Edi na Mestnem trgu v Škofji Loki fotografiral mimoidoče in jim nato izročail listke z napisom: *Pravkar ste bili fotografirani. Fotografijo lahko dvignete v trgovini* ... Sčasoma je pridobil izkušnje, njegove fotografije so bile vedno boljše. Mama mu je zaupala vedno bolj zahtevne naloge, že pri 15. letih je fotografiral veliko gruntarsko poroko na Jarčjem Brdu nad Škofjo Loko. S svojo takratno opremo, z lesenim fotoaparatom formata 28 x 24 cm, tam ni mogel posneti zanimivega dogajanja, kot sta npr. šranganje ali čustveno slovo neveste od domačih; na plošče je lahko posnel le zunanjo skupinsko fotografijo, pa še to takrat, ko je to določil starešina.

V ateljeju pri mami je Edi spoznal nekaj odličnih pomočnikov, bodočih fotografov, ki so se pri njej učili ali bili zaposleni, med njimi Aleksandra (Sandija) Jesenovca, rojenega v Puštalu pri Škofji Loki, Rudija Vavpotiča in Riharda Mlekuža. Z njimi se je srečeval tudi pozneje, tako med vojno kot po njej. Šelhaus je svoje začetno pri mami pridobljeno fotografsko znanje izpopolnjeval še pri očetu v Zagrebu, kjer je med 1. 11. 1933 in 1. 11. 1935 preživel drugo polovico vajeniške dobe.⁴ Oče je imel nekaj odličnih pomočnikov in Edi se je naučil dobro

3 To je razvidno iz Odloka z dne 8. 3. 1938; dne 26. 2. 1938 je bila na občino dana prijava prenosa sedeža obrti na naslov: Novo predmestje 22, danes Kidričeva c. 4 (dokument z dne 7. 3. 1938). Glej tudi: Štukl, *Knjiga hiš*. 1, str. 8 in Štukl, Prispevek k zgodovini fotografov, str. 123.

4 Podatek v Poslovni knjižici Edija Šelhaus (hrani Muzej novejšje zgodovine Slovenije).

fotografirati, retuširati in obvladovati še druge skrivnosti dela v laboratoriju. Pomočniški strokovni izpit je naredil 7. 10. 1937 pri Zbornici za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani. V komisiji je bil tudi znani predvojni fotograf Josip Pogačnik, pri katerem je izpit malo prej opravila tudi Šelhausova mama Julijana.⁵

Šelhaus se je nato zaposlil pri mami,⁶ a se je zaradi svoje avanturistične žilice odločil, da bo šel malo po svetu in pogledal, kako se fotografiranja lotevajo drugi mojstri. Leta 1939 je dobil poziv k vojakom – pravzaprav je dobil en poziv iz Železnikov, od koder je bil oče, drugega pa iz Ajdovščine, mamine domovinske občine, ki je bila takrat pod Italijo; odločil se je za Jugoslavijo. Poslali so ga v Skopje, kamor so pošiljali fante z nemškimi priimki ali pa tiste, ki so bili tja poslani kazensko. Po običajnem trimesečnem »kaplarskem drilu« je bil dodeljen za fotografa v fotosekcijo pri letalstvu starojugoslovanske vojske (3. vazduhoplovna baza). Marca 1941 je hudo zbolel za vnetjem rebrne mreže, po težki operaciji v vojaški bolnici v Skopju so ga kot trajno nesposobnega za vojaško službo poslali domov v Škofjo Loko, kjer je po ponovno okreval pri mami.

Šelhaus med 2. svetovno vojno

Ob začetku 2. svetovne vojne je pomagal mami v ateljeju. V tem času so pri njih naskrivaj izdelovali tudi kopije fotografij, ki so jih v atelje prinašali sovražnikovi vojaki, med drugim Luksemburžani, ki pa Nemcem niso bili naklonjeni. O tem sta pripovedovala tako Šelhaus kot Sandi Jesenovec.⁷ Po prejetju poziva v nemško vojsko v začetku leta 1943 se je Šelhaus odločil, da ne bo šel po poti svojega brata, ki je bil mobiliziran v nemško vojsko in se je že boril na vzhodni fronti. Pridružil se je partizanom, in sicer Loški četi Kranjskega bataljona. S sabo je vzel tudi fotoaparatus na meh in filme, a z njimi ni imel sreče. Prve posnetke je izgubil na neki kmetiji pod Križno Goro, tudi naslednji, posneti v Crngrobu na romarski dan, so za vedno izgubljeni, saj jih je, shranjene v kovinsko škatlo, zakopal pod neko drevo, a jih pozneje ni več našel. Sploh pa je bilo fotografiranje skoraj povsem prepovedano, potrebno je bilo veliko previdnosti, da fotografije ne bi prišle v roke sovražniku, zato je fotoaparat vrnil mami.

Potem ko si je na Gorenjskem hudo poškodoval glavo, je po okrevanju pešačil v Belo krajino, da bi ga tu s partizanskega letališča prepeljali v Bari. A po srečnem naključju se je pridružil partizanski fotosekciji SNOS in postal vojni fotoreporter. Prehodel je kraje na Kočevskem, v dolini Kolpe, Beli krajini in na Notranjskem, delno na Dolenjskem, vse do Primorske. Skušal je posneti življenje v zaledju, vse, kar se je dogajalo v teh odročnih, zapuščenih vaseh, kjer je večinoma naletel le na

5 Julijana je mojstrski izpit pri Zbornici za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani opravila 23. 9. 1937.

6 Zaposlen med 8. 10. 1937 in 14. 4. 1939 (podatek v Poslovni knjižici Edija Šelhausa).

7 Ustno pričevanje Sandija Jesenovca, 21. 11. 2011 (hrani Muzej novejšje zgodovine Slovenije). Jesenovec je leta 2006 Muzeju novejšje zgodovine Slovenije predal 2506 fotografij iz vojnega in povojnega časa, med njimi originalne fotografije, ki jih je med 2. svetovno vojno pri Šelhausovih izdelal v dvojniku.

ženske, otroke in starčke. V krajih, ki jih je obiskal, so nastali nepozabni in dragoceni posnetki, verodostojni pričevalci dogajanja v težkih vojnih časih. V Travi na Kočevskem je poiskal tudi mamino znanko, partizansko učiteljico Nado Vreček, doma iz Škofje Loke, ter z njo in njenimi učenci ustvaril zgodovinski posnetek, edinstveno čestitko Titu: v snegu so se namreč postavili tako, da so izpisali besedo Tito. Učiteljica Nada je bila med tistimi, ki so mu bili vse življenje najbolj pri srcu, po vojni jo je večkrat obiskal ter o njej posnel svojo najdaljšo fotozgodbo.

Konec vojne in tržaško obdobje

Kmalu po koncu 2. svetovne vojne so pri slovenski vladi ustanovili Urad za informiranje, kjer so si Šelhaus in drugi fotoreporterji uredili fotodelavnico. Dobili so nalogo, da po vsej Sloveniji fotografirajo razne dogodke, obnovo domovine, udarniško delo ipd. Šelhausu so dodelili tudi novo motorno kolo, 500-kubično italijansko gilero.

*In kam naj se odpeljem najprej, če ne v Škofjo Loko, od koder sem pred leti odšel v hribe? Pripeljati se zdaj na Mestni trg s tako uglednim vozilom – kakšno zadoščenje! S kolegom fotoreporterjem Slavkom, ki je prisedel, sva zdrvela proti komaj osvobojeni Loki. Ko prispeva do gostilne na Plevni, že izza ovinka zagledam našo hišo, na cesti pa postavo, ki je ne bi mogel zgrešiti niti opolnoči – mamo. Prepričan sem bil, da je še vedno v nemškem taborišču na prisilnem delu. Planil sem k njej in jo dvignil v zrak, oba sva zajokala. Potem mi je povedala, da je tik pred koncem vojne med bombardiranjem pobegnila in se skrivala pri sestri Pepi v Loki. Vsak dan me je hodila na cesto čakati, dokler me le ni dočakala.*⁸

Potem ko se je Šelhaus s fotoaparatom podal po Sloveniji in jo, kot je zapisal, prekriziral po dolgem in počez ter fotografiral predvsem obnovo porušenih krajev, hiš in prog, udarniško delo, zborovanja in mitinge, razne prireditve ter kongrese, so v Ljubljani ustanavljali Državno filmsko podjetje. Eden od ustanoviteljev in njegov poznejši vodja France Brenk je povabil Edija, naj se priključi filmskim zanesenjacom. Priskrbeli so mu kamero kinamo in ga seznanili z osnovami sedme umetnosti. Ko so iz Trsta, ki je bil pod zavezniško vojaško upravo, začele prihajati vesti o napetostih, tam pa ni bilo jugoslovanskega ali slovenskega snemalca, so se v Filmskem podjetju DFJ, direkciji za Slovenijo, odločili, da tja pošljejo Edija Šelhausa. Njegova naloga je bila snemati in fotografirati na območju cone A, posneto gradivo pa dostavljati za slovenski *Filmski obzornik* in jugoslovanske *Filmske novosti*.

Med tistimi, ki so Šelhausu pomagali, da je med nevarnim delom filmskega snemalca gradivo varno prispelo na cilj, saj ga je policija neprestano ovirala, ga večkrat aretirala in pretepla, je bila mlada Nives Jenko, ki jo je Šelhaus leta 1946 spoznal pri Sv. Ani. Z njo se je 20. 10. 1947 poročil, na poročni dan sta obiskala tudi mamo v Škofji Loki. Žal sta zakonsko srečo uživala le dve leti, saj je Nives zaradi težke bolezni umrla že leta 1949, prav na svoj 21. rojstni dan.

⁸ Šelhaus, *Fotoreporter*, str. 76.

V zasneženi Škofji Loki, februar 1958. (foto: Edi Šelhaus)

Učenci iz osnovnih šol iz Škofje Loke, Reteč in Gabrka so se na športnem dnevu pomerili v smučanju, februar 1958. (foto: Edi Šelhaus)

Po resoluciji informbiroja junija 1948 se je Šelhaus izrecno zaradi solidarnosti s pristaniškimi delavci, ki so mu velikokrat pomagali, tako kot oni opredelil za Stalina, zaradi tega pa si je nakopal precej težav – moral je vrniti kamero in ni smel več delati za *Primorski dnevnik*. V Jugoslavijo se ni mogel vrniti, ker ga je tam čakala aretacija, tako da se je moral znajti drugače. Odločil se je, da postane priložnostni fotograf. Naneslo je, da je spoznal Egona Piščanca iz vasi Piščanci pri Trstu, ki ga je fotografija prav tako zanimala in je Ediju naredil veliko uslugo s tem, da je s svojimi dokumenti – Edi ni imel dovoljenja za delo – v središču Trsta odprl fotoatelj Foto Edi; skupaj sta fotografirala poroke, pogrebe, portrete za dokumente, največ Slovincem.

Leta 1954, ko je Trst pripadel Italiji, so Šelhausu poklicali na policijo in mu povedali, da je nezaželen. Čeprav se je drugič poročil in imel majhnega otroka, je vedel, da v Trstu ne more ostati, saj mu maja 1955 na policijskem komisariatu niso hoteli več podaljšati dovoljenja za bivanje. Oddahnil si je, ko je zvedel, da so se napetosti med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo po srečanju Tita in Hruščova v Beogradu otoplile. Močno je upal, da zanj, nekdanjega informbirojevca, v Jugoslaviji ni več nevarnosti aretacije. Odločil se je, da odide k mami v Škofjo Loko. Ko je spet objel mamo, sta bila oba presrečna. Še zlasti si lahko predstavljamo zadovoljstvo mame Julijane, saj je bila prepričana, da se bo njen sin sedaj umiril, ji pomagal pri delu in prevzel fotografsko delavnico.⁹ Sprva se je zdelo, da bo res tako, saj ji je Edi pomagal pri fotografiranju strank, a kmalu ga je začelo dolgočasiti, da je moral ljudem iz dneva v dan ponavljati, naj se nasmehnejo, naj se ne premaknejo in podobno.

Fotoreporter v Sloveniji, s poudarkom na Škofji Loki

Ne, Šelhausu to res ni dišalo, saj je v Trstu opravljal povsem drugačno delo. Odločil se je, da si poišče delo fotoreporterja. V časopisnem podjetju Slovenski poročevalec so ga z njegovim fotoaparatom leica z veseljem sprejeli, še zlasti pa so bili veseli starega fiata 110, ki ga je pripeljal iz Trsta. Januarja 1958 je tako postal eden od fotoreporterjev v Sloveniji. Prva reportaža z njegovimi posnetki, objavljena 11. 1. 1958 v *Slovenskem poročevalcu*, je bila naslovljena *Po stezah partizanske Jelovice*. V časopisu je bilo že na prvi strani objavljenih več njegovih fotografij o dogodku, kar se je zgodilo poredkoma, in to je bil dokaz, da je uspešno prestal preizkus. Tudi nadaljeval je uspešno. Že iz Trsta je bil navajen delati hitro in samoiniciativno, zato je velikokrat že zgodaj zjutraj na poti v službo iz Škofje Loke do Ljubljane naredil dovolj zanimivih posnetkov za ves dan – na sejo sredi dneva so namreč fotoreporterji morali prinesli fotografije aktualnih dogodkov tistega dne.

Tako je npr. v Škofji Loki posnel zgodnje pluzenje snega s konji in potnike, ki so iz zametov porivali avtobus. V Škofji Loki in njeni okolici je prav v letih 1958 in

⁹ Julijana je svojo obrt v Škofji Loki odjavila leta 1961. Glej: Štukl, Prispevek k zgodovini fotografrov, str. 123.

Prevoz lubja iz podjetja Jelovica za potrebe usnjarskega podjetja Koteks Tobus. Voznik na drugem vozu je Anton Hafner iz Škofje Loke, Škofja Loka, april 1958. *(foto: Edi Šelhaus)*

Kolesarska dirka,
julij 1959 – kolesarji
na Mestnem trgu.
(foto: Edi Šelhaus)

1959 naredil veliko posnetkov, več kot 1 000, tudi zaradi tega, ker je še vedno stanoval pri mami. Zabeležil je panorame Škofje Loke, vsakdanji utrip, promet, razne dogodke, proslave, npr. za prvomajski praznik, praznik borca in izseljeniške piknike, proslave obletnice ustanovitve Prešernove brigade, otvoritve trgovin, avtobusne postaje, osnovnih šol, odkritja spomenikov in spominskih plošč, avto-moto dirke, prizore ob zaključku šol, npr. predajo ključa, motive s kopališča v Puštalu, nogometne tekme in druge športne prireditve, dogajanja ter razstave na loškem gradu, prizore iz podjetij, delavce in kmete pri delu, zanimive osebnosti, slikarske kolonije, dogajanja na Mestnem trgu, motive v okolici Škofje Loke kot tudi v krajih v Poljanski in Selški dolini. Ko je *Slovenski poročevalec* nehal izhajati in se s časopisom *Ljudska pravica* združil v časopis *Delo*, je bila prva fotografija na prvi strani v prvi številki *Dela*, ki je izšla 1. 5. 1959, prav Šelhausova in prikazuje ljudi, ki se vzpenjajo nad Vincarji v Škofji Loki na proslavo ob prazniku dela.

Tudi po letu 1961, ko se je, tako kot mama, ki je leta 1961 prenehala z delom fotografiranje, preselil v Ljubljano, kjer si je ustvaril družino, se je po službeni dolžnosti in tudi privatno pogosto vračal v Škofjo Loko ter tu s fotoaparatom še naprej dokumentiral dogodke in zanimivosti. V Škofji Loki je imel tudi sorodnike, znance in družinske prijatelje, med drugimi je prijateljeval z družino Furlan, ki ima v svojih družinskih albumih shranjeno marsikatero njegovo fotografijo.

Med januarjem 1958 in upokojitvijo konec leta 1972 je bil Šelhaus neprestano na lovu za aktualnimi in zanimivimi dogodki v Sloveniji, nekdanji Jugoslaviji ter tujini. Veliko njegovih posnetkov, tudi iz Škofje Loke in okolice, je bilo objavljenih kot ilustracija k novicam in prispevkom v časopisih ali reportažah, predvsem v *Slovenskem poročevalcu*, *Delu* in tedniku *Tovariš*. Reportaža o njegovem stricu Grogi, ki je vodil prvo partizansko bolnišnico Golnik v Poljanski dolini, je bila prva, za katero je tudi besedilo napisal sam, objavljena pa je bila že leta 1965.¹⁰ Že takrat se je pokazalo, da ima tudi smisel za pisanje v novinarskem zanimivem slogu, ki zelo pritegne bralca.

Med reportažami v *Tovarišu* naj omenimo zanimivo reportažo o dveh izmed najstarejših šoferjev v Sloveniji, Kranjčanu Janku Roglju, sicer izseljencu iz ZDA, ki je prišel na 3-dnevni obisk k Škofjeločanu Tonetu Ješetju.¹¹ Bila sta med prvimi slovenskimi poklicnimi šoferji, ki sta se izšolala leta 1912 – Ješe v Pardubicah na Češkem. Ješe je v Škofji Loki pri novi Avto zvezi Škofja Loka – kolodvor kot prvi šofer vozil avtobus sauer, na katerega so bili Škofjeločani zelo ponosni, saj je bilo to prvo tako vozilo na Gorenjskem, a žal je vozil le do začetka 1. svetovne vojne, saj so nato avtobus in šoferja mobilizirali. Ješe je po 1. svetovni vojni v Škofji Loki ustanovil svoje avtoprevoznništvo.

¹⁰ Šelhaus, Gropa in njegova bolnišnica, str. 5.

¹¹ Ko so avtomobile popravljali še kovači, str. 50–53.

Na poti na proslavo, nad Vincarji v Škofji Loki, jeseni 1958. Druga z desne Mima Balderman, nekdanja sokolica. (foto: Edi Šelhaus)

Srečanje dveh izmed najstarejših šoferjev, Janka Roglja, izseljenca iz ZDA (na levi), in Toneta Ješeta (desni) iz Škofje Loke na avtobusni postaji v Škofji Loki, 1963. (foto: Edi Šelhaus)

Fotoreporter v copatah

Tudi po upokojitvi (konec leta 1972) Šelhaus ni miroval in je prispeval številne fotografije za razne časopise, revije, objavljati jih je tudi v knjigah; teh je sam ali v soavtorstvu izdal kar deset. Šelhaus se je kot *fotoreporter v copatah*, kot se je sam imenoval, tako s fotografijami kot pisano besedo posvečal raznim temam – posebej rad je fotografiral osebnosti in dogodke iz športa, živali in otroke, znan je tudi po posnetkih rešenih zavezniških letalcev, o katerih je napisal kar štiri knjige, in po posnetkih t. i. fotohumorja, saj je kmalu po upokojitvi prišel na zanimivo idejo – v svojem bogatem fotoarhivu je poiskal zanimive posnetke veselih dogodkov in jih nosil v uredništvo tednika *Pavliha*. Dokler je zmogel, je redno obiskoval posebej Trst, svoj rodni Podkraj in Škofjo Loko ter druge kraje, ki so mu ostali v lepem spominu.

Za delo Edija Šelhausa so posebej značilne fotozgodbe, saj se je za mnoge osebe in celo za živali, ki jih je srečal in zabeležil s fotoaparatom, zanimal še naprej, spremljal njihove usode, se vračal k njim ter beležil pomembne in zanimive trenutke v zvezi z njimi.

Fotografski opus Edija Šelhausa v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije

Fotografski opus Edija Šelhausa je zelo obsežen in pomemben. V Muzeju novejšje zgodovine Slovenije smo mu hvaležni, da nam je podaril in zaupal svoj povojni fond. Njegov opus, ki ga ocenjujemo na okrog 160 000 posnetkov, muzej hrani kar v štirih fotografskih zbirkah: v *Zbirki fotografij iz 2. svetovne vojne*, *Zbirki Foto Slovenija iz časa po 2. svetovni vojni*, *Zbirki Delovih fotoreporterjev* in osnovni *Šelhausovi zbirki*.

Ob tem moramo poudariti, da je posebej ta zadnji, povojni Šelhausov fond izredno zahteven za obdelavo, kar je priznal tudi sam. Zavedal se je, da deloma zaradi obremenjenosti dostikrat ni zapisal podatkov o posnetkih, zato je bila njegova pomoč v času med letom 2000, ko je podaril gradivo, do njegove smrti leta 2011 nenadomestljiva, saj bi brez njegovih podatkov in zgodb o fotografijah mnoge ostale neznane. Žal pa je Šelhaus zaradi osebnih potreb, ko je svoje fotografije vključeval v svoje knjige in prispevke, mnoge filme tudi razrezal na koščke in jih razporedil v mnoge kuverte in podatki so se tako izgubili. Mnogi filmi so ne le brez podatkov, ampak tudi pomešani med seboj, tako časovno kot vsebinsko. Tako je za sestavljanje celote in dokumentiranje potrebno mnogo truda in časa, predvsem brskanja po časopisih, Šelhausovih knjigah, prispevkih in drugih virih, nepogrešljivo je tudi sodelovanje s poznavalci raznih strok. Tako so mi pri dokumentiranju posnetkov iz Škofje Loke in okolice poleg Edija Šelhausa v času, ko sem z njim še osebno sodelovala, pomagal predvsem Ivo Vraničar, moj nekdanji sodelavec in vodja fototeke v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije, ter nekatere

Odkritje spomenika (avtor Jakob Savinšek) pisatelju Ivanu Tavčarju na Visokem (13. 10. 1957). Šesti z desne je John H. Thatcher iz ZDA, Tavčarjev sorodnik in financer spomenika. (foto: Edi Šelhaus)

*Gaudeamus
igitur*
z maturanti
škofjeloške
gimnazije,
Škofja Loka, 1958.
(foto: Edi Šelhaus)

stranke iz Škofje Loke in okolice, ki so se na muzej obračale zaradi fotografij. Vsem sem za pomoč izredno hvaležna.

Mnoge Šelhausove fotografije so bile že na raznih razstavah, objavljene v mnogih publikacijah in različnih medijih, o njem je bil med drugim posnet tudi dokumentarni film.¹² Brez dvoma je Šelhaus pomemben predstavnik slovenske dokumentarne fotografije prejšnjega stoletja. Mnoge nagrade in priznanja pričajo o pomembnosti dela, ki ga je opravil v času dolgega in aktivnega življenja; med njimi Petkova nagrada za življenjsko delo (1973), Tomšičeva nagrada za življenjsko delo (1979) in nagrada Darka Bratine (2005) za njegov prispevek filmskega snemalca na Tržaškem v letih 1945–1948.

Zaključek

Tako kot imajo Edija Šelhausa malo za svojega tudi v Trstu, kot je priznan kot pomemben slovenski fotoreporter, tako je obenem tudi eden od pomembnih fotoreporterjev Škofje Loke, ki je zabeležil mnoge dogodke in motive iz Škofje Loke in njene okolice. Obenem sem ponosna tudi sama, da sem ga imela priložnost osebno spoznati, obdelovati njegov fond v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije, z njim sodelovati kar nekaj let in v tem času in po njegovi smrti v sodelovanju z njim in s sodelavci iz njegovega fonda pripraviti devet tematskih razstav in pregledno razstavo s katalogom ob 100-letnici njegovega rojstva.¹³ Veseli me tudi, da je v sodelovanju Muzeja novejšje zgodovine Slovenije z Loškim muzejem Škofja Loka leta 2007 nastala razstava fotografij z naslovom *Edi Šelhaus in Škofja Loka*, predstavljena v loškem muzeju, ki je zelo pritegnila pozornost javnosti, predvsem prebivalcev Škofje Loke in okolice. Ponovno je bil izbor Šelhausovih fotografij na ogled v loškem muzeju Škofja Loka v letu 2021 v okviru razstave *Foto Loka*, kar je dokaz, da tudi Loški muzej in Škofja Loka cenita Šelhausovo delo in ga imata za pomembnega fotoreporterja in fotografa.

Ne nazadnje sem vesela zato, da sem ob koncu svoje službene poti tudi sama pristala v Škofji Loki, ki mi je prirasla k srcu, tudi zaradi Edija Šelhausa in njegovih tako zanimivih in posebnih fotografij.

VIRI:

Gruden, Jurij: *Edi Šelhaus : Bil sem zraven*. Ljubljana : Arsmedia, 2007. [Celovečerni dokumentarni film]

Jesenovec, Aleksander: Ustno pričevanje, 21. 11. 2011 (Muzej novejšje zgodovine Slovenije).
Šelhaus, Edi: Ustna pričevanja, 2000–2010 (Muzej novejšje zgodovine Slovenije).

LITERATURA:

Brenk, France: Slovenski NOB film. V: *Dokumenti Slovenskega gledališkega in filmskega muzeja*, letn. 15, št. 32. Ljubljana : Slovenski gledališki in filmski muzej, 1979, str. 30–37.

¹² Gruden, *Edi Šelhaus : Bil sem zraven*.

¹³ Šparovec, *Edi Šelhaus : retrospektiva*.

Sneguljčica, gledališka predstava (1960) v gledališču v Škofji Loki. Spredaj z desne sedi sedem palčkov: Fedja Vraničar, Ivo Vraničar, Janez Gašperšič, Andraž Guzelj - Krevs, Poldka Štiglic, režiserka, Jože Oblak, Janez Gosar in Rudi Finžgar. Stojijo: druga z desne: Zvezdana Zadnik, šepetalka, v sredi Judita Garjol, Sneguljčica, in Andrej Djordjevič, kraljevič, na levi Ivanka Oblak, zlobna kraljica. (foto: Edi Šelhaus)

Selitev Julijane Šelhaus iz hiše na Kidričevi 4 v Škofji Loki (1961). Z leve: neznan, Julijana Šelhaus, Ludvik Furlan s hčerko Miro, Justi Lužovec in Jožefa (Pepa) Oblak. (foto: Edi Šelhaus)

- Ko so avtomobile popravljali še kovači. V: *Tovariš : ilustrirana revija*, letn. 19, št. 2, Ljubljana : Delo, 1963, str. 50–53.
- Šelhaus, Edi: *Fotoreporter*. Ljubljana : Borec, 1982, 350 str.
- Šelhaus, Edi: *Fotoreporter v copatah : Včeraj, danes, jutri : Konec tisočletja, obračun stoletja*. (neobjavljeni vezani ilustrirani tipkopis, 29. 5. 2000–1. 1. 2001).
- Šelhaus, Edi: Gropa in njegova bolnišnica. V: *Tedenska tribuna : TT* letn. 2, št. 5, Ljubljana : Delo, 1965, str. 5.
- Šparovec, Jožica: *Edi Šelhaus : retrospektiva*. Ljubljana : Muzej novejšje zgodovine Slovenije, [2019].
- Štukl, France: *Knjiga hiš v Škofji Loki. 1, Predmestja Karlovec, Trata, Studenec, Kapucinsko predmestje*. Škofja Loka : Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1981, str. 61, 83–84.
- Štukl, France: Prispevek k zgodovini fotografov v Škofji Loki. V: *Loški razgledi* 38, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1991, str. 123–125.

Summary

Škofja Loka through the eyes of photojournalist Edi Šelhaus

The article discusses how the famous Slovene photojournalist Edi Šelhaus is connected to Škofja Loka with his varied and rich life and important work. The article presents his interesting life path, which shaped him into an excellent and renowned photojournalist. His parents, both photographers, made an important contribution to this, especially his mother Julijana, who left Trieste with her husband in 1929 and moved to Škofja Loka, where her sister already lived. Until 1961, she had photo studios here and worked as a photographer, with the help of her son Edi, who spent several years in Loka. Especially when he was employed by the newspapers Slovenski poročevalec and Delo (between 1958 and 1973) and lived in Škofja Loka until 1961, he took many photographs in Loka and its surroundings and recorded the daily pulse and various events by which he preserved the memory of life in this part of Slovenia in the second half of the 20th century, thus making an important contribution to documenting Slovene history. He remained attached to Škofja Loka all his life and returned to it. His rich photographic opus from the period from World War II to the beginning of the 21st century is kept in the National Museum of Contemporary History, since Edi Šelhaus donated his post-war photographic opus to the museum in 2000. The National Museum of Contemporary History has created several exhibitions, including a comprehensive exhibition with a catalogue and, in cooperation with the Loka Museum of Škofja Loka in 2007, also the exhibition Edi Šelhaus and Škofja Loka, presented at Loka Museum. Šelhaus' Loka photographs were also on display again in 2021.

Blaž Demšar (1903–1981), izdelovalec godal in goslar

Ob 40-letnici smrti in prihajajoči 120-letnici rojstva

Pri izdelavi violin moraš imeti spretno roko, prefinjen občutek in izdeluješ lahko dobre inštrumente le, če to delaš z veliko ljubeznijo.

Maksimilijan Skalar (1908–1997)

Če želite narediti kakovostno violino, to pomeni isto, kot dobro igrati inštrument. Potrebna so leta prakse, da spoznaš les, njegovo obdelovanje, njegove fizične karakteristike. Kako narediti violino, je zapisano, nikjer pa ni zapisano, kako narediti dober ton. Zapisa o tem ne moremo prebrati niti kupiti, ta znanja so ostala v Italiji. Po svetu različni goslarji že 200 let iščemo ta recept, ki bi nam pomagal ustvariti odlične violine, primerljive s starimi italijanskimi.

Vilim Demšar (1937–2017)

Izvleček

Blaž Demšar (1903–1981), najboljši slovenski goslar, je bil rojen v Selcih v Selški dolini. Po ljudski osnovni šoli v Selcih se je v Škofji Loki pri mizarškem mojstru Ivanu Peternelju (Kržajušu) izučil za mizarja; deloval je doma in še v nekaterih drugih slovenskih krajih, sosednji Hrvaški in nazadnje pristal v Sarajevu, kjer je živel kar 12 let (1926–1938). Tu je naredil prve violine (okrog 60), se leta 1938 vrnil v Ljubljano in nadaljeval kariero goslarja, ki jo je vse do svoje smrti razvil do mednarodne uveljavitve. Bil je najboljši slovenski goslar, njegove demšarice pa so in še zvene v rokah nekaterih najboljših slovenskih in tujih godalcev. Goslarstvo je razvil na raven umetniškega oblikovanja. Za svoje inštrumente je dobil priznanja doma in v tujini. Še več, njegovo znanje se je nadaljevalo prek sina Vilima Demšarja do Blaža Demšarja ml., vnuka (prvega) Blaža Demšarja, v Goslarstvu Demšar v Ljubljani.
Ključne besede: Selca, Škofja Loka, mizar, Sarajevo, violina, Ljubljana, demšarica, Blaž Demšar ml.

Abstract

Blaž Demšar (1903–1981), violin maker and violinist. On the 40th anniversary of his death and the upcoming 120th anniversary of his birth

Blaž Demšar (1903–1981), Slovenia's best violin maker and violinist, was born in Selce in the Selška valley. After public primary school in Selce, he trained as a carpenter in Škofja Loka with the master carpenter Ivan Peternefj (Kržajuš); he worked at home and in some other Slovene places, neighbouring Croatia, and finally arrived in Sarajevo, where he lived for 12 years (1926–1938). Here he made his first violins (around 60), returned to Ljubljana in 1938 and continued his career as a violin maker, which he developed until his death, achieving international recognition. He was the best Slovene violin maker, and his violins still sound in the hands of some of the best Slovene and foreign string players. He developed violin making to the level of artistic design. He received accolades for his instruments at home and abroad. Moreover, his knowledge continued through his son Vilim Demšar to Blaž Demšar Jr., grandson of (the first) Blaž Demšar at Demšar Goslarstvo in Ljubljana.

Keywords: Selca, Škofja Loka, carpenter, Sarajevo, violin, Ljubljana, violin maker, Blaž Demšar Jr.

Uvod

Glasbo, najbolj čarobno od vseh umetnosti, proizvajajo glasbeni inštrumenti in glasovi. Zato je pomen glasbilarstva za glasbeno poustvarjalnost in tudi glasbeno ustvarjanje nesporno zelo velik. Pomembna veja glasbilarstva je goslarstvo kot se imenujejo izdelava, popravilo in restavriranje godalnih inštrumentov (violina, viola, violončelo in kontrabas) ter brenkal. Ta dejavnost je dosegla vrh v dobi baroka v Italiji. Tukaj so bili glavni mojstri in inštrumenti cremonskih mojstrov iz rodbin Amati, Stradivari, Guarneri idr.; najslavnejša med njimi sta zagotovo Antonio Stradivari (1644–1737) in Giuseppe Guarneri del Gesù (1698–1744). Odlični goslarji so takrat delovali tudi v drugih italijanskih mestih: Benetkah, Brescii, Milanu, Neaplju, Piacenzi, Torinu idr.

Goslarstvo je plemenita obrt, občutljiva in zahtevna, neredko v rodbini dedna. Lahko postane pravo umetniško delo, če v goslarju zažari iskra, ki iz obrtnika naredi umetnika. Lahko pa preide v industrijsko, serijsko proizvodnjo in mehanizacijo dela. Goslarjeva naloga je, da izdelava inštrument, ki je lep kot predmet in ima, kar je bistveno, lep, nežen, a poln in dovolj prodoren ton. Kaj odloča o tem, tonu inštrumenta in njegovi kakovosti, pa je vprašanje, ki nanj vse do danes ni povsem jasnega in zanesljivega odgovora, čeprav na splošno lahko rečemo, da je ton odvisen od kakovosti materiala, tj. lesa, kakovosti konstrukcije in izdelave. Poleg tega so godala predmeti, ki živijo svoje lastno, za nas še vedno tudi nekoliko skrivnostno življenje. Živijo desetletja in stoletja, njihov ton pa z leti zori in dozori ter postane, če je bil že na začetku dober, s časom še boljši, najboljši.

Slovensko goslarstvo je raslo iz potreb glasbenega življenja. Spodbude mu je dajalo muziciranje na cerkvenih korih, v plemiških salonih, meščanskih hišah, filharmoničnih združenjih, seveda tudi glasbeno izobraževanje.

Preučevanje zgodovine izdelovanja inštrumentov in posameznih izdelovalcev na Slovenskem nima dolge tradicije. Na ta del glasbene preteklosti je strokovno in ostalo zainteresirano javnost prvi opozoril dr. Josip Mantuani (1860–1933)¹ ob 60-letnici ljubljanske Glasbene matice (1932), ki je ob tej priložnosti v Narodnem domu v Ljubljani organizirala in priredila veliko razstavo *Razvoj glasbe pri Slovencih*. Na njej so bili z izdelki predstavljeni tudi nekateri starejši in sodobni domači izdelovalci (glasbenih) inštrumentov.²

Prvi znani goslar na Slovenskem je deloval v Ljubljani konec 17. stol. v času, ko je v patricijih³ kranjske prestolnice dozorevala zamisel o Academii Philharmonicorum Labacensium. Njegovega imena ne poznamo, vemo samo to, da je izdeloval in popravljaj lutnje. Prvi z imenom znani slovenski goslarji so iz druge polovice 18. stol. in Italiji najbližjega dela Slovenije. To so Gabrijel Lukas, v Italiji izučeni Idričjan, ki je deloval v osemdesetih letih 18. stol. in se je zgledoval pri cremonskem mojstru Nicoli Amatiju, Matija Lukežič, prav tako Idričjan, verjetno Lukasov učenec, in Anton Pelicon, ki je bil doma iz kraja Gabrje pri Sovodnjah, delavnico pa je imel v Gorici. Njegovo delo so nadaljevali kar štirje sinovi. Že v 19. stol. pa sodita tržaška mojstra Ivan Dolenc in njegov sin Josip.

Malo je znano, da se je z goslarstvom, vsaj posredno, ukvarjal tudi naš najslavnejši fizik Jožef Stefan (1835–1893), čeprav ne kot glasbenik in ne kot goslar. Na mednarodni glasbeni razstavi je na Dunaju (1892) predstavil violino, ki jo je sam izdelal.⁴ Verjetno ga je kot znanstvenika v okviru akustike zanimala problematika violinskega tona.⁵

Med letoma 1932–1941 je na Deželni slovenski tehnični srednji šoli v Ljubljani delovala Banovinska šola za glasbila. Ustanovili so jo, da bi izobraževala mlade goslarje in zavrla izvoz resonančnega lesa iz slovenskih gozdov v goslarske delavnice na Češkem in Saškem. Glasbene inštrumente, v glavnem violine, pa so nekateri glasbeniki izdelovali kar sami; med njimi tudi Ivan Karel Sancin (1893–1974), nekdanja druga violina znamenitega godalnega Kvarteta Zika,⁶ sicer pa še pedagog in

1 Muzikolog in umetnostni zgodovinar.

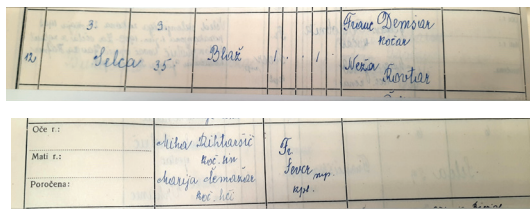
2 Med njimi še ne najdemo Blaža Demšarja, saj je bil takrat šele na sarajevskih začetkih svojega goslarstva; v Ljubljano se je vrnil štiri leta po tej razstavi in Mantuanijevem katalogu (1936); Kotler, *Izdelovalci glasbil na Slovenskem 1606–1918*, str. 123–152.

3 Pomembni meščani, aristokrati.

4 Klopčič, *Violina*, str. 81.

5 Kot raziskovalec na področju akustike je J. Stefan tudi določil hitrost zvoka v plinih in trdnih telesih. Leta 1885 je na Dunaju predsedoval mednarodni konferenci za *komorni ton* (435 Hz, tj. nihajev v sekundi), ki se je nato splošno uveljavil; *SBL*, str. 455.

6 Ustanovljen je bil 1920 v Ljubljani, in sicer iz članov opernega orkestra: Rihard Zika in Karel Sancin (violini), Ladislav Černy (viola) in Ladislav Zika (violončelo). Ker ansambel zaradi zasedenosti v Operi ni mogel koncertirati pogosteje, je svoje nastope omejeval na Ljubljano. Kljub temu se je zelo hitro uveljavil kot izvrsten komorni ansambel. Že čez dve leti (1922) se je zasedba osamosvojila in začela svojo bogato mednarodno kariero s sedežem v Pragi. Leta 1923 je violinista K. Sancina zamenjal Herbert Berger, leta 1929 pa L. Ziko Vaša Černy. Od leta 1930 je ansambel nastopal kot Praški godalni kvartet.

Prvi in drugi del izreza iz rojstne knjige župnije Selca z vpisom rojstva Blaža Demšarja.

(foto: Damijan Prošt in Rudi Rejc)

(1898–1944), bil je violist v orkestru ljubljanske Opere in baleta s podobnimi, vendar manjšimi dosežki.

Blaž Demšar, izdelovalec godal ali goslar, je bil rojen 3. 2. 1903 v Selcih (takratna) št. 35 (danes št. 50) v Selški dolini. Po domači ljudski šoli se je v Škofji Loki izučil za mizarja in po nekaj službah v Sloveniji (Škofja Loka, Jesenice in Ljubljana) leta 1928 začel v Sarajevu izdelovati prve violine. Povezal se je z muzikologom in izdelovalcem violin Bogdanom Milankovićem (1885–1966).⁸ Leta 1938 se je iz Sarajeva vrnil v Ljubljano in nadaljeval z izdelavo violin po Amatijevih in Stradivarijevih modelih ter svojih načrtih. Njegova godala (od violine, prek viole in violončela vse do kontrabasa) so še dandanes razširjena doma in v tujini. Delo Blaža Demšarja je nadaljeval Vilim (1937–2017), prvi od treh sinov, sedaj je obrt neposredno v lasti Blaževega vnuka in sina enega od Blaževih treh otrok, violončelista Stanka, Blaža Demšarja ml.; imenuje se Goslarstvo Demšar (1927 →). Godala, še posebej violine omenjenega ateljeja (vse od Blaža, prek Vilima pa do

skladatelj, ki se je med glasbenim študijem v Gradcu učil tudi goslarstva in – rojen v Trstu – svoje inštrumente signiral kot Joannes Karolus Tergestinus. Kasneje (1943) se je še enkrat pojavil v opusu Blaža Demšarja, ko mu je naročil novo violino. Sancin je bil z njo izredno zadovoljen, zato se mu je pisno zahvalil in poudaril kakovost izdelave inštrumenta.⁷ Omenimo še Avgusta Ivančiča

7 [...] Inštrument, ki ste mi ga zgradili po mojem naročilu zame osebno, je v vsakem pogledu uspel in sem tega dejstva odkritosrčno vesel! Ravno zato čutim dolžnost, da se Vam v tej obliki posebej zahvalim za izredno uspešno delo! Predvsem moram poudariti, da je violina že koj od početka odgovarjala povsem mojim zahtevam tako kot violinistu, tako tudi kot goslarju (namreč učil sem se goslarstva v prejšnjih letih z veliko vnemo pri mojstru Al. Palfnerju v Gradcu), kar vas bo gotovo zanimalo! Zato presojam vaše delo z vidika violinista in ob enem še kot goslarja in z veseljem ugotavljam, da Vaši izdelki, katere sem imel priliko v teku časa preizkusiti, so tako v pogledu skrbno izbranega lesa, kakovosti laka in najsrbnejše izdelave neoporečni. (Ivan Karel Sancin, pismo B. Demšarju, okt. 1943).

8 Glasbeno se je izobraževal (privatno) v Osijeku, na Dunaju in v Parizu. Na Dunaju je na tamkajšnji univerzi tudi doktoriral (1909) iz romanske filologije. Kariero je začel kot profesor na srednji šoli (1909) v Zemunu, leta 1910 se je preselil v Sarajevo. Tam je v letih 1910–1947 učil v gimnaziji, vzporedno pa še kratek čas na tamkajšnji Visoki pedagoški šoli (1946–1947). Ob tem je bil v letih 1922–1941 direktor Pokrajinske glasbene šole. Leta 1923 je ustanovil Sarajevsko filharmonijo in bil njen prvi predsednik. Prvo knjigo s področja muzikologije je objavil leta 1923 v Leipzigu, *Die Grundlagen der modernen pianistischen Kunst*, v njej pojasnjuje vprašanja klavirske umetnosti. Drugo, razširjeno izdajo iste knjige v srbsko-hrvaškem jeziku, *Osnovi pianističke umetnosti*, je izdala Srbska akademija znanosti in umetnosti (1952).

Kasneje je Milankovića najbolj privlačila violina. Probleme konstrukcije tega inštrumenta je skušal rešiti tudi praktično, izdelal je več violin, opaženih tudi med pomembnimi umetniki, izvajalci. O njihovi izdelavi je napisal knjigo *Violina, njena zgodovina in konstrukcija* (Beograd : SANU, 1956). V revijah *Muzika* in *Zvuk* je objavil več krajših besedil: *O umetniškem igranju na klavir*, 1928; *Opis godalnega inštrumenta*, 1935; *Dolgi in kratki predtakt*, 1940; *O vibratu na violini*, 1958; *Umetniška reprodukcija in znanost*, 1961, idr. Več let je pisal tudi glasbene kritike. Bil je dopisni član SANU in ANUBiH. Za svoje znanstvene dosežke je mdr. dobil tudi 27-juljsko nagrado BiH.

Blaža Demšarja ml.), se odlikujejo po skrbni izdelavi in lepem, svojevrstnem tonu: *lepota cremonsko-italijanskega tona*. Bil pa je (prvi) Blaž Demšar cenjen tudi kot popravljalec godal. Umrl je v Ljubljani, 14. 12. 1981, pokopan je v družinskem grobu na Žalah.

Nekoliko mlajši od B. Demšarja je bil Maksimilijan Skalar (1908–1997), ki je izdelal več kot 200 violin. Za njim se je (primarno kot violinist) z goslarstvom ukvarjal še zdravnik Vladimir Škerlak (1940–2000), zagotovo od vseh naštetih najbolj slaven kot violinist – solist. Tudi Miroslav Kalaš (roj. 1938), eden od violinistov orkestra Opere in baleta SNG v Ljubljani, se je malo ukvarjal tudi z goslarstvom.⁹ Tudi slavni, mednarodno afirmirani industrijski oblikovalec Oskar Kogoj (roj. 1942) je v sodelovanju z Vilimom Demšarjem dal svoj prispevek k izdelovanju violin in njihovemu oblikovanju.

Vse te novosti, ki so deloma le estetske narave, pa seveda vplivajo tudi na kakovost violinskega tona. V tristo letih se je v raznih slovenskih krajih zvrstilo več deset goslarjev.

Življenje in šolanje Blaža Demšarja

Po podatkih iz dosegljivih virov (rojstna in krstna knjiga)¹⁰ je bil Blaž Demšar rojen 3. 2. 1903. Že ob rojstvu je bil zelo bolehen, zato so ga že naslednji dan nesli h krstu. Krščen je bil v Selcih očetu – kočarju Francu Demšarju (1871–1949) in materi Neži, roj. Rovtar (1875–1929), in sicer kot drugi od osmih otrok. Iz zapisa v rojstni in krstni knjigi je razvidno, da sta bila krstna botra dva kočarja (Mihael Rihtaršič in Marija Čemažar), krstitelj pa kaplan Frančišek Sever.¹¹

Prvič se je z godali srečal že v osnovni šoli, ko je preminulega učitelja v 3. razredu, ki je igral harmonij, nadomestil novi, ki je igral na violino. Tako je njegovo pozornost prvič pritegnila učiteljeva violina v domačih Selcih: čarobna lesena škatlica, na kateri so bile pripete vrvice, ki so pele. Učitelj mu je inštrument z veseljem pokazal. Za malega Blaža je bil prvi stik s to čarobno zvonečo leseno škatlico usoden. Kasneje je svojim otrokom pripovedoval,¹² da ga je od takrat ves čas preganjala misel, kako narediti tak inštrument.

Ker je bil že Blažev oče sodar in škafar,¹³ kar je bilo značilno za celo Selško dolino, je mali Blaž zelo zgodaj prišel v stik z lesom; smrekov les za škafe in skodle

9 Elektronski pismi avtorju (3. 2. 2021).

10 NAL in župnija Selca.

11 Prav tam, str. 136, zap. št. 12.

12 Po pripovedovanju Vilima Demšarja, najstarejšega sina.

13 Sodarstvo je samostojno ali dopolnilno hišno obrtno izdelovanja lesenih sodov, kadi, čebrov, pinj, pladnjev, brent, korcev za vodo in lesene embalažne posode. Najznačilnejša sodarska območja so bili Črni Vrh nad Idrijo, Vojsko, Hotedrščica in Godovič. Drugo veliko središče je bilo v Selški dolini in tretje v Tacnu pri Ljubljani. Sodarstvo je na ribniškem območju zvrst suhorobarstva. Na Uncu (Notranjska) so se specializirali za izdelovanje obročev za sode in obročev za zapiranje transportnih zabojev. Na: www.rokodelstvo.si/dejavnost/sodarstvo.

Družina mizarskega mojstra I. Peternelja pred delavnico v Škofji Loki, okrog leta 1917; na desni Blaž Demšar. (Ihrani: družinski arhiv Peterneljevih potomcev, Škofja Loka)

se razpozna in pripravi skoraj enako kot resonančni les.¹⁴ Po osnovni šoli je, star komaj 14 let (1917), iz rodnih Selc odšel v Škofjo Loko v uk za mizarskega vajenca. Za mizarskega pomočnika se je izučil pri mojstru Ivanu Peternelju (1864–1923), Pr' Kržajuš, na Grajski poti 12.¹⁵ Takratni lastnik delavnice in mojster je kmalu ugotovil, da Blaž že veliko zna ter bo dober in vesten delavec. Kot mizarski vajenec v Škofji Loki je med drugim popravil violino, ki so jo v mojstrovo delavnico prinesle tamkajšnje uršulinke. Te so imele samostan s cerkvijo Marije Brezmadežne (od leta 1782) pod Loškim gradom na Klobovsovi ulici, nedaleč od Peterneljevega mizarstva. Za svoje delo je bil Blaž še kot vajenec deležen

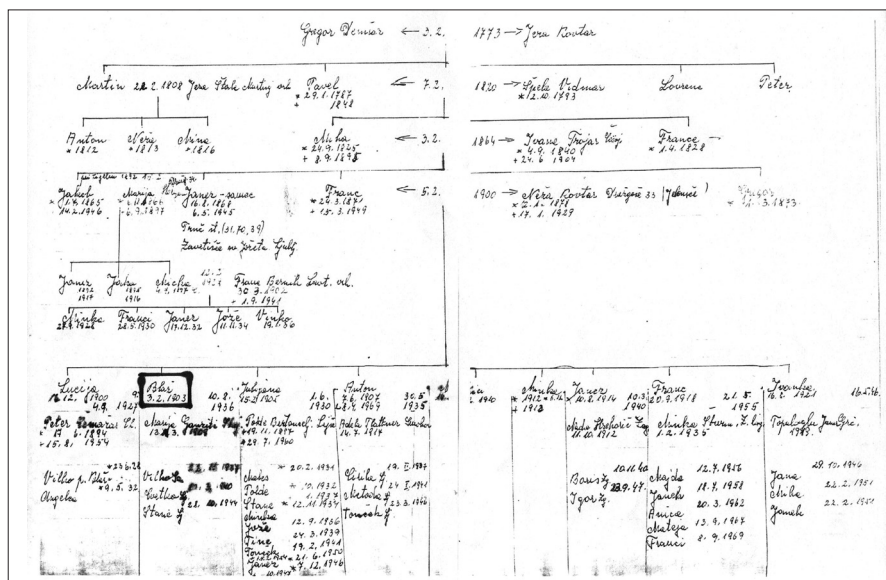
pohval od uršulink, kajti inštrument je prav po njegovem popravilu zvenel drugače in lepše kot prej, imel je še boljši ton. Tako je po popravilu violine izjavila njena lastnica.

A Blažu je bila blizu tudi glasba sama. Naučil se je igrati na violino. Po treh letih in pol (1921) se je vrnil v rodna Selca. Nato je odšel od doma za zaslužkom, saj ga je prva poklicna pot, v letih 1923–1927, vodila iz Selc preko Jesenic in Ljubljane do Hrvaške: na otok Rab, v Split in Dubrovnik. Leta 1927 se je ustalil v Sarajevu in po prvih poskusih je že naslednje leto (1928)¹⁶ v njem dozorela odločitev, da se posveti izdelovanju godal, začel je izdelovati violine. Temu so, poleg drugih, botrovali tudi gmotni razlogi, saj kot mizar ni imel dovolj dela. V Sarajevu je imel

14 Les za glasbene inštrumente: godala, brenkala, dno klavirjev ter pihala, označujemo kot resonančni les. Iz takšnega lesa izdelani deli inštrumentov imajo v pogledu okrepitve zvoka ter širine zvočnega spektra visoke akustične učinke. V Sloveniji kakovostna resonančna smrekovina uspeva na Pokljuki, Jelovici ter na Solčavskem, imamo pa tudi priznane izdelovalce glasbil. Mojstri, ki odlično poznajo les in njegovo obdelavo, večinoma čutno zaznavajo njegove zvočne lastnosti. Sicer pa resonančni les zaradi naravne variabilnosti in visoke heterogenosti ostaja bolj ali manj neraziskan. Manjkajo predvsem postopki za preizkušanje relevantnih fizikalnih in mehanskih lastnosti tega lesa, ki je osnova njegovih akustičnih karakteristik.

15 Očitno je moral biti to prvi lastnik, ustanovitelj mizarstva Peternelj, ki se danes lahko pohvali s tem, da več kot uspešno nadaljuje svoje delo v Formah/Žabnici, Gorenji Dobravi/Gorenja vas in Stari Loki/Škofja Loka z ustanoviteljsko letnico 1889. Več dokumentacije v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Enoti v Škofji Loki, ni, četudi so tam ohranjene tri arhivske škatle (dediščina po prvem Ivanovem neposrednem nasledniku, tudi obrtniku in mizarju Jožetu Peternelju), kjer pa ne najdemo biografskih podatkov o vajencih, delavcih ... V okviru 0,3 m gradiva so tam le prospekti, prodajni katalogi, zapisniki del in obrti, dnevnik prihodkov in izdatkov ... O Blažu Demšarju pa žal ničesar.

16 Letnico 1927 ima današnje ljubljansko Goslarstvo Demšar v svojem logotipu.

Družinski rodovnik Demšarjevih; izdelal Stane Demšar. (vir: Goslarstvo Demšar, Ljubljana)

svoj plesni ansambel Stehegeiger, štiri leta (1934–1938) pa je tudi dirigiral moškemu zboru slovenskega Delavskega kulturnega društva Ivan Cankar. V njem je spoznal svojo bodočo ženo, šest let mlajšo Marijo Ganzitti (1909–1994), ki je bila doma iz Poljčan pod Bočem ob Dravinji; očarala ga je s petjem in igranjem na kitaro. Blaž je zelo cenil Marijino glasbeno nadarjenost in je tudi zanjo izdelal kitaro. Poročila sta se 8. 10. 1936, do takrat se mu je že uspelo uveljaviti v širši sarajevski javnosti. V tamkajšnjem dnevniku *Jugoslavenski list* je aprila 1936 izšel članek o njegovem delu z naslovom *Sarajevo ima svojega izdelovalca violin*. Naslednje leto (1937) se jima je še v Sarajevu rodil Vilim, prvi od treh sinov. Ta se je kasneje v Ljubljani, najprej ob očetu Blažu in kasneje tudi sam edini poklicno ukvarjal z izdelavo godal. Blizajoča se 2. svetovna vojna ter povabilo Blaževega brata Toneta (1909–1969), ki je bil v Ljubljani slikar in restavrator in s katerim sta bila najzaupnejša prijatelja, sta naslednje leto (1938) botrovala, da se je družina preselila v Ljubljano na Žabjak, kjer je bival in delal vse do smrti.

Delo

Blažev korak v goslarstvo zagotovo ni bil lahek. Moral se je učiti in veliko poskušati, večkrat mu ni uspelo. Material je kupoval z denarjem, ki ga je težko prihranil, saj je bil kot goslar še popolnoma neznan. Vendar je vztrajal. Sodeč po njegovih zapiskih je že v prvih treh letih (1928–1931) v Sarajevu izdelal okoli 60 violin, do konca bivanja v Bosni pa več kot sto. Iz leta 1932 sta se ohranili le dve. Ker pa so t. i. »crni deli« violine: vijaki, vrat z ubiralko, strunek in opiralo za brado stali toli-

ko kot nova šolska violina, je te dele prestavljal z violine na violino, da je lahko preizkušal rezultate svojega dela. Tej odločitvi je še dodatno botrovalo tudi dejstvo, da je bilo tedanje mizarstvo zelo naporno, še posebej delo v hrupni strojni delavnici. Tolažil se je, da gre pri goslarstvu za domnevno lažje delo mizarja. Mnogo let kasneje je priznal, da je delo goslarja sicer fizično res lažje, vendar je (iz)gradnja glasbil miselno veliko zahtevnejše delo. Čeprav ni znal nobenega tujega jezika, je bil le prisiljen nabirati znanje iz knjig, pri tem se je opiral bolj na risbe in lastne izkušnje. Kot blagajnik enega od sarajevskih sindikatov se je naučil celo knjigovodstva, teorije glasbe in igranja na violino.

Leta 1938 se je Blaž Demšar iz Sarajeva vrnil v Ljubljano. Sprva je kot umetniški mizar obnavljal starinsko pohištvo pri bratu, trgovcu z antikvitetami,¹⁷ potem pa se je povsem posvetil goslarskemu delu in v svojem majhnem podstrešnem stanovanju v Ražmovi hiši na Žabjaku št. 3 odprl lastno delavnico. V komaj 30 m² velikem trisobnem stanovanju si je svojo delavnico uredil v zadnji sobi. Sobe so bile prehodne, tako da je moral vse stranke vedno voditi skozi celo stanovanje. Delal je večinoma nove violine, tudi viole in violončela, vendar teh znatno manj, ne pa kontrabasov. Glede oblike in konstrukcije svojih prvih godal se je Demšar najprej zgledoval pri Stradivariju, pozneje tudi pri starih italijanskih mojstrih Amatiju, Bergonziju in Guadagniniju. Instrumente je izdeloval večinoma po lastnih načrtih, ki so podobni Stradivarijevim in v petnajstih velikostih.¹⁸ Les je kot poznavalec izbiral sam. Najbolj je cenil smrekov les z Jelovice ter kraški javor – rebraš,¹⁹ torej izključno slovenski les. Tega je tudi izbral in sušil sam ter ga pripravljal za nadaljnjo obdelavo.²⁰

Delo goslarja Blaža Demšarja je bilo v Ljubljani na začetku težko, saj samoukega prišleka konkurenca ni sprejela najbolje. Kasneje sta se v družini Demšar rodila še dva sinova, Cvetko (1940) in Stanko (1944). Vsi trije sinovi so uspešno zaključili šolanje na Akademiji za glasbo v Ljubljani. Vilim je postal violinist - violist, Cvetko violist in Stanko violončelist. V letih po 2. svetovni vojni je Blaž Demšar na pobudo Frana Staniča izdelal več manjših godal, ki so še danes v uporabi v osnovnih glasbenih šolah v Ljubljani, po državi in tudi v tujini. Blaž v času svojega delovanja, razen svojih sinov, ni imel drugih pomočnikov. V teh pogojih je izdelal okoli 700 violin, viol in violončelov. Po letu 1947 sta očetu pri delu pomagala sinova Vilim, ki mu je pomagal v goslarski delavnici, in Cvetko, ki je izdeloval violinske glave.²¹

17 Tega je brat Tone prodajal v svoji trgovini z umetninami in stilnim pohištvom Umetnost v Ljubljani.

18 Med drugim je na prošnjo Frana Staniča (1893–1997), violinista in violinskega pedagoga, ki je Demšarja visoko cenil, izdelal tudi deset manjših violončelov za šolsko rabo.

19 Ime rebraš pride iz posebne oblike rasti z rebrasto strukturo. Les ima kratka valovita vlakna, ki dajejo poseben videz. Pojavlja se pri vseh vrstah javorja, najpogostejši je pri gorskem javorju. Pojavlja se redko, zato je treba biti na takšna drevesa še posebej pozoren. Dokler rastejo v gozdu jih je zelo težko prepoznati. Javor – rebraš zanesljivo prepoznamo šele, ko je posekan, če drevesa pri tem ugotavljanju ne želimo poškodovati. Na: <https://www.gozd-les.com/novice/javor-rebras>.

20 Les za godala se suši pet let, razžaganega na kose ustreznih mer je nato treba prilagoditi sobni temperaturi in vlagi, sicer kasneje instrument lahko počí.

21 Glavo sestavljajo zaključek violine, t. i. polž, vijačnica in vijaki za ugaševanje.

Blaž Demšar v svoji ljubljanski delavnici, 1970. (vir: arhiv Blaža Demšarja, Ljubljana)

Uspehi

Blaž Demšar je izdelal več godal za priznane slovenske in tuje violiniste in pedagoge. Prvi resni kupci so k Demšarju začeli prihajati šele po letu 1945. Takrat je začel mojster tudi samostojno delovati. Violine so pri njem kupili nekateri izvrstni slovenski violinisti in pedagogi: Karlo Rupel, Fran Stanič, Kajetan Burger idr. Hkrati je izdeloval in popravljal tudi druga godala, kar je bilo zelo pomembno predvsem za nemoten potek in razvoj glasbenega šolstva pri nas. Po zaslugi Frana Staniča, ki je med prvimi prepoznal kakovost Demšarjevih godal in to ne samo violin, so jih začele naročati tudi glasbene šole po celi Sloveniji. Prav Stanič je bil eden prvih na svetu, ki je že 5-letne otroke začel učiti igranja na godala, a tako majhnih instrumentov takrat ni bilo. Zato je domače mojstre prosil, naj mu jih izdelajo. Žal pa je bila kakovost njihovih izdelkov slaba. Po letu 1947 je Stanič za izdelavo violin in violončelov za potrebe takratne centralne ljubljanske glasbene šole prosil prav Demšarja.²²

Blaž Demšar je moral kot običajen obrtnik plačevati visoke davčne dajatve, saj je Republiška komisija za socialno zavarovanje umetnikov na Svetu za kulturo in prosveto zavrnila njegovo prošnjo za dodelitev statusa umetniškega obrtnika (1948).

Največji uspeh in preboj v tujino na tuje koncertne odre mu je uspel leta 1961, ko je po Evropi z njegovo violino, demšarico, uspešno nastopal najbolj znani slovenski violinski virtuoz in pedagog Igor Ozim (roj. 1931). Sezona 1961/1962 pomeni prelom v goslarstvu Blaža Demšarja. Ozim je namreč vse svoje koncerte – v

²² Med drugim je deset majhnih violončelov za šolsko, metodično didaktično rabo Demšar izdelal prav na prošnjo F. Staniča, takratnega ravnatelja glasbene šole v Ljubljani.

Jugoslaviji, na Švedskem, v Sovjetski zvezi, Angliji in Nemčiji – igral z njegovo violino, čeprav je takrat igral tudi na (italijansko) violino Francesca Pressende, vodilnega italijanskega goslarja v 19. stoletju. Ozim je takrat povedal, da je Demšarjev inštrument povsod pri občinstvu in poznavalcih žel neverjetne uspehe.

Vse to je spodbudilo zanimanje za Demšarjevo delo in njegovim inštrumentom utrla pot tudi v svet. Država mu je priznala status umetnika. Znana angleška godalna revija *The Strad* je leta 1968 v februarški številki objavila članek o njegovi, leta 1958 izdelani violi, ki jo je kupil prvi violist Simfoničnega orkestra v Bournemouthu,²³ pristaniškem mestu, ki leži na južni obali Anglije. V tem članku so štiri fotografije viole, opis inštrumenta pa je hkrati tudi odlična ocena Demšarjevega goslarstva. Visoko oceno sta v mednarodnem svetu nekaj let pozneje potrdili še priznanji na tekmovanjih glasbenih inštrumentov v poljskem Poznanju in francoskem Liègu. Blaž Demšar se je kljub skromnosti zavedal vrednosti svojega dela in bil nanj ponosen.²⁴

Blaž Demšar je zagotovo najpomembnejši slovenski goslar doslej. S svojim delom ni le prispeval k razvoju godalne igre pri nas, ampak je kot prvi na Slovenskem povzdignil goslarstvo na raven umetniškega oblikovanja in s svojimi inštrumenti dosegel priznanje tudi v svetu. Po osnovni izobrazbi je bil sicer (kvalificiran) mizar, kot goslar pa samouk, ki je poznal dosegljivo strokovno literaturo. Kot kažejo njegovi zapiski, je veliko razmišljal in izvirno razglabljal o raznih vprašanih gradnje godal. Z izredno vztrajnostjo je iskal najboljše rešitve. Poznavalci pri njegovih inštrumentih ... *cenijo skrbno izbran les, lep in kakovosten lak, nasploh zelo skrbno izdelavo, lep, topel in na vseh štirih strunah izenačen ton, tudi pravilno in moderni violinski tehniki ustrezno menzuro.*²⁵

Demšarjevo neutrudno prizadevanje za kakovosten ton, ki naj bi bil kolikor mogoče podoben tonu starih italijanskih mojstrov, ga je pripeljalo do spoznanja, da kakovosti tona ne določa nobena posamezna sestavina inštrumenta, ampak dobro usklajen, harmoničen odnos med njimi.²⁶ Zato je veliko pozornosti in truda posvetil tudi laku. Pripravljala ga je sam; približno do leta 1960 na alkoholni, nato pa na oljni osnovi. Preizkušal je več načinov lakiranja, od poliranja²⁷ na začetku prek brizganja do nanašanja laka s čopičem. Lak Demšarjevih inštrumentov pred letom 1960 in po njem se sicer nekoliko razlikuje predvsem glede sijaja, a na

23 *The Strad. A Monthly Journal for Professionals and Amateurs of all Stringed Instruments Played with the Bow*, Vol. LXXVIII-78, No. 934, str. 374–375, 395.

24 V enem od pisem svoji sestri je zapisal:

[...] Jaz nisem mogel nič spraviti skupaj, niti poštenega stanovanja nimamo, pa sem vedno delal. ... Ostala mi je edino zavest, da sem vseeno nekaj napravil v življenju, kar bo tudi mene preživelo in še marsikakšen človeški rod [...].

25 Iz pisma Ivana Karla Sancina Blažu Demšarju (okt. 1943; v: arhiv družine Demšar).

26 Le eden med njimi, slovenski violinist, glasbeni esejist in univ. violinski pedagog Rok Klopčič (1933–2010), omenja ... *nekoliko šibak ton* ... V: Klopčič, *Violina*, str. 81.

Prav tam navaja še: ... *Estetsko podobo inštrumentov često kvarijo neprecizni vložki, nekaterih dna pa so izredno lepa* ...

27 Tj. polirati s polituro (les, pohištvo ...) s šelakom (smola nekaterih indijskih dreves živalskega porekla, največ ščitastih uši).

Violina demšarica; izdelal Blaž Demšar, 1957. (vir: arhiv Blaža Demšarja, Ljubljana)

Violina demšarica Goslarstva Demšar Ljubljana; izdelal jo je Blaž Demšar ml., 2020. (vir: arhiv Blaža Demšarja, Ljubljana)

splošno je mehak, prozoren, zlatorumene ali kostanjeve barve, včasih tudi oranžen ali rdeč.

Sicer pa so Demšarjevi instrumenti še vedno razmeroma mladi, v razvoju in bo njihovo končno oceno dala šele prihodnost. Demšarjev opus izdelanih godal, ki ga je v skoraj slabem stoletju ustvaril, je zelo velik, kajti ob okroglih 600 instrumentih jih je okrog 150 prvih uničil, ker z njimi ni bil zadovoljen. Nekdanji študentje glasbe se mojstra Demšarja spominjajo kot blagega človeka, ki je imel zanje očetovsko razumevanje, kadar so s svojimi instrumenti prišli k njemu po pomoč.²⁸ Obenem je bil Demšar sodobnik treh odličnih slovenskih violinistov in pedagogov: Karla Rupla (1907–1968), Leona Pfeiferja (1907–1986) in Alberta - Alija Dermelja (1912–1986).

Demšar je leta 1963 dočkal skromno umetniško pokojnino in s tem urejeno zdravstveno zavarovanje. Država mu je podelila status umetnika. Komisijo so šele

²⁸ Tomaž Lorenz, 1982.

takrat prepričala priporočila stroke, ki so jih napisali številni priznani slovenski glasbeniki, violinisti koncertanti in pedagogi: Dejan Bravničar, Igor Ozim, Karlo Rupel, Fran Stanič in Tomislav Šestaki.

Na inštrumente, ki jih je ustvaril, igrajo pri nas in v svetu. Omenjajo ga domače in tuje enciklopedije; slednje včasih z oznako luthier Serbe,²⁹ kar pa ob poznavanju zemljepisa v Zahodni Evropi, kot ga žal srečujemo še danes, ni presenetljivo.

Namesto zaključka – ugotovitveni rezultati

Največje moralno zadoščenje je Demšar doživel ob pohvalah za pravi italijanski ton ene od njegovih violin jeseni leta 1969 na Švedskem. Inštrument je bil, po pripovedovanju lastnika Hildinga Fredenlunda,³⁰ za zaveso skupaj s šestimi izvrstnimi violinami. Med njimi sta bili tudi stradivarka in guarnerka. Po trikratnem točkovanju je komisija ugotovila, da je bila trikrat nedvomno najboljša ena od njih – demšarica.³¹

Ne le zaradi opusa izdelanih godal: okrog 600 inštrumentov, od tega okrog 60 viol in okrog 60 violončelov, ki sodijo v sam svetovni vrh in so navzoči tako rekoč na vseh celinah sveta, ima Blaž Demšar za seboj tudi tradicijo, ki se vleče vse do danes,³² lahko bi rekli skoraj stoletje dolgo tradicijo (začetek leta 1927). Istočasno je bil aktiven tudi kot popravljavec in restavrator godal. Vse skupaj je, ob kakovostnih glasbenih šolah (ki so že same po sebi slovenski in evropski fenomen), izvrstnih pedagogih in solistih, ansamblih in orkestrih, botrovalo temu, da je vsaj ta desetletja, ki jih je z izdelovanjem in vzdrževanjem godal na Slovenskem obvladoval Blaž Demšar s svojimi sinovi (med njimi zlasti še Vilim), zdaj še z zadnjim aktivnim in še bolj mednarodno afirmiranim Goslarstvom Demšar, ki ga vodi in nadaljuje Blažev vnuk Blaž Demšar ml. na Žabjaku v Ljubljani, svojevrsten pojav.

S svojim umetniškim delom je Demšar v skoraj 100-letnem delovanju posredno in odločilno vplival na naš razvoj glasbenega šolstva na vseh

Pročelje današnjega Goslarstva Demšar na ljubljanskem Žabjaku 3.

(foto: Mili Križnar)

²⁹ prevod: srbski lutnjar, izdelovalec godal.

³⁰ Nanjo je igral violinist Endre Gránát, prvi koncertni mojster Göteborgskega orkestrskega združenja, ki je bil avgusta 1965 imenovan in nastavljen kot profesor na clevelandskem konservatoriju v Ohio (ZDA). Bil je izredno zadovoljen z Demšarjevo violino (v: pismo E. Gránáta Blažu Demšarju, 23. 6. 1965).

³¹ Po pripovedovanju Vilima Demšarja.

³² Goslarstvo Demšar, Blaž Demšar, Žabjak 3, Ljubljana.

stopnjah in s tem tudi na razvoj slovenske glasbene kulture: amaterskih in poklicnih izvajalcev, ansamblov in orkestrov. Bil je eden prvih goslarjev na svetu, ki je izdeloval zelo kakovostne instrumente za otroke, kar je odločilno za razvoj glasbenega šolstva pri nas in v svetu.

Ob smrti (1981) tega blagega človeka in umetnika je v zahvalo za vse, kar je naredil, Leon Engelman v *Delu* zapisal: [...] *Roke, ki 50 let niso poznale ne počitka ne pokoja, so omahnile, ostalo je njegovo življenjsko delo – prek 600 instrumentov. Bil je tih in neopazen, toda nepogrešljiv sopotnik glasbene generacije, saj ji je tako rekoč omogočil glasbeno kariero. Vedno pripravljen za pomoč je za simbolično plačilo popravil in urejeval instrumente mladim violinistom in jim omogočal eksistenco. Zapisal se je med glasbenike na svoj način, njegova dela bodo ostala v vsej svoji vrednosti še takrat, ko bo večina današnjih predmetov sedanje potrošniške družbe izgubila vsako vrednost, porabnost in trajnost. [...].*

KRATICE:

ANUBiH	Akademija nauka i umetnosti (Federacije) Bosne i Hercegovine
GŠ	glasbena šola
NAL	Nadškofijski arhiv Ljubljana
OŠ	osnovna šola
SANU	Srpska akademija nauka i umetnosti
SBL	Slovenski biografski leksikon
SNG	Slovensko narodno gledališče
ZAL	Zgodovinski arhiv Ljubljana

VIRI:

Arhivski viri:

Arhiv Blaža Demšarja (posredoval Blaž Demšar ml.), Ljubljana.

Arhiv NAL, Ljubljana.

Arhiv župnije Selca nad Škofjo Loko (Damijan Prošt).

SI_ZAL_ŠKL/0260, Jože Peternelj, mizar, Škofja Loka, 1907–1974.

Spletne strani:

<https://www.demsarvioline.si>; Goslarstvo Demšar, Blaž Demšar, Žabjak 3, Ljubljana.

<https://www.gozd-les.com/novice/javor-rebras>; (26. 12. 2020).

<https://www.rokodelstvo.si/dejavnost/sodarstvo>; (30. 1. 2021).

Ustni viri:

Blaž Demšar ml., Ljubljana (Goslarstvo Demšar)

Marko Jenko, Ljubljana

Bogomil in Živa Kalaš, Radomlje/Domžale

Miroslav Kalaš, Grosuplje

Ljudmila Križnar, Reteče/Škofja Loka

Janez Peternelj, Škofja Loka

Tihomir Pinter, Ljubljana

Rudi Rejc, Železniki

LITERATURA:

Klopčič, Rok: *Violina*. Ljubljana : Mihelač, 1996, 84 str.

Korez Korenčan, Darja: *Slovenski glasbilarški mojstri : čarodeji vesoljne govornice*. Ljubljana : Forma 7, 2003, 79 str.

Koter, Darja: *Glasbilarstvo na Slovenskem*. Maribor : Obzorja, 2001, 197 str.

- Koter, Darja: Izdelovalci glasbil na Slovenskem 1606–1918. V: *Muzikološki zbornik* 39, št. 1/2, Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2003, str. 123–152.
- Mihajlovič, Miodrag: Demšarove čarobne kutije [Demšarjeve čarobne škatle]. V: *Svet*, Beograd : Večernje novosti, 31. 7. 1970, str. 11.
- Pokorn, Danilo: Goslar Blaž Demšar : Prispevek za zgodovino slovenskega glasbilarstva. V: *Traditiones : zbornik Inštituta za slovensko narodopisje = acta Instituti ethnographiae Slovenorum* 28, št. 2, Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1999, str. 305–310.
- Sarajevo ima svog graditelja violina [Sarajevo ima svojega izdelovalca violin]. V: *Jugoslavenski list : demokratsko liberarno hrvatsko glasilo : nezavisan hrvatski dnevnik* 19, št. 99 (26. 4. 1936), Sarajevo : [s. n.], 1936, str. 6.
- Slovenski biografski leksikon*. Knj. 3. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960–1971, 742 str.
- The Strad : A Monthly Journal for Professionals and Amateurs of all Stringed Instruments Played with the Bow* 78, št. 934, London, 2020, str. 374–375, 395.
- Štefanič, Tatjana (ur.): *Simpozij o goslarstvu na Slovenskem : ob 110. obletnici rojstva Maksimilijana Skalarja (1908–1997)*. Ptuj : Pokrajinski muzej Ptuj, 2018, 18 str.
- Zalokar, Srečko: Obisk pri mojstru goslarju (+ 9 slik). V: *Tovariš : ilustrirana revija* 5, št. 2, (14. 1. 1949), Ljubljana : Delo, 1949, str. 46.

Summary

Blaž Demšar (1903–1981), violin maker and violinist

On the 40th anniversary of his death and the upcoming 120th anniversary of his birth

Blaž Demšar, Slovenia's best violin maker, was born on February 3, 1903 in Selca no. 35 (today 50) in the Selška valley. After the local public school, he trained as a carpenter with the master carpenter Ivan Peterneš (Kržajuš) in Škofja Loka and after a few jobs in Slovenia (Škofja Loka, Jesenice and Ljubljana) he arrived in Sarajevo, where he spent 12 years (1926–1938). In 1927 he started making the first violins there (around 60). He joined with musicologist and violin maker Dr. Bogdan Milanković (1885–1966). In 1938, he returned to Ljubljana and continued to make violins according to Amati and Stradivarius models and his own designs. He developed his violin maker career until his death, achieving international recognition. He was the best Slovene violin maker, and his "violins" still sound in the hands of some of the best Slovene and foreign string players. He developed violin making to the level of artistic design.

He achieved recognition at home and abroad with his instruments. Moreover, his knowledge and experience have been transferred to his family, from his son Vilim to Blaž Demšar Jr., grandson, who works in Ljubljana's Goslarstvo Demšar.

His strings (violins, violas and cellos) are still widely known at home and abroad today. Demšar's work was continued by the first of three sons, Vilim (1937–2017), and now the violin is owned by Blaž's grandson and son of one of Blaž's three children, cellist Stanko Demšar, Blaž Demšar Jr. The strings, especially the violins of the mentioned studio, are distinguished by careful workmanship and a beautiful, unique tone.

However, the (first) Blaž Demšar was also appreciated as a string repairman. He died in Ljubljana on 14 December 1981 and was buried in the family grave in Žale.

Mokrišče Žirovčeva luža in njegova favna hroščev

Miroslavi Kofler, moji življenjski sopotnici in sodelavki,
ob njeni 75-letnici

Izvleček

Žirovčeva luža je največje vodno telo Godeških lok. Nahaja se v močvirnem gozdu južno od vasi Godešič. Mokrišče poseljujejo številne rastlinske in živalske vrste. Občasne biološke raziskave so potrdile pestro vodno in obrežno favno hroščev. Ulovljenih je bilo 40 vrst, ki pripadajo devetim družinam. To potrjuje dejstvo, da je Žirovčeva luža nesporno ena od vročih točk (hot spot) biološke raznovrstnosti (biodiverzitete) na Škofjeloškem. Kot taka je velika naravna vrednota, ki nedvomno zasluži popolno varstvo pred človeškimi destruktivnimi posegi vanjo.

Ključne besede: Coleoptera, favna hroščev, biodiverziteta, mokrišče, Slovenija.

Abstract

The wetland Žirovčeva luža and its beetle fauna

Žirovčeva luža is the largest water body in Godeške loke. It is located in a swamp forest south of the village of Godešič. The wetland is inhabited by many plant and animal species. Occasional biological research has confirmed the diverse aquatic and riparian fauna of beetles. Forty species belonging to nine families have been caught. This confirms that Žirovčeva luža is undoubtedly one of the hot spots of biodiversity in the Škofja Loka region. As such, it is a great natural value that undoubtedly deserves complete protection from human destructive encroachments on it.

Key words: Coleoptera, beetle fauna, biodiversity, wetland, Slovenia.

Uvod

Vodna perunika (*Iris pseudacorus*).

(foto: Miroslava Kofler)

Žirovčeva luža je največje vodno telo Godeških lok. Nahaja se v močvirnem gozdu južno od vasi Godešič. Najpogostejše drevesne vrste v tem močvirnem gozdu so jelša, jesen, topol, leska in vrba, v podrasti prevladujejo vodna perunika in šaši. Ta, pri nas zaščitena perunika, masovno prerašča plitvine in breg Žirovčeve luže. Ima več kot meter dolge črtalaste liste, med katerimi se skrivajo veliki, rumeni cvetovi. Cveti maja in junija.

Mokrišče v pomladnih in poletnih mesecih tudi sicer kar kipi od življenja.

Avtor prispevka je na tem področju v treh letih opravil nekaj, v glavnem enodnevni raziskavi pestre favne, tako v vodi kot tudi na bregovih plitvega jezera.

Biološke raziskave

Mokrišče poseljujejo številne rastlinske in živalske vrste. Delček tega posebnega sveta predstavlja tudi pestra favna hroščev, ki jo je avtor raziskal v letih 2018, 2019 in 2020. Raziskoval je samo Žirovčevo lužo in njeno obrežje. Vodne živali je lovil z lovilno mrežo za vodne organizme. Na obrežju je živali nabiral prostoročno na tleh, pa tudi na cvetovih in listih obrežnih rastlin. Uporabljal je še kečer¹ in talne pasti. Za nočni ulov je postavil svetlobni šotor.

Kot je bilo pričakovano, ima mokrišče Žirovčeve luže pestro vodno in kopensko favno hroščev, saj je bilo ulovljenih kar 40 vrst, ki pripadajo devetim družinam.

Carabidae:

Anysoedactylus (Pseudodichirius) signatus Panzer, 1797; *Badister collaris* Motschulsky, 1844; *Bembidion (Oxydromus) decorum* Zenker & Panzer, 1801; *Bradycellus (Bradycellus) verbasci* Duftschmidt, 1812; *Carabus (Procrustes) coriaceus coriaceus* Linnaeus, 1758; *Carabus (Carabus) granulatus interstitialis* Duftschmidt, 1812; *Carabus (Hygrocarabus) variolosus nodulosus* Fabricius, 1787; *Diachromus germanus* Linnaeus, 1758; *Harpalus (Harpalus) atratus* Latreille, 1804; *Pterostichus (Melanius) anthracinus anthracinus* Illiger, 1798; *Pterostichus (Melanius) minor* Gyllenhal, 1827; *Pterostichus (Platysma) niger* Schaller, 1738; *Pterostichus (Melanius) rhaeticus* Heer, 1837; *Stenolophus skrimshirani* Stephens, 1828; *Tachyta nana* Gyllenhal, 1810.

1 Uokvirjena mreža za lovljenje kopenskih žuželk.

Žirovčeva luža spomladi in pozimi. (foto: Miroslava Kofler)

Chrysomelidae:

Neogallerucella pusilla Chujo, 1962; *Oulema mellanopus* Linnaeus, 1758; *Plateumaris sericea* Linnaeus, 1758; *Pyrrhalta viburni* Paykull, 1799.

Dytiscidae:

Acilius sulcatus Linnaeus, 1758; *Agabus bipustulatus* Linnaeus, 1767; *Dytiscus marginalis* Linnaeus, 1758; *Graptodytes pictus* Fabricius, 1787; *Hydaticus seminger* De Geer, 1774; *Hydroporus memnonius* Nicolai, 1822; *Hydroporus palustris* Linnaeus, 1761; *Hyphydrus ovatus* Linnaeus, 1761; *Ilybius ater* De Geer, 1774; *Ilybius fuliginosus* Fabricius, 1792.

Gyrinidae:

Gyrinus substriatus Stephens, 1829.

Haliplidae:

Haliplus heydeni Wehncke, 1875; *Haliplus laminatus* Schaler, 1783; *Haliplus lineaticollis* Marsham, 1802; *Haliplus obliquus* Fabricius, 1787; *Haliplus ruficollis* De Geer, 1774.

Hydrophilidae:

Anacaena globulus Paykull, 1798.

Noteridae:

Noterus clavicornis De Geer, 1774; *Noterus crassicornis* O. F. Müller, 1776.

Pyrochroidae:

Pyrochroa serraticornis Geoffroy, 1762.

Tenebrionidae:

Stenomax aeneus Scopoli, 1763.

Večino ulovljenih primerkov je avtor prispevka določil sam, ostale pa Werner Marggi (Švica) in Alojz Kajzer (Slovenija). Shranjeni so v privatni zbirki CBKS (Zbirka Bojan Kofler, Škofja Loka, Slovenija).

V nadaljevanju so predstavljeni izstopajoči predstavniki hroščev tega področja.

***Carabus (Hygrocarabus) variolosus nodulosus* Fabricius, 1787**

Razširjenost in biologija: močvirski krešič spada med največje vrste evropskih hroščev. Telesna dolžina doseže od 20 do 33 milimetrov. Je (tako kot ostale vrste tega rodu) plenilska vrsta hroščev. Danes je zelo redek, najdemo ga skoraj izključno le še v jugovzhodnih delih Srednje Evrope in v Južni Evropi. Včasih je bil prisoten tudi v sredogorju severnih delov Srednje Evrope, vendar je tukaj že skoraj povsem izumrl. Opažen je bil v Bolgariji, na Češkem, v Moldaviji, na Poljskem, v Romuniji, na Slovaškem, v Ukrajini, Sloveniji, na Hrvaškem, v Srbiji, Črni gori, Bosni in Hercegovini ter Makedoniji. Znani sta dve podvrsti:

Carabus variolosus nodulosus poseljuje južnejše dele Evrope in sega preko Dinaridov do Srednje Evrope in na zahodu do Francije; podvrsta *Carabus variolosus variolosus* pa je razširjena severneje od Vojvodine preko Karpatov do Češke.

V Sloveniji je prisotna podvrsta *Carabus variolosus nodulosus*. Novejše taksonomske raziskave razkrivajo, da sta opisani podvrsti pravzaprav samostojni vrsti. Zgornja stran močvirskega krešiča je popolnoma črno obarvana, površina je nebleščeča ali medlo bleščeča. Vratni ščit in pokrovke so pokrite z značilnimi, zelo opaznimi grbinami. Močvirski krešič je strogo specializirana vrsta, ki je vezana na gozdne potoke in ozek pas izjemno vlažnega obrežja, ki ga običajno poraščajo sestoji močvirnih listnatih gozdov. Tod tudi prezimuje v trohnečem lesu štorov, pod mahom ali v zemlji. V tem vlažnem okolju (na tleh in tudi v vodi) lovi vodne polže, drobne rakce, žuželke, paglavce in ribice. Odrasle osebk pogosto najdemo pod vodo, kjer lahko prežive dalj časa, ne da bi prišli na kopno iskat zrak za dihanje. To jim omogoča zaloga svežega zraka, ki ga za ta namen nosijo s seboj shranjenega pod pokrovkami. Tudi njegove ličinke so sposobne lova pod vodo in se prehranjujejo zlasti z ličinkami vodnih hroščev. Zaradi navezanosti na to ne tako pogosto in zares specifično življenjsko okolje ga močno prizadene vsako drobljenje habitata, ki prekine povezave med posameznimi izoliranimi subpopulacijami. Vrsta je poleg tega izjemno higrofilna, zato je močno navlaženo okolje ključno za njen nemoten razvoj. Izsuševanje močvirij in občasna suha obdobja jo zato lahko zelo prizadenejo zlasti v razvojnem stadiju bube, ko se zaradi izsušitve smrtnost izredno poveča. Zaradi vsega navedenega je razmnoževalni cikel močvirskega krešiča prostorsko zelo omejen, kar povečuje njegovo občutljivost

Carabus variolosus nodulosus.

Naravna velikost: 28 mm. (foto: Miroslava Kofler)

na človeške posege v močvirna in zasenčena okolja gozdnih potokov. V Sloveniji velja za splošno razširjeno, vendar redko, zavarovano vrsto. Vrsta je pri nas zavarovana v vseh svojih razvojnih stopnjah, zavarovano je tudi njeno življenjsko okolje (habitat). Prvi primerki se pojavijo že v aprilu.

Močvirski krešič je uvrščen na seznam evropske Direktive o ohranjanju naravnih habitatov ter prosto živečih živalskih in rastlinskih vrst, saj velja za v Evropi ogroženo habitatsko vrsto gozdnih potokov. Njegovo življenjsko okolje naglo izginja.

Najdbe: 22. 8.–6. 9. 2018 (1), 22. 4. 2019 (2), 26. 4. 2019 (1), 26. 4.–6. 5. 2019 (1).

***Carabus (Carabus) granulatus interstitialis* Duftschmidt, 1812**

Carabus granulatus interstitialis.

Naravna velikost: 21 mm.

(foto: Miroslava Kofler)

Razširjenost in biologija: *Carabus granulatus* je manjša plenilska vrsta velikih krešičev. Njena telesna dolžina doseže 14 do 23 milimetrov. V Sloveniji jo najdemo na travnikih, poljih in v gozdovih, zlasti pa na obrežjih rek, potokov, močvirij, mlak in jezer. Občasno se pojavlja tudi na vrtovih.

Je ena zelo redkih vrst velikih krešičev, ki še ni popolnoma izgubila sposobnosti letenja. Te, predvsem ponoči aktivne živali se zadržujejo na tleh, kjer lovijo žuželke, črve in polže, čez dan pa se skrivajo pod debli in kamni. Parijo se aprila, samice odlagajo jajca v zemljo na globini nekaj centimetrov. Po enem do dveh tednih se izležejo ličinke, ki tako kot odrasle živali živijo roparsko. Razvoj ličink poteka skozi poletje, njihova rast se zaključi po tretji levitvi, za kar je potrebno 40 do 60 dni. Pozno poleti se zabubijo v tleh, nova generacija odraslih osebkov se pojavi jeseni. Prezimijo (pogosto po več skupaj) za lubjem mrtvih dreves ali v trohnečem lesu štorov. Ker se radi hranijo s koloradskimi hrošči

in polži, med poljedelci veljajo za zelo koristne.

Vrsta je splošno razširjena po Evropi in Aziji. Leta 1890 je bila zanesena v Severno Ameriko, kjer je danes razširjena tako v Združenih državah Amerike in tudi v Kanadi. Znanih je sedem podvrst, v Sloveniji živi podvrsta *interstitialis*, ki jo najdemo le v nižinah. Vezana je na vlažne habitate. Najdišče Žirovčeva luža je njeno prvo znano najdišče na Škofjeloškem. Ujet je bil en sam primerek.

Najdbe: 22. 8.–8. 9. 2018 (1).

Dytiscus marginalis Linnaeus, 1758

Razširjenost in biologija: obrobljeni kozak poseljuje skoraj celotno Evropo, pri nas je najbolj pogost predstavnik rodu kozakov. Na sever seže do srednje Norveške in severne Švedske. Ne najdemo jih v južnih delih Španije in Grčije. Na vzhodu se njegov življenjski prostor razteza preko Kavkaza v Sibirijo do Japonske. Poseljuje tudi Severno Ameriko. Živi v svežih stoječih in počasi tekočih vodah, zlasti v mlakah in ribnikih, od nižin do gričevnatega sveta. Ljube so mu predvsem vode z bogatim rastlinjem in prisotnostjo zgodaj spomladi drstečih se dvoživk; torej tam, kjer so njihovim požrešnim ličinkam na razpolago dovolj velike količine paglavcev, ki zadostijo njihovim potrebam po hrani.

Telesna dolžina odraslih živali je od 27 do 35 milimetrov. So zelo dobri plavalci in letalci. Ko iščejo nova življenjska okolja, letajo nad pokrajino, najraje ponoči. Pri iskanju novih vodnih teles se namreč orientirajo po odblesku lunine svetlobe na vodni površini. Pri tem lahko preletijo več kilometrov. Živijo prikrito med vodnimi rastlinami, kjer iz zasede napadajo plen. V vodnih okoljih so pomemben plenilec, saj se presenetljivo lotijo plena, ki je lahko bistveno večji od njih. Prehranjujejo se z majhnimi, pa tudi večjimi vodnimi živalmi, kot so na primer ličinke žuželk, paglavci, pupki, vodni polži in oslabele ali bolne ribe. Lotijo se celo mrtvih živali. Imajo močan, tudi za človeka boleč ugriz. Odrasli osebki pod vodo dihajo s pomočjo posebnih členkov na zadku tako, da priplavajo do vodne gladine, kjer z zadkom obrnjeni navzgor predrejo vodni film in obenem delno razprejo pokrovke, da se vanje ujame zrak. Ob nevarnosti lahko iz zadka iztisnejo ostanke hrane in se tako sunkovito poženejo naprej.

Parjenje hroščev poteka jeseni, in sicer v vodi ali v njeni bližini, samica po prezimovanju zgodaj spomladi (marec) polaga jajčeca (približno 1 000) na vodno rastlinje. Ličinke, ki svojim staršem niso niti malo podobne, se izležejo po 17 do 19 dneh. Imajo dolgo, temnorjavo, razpotegnjeno telo z dokaj dolgimi nogami in zelo krepke votle čeljusti, s katerimi držijo in izsesavajo plen. Ko plen zagrabijo, ga prebodejo in vanj izpustijo prebavne sokove iz črevesja. Že predelano vsebino nato vsrkajo in od plena na koncu pojedine ostane samo še prazna lupina. Običajno se zadržujejo med vodnim rastlinjem, kjer prežijo na plen. Hranijo se predvsem s paglavci različnih dvoživk, ob pomanjkanju hrane tudi s pripadniki lastne vrste. Odrasle ličinke dosežejo dolžino od 60 pa vse do 80 milimetrov.

Dytiscus marginalis.

Naravna velikost: 30 mm.

(foto: Miroslava Kofler)

Zabubijo se izven vode v tleh, skrite pod kamni ali lesom, iz prsti in sline oblikujejo zibko, v kateri teče preobrazba. Odrasli hrošči v zibki tudi prezimijo. Za žuželko živijo nenavadno dolgo, tudi do pet let, zato jih v vodi lahko najdemo v vseh letnih časih.

Najdbe: 18. 7. 2018 (1), 24. 7. 2018 (3), 7. 8. 2018 (13), 7. 8. 2020 (1).

***Acilius sulcatus* Linnaeus, 1758**

Acilius sulcatus.

Naravna velikost: 16 mm.

(foto: Miroslava Kofler)

Razširjenost in biologija: ta vrsta vodnega hrošča je razširjena čez celotno Palearktiko.² Pojavlja se od severne Afrike preko Evrope do severnih delov Skandinavije. Proti vzhodu sega preko Male Azije in Sibirije do vzhodnih obal Rusije. Poseljuje tako nižinski kot tudi gorski svet. Odrasle ličinke dosežejo velikost 30 milimetrov, odrasle živali pa od 15 do 18 milimetrov. Njihov življenjski prostor so trajna in občasna manjša vodna telesa s stoječo ali počasi tekočo vodo, kot so mlake, močvirja, barja, šotišča, ribniki, potopljeni peskokopi in glinokopi, kanali ter tudi luže. Hrošči v njih neutrudno plavajo in praktično nikoli ne mirujejo. Aktivni so tako podnevi kot tudi ponoči. Ker za dihanje potrebujejo zrak, občasno priplavajo na površje. Tu si obnovijo svoje zaloge zraka, ki ga hranijo pod pokrovkami. Ker so sposobni letenja, niso navezani samo na prvotno vodno telo. Nove življenjske prostore si tako kot obrobljeni kozaki iščejo s preletavanjem terena. Poseljujejo

tako vode z bujno kot tudi s skromno vodno vegetacijo. Samice po parjenju odložijo okrog 500 jajčec (v skupinah po 30 do 50) na spodnjo stran trohnečega lesa, maha ali rastlinja na vlažnem obrežju in to vedno nad vodno površino. Po enem tednu se izležejo ličinke, ki živijo roparsko življenje v vodi in se tako kot odrasli hrošči hranijo z majhnimi nevretenčarji. Odrastejo v približno 30 dneh, takrat se zabubijo nad vodno gladino. Iz bub se po 16 do 28 dneh izležejo odrasli hrošči. Parijo se dvakrat letno, in sicer spomladi ter jeseni. Odrasli hrošči prezimijo v stalnih, globokih vodah, ki nikoli ne zamrznejo.

Najdbe: 7. 8. 2018 (2).

2 Palearktika je največja od šestih glavnih favnističnih regij zemeljskega kopnega po zoogeografski delitvi, ki jo je tako poimenoval angleški naravoslovec Alfred Russel Wallace (1823–1913). Zavzema območja Starega sveta severno od rakovega povratnika, kar vključuje Afriko severno od Sahare, Evropo, Severno in Srednjo Azijo ter sever Kitajske.

***Hydaticus seminiger* De Geer, 1774**

Razširjenost in biologija: ta evrazijska vrsta vodnega hrošča se v Evropi pojavlja po nižavah. Na severu seže do južnih delov Skandinavije, na vzhodu pa preko Male Azije in Rusije do vzhodnih delov Sibirije. Njeno tipično življenjsko okolje predstavlja gozdnata pokrajina z manjšimi ribniki in kanali s stalno vodo in bogato vegetacijo. Odrasli osebki, ki dosežejo velikost 13,5 do 14,5 milimetrov, so aktivni od zgodnje pomladi do pozne jeseni, ko zapustijo vodo in prezimijo. Vanjo se vrnejo spomladi, ko se parijo. Ličinke se razvijajo preko pomladi in poletja, nova generacija odraslih osebkov se pojavi proti koncu poletja.

Najdbe: 7. 8. 2018 (1).

***Plateumaris sericea* Linnaeus, 1758**

Razširjenost in biologija: na bregovih Žirovčeve luže se pomladi tik ob vodi bohotijo vodne perunike (*Iris pseudacorus*) in šaši (*Carex*). Tod lahko na njihovih listih in steblih najdemo čudovito obarvane primerke lepenjca *Plateumaris sericea*, ki zbuja pozornost s svojimi bleščečimi kovinsko zeleno, modro, rdeče, bakreno, rumeno in zlato prelivajočimi se barvami. Znani so tudi povsem črni primerki. Ta evrazijska vrsta je sicer razširjena skoraj po celotni Evropi in v delu Azije, vse do Japonske. Je vlagoljubna, zato poseljuje bregove predvsem stoječih in počasi tekočih voda. Najdemo jo tudi na močvirnih travnikih. Osebki dosegajo velikost med 7 in 10,5 milimetra. Pojavljajo se od aprila do julija, ko se hranijo na vodnih rastlinah, zlasti na vodni liliji, različnih šaših in rogozu. Ličinke se razvijajo v koreninah istih rastlin. Odrasle živali najdemo tudi na cvetovih, zato naj bi se po mnenju nekaterih avtorjev vsaj deloma prehranjevale tudi s pelodom.

Najdbe: 19. 5. 2018 (2), 29. 5. 2018 (1), 10. 5. 2020 (9).

Hydaticus seminiger. Naravna velikost: 14 mm. (foto: Miroslava Kofler)

Plateumaris sericea. Naravna velikost: 8 mm. (foto: Miroslava Kofler)

***Pyrochroa serraticornis* Geoffroy, 1762**

Pyrochroa serraticornis. Naravna velikost:
13 mm. (foto: Miroslava Kofler)

Razširjenost in biologija: vrstno majhna družina Pyrochroiade ima zgolj okrog 140 vrst, od tega so v Evropi prisotne 3, v Sloveniji pa le 2 vrsti.

Vrsta *Pyrochroa serraticornis* je razširjena predvsem v centralnih in južnih predelih Evrope, vse od Španije do Ukrajine. Sporadično jo najdemo tudi v južnih predelih Skandinavije in Združenega kraljestva. Odrasli osebki so aktivni od aprila do julija. Najdemo jih v svetlih gozdovih in na njihovem obrobju, kjer mora biti na voljo dovolj

ležečih debel. Sprva jih opažamo, kako se sončijo na listih podrasti, v toplejšem delu leta pa se zadržujejo zlasti na cvetovih kobulnic. So predatorji (plenilci), na cvetovih lovijo majhne žuželke, hranijo se tudi s pelodom. Parijo se zgodaj pomladi. Samice odlagajo jajčeca pod mrtvim lubjem padlih debel. V nekaj tednih se izležejo drobne ličinke. Hranijo se z detritusom, mrtvimi insekti, ličinkami drugih žuželk, včasih tudi z ličinkami lastne vrste. Razvoj v odraslo ličinko traja več kot dve leti. Ko dokončno odrastejo, si zgodaj spomladi v trhovini izoblikujejo kamrico, v kateri se zabubijo. V nekaj naslednjih tednih je razvoj končan. Mehki in blede odrasli osebki ostanejo v svoji zibelki še nekaj časa, da otrdijo in se obarvajo. Na prosto se odpravijo v prvih toplih dnevih aprila. Pogosto se sončijo na listih popolnoma brez strahu pred ptiči in drugimi predatorji. Vpadljiva barva hroščev namreč opozarja plenilce, da imajo opravka s strupenimi insekti. Njihovo telo vsebuje strupen kantaridin, ki se sintetizira v telesih samcev, med parjenjem pa se prenese tudi na samice in njihova jajčeca.

Najdbe: 20. 7. 2020 (1).

Ugotovitve

Žirovčeva luža je nesporno ena od vročih točk (hot spot) biološke raznovrstnosti (diverzitete) na Škofjeloškem. Občasne, v glavnem enodnevne raziskave v letih 2018, 2019 in 2020 so potrdile prisotnost kar 40 vodnih in kopenskih vrst hroščev, kar seveda niti približno ne predstavlja celotnega števila vseh vrst tega področja. Kratkotrajne, zgolj občasne biološke raziskave so namreč delno zajele le nekaj pomladanskih in poletnih mesecev, ko je življenje tod najbolj bujno. Z intenzivnejšimi in predvsem dolgotrajnejšimi, najmanj celoletnimi raziskavami bi bilo nedvomno mogoče to število še bistveno povečati.

Zlasti je dragocena pestra združba vodnih hroščev družin Dytiscidae, Gyrinidae, Hydrophilidae, Haliplidae in Noteridae. Med kopenskimi vrstami družin Carabidae, Pyrochroidae, Tenebrionidae in Chrysomelidae moramo nedvomno omeniti zaščitene močvirskega krešiča (*Carabus variolosus nodulosus*) in prvo najdbo krešiča *Carabus granulatus interstitialis* na škofjeloškem ozemlju.

Žirovčeva luža je velika naravna vrednota, ki si nedvomno zasluži popolno varstvo pred človeškimi destruktivnimi posegi vanjo.

VIRI IN LITERATURA:

- Drovenik, Božidar; Peks, Heinz: *Catalogus Faunae : Carabiden der Balkanländer. Coleoptera. Carabidae*. Schwanfeld : Heinz Peks, 1994, 103 str. (Coleoptera : Schwanfelder Coleopterologische Mitteilungen. Sonderheft ; 1).
- Drovenik, Božidar: Rod Carabus L. (Coleoptera) v Sloveniji. V: *Acta entomologica Jugoslavica* 8 (1-2), Zagreb : Jugoslovensko entomološko društvo, 1972, str. 23-31.
- Kofler, Bojan: Naši veliki krešiči. V: *Železne niti : zbornik Selške doline* 17, Železniki : Muzejsko društvo Železniki, 2020, str. 213-222.
- Obrobjeni kozak (*Dytiscus marginalis*): <https://www.urbanatura.si/vsebina/531/Obrobjeni-kozak>. Pridobljeno: 13. 2. 2021.
- Potapljač iz mlake: <https://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/56-15-Kazipot-4>. Pridobljeno: 13. 2. 2021.
- UK - Beetles - *Acilius sulcatus* (Linnaeus, 1758), Lesser Diving Beetle: <https://www.ukbeetles.co.uk/acilius-sulcatus>. Pridobljeno: 16. 2. 2021.
- UK - Beetles - *Carabus granulatus*: <https://www.ukbeetles.co.uk/carabus-granulatus>. Pridobljeno: 29. 1. 2021.
- UK - Beetles - *Hydaticus seminiger*: <https://www.ukbeetles.co.uk/hydaticus-seminiger>. Pridobljeno: 18. 2. 2021.
- UK - Beetles - *Pyrochroa serraticornis*: <https://www.ukbeetles.co.uk/pyrochroa-serraticornis>. Pridobljeno: 23. 1. 2021.
- UK - Beetles Recording: <https://www.coleoptera.org.uk/species/plateumaris-sericea>. Pridobljeno: 17. 2. 2021.
- Wikipedia - *Acilius sulcatus*: https://en.wikipedia.org/wiki/Acilius_sulcatus. Pridobljeno: 16. 2. 2021.
- Wikipedia - *Carabus granulatus*: https://en.wikipedia.org/wiki/Carabus_granulatus. Pridobljeno: 29. 1. 2021.
- Wikipedia - Feuerkäfer: <https://de.wikipedia.org/wiki/Feuerkäfer>. Pridobljeno: 23. 1. 2021.
- Wikipedia - Gelbrandkäfer: <https://de.wikipedia.org/wiki/Gelbrandkäfer>. Pridobljeno: 13. 2. 2021.
- Wikipedia - Gemeiner Furchenschwimmer: https://de.wikipedia.org/wiki/Gemeiner_Furchenschwimmer. Pridobljeno: 15. 2. 2021.
- Wikipedia - Great diving beetle: https://en.wikipedia.org/wiki/Great_diving_beetle. Pridobljeno: 13. 2. 2021.
- Wikipedia - Körniger Laufkäfer: https://de.wikipedia.org/wiki/Körniger_Laufkäfer. Pridobljeno: 19. 1. 2021.
- Wikipedia - Palearktika: <https://de.wikipedia.org/wiki/Palearktika>. Pridobljeno: 4. 10. 2021.

Wikipedia – *Plateumaris*: <https://en.wikipedia.org/wiki/Plateumaris>. Pridobljeno: 17. 2. 2021.
 Wikipedia – *Plateumaris sericea*: https://en.wikipedia.org/wiki/Plateumaris_sericea.
 Pridobljeno: 17. 2. 2021.
 Wikipedia – Rotköpfiger Feuerkäfer: https://de.wikipedia.org/wiki/Rotköpfiger_Feuerkäfer.
 Pridobljeno: 13. 1. 2021.
 Wikipedia – Seidiger Rohrkäfer: https://de.wikipedia.org/wiki/Seidiger_Rohrkäfer.
 Pridobljeno: 17. 2. 2021.

Zusammenfassung

Das Feuchtgebiet Žirovčeva luža und die Fauna seiner Käfer

In den Jahren 2018-2020 wurden temporär Forschungen der Wasser- und Uferfauna biologisch durchgeführt, es wurde eine vielfältige Fauna der Käfer im Gebiet bestätigt. 40 Arten sind eingefangen worden und sind zu den nächsten Familien zugeordnet: **Carabidae** (*Anysodactylus signatus* Panzer, 1797; *Badister collaris* Motschulsky, 1844; *Bembidion decorum* Zenker & Panzer, 1801; *Bradycellus verbasci* Duftschmidt, 1812; *Carabus coriaceus coriaceus* Linnaeus, 1758; *Carabus granulatus interstitialis*, Duftschmidt, 1812; *Carabus variolosus nodulosus* Fabricius, 1787; *Diachromus germanus* Linnaeus, 1758; *Harpalus atratus* Latreille, 1804; *Pterostichus anthracinus anthracinus* Illiger, 1798; *Pterostichus minor* Gyllenhal, 1827; *Pterostichus niger* Schaller, 1738; *Pterostichus rhaeticus* Heer, 1837; *Stenolophus skrimshirans* Stephens, 1828; *Tachyta nana* Gyllenhal, 1810. **Chrysomelidae** (*Neogallerucella pusilla* Chuyo, 1962; *Oulema mellanopus* Linnaeus, 1758; *Plateumaris sericea* Linnaeus, 1758; *Pyrrhalta viburni* Paykull, 1799). **Dytiscidae** (*Acilius sulcatus* Linnaeus, 1758; *Agabus bipustulatus* Linnaeus, 1767; *Dytiscus marginalis* Linnaeus, 1758; *Graptodytes pictus* Fabricius, 1787; *Hydaticus seminiger* De Geer, 1774; *Hydroporus memnonius* Nicolai, 1822; *Hydroporus palustris* Linnaeus, 1761; *Hyphydrus ovatus* Linnaeus, 1761; *Ilybius ater* De Geer, 1774; *Ilybius fuliginosus* Fabricius, 1792. **Gyrinidae** (*Gyrinus substriatus* Stephens, 1829). **Halipidae** (*Haliphus heydeni* Wehncke, 1875; *Haliphus laminatus* Schaler, 1783; *Haliphus lineaticollis* Marsham, 1802; *Haliphus obliquus* Fabricius, 1787; *Haliphus ruficollis* De Geer, 1774. **Hydrophilidae** (*Anacaena globulus* Paykull, 1798). **Noteridae** (*Noterus clavicornis* De Geer, 1774; *Noterus crassicornis* O. F. Müller, 1776). **Pyrochroidae** (*Pyrochroa serraticornis* Geoffroy, 1762). **Tenebrionidae** (*Stenomax aeneus* Scopoli, 1763).

Die eintägigen Forschungsaktionen konnten durch die zeitliche Einschränkung nicht alle vorhandenen Käferarten des Gebiets bestätigen. Mit einem Monitoring durch das ganze Jahr könnte die Zahl der gefundenen Arten beachtlich vergrößert werden. Besonders kostbar scheint die vielfältige Gruppe der Wasserkäfer zu sein. Eine besondere Erwähnung unter den Käfern vom Ufer verdient bestimmt die geschützte Art des Laufkäfers *Carabus variolosus nodulosus* und der erste Fund des *Carabus granulatus interstitialis* im Gebiet von Škofja Loka.

O igličastih kristalih kremena in drugih mineralih iz okolice Zadobja

Izvleček

Zanimivi igličasti kristali kremena iz okolice Zadobja so znani že več kot stoletje in pol. Prvi je najdišče teh kristalov verjetno označil Henrik Freyer na svojem zemljevidu Kranjske. Najbolj natančno je dolgoprizmatske kristale kremena iz Zadobja opisal Wilhelm Voss. Ta naravoslovec je raziskal in proučil mineraloško zbirko v Deželnem muzeju za Kranjsko – Rudolfinumu ter napačno predvideval, da je kremenove kristale tod nabiral že Žiga Zois. Šele v začetku 21. stoletja so najdišča igličastih kremenovih kristalov ponovno postala zanimiva za zbiralce mineralov in geologe. V prispevku predstavljamo nove najdbe dolomita ter redkih igličastih kristalov kremena iz triasnih plasti med Todražem in Zadobjem.

Ključne besede: Zadobje, Poljanska dolina, kremen, dolomit, kristali.

Abstract

On needle quartz crystals and other minerals from the Zadobje area

Interesting needle-like quartz crystals in the vicinity of Zadobje, between Gorenje vas and Lučine, have been known for more than a century and a half. The first quartz crystal site was probably marked by Henrik Freyer on his topographic map of Carniola. Naturalist Wilhelm Voss described the longprism quartz crystals from Zadobje most accurately. He researched and studied the mineral collection in the Carniolan Provincial Museum – Rudolphinum and erroneously assumed that patron and mineral collector Žiga Zois had already collected quartz crystals in Zadobje. It was not until the beginning of the 21st century that the sites of needle quartz crystals again attracted the attention of mineral collectors and geologists. In the present paper, we present new finds of dolomite and rare and fragile needle quartz crystals from Triassic rocks in vicinity of Todraž and Zadobje.

Key words: Zadobje, Poljane valley, quartz, dolomite, crystals.

Zgodovinsko ozadje

O pojavljanju kremenovih kristalov med Poljansko dolino in Polhovim Gradcem je zelo nazorno poročal že Balthazar Hacquet,¹ naravoslovec in zdravnik, v svojem življenjskem delu *Oryctographia Carniolica*.² Čeprav Hacquet piše o večjih kristalih kremenca iz okolice Črnega Vrha nad Polhovim Gradcem, ne omenja nobenih drugih najdišč v bližini.

Izsek iz Posebne karte Vojvodine Kranjske Henrika Freyerja, kjer je označeno najdišče kremenca (obkroženo). Kot najdišče je Freyer zapisal Slati V.(rh).

O kremenju iz okolice Zadobja prvi poroča Henrik Freyer,³ naravoslovec in kustos v Deželnem muzeju za Kranjsko, na svojem zemljevidu *Posebna karta Vojvodine Kranjske* (izvirno ime *Special-Karte des Herzothums Krain*), nastalem med leti 1844 in 1846. Posebej je na zemljevidu označen Zlati hrib, ki ga je Freyer zapisal kot *Slati V.*, pri katerem je tudi oznaka za najdbo kremenca. Glede na pozicijo oznake in označbe predvidevamo, da je Freyer verjetno poznal najdišče kremenovih kristalov med Prelesjem in Zadobjem.

Skoraj pol stoletja za Henrikom Freyerjem je kremenove kristale izpod Zlatega vrha prvi bolj podrobno opisal naravoslovec Wilhelm Voss⁴ v delu *Die Mineralien*

1 Balthazar Hacquet (ok. 1735–1815) je bil večletni zdravnik v Idriji, opravljal pa je tudi naravoslovne raziskave po vsem ozemlju Kranjske, kar je tudi objavil v nekaterih svojih knjigah.

2 Hacquet o kremenovih kristalih piše v drugem delu svoje knjige, kjer jih na eni izmed vinjet tudi prikaže.

3 Henrik Freyer (1802–1866) je bil izjemno razgledan in vsestranski naravoslovec in kustos v Deželnem muzeju za Kranjsko (v muzeju je deloval do leta 1852).

4 Wilhelm Voss (1849–1895) je bil profesor naravoslovja, ki je raziskal mnoge naravoslovne zbirke

des Herzogthums Krain (1895). Voss piše, da naj bi kristale našel že baron Žiga Zoisa, kar vzneta dvom. Po našem preiskovanju Žige Zoisa kot prvega najditelja je Vossova interpretacija zapisov v starih inventarnih zapisih iz mineraloške zbirke Prirodoslovnega muzeja Slovenije napačna.

Edini in prvi pa Wilhelm Voss bolj temeljito predstavi kremenove kristale iz Zadobja, originalno zapiše najdišče *Za Dobjani*. Kremenovi kristali naj bi bili dolgi 30 mm in 4 mm debeli, med njimi so mnogi prosojni (brezbarvni). Pojavljajo se tudi biterminirani primerki, ki pa so najpogostejše obarvani belkasto. Voss na končnem seznamu kot najdišče igličastih kristalov kremenca zapiše tudi ime *Hrastov vrh*, to je vzpetina poleg že omenjenega Zlatega vrha.

Igličasti kremenovi kristali iz najdišča južno od Poljan so ponovno postali zanimivi šele v novem tisočletju, ko so jih odkrili slovenski zbiralci mineralov. O teh najdbah so poročali v nekaterih novejših mineraloških publikacijah.⁵

Naše raziskovanje in iskanje igličastih kremenovih kristalov smo na osnovi zgoraj predstavljenih zgodovinskih osnov usmerili na območje med Todražem in Lušo. S pregledovanjem novih usekov in cest smo na območju Potoške grape, blizu kmetije Potokar, odkrili nekaj najdišč kremenovih kristalov. Kljub intenzivnemu iskanju pa v okolici Zlatega hriba oziroma Zadobja nismo zasledili ali ponovno odkrili igličastih kremenovih kristalov, čeprav nekateri avtorjih poročajo o njih. Naše nove najdbe predstavljamo v naslednjem poglavju.

Auf dem Berge Slati vrh bei Pölland, unweit Bischoflack, und zwar im Gereute «Za Dobjani», liess Baron Zoiss lose Krystalle sammeln, die abweichend gebildet sind. Sie sind etwa 3·3 cm lang und 4 mm dick; auf das Prisma kommen oft mehr als 2·5 cm, auf die Pyramide jedersseits

Von Wilhelm Voss.

139

nur 3—4 mm. Die Krystalle sind sehr regelmässig gebildet, trübweiss und durchscheinend (L. M.).⁸⁸

Z.

Zalleg, Dorf bei Eisen. I. Braunstein.

Zareje, Dorf a. d. Reka, III. Braunkohle.

Zlati vrh (auch Hrastov vrh), Berg südlich von Pölland, I. Bergkrystall.

Zirknitz, III. Bergkrystall, Calcit.

Zirkouze (Cirkouze), Weiler bei Watsch, I. Kupferkies, Bleiglanz, Zinkblende.

Zjavka oder Mokrica, Höhle im Mokritzerberge bei Stein, Bergmehl.

Zobelsberg, Haltestelle bei Grossaschitz, II. Kalkconglomerat.

Zapisi o igličastih kremenovih kristalih iz Zadobja naravoslovca Wilhelma Vossa (portret desno), ki je kristale našel v stari mineraloški zbirki Deželnega muzeja za Kranjsko – Rudolfinum. Kot najdišče Voss navaja tudi *Zlati vrh* ali *Hrastov vrh*. Voss piše o kremenovih kristalih, dolgih do 33 mm in debelih 4 mm; (povzeto po Voss, *Die Mineralien* ...).

Cesta med Prelesjem in Zadobjem z Zlatim hribom na levi strani. Ob cesti so razkrite svetle plasti triasnega dolomita. (foto: Matija Križnar)

v Deželnem muzeju za Kranjsko – Rudolfinum. Leta 1890 je temeljito raziskal muzejsko mineraloško zbirko (o tem: Križnar, Zgodovina in razvoj muzejskega naravoslovja, 66–67).

⁵ Žorž & Rečnik 1998; Rakovec, Vidrih & Rečnik, 2006; Rakovec & Rečnik, 2007.

Mineralna združba

Večja votlinica, zapolnjena s sedlastimi in značilno romboedričnimi kristali dolomita pod Zadobjem. V podobnih votlinah na tem območju kristalov kremenca nismo našli. (foto: Matija Križnar)

Na območju med Zadobjem in Todražem smo našli večje votline v okremenjenem dolomitu. Stene obraščajo večji kristali dolomitov, na katerih so kristalizirali različno veliki kristali kremenca. Mnogi med njimi so se odluščili in padli na dno votline. (foto: Matija Križnar)

V geološkem pogledu se vsa najdišča kremenovih kristalov pojavljajo v svetlo sivem do belem zrnatem dolomitu. Starost dolomita je iz začetnega obdobja zgornjega triasa in ga geologi poznajo kot cordevolijski dolomit.⁶ Razprostira se na širšem območju južno od Gorenje vasi, preko Luše in gradi nekatere grebene Polhograjskega hribovja. Dolomit v okolici Zadobja je ponekod močno okremenjen in drobljiv, na prepereli površini pa spominja na zdrobljen sladkor, zato ga tudi imenujejo saharoidni dolomit.

Na najdiščih v Potoški grapi je dolomit luknjičav (z votlinicami) ali satast. V skoraj belem dolomitu se pojavljajo večje ali manjše votlinice ali večje lečasto oblikovane razpoke. V njih so po stenah zrastle kristali dolomita, ki so romboedrične oblike, veliki nekaj milimetrov, največji lahko dosežejo dolžino 7 milimetrov. Dolomitovi kristali so bele do svetlo sive barve. V redkih primerih smo našli tudi večje skupke dolomitovih kristalov ter posamezne sedlasto oblikovane kristale. Dolomitove kristale smo zasledili tudi na območju Zadobja oziroma južnem pobočju Zlatega hriba, kjer se pogosto pojavlja le v tektonskih razpokah dolomitne kamnine. Tamkajšnji kristali so, podobno kot dolomit, zaradi primesi sivkasti ali celo svetlo rjavi.

Kristali kremenca so na najdiščih ob cestnem useku na severni strani Zlatega hriba pogosti, čeprav jih je izjemno težko izluščiti brez poškodb. Vsi igličasti kristali izraščajo iz dolomi-

⁶ Je tudi sinonim za nekdanji, cassianski dolomit, kamnino, ki je nastala v sredini obdobja triasa.

tne podlage proti središču votlinic. Dolgoprizmatški kristali kremena so običajno brezbarvni oziroma prosojni ter dolgi do 15 milimetrov. Milimetrska debelina večine dolgoprizmatških kristalov jim daje igličasti izgled, razmerje med debelino in dolžino je lahko tudi več kot 10.

Drugi tip kremena iz najdišč predstavljajo biterminirani kristali. Ti so od igličastih (dolgoprizmatških) veliko krajši in večinoma mlečno belo obarvani. Pogosto so takšni kristali priraščeni na dolomitno podlago in so rasli na stenah votlinic. Kremen iz najdišč v okolici Zadobja sodi med tako imenovane kremene sedimentnega tipa. Kot že samo ime pove, se ta tip kremenovih kristalov pojavlja v sedimentnih kamninah, ki jih pogosto najlažje najdemo in izperemo iz preperele prsti nad kamnito osnovo. Takšna najdišča

Eden najlepših igličastih (dolgoprizmatških) kristalov kremena, ki smo ga uspeli izkopati, je visok 9 mm in je rahlo trebušasto oblikovan.
(foto: Matija Križnar)

Belkasti biterminirani kristali so z osrednjim delom priraščeni na dolomitno osnovo (levo). Skupki prosojnih in čistih kristalov kremena so dokaj redki in zelo majhni, dolgi le nekaj milimetrov.
(foto: Matija Križnar)

kremenovih kristalov najdemo ponekod v okolici Crngroba, Gostec, Cerknice,⁷ Idrije, na širšem območju Turjaka in Rašice ter v zadnjem času tudi nad Igom.

Zaključek

Najdišča igličastih kristalov pri Zadobju so znana že več kot stoletje, čeprav še danes ne poznamo prvega in izvirnega najdišča. Njegovo iskanje v okolici Zadobja trenutno še ni obrodilo sadov, kljub temu pa smo našli nova najdišča v enakih plasteh pri Todražu. Novi primerki igličastih kristalov kremena nastopajo skupaj z dolomitom v močno prepokanem in pogosto luknjičavem dolomitu. Izbijanje in nabiranje drobnih kristalov kremena je zelo zahtevno, saj se mnogi kristali hitro odlučijo od podlage in odpadejo. Le v redkih primerih smo uspeli zbrati še vrasle in nepoškodovane kristale kremena, ki jih tudi predstavljamo v tem članku. Nadaljnje terensko raziskovanje in iskanje novih najdišč teh zanimivih igličastih kristalov kremena bo gotovo prineslo še kakšno mineraloško (kristalografsko) novost tega predela Slovenije.

LITERATURA:

- Križnar, Matija: Zgodovina in razvoj muzejskega naravoslovja do osamosvojitve Prirodoslovnega muzeja leta 1944. V: *200 let Prirodoslovnega muzeja*, Ljubljana : Prirodoslovni muzej Slovenije, 2021, str. 15–126 (zbirka Scopolia ; 100).
- Rakovc, Vili; Vidrih, Renato; Rečnik, Aleksander: Igličasti kristali kremena iz Zadobja V: *Mineralna bogastva Slovenije*, Ljubljana : Prirodoslovni muzej Slovenije, 2006, str. 302–303 (zbirka Scopolia ; 3).
- Rakovc, Vili; Rečnik, Aleksander: Igličasti kristali kremena iz Zadobja pri Žirovskem Vrhu. V: *Nahajališča mineralov v Sloveniji*, Ljubljana : Institut Jožef Stefan, 2007, str. 51–52.
- Voss, Wilhelm: *Die Mineralien des Herzogthums Krain*. Laibach : Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1895, 101 str.
- Žorž, Mirjam; Rečnik, Aleksander: *Kremen in njegovi pojavi v Sloveniji*. Ljubljana [i. e.] : Galerija Avsenik, 1998, 63 str.

Abstract

On needle quartz crystals and other minerals from the Zadobje area

From the Triassic beds of dolomite between Zadobje and Todraž, we present rare finds of needle quartz crystals. From historical sources, these sites are among the first to be mentioned by Wilhelm Voss and are also shown on a topographic map by Henrik Freyer. Although needle quartz crystals were already collected by Žiga Zois, an error occurred in the interpretation of specimens from the mineral collection of the Carniolan Provincial Museum - Rudolphinum. Our additional and thorough field research has shown that long-prism quartz crystals occur together with dolomite crystals in larger cavities of dolomite beds. Fragile and brittle quartz crystals can be translucent and colorless as well as milky in color, while dolomite crystals are characteristically rhombohedral. In this article, we present some new finds and we compare them with similar quartz discoveries in the vicinity of Crngrob and Gostec, near Škofja Loka.

⁷ Kristale iz okolice Cerknice imenujejo tudi cerkniški diamanti. O njih je poročal celo Balthazar Hacquet.

An aerial, black and white photograph of a roundabout. The roundabout has a central green island with a few people standing on it. The road is paved with white dashed lines indicating the roundabout's edge and entry/exit points. There are several cars on the road, including a white car at the top and a dark car on the left. The surrounding area includes some trees and a fence along the bottom edge. The text "Občini in občinski nagrajenci" is overlaid in the upper right quadrant of the image.

Občini in občinski nagrajenci

2021 – dolgo leto postopnega prehoda

Končevalo se je leto 2020, eno najtežjih let v naših življenjih. Božič je nemara bolj kot kadarkoli prej upravičil svoj družinski značaj. Skupaj z novim letom sta bila znanilca radostnega novega upanja. Kajti prav v prazničnih dneh, med božičem in novim letom, 27. 12. 2020, se je začelo cepljenje – za tiste najbolj ranljive med nami – za stanovalce CSSS Škofja Loka. Tam so tik pred novim letom zabeležili pomembno etapno zmago, saj niso imeli več nobenega okuženega stanovalca ali zaposlenega!

Že kmalu po novem letu so se v šolske klopi vrnili tudi učenci s prilagojenim programom OŠ Jela Janežiča, tem so proti koncu januarja sledili še vrtčevski otroci in učenci prve triade osnovne šole, kar je bilo še eno dobro znamenje.

Tudi sicer se je leto 2021 začelo zelo dobro. Inštitut za politike prostora je v okviru razpisa *Mesta mestom* izbral 15 dobrih praks trajnostnega urbanega razvoja. Iskali so dobre prakse, ki naslavlja kompleksne izzive z uporabo celovitih in vključujočih pristopov; praks, ki dobro delujejo in zagotavljajo zelene rezultate ter tako lahko služijo kot navdih ali model, ki ga je mogoče prenesti v druga mestna okolja. Med 29 prijavi so izbrali 15 projektov, ki najbolj ustrezajo kriterijem in upoštevajo načela celostnega trajnostnega urbanega razvoja. Na Gorenjskem sta bila nagrajena samo 2 projekta; bohinjski *Za cvetoči Bohinj* in škofjeloški *Sožitje na grajskem vrtu*. V nagrajenem projektu, v katerem so tvorno sodelovali Občina Škofja Loka, Loški muzej Škofja Loka, Sožitje – društvo za pomoč osebam z motnjo v duševnem razvoju in Razvojna agencija Sora, so na loškem gradu uredili grajski zeliščni vrt začimbnic in dišavnic, na katerem potekajo programi za večjo socialno vključenost oseb z motnjami v duševnem razvoju. Inštitut za politike prostora je svoj izbor utemeljil takole: *Sožitje na grajskem vrtu – oživiti, odpreti (g)rajski vrt, v katerem gradimo živo, odprto, vključujočo in solidarno skupnost: praksa združuje vzdrževanje javnih zelenih površin z vključevanjem ranljive skupine prebivalstva in je izjemno domišljena, saj vse, kar uporabniki na grajskem vrtu pridelajo, tudi predelajo in prodajo. Problemi, ki jih naslavlja praksa, so aktualni povsod, rešitve pa prenosljive in s pozitivnimi učinki na vseh področjih.*

Epidemiološke razmere so se izboljševale le počasi in postopoma. Tako je 9. februarja odpadla tradicionalna komemorativna slovesnost v spomin petdesetim ustreljenim talcem za Kamnitnikom. Odpadli sta tudi mednarodno tekmovanje v alpskem smučanju za mlade Pokal Loka in tekmovanje v Smučanju po starem. Prav v tem času se je poslovil **Andrej Derlink**, eden od ustanovnih članov Društva Rovtarji in prvi glas in duša ansambla Suha špaga. Andrejevi duhoviti in iskrivi komentarji so škofjeloška tekmovanja v smučanju po starem povzdignili v nadvse zabavno in prijetno družabno prireditev. Andrej, zelo te bomo pogrešali!

Kultura pa se kar ni dala. Prilagodila se je, našla nove kreativne poti in (od) igrala na svoj način. Ob kulturnem prazniku so člani in članice Loškega odra na Mestnem trgu pripravili obsežno razstavo o zgodovini in delovanju Loškega odra od ustanovitve do danes; v Sokolskem domu pa so bili na ogled gledališki plakati predstav, ki so jih igrali na Loškem odru, ter nekateri zanimivi kostumi in eksponati iz gledališkega fundusa.

Prav z gledališkega odra je ob slovenskem kulturnem prazniku v živo na spletu potekala osrednja občinska proslava. O pomenu praznika je spregovoril Milan Golob, direktor Šentjakobskega gledališča v Ljubljani, tudi režiser uprizoritve *Škofjeloškega pasijona* 2015, v zadnjem času pa tudi režiser nekaterih uspešnih predstav na Loškem odru.

Ja, Škofja Loka je gledališko mesto. Škofja Loka je mesto, na katerega trgih in ulicah se je s *Škofjeloškim pasijonom* porodilo slovensko gledališče ... In v tem zgodnjem pomladnem postnem času leta 2021 je minevalo natanko 300 let, odkar je kapucin pater **Romuald Marušič** zapisal besedilo *Škofjeloškega pasijona*. Žal smo zaradi zaostrenih pandemičnih razmer že lani jeseni morali odpovedati načrtovano uprizoritev pasijona v jubilejnem letu 2021 in jo prestaviti na leto 2022. No, vsaj upali smo, da bo tako. Vseeno pa smo želeli na poseben, slovesen način zaznamovati 300-letnico nastanka pasijonskega besedila.

Sožitje na (g)rajskem vrtu. (hrani: arhiv Loškega muzeja Škofja Loka)

Zaradi še vedno resne epidemiološke situacije so organizatorji tudi dogodke v okviru **Dnevov Škofjeloškega pasijona** 2021 načrtali nekoliko drugače kot v preteklih letih. Vsi dogodki in vsebine, ki so zaznamovali častitljivo obletnico, so se tako (z)vrstile okrog praznine, manjka, okoli boleče odsotnosti uprizoritve *Škofjeloškega pasijona*. Izšli pa sta obe pasijonski publikaciji, **Pasijonski doneski** in **Pasijonski almanah**. Namesto vnovič oživljene spokorniške procesije so bile v marcu in aprilu na Mestnem trgu, v oknu Loške hiše in Sokolskem domu na ogled razstave in videovsebine s pasijonsko tematiko. V nunski cerkvi v Škofji Loki in cerkvi Marijinega oznanja v Crngrobu so bile postavljene pasijonske jaslince.

Škofjeloški pasijon je odmeval tudi v prestolnici. V Slovenskem etnografskem muzeju, ki je nacionalni koordinator varstva nesnovne kulturne dediščine, je bila v avli razstavne hiše muzeja na ogled manjša priložnostna razstava *300 let Škofjeloškega pasijona*. Z njo je muzej prav v času okoli velike noči obeležil tristoletnico te spokorniške procesije.

Mnoge pasijonske vsebine so bile svetu predstavljene tudi na spletu. Pasijonskega romanja na Brezje, ki ga je na prvo postno soboto priredilo Prosvetno društvo Sotočje, se je udeležilo 17 romarjev. Romarji so že v istem času leta 2020 poromali na Brezje s priprošnjo za uspešno izvedbo pasijona, v letu 2021 ob njegovi tristoletnici pa ponovno z isto prošnjo. Kot pravijo, bodo romali toliko časa, da bo spet mogoča uprizoritev ... Romanja že po tradiciji vedno znova prebujajo in ohranjajo upanje.

Novo upanje, želja po povezanosti in vzajemnem sodelovanju med vsemi ljudmi je bilo tudi sporočilo zeleno osvetljenega Kapucinskega mosta, s katerim smo zaznamovali 17. marec, dan sv. Patrika. S tem smo se v Loki vnovič pridružili kampanji *Global greening*, v kateri na ta priljubljeni irski nacionalni praznik v številnih mestih po vsem svetu z zeleno osvetlijo ikonične mestne znamenitosti. V Loki osvetlitev na god irskega patrona predstavlja tudi nadaljevanje dobrega kulturnega sodelovanja med našo občino ter veleposlaništvom Irske v Ljubljani in veleposlanikom Mylesom Geiranom.

S tradicionalno marčevsko čistilno akcijo se je začela še ena zelena, tokrat ekološko-okoljska kampanja *Loško je ekološko*, ki je prav to pomlad naštel svojih prvih 10 let. Posebno pozornost smo v lokalni skupnosti namenjali ozaveščanju ljudi o pravilnem ravnanju z odpadki; kako jih zbirati, ločevati in pravilno oddajati. Občini Škofja Loka in Železniki sta se pridružili globalnemu okoljskemu programu in mreži lokalnih skupnosti Zero Waste (brez odpadkov), ki ne zajema samo odpadkov, temveč ustvarja tudi nova (trajnostna) delovna mesta ter podpira krožno gospodarstvo in lokalno samooskrbo.

Poleg tega smo se osredinili tudi na program zatiranja tujerodnih rastlin – rastlin, ki jih v specifična lokalna okolja prinaša nekontrolirana, stihijska globalizacija – ki preraščajo avtohtono vegetacijo. Poprej endemična lokalna okolja z bogato biodiverzitetjo postajajo brezoblične, unificirane monokulturne pokrajine.

Še vedno pa smo zelo pogrešali kulturne prireditve v živo. Panojske razstave v javnih prostorih in na prostem in galerijske razstave, v intimo katerih smo vstopali z masko in posamič, so postale najbolj primeren medij/nosilec za prenos umetnostnih in umetniških sporočil v dobi intenzivne pojavnosti/prisotnosti koronavirusa. O tem sta pričali kar dve razstavi, ki sta se v marcu in aprilu zvrstili v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu. Maruša Štibelj je pripravila razstavo kolažev **Kronično pozni**, o njej je kurator Boštjan Soklič zapisal: *So (kolaži) odsev globaliziranega sveta, ki je pravzaprav nekakšen kolaž vsega, kar nas obkroža. Njeni kolaži so refleksija na tisto, kar pravzaprav živimo ... Štibljeva namreč vzpostavlja dialog s svetom in ga komentira. Je empatična in se vživlja v različne situacije, nam ljube ali neljube, naj gre za stanje v času epidemije ali že dolgo časa za anomalije sodobne družbe. Zgodbe, ki jih umetnica pripoveduje v kolažih, so aktualne, povezane z razslojenostjo v družbi, človekovim odnosom do okolja in narave, zahtevami po sistemskih spremembah ... Vse to se dogaja že dlje časa, potrebne so spremembe, s katerimi pa (kronično) zamujamo.*

Na trenutne, negotove čase aludira že naslov razstave sodobnega kranjskega vizualnega umetnika Andreja Štularja **Trenutna razstava**. Avtor, ki povezuje različne likovne tehnike, se je predstavil z izborom več kot štiridesetih del: od lutk, ilustracij, stripov, plakatov, slik in prostorskih instalacij, nastalih v zadnjih desetih letih ... O avtorju razstave, svojevrstnem avantgardnem ekspresionistu, kurator razstave Boštjan Soklič piše: *... to ni umetnost za puriste, to ni umetnost, ki bi bila paša za oči, ampak je animacija za duha.*

Gimnazija Škofja Loka, ki je praznovala sedemdesetletnico, si je za moto praznovanja izbrala vzklik italijanskega znanstvenika Galilea: *In vendar se vrti ...*

Pod tem naslovom je potekal mednarodni simpozij, čeprav zgolj virtualno. Nastopilo je več 20 domačih in tujih predavateljev, ki so iskali odgovore na vprašanje, zakaj lahko tako hitro minevajo ure, ko smo na elektronskih napravah, kako naučiti mlade, da je čas dragocen, kako so o času razmišljali znani filozofi, kdo sploh razume čas in podobno.¹

Zgodaj spomladi smo ponovno zagnali projekt **participativnega proračuna Naša Loka**, ki je bil v letu 2020 zaradi izbruha epidemije koronavirusa prekinjen. Njegov namen je zviševati kakovost življenja občanov in občanov, krepiti družbeno participacijo na lokalni ravni, tako da v procesu sodeluje kar največje število ljudi v vsaki krajevni skupnosti, ter prispevati k izgradnji skupnosti. Po izvedenih delavnicah v krajevnih skupnostih (KS) je na občino prispelo 135 pobud, iz vsake od enajstih KS po šest ali sedem, iz večjih dveh, KS Kamnitnik in KS Škofja Loka – Mesto pa več kot 20. Sodelovalo je več kot 350 predlagateljev in podpornikov. Prispele predloge je posebna komisija pregledala in ocenila, če ustrezajo vsem predpisanim merilom, ter jih uvrstila na glasovanje; glasovalo je okoli 1 700 občanov (od 15 do 17 % prebivalstva). Za izglasovanje projekte je občina v proračunu

1 Več o praznovanju Gimnazije Škofja Loka v prispevku Jožeta Bogataja, Ob 70. obletnici Gimnazije Škofja Loka.

namenila 275.000 evrov, za vsako od krajevnih skupnosti po 25.000 evrov. Izbrani projekti bodo nato postopoma izvedeni v letu 2021 in 2022. In kateri projekti so bili izbrani?

V KS Godešič so izbrali nova otroška igrala na Godešiču in fitness v naravi. V KS Bukovica - Bukovščica so se odločili za parkirišča ob vaškem jedru in urejen prostor za druženje vaščanov v ševljah. V KS Sv. Lenart - Luša so izglasovali 4 predloge: ureditev dohodne poti do pokopališča pri Sv. Lenartu, otroška igrala pri športnem igrišču, hišne kažipote in sanacijo športnega igrišča pri PŠ Lenart. Krajan KS Log so se odločili za igrala na otroškem igrišču ob šoli v Gabrku in počivališča ob pohodnih poteh, izgradnjo pešpoti med ovinkom pod cerkvijo in odcepom za vikende v Brodeh, olepšanje kraja in podaljšano trajnost ograje okoli mostov. V KS Trata so izbrali projekt ograditve športnih površin v tamkajšnjem športnem parku in ureditev otroškega igrišča.

KS Kamnitnik bo dobila varno šolsko pot s Tavčarjeve ulice preko Kamnitnika, nadgradnjo športnih objektov v nekdanji vojašnici in ureditev sprehajalnih poti. V KS Reteče - Gorenja vas so se odločili za zunanjo telovadnico, celostno urbano ureditev in učno pot Reteče - Gorenja vas. KS Zminec bo izvedla kolesarski grbi-nasti poligon (pumptrack), postavitev lesenih klopi ter prikazovalnika hitrosti v vaseh Zminec in Bodovlje. V KS Sv. Duh so izglasovali kar 5 projektov: ureditev pešpoti med Formami in Sv. Duhom, vaško lipo s klopjo in mizo pri cerkvi pri Sv. Duhu, postavitev sedmih počivalnih klopi, projekt *V Gorajte na ta fajn igrala* ter ureditev otroškega igrišča pri športnem igrišču v Virmašah. KS Stara Loka - Podlubnik bo bogatejša za ureditev jedra Stare Loke, postavitev kipa škofa Abrahama in projekt *Čista Sora*. V KS Škofja Loka - Mesto pa so se krajan odločili za *Zamorčevo nabrežje* in igrišče z otroškimi igrali v Hrastnici.

Pomladni čas je tudi čas začetka intenzivne gradbene sezone. Začeli smo jo z **ureditvijo kolesarske povezave Zminec-Bodovlje-Škofja Loka**. Tako smo zagotovili dodatne kolesarske površine v skupni dolžini 2,6 km, obenem pa umirili promet na tem odseku.

V teku je tudi izvedba **kolesarske povezave Škofja Loka-Virmaše** kot dela daljinske, medobčinske (daljinske) kolesarske poti, ki iz Škofje Loke vodi naprej proti Kranju. Začela se je tudi največja naložba v javno prometno infrastrukturo – **rekonstrukcija državne ceste skozi Godešič**.

Prenove je bilo deležno tudi nekaj ikoničnih mestnih objektov in kulturnih spomenikov, ki imajo določen simbolni pomen. Sredi aprila je župan Tine Radinja name-nu predal prenovljeni poslovilni objekt, mrliško vežico na mestnem pokopališču.

V maju se je lastnik nunske oziroma uršulinske cerkve Nadškofija Ljubljana odločil izvesti nujna popravila in sanacijska dela na fasadi in strehi; skupaj s pristojnimi konservatorji so opravili tudi statično sanacijo v notranjosti cerkve. V prihodnosti namreč želijo cerkev ohraniti za njen osnovni namen – verske obrede. Prav tako podpirajo kulturne dejavnosti, občasne koncerte ter druge kulturne prireditve.

Na kolesarski poti Zminec-Bodovlje–Škofja Loka.
(hrani: arhiv Občine Škofja Loka)

telji prevzamejo leseno skulpturo – abstraktno podobo Jezusa Kristusa, ki simbolično združuje evropske države. Skulptura potem vse leto domuje v kraju, ki gosti letni kongres, ob zaključku jo predajo v roke organizatorjem naslednjega kongresa. V letu 2020 je bil kongres v nemškem mestu Tirschenreuth zaradi pandemije odpovedan. Predsedstvo Europassiona se je odločilo, da Škofji Loki simbolično za nekaj časa preda kip združenja.

Združeni v krogu Europassiona. (foto: Peter Pokorn ml.)

da bi to znamenje in blagoslov le pregnala urok koronavirusa. Prav v teh dneh, konec maja in v začetku junija, je v Škofji Loki potekala tudi množična cepilna akcija in življenje se počasi začelo vračati v normalne okvire.

Na svetovni **dan čebel**, 20. maja, sta na zelenici pred mestnim pokopališčem drevo irsko-škofjeloškega prijateljstva posadila irski veleposlanik Myles Geiran in župan Tine Radinja; zeleni otok in pisano Loko namreč povezuje večletno dobro sodelovanje, predvsem na področju kulture. Občina Škofja Loka je tudi v letu 2021 v okviru trajnostne pobude **Veliki traven in rožnik – čebelam cvetoč krožnik** po mestnih zelenih površinah zasadila travniške rože, saj s tem žuželkam in ostalim živalim zagotovimo hrano in prebivališče. Cvetoč travniki so tudi odlična učilnica na prostem ...

Živo in povezano skupnost pa ne gradijo le fizične povezave ter realni (in simbolni) objekti, pač pa tudi skupnostni rituali in praznovanja. Le dan pred vnovično popolno zaporo javnega življenja, 31. 3. 2021, smo v Škofji Loki v živo sprejeli **statuo Europassiona**. Združenje Europassion, mednarodno združenje evropskih pasijonskih mest, vsako leto pripravi letno skupščino v enem od evropskih pasijonskih mest. V letu 2021 bi ta morala biti prav v Škofji Loki. Ob takšni priložnosti gostitelji

Sklepno dejanje praznovanj ob 300-letnici *Škofjeloškega pasijona* je bila slavnostna prireditev **Angelski dih**, ki je pospremila odkritje pasijonskega znamenja na binkoštni ponedeljek, 24. maja. S posebnim znamenjem, ki so ga oblikovali v oblikovalskem Studiu Miklavc, smo v mestnem tlaku v središču Mestnega trga fizično in simbolno zaznamovali kraj, kjer je škofjeloška pasijonska procesija začejala svojo duhovno pot. Ob tem smo si tudi želeli,

Lahko se pohvalimo tudi s prejetjem certifikata **Voda iz pipe**, ki ga podeljuje Zbornica komunalnega gospodarstva. Občina Škofja Loka je ob dnevu prostovoljstva že osmič zapored potrdila naziv **Prostovoljstvu prijazna občina**, saj je čas epidemije pokazal, da so prav prostovoljci najmočnejše vezivo žive in vitalne lokalne skupnosti.

Žareče pomladne barve so sijale tudi iz loških likovnih razstavišč. Domača slikarka Barbara Demšar se je v *Groharci* predstavila z najnovejšim ciklom slik ***Obsijani s soncem***. *S soncem še nisem zaključila, še vedno sveti in vsak dan bolj*, je razstavo pospremila avtorica. Veselje in radost pa so v Sokolski dom s svojo tradicionalno razstavo ***Puštuci u Lok'*** prinesli puštalski slikarji. Tudi tradicionalna razstava izdelkov dijakov Šolskega centra Škofja Loka v okviru Tedna obrti in podjetništva je bila v Sokolskem domu. Dijaki so spet navdušili z svojimi izjemnimi idejami, znanjem in ustvarjalnostjo.

Vstop v junij je odprl začetek glasbenega festivala ***Loka da Camera*** v Sokolskem domu, ***O'glasbena Loka*** pa je z glasbo napolnila ulice in trge vsega mesta. Škofja Loka je gostila tudi skupščino Skupnosti občin Slovenije (SOS) in pozdravila več kot 50 udeležencev iz vseh koncev Slovenije. Loko so že po tradiciji obiskali tudi veleposlaniki in veleposlanice, akreditirani v Sloveniji. Le kdo bi se lahko uprl pisani Loki v tistem delu leta, ko je najlepša?

Dobre mednarodne odnose je potrdila tudi novica iz pobratenih Sovodenj ob Soči, ki je sporočala, da je občinski odbor te zamejske občine iz sosednje Italije sprejel sklep, da so eno od cest v občini poimenovali Ulica Škofja Loka. Na ta način so lepo obeležili pobratenje med občinama, ki sta ga občini sklenili leta 1978.

Tradicionalni ***Historial*** je odpadel, uspeli pa smo že devetič izpeljati – s sicer skrajšano petkilometrsko traso – ***Tek štirih mostov***. Gostili smo tudi zadnjo 5. etapo ***Dirke po Sloveniji 2021, Ljubljana–Novo mesto***, ko so se vrhunski profesionalni kolesarji, na čelu s Tadejem Pogačarjem iz Suhega Dola spuščali proti Loki. Istega dne popoldan smo bučno pozdravili še množico udeležencev tradicionalnega ***Maratona Franja***.

Junij ni bil prazničen samo za Škofjo Loko, praznovala je vsa država – 30-letnico samostojnosti Republike Slovenije. V Sokolskem domu je Filatelistično društvo Lovro Košir pripravilo filatelistično razstavo, na kateri so bile prikazane vse slovenske znamke, izdane v letih 1991–2007. Ob tej obletnici je Občina Škofja Loka v nekdanji loški vojašnici postavila spomenik, ki nas bo spominjal na ta prelomni zgodovinski čas osamosvajanja. Med napadom na vojašnico je vojak JLA smrtno ranil 17-letnega Mohorja Berganta. Spomenik je zasnoval škofjeloški intermedij-ski umetnik, kipar in restavrator **Tomaž Furlan**. Odkritja spomenika so se udeležili tudi najbližji sorodniki Mohorja Berganta: starša Mira in Brane ter sestri Bojana in Jerneja. Državni praznik smo počastili na osrednji občinski proslavi na Mestnem trgu, kjer je bil slavnostni govornik novi častni občan **Vincencij Demšar**, ki je obudil spomine na čas odločitev, strahu in poguma pred tremi desetletji.

Naša občina svoj praznik praznuje 30. junija, slovesna praznična akademija je potekla nekaj dni prej na Loškem gradu. Slavnostni večer je začel župan Tine Radinja, ki je predvsem poudaril ... *hvaležnost, hvaležnost do ljudi – prebivalcev Loke, ki ste pomagali in podpirali naša prizadevanja. Veliko vas je bilo in lepo je živeti v taki skupnosti. /.../ Danes, na občinski praznik, praznujemo predvsem dobra dela letošnjih občinskih nagrajencev ter življenjske poti, ki so jih posvetili Občini Škofja Loka in njenim prebivalkam in prebivalcem; letošnjim občinskim nagrajencem, ki utelešajo pogum in predano delo, dajanje in razdajanje za skupnost, nočoj na poseben način izkazujemo hvaležnost.*²

Župan Radinja se je zahvalil tudi posameznikom in posameznicam, ki so v epideimičnem času nesebično priskočili na pomoč in pomagali, da so občanke in občani lažje prebrodili to težko obdobje. To so bili Saša Košenina, Špela Alič in Fedja Vraničar, vsi Civilna zaščita, Aleksander Stepanović, direktor ZD Škofja Loka, Primož Režek, vodja zdravstvene nege, Sašo Eniko, komandir Policijske postaje Škofja Loka, Tomaž Ažbe, poveljnik gasilcev, Silva Košnjek, direktorica Centra slepih, slabovidnih in starejših Škofja Loka, Ivana Košir Erman, direktorica Centra za socialno delo. Zahvale za delo v težkih razmerah so si zaslužili tudi ravnateljica vrtca Janja Bogataj ter ravnateljice loških osnovnih šol Karla Krajnik, Doris Kužel, Marjeta Šmid in ravnatelj Marko Primožič. Podeljenih je bilo še nekaj priznanj oziroma medalj. Zares, lepo je živeti v tako solidarni skupnosti, polni pogumnih in sočutnih ljudi.

Sokolski dom je odprl svoj vrt poletni **Bralnici**. Uvodni nastop glasbenega dueta Klarise Jovanović in Luke Ropreta nas je ponesel nad poletne lontrške strehe in naprej na(d) čarobni Mediteran.

Na najdaljše počitnice v svojem življenju se je z uspešno opravljeno maturo podalo tudi 158 dijakov (kar 99,3 %) Gimnazije Škofja Loka. Med njimi je bilo tudi 10 zlatih maturantov, ki so na maturi dosegli 30 ali več točk.

V hladni karanteni Sokolskega doma je bila na ogled razstava umetniških del, nastalih na **22. Koloniji Iveta Šubica** z naslovom **Cepljeni**, ki je v organizaciji Združenja umetnikov Škofja Loka potekala po spletu. V Galeriji Ivana Groharja pa nas je (pri)čakala konceptualna postavitve Simona Mlakarja **To je naše veselje**. Vstopali smo v naše veselje, v Mlakarjev univerzum, v predvdverje nič, ki je neskončen.

V poletnem času je 10-letnico svojega delovanja praznoval **Rokodelski center DUO Škofja Loka**; začel je z veliko panojsko razstavo na Mestnem trgu, posvečeno rokodelskim mojstrom in mojstricam.³ Vodja centra **Katarina Sekirnik** o vlogi rokodelstva pravi: *V prvi vrsti je rokodelstvo naša nesnovna kulturna dediščina, za naše območje pa tudi pomemben del identitete, pa če se sami ukvarjamo s tem ali ne.*

2 Predstavitev nagrajencev Občine Škofja Loka za leto 2021 v prispevku Sabine Gabrijel, Priznanja Občine Škofja Loka za leto 2021.

3 Več o delovanju in obletnici Rokodelskega centra DUO v prispevku Katarine Sekirnik, Rokodelski center DUO Škofja Loka – desetletje sodobnih prizadevanj za razvoj rokodelstva na Škofjeloškem.

Ena od a(tra)ktivnih sodobnih oblik umeščanja dediščine so **rokodelska doživetja**, inovativen turistično-doživljajski produkt, s katerim obiskovalcem Škofjeloškega ponujajo edinstvena doživetja, ki sledijo trajnostnim načelom in vabijo k aktivni udeležbi obiskovalcev. Omogočajo aktivno druženje z mojstri rokodelci in skupaj z njimi izdelavo unikatnih izdelkov iz naravnih materialov. Ustvarjalni dan je bilo tako v juliju in avgustu mogoče preživeti v Rokodelskem centru DUO ali v delavnicah izbranih rokodelskih mojstrov iz Škofje Loke in okolice. Vrata svojih delavnic so nam poleti odprli: Atelje Amuse, Katja Zrimšek, Kovačija Krmelj, Petra Plestenjak Podlogar, LILAStudio, Janez Jankovec in Petruška.

Pri Društvu U3 so v partnerstvu z Zavodom Kres in v sodelovanju z Zavodom 3 zasnovali imeniten počitniški projekt **Zlati most**, ki spodbuja medgeneracijsko druženje in sodelovanje, preprečuje osamljenost, digitalno zasvojenost ter spodbuja k prenosu praktičnih veščin med generacijami. V programu so povezali druženje otrok in babic – mentorice pri oblikovanju gline.

Poletje in **Bralnice** na vrtu Sokolskega doma, poletni Hafnerjev memorial, mednarodni cikel koncertov, Kino nad mestom, festivalska **Pisana Loka**, razstava slik in skulptur akademskega slikarja Domna Slane Pr' Pepet, razstava **Na vroči strani Alp** v hladu Sokolskega doma ... Množico obiskovalcev, predvsem otrok, od blizu in daleč pa je privabil festival sladoleda **Sladka Loka**.

A to je bila tudi ena zadnjih sladkih počitniških radosti. Novo šolsko leto je bilo že za prvim ovinkom. V štirih škofjeloških osnovnih šolah in njihovih podružnicah je v šolskem letu 2021/2022 v šolske klopi prvič sedlo 256 učencev, 14 manj kot v preteklem šolskem letu.

Z začetkom novega šolskega leta je sovpadla uvedba še ene izmed oblik trajnostne mobilnosti. Po ulicah in cestah našega mesta sta začela voziti električna minibus **Jurij in Agata**, manjši vozili na električni pogon za prevoz 6 potnikov, ki sta prilagojeni prevozu starejših in gibalno oviranih oseb, vanju pa je mogoče naložiti tudi invalidski oziroma otroški voziček. Jurij in Agata vozita po širšem mestnem središču Škofje Loke in omogočata povezavo med območji in javnimi institucijami, ki niso bila dostopna z obstoječim javnim prevozom.

V jesensko dogajanje smo vstopili s spominsko akademijo **Ivan Oman in sodobna konservativna misel**, ki jo je Muzejsko društvo Škofja Loka pripravilo v sodelovanju s Prosvetnim društvom Sotočje, sodelovali so dr. Dejan Valentinčič, dr. Žiga Turk in dr. Metod Benedik.

Da tradicija ni pozabljena, smo skušali pokazati s panojsko razstavo na Mestnem trgu, pripravili so jo Občina Škofja Loka, Zavod za varstvo kulturne dediščine, Šola prenove ter Združenje zgodovinskih mest Slovenije, prikazala je procese in rezultate prenove tisočletne Škofje Loke. Posvečena je bila 80-letnici prof. dr. Petra Fistra, ki je bil v pionirskih časih odgovorni nosilec zahtevne naloge načrta prenove Škofje Loke, ki je leta 1985 rezultirala s sprejetjem Odloka o razglasitvi starega mestnega jedra Škofje Loke za kulturni in zgodovinski spomenik.

Sodobna Jurij & Agata. (foto: Andrej Tarfila; hrani: arhiv Občine Škofja Loka)

Mladi likovni ustvarjalci na **Mali Groharjevi koloniji** so spet slikali mestne znamenitosti pisane Loke. Skoraj ves mesec so v Loki potekali **Dnevi evropske kulturne dediščine (DEKD)**, pod sloganom *Dober tek!*, s čimer so se 31. DEKD 2021 pridružili aktivnostim ob imenovanju Slovenije za nosilko naziva Evropska gastronomska regija 2021. Osrednja prireditev je bila razstava Rokodelskega centra DUO in Loškega muzeja Škofja Loka **Pletarstvo – oplet tradicije**. Predstavljeni so bili zgodovina, tradicija, (ne)snovna dediščina in živo izročilo pletarstva na Loškem.

Mnoge je navdušila razstava **Loške gostilne skozi čas**, ki so jo pripravili v Knjižnici Ivana Tavčarja Škofja Loka.⁴ Število gostiln v loškem mestnem jedru se je od časa pred 2. svetovno vojno bistveno spremenilo, saj se trenutno lahko najemo le v treh ali štirih. No, ena takih z dušo in *žmohtom* je Pr' Pepet, kamor so nas v času DEKD 2021 vabili na **skodelico loških modrosti**, na zeliščni čaj, ki so ga postregli iz skodelic, na katerih so bili zapisani citati iz nepresušnega vira **Modrosti Mame Ane** in **Loške Mtke**, ki jih na socialnih omrežjih redno dopolnjuje Jana Jocif. Te darilne skodelice so nastajale z namenom ohranjanja loškega narečja in obujanja lončarske tradicije, ki je v našem prostoru prisotna že stoletja.

Najpomembnejši del naše tradicije in dediščine, tisti, ki tkejo in gradijo pravo živo skupnost, pa so za gotovo vedno tudi in predvsem ljudje. Tako smo se na Blaznikovem večeru, naslovljenem **Dr. Milan Komar – glasnik lepega in resničnega med Škofjo Loko in svetom** ob stoletnici njegovega rojstva spomnili življenjske in ustvarjalne poti tega priznanega filozofa. Milan Komar je v filozofski misli pustil velik pečat, v Slovenji pa je bil vse do osamosvojitve skoraj neznan. In čeprav je v Loki preživel zgolj svoja rosna leta in ga je življenjska pot odnesla na tuje, v Argentino, ga je naše mesto zelo zaznamovalo, posvetil mu je svoje **Škofjeloške sonete**. Zato je prav, da našega rojaka bolje spoznamo.

4 Več o razstavi v prispevku Ane Marije Miklavčič *Loške gostilne skozi čas*.

Z razstavo fotografij smo se spomnili tudi vsestranskega človeka, ki smo ga poznali, a nas je mnogo prežgodaj zapustil, tik pred svojim 60. rojstnim dnevom. *Sem potepuh. Svet bom, kolikor mi bo dano, obredel do zadnjega kotička. Domače dvorišče tja do Crngroba ali pa na Hrib'c, do svetega Andreja ali pa do Starega gradu pod Lubnikom pa vsak dan*, je pravil Igor Žužek. In mi smo si lahko ogledovali ulete trenutke, zaustavljene podobe njegovega doma in sveta na izbranih fotografijah, ki jih je sam skrbno pripravljal za razstavo ob okroglem jubileju.

Občina Škofja Loka je bila uspešna tudi pri dveh prijavljenih projektih s področja nepremične kulturne dediščine Ministrstva za kulturo RS, in sicer za sofinanciranje obnove **Kamnitega (Kapu-cinskega) mostu** ter restavratorska dela na **Marijinem (Kužnem) znamenju**.

Na votivnem Marijinem znamenju, ki so ga Ločani v 18. stoletju na Mestnem trgu postavili v zahvalo, da so bili obvarovani pred kugo in ognjem, so potekala restavratorsko-konservatorska dela na zgornjem delu spomenika. Projekt obnove Kamnitega mostu, ki je bil zgrajen v sredini 14. stoletja, vključuje celovito obnovo tega ikoničnega objekta po posameznih sklopih oziroma elementih: obnovo kamnite ločne konstrukcije, betonskega hodnika za pešce, kovane ograje ter zamenjave dotrajane kopije kipa sv. Janeza Nepomuka z novo kopijo. Začetek prenove mostu, ki predstavlja izjemen primer srednjeveškega graditeljstva in konstruiranja mostov, nas je obogatil s spoznanjem, pravzaprav novim zavedanjem, da gre za najstarejši ohranjeni (kamniti) most v Sloveniji in enega najstarejših te vrste v vsej Srednji Evropi!

Pa vendarle je ob vsej poudarjeni, živi skrbi za materialno, snovno kulturno dediščino najbolj odjeknila novica, ki je zadevala in zadela (v) živo nesnovno kulturno dediščino – dokončna odpoved uprizoritve **Škofjeloškega pasijona 2021** (v letu 2022)! Čeprav težka je bila v še vedno zelo nepredvidljivih in negotovih covidnih razmerah, to zagotovo najbolj odgovorna odločitev.

Župan Tine Radinja je bil nedvoumen: *Velika dolžnost in odgovornost je biti skrbnik Škofjeloškega pasijona, ene naših največjih nesnovnih dediščin, ki je bila vpisana na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva. Po vpisu na ta prestižni seznam in ob praznovanju tristoletnice nastanka besedila smo si želeli predstaviti, ki bo tako v organizacijskem smislu kot pomenu za lokalno skupnost presegla prejšnje uprizoritve in se še močneje postavila na svetovni oder pasijonov ter pokazala našo svetovno dediščino v kar najlepši luči. Želeli smo si jo predstaviti kot živo dediščino, kar pomeni, da*

Ponastavitev Kužnega znamenja na nove viruse in za novo stoletje.

(foto: Jernej Tavčar)

jo predstavimo kot dediščino, ki živi v mestu, v vaseh okrog Škofje Loke in tudi v obeh dolinah ter se enkrat na vsakih 6 let skupaj manifestira na naših ulicah in trgih. Žal z žalostjo sporočamo, da to ne bo mogoče, da Škofjeloškega pasijona 2021 ne bo.

Zagotovo pred letom 2025 nova uprizoritev *Škofjeloškega pasijona* ne bo izvedljiva. Včasih se naše želje in molitve mnogih ne uresničijo. Morda je včasih celo bolje tako. Zares, skrivnostna so pota Gospodova.

Epidemiološka situacija je bila jeseni res slaba, vendar je konec oktobra v pokritem delu nove tržnice v nekdanji vojašnici potekala prva **Loška otroška izmenjevalnica**; stojnice so bile polne otroških oblačil, obutve in igrač, ki so jih malčki prerasli in jih bodo lahko koristno uporabili drugi. Pobudnica je bila **Jasna Ropret Pisanec. Kristina Božič**, sicer iz Stare Oselice, je skoraj hkrati v Škofji Loki na Kapucinskem trgu odprla trgovino brez plastične embalaže **Pouhn cekar**. Dekleta so tako samoiniciativno storile nove, zelo konkretne korake v smeri programa Zero Waste, kamor sta se na institucionalni ravni vključili občini Škofja Loka in Železniki. Tako sta se pridružili mreži slovenskih občin na poti do družbe brez odpadkov, ki jo v Sloveniji koordinirajo **Ekologi brez meja**, pobuda za njun pristop pa je nastala v okviru Razvojne agencije Sora.

V spomin na 23. november 1918, ko je general Maister s svojo vojsko prostovoljcev razorožil nemško varnostno stražo ter prevzel vojaško oblast v Mariboru, praznujemo državni praznik – dan Rudolfa Maistra. Temu je bil posvečen tudi zanimiv Blaznikov večer, naslovljen **Maistrovi borci s Škofjeloškega**, ki sta ga v Sokolskem domu skupaj pripravila MD Škofja Loka in Domoljubno društvo general Rudolf Maister Žiri. Namen okrogle mize je bil osvetliti dogodke izpred več kot 100 let ter vlogo in pomen prve slovenske vojske, ki je opravila svojo domoljubno dolžnost. *Ni jih bilo malo, ki so se klicu dolžnosti odzvali tudi iz naših krajev. Zato moramo raziskovanje razširiti na območje celotne nekdanje škofjeloške občine in rešiti pozabe imena in zgodbe tistih, ki so sledili pozivu generala Maistra*, je poudarila predsednica MD Škofja Loka **Helena Janežič**. Pogovor je dopolnjevala tudi razstava *Žirovci v bojih za slovensko severno mejo 1918–1919 in general Maister*.

Sočasno pa je – glej, glej, blago ironični nasmeh Zgodovine – potekala razstava risb, ki so prispele na mednarodni likovni natečaj **Plakat miru**, na katerem je sodelovalo tudi 5 šol s Škofjeloškega. Tistikrat se nam je mir nemara še vedno zdel nekoliko patetična, otročja samoumevnost ...

Sredi novembra se je občina lotila celovite obnove dela dvorišča in dostopne poti na Loški grad. Na Suhi so okrog znamenja zasadili tri nove lipe. Tri stara lipo-va drevesa so bila dolgo časa osrednji del vaškega središča. Po udaru strele leta 2019 so eno od lip morali odstraniti, po pregledu strokovnjakinje arboristke pa so odstranili še ostali dve drevesi. Da bodo stare lipe na svojstven način živele še naprej, bo poskrbel vaščan Suhe Tomaž Hostnik, ki je obljubil zanimive stvaritve iz lesa.

In medtem ko so bile naše štorke v toplih krajih, so jim v Frankovem naselju prav zgledno posodobili dom. Bele štorke, ki so zavarovana živalska vrsta, namreč že vrsto let gnezdi na opuščenem dimniku enega tamkajšnjih stanovanjskih blokov. S posodobljenim gnezdnom so bili tako najprej zadovoljni njihovi človeški sostanovalci, štorke pa bodo zagotovo potem, ko se vrnejo s prezimovanja.

Pred koncem leta 2021 je bila dokončno obnovljena tudi državna cesta skozi Godešič. Celovita rekonstrukcija cestnega odseka v skupni dolžini 1.170 metrov je obsegala obnovo celotne vozliščne konstrukcije z ureditvijo ukrepov za umiritev prometa, poleg tega pa tudi ureditev mešane površine za pešce in kolesarje (v skupni širini 2,5 m) in postavitev dveh avtobusnih postajališč. Obnovo je izvajala Direkcija RS za infrastrukturo, ki je bila tudi glavni investitor projekta (prispevala je 1.229.000 evrov od skupne vrednosti 1.315.665 evrov), Občina Škofja Loka je bila soinvestor. Vsekakor gre za zelo pomembno investicijo z vidika prometne varnosti in trajnosti na eni najbolj prometnih dvopasovnih državnih cest.

Potem ko je prejšnja predstava igralcev Loškega gledališča *Antigona v New Yorku* na različnih tekmovanjih prejela vrsto nagrad, so na domačem Loškem odru proti koncu leta na odrske deske postavili novo predstavo. To je bilo *Življenje podeželskih plebojev po drugi svetovni vojni* Dušana Jovanovića v režiji Blaža Veharja.

To obdobje zaznamuje tudi obsežna multidisciplinarna razstava Loškega muzeja Škofja Loka *Od osvoboditve do osamosvojitve – Loško ozemlje od leta 1945 do 1991*. Razstava to območje postavlja v širši kontekst časa, ko je bilo kot del Republike Slovenije vključeno v širši okvir, zvezo SFR Jugoslavije. Nekdanja država je v 46. letih svojega obstoja tu pustila sledi na različnih področjih gospodarskega, družbenega in kulturnega življenja.

Otrokom pa je bilo lepo tudi na Ta veseli dan kulture, ko smo v Loki prižgali praznične božično-novoletne luči, že sedmo leto zapored pa so zasvetile tudi tradicionalne *Izložbe domišljije*, prodajne razstave naših umetnikov in rokodelcev. Veselo je bilo tudi, ko smo čez kak dan odprli Mestno drsališče na Trgu pod gradom in se je začel decembrski festival *Loka v snegu*.

Gorenjsko in Škofjeloško je ravno v prazničnih decembrskih dneh obiskala vlada Republike Slovenije. Obrambni minister **Matej Tonin** in župan Radinja sta podpisala pomemben sporazum, s katerim bo Ministrstvo za obrambo občini namenilo 200.000 evrov kot kompenzacijo za negativne vplive streljšča Crngrob. Župan se je srečal tudi z **Andrejem Vizjakom**, ministrom za okolje in prostor, ter **Jernejem Vrtovcem**, ministrom za infrastrukturo, s katerim sta spregovorila o poteku in procesu izgradnje 4. razvojne osi, zlasti navezave škofjeloškega območja na avtocestni sistem. Osnovno šolo Jela Janežiča, ki jo čaka pomemben projekt prostorske širitve, je obiskala ministrica za šolstvo **Simona Kustec**, pristojno ministrstvo je tudi zagotovilo (so)financiranje te težko pričakovane prenove.

Na obisku v Loki se je mudil tudi predsednik vlade **Janez Janša**, ki je obiskal Medpodjetniški izobraževalni center Šolskega centra Škofja Loka, kjer si je ogledal delavnice in se sestal z vodstvom Šolskega centra ter ravnatelji škofjeloških strokovnih šol. **Helena Jaklitsch**, ministrica za Slovence v zamejstvu in po svetu, pa se je želela srečati s člani Muzejskega društva Škofja Loka, kjer s(m)o visoki gostji predstavili bogato in dolgo društveno zgodovino ter nekatere že doslej izvedene dejavnosti. Spregovorili smo tudi o načrtih in možnostih sodelovanja v prihodnje. Z velikim veseljem!

Decembra so v Sokolskem domu odprli razstavo likovnih del Janeza Hafnerja (1950–2012) *Hafner in njegov pejzaž*, ki je bila poklon umetniku, ki se je v zgodovino slovenskega slikarstva vpisal kot eden najvidnejših slikarjev urbanega pejzaža. Osrednji motiv njegovega slikarskega izraza je *loška krajina*, tudi sicer pa se v njegovih delih kaže romantični odnos do narave, zlasti domačega kraja, in zadržana drža do njene vse večje urbanizacije.

Ohranjena loška (po)krajina je ena od ključnih elementov, adut in priložnost v novi **Strategiji trajnostnega razvoja turizma za škofjeloško območje 2028**, ki so jo v decembru sprejeli občinski svetniki vseh 4 občin omenjenega območja. Ena od prednostnih vsebin je tudi kulturni turizem, saj je Škofja Loka svojevrstna umetnostna in kulturna prestolnica. In gledališko mesto. V tednu pred podelitvijo 51. Severjevih nagrad smo v Loki predstavili odlično knjižno monografijo **50 let Severjevih nagrad**. Knjiga je posvečena slovenskemu gledališkemu prvaku Stanetu Severju in vsem dosedanjim 252 Severjevim nagrajencem, poklicnim in ljubiteljskim igralcem ter študentom dramske igre; predstavlja zanimiv in temeljit pregled in pogled v zgodovino slovenskega gledališča zadnjih petdeset let. Predstavitev monografije je bil imeniten uvod v podelitev že 51. Nagrad Sklada Staneta Severja. Nagrada za ljubiteljskega igralca je – na naše veliko veselje – tokrat šla v roke domačina **Bojana Trampuša** (Loški oder). V naslednjih prazničnih dneh smo vsa osrednja odrska prizorišča prepustili resničnima decembrskima zvezdnikoma **Božičku in dedku Mrazu**.

V novo leto smo spet vstopali brez bučnih javnih silvestrovanj, s previdnim upanjem, pretežno (pre)cepljeni in s potrjenim statusom PCT, a tudi z mnogo več realizma, kot (v) leto 2021.

Tam na Vzhodu, kjer se je skoraj natanko pred dvema letoma spočenjal strašni koronavirus, a tokrat mnogo, mnogo bliže nam, tam na vzhodu Ukrajine se je že kotilo novo, še strašnejše Zlo ...

Razvejane mednarodne povezave Občine Škofja Loka

Uvod

Zgodovina Škofje Loke je zelo bogata in pestra. Začenja se daljnega leta 973, ko so naši kraji omenjeni v glavnem pisanem zgodovinskem viru – darilni listini nemškega cesarja Otona II. o predaji loškega območja freisinškim škofom. Na relativno redko poseljeno območje slovanskega življa so novi gospodarji v naslednjih stoletjih naseljevali prebivalce z Bavarske, Tirolske in Furlanije. Priseljenci iz centralne Evrope so s seboj prinesli svoje navade, z mešanjem z avtohtonimi prebivalci pa so omogočili tudi bogat genski zapis naslednikom. Najbrž je del uspešnega delovanja območja nekdanjega Loškega gospostva na gospodarskem, kulturnem, socialnem in mednarodnem področju tudi posledica mešanja prebivalcev iz raznih območij Srednje Evrope, zlasti Slovanov in Nemcev.

Pa pustimo zgodovino in se osredinimo na bogate mednarodne povezave Občine Škofja Loka od druge polovice 20. stoletja naprej. Občina Škofja Loka je ena mednarodno najbolj odprtih občin Republike Slovenije. Najbolj množičen je bil *Izseljeniški piknik*, ki ga je na Mestnem trgu in vrtu loškega gradu organizirala Škofja Loka v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja. Udeležba Slovencev iz vsega sveta je bila izjemna, zlasti veliko je bilo ameriških Slovencev iz mesta in okolice, po številu prebivalcev takrat drugega največjega slovenskega mesta, ameriškega Clevelanda. Gostom so se pridružili tudi številni domačini od blizu in daleč iz cele Slovenije. Dvodnevno srečanje rojakov je odmevalo po celi Sloveniji.

V isti čas datirajo tudi sklepanja prvih uradnih povezav z evropskimi občinami. Pobratenju z mesti od šestdesetih let prejšnjega stoletja naprej smo v zadnjih letih dodali včlanitev v Združenje evropskih mest Douzelage, povezali smo se z veleposlaniki, akreditiranimi v Republiki Sloveniji, vključili v aktivno organizacijo in udeležbo v mednarodnih projektih ter tematsko sodelovanje s partnerji iz drugih držav, zlasti v povezavi s *Škofjeloškim pasijonom*.

Delavnica evropskega projekta *Mlajši za starejše* – aktivno staranje v Sokolskem domu, september 2019; srečanje županov in priprava participativnega proračuna. (foto: Peter Pokorn ml.)

Do začetka drugega desetletja tega stoletja so bile glavne mednarodne aktivnosti v Občini Škofja Loka redne povezave s pobratenimi mesti in priprava mednarodnih srečanj na podlagi evropskih razpisov. Do leta 2012 je to delovno področje pokrivala zaposlena uradnica. S povečanjem obsega in večjo pestrostjo sodelovanja je bil spremenjen tudi pristop in v sodelovanje s pobratenimi mesti vključeno večje število zainteresiranih občanov. Osebnost sem bil v času študija in poklicnega delovanja v stalnem stiku s partnerji iz drugih držav, obvladam

tudi nekaj evropskih jezikov, kot župan pa sem mednarodno sodelovanje za popestritev dela prevzel neposredno v svoj delokrog. To je imelo še poseben pomen pri sodelovanju z veleposlaniki, ki cenijo neposredne stike z župani. Po končanju županskega mandata mi je župan Tine Radinja poveril koordinacijo mednarodnega sodelovanja občine. Zadnji dve leti so zaradi epidemije korona virusa naše aktivnosti dokaj omejene, vendar stalno vzdržujemo stike, predvsem prek pošte in elektronskih medijev.

Sestavek je namenjen predvsem sistematični obravnavi posameznih vrst delovanja Občine Škofja Loka na mednarodnem področju. Bralec bo dobil pregled vsebine in način bogatega sodelovanja s posamezniki in skupinami partnerjev iz drugih držav.

Pobratena mesta

Sodelovanje s pobratenimi mesti je najstarejše mednarodno delovanje nekdanje in sedanje občine. Delimo ga na obdobji sodelovanja nekdanje večje občine in po njej v sedanjih okvirih občine brez Gorenje vasi - Poljane, Železnikov in Žirov. Sodelovanje s pobratenimi mesti iz drugih držav v okviru stare občine je po njeni razdelitvi v glavnem nadaljevala samo Občina Škofja Loka. Do pobratenj je prišlo predvsem na podlagi osebnih stikov posameznikov iz obeh sodelujočih mest. Zaradi tega ne čudi, da je sedaj bistveno boljše sodelovanje z mesti, s katerimi je prišlo do pobratenja v zadnjih treh desetletjih, torej z belgijskim Maasmechelenom leta 1999, nemškim Freisingom leta 2004 in češkim Taborom leta 2006, kot s tistimi iz obdobja nekdanje občine in države, ko so bila posamezna pobratenja podpisana z italijansko Medicino leta 1966, avstrijskimi Selami leta 1972, Smederevsko Palanko leta 1973 in Sovodnjami ob Soči leta 1978. Dobro sodelovanje z Maasmechelenom, Freisingom in Taborom temelji na prijateljskih odnosih

s posameznimi uradnimi predstavniki in neuradnimi posamezniki iz teh mest. Poleg sedmih mest, s katerimi smo uradno pobrateni, je treba omeniti še avstrijski Obervellach oziroma Zgornjo Belo, s katero tudi brez uradno formalno podpisanih listin zelo dobro sodelujemo. Družijo nas predvsem majhna oddaljenost in dobri odnosi med vsakokratnimi župani. V preteklosti je bila želja po sodelovanju tudi z irskim Carlowom in Rock Springsom iz Združenih držav Amerike, vendar je bilo sodelovanje omejeno na nekaj posameznih stikov. Zaradi zanimivosti je potek poskusov sodelovanja z Rock Springsom opisan posebej.

Sodelovanje s posameznimi mesti koordinirajo ambasadorji za posamezno bratsko mesto. Zadnji dve leti so stiki v glavnem pisni, saj so odpadla skoraj vsa tradicionalna srečanja. V večini pobratenih mest organizirajo večje prireditve, ki smo se jih redno udeleževali, partnerji pa so se udeleževali našega *Historiala* in praznovanja občinskega praznika z uradno delegacijo in raznimi folklornimi, glasbenimi in podobnimi skupinami. Od leta 1999 so bili tudi redni gostje na vsakokratni uprizoritvi *Škofjeloškega pasijona*.

Za posamezne pobratene občine je podana osnovna struktura organiziranosti domicilne države, osnovni opis občine, zgodovina pobratenja in sodelovanje z njimi v zadnjem desetletju. Natančnejši opisi pobratenja in sodelovanja so obširno opisani v prispevkih Andreje Ravnihar Megušar, Občina Škofja Loka z izkušnjami v mednarodnem sodelovanju, v petih letnikih *Loških razgledov*, od 2008 do 2012, od številke 55 do 59.

Medicina, Italija

Podobno kot Republika Slovenija ima tudi Italija razdrobljeno lokalno samoupravo s kar 8 103 samostojnimi občinami, ki so vključene v 110 pokrajin oziroma provinc, te pa v 20 dežel oziroma regij. Medicina se uvršča s 17 000 prebivalci na 159 kvadratnih kilometrih površine med relativno velike podeželske občine.¹ Povezana je še s tremi manjšimi okoliškimi občinami in je njihovo upravno središče. Med njimi je zaradi avtodroma posebno poznana Imola. Leži na nadmorski višini 25 m vzhodno od Bologne v smeri Ravenne, nedaleč od Jadranskega morja. Bogate ravnice in gričevje so primerni za gojenje čebule, Medicina je italijanski center njene pridelave. Po velikosti, številu prebivalcev, srednjeveškem karakterju in medobčinski organiziranosti je med vsemi pobratenimi občinami najbolj podobna Občini Škofja Loka.

Podobnost Medicine s Škofjo Loko ni le v njeni velikosti in številu prebivalcev, ampak tudi v zgodovini. Poseljena je bila že v bronasti in železni dobi, prvič pa je z imenom Medicina omenjena leta 855v ravennski listini. V tem bogatem srednjeveškem mestu v spomin na Friderika Barbarossa, ki naj bi v tem mestu čudežno ozdravel, vsako leto tretji septembrski konec tedna pripravljajo velik dvodnevni srednjeveški festival, ki mu je zelo podoben naš enodnevni *Historial*. Ulice mesta

1 Vir: Wikipedia. Medicina; na [https://it.wikipedia.org/wiki/Medicina_\(Italia\)](https://it.wikipedia.org/wiki/Medicina_(Italia)).

dva dni zaživijo srednjeveško življenje z različnimi viteškimi igrami in glasbenimi srečanji. Meščani so oblečeni v srednjeveška oblačila, celo mesto skupaj s številnimi turisti iz Italije in od drugod uživa v prijetni srednjeveški atmosferi septembrskega, običajno toplega vremena. V številnih uličnih restavracijah si lahko privoščijo kosilo in prisluhnejo številnim koncertom srednjeveške glasbe ter se zabavajo ob ogledu viteških turnirjev.

Podobnost Medicine in Škofje Loke ter povezava med občinskima upravama je dala osnovo za pobratenje med tema mestoma. Med podpisnikoma sporazuma o prijateljstvu in sodelovanju maja leta 1966, županom Medicine Argentom Maragonijem in predsednikom Skupščine Občine Škofja Loka Milanom Osovnikarjem, so se stkale tesne prijateljske vezi.² Poseben šarm je dodala italijansko govoreča Milica Osovnikar, ki je očarala italijanske prijatelje.

Zadnja leta so stiki z Medicino le občasni, in sicer z izmenjavo kulturnih skupin na *Historialu* v Škofji Loki in festivalu Friderika Barbarosse v Medicini. Ob 50. obletnici podpisa listine o pobratenju smo v Medicini pripravili skupno razstavo o pobratenju. Ob tej priložnosti so se nekateri upokojeni občinski uradniki z nostalgijo spominjali takratnih pristnih povezav in loških prijateljev.

Sele na Koroškem, Avstrija

Avstrija je upravno razdeljena na 9 zveznih dežel, ki se delijo na 15 mestnih in 89 podeželskih okrožij. Ena od njih je Koroška z dvema mestnima in osmimi podeželskimi okrožji. Po površini je peta največja avstrijska dežela, po številu prebivalcev pa si s Salzburško delita šesto in sedmo mesto.

Sele so ena najmanjših in najbolj južnih avstrijskih občin. Na severnem pobočju Košute na površini 75 kvadratnih kilometrov v sedmih naseljih živi okoli 700 prebivalcev. Približno tretjina jih je v naselju Sele Cerkev, ki je na nadmorski višini 950 metrov. Več kot 90 % prebivalcev je slovensko govorečih.³

Zdravko Krvina, predsednik Skupščine Občine Škofja Loka, je bil zelo družaben, imel je izjemen posluh za sočloveka. V času nepriznavanja Avstrijske državne pogodbe do pravic slovenske manjšine in velikih pritiskov nemško govoreče večine nanjo je konec leta 1967 navezal stike z županom Sel Hermanom Velikim. Rezultat prijateljstva med županoma in njunima družinama je bil po petih letih uradni podpis pogodbe o pobratenju med občinama Sele in Škofja Loka.⁴ V čast in veselje mi je, da sem bil kot član gimnazijskega pevskega zbora v Selah v številni delegaciji na uradni obeležitvi pobratenja s podpisom svečane listine. Med občinama so se spletle tesne povezave, redne stike smo vzdrževali ob uradnih

2 Več o pobratenju z Občino Medicina v prispevku Andreje Ravnihar Megušar, Občina Škofja Loka z izkušnjami v mednarodnem sodelovanju. 1. del. V: *Loški razgledi* 55, str. 217–234.

3 Vir: Wikipedia. Sele na Koroškem; https://sl.wikipedia.org/wiki/Sele,_Avstrija.

4 Več o pobratenju z Občino Sele na Koroškem v prispevku Andreje Ravnihar Megušar, Občina Škofja Loka z izkušnjami v mednarodnem sodelovanju. 1. del. V: *Loški razgledi* 55, str. 217–234.

praznovanjih obeh partnerjev in tudi na drugih dogodkih. Še po smrti župana Hermana Velikega so bili v stalnem stiku z Ločani člani njegove družine, vsi zelo zavedni Slovenci.

Tudi zadnja leta smo z vodstvom Sel gojili tesne stike. Dolgoletni župan Engelbert Wassner je velik prijatelj Loke, redno se je udeleževal slovesnosti ob občinskem prazniku, naše delegacije pa njihovih slovesnosti. Ob 40-letnici pobratenja (2012) smo imeli slavnostni akademiji v obeh občinah, z izmenjavo kulturno-umetniških skupin. Zadnja leta so stiki zaradi epidemije dokaj zamrli, zato jih bo potrebno ob 50-letnici podpisa listine pobratenja ponovno oživiti in se ponovno srečati.

Smederevska Palanka, Srbija

Na podlagi zakona so nosilci lokalne samouprave v Srbiji občine, mesta in druga naselja, uredba iz leta 1992 je uvedla še 29 okrožij. Mesto in Občina Smederevska Palanka je locirana v okrožju Podunavje sredi Šumadije in ožje Srbije na nadmorski višini 125 m. Občina se razprostira na površini 422 kvadratnih kilometrov, na katerih živi okoli 50 000 prebivalcev, od tega približno polovica v mestu.⁵

Pobratenje med mestoma je bilo ob praznovanju 1000-letnice Škofje Loke, 30. junija 1973, pri nas in v začetku oktobra istega leta v Smederevski Palanki. Pogodbo sta podpisala Tone Polajnar, predsednik Skupščine Občine Škofja Loka, in Sreten Vladisavljević, župan oziroma po srbsko gradonačelnik Smederevske Palanke. Osnova za formalno pobratenje so bili dobri stiki Ločanov in Srbov v centralni Srbiji, kamor so Nemci po okupaciji leta 1941 izselili okoli 200 Ločanov, med drugim tudi v Smederevsko Palanko.⁶

Pobratenje je bilo zelo slovesno in odmevno, še zlasti drugi del v Srbiji. Ker sem takrat ravno končal s srednješolskim šolanjem, me jeseni, žal, ni bilo med številno loško delegacijo na pobratenju, med katerimi je bilo veliko gimnazijcev in profesorjev. Še dolgo pa se je pri nas govorilo o izjemnem sprejemu in praznovanju povezave med občinama. Občini sta dobro sodelovali na športnem in kulturnem področju. Tradicionalne slikarske *Male Groharjeve kolonije* so se redno udeleževali tudi palanški osnovnošolci.

V zadnjih desetletjih, po osamosvojitvi Slovenije, se je povezava ohladila, stiki so samo občasni. Vedno jih vabimo na praznovanje našega občinskega praznika, vendar je odziv slab. Ob 40-letnici pobratenja smo leta 2013 organizirali obisk naše večje delegacije v Smederevski Palanki. Bili smo zelo lepo sprejeti, ponovno so se izkazali kot izjemni gostitelji. Dogovorili smo se tudi za povratni obisk v Škofji Loki, vendar do njega še vedno ni prišlo. V zadnjem desetletju nas je njihova delegacija obiskala samo ob praznovanju Dneva brigadirjev, drugih neposre-

⁵ Vir: Wikipedia. Smederevska Palanka, na https://sl.wikipedia.org/wiki/Smederevska_Palanka.

⁶ Več o pobratenju z Občino Smederevska Palanka v prispevku Andreje Ravnihar Megušar, Občina Škofja Loka z izkušnjami v mednarodnem sodelovanju. 2. del. V: *Loški razgledi* 56, str. 199–219.

dnih stikov ni bilo. Zadnja leta se je lepo razvilo le sodelovanje Osnovne šole Ivana Groharja z osnovno šolo iz Smederevske Palanke. Na športnem in kulturnem področju se vrstijo obiski učencev in učiteljev, ki jim Srbi nudijo tradicionalno izjemno gostoljubje.

Sovodnje ob Soči, Italija

Sovodnje ob Soči so majhna italijanska občina s 1 700 prebivalci na površini 16 kvadratnih kilometrov. Podolgovato ozemlje občine približno na polovici preseka nova avtocesta, ki pa je vsekana v teren in pokrita z zemljiščem, na katerem so športni objekti in lepo oblikovan center druženja občanov. Kraj leži neposredno ob slovenski meji, kjer se reka Vipava zliva v Sočo, v njem živijo pretežno državljani slovenske narodnosti.⁷ Na tem območju je veliko majhnih občin, mnoge med njimi pretežno s prebivalci slovenskega porekla in župani Slovenci. Lokalna razdelitev je podobno razdrobljena kot pri nas v Prekmurju.

Pobratenje Občine Sovodnje ob Soči in Škofje Loke je bilo leta 1978. Na pobudo italijanskih protifašističnih borčevskih organizacij in nekdanjega župana Sovodnje Vita Primožiča sta listino o pobratenu v Škofji Loki podpisala Jožef Češčut, župan Sovodenj, in Tone Polajnar, predsednik Skupščine Občine Škofja Loka; v Sovodnjah pa isti župan Sovodenj in Viktor Žakelj, novi predsednik Skupščine Občine Škofja Loka.⁸

Sodelovanje je bilo do pandemije koronavirusa zelo živahno, v obeh mestih so se vrstili vsakoletni obiski županov ter povezovanje na kulturnem, športnem in humanitarnem področju – predvsem sodelavcev Rdečega križa in krvodajalcev. Vsako leto maja ali junija se delegacija združenj italijanskih partizanov udeleži slovesnosti v spomin bojev na Lenartu nad Lušo in v Rovtu ob spomenikih padlih slovenskih in italijanskih partizanov.

Ambasador Občine Škofja Loka za Sovodnje je Janez Demšar.

Maasmaechelen, Belgija

Kraljevina Belgija je razdeljena na pretežno nizozemsko govorečo Flandrijo, francosko govorečo Valonijo in Bruseljsko regijo z glavnim mestom Bruselj, kjer ima sedež tudi Evropska unija. Flandrija in Valonija sta razdeljeni še na devet provinc. V pokrajini Limburg, na severovzhodu Belgije, leži na nekaj metrih nadmorske višine na levem bregu reke Maas, ki je v tem delu mejna reka med Belgijo in Nizozemsko, mesto Maasmaechelen. Na površini 76 kvadratnih kilometrov živi okoli 38 000 prebivalcev.⁹ Večinoma so Flamci, vendar je bilo zaradi sedaj zaprte-

7 Vir: Wikipedia. Sovodnje ob Soči; https://sl.wikipedia.org/wiki/Sovodnje_ob_So%C4%8Di.

8 Več o pobratenu z Občino Sovodnje ob Soči v prispevku Andreje Ravnihar Megušar, Občina Škofja Loka z izkušnjami v mednarodnem sodelovanju. 1. del. V: *Loški razgledi* 55, str. 217–234.

9 Vir: Wikipedia. Maasmaechelen; na <https://en.wikipedia.org/wiki/Maasmaechelen>.

ga premogovnika zlasti po 1. svetovni vojni močno priseljevanje delavcev iz mediteranskih držav, tudi Slovencev. Premogovnik je bil zgledno urejen, delavci iz drugih držav so imeli pravico do stanovanj v ličnih dvostanovanjskih hiškah in prostore za druženje ter verske obrede. Mesto je znano po svojem velikem pustnem karnevalu in biotskem narodnem parku Hoge Kempen.

Prvo pobratenje Občine Škofja Loka v obdobju samostojne Slovenije je bilo prav z belgijskim mestom Maasmaechelen. Do sodelovanja med obema mestoma je prišlo predvsem zaradi rednih obiskov Škofje Loke in njene okolice Belgijca Jefa Albrechtsa in njegove žene Nicole. Še vedno k nam vodi svoje prijatelje, ki tu najdejo mir in užitke na pobočju Starega Vrha pri Žgajnarju. Navezal je stike z občinsko upravo, je pravi boter povezave Škofje Loke z Maasmaechelenom. Ob obisku številne loške delegacije z več kulturno-umetniškimi skupinami so v Belgiji avgusta 1999. leta pripravili Slovenske dneve. Ob tej priložnosti sta Igor Draksler, župan Občine Škofja Loka, in Feorges Lenssen, župan Maasmaechelena, podpisala svečano listino o pobratenju.¹⁰

Sodelovanje med obema mestoma je bilo do razglasitve epidemije koronavirusa leta 2020 v polnem razmahu, Jef Albrechts je za svoje neumorno delo prejel bronasti in srebrni grb Občine Škofja Loka. Ob 20. obletnici pobratenja je avgusta 2019 Maasmaechelen ponovno obiskala večja loška delegacija z nekaterimi kulturno umetniškimi skupinami; Tine Radinja, loški župan, je ob prisotnosti Igorja Drakslerja in mene, prejšnjih županov, z Rafom Twerningenom, maasmaechelenskim županom, ponovno podpisal listino pobratenja med občinama. Njihova delegacija je vsako leto prisotna na našem *Historialu* in praznovanju občinskega praznika, župan Raf Twerningen pa se je do epidemije redno udeleževal Teka 4 mostov.

Ambasador Občine Škofja Loka v mestu Maasmaechelen je Igor Drakulič.

Podpis pogodbe po 20 letih pobratenja v Maasmaechelenu avgusta 2019: Raf Twerningen, župan Maasmaechelena, in Tine Radinja, župan Škofje Loke, v prisotnosti Igorja Drakslerja in Miha Ješeta, prejšnjih županov Škofje Loke.

(foto: Marc Smeets)

¹⁰ Več o pobratenju z Občino Maasmaechelen v prispevku Andreje Ravnihar Megušar, Občina Škofja Loka z izkušnjami v mednarodnem sodelovanju. 2. del. V: *Loški razgledi* 56, str. 199–219.

Freising, Nemčija

Zvezna republika Nemčija je razdeljena na 16 zveznih dežel, ki se delijo na 123 neokrožnih mest in 323 deželnih okrožij, ki so razdeljena še na mesta in občine. Zvezna dežela Bavarska je razdeljena na 7 vladnih okrožij s 25 neokrožnimi mesti in 71 deželnimi okrožji. V vladnem okrožju Zgornja Bavarska, ki je razdeljeno na 26 deželnih okrožij in 7 neokrožnih mest, je tudi Freising. Mesto s površino 88 kvadratnih kilometrov in okoli 50 000 prebivalci leži na nadmorski višini 448 metrov. Na celotnem vladnem okrožju s površino 800 kvadratnih kilometrov živi v mestih Freising in Moosburg in 22 občinah 180 000 prebivalcev.¹¹

Freising je staro nemško mesto in škofovsko središče, najpomembnejše za zgodovino Škofje Loke, saj je Oton II., cesar Svetega rimskega cesarstva, daljnjega leta 973 z darilno listino loško območje daroval freisinškim škofom. Ta listina je najstarejši pisani zgodovinski vir o obstoju Loke, takratne Lonce, ki je po škofih dobila tudi svoje sedanje ime. Freising je bil do leta 1803 samostojna škofovska država, pred enajstimi stoletji dejanski center tega dela Bavarske. O tem priča tudi ime freisinško-müenchenske škofije, njen dejanski sedež je sedaj v milijon-skem Münchnu, pravno formalno pa izhaja iz Freisinga. V začetku 8. stoletja je bil freisinški škof sv. Korbinian, njegov zaščitnik je bil medved, o katerem kroži vrsta legend v samem mestu in tudi v njegovih številnih posestih, in je še vedno simbol Freisinga.¹² V mestu je najstarejša svetovna pivovarna Weichenstefan in agromomska šola, znana predvsem po vzgoji vrtnic. Nedaleč od mesta je največje bavarsko letališče Franz Josef Strauss, del sega tudi na ozemlje Občine Freising.

Sodelovanje med Freisingom in Škofjo Loko se je po prvih razgovorih o sodelovanju med mestoma leta 1994 začelo na kulturnem področju. Mesto in glasbena šola Freising sta videla potencial v nekdanji posesti freisinških škofov na Gorenjskem. Po prvem nastopu plesne skupine Tehnik v Freisingu sta sledila razstava Fotokluba Anton Ažbe in koncert renesančne glasbe Komornega pevskega zbora Loka. Še posebno so se zblížali Josef Goerge, direktor freisinške glasbene šole, njegov brat Rudolf ter Janez Jocif, zborovodja pevskega zbora Loka, ki se je na podlagi prav teh povezav še bolj posvetil srednjeveški glasbi. Po podobah iz poslikav starih instrumentov v cerkvi na Križni Gori in drugod so začeli izdelovati tudi stare glasbene inštrumente. Listino o pobratenju so podpisali deset let po vzpostavitvi prvih stikov, 3. 7. 2004 sta jo podpisala Dieter Thalhammer, freisinški nadžupan, in Igor Draksler, loški župan.¹³

Sodelovanje je bilo do epidemije ves čas zelo pestro. Zlasti naše kulturne skupine so pogosto gostovale v Freisingu, njihove pa v Škofji Loki. Močne vezi so tudi med slikarji iz obeh mest. Zadnja leta je vsako leto poseben koncert s prepletanjem glasbene in likovne umetnosti pripravil Godalni orkester Amadeo pod vod-

¹¹ Vir: Wikipedia. Freising; na <https://en.wikipedia.org/wiki/Freising>.

¹² Več o pobratenju z Občino Freising v prispevku Andreje Ravnihar Megušar, Občina Škofja Loka z izkušnjami v mednarodnem sodelovanju. 3. del. V: *Loški razgledi* 57, str. 167–180.

¹³ Prav tam.

stvom Tilna Drakslerja. Delegacija Freisinga, običajno z udeležbo Tobiasa Eschenbacherja, sedanega nadžupana, je vsako leto konec junija v času *Historiala* ali praznovanja občinskega praznika obiskala Škofjo Loko, naša delegacija pa Freising v novembru, ob praznovanju svetega Korbinijana, ko so zberejo delegacije vseh bratskih mest Freisinga. Velikega slavlja se redno udeležuje Reinhard Marx, freisinško-münchenski škof in kardinal. Običajno vsako leto za kulturni del programa poskrbi eno od pobratenih mest. Na teh srečanjih smo vzpostavili zelo dobre odnose s predstavniki avstrijskega mesta s severozahoda Koroške Obervellacha – Zgornje Bele.

Ambasadorka Škofje Loke za Freising je Mirjam Jan Blažič.

Tabor, Češka

Češka republika vključuje nekdanje zgodovinske pokrajine Češko, Moravsko in Češko Šlezijo. Upravno je razdeljena na 13 okrajev in glavno mesto Praga s posebnim statusom.

Tabor je staro srednjeveško češko mesto v Južnočeškem okraju med Češkimi Budějovicami in Prago. Na višini 437 metrov na površini 65 kvadratnih kilometrov živi 34 000 prebivalcev. Njihovo število se je v zadnjih 20 letih zmanjšalo za 2 000.

Prvi viri o naselbini segajo že v železno dobo, v 6. do 5. stoletje pred našim štetjem. Naselje Tabor je bilo ustanovljeno na vrhu hriba leta 1420, postalo je center močnega husitskega gibanja pod vodstvom Jana Žižka. Sledil je hiter razvoj in že leta 1437 ga je kralj Sigismund imenoval za svoje kraljevsko mesto.¹⁴ Tabor je zelo dobro ohranjeno srednjeveško mesto z razvejanimi podzemnimi hodniki, ki so v času husitskih bojev služili za zaklonišča in premike branilcev Tabora do posameznih obrambnih stolpov obzidja. Tako so napadalcem navidezno dali vtis o bistveno večjem številu branilcev. Vsako leto sredi septembra organizirajo trodnevni srednjeveški festival *Taborska srečanja*. Prvi večer je otvoritvena slovesnost s srednjeveško povorko v husite oblečenih vojščakov in prebivalcev, ki jo vodi konjenik Jan Žižka. Naslednja dva dneva na glavnem trgu poteka celodnevni program z različnimi glasbenimi in kulturnimi skupinami, na številnih prizoriščih po mestu so viteške igre, na ličnih stojnicah pa ponujajo hrano in domače izdelke.

Sodelovanje med Taborom in Škofjo Loko izhaja iz športnega rivalstva in mladostnega prijateljstva dveh kajakašev, dr. Damjana Prelovška ter Jana Jelšika. Dr. Damjan Prelovšek je bil veleposlanik Republike Slovenije v Češki republiki, je velik ljubitelj Plečnika in kulture na sploh. S prijateljem in fotografom Janom Jelšikom sta leta 1999 v Taboru organizirala fotografsko razstavo Toneta Mlakarja o Sloveniji. Takrat je bila na septembrskih *Taborskih srečanjih* tudi delegacija občin Škofja Loka in Železniki z županoma Igorjem Drakslerjem in Mihaelom

¹⁴ Vir: Wikipedia. Tabor; na <https://sl.wikipedia.org/wiki/T%C3%A1bor>.

Jan Jelšik in delegacija Škofje Loke pred lipo češko-slovenskega prijateljstva v Taboru, september 2018; občinska delegacija, fotografi Foto kluba Anton Ažbe, ansambel 'Dor ma cajt', folklorna skupina Lonca. (foto: Peter Pokorn ml.)

Prevcem. Sledile so številne fotografske razstave, zlasti fotografa Petra Pokorna in drugih iz Foto kluba Anton Ažbe. Leta 2005 je politično vodstvo Tabora s posebno listino o nameri predlagalo pobratenje med mestoma. Septembra 2006 sta na *Taborskih srečanjih* Igor Draksler, škofjeloški župan, in František Dedič, taborski župan, slovesno podpisala listino o pobratenju; sodelovanje med mestoma se je izjemno dobro razvilo. Kulturnim, protokolarnim in športnim stikom je sledilo še sodelovanje med Gimnazijo Škofja Loka in taborsko Srednjo tehnično šolo, in sicer z vsakoletno nekajdnevno izmenjavo dijakov. Običajno so sodelovali tudi češki diplomatski predstavniki v Republiki Sloveniji in slovenski na Češkem.¹⁵

Sodelovanje s Taborom je bilo vseskozi na izjemnem nivoju. Poteka vsakoletna protokolarna izmenjava in nastopi naših kulturnih skupin na *Taborskih srečanjih* in njihovih na *Historialu* ali ob praznovanju občinskega praznika. Taborski župan Jiri Fišer je dvakrat obiskal Škofjo Loko s kolesom, enkrat sam, drugič z uradno delegacijo. Ob 10. obletnici pobratenja septembra 2016, sta v Taboru Jiri Fišer in Miha Ješe, župana obeh mest, podpisala potrdilno listino o pobratenju. Največ zaslug za začetek in tudi nadaljevanje sodelovanja ima neumorni Jan Jelšik in njegove lipe češko-slovenskega prijateljstva. Zasajenih jih je že več kot 50, od tega dve v Sloveniji, v Škofji Loki od leta 2001 in na Jezerskem, ki se ponaša s svojo

¹⁵ Več o pobratenju z Občino Tabor v prispevku Andreje Ravnihar Megušar, Občina Škofja Loka z izkušnjami v mednarodnem sodelovanju. 4. del. V: *Loški razgledi* 58, str. 201–212.

Češko kočo. Vse druge zasaditve so na Češkem in jih običajno spremlja tudi otvoritev razstave škofjeloških fotografov. Vsako leto je posajena kakšna nova, jubilejna 50. je bila v Pragi. Na Češkem so lipe prijateljstva sadili tudi v času epidemije korona virusa. Sajenje je potekalo brez naše udeležbe, običajno pa je prisotna Tanja Strniša, slovenska veleposlanica na Češkem.

Ambasador Škofje Loke za Tabor je Peter Pokorn mlajši, ki skrbi za obiske uradnih delegacij in pripravo fotografskih razstav na Češkem.

Obervellach – Zgornja Bela, Avstrija

Obervellach – Zgornja Bela je trg ob zgornjem toku reke Moell na severozahodu Koroške, leži na višini 690 metrov. Pod Grossglocknerjem in neposredno pod južnim portalom tunela železniške proge pod Turami na površini 104 kvadratnih kilometrov prebiva 2 200 prebivalcev.¹⁶ Z njimi je nastala najbolj zanimiva povezava med vsemi bratskimi mesti Škofje Loke. Obe območji sta nekdaj pripadali freisinškemu gospostvu in delegaciji obeh občin sta se srečevali na vsakoletnem srečanju pobratenih občin z mestom Freising in začeli tesneje sodelovati.

Močnejša povezava je bila vzpostavljena leta 1997 ob projektu Muzejskega društva Škofja Loka s predstavitvijo vseh grbov nekdanjih freisinških posesti. Dobri odnosi med vodstvi obeh občin in relativno majhna oddaljenost med njima je dala osnovo za redna srečevanja. Leta 2007 je bila naša delegacija prisotna ob otvoritvi spominskega stebra z grbi partnerskih mest v centru glavnega trga Zgornje Bele, na katerem je tudi grb Škofje Loke.¹⁷ Občini nimata formalnih listin o pobratenu, vendar je med njima vzklila pristna prijateljska vez, celo močnejša kot z nekaterimi uradno pobratenimi občinami.

V zadnjem desetletju je sodelovanje potekalo predvsem na podlagi dobrih povezav med župani. Pristne in zelo prijateljske stike smo imeli z županom Wilhelmom Pacherjem in kasnejšo županjo Anito Goessnitzer. Njihova številna delegacija se je vsako leto konec junija udeleževala loškega *Historiala* ter s svojimi narodnimi nošami in občasno tudi folklorno skupino zelo popestrila srednjeveško povorko in program. Naši Rovtarji s starinskimi kolesi in uradna občinska delegacija pa so bili redni gostje njihove slavnostne povorke na zahvalno nedeljo, prvo nedeljo v oktobru. Tesnejše stike sta navezala tudi Lions kluba iz obeh mest. Z leta 2021 izvoljenim novim županom Arnoldom Klammerjem se zaradi odpovedi srečanj zaradi epidemije še nismo uspeli srečati.

Ambasador za Obervellach – Zgornjo Belo je Miha Ješe.

¹⁶ Vir: Wikipedia. Obervellach – Zgornja Bela; na <https://obervellach.gv.at/>.

¹⁷ Več o sodelovanju z Obervellachom – Zgornjo Belo v prispevku Andreje Ravnihar Megušar, Občina Škofja Loka z izkušnjami v mednarodnem sodelovanju. 5. del. V: *Loški razgledi* 59, str. 169–173.

Rock Springs, ZDA

Sodelovanje z ameriškim mestom Rock Springsom iz Wyominga je zanimivo predvsem zaradi poteka poskusa pobratenja. V tem mestu ima okoli petina prebivalcev slovensko poreklo. Od posameznikov so prišle pobude za sodelovanje in leta 2003 je Rock Springs obiskala delegacija Občine Škofja Loka in z njimi podpisala listino o nameri pobratenja. Pobratenja pa ne morejo sklepati posamezni občani, ampak poteka med uradnimi institucijami, ki pa nam je na ameriški strani kljub nekajletnemu dogovarjanju ni uspelo najti. Zaradi tega do pobratenja ni prišlo.

Dvakrat v preteklem desetletju, med letoma 1985 in 2015, je sicer privatno skupaj s člani družine obiskal Škofjo Loko demokratski senator Tom Harkin, ki je tudi povezan z Rock Springsom. Njegova mama je bila Slovenka iz Bitenj na Sorškem polju, oče pa Irec. Prvi mož njegove matere oziroma oče njegovih polbratov in polsester izhaja s Suhe. Pri nas je bil zelo lepo sprejet, veleposlanik Združenih držav Amerike Joseph Mussomeli ga je kljub zasebnemu značaju obiska sprejel z uradnim protokolom.

Združenje Douzelage

Združenje evropskih mest Douzelage je bilo ustanovljeno leta 1991 v francoskem mestu Granville. Predstavniki mest iz vseh 12 držav takratne Evropske skupnosti so želeli poudariti svoja evropsko združevalna stremeljenja s povezavami med mesti. Iz vsake države so se zbrali predstavniki enega srednje velikega mesta, ki poleg svojih kulturnozgodovinskih znamenitosti zadošča naslednjim pogojem: velikosti med 4 000 in 20 000 prebivalcev, ima prometno dobro dostopno lokacijo ter srednjo šolo. Ker je bilo 12 mest ustanoviteljev in prvo srečanje v Franciji, so se dogovorili za enostavno ime združenja *ducat* oziroma po francosko *Douzelage*. Iz tega *ducata* je potem zrastle zveza 28 mest iz vseh držav Evropske unije. Od leta 2022 je svoje članstvo na podlagi spremenjenega statuta združenja še vedno ohranil tudi Sherbourne iz Velike Britanije, ki ni več v Evropski uniji. Osnovna zamisel združenja je spoznavati nacionalne razliknosti in posebnosti v združeni Evropi, zagovarjati stališča enakopravnosti za vse in izmenjavati dobre prakse, predvsem za mlade.

Vsako leto ima združenje v enem od vključenih mest generalno skupščino, na kateri se uradni predstavniki mest srečajo na uradni konferenci, vzporedno pa potekata tudi srečanja učiteljev in dijakov. Skupaj se zbere okoli 200 udeležencev, iz vsakega mesta po dva člana uradne delegacije, en učitelj in dva učenca; običajno jih spremlja še okoli 50 dodatnih gostov. Poleg formalnega srečanja in številnih zanimivih delavnic glede na izbrano aktualno temo so zanimiva predvsem neformalna druženja, večerna srečanja in ekskurzije po okoliških znamenitostih države gostiteljice. Prednost povezav med mesti je predvsem možnost razširitev

obzorja in spoznavanja značilnosti ter različnosti življenja v posameznih državah. Istočasno dajo povezave zelo dobre možnosti pridobivanja odgovornih partnerjev pri številnih evropskih projektih.

Škofjo Loko je vodstvo združenja izbralo in povabilo k včlanitvi prvič leta 2010. Ob ponovnem obisku spomladi leta 2011 se je Mike Balfour, podpredsednik združenja, oglasil pri meni na občini in predlagal včlanitev. Ideja Douzelaga in enostavnost delovanja sta mi bili takoj všeč. Edini redni stroški so relativno nizka članarina ter stroški potovanja na generalno skupščino. Stroške bivanja uradnih delegacij na skupščini pokriva organizator, ki lahko za ta namen kandidira za sredstva v okviru evropskega razpisa Evropa za državljane – sodelovanje občin. Že maja istega leta smo se istočasno s Trjavno iz Bolgarije in Agrosom s Cipra pridružili 24. dotedanjim članicam Douzelaga. V naslednjih letih se je naša delegacija udeležila generalne skupščine v italijanskem Bellagiu, latvijski Siguldi, nemškem Bad Kotztingu, slovaškem Zvolenu, švedskemu Oxeloesundu in finski Asikkali. Leta 2020 se je za organizatorja srečanja prijavila Škofja Loka. Napovedana tema srečanja je bila *Škofjeloški pasijon*, o katerem smo vsem članom združenja razlagali in delili prospekte od zadnje pasijonske procesije leta 2015. Zaradi epidemije koronavirusa v letu 2020 pa generalne skupščine nismo uspeli organizirati in je tega leta v celoti odpadla, prav tako tudi nadomestna v Škofji Loki leta 2021. Žal je odpadel tudi jubilejni *Škofjeloški pasijon* ob 300-letnici prvega zapisa tega najstarejšega dramskega besedila v slovenskem jeziku. Leta 2021 smo skladno z omejitvami konec avgusta v okviru evropskega projekta v madžarskem Koszegu organizirali srečanje učiteljev in dijakov. Uradne delegacije v okrnjenem obsegu z udeležbo okoli 40 predstavnikov mest so se v začetku oktobra srečale v ciprskem Agrosu. V letu 2022 računamo na pojevanje moči epidemije in relativno manjšo aktivnost virusa v poletnih mesecih, zato naj bi bila generalna skupščina v polnem obsegu konec avgusta v Škofji Loki. Glavna tema srečanja bo medgeneracijsko sodelovanje mladih in starejših.

Številna delegacija Škofje Loke na generalni skupščini združenja Douzelage maja 2019 v Asikkali na Finskem; priprava na srečanje v Škofji Loki. (vir: arhiv Občine Škofja Loka)

Prva leta je bil naš glavni cilj udeležba na letnih skupščinah s tremi udeleženci. Po nekaj letih spoznavanja in ugotovitvi prednosti združenja se naša delegacija udeležuje srečanj vedno s petimi člani: dva predstavnika občine oziroma lokalnega odbora Douzelage, en učitelj, običajno ravnatelj gimnazije Jože Bogataj ali njegova pomočnica Ana Prevc Megušar ter dva dijaka. Zlasti pri dijakih se udeleženci stalno menjajo, kar otežuje vključitev posameznika v vsakokrat drugo skupino. Zato smo zadnja leta uvedli prakso, da je v delegaciji en dijak udeleženec srečanja v prejšnjem letu in en nov dijak. Na ta način smo vzpostavili kontinuiteto, ki je omogočila hitro vključitev udeležencev v skupino okoli 50 prisotnih dijakov.

Združenje nudi številne možnosti sodelovanja in izmenjave dobrih praks in dijakov. V združenju sem bil leta 2015 izvoljen za enega od treh podpredsednikov. Naloge predsedstva so priprava in izvedba uradnega dela konference, priprava predlogov za spremembo statuta, iskanje in predlaganje novih članov združenja, pomoč pri pripravi programa na srečanjih učiteljev in dijakov, pomoč pri iskanju sredstev za organizacijo letnega srečanja in druge zadeve. Kot podpredsednik sem bil aktiven pri vključitvi v združenje dveh novih mest. Na naš predlog je bil leta 2016 po pridružitvi Hrvaške Evropski uniji na novo včlanjen Rovinj. Predhodno včlanjeno mesto iz Litve Prienai ni bilo aktivno, zato smo morali v tej državi najti novo zanimivo mesto. S predsednico in ostalima dvema podpredsednikoma smo iskali primerne kandidata. Odločili smo se za Rokiškis, mesto na severovzhodu Litve blizu meje z Latvijo in Belorusijo, ki se je leta 2018 pridružilo združenju in ga s svojo aktivnostjo in željo po sodelovanju kakovostno poživilo.

Sodelovanje z veleposlaniki

Po osamosvojitvi je bilo v Republiko Slovenijo akreditiranih veliko število diplomatskih predstavnikov, največ prva leta po osamosvojitvi. V tako imenovani Diplomatski listi je bilo konec leta 2021 vpisanih 113 diplomatskih predstavnikov, od tega imajo svoj sedež v Republiki Sloveniji oziroma v Ljubljani veleposlaništva z veleposlaniki in konzularnim oddelkom iz 36 držav, drugi področje Slovenije pokrivajo iz sosednjih držav, predvsem z Dunaja. V Kopru in Lendavi sta predvsem za potrebe prebivalcev na dvojezičnem področju italijanske in madžarske narodnostne manjšine posebna konzulata za Italijo in Madžarsko. Dodatno pri nas deluje še 60 častnih konzulov, deloma iz držav, ki imajo pri nas tudi svoja veleposlaništva, in tudi drugih, ki pri nas drugih uradnih predstavnikov nimajo. Častni konzuli so deloma tujci, živeči v Sloveniji, večinoma pa Slovenci, ki imajo z državami, ki jih konzularno zastopajo, predvsem poslovne in druge tesne stike. Nekatere države imajo več častnih konzulov, največ 5 jih je imela Ruska federacija, ki pa so bili v letu 2022 zaradi vojne v Ukrajini ukinjeni. Formalno je odprtih še šest častnih konzulatov brez častnega konzula; častni konzulati imajo

sedež večinoma v Ljubljani, pa tudi v drugih mestih Slovenije, kjer častni konzuli stanujejo.¹⁸

Število diplomatskih predstavništev s sedežem v Sloveniji se je zadnja tri desetletja spreminjalo. Pred nekaj leti so zaprli finsko in belgijsko veleposlaništvo v Ljubljani in Slovenijo pokrivajo z Dunaja. V okviru nekaterih veleposlaništev so akreditirani tudi vojaški atašeji. Njihovo število se je v zadnjih letih precej zmanjšalo, stalno so prisotni le v okviru ambasad Kitajske, Ruske federacije in Združenih držav Amerike.

Škofja Loka je imela od osamosvojitve Slovenije naprej občasne stike z veleposlaniki drugih držav. Najboljše so bile zveze s Češko, predvsem po zaslugi dobrih odnosov s Taborom. Njihove veleposlanice in veleposlaniki so občasno obiskali naše staro mesto in zadnje desetletje, do omejitev v zvezi z epidemijo koronavirusa, v Ljubljani in Škofji Loki redno organizirali božično - novoletni koncert z nastopom ene od čeških vokalnih ali instrumentalnih skupin. Stiki z drugimi veleposlaniki so bili le občasni. Po nastopu na mesto župana sem želel Loko na različnih nivojih bolj odpreti svetu. Z veleposlaniki, ki večinoma radi spoznavajo našo lepo deželo, je to najbolj učinkovito in najlažje. Oni so neposredni stik med svojo državo in nami. Po drugi strani potrebujejo v drugi državi čim več formalnih in neformalnih povezav. Celotno obdobje poklicnega delovanja pred županovanjem sem bil vpet v mednarodno trgovino in sem za popestritev dela na občini potreboval mednacionalne stike, ki sem jih lahko z veleposlaniki zelo enostavno navezal.

Bolj poglobljeno sodelovanje se je začelo s češkim veleposlanikom dr. Petrom Voznicem. Odzval sem se njegovim povabilom na njihove dogodke v Sloveniji. Na tak način sem se spoznal tudi z drugimi veleposlaniki in konec leta 2011, eno leto po nastopu županske funkcije, sem bil na seznamu povabljenecv pri skoraj vseh pri nas akreditiranih veleposlanikih. To pa istočasno pomeni, da so vsi poznali tudi Škofja Loko. Začeli smo jih vabiti na praznovanje občinskega praznika, kmalu tudi na otvoritev Pokala Loka, otvoritve prenovljenih trgov starega mestnega jedra in ostale dogodke. Zaradi dobrega odziva smo junija leta 2012 organizirali prvo neformalno srečanje v Sloveniji akreditiranih veleposlanikov, na katerih smo si po sprejemu v Sokolskem domu ogledali kulturne, zgodovinske in gospodarske zanimivosti našega mesta in ga sklenili s skupnim kosilom.

Srečanje smo organizirali tudi v koronskih letih 2020 in 2021, saj je epidemija junija že dovolj pojenjala in omogočila srečanje.

Najpomembnejše pa je bilo vsekakor povabilo na *Škofjeloški pasijon* leta 2015, ki so se ga na vseh osmih uprizoritvah ogledali praktično vsi takrat akreditirani veleposlaniki. Ob mnogih kasnejših srečanjih so se ga radi spominjali kot eno najlepših doživetij njihovega službovanja pri nas. Poleg ambasadorjev smo imeli zelo tesne stike tudi z vojaškimi atašeji, za katere smo do leta 2015 prav tako organizirali vsakoletna srečanja. Takrat so bili pri nas akreditirani atašeji iz sedmih

¹⁸ Vir: Diplomatski protokol GOV.SI.

Veleposlaniki na letnem neformalnem srečanju junija 2019 na vrtu Sokolskega doma.

(foto: Jernej Tavčar)

različnih držav. Kasneje so njihova mesta ukinili v veleposlaništvih Nemčije, Hrvaške in Črne gore, ostali so le še vojaški predstavniki na ambasadah Kitajske, Ruske federacije in Združenih držav Amerike. Srečanj potem nismo več organizirali. V poletnih mesecih smo zadnji dve leti izkoristili zatišje epidemije in za člane diplomatskega zbora skupaj s kolesarji Društva upokojencev Škofja Loka organizirali dobro obiskano kolesarjenje po Sorškem polju.

Menjave veleposlanikov na praviloma na štiri leta, vendar večkrat pride do izjem. Nekateri odidejo predčasno, večina pa jih svoj mandat podaljša. Zadnji dve leti je menjav manj, njihove mandate so podaljšali. Menjave niso osebne, novi veleposlanik pride po odhodu predhodnika. Kljub temu je primopredaja temeljita, novinec dobi ob prihodu obilo informacij o Sloveniji in povezavah predhodnika. To se najboljše vidi pri informacijah o Škofji Loki in našem predhodnem sodelovanju, saj novi veleposlanik pozna zgodovino in vsebino naših povezav. Nikdar nista istočasno v državi dva veleposlanika iz iste države, edina izjema sta trenutno predstavnika Nemčije; sta zakonca, oba diplomata, ki si na pol leta izmenjavata mesto veleposlanika.

V diplomatski službi v Sloveniji so kljub naši majhnosti praviloma izjemno svetovljanski in sposobni kadri. Veliko med njimi se jih nauči slovensko. Večinoma je sicer ne govorijo in je jezik sporazumevanja v glavnem angleščina, vendar jo ob izteku mandata kar dobro razumejo. V zadnjem desetletju sem spoznal veliko izjemnih veleposlanic in veleposlanikov, z večino smo imeli zelo prijateljski odnos. Vseh ne morem imenovati, na vsak način pa moram izpostaviti izjemnega nuncija poljskega nadškofa Juliusza Janusza, ki je bil res pravi vodja diplomatskega zbora z veliko avtoritete in ugleda. V času svojega mandata v Sloveniji je leta 2017 obhajal tudi 50-letnico svojega posvečenja.

Dobre odnose z veleposlaniki je treba stalno negovati. V normalnih časih pred epidemijo koronavirusa sta bila mesečno v povprečju vsaj dva dogodka v Ljubljani in eden v Škofji Loki. Letno je to pomenilo med 30 in 40 srečanj, ki sem se jih zelo rad udeleževal oziroma organiziral. Za uspešno sodelovanje sem prejel celo nekaj pisnih priznanj in medalj. Najpomembnejše v odnosih z diplomatskim zborom pa je, da vsi dobro poznajo Škofjo Loko in njen pomen v Sloveniji, radi pridejo med nas in k nam pripeljejo tudi svoje uradne ter zasebne goste.

Drugo mednarodno delovanje

Glavne oblike mednarodnega sodelovanja so nadgrajene tudi v drugih občasnih in stalnih povezavah. Med njimi sta še posebno pomembni združenji, v katerih so včlanjeni kraji, ki organizirajo pasijonske prireditve, v glavnem v času pred veliko nočjo, ter sodelovanje pri številnih evropskih projektih.

Europassion

Europassion je združenje pasijonskih mest in krajev. Ustanovljeno je bilo leta 1993 in pod geslom *Ista vera, isti ideal* omogoča povezovanje evropskih pasijoncev in izmenjavo njihovih izkušenj in spoznanj v zvezi z uprizarjanjem Kristusovega pasijona. Združuje 90 pasijonskih mest iz 16 evropskih držav. Občina Škofja Loka se je združenju s *Škofjeloškim pasijonom* pridružila leta 2008, leto dni pred izvedbo predzadnjega pasijona. Združenje vsako leto organizira letno skupščino, ki vključuje tudi ogled pasijona v mestu organizatorja srečanja.¹⁹ Med člani je posebno pomemben bavarski Oberammergau, ki vsakih 10 let prireja pasijonski spektakel z več kot 100 uprizoritvami. Polovica od 4 000 prebivalcev je vsaj pol leta aktivno vključena v projekt.

V širše vodstvo združenja sta zadnja leta vključena tudi Andreja Ravnihar Megušar in Aleksander Igličar.

Camino de pasion

Zadnja leta smo vključeni tudi v Evropsko mrežo za praznovanje velikega tedna in velike noči. Ustanovljena je bila 18. 3. 2019 v Bragi na Portugalskem in smo njen ustanovni član. V združenju, ki ohranja nematerialno kulturno dediščino v zvezi s Kristusovim trpljenjem, so včlanjena mesta in kraji s Portugalske, Španije, Italije, Malte in Slovenije.²⁰

V vodstvu združenja Slovenijo zastopa Jože Štukl.

¹⁹ Vir: spletna stran Loškega muzeja: <https://www.loski-muzej.si/>.

²⁰ Vir: spletna stran Loškega muzeja: <https://www.loski-muzej.si/>.

Evropski razpisi

Tesne povezave s številnimi evropskimi mesti so dobra osnova za kandidiranje in sodelovanje v različnih evropskih projektih. Evropska unija za izmenjavo dobre prakse in spoznavanje pestrosti in različnosti evropskih držav ter regij pripravlja več razpisov. Za osnovnošolce sta najpomembnejša *Erazmus* in *Erazmus +*. Na njih uspešno sodelujejo učenci in učitelji vseh treh osnovnih šol z rednim programom: OŠ Škofja Loka – Mesto, OŠ Ivana Groharja in OŠ Cvetka Golarja. Sodelujejo z vrstniki in učitelji iz različnih evropskih ter drugih držav. V posameznem projektu običajno sodeluje štiri do pet šol iz različnih držav, izmenično pripravljajo srečanja na aktualne teme. Goste iz drugih držav na srečanjih v Škofji Loki običajno obiščejo tudi veleposlaniki ali predstavniki veleposlaništev.

Saša Bogataj Ambrožič in Tatjana Šmid sta na obisku v Občinski knjižnici Panevežys v Litvi prikazali izdelavo dražgoških kruhkov. (vir: arhiv Knjižnice Ivana Tavčarja Škofja Loka)

V evropski projekt oziroma program *NAPLE Sister Libraries*, v okviru katerega nastajajo povezave med evropskimi knjižnicami z namenom izmenjave dobrih praks, spoznavanja drugih narodov in širjenja kulture izven meja države, je vključena tudi Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka. Leta 2015 so sklenili povezavo z Občinsko knjižnico Panevežys iz Litve, v letu 2021 pa še s splošno knjižnico Pyhajoen kirjasto s Finske. V knjižnici na Finskem so v ta namen pripravili razstavo o Sloveniji in slovenski književnosti, v Krajevni knjižnici Trata pa

razstavo otroškega leposlovja finskih mladinskih pisateljev. Takšno sodelovanje in povezovanje prinašata izmenjavo dobrih praks in širjenje obzorij.

V letu 2017 je skupina knjižničark iz Škofje Loke obiskala pobrateno knjižnico v Litvi, si ogledala njihovo delovanje ter v njej in še nekaterih bližnjih knjižnicah izvedla delavnico izdelave dražgoških kruhkov. S knjižnico iz mesta Panevežys tudi vsako leto v februarju izmenjamo razstavo z domoznansko vsebino. V preteklem letu so vse tri knjižnice izvedle skupni projekt izmenjave ljudskih pravljic v treh jezikih. Vse tri pravljice so dostopne na spletni strani knjižnice, v rubriki *S kitkom v svet pravljic*.

Evropa za državljane

Razpis Evropa za državljane vključuje dva različna programa: *Evropa spomina* in *Demokratsko sodelovanje* z vključitvijo civilne družbe. Slednja vključuje tri programe: bratenje med mesti, mrežne povezave med njimi in projekti civilne

družbe. Občina Škofja Loka sodeluje v glavnem v projektih mreženja mest. V projekte jih je vključenih več, eno mesto je vodilni partner, ki projekt pripravlja in vodi, drugi pa so sodelujoči partnerji.

Naša občina je že dve desetletji aktivna v različnih projektih, nekajkrat je bila tudi vodilni partner. Večinoma sodelujemo z mesti iz združenja Douzelage, k sodelovanju pa nas vabijo občasno tudi drugi. Sodelujoči partnerji pripravijo program, ki ga posebna komisija oceni glede na cilje projekta in število vključenih partnerjev. Najbolje ocenjeni projekti so potrjeni in za izvedbo dobijo določena sredstva. V preteklosti so bila pridobljena sredstva pretežno odvisna pretežno od dejanskih stroškov projekta, po razpisih zadnjih let pa so odvisna od števila sodelujočih partnerjev iz drugih držav, števila srečanj in števila udeležencev ne glede na dejanske stroške projekta. Sodelujoči partnerji dobijo ob začetku projekta 60 %, razliko pa po končanem projektu in oddanem poročilu. Razlika je odvisna od dejanske realizacije posameznih srečanj in števila udeležencev na njih. Kot zanesljivega in izkušenega partnerja v projektih nas radi vabijo k sodelovanju in vedno smo izpolnili vse zastavljene cilje.

Občina Škofja Loka je pogosto vključena v evropske projekte. V zadnjih letih je bila vodilni partner pri projektih *SEN-ACT Starejši v akciji*, *500-letnica potresa v Škofji Loki*, *Sožitje na grajskem vrtu* in drugih.

Trenutno poteka do sedaj največji mednarodni projekt *Mladi za starejše – aktivno staranje* z dvanajstimi vključenimi mesti iz prav toliko držav in šestimi srečanji. Sicer dvoletni projekt bi moral biti končan že marca 2021, vendar je bil zaradi epidemije že dvakrat podaljšan in bo avgusta 2022 v Škofji Loki sklenjen z generalno skupščino združenja Douzelage in udeležbo predvidoma 28 različnih mest. Glavna tema srečanja sta medgeneracijsko sodelovanje in pomoč starejšim v treh podpornih dejavnostih: e-opismenjevanje starejših, prevozi in gibljivost starejših in gibalno oviranih oseb po mestih ter stanovanjska problematika mladih in starejših.

Na štirih srečanjih so štiri skupine udeležencev, predstavniki občine, dijaki, učitelji in starejši, na delavnicah obravnavali in praktično spoznavali program ter cilje vseh srečanj, pripravo participativnega proračuna in sodelovanje mladih ter

Praktična delavnica Gibanje po mestu za gibalno in drugače ovirane udeležence v Judenburgu, september 2021.

(vir: arhiv Občine Škofja Loka)

starejših zlasti pri veččinah za delo z računalnikom. Zadnji dve srečanji bosta aprila 2022 v Bad Kotztingu v Nemčiji z iskanjem optimalnih rešitev zadovoljitve stanovanjskega problema mladih in starejših občanov ter avgusta 2022 v Škofji Loki s predstavljenimi sklepi posameznih delavnic in predstavitvijo poročila predhodnih srečanj ter predlaganih rešitev. Po končanem projektu bo pripravljeno poročilo z usmeritvami ter predlogi ukrepanja in izboljšav na posameznem obravnavanem področju.

Sklepne misli

Mednarodno sodelovanje je pomemben del delovanja Občine Škofja Loka. Z odprtostjo svetu spoznava različnosti posameznih evropskih regij in držav. Aktivno sprejema njihove dobre prakse in z njimi deli svoje. Škofja Loka je po številu prebivalcev v Republiki Sloveniji na 14. mestu, po svoji vitalnosti, močnem gospodarstvu, kulturi, zlasti slikarstvu ter gledališki dejavnosti s *Škofjeloškim pasijonom* in *Severjevimi nagradami*, ekološki orientiranosti in predvsem širokim mednarodnim sodelovanjem pa je bistveno pomembnejša.

V času ponovnih vojnih grozot v Ukrajini je sodelovanje med evropskimi državami in mesti še bolj pomembno. Evropske vrednote so na preizkušnji in samo na temelju enakopravnosti, spoštovanja drugačnosti in različnosti, solidarnosti ter medsebojne pomoči jih bomo lahko nadgrajevali. Vse materialne dobrine so lahko čez noč uničene, ostanejo nam le naše znanje, veščine in prijateljske povezave. Negujmo jih!

Zmagovalna fotografija loškega udeleženca Bora Dolenca na temo *Sodelovanje med narodi* z natečaja letne skupščine združenja Douzelage v Oxeloesundu na Švedskem, maj 2018.

Na fotografiji so predstavniki Češke, Irske, Romunije in Slovenije. (foto: Bor Dolenc)

Priznanja Občine Škofja Loka za leto 2021

**Naziv častni občan Občine Škofja Loka za leto 2021 je prejel
VINCENCIJ (Vinko) DEMŠAR**

za njegovo dolgoletno delo in prispevek za dobrobit vseh občanek in občanov.

Vincencij Demšar, profesor zgodovine in geografije, se je rodil v vasici Osojnik pod Blegošem kot predzadnji otrok v številni Štalcovi družini. Za tiste čase so imeli kar veliko hišo, nekaj hektarov zemlje, njiv, pašnikov in gozda. Očetu Jaku in mami Ani se je med letoma 1926 in 1943 rodilo trinajst otrok, od katerih sta dva umrla še majhna. Zanimivo je, da je bilo vseh enajst otrok hkrati doma samo en mesec, in sicer v letu 1943.

Vinko je šest let obiskoval osnovno šolo v Zalem Logu, kjer je pouk potekal samo trikrat na teden. Od 4. maja (dan sv. Florijana) do 8. septembra (mali šmaren) je pasel živino na t. i. gozdni paši.

Po šestih letih je začel hoditi na nižjo gimnazijo v Železnikih, kamor se je vozil s kolesom, ki mu ga je podaril birmanski boter, pozimi pa se je v dolino spustil z doma narejenimi smučmi.

Rad je hodil v šolo, želel si je na gimnazijo v Škofjo Loko. Opravil je sprejemni izpit, vendar doma denarja za šolanje niso imeli. Izvedel je, da bi lahko dobil štipendijo za učiteljske, zato se je

Vincencij Demšar, častni občan
Občine Škofja Loka, 2021.
(hrani: arhiv Občine Škofja Loka)

prijavil na učiteljsiše v Tolminu. Tam je bival v internatu, se družil s prijatelji, inštruiral matematiko in fiziko ter se občasno s kolesom čez Petrovo Brdo peljal domov. Med počitnicami je delal v domačem gozdu in na bratovi kmetiji, na Žbontu, s čimer si je zaslužil denar za novo šolsko leto. Po petih letih je šolanje na učiteljsišču zaključil, od leta 1963 do 1965 je bil na služenju vojaškega roka na romunski in pozneje na albanski meji v hribih nad Debrom. To je bilo precej težko obdobje, daleč od doma, še posebej decembra 1964 v času partijskega kongresa. Po vrnitvi iz JLA se je vpisal na Filozofsko fakulteto Univerze v Ljubljani, kjer je študij zgodovine, zato je izbral študij zgodovine in geografije.

Leta 1971 se je zaposlil v Loškem muzeju, kjer je ostal deset let. Ker je bil politično neprimeren, je bil pri svojem delu deležen nasprotovanj. Zanj sta se pri županu Zdravku Krvini zavzela dr. Pavle Blaznik in Niko Žumer, tako da je lahko nemoteno opravljal svoje poslanstvo. Nato se je zaposlil v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, kjer je služboval devet let. V tem kolektivu se je izvrstno počutil in z veseljem opravljal svoje delo.

Aprila leta 1975 se je poročil z Ljubo Žorž iz Kopra. Ker z ženo nista mogla dobiti stanovanja v Loki, so mu na pomoč priskočili bratje, da je kupil staro hišo v *Karlucu* in jo obnovil. V zakonu so se jima rodili štirje otroci, na katere sta starša upravičeno ponosna. Vsi so diplomirali, se zaposlili in si ustvarili družine. Vrednote, po katerih je sam živel, je skupaj z ženo uspešno predal otrokom.

V času službovanja v Ljubljani se je pridružil Društvu 2000, ki je izdajalo *Revijo 2000*. To je bila kulturniška, humanistična in civilnodružbena revija. 2. 11. 1989 so člani Društva 2000 kot ustanovni člani, ustanovili stranko Slovenski krščanski demokrati (SKD). Vodenje je prevzel Lojze Peterle, Vincencij Demšar je bil izvoljen v Svet SKD.

SKD je konec novembra 1989 postal eden od ustanovitvenih članov opozicijskega gibanja Demos. V Demšarjevi hiši so člani in predstavniki Zelenih Slovenije, SKD, SDZ in SLS prvo nedeljo v decembru 1989 ustanovili loški Demos, ki je bil prvi občinski Demos v Sloveniji.

Na prvih demokratičnih volitvah v Škofji Loki je Demos zmagal, župan je postal Peter Hawlina. Vincencij Demšar je po odstopu Romana Dolenca prevzel funkcijo predsednika izvršnega sveta in stopil na popolnoma neznano pot poklicnega politika. V sredini mandata 1990–1994 je bila proti njemu vložena nezaupnica, vendar samo v družbenopolitičnem zboru, ne pa v zboru krajevnih skupnosti in zboru združenega dela. V časopisu so se pojavili naslovi *Odstopljeni noče odstopiti*; in res je funkcijo opravljal od aprila 1990 do decembra 1994. Potem je bil še dve leti načelnik Upravne enote Škofja Loka. Pravi, da je imel zelo dobre sodelavce, s katerimi prijateljuje še danes.

V času njegovega mandata so obnovili selško cesto, dovolili pokopavanje umrlih tudi na starih pokopališčih ne le v Lipici, preprečili, da bi v opuščeni rudnik uranove rude v Žirovskem Vrhu vozili odpadke, reševali Alples in še marsikaj.

Leta 1996 je bil izvoljen za poslanca v drugi izvolitvi v Državni zbor Republike Slovenije. Zavzemal se je za aktivno sodelovanje z zamejci in izseljeniški družtvi. V tej vlogi je večkrat obiskal zamejce v Italiji in na Koroškem.

Za največje uspehe v svojem mandatu šteje, da so uredili asfaltiranje ceste v Lučine ter duhovnikom uredili socialno in pokojninsko zavarovanje.

Ves čas je aktiven v mnogih društvih; od leta 1970 je aktiven član Muzejskega društva Škofja Loka, več mandatov je bil v izvršilnem odboru, zadnja dva mandata je v nadzornem odboru. Vincencij je bil glavni pobudnik Blaznikovih večerov, ki jih je več let organiziral in tudi vodil.

Veliko strokovnih člankov je objavil v *Loških razgledih*, *Kroniki*, *Šolski kroniki*, *Kranjskem zborniku*, *Arhivih*, *Železnih nitih* in drugih zbornikih. Vodi zgodovinski krožek župnijske Karitas Železniki, ki obiskuje in evidentira vse cerkve in znamenja v Selški dolini ter o njih zbira pričevanja domačinov. Za svoje raziskovalno in publicistično delo je v letu 2020 prejel občinsko priznanje v Občini Železniki, plaketo Občine Železniki.

Vsa leta je aktiven tudi v župniji Škofja Loka, več mandatov je bil član Župnijskega pastoralnega sveta. Z župnijo Škofja Loka je sodeloval pri evidentiranju znamenj na Loškem.

Pomemben prispevek je dal tudi pri ponovni uprizoritvi *Škofjeloškega pasijona*. Že kot predsednik Izvršnega sveta Občine Škofja Loka je vodil pogovore o možnostih ponovne uprizoritve. Potem je kot občinski svetnik pripomogel k odločitvi občinskega sveta, da se pasijon uprizori leta 1999. V vseh dosedanjih uprizoritvah je tudi aktivno sodeloval kot igralec.

Prav posebno mesto med njegovimi številnimi dejavnostmi zavzema Prosvetno društvo Sotočje Škofja Loka, ki so ga januarja 1996 ustanovili prav v njegovi hiši. Bil je dolgoletni predsednik društva, ob njegovi 20-letnici pa imenovan za prvega častnega člana. Pod njegovim vodstvom je društvo začelo redno prirejati Materinski dan, Miklavževanje, Semanji dan na Sv. Ožboltu in sodelovati na Venerini poti (kasneje Historial). Njegova zasluga je tudi, da se je društvo aktivno vključilo v pripravo in organizacijo *Škofjeloškega pasijona*. V okviru društva je vodil ter organiziral okrogle mize in predavanja ter strokovna vodenja po okolici z zgodovinsko, etnološko in versko vsebino. Sodeloval je tudi pri mnogih drugih prireditvah. Bil je pobudnik in organizator postavitve jasic pri Marijinem znamenju na Mestnem trgu, etnološke delavnice izdelave butaric ter uprizoritve gledaliških predstav.

Kot občinski svetnik je vodil Komisijo za razkrivanje povojnih pobojev in grobišč, ne zaradi iskanja krivcev, ampak je bil njegov cilj priti do čim bolj verodostojnih podatkov in informacij o takratnih dogodkih. Pridobil je tudi soglasja lastnikov zemljišč, da smejo svojci obiskovati grobišča. Ker je imel tako povezovalen pristop, je bil uspešen in od vpletenih ljudi dobil več verodostojnih pričevanj. To delo je opravljal kot predsednik izvršnega sveta ter nato še dva mandata kot občinski svetnik.

Kljub letom je še vedno aktiven na različnih področjih, precej časa preživi v arhivu in društvih. Čeprav je navezan na Škofjo Loko in Selško dolino, pogosto potuje na Primorsko, kjer z družino obdelujejo manjšo kmetijo, sadovnjak in oljčni nasad, vedno pa najde čas za soljudi. Že tri desetletja je tudi pooblaščenec Upravne enote Škofja Loka za sklepanje zakonskih zvez.

Vinko, kot ga kličemo Ločani, je velik poznavalec loške zgodovine. O dogodkih iz življenja Ločanov nekoč in danes je pisal v publikacijah, o njih so bili posneti filmi, kar vse predstavlja bogato zgodovinsko dediščino naših krajev in bo ohranjena za vedno.

V imenu vseh občanov se Vinku ob njegovi 80-letnici Občina Škofja Loka s podelitvijo naziva **častni občan Občine Škofja Loka** na najlepši način zahvaljuje za njegovo bogato življenjsko ustvarjanje.

Zlati grb Občine Škofja Loka za leto 2021 je prejelo PROSTOVOLJNO GASILSKO DRUŠTVO GODEŠIČ

*za opravljanje in pripravo družbeno koristnih dogodkov
in povezovanje krajanov tudi izven meja vasi Godešič.*

Prostovoljno gasilsko društvo Godešič je bilo ustanovljeno 2. 4. 1911. Prve omembe o ustanovitvi društva najdemo v zapisih *Župnijske kronike* iz leta 1913. Misel o ustanovitvi se je pojavila že leta 1908, vendar na ustanovnem občnem zboru niso uspeli izvoliti upravnega odbora. Ustanovitveni občni zbor društva je bil 2. 4. 1911, že 15. 4. 1911 pa se je Gasilsko društvo Godešič včlanilo v Zvezo gasilskih društev v Ljubljani.

Pred 1. svetovno vojno je godeškimi gasilcem uspelo zgraditi zasilno lopo z betoniranimi stebri, kjer je bila shranjena štirikolesna ročna brizgalna. V letu 1920 je bil zgrajen stolp za sušenje cevi. Svečana otvoritev dokončanega gasilskega doma je bila 21. 7. 1921.

V svoji zgodovini je društvo doživelo tako vzpone kot padce, zaznamovali sta ga tudi obe svetovni vojni.

V tridesetih letih je prostore gasilskega društva najela novonastala Strojna zadruga, ki je v njem hranila stroje. V letu 1938 so pod okriljem gasilskega društva ustanovili Dramatični odsek gasilskega društva. S tem namenom so v letu 1938 začeli z gradnjo igralskega odra, do leta 1941 je bilo uprizorjenih 21 iger. S predstavami so zbirali potrebna sredstva za opremo in delovanje, prirejali so tudi loterije, veselice, plesne venčke ter vinske vigredi.

Dolgoletna želja po gasilskem avtomobilu, ki bi nadomestil konjsko vprego, se je uresničila 29. 6. 1956. V letu 1972 je ob pomoči Občinske gasilske zveze Škofja Loka društvo dobilo nov gasilski avto IMV, leta 1988 pa nov gasilski avto TAM. Leta 2011, ob 100-letnici, je društvo prejelo novo vozilo GVV-1 Iveco Daily. Za potrebe delovanja društva so leta 2020 dobili tudi moštveno vozilo opel vivaro.

Društveni prostori in orodišče z garažo so v gasilskem domu v središču vasi. Zgodba o gradnji novega gasilskega doma se na Godešiču vleče že več kot 40 let. Idej je bilo veliko, nekatere so izvedli ob občasnih sanacijah stavbe (podaljšanje zgradbe, izgradnja novega stolpa, prizidek ...), nekatere ostajajo le ideje. V letu 2019 so se začeli resni pogovori o novogradnji, ustanovljena je bila Komisija za gradnjo novega gasilnega doma. Gradnja je načrtovana za leto 2022, če bo le pravočasno pripravljena vsa gradbena dokumentacija. Nov gasilski dom bo nadomestil starega, kjer je trenutno velika prostorska stiska, stavba je dotrajana in ima slab ogrevalni sistem. Novi prostori bodo omogočali tudi družabne dejavnosti, zagotovo bodo privabili tudi otroke in mladino.

Društvo operativno pokriva območje naselja Godešič. To je naselje s pretežno razpršeno poselitvijo, ima 670 prebivalcev in površino 500,5 ha, od tega je 188,75 ha gozdnih površin. Leži na obrobju Sorškega polja na nadmorski višini 354 metrov ob cestni povezavi Škofja Loka–Ljubljana. PGD Godešič ima trenutno 163 članov, med njimi je 19 operativnih gasilcev, kot vsako društvo pa se najbolj veselijo vsakega novega mladega člana. V letu 2021 je šest mladincev opravilo izpit za gasilca pripravnika in se prijavilo na tečaj za gasilca. Biti gasilec je zahtevna in pogosto nevarna naloga, saj gasilci že dolgo ne gasijo več samo požarov, ampak pomagajo tudi pri naravnih in drugih nesrečah (črpajo vodo iz kleti, pokrivajo strehe, odstranjujejo posledice plazov, posredujejo v prometnih nesrečah, ...) ter skrbijo za zaščito in reševanje.

Prostovoljno gasilsko društvo Godešič je bilo ves čas delovanja del vaškega dogajanja. Organizacija, ki poleg svojega osnovnega poslanstva pripravlja tudi družbeno koristne dogodke, tako povezuje krajanje Godešiča in širše okolice.

Srebrni grb Občine Škofja Loka za leto 2021 je prejel JOŽE PETER KRANJC

za več kot 50-letno aktivno družbeno delovanje v Krajevni skupnosti Trata in delovanje v Komisiji za odkrivanje zamolčanih grobišč vojnih in poveljnih pobojev.

Jože Peter Kranjc je bil v 70-ih in 80-ih letih prejšnjega stoletja izredno družbeno aktiven na področju Krajevne skupnosti Trata. Bil je njen prvi predsednik, po izvolitvi je začel z organizacijo sestave KS Trata in organizacijo njenega dela. To se je navezovalo na izgradnjo javne infrastrukture (kanalizacija) in gradnjo blokov, ki so nadomestili barakarsko naselje. V času predsedovanja si je prizadeval za nov prizidek k Osnovni šoli Cvetka Golarja in izgradnjo gasilskega doma v Gostecah. Zatem je dva mandata zastopal Krajevno skupnost Trata kot delegat v Skupščini Občine Škofja Loka.

Poklicno pot je izpolnil v vojaški službi, danes se ponaša s činom stotnika. Po osamosvojitvi je bil v času županovanja Petra Hawline imenovan v Komisijo za odkrivanje zamolčanih grobišč vojnih in poveljnih pobojev. Daljše obdobje je bil tudi predsednik te komisije, s katero so v sodelovanju z občino in državo

opravili številne sondaže, odkrili in označili grobišča v občini ter poskrbeli za izkope posmrtnih ostankov. Osredinili so se na okolico Škofje Loke (Bodoveljska grapa, Sopotnica, Crngrob, Pevno, Trnje, Lovrenška grapa, Žovšče ...), in sicer z veliko odgovornostjo do prebivalcev, ki se niso mogli posloviti od svojcev in dostojno žalovati, niti niso bili deležni družbene ali gospodarske pomoči.

Pri odkrivanju grobišč, v katerih so bili tuji državljani, predvsem Hrvati, so ustvarili zgledno sodelovanje s sorodnimi organizacijami za obeleževanje grobišč povojnih pobojev in skupaj organizirali spominske slovesnosti. Številna okostja v odkritih grobiščih so s forenzično znanostjo identificirali. Žal pa sredstev za draga raziskovalna dela ni bilo dovolj, zato so številna okostja še vedno neprepoznana; shranjena so v kostnici v Lipici. V času sodelovanja v komisiji je Jože Peter Kranjc tam vsako leto ob prazniku vseh svetih organiziral žalno slovesnost. Zaradi spoštovanja do mrtvih in pravice do groba za vsakega človeka pa žalno slovesnost organizira še danes, čeprav ni več član komisije.

Jože Peter Kranjc še vedno aktivno sodeluje na raznih družbenih dogodkih, je tudi rezervni častnik Slovenske vojske in aktiven v Območnem združenju slovenskih častnikov Škofja Loka, kjer je bil dva mandata tudi podpredsednik. Leta 2018 je prejel bronasto medaljo Združenja slovenskih častnikov Slovenije.

Z aktivnim udejstvovanjem v družbenem življenju je Jože Peter Kranjc dober zgled mlajšim generacijam naše občine in tudi širše.

Srebrni grb Občine Škofja Loka za leto 2021 je prejel NIKOLAJ KRŽIŠNIK

za njegovo aktivnost na vseh področjih delovanja civilne zaščite na medobčinskem nivoju, v občini in v Prostovoljnem gasilskem društvu Gosteče.

Nikolaj Kržišnik je v Občini Škofja Loka že več kot enajst let poveljnik civilne zaščite. Svojega dela ne jemlje zgolj kot službo, ampak kot poslanstvo in način življenja. Pomagati sočloveku je njegovo življenjsko vodilo.

Aktiven je na vseh področjih delovanja civilne zaščite: na medobčinskem nivoju, v občini in Prostovoljnem gasilskem društvu Gosteče. Predsednik slednjega je bil od leta 2003 do 2013. Leta 2006 je uspešno zaključil izobraževanje za člane višjih poveljstev in napredoval do čina višji gasilski častnik. Stalno se izobražuje, v preteklosti je opravil specialne tečaje za uporabnika radijskih postaj, nosilca dihalnega aparata, predavatelja in varno delo z motorno žago. Pod okriljem Gasilske zveze Škofja Loka gasilcem predava predmeta Gradbeništvo in preskrba z gasilno vodo ter Sistem varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami.

Zaslужen je za odlično organizacijo poveljstva Civilne zaščite in drugih nivojev civilne zaščite v občini. Vodi štab Civilne zaščite, skrbi za povezano in usklajeno delovanje vseh sil za zaščito, reševanje in pomoč ter operativno-strokovno vodi zaščito, reševanje in pomoč ob naravnih in drugih nesrečah na območju celotne občine. Prejel je že več priznanj civilne zaščite na različnih nivojih.

Posebno se je izkazal v žledolomu in pri reševanju ljudi in premoženja v katastrofalnih poplavah septembra 2014. Takrat so poplavljali vsi desni pritoki Poljanske Sore. Občinsko poveljstvo je bilo sklicano in organizirano v rekordnem času, člani civilne zaščite so poskrbeli, da so ogroženi prebivalci na varno umaknili najprej svoje avtomobile ter nato pravočasno zapustili zalite hiše.

Še bolj pa je prišla do izraza dobra organiziranost civilne zaščite od marca leta 2020 dalje po razglašeni pandemiji virusa covid-19, ko je bil Kržišnik županova glavna in nenadomestljiva opora pri pripravi in organizaciji zaščitnih ukrepov. Člani civilne zaščite so pod njegovim vodstvom opravili ogromno dela pri nabavi in razdeljevanju zaščitne opreme ter kasnejši pomoči prebivalcem.

Nikolaj Kržišnik nam je lahko zgled kot človek, ki je vsakomur pripravljen pomagati v stiski in ve, kako je to treba delati strokovno.

Bronasti grb Občine Škofja Loka za leto 2021 je prejel FRANC GIDER

*za njegovo aktivno delo in uspešno vodenje poslovanja v okviru
Krajevne skupnosti Kamnitnik.*

Franc Gider je bil ob osamosvojitvi med prvimi vpoklican v Teritorialno obrambo, sodeloval je pri osamosvojitveni vojni ter s tem pridobil status vojnega veterana Slovenije. Poznan kot zelo aktiven Ločan in aktivist v Strelnem društvu Litostroj, član Kinološkega društva in Lovske družine Škofja Loka je bil leta 1994 na lokalnih volitvah izvoljen v svet Krajevne skupnosti Kamnitnik. Spopadel se je z urejanjem delovanja in statusa stare tržnice. Mandat je dobil še v naslednjih letih, leta 1998 in 2002. Leta 2002 je bil izvoljen za predsednika Krajevne skupnosti Kamnitnik, to funkcijo uspešno opravlja še danes. Od leta 2005, ko je bila prodana stara tržnica, je bil izredno aktiven pri obnovi zgradbe v vojašnici, kjer je sedaj nova tržnica. Dogovarjal se je za vsa gradbena in obrtniška dela ter se pogosto tudi sam fizično lotil nalog, kot sta obnova in pleskanje miz ter stojnic.

Krajevna skupnost Kamnitnik je bila nekdaj skupaj s Turističnim društvom Škofja Loka organizator mesečnih sejmov na Mestnem trgu. Zdaj, ko so sejmi prestavljeni v vojašnico, zanje skrbi in jih organizira samo še Krajevna skupnost Kamnitnik. Na vseh tržnih dnevih je Gider fizično prisoten in aktivno organizira pripravo prostora. V času epidemije se trudi, da se spoštujejo vsi ukrepi vlade in NIJZ. Zagotavlja, da so prisotni redarji, ki dovoljujejo vstop samo določenemu številu kupcev in tudi sam sodeluje pri nadzoru. Kot skrben gospodar in organizator je ves čas prisoten in poskrbi, da mesečni sejem, ki je eden večjih v Sloveniji, kljub velikemu številu prodajalcev in kupcev poteka brez zapletov.

Pri delu v okviru krajevne skupnosti je Gider kot predsednik prepoznan po povezovanju in sodelovanju s krajani, s katerimi uspešno rešujejo lokalno problematiko. Prav zaradi njegove vztrajnosti se je marsikateri projekt uspešno zaključil v zadovoljstvo vseh vpletenih.

Bronasti grb Občine Škofja Loka za leto 2021 je prejel UROŠ OVSENEK

*za njegovo takojšnje, brezpogojno in požrtvovalno posredovanje pri nesreči
v Puštalu, decembra 2020.*

Uroš Ovsenek je bil rojen leta 1964, živi v Puštalu pri Škofji Loki. Bil je prvi, ki je bil decembrskega večera 2020 obveščen o prometni nesreči v Hrastnici, ko je v neposredni bližini njegove hiše voznica z avtom in s tremi otroki v njem zdrsnila v potok Hrastnica.

Uroš Ovsenek je s takojšnjim, brezpogojnim in požrtvovalnim posredovanjem preprečil tragedijo, ki bi se lahko zgodila. Avto, ki je zapeljal v pol metra visok potok Hrastnica, se je prevrnil na streho, na vozilu so počila stekla, vanj je začela vdirati voda. En otrok se je rešil iz njega in stekel po pomoč do bližnje stanovanjske hiše Ovsenekov.

Uroš in njegov zet Jan sta se takoj odzvala in iz avta v ledeno mrzlem potoku rešila ostale tri ulete osebe. Kasneje so na kraj nesreče prispeli gasilci in policisti, vendar človeška življenja niso bila več v nevarnosti. Če ne bi bilo takega poguma in zbranosti otroka ter hitre pomoči Uroša in Jana, bi se dogodek zagotovo odvil drugače, so sporočili s Policijske uprave Kranj.

Bronasti grb Občine Škofja Loka za leto 2021 je prejelo PODJETJE ŽELVA, d. o. o., POSLOVNA ENOTA ŠKOFJA LOKA,

za dvajsetletno odlično opravljeno delo na zelenem programu v Škofji Loki.

Podjetje Želva d. o. o., podjetje za usposabljanje in zaposlovanje invalidov je v letu 2020 praznovalo 20-letnico delovanja v Škofji Loki. Podjetje je leta 1991 ustanovila Zveza društev za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju. Zveza združuje 52 društev, med katerimi je tudi društvo Sožitje Škofja Loka.

Ustanovitev enote Želve v Škofji Loki

V devetdesetih letih je jugoslovanski trg razpadel, tovarne so zmanjševale zaposlitve. Posebno velik upad zaposlitev je bil na manj zahtevnih delovnih mestih, kjer so bili v večini zaposleni učenci šol s prilagojenim programom. V Škofji Loki so bili to učenci Osnovne šole Jela Janežiča.

Vodstvo šole je skupaj z društvom Sožitje ter Zavodom za zaposlovanje začelo iskati možnosti za ustanovitev invalidskega podjetja na področju komunale. Čiščenje mesta in košnjo trave so v tistem času opravljale krajevne skupnosti predvsem z delavci prek javnih del, kar pa zaradi enoletnih zaposlitev ni bila dobra rešitev.

Ideja, da Želva d. o. o. ustanovi enoto v Škofji Loki, je dozorevala v letih 1998/1999. Matično podjetje je izdelalo ponudbo za vzdrževanje javnih površin, Občinski svet Občine Škofja Loka jo je sprejel.

Potrjen je bil zeleni program (čiščenje mesta, urejanje zelenic, košnja trave).

Zaposlilo naj bi se od deset do petnajst težje zaposljivih oseb, pretežno iz Upravne enote Škofja Loka. Dodeljeni so jim bili delovni prostori v bivši vojašnici, ki pa so bili najprej potrebni obnove. V začetku oktobra 2000 je enota v Škofji Loki začela z delom. Danes podjetje izvaja programa ocenjevanja delovnih sposobnosti ter socialne vključenosti invalidov in težje zaposljivih. Opravljajo organizirane storitve, kot so vrtnarska in komunalna dela, zeleni program, čistilni servis, vodijo šiviljsko in mizarsko delavnico.

Nad delom »želvakov«, kot jih ljubkovalno imenujejo občani, v dvajsetih letih delovanja ni bilo slišati resnih kritik, morebitne pomanjkljivosti pa zaposleni hitro odpravijo. Ker delajo v zadovoljstvo občanov, so prejeli že mnogo pohval, predvsem da je mesto hitro čisto tudi po vseh večjih prireditvah. Zaposleni kakovostno izvedejo naročena dela in se ne glede na letni čas dosledno držijo izvedbenih rokov.

Predlog za priznanje sta podala Društvo Sožitje Škofja Loka in Osnovna šola Jela Janežiča. Vsi so zadovoljni, da »želvaki« dobro delajo v zadovoljstvo meščanov.

Nagrajenci Občine Škofja Loka v letu 2021. Od leve: Erik Gartner in Ambrož Šega (PGD Godešič), Husein Čaušević in Mira Potokar (Podjetje Želva, d. o. o.), Tine Radinja, župan, Vincencij Demšar, Jože Peter Kranjc, Franc Gider, Nikolaj Kržišnik in Uroš Ovsenek. *(hrani: arhiv Občine Škofja Loka)*

Občina Gorenja vas - Poljane v letu 2021

Zimske radosti. (foto: Robert Peternelj)

Veliko zanimanje za cepljenje proti covidu-19
v Sokolskem domu v Gorenji vasi. (hrani: arhiv
Zdravstvenega doma Škofja Loka)

Leto 2021 je v Občini Gorenja vas - Poljane zaznamoval zaključek protiplovnih del v Poljanah; kljub nenehni prisotnosti virusa covid-19 so na občini dosegli več, kot so načrtovali.

Leto se je začelo z lepo zimo, ki je v visokogorju pa tudi po nižinah ponudila kar nekaj možnosti za odlično rekreacijo. Zaradi zaprtja smučišč, prepovedi rekreacije v telovadnicah in ob vseh drugih omejitvah so bili najpogostejša izbira občanov pohodi, sankanje, turno smučanje, ledno plezanje in vsaj na območju občine verjetno najbolj priljubljen šport te zime – tek na smučeh. V januarju in začetku februarja so po 16 urejenih krožnih progah pripravili kar 25 kilometrov smučin. Izjemni pogoji so bili tudi za ledno plezanje na slapu Rancka v Gorenji Žetini.

Konec januarja so se v šolske prostore vrnili učenci prve triade, tri tedne za njimi pa še ostali osnovnošolci dveh osnovnih šol v občini. Šolanje na daljavo je potekalo od oktobra 2020. Učenci so bili po prihodu v šolo zaprti v tako imenovane mehurčke – vsak razred je ostajal v svoji učilnici. Selili so se le za pouk likovne umetnosti, tehnike in

gospodinjstva ter ohranjali omejitvene ukrepe. Maske, samotestiranje, omejeno gibanje po šoli, zadrževanje v zaprtih skupinah in drugi ukrepi so postali normalnost tudi v novem šolskem letu 2021/2022. Od 17. novembra je po vseh osnovnih in srednjih šolah potekalo samotestiranje učencev.

Testiranje in cepljenja občanov proti virusu so potekala deloma v Sokolskem domu deloma pri zdravnikih Zdravstvenega doma Gorenja vas. Organiziranih je bilo več t. i. odprtih cepljenj.

Čeprav so se občani zaradi omejitvenih ukrepov manj odločali za obisk zdravnika v ZD Gorenja vas, so v osrednji zdravstveni ustanovi v občini poskrbeli za širitev nekaterih programov. Ireni Kuralt, diplomirani medicinski sestri iz Škofje Loke, je bila podeljena koncesija za patronažo in je oktobra začela z delom. Urejati so začeli ginekološko ambulantno in za konec leta napovedali prisotnost ginekologinje tri dni v tednu. Z delom je v Ambulanti Koprivec začel delati še en zdravnik, ki je sprejel nove paciente.

Zaključen projekt celovite poplavne varnosti Poljan

Na gradbiščih po občini z deli niso mirovali. Najpomembnejši večletni projekt, ki se je končal sredi leta, je bila celovita protipoplavna varnost Poljan. Poljane so med vsemi kraji v občini po poplavah oktobra leta 2014 utrpeli največjo škodo. Na občini so zato zelo kmalu začeli s pripravo projektnih predlogov za ukrepe izboljšanja poplavne ogroženosti poplavno najbolj ogroženega dela občine na območju Poljan, Hotovlje in Predmosta. Sporazum o sofinanciranju investicije sta ministrica za okolje in prostor Irena Majcen in župan Milan Čadež podpisala 12. aprila 2017.

Po dveh letih intenzivnih priprav dokumentacije in projektov ter usklajevanja z ministrstvi in pristojno direkcijo je bil 13. 5. 2019 objavljen razpis za izbiro izvajalca del. Izbrana je bila Gorenjska gradbena družba Kranj, ki je med šestimi prejetimi ponudbami podala najnižjo ponudbo v višini 2.919.010,71 evra z DDV; tri četrtine je prispevala Direkcija RS za vode, razliko pa je zagotovila občina. Slovesen podpis pogodbe o gradnji je bil 11. septembra 2019.

Dva meseca kasneje so začeli z deli, glavnina je bila opravljena v letu 2020. Spomladi 2020 je bila izvedena obsežna regulacija struge Sore pri Hotovlji v njen prvotni tok in urejeno sotočje s Hotoveljščico. Poleti 2020 sta v polnem zamahu potekali poglobitev struge Ločivnice in gradnja obeh obrežnih zidov z razširitvijo struge. V Predmostu so urejali strugo Brenteževega grabna z novim iztokom in zadrževalnikom plavin ter dvema novima mostovoma, nov most je bil zgrajen tudi na cesti proti Hotovlji. Zgrajeni sta bili še nova cesta v Predmost s prelivnim poljem ter dostopna cesta proti cerkvi izven poplavnega območja, z varovalnim protipoplavnim zidom je bilo zaščiteno tudi območje pri cerkvi. Zunaj poplavnega območja je bila zgrajena nova osrednja razdelilna transformatorska postaja, vkopani so bili novi elektroenergetski vodi. Potekali sta tudi obsežna rekonstruk-

Prestavitev Sore pri Hotovljji. (foto: arhiv Gorenjske gradbene družbe)

Težnostni preizkus novega mostu čez Soro, desno novozgrajeno krožišče na regionalni cesti.

(hrani: arhiv Gorenjske gradbene družbe)

cija lokalnega vodovoda in prestavitev glavnega razdelilnega vodovodnega jaška za vodovod Škofja Loka. Najobsežnejša je bila gradnja novega, daljšega mostu čez Soro brez vmesnih opornikov, kar omogoča poplavno varnejši pretočni profil mostu. Novi most se navezuje na krožno križišče na regionalni cesti. V letu 2021 je bilo urejeno sotočje z Ločivnico in kopališče pri sotočju s Hotoveljšico ter zgrajena nova cesta s kolesarsko stezo in pešpotjo proti Hotovljji.

Krajina poplavno najbolj ogroženega dela občine je tako dobila povsem novo podobo, bivalno okolje pa bo v prihodnje poplavno varnejše. *Prepričan sem, da bodo glede na napovedi strokovnjakov in projektantov ob poplavah visoke vode do pol metra nižje, saj ima voda veliko več prostora za razlivanje. Celoten projekt je vreden okrog tri milijone in pol evrov, od tega bo slab milijon prispevek občine. Na Direkciji RS za vode so nam šli zelo naproti in dosegli smo tako delitev stroškov, ki je bila občini v izjemno korist. Krožišče, ki je bilo zgrajeno hkrati z drugimi protipoplavnimi deli, mnogi skupaj s celostno ureditvijo Poljan izpostavljajo kot primer dobre prakse v državi ... Vesel sem takih odzivov, je bil po opravljenem zadovoljen župan Milan Čadež.*

V sklopu protipoplavne ureditve Poljan je potekala tudi izgradnja krožnega križišča na lokaciji nekdanjega semaforiziranega križišča s priključitvijo na novozgrajeni most čez Poljansko Soro. Intenzivna gradnja krožišča se je začela oktobra 2020. Med Soro in regionalno cesto je bil zgrajen 84 metrov dolg podboj za loški vodovod, dograjeni so bili razdelilni jaški za vodovod Poljane s potrebno opremo ter vkopan nov cevovod od mostu do avtobusne postaje. Ob gradnji krožišča je bila izvedena tudi obnova celotnega vodovoda Poljane in Škofja Loka ter moderniziran glavni razdelilni jašek pri novem mostu. Do konca leta 2020 so bili dokončani zasipi opornih zidov in asfaltirani prekopi prečkanj vodovoda. Gradbena dela so se v marcu 2021 z obsežnimi posegi v cestno telo intenzivno nadaljevala, tako da je bilo krožišče zgrajeno v kratkem roku, od prve polovice junija 2021 pa je že v uporabi.

V senci bolj odmevnih del poplavne varnosti in krožišča je potekala investicija v predšolsko varstvo. Do konca leta so končali z deli pri prizidku vrtca v Poljanah, kjer je bilo 28. decembra pridobljeno uporabno dovoljenje, z novim letom 2022 pa je bila stavba na voljo za vselitev otrok. V novem prizidku, ki se razprostira na 980 kvadratnih metrih površin, je prostor za šest igralnic za prvo in drugo starostno skupino predšolske vzgoje otrok ter dve novi učilnici v mansardi za osnovnošolce.

Iz igralnic je neposreden izhod na pokrite terase, poleg prenove dela starega zunanjega igrišča so pridobili še novo igrišče na drugi strani vrtca. Gradnja je predstavljala največjo investicijo občine v vrtčevske prostore v zadnjih dvajsetih letih. Skupna vrednost projekta je bila dobrih 2,5 milijona evrov, na razpisu Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport so pridobili skoraj 761.000 evrov nepovratnih sredstev, še 280.000 pa jih je prispeval Eko sklad. Celoten projekt zaozkroža šolsko poslopje z Vrtcem Agata.

Za nov prizidek k Vrtcu Agata je bilo uporabno dovoljenje pridobljeno konec leta 2021.

(hrani: arhiv Občine Gorenja vas - Poljane)

Na občini so bili uspešni tudi pri pridobivanju sredstev za ureditev vaškega jedra v Poljanah, in sicer na Ministrstvu za kulturo. Vaško jedro so se odločili vsebinsko obnoviti in nadgraditi v kulturno središče. Z deli so začeli na arheološkem najdišču, saj je bila stavba nekdanje trgovine Mercator grajena na mestu, kjer so stale baročna, gotska in romanska cerkev, kar so ugotovili že z arheološkimi raziskavami pred dobrim desetletjem. Stavbo so podrli, odločili so se tudi za selitev freske *Poljanska vstaja* Iveta Šubica s poenotenjem in obnovitvijo spomenika NOB, kar so uskladili z Zavodom za varstvo kulturne dediščine. Po rušitvi stavbe so nadaljevali z arheološkimi raziskavami.

Župan Milan Čadež je spomladi z izbranimi izvajalcema podpisal skoraj 3,5 milijona evrov vredno pogodbo za izgradnjo vodovodnih sistemov Lučine in Vršajn-Brda. Projekt oskrbe s pitno vodo v porečju Sore obsega izgradnjo 18,5 kilometra novih cevovodov in rekonstrukcijo petih vodohramov, predvsem pa vključitev dodatnih virov kakovostne pitne vode za osrednji vodooskrbni sistem občine. Naložbo v višini 62 % sofinancirata Evropska unija iz Kohezijskega sklada in država; dela naj bi bila končana v dveh letih. Gradnja se je začela junija.

Dela na cestah niso zastala

Milan Čadež, župan Občine Gorenja vas - Poljane, in Gašper Uršič, župan Občine Cerkno, sta z infrastrukturnim ministrom Jernejem Vrtovcem sredi januarja podpisala protokol o gradnji cestne infrastrukture na četrti razvojni osi med Cerknim in Poljansko dolino, ki predvideva izdelavo državnega prostorskega načrta. V njem bo natančneje določeno umeščanje trase in bo tako omogočena predčasna gradnja na delih, na katerih bo izvedena zgolj modernizacija obstoječih cestnih odsekov.

V Gorenji vasi so po postavitvi nove Fortunove brvi sredi decembra 2020 izvedli vse potrebne tehnične preizkuse, za katero so na Upravni enoti Škofja Loka 29. januarja izdali uporabno dovoljenje. Brv je bila porušena ob gradnji obvoznice skozi Gorenjo vas leta 2013.

Konec avgusta so porušili tudi stari, dotrajani most čez Poljansko Soro v Gorenji vasi, promet pa preusmerili na začasni montažni most. Za zahtevno in obsežno gradnjo (dela so vredna okoli 900.000 evrov) je Direkcija RS za infrastrukturo na razpisu za izvajalca izbrala podjetje Mapri iz Ljubljane.

Močno dotrajana cesta Trebija-Sovodenj je v začetku marca začela dobivati novo podobo, na Direkciji RS za infrastrukturo so se namreč lotili sanacije zidov in brežin na kilometer in pol dolgem odseku državne ceste od Trebije do Hobovš. Projekt obsega ureditev podpornih zložb pod cesto in opornih zložb nad njo, obnovo vozišča z odvajanjem vode, ureditev priključkov lokalnih cest ter postavitve prometne opreme in jeklenih varnostnih ograj. V sklopu obnove bodo namestili tudi sidrane mreže nad cesto in zgradili nov most na Fužinah. Dela so vredna 4,6 milijona evrov.

Z rekonstrukcijo so začeli tudi na državni cesti skozi Lučine do Suhega Dola na dolžini 1478 metrov.

Na štirih zahtevnejših plazovih v strmem terenu na območju lokalne ceste Malenski Vrh-Brda so sanirali štiri plazove, ki so bili posledica obilnega deževja pomladi 2019. Na 270 metrov dolgem odseku so bile zgrajene kamnite zložbe, ukrotili so zaledne vode in uredili odvodnjavanje s cest in bližnjih objektov. Vrednost gradbenih del, ki so bila zaključena v treh mesecih in pol in sofinancirana s sredstvi Sklada za sanacijo elementarnih nesreč, je bila 187.000 evrov.

Aktivno v vključevanje starejših v družbo

V začetku julija 2021 je podjetje VG5, gradnja, inženiring in svetovanje, d. o. o. iz Ljubljane začelo z rušitvijo nekdanje stare gorenjevaške šole za gradnjo Hiše generacije. Projekt je v višini 1,4 milijona evrov sofinanciran z nepovratnimi sredstvi Evropskega sklada za regionalni razvoj, občina, ki v projektu sodeluje s CSSS Škofja Loka, pa bo pokrila stroške izdelave projektne dokumentacije. Investicija mora biti v celoti izvedena do jeseni 2022, prvim uporabnikom bo na voljo v začetku leta 2023. V pritličju bo enota dnevnega varstva za 6 do 8 uporabnikov, v zgornjih dveh nadstropjih pa enota začasnih namestitev za 16 uporabnikov.

Stavba stare šole bo po delni rušitvi in dograditvi postala Hiša generacij. *(hrani: arhiv Občine Gorenja vas - Poljane)*

V decembru je minilo leto dni, odkar je Občina Gorenja vas - Poljane začela izvajati projekt Prostofer, prostovoljski projekt za mobilnost starejših. V obdobju enega leta je sedem prostovoljnih voznikov opravilo 145 prevozov starostnikov, v povprečju 12 na mesec. Večinoma gre za prevoze na zdravniške preglede v Škofjo Loko, na Jesenice, Golnik in v Ljubljano. Projekt, s katerim je občina želela omogočiti večjo mobilnost starejših občanov in s tem tudi boljšo kakovost življenja, saj so marsikateremu starostniku obisk zdravstvenih ustanov in nujni opravi velik stres, je med občani zelo dobro sprejet.

Kulturo so zaznamovali Medrug Polanci

Zaradi nedruženja oziroma omejitev zaradi covid-19 je zastalo tudi kulturno življenje.

Rad bi videl, da bi bilo letos obratno, da bi bili v ospredju umetniški dogodki; da bi se o kulturi govorilo in pisalo kot o prostoru ustvarjalnosti in povezovanja, znotraj katerega se bo avtor srečeval s pomembnimi temami, poustvarjalci pa z navdi-

hujočimi umetniškimi izdelki in zainteresirano publiko (gledalci, poslušalci, bralci); kritiki naj z občutkom vrednotijo dela in izvedbe; organizatorjem naj ne zmanjka idej in domiselnosti pri pripravi dogodkov; publika naj bo odprta in vedoželjna ter se pripravljena predati ustvarjalnim spodbudam k razmisleku in novim čustvom. Vsak naj po svoje prispeva h kakovostnemu, dobremu in lepemu ... je v uvodniku *Podblegaških novic* ob Tavčarjevem letu februarja zapisal Goran Šušnjar, predsednik KD dr. Ivan Tavčar Poljane.

Ob 170. obletnici rojstva Ivana Tavčarja so v Kulturnem domu v Poljanah postavili na ogled retrospektivno razstavo reprodukcij poljanskih ustvarjalcev zadnjih dvesto let z naslovom *Medrug Polanci*. Posvečena je bila 200-letnici rojstva Štefana Šubica, 180-letnici rojstva Ivana Franketa in Janeza Šubica, 170-letnici rojstva Ivana Tavčarja in 100-letnici rojstva Iveta Šubica. Predstavljena so bila dela enajstih poljanskih likovnih ustvarjalcev: Štefana Šubica, Ivana Zajca, Ivana Franketa, Janeza Šubica, Jurija Šubica, Antona Ažbeta, Iveta Šubica, Petra Jovanoviča, Iztoka Sitarja, Maje Šubic in Metoda Frlica. Razstava je bila na ogled do premiere gledališke igre *Medrug Polanci* v oktobru, vse reprodukcije so ponatisnili tudi v katalogu, ki je izšel ob razstavi.

Andrej Šubic je avtor besedila igre, tudi režiral jo je in odigral eno od vlog. Igra, sestavljena iz treh dejanj in napisana v poljanskem narečju, pomeni poseben mejnik v zgodovini poljanskega ljubiteljskega gledališča. V vsakem dejanju je predstavljen dialog dveh ustvarjalcev o temah, ki jih je avtor prepoznal kot ključne za vsakega posameznega ustvarjalca ali za njun odnos. Prvo dejanje zaznamuje pogovor Jurija Šubica (Andrej Šubic) in Ivana Tavčarja (Uroš Čadež) ob zaključevanju portreta 34-letnega Tavčarja. Drugo dejanje prikazuje obisk mladega študenta in režiserja Andreja Šubica (Tine Šubic) pri njegovem starejšem sorodniku slikarju

Medrug Polanci, nova igra poljanskih igralcev, ki jo je napisal, režiral ter v njej tudi zaigral Andrej Šubic. (hrani: arhiv KD dr. Ivan Tavčar Poljane)

Ivetu Šubicu (Bojan Trampuš) po uspešni predstavi *Šarovčeva sliva* na Tavčarjevih dnevih leta 1981. V tretjem dejanju dva sodobnika – slikarka Maja Šubic (Jerneja Bonča) in kipar Metod Frlic (Peter Cankar) obravnavata vprašanja o naravi umetniškega ustvarjanja in vplivu umetniške prakse na izboljšanje sveta, v katerem živimo oziroma tudi umetnosti kot provokaciji in spodbudi o premisleku tradicionalnih vrednot.

Naj omenimo še nekaj knjižnih del, povezanih z našimi kraji.

Življenje in delo Ivana Tavčarja od rojstva do smrti je v lani izdanem delu *Visoški gospod* strnil pisatelj Ivan Sivec. Biografskega romana, ki bi Tavčarja prikazoval v vsej njegovi veličini in tudi slabostih, slovenska književnost do izida te knjige, ki sloni na vseh doslej dosegljivih pisnih in ustnih virih o Tavčarju, podkrepljen pa je z bogatim slikovnim gradivom, med drugim tudi z izvirnimi portreti Jurija Šubica, še ni imela.

Branko Celar, domačin iz Gorenje vasi, je junija predstavil svojo novo knjigo *Slovenija in njene meje v treh zgodovinskih obdobjih*, ki je izšla ob 30-letnici samostojne države Slovenije. V njej so celovito orisana zgodovinska in politična dogajanja na ozemlju današnje Slovenije in tudi zunaj nje, ki so Slovence pripeljala do samostojne države.

Na predvečer dneva državnosti so v Javorjah predstavili knjigo Hermine Jelovčan *Pevci izpod Starega vrha*, v kateri so opisane pevske družine in pevci, ki so sodelovali oziroma še sodelujejo v moškem pevskem zboru Javorski pevci, ki je leta 2021 obeležilo 65-letnico delovanja.

Od novembra dalje je ljubiteljem stripov na voljo nov t. i. poljanski vestern *Kontrabantarji*, ki sta ga ustvarila oče in sin, pesnik Janez Ramoveš in stripar Martin Ramoveš. Strip temelji na resničnih dogodkih, ne manjka pa niti tragičnih, a poetičnih usod, napetih nočnih prizorov ter akcij.

Drugi pomembnejši dogodki, dosežki in obletnice

Odlični smučarski skakalki sta na svetovnem prvenstvu osvojili vsa tri odličja. Ema Klinec je postala svetovna prvakinja, Nika Križnar je bila bronasta, obe pa še srebrni z ekipo. Križnarjeva je postala najboljša skakalka minule zime in si je priborila veliki kristalni globus, za katerega je povedala, da je bil težko prigarano.

Mako Sajko iz Žabje vasi je septembra prejel strokovno nagrado Društva slovenskih režiserjev – nagrado Franceta Štiglica za življenjsko delo na področju filmske in televizijske režije.

Čebelarско društvo Blegoš je praznovalo 110 let, 70 let PGD Hotavlje ter 50 let TD Stari vrh. Vaščani Hotavelj so zaradi epidemioloških razmer z enoletnim zamikom praznovali 50-letnico TD Slajka Hotavlje. Z izdajo zbornika so pospremili 50-letnico šolske stavbe v Gorenji vasi.

V večjem delu septembra je v Sloveniji potekala mednarodna vojaška vaja pod imenom Zvezda Triglava, urjenje so vojaki zaključili s taktično vajo na širšem

območju Blegoša v Občini Gorenja vas – Poljane. Na njej se je urilo okrog 300 pripadnikov Slovenske vojske, vojske Velike Britanije, ZDA in Natovega Centra odličnosti za gorsko bojevanje.

Skakalki, ki krojita svetovni vrh, Ema Klinec (levo) in Nika Križnar sta bili tudi nagrajenki KS Poljane ob občinskem prazniku. (hrani: arhiv KS Poljane)

Občina se je pridružila projektu Zelena shema slovenskega turizma in pridobila znak Slovenia Green, s čimer se je pridružila 56 drugim destinacijam, ki že sestavljajo družino v Zeleni shemi slovenskega turizma.

Priznanja Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2021

Priznanje župana Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2021 je prejel HERMAN PUSTAVRH

za dolgoletno delo na področju košarke v Gorenji vasi.

Herman Pustavrh se je rodil leta 1961. Leta 1976 se je priključil kadetski ekipi Košarkarskega kluba Gorenja vas, kjer je v članski ekipi igral do leta 1990. Že tedaj je prevzemal in opravljal vloge trenerja, sodnika in organizatorja, s tem delom je nadaljeval predvsem po koncu igralske kariere. Prav gotovo je, da v obdobju do leta 2007, ko je zadnjič vodil ekipo kadetov, ni bilo veliko igralcev, s katerimi Herman ni igral ali jih treniral v vsaj eni starostni kategoriji. Malokdo ve, koliko organizacijskega dela je vložnega v tekmovalno sezono ene selekcije, Herman pa je nekaj let prostovoljno vodil kar tri. Obenem je skrbel še za pranje dresov, organizacijo zapisnikarske mize, prevoze, obešanje plakatov, po koncu tekmovalne sezone je vodil še občinsko trim ligo. Pri tem delu se nikoli ni izpostavljali ali silil v ospredje, a brez njega in njegovega truda organizirane tekmovalne košarke v občini ne bi igrali neprekinjeno že 52 let, v Gorenji vasi pa bi bilo prav tako precej manj košarkarskih navdušencev, kot jih je danes.

Priznanje Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2021 je prejel KLUB ŠTUDENTOV POLJANSKE DOLINE

za 50 let aktivnega vključevanja mladih v skupnost.

Začetki Kluba študentov Poljanske doline segajo v leto 1971. Zaradi boljših življenjskih razmer, višjega standarda ter štipendij je bil tedaj omogočen večji vpis dijakov na fakultete, tako se je pojavila potreba po njihovem organiziranju v lokalnem okolju. Klub je vse do začetka 90. let združeval študente celotne

Poljanske doline od Zminca do Žirov, dokler se žirovski študenti niso odločili za samostojno organizacijo. Skrbel je za družabno, kulturno in športno življenje mladih in se dejavno povezoval z ostalo družbo. Tri desetletja so študentje delovali brez lastnih prostorov. Konec 90. let pa so s tedanjim županom Jožetom Bogatajem sklenili dogovor o klubskih prostorih v stavbi Zdravstvenega doma v Gorenji vasi. Kakovostna notranja in računalniška oprema ter neomejen dostop do interneta so prispevali k boljšemu in uspešnejšemu delovanju članov in društva.

Povečalo se je število dejavnosti in prireditev, nastajale so nove sekcije, med drugim tudi etnološka, znotraj katere je deloval ansambel Štedientje. Klub študentov Poljanske doline izdaja tudi edini tiskani medij v poljanskem narečju *Polansk cajtng*.

Večina izobražencev tega območja je bila v zadnjih petdesetih letih včlanjena v klub in še danes s svojim znanjem doprinašajo k lokalnemu razvoju. Nekateri so ime občine oziroma celotne doline ponesli širom Slovenije in v svet.

Priznanje Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2021 je prejelo PROSTOVOLJNO GASILSKO DRUŠTVO HOTAVLJE

za požrtvovalnost in modernizacijo v zadnjem desetletju.

Društvo je bilo ustanovljeno leta 1951 z namenom zagotavljanja varnosti pred naravnimi in drugimi nesrečami. Že od začetka delovanja je pomemben člen povezovanja in steber delovanja v kraju. Med pomembnejše dogodke štejejo pridobitev sodobnejših vozil in opreme ter gradnjo gasilskega doma. V mozaiku dosežkov najbolj izstopa prav zadnje desetletje, v katerem je društvo ob novi sodobni opremi lahko izvedlo tri velike intervencije. Sodelovali so pri požaru v naravnem okolju v Studorju, pri žledolomu in reševanju ob poplavih.

Med investicijami posebej izstopata dve, nov gasilski dom in gasilski avto. Dom so gradili s pomočjo lokalnih sponzorjev in prostovoljnega dela članov in ostalih občanov. Pod streho so ga postavili leta 2013, v uporabo pa predali leta 2017.

Preteklo desetletje bo v društveni kroniki zapisano z zlatimi črkami v veliko priznanje vsem članicam in članom kot tudi občankam in občanom, ki so z delom in finančnimi prispevki podprli napredek društva.

Priznanje Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2021 je prejelo PLEZALNO DRUŠTVO CEMPIN

za gojenje in predajanje gorniških veščin.

Plezalno društvo Cempin, katerega ustanovni člani so bili Drago Frelih, Jakob Stanonik, Janez Špik in Cene Polajnar, je bilo ustanovljeno leta 2011 z namenom povezovanja plezalcev Poljanske in Selške doline. Kmalu so postali polnopravni člani Planinske zveze Slovenije. Prve prostore za vaje so imeli v gasilskem domu v Poljanah, nato so zgradili lastno plezalno steno v kulturnem domu in v parku

pred njim postavili premično steno. Plezalne veščine utrjujejo celo leto, večino-
ma v naravnih plezališčih doma in v tujini. V času ustanavljanja so začeli s tečaji
plezanja in z dejavnim pristopom pridobivali nove člane. Danes v društvu deluje-
jo štiri sekcije: športno-plezalna, s poudarkom na mladini, alpinistična, kjer se
tečajniki pripravijo za izpit na državni ravni, gorsko-tekaška, njeni člani dosegajo
lepe rezultate na različnih tekmovanjih in dogodkih, in turno-smučarska.

Društvo združuje plezalce različnih generacij. Dobro se vključuje v lokalno
okolje, sodeluje z občino, Krajevno skupnostjo Poljane in drugimi društvi ter
nudi pomoč in znanje ob različnih dogodkih in prireditvah.

Priznanje Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2021 je prejelo TURISTIČNO DRUŠTVO STARI VRH

za 50 let promocije Starega Vrha in življenja pod njim.

Turizem pod Starim Vrhom ima korenine v koncu sedemdesetih let, ko so tamkaj-
šnji kmetje na svojih kmetijah s prihodom smučarjev in turistov zaznali prilo-
žnost za zaslužek. Že pred letom 1970 so se začeli na nekaterih kmetijah ukvarja-
ti s kmečkim turizmom in še danes jih poznamo kot turistične kmetije. Kmalu
so ugotovili, da bo njihova dejavnost bolj prepoznavna, če se združijo in ustano-
vijo društvo. Ustanovni sestanek je bil 1. marca 1970 na turistični kmetiji
Pri Žgajnarju.

Že v prvem letu delovanja je društvo sodelovalo pri organizaciji dekliščine
Pri Mežnarju na Jarčjem Brdu pri zelo odmevni Kmečki ohceti v Ljubljani.

Glavna in najbrž najpomembnejša dejavnost in dogodek je še danes etnološka
prireditev *Dan oglarjev*. Prvič je bila izpeljana leta 1972 na Grebljici, letos je pote-
kala že petdesetič zapored. Zasluga društva so tudi vzpostavljene in označene
pohodne poti, po katerih vsako leto potekajo organizirani in vodeni tematski
pohodi.

S turističnim krožkom Podružnične šole Javorje je bila urejena in označena
Meteoritkova pot, ki v svoj krog povezuje tudi obeležje tretjega slovenskega mete-
orita, najdenega prav pod Starim Vrhom. Kulturna sekcija društva je dejavno
sodelovala pri nastanku knjige *Pevci izpod Starega vrha* in jo tudi založila.
Pripravila je tudi praznovanje ob 200-letnici rojstva kanonika, misijonarja in
duhovnika Luke Jerana, rojenega v Javorjah. Turistično društvo *Stari vrh* ostaja
živo in dejavno.

Priznanje Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2021 je prejel UREDNIŠKI ODBOR ZBORNIKA GORENJEVAŠKO IN HOTAVELJSKO SKOZI ČAS

za obsežno raziskovalno delo.

Zbornik *Gorenjevaško in Hotaveljsko skozi čas* prinaša bogastvo preteklosti
obeh območij v desetih poglavjih na več kot 600 straneh, opremljenih s 673 foto-

grafijami in 122 dokumenti. Projekt je bil leta 2018 zaupan Krajevni skupnosti Gorenja vas. Uredniški odbor je k nastajanju knjige povabil številne sodelavce, ki so s strokovnim znanjem, splošno razgledanostjo in izkušnjami oblikovali ali so-oblikovali posamezne prispevke. Usklajevanje velikega števila avtorjev in toliko različnih vsebin je zahtevalo veliko sodelovanja, dogovarjanja, posvetovanj ter srečanj. Obsežno, poglobljeno in temeljito raziskovalno delo pri domoznanskem opisu dveh območij s številnimi vasmimi je leta 2020 izšlo v knjigi.

V publikaciji beremo o krajih in ljudeh, poselitvi, govoru, naravni dediščini ter naravnih nesrečah. V razdelku *Odstiranje preteklosti* spoznamo domačije Hotavelskega urada, župnijo Trata - Gorenja vas ter nekdanjo Občino Trata. *Prelomni časi* odstirajo odseljevanje, 1., 2. in osamosvojitveno vojno. O gospodarskem stanju in razvoju krajev so zapisi zbrani v *Prizadevanjih za boljši kos kruha*. Razdelek *Vzgoja in izobraževanje* govori o pridobivanju znanja, težavah, dosežkih in nosilcih. Poglavje *Skrb za zdravje* navaja razvoj te dejavnosti, delovanje Rdečega križa in požrtovalnih ljudi. Sklop *Samostojni in povezani* je posvečen obdobju 25 let Občine Gorenja vas - Poljane, častnim občanom in občinskim nagrajencem. V poglavju *Soustvarjalci našega vsakdana* so opisane vidnejše osebnosti in umetniška ustvarjalnost ljudi. Obširno poglavje *Društveno in družabno življenje* govori o delovanju v kulturi, športu in drugih društvih.

Mnogi prispevki so lahko dober temelj poglobljenim raziskavam, ti zapisi bi lahko izšli kot samostojne publikacije v seminarskih, diplomskih in drugih nalogah. Knjiga je vsebinsko izjemno bogata ter zelo sporočilna.

Prejemniki priznanj Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2021.

Z leve: Silvo Pivk, Damjana Peternelj, Mirjana Možina, Valentin Bogataj, Tomaž Ažbe, Jakob Stanonik, Milan Čadež, župan, Herman Pustavrh, Blaž Potočnik, Blaž Mravlja, Alex Mirčevski.

(hrani: arhiv Občine Gorenja vas - Poljane)

Gradivo in spomini

Ivan Oman in sodobna konservativna misel

Duhovna izhodišča Omanovega javnega delovanja

Spoštovani sorodniki Ivana Omana, prijatelji, sodelavci in vsi, ki ste spoštovali in cenili tega velikega moža naše dežele!

Ob branju Omanovega življenjepisa ter številnih zapisih o njegovem delovanju na gospodarskem, socialnem in političnem področju se človek sprašuje, od kod je ta véliki mož zajemal znanje, védenje in moč za vsa tista dejanja, ki ga uvrščajo med velikane slovenskega naroda ne le v našem času, ampak v tisočletni zgodovini Slovencev. Pred seboj imamo človeka, ki je po besedah Staneta Grande ... *imel najbolj izdelano vizijo samostojne slovenske demo-*

kratične države, bil je ne le vizionar, ampak dejansko človek, ki ga upravičeno imenujemo oče samostojne suverene države Slovenije. Človek kar obstane, ko v njegovem življenjepisu dobi podatek, da je imel dokončano samo osnovno šolo. In pojavi se vprašanje, kot so si ga zastavljali tudi vaščani zakotnega Nazareta, ko se je mednje vrnil v Galileji uveljavljeni rabi Jezus: *Od kod njemu to? Kakšna je ta modrost, ki mu je dana? Ali ni to tisti tesar, sin Marije?* (Mr 6, 2.3).

Naj mi bo dovoljeno, da se ob poskusu vsaj bežnega odgovora na vprašanje, od kod Ivanu Omanu vse to znanje in razgledanost, ustavim pri dveh osebnih spominih nanj.

Jeseni leta 1989 pride k meni v kapucinski samostan v Škofji Loki Ivan Oman, se kratko predstavi (do takrat nisva imela osebnih stikov) in mi pravi nekako takole:

Dr. Metod Benedik, predavatelj na akademiji ob obletnici smrti Ivana Omana.

(foto: Tatjana Splival)

Povabljen sem na Dunaj, da bi kratko predstavil, kaj se je na Slovenskem dogajalo v 20. stoletju in predvsem, kakšne so razmere danes. Nekaj sem napisal in vas prosim, da bi prebrali in po potrebi korigirali, tako po vsebinski kot jezikovni plati.

Dogovorila sva se, da se čez nekaj dni spet oglasi. V roke sem vzel njegov rokopis, bral in se čudil, čudil. Kako je lahko kmet iz Zminca, kot so ga kasneje radi poimenovali, tako natančno, nazorno, pronicljivo predstavil razmere na Slovenskem, od programa *Zedinjena Slovenija* (marec 1848) prek opisa političnega, strankarskega življenja v zadnjih desetletjih monarhije, vzpostavitve Jugoslavije in vse bolj vidne balkanizacije do 2. svetovne vojne, stalinistične revolucije in življenja pod komunističnim totalitarizmom in slednjič do velikih premikov v smeri demokratizacije. Čudil sem se in zgolj občudoval njegovo poznavanje slovenske zgodovine in njegovo jezikovno znanje; pisal je seveda v nemščini. Kratko rečeno: ničesar nisem popravil. Od takrat sva se z Omanom občasno srečala in se pogovarjala o razmerah pri nas. Vedno znova me je presenečal s širino svojega pogleda in z neverjetno bistrostjo pri presojanju sočasnih dogajanj in njihovih posledic.

Samo v pojasnilo! Omana je kot prvega moža prve organizirane opozicijske ustanove na Slovenskem Slovenske kmečke zveze (SKZ, 12. maj 1988) na Dunaj povabila Avstrijska ljudska stranka (ÖVP), ki jo je vodil Alois Mock. Oman o tem na kratko piše v svojih spominih:

Bilo je v novembru 1989, ko smo bili voditelji novih političnih organizacij (opozicije) povabljeni na Dunaj, na Europa Rundtisch – Evropska okrogla miza. Organizator je bila Evropska demokratična unija (EDU), sedaj Evropska ljudska stranka (EPP).

In še drugi spomin! Ivan Oman je bil šentjakobski faran in je k maši redno hodil v župnijsko cerkev sv. Jakoba v Škofji Loki. Župnik Jože Miklavčič je o njem zapisal: *Kot pogumen, pokončen in zgleden kristjan, ki se svoje vere nikoli ni sramoval, je v župniji sodeloval tudi kot bralec, ključar ...*

Večkrat je prišel tudi v kapucinsko cerkev k maši ob 11. uri. Redno je sedel na klop v hodniku iz zakristije v Marijino kapelo. Ko pa je prišel na vrsto evangelij, je stopil v ozek prehod v cerkveno ladjo, tako da je videl na ambon ter pozorno poslušal evangelij in potem homilijo, pridigo. Želel je namreč razločno slišati evangelij, ki je zanj v resnici pomenil božjo besedo, ter sprejemati misli in spodbude, ki jih je prejel iz njegove vsebine. Prav tako je pozorno poslušal tudi pridigo. Redno je prejemal obhajilo. Name je vedno znova naredil vtis moža, ki je globoko v sebi veren, ki mu Bog in njegova Beseda veliko pomenita, ki božjo Besedo nosi v sebi in iz nje živi. To je Ivan Oman, človek iz vere! Nepozabna podoba!

Sicer pa je o Omanovi vernosti zelo jedrnato in verodostojno govoril njegov vnuk Blaž, ko se je v imenu sorodnikov od njega poslovil na škofjeloškem pokopališču:

Hvala vam tudi za zgled vere. Vaša krščanska vera je bila vse kaj drugega kot golo sanjarjenje. To je bila vera, katere insignije so ožuljene in s prstjo prežete roke in od dela za družino ukrikljena, pa vendar od božjega dostojanstva pokončna hrbtnica. Vaše krščanstvo je bilo v skrbi za družino, za svoj narod – za svoj dragi dom in rod. Vaše krščanstvo je bilo v preprosti, a vztrajni molitvi, ki ji skrivnosti tega in onega sveta niso poznane, a se jim bliža z veliko ponižnostjo v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha. Radi ste romali na Brezje k Mariji Pomagaj. Zdaj ste svoje romanje končali na poslednjem romarskem svetišču, pred vrati večnosti.

Kot da vse to povezuje, mi je pred očmi slika naslovne strani knjige *Za naš dragi dom in rod*, kjer sta s pogovorom z Omanom njegovo življenje in delo bralcem posredovala Erika Jazbar in dr. Dejan Valentinčič. V ospredju je njegov portret: dobrohoten možak v zrelih letih, ki mu z obraza bereš, da si dobrodošel, da lahko z njim sproščeno govoriš, da te sprejema in potrpežljivo posluša, skuša razumeti. V ozadju podoba Marije Pomagaj v znamenju pred Omanovo domačijo v Zmincu; Marija, h kateri se je rad zatekal in rad romal k njej na Brezje, zaupal je v njeno varstvo. To znamenje je zaobljubil Ivanov oče Pavel, če vsi družinski člani srečno preživijo svetovno vojno. Leta 1964 je oče Pavel umrl, zaobljube pa dolga leta ni bilo mogoče uresničiti. Znamenje so postavili in blagoslovili šele leta 2009 za Omanovo 80-letnico.

Sicer pa je Ivan Oman redno romal na Brezje z zaupanjem v Marijino varstvo. Zanimiva je njegova pripoved iz leta 1988, ko so 31. maja so v Ljubljani aretirali Janeza Janša in potem še ostale člane JBTZ. Oman pripoveduje:

Ko sem prišel domov, je prišel k nam tudi loški kaplan: »Ata Oman, spet zapirajo, se kaj bojite?«

Odgovoril sem mu: »Gospod Slavko (Kalan), danes je četrtek, v nedeljo bom šel na Brezje, bom šel k spovedi, potem bom pa na vse pripravljen.« Res sem storil tako.

In potem nadaljuje:

V začetku avgusta naša župnija organizira peš romanje na Brezje. Čez hribe, čez Jamnik. To leto sem se ga udeležil tudi jaz. Na Brezjah, pri maši, med prošnjami za vse potrebe je bila tudi moja: Za slovensko domačijo, za naš dragi dom in rod! Kot nekakšno geslo, s tem sem zaključeval svoje govore v SKZ.

Vrnimo se k omenjeni knjigi. Njen naslov je prav Omanovo geslo: *Za naš dragi dom in rod*. To je Ivan Oman, mož, ki je globoko zasidran v veri, vse življenje neutrudno dela za dobro svojega doma in roda v Zmincu ter duhovno in materialno blagostanje svojega roda, slovenskega naroda. Ko se njegov delokrog širi, ko iz ožjega območja domačega okolja stopa v širše področje dela za slovenski narod, iz njegove dejavnosti vse bolj vidno odseva njegova smer: delati nesebično za blagor naroda. To ga dviga na raven najvidnejših in najodmevnejših politikov. Zanje je značilno, da ob tem, ko so postavljeni na visoka odgovorna mesta, presežejo interese svojih idejnih in strankarskih okolij in na prvo mesto postavijo interese naroda, ki mu služijo. Ivan Oman je to na poseben način, z odmevnim dejanjem, pokazal, ko se ni hotel podpisati pod tako imenovano *Deklaracijo za*

mir, ki je dejansko pomenila razorožitev Slovenije, ki naj bi tako ostala brez sleherne možnosti za obrambo pred katerim koli agresorjem. Pustimo ob strani, kakšni ideološki nagibi so vodili vse člane predsedstva, da so deklaracijo podpisali (Pučnik je to dejanje glasno komentiral: *To je izdaja!*), le Ivan Oman se ni hotel podpisati. Pred očmi je imel naš rod, slovenski narod; narod mora imeti svojo vojsko, mora imeti možnost za obrambo, sicer ni narod, tako je bilo njegovo prepričanje.

Poglejmo si vsakdan Ivana Omana. Pri tem predvsem povzemam to, kar sta mi o njem povedala sin Janez in snaha Marjana.

Ata Ivan ni bil »nedeljski kristjan«, on je bil kristjan katerikoli dan v tednu prav tako kot v nedeljo, življenje po načelih evangelija je bilo zanj nekaj vsakdanjega, trdno je bil zasidran v veri. Vsak večer, razen julija in avgusta, ko je bilo zunaj veliko dela, je skupaj z družino molil rožni venec; pred jedjo so doma vsi skupaj molili ne glede na obiske. Posebej mu je bila sveta nedelja; spoštoval jo je kot Gospodov dan. Če so kam šli, se je pozanimal, kdaj in kje bodo lahko pri maši. Njegovo življenje spričuje, da je zanj veljalo tisto staro benediktinsko pravilo – Moli in delaj!

V pogovoru za knjigo *Za naš dragi dom in rod* je Oman dovolj razločno izpovedal nekatere misli, ki kažejo na njegovo osebno vero in poglede na Cerkev. Jasno je dal vedeti, da ne gleda na Cerkev od zunaj, ampak govori o njej kot njen član; čuti z njo, se veseli njenih uspehov in trpi zaradi njenih napak.

Poglejmo nekatere njegove misli.

Nikoli nisem bil na tem, da bi se oddaljil od Cerkve ali celo izgubil vero. Vse negativnosti v Cerkvi me ne morejo pripraviti do tega.

O delovanju Cerkve je rekel: *Zelo pomembno je vprašanje, če je komunikacija Cerkve pravilna. Spomnim se tistega reka: Po duhovnikih vera gor, po duhovnikih vera dol.*

O Drugem vatikanskem koncilu je zapisal: *Prav nič drugače nisem vere dojemal prej kot po koncilu. Vere! Lahko pa rečem, da sem pred koncilom razmišljal pokoncilsko. Recimo: človekove pravice, svoboda vesti, ločenost Cerkve od države. Kakšen napredek je to, da se Cerkev vidi v sferi civilne družbe, ne pa kot neka oblika nekakšne paralelne države.*

Oman je imel tudi svoje mnenje o škofu Rožmanu: *Bil je velik škof in slovenski patriot. Bil je škof v času, ko so slovenski narod doletele največje katastrofe v zgodovini: vojna, sovražna okupacija, revolucija ter državljanska vojna. Vse obtožbe proti njemu so krivične in lažne. Znašel se je med mlinskimi kamni slovenske apokalipse. Vendar Oman tudi razločno pove, da se mu ne zdi prav, da je Rožman po vojni zapustil Ljubljano in odšel na Koroško.*

Če je njegova vera na začetku slonela predvsem na bogati tradiciji družine, v kateri je odrasčal, je kasneje vse bolj prehajala v zelo neposreden in osebni odnos z Bogom; po eni strani ga je napajala vztrajna molitev, po drugi strani pa, lahko rečemo, študijsko poglobljanje v vprašanja vere. Na prvem mestu je v zvezi s tem treba poudariti njegovo branje *Svetega pisma*.

Na osebno vsestransko duhovno rast Ivana Omana je močno vplivala njegova povezanost z Ivanom Dolencem, Jamnikovim profesorjem iz Sopotnice, ki je bil po izobrazbi profesor klasičnih jezikov, latinščine in grščine, tudi slovenščine, ter slovenske in nemške stenografije. Že kot študent se je seznanil z Janezom Evangelistom Krekom, duhovnikom, politikom in združnim organizatorjem. Bil je med njegovimi navdušenimi pristaši. Pozneje je proučeval njegovo delo ter pisal o njem.

Oman o njem pove: *S profesorjem sva se veliko pogovarjala. O politiki. Nekoč sem ga vprašal, kako misli, da se bomo rešili totalitarnega sistema. Z evolucijo, je dejal. Ne z revolucijo. Tako se je tudi zgodilo. Rad bi poudaril, da je bil zelo demokratičen in tolerant. Tudi do političnih nasprotnikov. Za vedno sem si zapomnil tale njegov nasvet: Žaliti ne smeš nikoli, tudi političnih nasprotnikov ne.*

Ivan Dolenc, izvrsten poznavalec Janeza E. Kreka, je Oman seznanjal s Krekovo socialno mislijo, obenem pa ga je nenehno spodbujal, da je za dobro naroda treba delati in se žrtvovati. Prijatelja Ivana je okrepil, da se je otresel strahu, ki večino Slovencev še vedno mrtviči.

Še enkrat se vrnimo k njegovim ljubim knjiga. Ob neki priložnosti je na vprašanje, kaj najraje bere, zelo strnjeno zapisal: *Najljubša knjiga? Ne vem. Zanima me zgodovina. Tudi v leposlovju sem dajal prednost romanom z zgodovinsko tematiko. Ko sem bil star šestnajst let, sem težko pričakoval nadaljevanje Mavsarjeve novele Neugaslo ognjišče. Pozneje pa požiral trilogijo Ljudje pod bičem. Na mizici imam tudi Sveto pismo. Trenutno ga pokriva Jegličev dnevnik. Tudi Jančarjeve knjige. To noč sem jo videl še nisem prebral. Kupil pač. Čaka me v knjižnici. Ko se bom prebil skozi Jegliča, bo prišla na vrsto. Če mi bo Bog še naklonil čas za branje.*

Knjige, bolje rečeno branje knjig ga je spremljalo vse življenje. Profesor Dolenc mu je posredoval spise Janeza E. Kreka, kjer je našel neposredna izhodišča za razvoj socialne misli. Ta ga je poleg zgodovine posebej privlačila. Tako se je lotil tudi Marxa, študiral je papeški socialni okrožnici *Rerum novarum* (Leon XIII., 1991) in *Quadragesimo anno* (Pij XI., 1931). Posebej so ga pritegnili komentari k tem okrožnicam, ki jih je napisal poljanski rojak profesor Aleš Ušeničnik. Seveda je prebiral tudi socialne okrožnice naslednjih papežev (Janez XXIII., Pavel VI., Janez Pavel II.). Z velikim zanimanjem je spremljal Drugi vatikanski koncil, posebej ga je pritegnil najobširnejši koncilski dokument o *Cerkvi v sedanjem svetu*.

Če smo se zadržali pri njegovem poglobljanju v socialna vprašanja, pogledjmo še v njegovo knjižnico na domačiji v Zmincu. Človek preprosto obstane. Kakšno knjižno bogastvo! Tukaj najdeš Dantejevo *Božansko komedijo*, *Zgodovino latinske književnosti*, *Najlepše antične pripovedke*, *Enciklopedijo Slovenije*, monografijo o Mariji Tereziji, *Splošni religijski leksikon* itd. itd. Velika soba, ob vseh stenah pa police, obložene s knjigami. Najbrž ni veliko intelektualcev na Slovenskem, ki bi imeli tako vsebinsko razvejano in bogato knjižnico, kot jo je zbral kmet iz Zminca. In vemo, da knjig ni samo kupoval in jih odlagal na police. Kako zanimivo je na

Med poslušalci na akademiji ob obletnici smrti Ivana Omana so bili tudi: mag. Robert Strah, podžupan Občine Škofja Loka, dr. Žiga Turk, informatik, politik in kolumnist, Tine Radinja, župan Občine Škofja Loka, Alojz Kovšca, predsednik Državnega sveta RS, Mihael Prevc, poslanec Državnega zbora RS. (foto: Tatjana Splival)

primer vzeti v roke knjigo *Bučar*, avtorice Rosvite Pesek, in brati opombe, ki jih je Oman s svinčnikom zapisoval na robu. Včasih so nam rekli: *Veliko beri – s svinčnikom v roki*.

Ta zapis je zgolj bežen zapis o Ivanu Omanu. Vse, kar vedo o njem povedati žive priče, kar je o njem zapisano, kar priča njegova knjižnica in še prav posebno vse tisto, kar povedo njegovi osebni zapisi, kaže na človeka velikega formata. Bogat v svoji pristni vernosti, široko razgledan o vprašanjih svojega naroda, v svojem delovanju pa prežet s čisto, nesebično človečnostjo ter neoporečen v svoji moralni držbi.

Za konec še ena misel oziroma pobuda. Znano je, da Ločani zelo spoštujejo moške in žene, ki so na različnih področjih umetnosti in znanosti veliko prispevali v dobro loških krajanov kot

tudi širše. Z Alejo zaslužnih Ločanov se zahvaljujemo že trinajstim domačim znanstvenikom in umetnikom. Ko pa se danes tukaj spominjamo Ivana Omana, lahko ugotovljamo, da razsežnost in daljnosežnost njegovega življenja ter dela daleč presegata posamezna relativno omejena področja dejavnosti – segata namreč na raven celotnega slovenskega naroda, in sicer v njegovih najbolj elementarnih vprašanjih. Gre za samobitnost, samostojnost, svobodo celotnega naroda kot tudi za dobro slehernega posameznega Slovenca. Nesebično, odločno in neupogljivo se je za vse to zavzemal Ivan Oman. Ne moremo mimo dejstva, da je bil prav on med tistimi prvimi, ki imajo največ zaslug, da danes lahko živimo v samostojni, suvereni državi Sloveniji. Zato zasluži prav posebno priznanje, ne le doprsni kip v aleji, ampak monumentalni spomenik na Mestnem trgu v Škofji Loki s kratkim, a jedrnatim napisom: **Ivan Oman – kmet iz Zminca – oče samostojne države Slovenije**.

Vrednost konservativizma v slovenskem političnem prostoru

Predavanje na akademiji ob obletnici smrti
Ivana Omana (Škofja Loka, 8. 9. 2021)

Ivan Oman je bil med osamosvojitelji eden od dveh krščanskih demokratov in morda edini konservativec. Takole je rekel v nekem intervjuju: *Zase lahko rečem naslednje. Sem hkrati konservativec, tudi levičar, če je treba, in tudi liberalec. Samo tako razumem krščanstvo. Te tri elemente je treba združiti pa dobimo krščansko demokracijo.*

V slovenskem javnem prostoru je levičarstva na pretek, takšnega in drugačnega liberalizma je tudi kar nekaj, o konservativizmu pa se pretežno širi jo popačeni, ideološko in kulturnobojniško motivirani predsodki, zaradi katerih naj bi se konservativci počutili manjvredne, čeprav ni nobenega razloga za to.

Dr. Žiga Turk, predavatelj na akademiji ob obletnici smrti Ivana Omana. (foto: Tatjana Splival)

Ideologije

V nasprotju s splošnim prepričanjem konservativizem ni ideologija, kot so npr. liberalizem, socializem ali nacionalizem. Je boljši kot ideologija. Ideologija nastane, ko inteligenca dogajanje v družbi, vrednote in principe intelektualno razdela, prežveči in poenostavi v nek abstrakten, notranje logičen in racionalen sistem idej. Abstrahiranje oziroma poenostavljanje je zelo staro znanstveno orodje, s katerim so si znanstveniki, vsaj od Arhimeda naprej, pomagali, da bi odkrivali splošne resnice in bi bilo potem to splošno znanje mogoče uporabiti na konkretnih primerih. Če poznamo zvezo med volumnom in maso tekočine in telesa, ki v tej tekočini plava, če poznamo pravilo, da telo v tekočini izpodrine toliko vode,

kolikor tehta, bomo lahko izračunali, ali bo npr. ladja plavala ali ne. Na podlagi tega znanja so znali tudi izdelati čolne, ladje, kasneje celo balone. Bolje kot smo poznali zakone narave, naprednejše naprave smo izdelovali: letala, vesoljske rakete in čedalje boljše računalnike.

Podobno je humaniste in družboslovce ves čas zanimalo, kako delujeta človek in človeška družba. Približno v tistem času, ko je prišlo do velikega napredka v naravoslovju in tehniki, torej v 18. stoletju, se jim je zdelo, da bi enak pristop lahko uporabili tudi pri človeških in družbenih problemih. Podobno kot je v jedru delovanja lokomotive nekaj osnovnih principov Newtonove mehanike in termodinamike, naj bi tudi družbo na novo in bolje postavili okrog nekaterih principov. Našteli so jih v geslu francoske revolucije: *Liberté, égalité, fraternité*. Prvo postavlja kot osnovni princip svobodo, drugo enakost in tretje bratstvo med državljanji. Prvo je ideološka osnova za liberalizem, drugo za socializem in tretje za nacionalizem.

Vsak od -izmov ima v svojem izhodišču vrednoto, ki ji je treba vse podrediti. Liberalizem pravi, da je najbolj pomembna svoboda, ljudje bodo najbolj srečni in uspešni, če bodo svobodni. Socializem podobno povzdigne enakost, nacionalizem pa nacionalno pripadnost.

Opogumljeni z napredkom tehnike in zaslepljeni od svetlobe razsvetljenstva, v katero naj bi popeljali ljudi iz mračne Platonove votline, bi tudi družboslovci postali inženirji napredka. Tako Marx v 11. tezi o Feuerbachu zapiše slaven stavek, da so *filozofi svet do zdaj samo različno razlagali, zdaj pa gre za to, da bi ga spreminjali*. Seveda se zadeva takoj zaplete, ker če so filozofi svet različno razlagali, bi ga v različne smeri znali tudi spreminjati. In se je med njimi zapletlo, ko so se v 2. svetovni vojni liberalizem, socializem in nacionalizem udarili med seboj. Te filozofe so brali ideologi, ki so na podlagi tega površnega razumevanja pripravili ideologije, ki se jih je potem še bolj površno oprijela politika in tragične rezultate 20. stoletja poznamo. Da so izhodišča teh ideologij v osnovi nepravilna, se je pokazalo tudi v strašnem nasilju, ki je bilo potrebno, da sta se sistema, osnovana na pretiravanju z enakostjo in bratstvom, obdržala. Nemogoči cilji terjajo neskončen napor, nenaravne ureditve terjajo neskončno nasilje.

Konservativizem

Konservativizem ni ideologija v zgornjem pomenu besede. Nima principa, ki bi mu vse podrejal. V najbolj splošni obliki je konservativizem spoznanje, da je svet, tak kot je, kar v redu. V bistvu presenečeno občuduje, da so stvari dobre take, kot so. V pogledu na nočno nebo ne moremo brez osuplosti, kako ogromno je stvarstvo. Ko sem pred kratkim gledal oddajo *Egipt iz zraka*, kjer so kazali človeško mravljišče, ki skrbi za pretovarjanje ladij v pristanišču, sem z občudovanjem ugotavljal, da to deluje. Fantastično je, da nas je na planetu več kot sedem milijard, da v glavnem lepo sodelujemo, letimo na Luno in silimo na Mars, imamo

klimatske naprave in mobilne telefone. Red, ki to omogoča, ne more biti prav napačen in ga je dobro spoštovati. Zelo spoštovati. Ni si mogoče predstavljati, kaj bi se zgodilo, če bi razpadel. Preveč smo odvisni drug od drugega, preveč smo odvisni od tega, da človeško mravljišče deluje.

Da je ureditev dobra, ugotavljamo podobno, kot ugotavlja bor, ki že desetletja kljubuje kraški burji s tem, da ima globoke korenine. In imeli jih bodo tudi bori, ki bodo zrasli iz njegovih plodov. Tistih dreves, ki so imela preveč plitve korenine, pač ni več. Burja, naravna selekcija, je naredila svoje. Selekcija drevesnih vrst lahko deluje, če imajo vsa drevesa globoke korenine. Za to, da so naslednje generacije podobne prejšnjim, poskrbi genetski zapis.

Selekcija izbira tudi med človeškimi družbami. Ena od teh družb je nekoč vzpostavila družino z očetom in mamo ter zasebno lastnino. In se je izkazalo, da je v taki skupnosti preživel več otrok, nabrali so več hrane, skratka, bila je uspešnejša od sosedov, kjer so se parili vsak z vsakim in je bilo vse od vsakega. Tekma se je odvijala skozi generacije in lahko se je tako odvijala, če so se generacije držale enakih pravil. Ta se v kulturah iz roda v rod prenašajo skozi kulturne gene oziroma meme. Za njihovo stalnost in nespremenljivost so v največji meri skrbela verovanja.

Seveda so ljudje ves čas poskušali kaj novega. Zato je svoboda pomembna. Zato morajo biti pravi liberalci in konservativci zavezniki. S poskušanjem na eni strani in izbiro na drugi se je spontano, ne da bi jo kdo načrtoval, oblikovala kultura, v kakršni živimo in jo konservativci cenimo. Cenimo red in navade, kakršne imamo, saj je naše življenje dokaz, da delujejo. Ne potrebujemo teoretične razlage, da je družina z očetom in mamo boljša od poljubnega pogodbenega odnosa skupine odraslih, da je zasebna lastnina boljša od skupne, ali da je vsak sedmi, in ne šesti ali pa deseti dan, dan za počitek.

Tudi tej teoretični razlagi preveč ne verjamemo, sploh takrat, kadar je skregana z izkušnjami. *Če se nekaj zdi neracionalno, a ljudje to počenjajo že tisočletja, bi bilo dobro prevetrili definicijo racionalnosti*, pravi Nassim Taleb.¹ Konservativizem ni doktrina, nima teoretičnega modela družbe, ne domišlja si, da pozna smer zgodovine. Gleda na ta svet z mešanico začudenja in občudovanja ter vidi, da je dobro. Skoraj tako, kot je rekel stvarnik šesti dan zvečer. Neskončno dragoceno je vse, kar nas je pripeljalo do točke, na kateri smo.

Temelji konservativizma

Povedano ne pomeni, da konservativizmu ne moremo najti temeljev. V jedru zahodnega konservativizma so, po mojem mnenju, tri velike ideje. Prvič, da je človek ustvarjen po božji podobi, iz tega izhaja njegovo dostojanstvo. Nismo si izglasovali nekih pravic, v zibko so nam bile položene, ker smo božji otroci. Drugič, razlikujemo dobro in zlo, kar nas dela svobodne, saj svobode ni brez

1 Nassim Nicholas Taleb, roj. 1960, libanonsko-ameriški esejist, matematični statistik, analitik tveganja in aforistik; njegovo delo se nanaša na probleme naključnosti, verjetnosti in negotovosti.

omejitev. Vendar ne določamo in ne izbiramo, kaj je dobro in kaj zlo. *Nova zaveza* dodaja, da smo sicer grešni, vendar je mogoče grehe, napake odpustiti, kar povečuje našo svobodo.

Čeprav krščanstvo velja za veroizpoved, ki je iznašlo individualizem in posameznika, pa je tretji temelj ta, da človek svojo človeškost izrazi samo v skupnosti z drugimi ljudmi. Tomaž Akvinski je bil menda prvi, ki je jasno izrazil potrebo po sinergiji med svobodnim, dostojanstvenim posameznikom in skupnostjo. Posameznik je lahko posameznik samo, če je član skupnosti in skupnost je skupnost samo takrat, če prizna, da je sestavljena iz posameznikov. Svoboda enega posameznika tako ni omejena s svobodo drugega posameznika, ampak s skupnostjo.

To se sliši kolektivistično in moji liberalni prijatelji se bodo prijeli za glavo. A ne gre za kolektivizem v smislu socialističnega ali nacionalističnega kolektivismu. Tam ima skupnost nalogo, cilj, da kolo zgodovine potiska v pravo smer – proti socializmu ali nacionalni prevladi ali svobodi, posameznik pa se mora temu cilju podrediti. Skupnost v konservativnem smislu nima zgodovinskega ali teoretičnega cilja, ampak jo spontano določajo interesi posameznikov.

In še ena velika razlika je med liberalnim in konservativnim razumevanjem skupnosti: Hobbes², Rawls³ in drugi teoretiki družbenih pogodb so kot pogodbenne stranke v teh pogodbah razumeli samo žive. Konservativci pa družbeno pogodbo razumejo kot pogodbo med mrtvimi, živimi in še nerojenimi. Konservavec pravi mi, v prvi osebi množine, drugi o ljudstvu, naših ljudeh ali delavskem razredu govorijo v tretji osebi. Mi smo del skupnosti.

Ti trije temelji sidrajo človeka v transcendentnem, sidrajo ga v skupnosti, preteklosti in prihodnosti. V vseh treh – da je človek ustvarjen po božji podobi, da ne izbira sam, kaj je prav in kaj narobe, da je družbena pogodba med posamezniki, ki ustvarja družbo, tudi pogodba s prejšnjimi in prihodnjimi rodovi – se dotika onostranstva. Nismo svobodni, da bi si lahko sami izbirali pravila, si izglasovali človekove pravice po svoji zmotljivi izbiri ali pustili skupini razumnikov, da nam strokovno napiše družbena pravila. Družbeno pogodbo smo na nek način sklenili z Bogom in ne med seboj.

Vse, kar najdemo v prej omenjenih ideologijah liberalnih in sekularnih družb, so površno prepisani ti isti ideali, a brez trdnega sidrišča onkraj človeške zmotljivosti. Konservativni temelji so rezultat tisočletij spontane, nenačrtovane evolucije kulture, kot bi rekel Hayek.⁴ Oziroma so rezultat božjega pohoda skozi svet, kot bi rekel Edmund Burke,⁵ začetnik konservativne filozofske misli.

2 Thomas Hobbes (1588–1679), angleški filozof, najbolj znan po obsežnem in izjemno vplivnem delu *Leviathan*, izdanem leta 1651. Po skoraj 400 letih je delo še vedno aktualno in vir številnih akademskih razprav.

3 John Rawls (1921–2002), profesor na Harvardu, v strokovni javnosti velja za enega najpomembnejših filozofov 20. stoletja.

4 Friedrich A. Hayek (1899–1992), avstrijsko-britanski ekonomist in politični filozof.

5 Edmund Burke (1729–1797), irski državnik, pisatelj, govornik, politični teoretik ter filozof.

Ko Ivan Oman reče, da je konservativec, liberalec in levičar, pomeni, da je v tem žlahtnem, bibličnem izhodišču teh pojmov – liberalec svobode, ki je sposobna razlikovanja med dobrim in zlom, enakosti, ki je enakost dostojanstva duš (zato nekje pravi: ... *Zame politični nasprotnik ni sovražnik. On je moj sodržavljan, samo drugače razmišlja kot jaz.*). In je konservativec, ker družbeno pogodbo razume kot zavedanje, da smo živi samo skromen posrednik tistega, kar so dosegli mrtvi, tistim, ki še niso rojeni.

Politični konservativizem

Politično konservativizem ni atraktiven. Vsi drugi -izmi so polni navdihujočih idej o spremembah in napredku. Konservativizem pred spremembami sviri. Konservativec (Alan Bloom) pravi: *Napredek doseže svoj vrhunec v spoznanju, da je življenje nesmiselno.* In ima prav.

Razlika je v nekdanjih socialističnih državah, ki se po desetletjih, kot temu pravi Oman ... *političnega in gospodarskega eksperimentiranja*, vračajo v tirnice, ki so Zahod naredile uspešen. Torej potrebujejo spremembe. Tukaj konservativizem nima tistega problema, zaradi katerega Hayek ni hotel, da bi ga imeli za konservativca, namreč, da smer določajo drugi, konservativci pa samo skrbijo, da se tja ne divja preveč brezglavo oziroma ... *konservativce vlečejo za seboj po poti, ki si je niso sami izbrali.* Demontaža institucij in miselnosti ter vrednot eksperimentalnega sistema je v Sloveniji še vedno aktualen politični program, zato je samozavestna konservativna misel še kako pomembna.

Tudi sicer so Hayekovi izgovori, zakaj ni konservativec, precej neprepričljivi. Politika ni nujno izpolnjevanje nekega naprednega načrta, proti kateremu se, po Marxu in Heglu, nujno kotali zgodovina – recimo proti večji enakosti ali večji zelenosti ali večji anarhiji oziroma svobodi. Politika je kup drobnih ukrepov, s katerimi si politiki nabirajo glasove. In še pomembneje, kot pravi Edmund Burke: *Namen politike ni zadovoljevanje interesov posameznikov, ki živijo zdaj. Pač pa ohranjanje družbenega reda, ki obravnava potrebe generacij preteklosti, sedanjosti in prihodnosti.* Kdo drug kot konservativec je tega sposoben?

Konservativizem je posebno potreben prav v tem trenutku. Če so bili nekoč glavni nasprotniki konservativcev nacionalni in internacionalni socialisti, je danes njihov nasprotnik neka posebna veja liberalizma, ki je izruvana iz dediščine, na kateri je humanizem zrasel. Ta kot vir vedenja priznava izključno razum, ne pa spontano oblikovanih in od družbene evolucije izbrušenih kulturnih vzorcev. Ta kontinentalni, izruvani, vulgarni, nepravi liberalizem ima ambicijo, da se vzpostavi kot edina dovoljena ideologija, izganja drugače misleče z univerz ter zapira usta drugače mislečim v medijih. Njegova skrajna oblika je *wokeizem*, torej *predramljenost*, ki je do svoje skrajnosti prignano razsvetljevanje.⁶

⁶ Wokeizem ali prebujenost, neke vrste nova religija, se je v zadnjem letu začela širiti v ZDA. Njena

Ivan Oman (1930–2020).

(foto: Tatjana Splival)

Ko je razsvetljeni katoliški duhovnik Valentin Vodnik pisal *Dramilo*, je bilo to povsem znotraj samoumevnosti krščanske Evrope. Danes teh okvirov ni več in predramljena liberalna demokracija se ponuja kot tretja, končna postaja človeštva, po tem, ko se konec zgodovine ni zgodil v tisočletnem rajhu in komunistični brezrazredni družbi.

Konservativizem ima kaj povedati tudi v razpravah o prihodnosti Evropske unije. Trpko bi sicer ugotovil,

da so nacionalne države nadomestilo za vezivo, ki ga je med ljudmi nekoč predstavljala krščanska vera. Da pa se je ta oblika obnesla – in da evropska civilizacija nikoli ni bila močna in uspešna, ko je bila enovit imperij, ampak takrat, ko so posamični deli med seboj tekmovali – pa naj gre za antične grške polise, italijanske renesančne mestne države, trgovska mesta Hanse ali pa atlantske države, ki so tekmovali za kolonije. Uspešni smo bili, ko smo poskušali različne stvari in se drug od drugega učili, kaj deluje. Bili smo različni, tekmovali smo med seboj, vedno pa smo vedeli, da imamo nekaj skupnega – krščanstvo –, so zapisali v konservativni viziji *Evropa, v katero lahko verjamemo*.

Konservativna vizija Evrope ni enovit imperij, čeprav bi bil branik krščanstva, tudi ni ohlapna zveza polno suverenih držav. Konservativci in klasični liberalci si želijo tako Evropo, kjer je oblast razpršena med množico skupnosti, naddržavnih, državnih, regionalnih, krajevnih in drugih, ki spoštujejo načelo subsidiarnosti in kakršna je Evropa na nek način že bila pred Westfalskim mirom.⁷

Za konec

Michael Oakeshott⁸ ja zapisal: *Biti konservativen pomeni imeti raje znano kot neznano, preizkušeno od nepreizkušenega, dejstva od skrivnostnosti, resnično od možnega, omejeno od neomejenega, bližnje od oddaljenega, zadostnost od izobilja, priročno od popolnega, vsakdanji smeh imamo raje od utopične blaženosti.*

temeljna načela so: misliti si najslabše o vseh; verjeti, da se je cel svet zarotil proti vam; prepričanje, da biti žrtev pomeni biti svetnik in da so vsi, ki niso heteroseksualni beli moški, zatirani.

7 Westfalski mir, znan tudi kot premirje iz Münstra in Osnabrücka, se nanaša na vrsto političnih dogovorov, ki so končali tridesetletno vojno v Nemčiji (1618–1648) in osemdesetletno vojno Nizozemske republike za neodvisnost od Španije (1568–1648).

8 Michael Joseph Oakeshott (1901–1990), angleški filozof in politični teoretik, ki je pisal o filozofiji zgodovine, filozofiji religije, estetiki, filozofiji izobraževanja in filozofiji prava.

Pomeni, da imamo raje vrabca v roki kot goloba na strehi. Zavedamo se, da kmečka pamet lahko nadomesti veliko zapletene teorije, zapletena teorija pa ne more nadomestiti kmečke pameti. Ne kmetov ne kmečke pameti pa posebej ne cenimo.

Ivan Oman je v nekem intervjuju potožil, da beseda kmet ne pomeni več tega, kar je nekoč. Rekel je: *Kmet mora biti kmet. Ta pojem nekaj pomeni. Zdaj pomeni kvečjemu še psovko.* Pri nas. Med ljudmi, ki so novi, napredni, drugačni ljudje.

Takole pa v knjigi s pomenljivim naslovom *Zaton zahoda* piše Oswald Spengler:⁹ *Namesto resničnih ljudi, rojenih in zraslih na zemlji, obstaja nova vrsta nomada [...], parazitski meščan, brez tradicije, plitev in preprost brezverec, pame-ten, da glava boli, neplodovit in z globokim prezirom do podeželana – in še posebej do najvišje oblike podeželana, kmečkega gospoda.*

Saj prav ti kmečki gospodje so bili tisti, ki so najbolj zvesto izvrševali pogodbo med mrtvimi, živimi in še nerojenimi.

Tak kmečki gospod je bil Ivan Oman. Če bi jih imeli več, ne bi tako opotekajoče iskali izhoda iz »družbenega eksperimenta«, ki ga nismo še niti zaključili, pa že uvažamo novega.

9 Oswald Spengler (1880–1936), nemški filozof in zgodovinar.

Ivan Oman: pogumen vizionar z globokimi koreninami

Osebnost in javni angažma

Dr. Dejan Valentinčič, predavatelj na akademiji ob obletnici smrti Ivana Omana. (foto: Tatjana Splichal)

Trdne skale, na katerih stoji naša narodna hiša, si zaslužijo spomin in obeležitev. Ivan Oman je zagotovo eden takih. Je svetla zvezda slovenskega javnega življenja zadnjih desetletij. Ideološko jasno opredeljen zagotovo ni nagovarjal vseh, a je bil zaradi človeškega pristopa splošno sprejemljiv in spoštovan na različnih idejnih bregovih. Na dosleden način je kazal, da je politika v svojem bistvu skrb za skupno dobro, torej plemenita dejavnost, ki naj jo opravljajo prav takšni ljudje. Politika je v njegovem ne le pojmovanju, ampak tudi delovanju skrb za skupno dobro z izrazitim pogledom naprej. Do konca življenja je imel zelo jasno vizijo, kje si želi slovensko družbo. Družbo, ki jo je v

prelomnem času v najpomembnejšem obdobju zgodovine slovenskega naroda, tako zelo aktivno soustvarjal.

Ivan Oman je bil markantna osebnost, eden ključnih ustanovnih očetov demokratične samostojne slovenske države. Bolj kot za kogarkoli drugega zanj lahko rečemo, da je bil v prelomnih časih ljudski tribun; ljudski tribun, ki je nagovarjal množice, a ni nikoli zapadel v populizem. Vrlina, ki jo zmorejo le redki!

Milan Komar, slovenski filozof, ki je večino življenja preživel v Argentini, del življenja pred izselitvijo pa v moji Goriški in del v Omanovi Škofji Loki, je v knjigi *Pot iz mrtvila* zapisal: *Okoli kola se nihče ne zbira*. Kako zelo to velja tudi za

Ivana Omana! Po eni strani je bil karizmatična osebnost, v njegovi bližini se je vsak počutil dobro, a hkrati – to kar je Komar mislil glede kola – Oman je bil vsebinsko trdno zasidran človek. Pogosto se ga razume zgolj kot kmeta in borca za pravice kmetov. A je bil mnogo več. Bil je mislec, s katerim si se lahko pogovarjal o katerem koli družbenem vprašanju. Imel je jasna stališča, ki so temeljila na stvarnih argumentih.

Javno delovanje Ivana Omana bi razdelil na tri obdobja:

Čas prizadevanj za izboljšanje položaja kmetov v času enopartijskega režima

Jasno mu je bilo, da iz nič ni nič, da mora biti aktiven in delovati v okviru danih možnosti. Prevezal je pomembne in odgovorne, včasih tudi tvegane naloge v okviru agrarne ter krajevne skupnosti, prišel večkrat navzkriž s takratno oblastjo. To delovanje je že kazalo njegov pogum.

Čas politične pluralizacije in gradnje samostojne države

Njegova politična pot se je začela v obliki stanovske organiziranosti, ko politični pluralizem še ni bil dovoljen. A prizadevanje za izboljšanje položaja kmetov je bil hkrati že politični program, ki je zajemal vprašanja o vseh vidikih družbe. Ivan Oman in ostali soustanovitelji Slovenske kmečke zveze (SKZ) so bili pionirji. Veliko ljudi je razmišljalo o prihodnosti slovenske družbe, tudi pisalo, a vsi so čakali, kdo bo prvi, kdo si bo upal stopiti na parket in kaj se bo zgodilo z njim. Ko imaš jasne vrednote, si lahko privoščiš širšo vizijo, si upaš delovati tudi takrat, ko je tvegano. Za pionirji SKZ so se opogumili tudi ostali. A ne le to, ko je bila SKZ ustanovljena, je Ivan Oman pomagal ustanavljati tudi druge zveze. Rosvita Pesek je napisala, da je takrat pomagal sejati tudi ostalim, ne glede na to, kdo bo žel. Nekateri danes SKZ jemljejo primat, ker naj bi bila le zveza. Pri tem pa pozabljajo, da so bile vse novonastale stranke takrat poimenovane zgolj zveze, saj stranke še niso bile dovoljene. Program SKZ pa jasno kaže, da je šlo za politično organizacijo.

Premišljevalec našega časa, pristen razlagalec konservativne misli in pobudnik enotne konservativne stranke

Za tretje obdobje javnega delovanja Ivana Omana bi lahko rekli, da se je začelo že po prvih večstrankarskih volitvah. Še bolj kot pri osamosvojitvi Slovenije je bil Oman ključen pri njeni demokratizaciji. Po prvih večstrankarskih volitvah je postal član kolektivnega predsedstva. V petčlanskem predsedstvu je bil glas demokracije, glas slovenstva, glas normalnosti. Na žalost marsikdaj tudi glas vpijočega v puščavi (bil je edini član predsedstva, ki ni podpisal t. i. *Deklaracije za mir*, ki bi obglavila slovensko vojsko).

Po tem obdobju je bil Ivan Oman pomemben še vsaj iz dveh vidikov:

- kot pobudnik ideje o močni konservativni, desnosredinski, krščanskodemokratski stranki, torej vsebinski naslednici predvojnne Slovenske ljudske stranke. Do

volitev leta 1996, ko je bil državnozborski poslanec (od volitev leta 1992 dalje) so te aktivnosti potekale tudi v okviru aktivnega političnega angažmaja, vse do njegove smrti pa kot razmišljanja, svetovanja in pozivanja.

Ne le to, bil je tudi človek, ki so ga številni radi poslušali, hodili k njemu po nasvete za politično delovanje. Vsaj poslušali so ga, če ne tudi slišali. Nenazadnje je bil Oman tudi tisti, ki je prvi ugotovil, da bi bilo dobro ime Slovenska ljudska stranka zavarovati; dogovoril se je z dr. Markom Kremžarjem, načelnikom predvojne SLS, ki je delovala v emigraciji, da imena ne bi zlorabili drugi.

Ivan Oman je razumel pomen strank v demokraciji. Nekaj, kar v slovenskem kontekstu v resnici ni tako zelo samoumevno. Spomnimo se na primer njegovega sopotnika iz časa Demosa dr. Franceta Bučarja, ki je v zadnjih letih življenja rad govoril o »strankokraciji«. Ivan Oman pa je, nasprotno, na izjavo Jožeta Smoleta, da on je za politični pluralizem, a brez strank, odgovoril, da je to ... *leseno železo, ki se ga ne da švasati*. Čas je dal prav Omanu, vse bolj se kaže, da so velik problem slovenskega političnega življenja in normalnega delovanja države prav šibke stranke ter čezmerno število novih obrazov in list pred vsakimi volitvami.

Vrednostni temelji in politične ideje

Ivan Oman je svoj vrednostni svet črpal iz predvojne Slovenije, iz miselnega miljeja, ki je pri nas prevladoval do 2. svetovne vojne. Prijateljaval je z Ivanom Dolencem – Jamnikovim profesorjem, učiteljem v višjem pomenu besede, kot ga je sam imenoval. Slednji je bil ugledni predstavnik Slovenske ljudske stranke, najboljši poznavalec Janeza Evangelista Kreka doslej, poznal ga je tudi osebno, urednik *Izbranih spisov Janeza Evangelista Kreka*. Kot zelo zanimivo velja omeniti njegovo knjigo spominov *Moja rast*.

Stane Granda je o njunem odnosu zapisal, da nikoli doslej ni imel tako izjemen profesor bolj izjemnega učenca. Pri Omanu se ta vez s preteklostjo, z miselnostjo, koncepti in načinom delovanja v predvojnem času ni pretrgala, lahko jo je ponudil v izvirni in ne priročniški obliki. Verjetno je bil celo edini politik v pokomunističnem obdobju s tem privilegijem. Če pa ne edini, pa zagotovo najbolj izrazit.

Seveda predvojnega sveta in politike ne smemo idealizirati. Matija Škerbenc je v letih 1956 in 1957 v Clevelandu v dveh zvezkih izdal *Pregled novodobnega slovenskega katoliškega gibanja*. V uvodu v drugi zvezek med drugim pravi: *Če smo doživeli katastrofo, razvaline, morajo biti za to tudi zadostni vzroki. Vprašanje je le, koliko je za to vzrokov v nas samih pri vodstvu naroda in katoliškega gibanja in koliko ga je v svetovnih razmerah, ki jih slovenski narod ni sam povzročil in je bil brez moči, da bi jih preprečil*. Škerbenc zagovarja, da v zgodovini vedno velja načelo zadostnega vzroka.

Predvojni svet, miselni okvir, iz katerega je izhajal Oman, ni bil idealen, a kljub temu, vsem ostrim besedam, polemikam in žaljivkam navkljub, se je vendarle vse ohranilo znotraj demokratičnega loka, sprejemanja političnega pluralizma in priznavanja politične subjektivitete tudi pristašem drugačnih nazorov, torej

da tudi kdor ne deli političnih idej, ima pravico nastopati v tem političnem prostoru. Kljub vsem pomanjkljivostim te predvojne realnosti velja o tem obdobju razmišljati, ga bolje spoznati. Med drugim tudi zato, ker brez poznavanja tistega obdobja tudi Omana ne moremo razumeti.

Žiga Turk je zanj dejal, da je bil eden od dveh krščanskih demokratov v vrhu Demosa in verjetno edini konservativec. Kam ideološko in politično umestiti Ivana Omana? Govorjenje o družbeni vzgoji in svetovnih nazorih v Sloveniji še danes ni zelo prisotno, saj določene svetovne nazore še vedno razumemo kot večvredne ali manjvredne. Slovenski dijaki v Argentini, ki obiskujejo sobotni slovenski srednješolski tečaj, tako o teh vprašanjih izvedo več kot dijaki v Sloveniji. Če pogledamo gradivo njihovega predmeta Družbena vzgoja, kjer spoznavajo družbene nazore, se nam odpre uvid v poglavje slovenske (in splošne) zgodovine ter družbene teorije, za katero so srednješolci v Sloveniji prikrajšani. Dr. Marko Kremžar, ki je predmet zasnoval, svetovni nazor definira kot skupek med seboj organsko povezanih misli o temeljnih vprašanjih sveta, družbe in človeka. Kot ga je opredelil Aleš Ušechnik, je svetovni nazor skupek med seboj skladnih načel. Po Kremžarju bi rekli, da je svetovni nazor filozofija, po kateri ljudje usmerjajo svoje življenje. Hkrati opozarja, da je svetovni nazor manj kot vera in to ponazori s primerom: *Kdor sprejme moralni nauk, kot ga je nekoč v Palestini učil Jezus Kristus, in se drži zapovedi Stare in Nove zaveze, ta sprejema krščanstvo kot svoj svetovni nazor. Za vero pa je potrebno več, poleg moralnega nauka je potrebno sprejeti tudi Jezusovo božanstvo in verjeti v troedinost Boga. Medtem, ko se svetovni nazor z razumom omejuje na prostor in čas, sega vera z razumom in tudi srcem na nadnaravno in v večnost.* Kremžar kot začetek svetovnih nazorov opredeljuje razsvetljenstvo. To za razliko od predhodnih filozofij ni več izhajalo iz interpretacij božjega, zato tudi na njihove ideje ni bilo mogoče odgovarjati s teološkimi argumenti. Liberalizem je svojo materializacijo doživel z razmahom industrije, takrat je družba z zaupanjem v neomajno svobodo človeka dopustila tudi razmah zelo krivičnih socialnih razmer. Posledica tega je nova ideologija socializma, kjer končni cilj ni več človek kot posameznik, ampak družba, socialno pravično urejena na temelju kolektivismu. Kremžar opozarja, da v družbi, kjer osebna svoboda ni cenjena, je lastnina, ki naj jo varuje, brez smisla.

Znotraj teh radikalnih pozicij se najde konservativna krščanskodemokratska misel, po kateri naj bi po Kremžarju človek na poti skozi čas iskal neprestano ravnovesje med individualnimi vrednotami, katerim daje prednost liberalizem, in socialnimi potrebami, katere enostransko poudarja socializem. Ko primerjamo misli Marka Krežarja, udejanjanja Ivana Omana ali ideje temeljnih dokumentov o evropski krščanski demokraciji (temeljna izhodišča in koncepte evropske krščanske demokracije ter njenega udejanjanja na primeru izgradnje Evropske unije, družine narodov po krščanskodemokratskih idealih, dobro povzemata npr. knjigi *Values of Christian Democracy* Noberta Neuhausa in Horsta Langesa ter *Voyage to the Heart of Europe* Pascala Fontainea), ne najdemo praktično nobenih razlik.

Če se ozremo na teoretike konservativne misli, kot so Alasdair MacIntyre, Edmund Burke, Joseph de Maistre, Carl Schmitt, Samuel Huntington in Daniel Bell, bi kot osrednja izhodišča konservativizma lahko povzeli: pomen tradicije kot dejavnik družbene stabilnosti, pomen neformalnih pravil, običajev in navad, prednost zgodovinsko preizkušenih receptov pred temi, ki so plod razumske konstrukcije, vzajemna odvisnost med posameznimi deli družbe, ki so organsko povezani v celoto, nasprotovanje permisivnosti moderne družbe, poudarjanje družinskih vrednot in skupne morale.

Po eni strani bi lahko rekli, da ta izhodišča opisujejo tudi svetovnonazorski in politični profil Ivana Omana, a hkrati se zdi, da bi bila zožitev Omana na takšne suhoparne teoretične predpostavke velika krivica in omejitve, da iz njegovega delovanja žari veliko bolj pristna in živa politična misel, ki se je prelila tudi v akcijo. Konservativizem, kot ga je razumel in živel Oman, bi lahko preprosto opisali kot prepričanje, da ne more vsaka generacija na novo izumljati civilizacije. Prenos znanja, a ne le znanja, tudi vrednot, kulture in duhovnega sveta iz generacije na generacijo, je še kako pomemben za stabilnost družbe in njen razvoj. Pomembna srčika konservativizma je zagotovo tudi, da se ohranja zgodovinski spomin (Na žalost je tudi obdobje slovenske zgodovine, ki ga je aktivno sooblikoval Ivan Oman, torej obdobje slovenske pomladi, pri pretežnem delu mladih danes na žalost porazno slabo poznano.) Torej razpeti krila, izhajajoč iz trdnih korenin.

Oman v knjigi *Za naš dragi dom in rod* poudarja, da konservativno ni isto kot nazadnjaško, starokopitno. Pravi: *Bavarski konservativci imajo geslo: biti konservativen pomeni biti na čelu napredka. /.../ Bavarci sledijo Slomškovega nauku, Slomška pa niso imeli. Mi, ki smo ga imeli, pa tega ne znamo ceniti, dojeti, živeti.* Ob tem kot pristen konservativec dodaja še: *Narodovo hišo je treba graditi in zgraditi na trdnem temelju, na skali, na tradicionalnih vrednotah, ki so bile še pred nekaj desetletji povsem samoumevne. Delo, poštenje, vzajemnost, solidarnost, skromnost, medsebojno spoštovanje, medsebojno zaupanje, spoštovanje različnosti v nazoru.*

Sebe je imel za konservativca in krščanskega demokrata. Krščansko demokracijo je razumel kot sintezo konservativnega, liberalnega in socialdemokratskega. Konservativno je po njegovo utemeljenost na tradicionalnih krščanskih vrednotah. Liberalno je družba z veliko svobode, ki omogoča razvoj podjetništva s čim manj birokracije. Socialdemokratsko pa je družba z največjo možno mero družbene pravičnosti, čeprav idealne pravične družbe ne bo nikoli.

To sredinsko pot smo Slovenci znali zelo dobro udejanjati pred 2. svetovno vojno z Ivanom Šuštaršičem, Janezom Evangelistom Krekom in kasneje Antonom Korošcem ter Andrejem Gosarjem. Socialni nauk se je pri nas zaznal predvsem v obliki združenja in hranilnic. Na žalost je bilo to po 2. svetovni vojni izgnano iz javnega življenja, pozabljeno pa vse do danes. V času demokratizacije in osamosvajanja Slovenije je to družbeno misel v javno življenje spet prinesel prav Ivan Oman.

Do danes se je v primerjavi s časom pred 2. svetovno vojno svet seveda radikalno spremenil, teh konceptov ne moremo enostavno preslikati v današnjo realnost. A vendarle je zelo pomembno vprašanje, kaj bi danes rekla Janez Evangelist Krek in Andrej Gosar, kako bi videla današnji čas. Veliko premalo razmisleka in pozornosti namenjamo temu.

Kmet

Ivana Omana se pogosto zameji na vlogi kmeta in borca za pravice kmečkega stanu. S tem se mu dela velika krivica, bil je namreč veliko več. Plemenito tradicijo svojih prednikov je ponovno vnesel v javno življenje. Tako so se morali z njo soočiti tudi tisti, ki jim je bila tuja. Kmetom je vrnil dostojanstvo, hkrati pa v politiki odprl vrata tudi vsem ostalim. A prepričan sem, da njegovega političnega profila ni mogoče razumeti brez tega, da njegovo osebnost damo v kontekst odnosa do domače zemlje, vrednote dela ter kmečkega življenja. Zato velja nekaj misli nameniti še pomenu kmečkega stanu in odnosa do domače zemlje za preteklost in prihodnost slovenskega naroda.

Skozi stoletja so naši predniki na slovenski zemlji ohranjali domačo besedo. Bili smo narod preprostih kmetov ter hlapcev in dekel, a tudi narod kmečkih gospodarjev, ki so se naučili krojiti lastno usodo. Zemlja nas je preživela, omogočila ohranitev slovenskega jezika in samozavesti. Hkrati pa je vsakdanjemu življenju dajala ritem in stabilnost. Ukoreninili smo se na tej zemlji, ta življenjski prostor oblikovali po svoji podobi in v skladu s svojimi vizijami ter razumevanjem življenja in sveta; vsem neugodnim zunanjim okoliščinam navkljub!

Danes seveda živimo v drugačni družbi. V njenem delu, ki ima prevladujoče kanale sporočanja in usmerjanja družbenega mnenja, težko zaznamo kaj drugega, kot so stalno negativnost, cinizem in nihilizem. Toda ali je to res odraz celotne skupnosti? Se je v našem narodu res izgubil ta vrednostni svet, v katerem so živeli naši stari očetje in matere s svojimi žuljavimi rokami? Vrednostni svet, ki ga je živela slovenska zemlja, prepojena z našim potom in krvjo.

Če se spomnim na slovensko pesem, ljudsko ali cerkveno, na njeno milino, na slovensko pokrajino, okrašeno s tolikimi cerkvicami in znamenji, z obdelanimi polji, travniki in pašniki, na planšarije, verjamem, da je to še vedno zakopano nekje v slovenskem človeku. Treba je le razpihati žerjavico, ki tli pod pepelom. Prepričan sem, da je odnos do domače zemlje tisti ključni dejavnik, ki človeku ohranja zdravo pamet, zmernost, podjetnost, realizem ter globoko razmišljanje in čutenje – je najboljša preventiva pred poplitvenjem, ki tako pesti današnjo družbo.

Glede odnosa do svoje zemlje mi pogosto pride na misel citat Tessie Naranjo, Indijanke iz plemena Tewa v Novi Mehiki, ki je o njej dejala takole:

To je najbolj dragocena stvar, da popolnoma veš, kam spadaš. Ko si ovit s čustvi, ki obdajajo to zemljo in okolje. Vsak dan vidiš isti kamen, drevo, travnik, potok, pot, oblake, sonce. Postaneš intimen s svetom okoli sebe. Biti intimen pomeni rasti, se

učiti. To je popolnoma izpolnjujoče. Intimnost, to je moja čarobna beseda, zakaj živim na tej zemlji.

Predsednik slovenske Kmečke zveze v Italiji, zamejec Franc Fabec je o domači zemlji dejal:

Zame se ta beseda magično ujema z materjo: to je, kar mati da sinu, je nekaj, kar čutiš za svoje; je kraj, kjer se rodiš, kjer rasteš, doživljaš marsikaj in kjer ustvarjaš na kateremkoli področju. Čutiš se del nečesa: to je lahko zemlja, kraj, kjer poznaš vsak grm, drevo, grižo. Teritorij je zame kot neka druga mati; kraj, v katerem živiš in kjer boš verjetno tudi končal svojo življenjsko zgodbo. Teritorij je zame nekaj zelo intimnega, močnega; ni le vas, v kateri sem dorasel, ampak ljudje, vseh mi je in sem ponosen, da živim med njimi.

Danes takšne besede marsikje niso več zaželeni. Ti, ki jim je ta svet tuj in ga zato tudi zavračajo, seveda ne ponudijo alterativnega vrednostnega sistema. Ker ga nimajo. Lebdenje v zraku, relativiziranje in smešenje vsega, to je njihova vizija. Toda ali je ta svet res izginil tudi iz čutenja slovenskega človeka? Ko je pred nekaj leti televizijska ekipa med osnovnošolci istrske šole v Sv. Antonu spraševala otroke, kaj si želijo za novo leto, so besede fanta: *En takšen traktor, ki ima 20 konjev, ali pa takega od trideset konjev, ki več ne rabmo. Ker jaz bom kmet, ko bom velik. Pa še kšno krauo, kokuše, zajce magari, enu kuožu*, postale prav viralne, preplavile so splet ter navdušile Slovence. Lahko se spomnimo tudi ganljive zgodbe izpred nekaj let o dveh mladoletnih sestrah, ki sta po očetovi smrti prevzeli kmetijo, jo upravljata, posodabljata ter od nje živita; tudi njuna zgodba je na spletu postala prava senzacija.

Ko razmišljam, kje danes v mladih vidim upanje, je to prav v teh, ki še imajo odnos do domače zemlje. Prepričan sem, da je eden od velikih problemov današnje Slovenije, da v javnem življenju odloča premalo tistih ljudi, ki imajo žuljave roke ter črno za nohti. Z velikim občudovanjem v zadnjih letih spremljam Zvezo slovenske podeželske mladine, ki ima društva po vsej državi in je po številu članstva ter aktivnostih verjetno vodilna mladinska organizacija v Sloveniji.

Iz takšnih korenin bodo zrasli novi Omani, vizionarji, ki bodo znali ceniti tradicijo, a imeli pogled usmerjen v prihodnost. Upamo lahko, da je bilo tudi s prvo akademijo o njem posejano rodovitno seme, ki bo bogato obrodilo v obliki rednih dogodkov, ki bodo dali razmišljanja in premisleke o spotikah današnjega časa in očakih, ki so nam lahko zgled pri iskanju pravi poti. Eden takšnih zgledov, kaj lahko doseže nekdo, ki ima pogum, hkrati pa z nogami hodi po tleh in ne po zraku, je zagotovo Ivan Oman. Upam, da bo njegova osebnost vzor še marsikomu, da bo vstopil v javno življenje.

Ob 70. obletnici Gimnazije Škofja Loka

Pred dvanajstimi leti smo v *Loških razgledih*¹ predstavili Gimnazijo Škofja Loka ob njeni 60. obletnici delovanja. V članku je bil objavljen kronološki prikaz razvoja šole, objavili smo fotografije, učne načrte in druge za gimnazijo pomembne in prelomne dokumente. Takrat smo objavili tudi program, ki smo ga na šoli pripravili ob jubileju.

Minilo je novih deset delovnih, razburljivih in za našo šolo uspešnih let. Tudi za slovensko šolstvo je bilo obdobje med leti 2011 in 2021 dokaj pestro, saj smo v srednjem šolstvu opuščali nekatere pilotne projekte ministrstva ter se lotevali novih, predvsem projektov evropskih strukturnih skladov pod okriljem Zavoda RS za šolstvo. V zadnjem petletnem obdobju je tudi Evropska unija finančno podprla večjo mobilnost v srednješolskem splošnem izobraževanju med dijaki, zato smo se lotevali tudi mednarodnih projektov, vse dokler jih ni zaustavila epidemija koronavirusa.

S pedagoškega vidika smo z učiteljskim zborom postavili temelje naše skupne strategije dela, naše vizije, ki vključujejo tako stalno izgradnjo odnosov med zaposlenimi in dijaki ter starši kakor tudi prizadevanje za kakovosten pouk ter pestrost obšolskih programov, za katere smo trdno prepričani, da jih dijaki poleg rednega izobraževanja še kako potrebujejo pri izgradnji lastnih kompetenc.

Pogled na poslopje Šolskega centra Škofja Loka, Gimnazijo Škofja Loka in športno dvorano Poden.

(hrani: arhiv Gimnazije Škofja Loka)

1 Bogataj, Gimnazija Škofja Loka. V: *Loški razgledi* 58 (2011), str. 277–286.

V tem desetletju smo skupaj s Šolskim centrom Škofja Loka izpeljali energetske sanacije celotne šolske stavbe ter vsako poletje poskrbeli za prenovo in obnovo prostorov z namenom, da učiteljem in dijakom zagotovimo boljše delovne razmere. Posodobili smo optično omrežje ter se opremili z novimi digitalnimi orodji, znanjem in veščinami, ki so nam še kako prav prišle med epidemijo in izobraževanjem na daljavo.

Veselimo se ob uspehih naših dijakov, ki vsako leto ob opravljeni maturi dokazujejo svojo zrelost in visoko motiviranost za delo. Precej učiteljev se je v tem desetletju tudi upokojilo, zato se je učiteljski zbor pomladil. To pa tudi pomeni, da so se nam pridružili mladi strokovnjaki, ki se dela lotevajo na drugačen, mladim bližji način; in tudi tu je dokaz, da smo še vedno učeča se skupnost, ki ne glede na generacijsko raznolikost dnevno opravlja svoje pedagoško poslanstvo.

Prireditve ob 70. obletnici šole

Tine Radinja, župan Občine Škofja Loka, in Jože Bogataj, ravnatelj Gimnazije Škofja Loka, s prvo generacijo škofjeloških gimnazijcev na vrtu Sokolskega doma; od leve proti desni: Janko Kalan, Jožef Demšar, Izidor Rejc, Janez Ivan Hafner, Marija Gaber, Ana Rihtaršič roj. Logonder, Jože Roman Sever, Rozalija Kemperle. *(hrani: arhiv Gimnazije Škofja Loka)*

Za naš jubilej smo želeli predstaviti čim bolj pestre dejavnosti na šoli, obenem pa v sliki in besedi predstaviti naših 70 let. Nekatere prireditve so bile zaradi epidemične situacije, žal, odpovedane.

V organizacijskem odboru smo se trudili: Jože Bogataj, ravnatelj, Manca Čadež, prof. matematike, tajnica odbora, Saša Bogataj Suljanovič, predsednica sveta šole in šolska svetovalna delavka, Ana Prevc Megušar, pomočnica ravnatelja, Irena Florjančič, prof. slovenščine, Sonja Gartner, prof. zgodovine, dr. Špela Oman, prof. španščine in slovenščine, Tanja Gartner, prof. sociologije, Tanja Melihen, prof. športne vzgoje, Janez Ciperle, prof. nemščine in filozofije, Gašper Murn, prof. kemije.

21. avgust 2020: Srečanje prve generacije škofjeloških maturantov

Srečanje je organiziral Tine Radinja, župan Občine Škofja Loka, na vrtu Sokolskega doma in skupaj z ravnateljem Gimnazije Škofja Loka pripravil prijetno druženje s prvimi maturanti, ki so tisto popoldne obujali spomine na svoja gimnazijska leta. Srečanja se je udeležilo osem predstavnikov prve generacije (od enajstih še živčih): Jožef Demšar, Marija Gaber, Ivan Janez Hafner, Janko Kalan, Rozalija Kemperle, Izidor Rejc, Ana Rihtaršič in Jože Roman Sever.

Šolsko leto 2020/2021: 70 vrhov za 70 let

Aktiv profesorjev športne vzgoje je ob slovenskem prazniku športa (23. 9. 2020) začel s projektom *70 vrhov*. Aktivnosti so bile namenjen vsem učiteljem in dijakom celo leto, zmagovalka je bila Špela Dolžan, dijakinja 2. letnika, z 226 osvojenimi vrhovi, višjimi od tisoč metrov; druga je bila Sara Jarc iz 4. letnika s 54 osvojenimi vrhovi in tretja Lia Trdina, dijakinja 3. letnika, s 34 vrhovi. Vodja projekta je bila Tanja Melihen.

24. september 2021: Podelitev priznanj zlatim maturantom generacije 2021

Podelitev je potekala v Sokolskem domu, zlate maturante je poleg ravnatelja Jožeta Bogataja nagovoril tudi župan Občine Škofja Loka Tine Radinja. Priznanja jim je podelil Ivan Hafner, predstavnik prve generacije maturantov na Gimnaziji Škofja Loka.

28. september 2020: Fotografski natečaj: *In vendar se vrti ...*

Ana Prevc Megušar, šolska koordinatorica v Mreži Unescovih šol, je v Tednu kulturne dediščine 28. 9. 2020 v šolski avli pripravila otvoritev fotografske razstave del na temo *In vendar se vrti ...* Strokovna komisija je za zmagovalca razglasila Lana Mohoriča Bončo, dijaka 3. letnika. Njegova fotografija nosi naslov *Razgled z vrtavke*.

Razgled z vrtavke. (foto: Lan Mohorič Bonča)

5. oktober 2020: Učne ure z upokojenimi profesorji ob mednarodnem dnevu učiteljev

Na mednarodni dan učiteljev 5. oktobra sva Gašper Murn in Jože Bogataj povabila v šolo nekdanje učitelje, pridružila sta se še Vladka Jan in Marjan Luževič, nekdanja ravnatelja. Zaradi epidemije covid-19 je bil obisk učiteljev na šoli manjši, kljub temu pa smo z našimi učitelji z veseljem obujali spomine na leta, ko so bili še aktivni.

Ana Prevc Megušar je šole v Unescovi mreži ASP povabila, da se nam pridruži-jo pri ustvarjanju tujejezičnega recitala *Jezik – kultura in tradicija o temi In vendar se vrti ...*. Vse prispevke smo maja 2020 objavili na šolskem kanalu YouTube. Mladi iz osnovnih in srednjih šol so bili kljub temu, da smo se povezali le na daljavo, zelo ustvarjalni.

16. april 2021: Umetniška razstava nekdanjih in sedanjih učiteljev in dijakov Gimnazije Škofja Loka.

Organizacijo sta prevzela Ivan Golob in Matej Plestenjak. Prvič nam je uspelo povabiti takó veliko število likovnih ustvarjalcev, glasbenikov in literatov. Razstava je bila na ogled v Sokolskem domu do 18. 5. 2021. Ob tej priložnosti smo izdali tudi barvni katalog.

Ivan Golob, prof., iz nagovora ob otvoritvi razstave:

Škofja Loka je kulturno mesto, mesto z bogato kulturno dediščino. Znana je po najdbah iz časa predromanike in romanike, po kapucinskem samostanu z bogato knjižnico, ki hrani najstarejšo ohranjeno dramsko besedilo v slovenskem jeziku iz leta 1721, ki ga je zapisal pater Romuald Marušič, Kamnitem mostu, nunski, špitalski in šentjakobski cerkvi, Homanovi in Martinovi hiši, starem rotovžu, Kašči, loškem muzeju z arheološko, zgodovinsko, kulturno-zgodovinsko, umetnostno, etnološko ter prirodoslovno zbirko in odlično galerijsko dejavnostjo. Je mesto s knjižnico in bogatim fondom knjig, mesto z gledališčem, izvirno in veličastno predstavitevijo Škofjeloškega pasijona ... in tudi mesto z gimnazijo, ki letos praznuje 70. obletnico svojega delovanja in obstoja. Škofja Loka z okolico živi v naši zavesti kot slovenski »barbizon« – kot tisti del domovine, ki je navdihoval impresioniste z nepozabnimi slikami slovenske pokrajine. Iz njih dehti obarvan »genius loci«, ki se nepogrešljivo oglašá že pri generacijah slikarjev, podobarjev, kiparjev in rezbarjev iz teh krajev, od gotskega freskanta Jerneja iz Loke do Antona Ažbeta, družine Šubic, Ivana Groharja, Ivana Zajca, Gabrijela Stupice in ne nazadnje tudi Ločana Franceta Miheliča. /... / Predvsem pa ima naše mesto prave ljubitelje umetnosti, ki imajo umetnost radi in jo cenijo nadvse.

S priložnostno umetniško razstavo Srečanje z deli umetnikov škofjeloške gimnazije obeležujemo 70. obletnico obstoja in delovanja škofjeloške gimnazije.

Na razstavi so predstavljena dela umetnic in umetnikov, ki so ali poučevali učne vsebine likovne umetnosti ali so na Gimnaziji Škofja Loka maturirali in končali študij na eni od fakultet ljubljanske univerze ter danes predstavljajo pomemben steber v slovenski umetnosti in kulturi. Na razstavi so predstavljena dela likovnikov, literatov, dveh glasbenikov in filozofa. Najpomembnejše pa je prav gotovo dejstvo, da so vsi udeleženci te razstave miselno in čustveno povezani z delovanjem škofjeloške gimnazije in skupno vpeti v loško in tudi širše slovensko kulturno življenje.

V preddverju Sokolskega doma pa razstavljajo svoja dela gimnazijci 1. letnika pod mentorstvom umetnika in profesorja Mateja Plestenjaka. Dijaki Gimnazije Škofja Loka z likovnimi izdelki dokazujejo, kako mlad človek poveže šolsko učenje s pojmom ustvarjalnosti, domišljijo, kritičnim dojemanjem sveta in s tem gradi odnos do sveta, odnos do drugih in odnos do samega sebe.

Ivan Golob, prof. filozofije in zgodovine umetnosti.

Razstava umetniških del pa je tudi dogodek, na katerem se utrjujejo že stara prijateljstva in ustvarjajo nova ter se tako bogati socialna mreža ob zavedanju, da smo tudi sami njen del in je samo to smisel in bistvo našega obstoja.

(hrani: arhiv Gimnazije Škofja Loka)

/... / Ustvarjalcev razstavljenih del ne povezujejo niti skupna svetovnonazorska niti religiozna niti politična niti poljubna ideološka prepričanja, temveč prizadevanje za lepoto, za besedo, resnico in človečnost. Umetnost išče načine in poti, kako poglobljati humanost na vseh ravneh, ne ukinja liberalizma, ne ateizma, ne religioznosti, niti skepticizma, pač pa vzpostavlja skupni estetski in etični temelj za vse smiselne vrednotne naravnosti.

Vsi umetniki so iskalci lepote in resnice. Za resnico smo jim lahko hvaležni, čeprav ni vedno prijetna, je pa blagodejna in lahko zdravi naše bolne duše. Želim vam, da vas opazovanje, poslušanje in branje umetniških del pripeljejo do »nagovora«, pri čemer se čutni dražljaji navežejo neposredno na spomin, izkušnje, čustva, domišljijo in asociacije.

16. in 17. april 2021: Mednarodna konferenca na temo Čas

Predavatelj Dan Podjed v šolski knjižnici med predavanjem prek spleta.
(hrani: arhiv Gimnazije Škofja Loka)

Konferenco smo organizirali učitelji šole. Za sogovornike smo povabili tudi naše tuje partnerje, s katerimi smo razpravljali o izzivih poučevanja v času epidemije in pouka na daljavo.

Petkova uvodna govorca sta bila antropolog Dan Podjed s temo *Kako teče čas, ko obtičimo med štirimi stenami* in mag. Miran Možina, dr. med., spec. psihiater, sistemski psihoterapevt in učni terapevt s temo *O kairosu: naš čas v šoli in v vsakdanjem življenju*. Obe predavanji smo predvajali v živo prek webinarja.

V sobotnih predstavitev so se zvrstila razmišljanja naših in tujih učiteljev s primeri dobre rabe o pedagoškem delu in problematiki, ki jo pred nas postavlja izobraževanje na daljavo.

28. april 2021: odprtje razstave Gimnazija skozi čas

Razstava je bila na ogled še ves maj. Na dvanajstih velikih panojih na Mestnem trgu je bilo možno ob razstavljenem gradivu obujati spomine na gimnazijska leta. Izbor fotografij sta pripravili Sonja Gartner in Andreja Kolar.

Junij 2021: Tret' štuk Podna, posebna številka šolskega glasila

Družina Hafner. (foto: Jana Jocif)

Mentorica Irena Florjančič je s pomočjo dijakov pripravila intervjuje s predstavniki različnih generacij. Naša nekdanja gimnazijka, danes znana fotografinja Jana Jocif, je v sklopu šolskega glasila objavila projekt **3 generacije**, sklop šestih fotografij, na katerih so tri generacije škofjeloških gimnazijcev: sedanji dijaki, njihovi starši in stari starši.

Junij 2021: In vendar se vrti ... beseda

Že ob 60. obletnici šole je knjižničarka Marija Kokalj Auguštniner pripravila pregled literarnih prispevkov mladih za obdobje 2000–2010. Gre za zbir leposlovne – in tokrat ob sodelovanju likovnega mentorja Mateja Plestenjaka – tudi likovne ustvarjalnosti dijakinj in dijakov Gimnazije Škofja Loka v letih od 2011 do 2021.

Marija Kokalj Auguštniner, iz uvodne besede k publikaciji: Res se vrti

Z veseljem in ponosom vam ponujamo v branje leposlovna besedila, ki so jih dijakinje in dijaki Gimnazije Škofja Loka v letih od 2011 do 2021 prispevali za različne literarne razpise ali natečaje in smo se nanje prek knjižnice prijavljali kot gimnazijski ljubitelji besede. Ob praznovanju 70. obletnice naše šole smo se odločili, da prispevke zberemo, pripravimo izbor in vsakega od njih prosimo za

soglasje k objavi. Našli smo stike s skoraj vsemi literati in brez izjeme so se razveselili povabila za objavo v gimnazijskem zborniku.

Vemo, da so srednješolska leta izjemno burna; mladostniki preživljajo intenzivne procese v iskanju identitete, oblikovanju osebnosti; preizkušajo svoje zmogljivosti, iščejo resnico, si postavljajo vprašanja o smislu, prioriteti vrednot itd. Vsi ti procesi se tudi na različne načine izražajo: z gibanjem, muziciranjem, igro, akademsko radovednostjo, likovnim izražanjem, s fotografijo ... in tudi z besedo. Znano je, da je jezikovna zmožnost dana samo človeški vrsti in da je jezik najkompleksnejši sistem za komuniciranje, informiranje in izražanje in da za uporabo tega »orodja« zelo načrtno skrbi zlasti šolski sistem. In kar je zapisano v učnih načrtih, je obvezno in se ocenjuje. V tem kontekstu pa prijazno povabilo k neobvezujočemu sodelovanju na področju umetnostnih besedil predstavlja dodatno možnost za preverjanje lastne besedne spretnosti in ustvarjalnosti. Dijaki pri tem nimajo predpisane teme niti oblike, njihovi izdelki se ne ocenjujejo, ustvarjalci pa se razkrivajo do mere, ki si jo izberejo sami. Šola jim torej v varnem okolju, skrbno, pozorno in zavzeto, s predlogi za izboljšanje zapisa in priložnostjo za udeležbo na literarnih delavnicah tudi zunaj šolskega okolja ponuja napredovanje v leposlovnem pisanju in priložnosti za objavo.

/.../ Matej Plestenjak, akademski kipar in likovni pedagog, je za opremo publikacije prispeval uvodne misli in izbrane likovne izdelke dijakov za slikovno opremo. Tako je naš zbornik postal v celoti dijaški in avtorski, saj ponuja izključno avtorske izdelke dijakov naše šole.

Najpomembnejši pri nastanku zbornika pa so seveda naši avtorji umetniki. Brez njih zbornika ne bi bilo. Vsem sodelujočim čestitamo za ustvarjalnost in jim želimo, da inovativnost, kreativnost, vedoželjnost, raziskovanje, domišljija, iskričnost, sočutje ... nikoli ne popustijo. Naj se beseda vrti še naprej. In slika tudi. In naj oboje kroži med ljudmi.

Naslovnica zbornika *In vendar se vrti ... beseda*. (hrani: arhiv Gimnazije Škofja Loka)

25. november 2021: Razstava ob 70. obletnici Gimnazije Škofja Loka

Gre za niz trinajstih panojev, kjer v sliki in besedi predstavljamo dogodke vseh 70 let naše šole. Razstava je bila v šolski avli na ogled do maja 2022. Pripravili so jo: Sonja Gartner, Andreja Kolar in Jože Bogataj.

10. december 2021: Slavnostna akademija

Zadnji dogodek v nizu proslavljanj 70. obletnice Gimnazije Škofja Loka je bila priprava slavnostne akademije. V načrtu je bilo, da že spomladi 2021 v Sokolskem

Jože Bogataj, ravnatelj Gimnazije Škofja Loka.
(posnetek zaslona)

domu pripravimo program v živo, vendar je bilo zaradi epidemične situacije to nemogoče. Dogovorili smo se, da program vnaprej posnamemo in vanj vključimo tudi spomine nekdanjih gimnazijcev, danes priznanih športnikov, znanstvenikov, gospodarstvenikov in umetnikov ter glasbene virtuozne. Tako pripravljeno gradivo smo premierno predvajali prek spleta 10. 12. 2021 ob 20. uri.

Jože Bogataj, ravnatelj, iz nagovora na slavnostni akademiji:

/.../ Ravnateljica Vida Sluga je že davnega leta 1965 izjavila: Mladi rod, željan izobrazbe, naj sam upraviči obstoj nove gimnazije. In ga tudi je. Do leta 2000 je na šoli maturiralo več kot 3 500 dijakov, do danes pa kar 6 900, kar pomeni, da se je v zadnjih dvajsetih letih število dijakov več kot podvojilo. In ne samo to. V zadnjih desetletjih smo se razvili v moderno srednješolsko izobraževalno institucijo, v kateri cenimo kvalitetno znanje, kjer vladajo dobri medsebojni odnosi in kjer dijakom poleg rednega pouka ponujamo raznovrstne vsebine z namenom, da razvijajo svoje potencialne in tako skrbijo za svojo osebnostno rast. Z novimi časi so v naš program dejavnosti prišle tuje partnerske šole, evropski izobraževalni programi ter mobilnost vseh vrst, od izmenjav do strokovnih ekskurzij, kar daje izredno visoko vrednost našemu rednemu pedagoškemu delu.

V 70-letnem obdobju je bilo na šoli zaposlenih veliko število učiteljev in drugih strokovnih delavcev, ki so vsak po svojih najboljših močeh v duhu časa, v katerem so živeli in delali, prispevali k izvajanju pedagoškega procesa. Vsak od nas je dodal kamenček v mozaik življenja in dela šole. Vsako leto sprejmemo več kot 140 novincev, kar pomeni, da je na šoli vedno okoli 600 gimnazijcev, za nemoten šolski proces pa skrbi več kot 50 redno zaposlenih učiteljev.

Rdeča nit našega jubileja je čas in zato smo si za moto izbrali vzklík italijanskega znanstvenika Galileja, s katerim je podkrepil svojo teorijo o gibanju nebesnih teles. In vendar se vrti ... je lahko skupni imenovalac našega sobivanja na šoli. Iščemo namreč vzroke in posledice, razloge in dokaze za dogajanja tako v naravoslovju in družboslovju kakor tudi v literaturi in drugih strokah, z namenom, da si pridobimo čim več uporabnih znanj in spretnosti.

In vendar se vrti ... izraža našo pestrost, barvitost, večplastnost, heterogenost interesov in znanj, pluralnost odnosov, še vedno pa v harmoniji in skladnem odnosu z vsemi

deležniki izobraževanja: učitelji, dijaki in starši. Zadnji dve leti sta bili za vse nas še poseben izziv. Izvajati pedagoški proces ob upoštevanju priporočil za preprečevanje širjenja virusa covid-19, izobraževati na daljavo po modelu B ali C, vse to zahteva od učiteljev in dijakov še dodatna znanja in veščine. Upajmo, da bo epidemija izzvenela, še preden nam takšno delo povzroči resne motnje.

Prepričan sem, da bo v naslednjih desetih letih na škofjeloški gimnaziji prav tako zanimivo in delavno, kajti izzivov ne bo zmanjkalo. Izobraževanje na daljavo je že prineslo marsikatero tehnološko rešitev, morda bomo iskali izzive v novih pedagoških metodah in vsebinah v obliki interdisciplinarnih tematskih sklopov, morda bodo izzivi novosti šolske zakonodaje, ki je trenutno v prenovi. Kakor koli že, kot kolektiv smo strokovno usposobljeni in pripravljeni za nove naloge, ki jih pred nas postavlja dnevna pedagoška praksa.

Vsem, ki ste bili in ste še vedno kakor koli vpeti v delo in življenje naše šole, se iskreno zahvaljujem za vaš trud, vašo predanost in izkazano strokovnost. Tudi zaradi vseh nas Gimnazija Škofja Loka lahko z optimizmom zre v prihodnost.

Vsi dogodki, s katerimi smo na Gimnaziji Škofja Loka obeležili naš jubilej, so zbrani in opisani na šolski spletni strani: <https://www.gimnazija-skofjaloka.si/70-let/>.

Pomembni dogodki, ki so zaznamovali delo in življenje v zgodovini škofjeloške gimnazije od 2011 do 2021.

- 2011** Občina Škofja Loka in Gimnazija Škofja Loka prvič sodelujeta v mreži evropskih mest Douzelage. Srečanje predstavnikov je bilo v italijanskem mestu Bellagio.
Gimnazija prejme Evropsko jezikovno priznanje za uspešno mednarodno promocijo; priznanje podelita Cmeplus in Ministrstvo za šolstvo.
- 2012** Začetek mednarodnega sodelovanja z Zemunsko gimnazijo iz Srbije.
- 2013** Občinski svet Občine Škofja Loka podeli bronasti grb Občine Škofja Loka mentorjem in koordinatorjem programa MEPI.
- 2012/2013** Uvedba naravoslovnega, splošnega, evropskega in naravoslovnega oddelka gimnazije.
Energetska sanacija celotnega šolskega poslopja v sodelovanju s Šolskim centrom Škofja Loka.
V tem letu je v sodelovanju z Občino Škofja Loka in Ruskim centrom znanosti in kulture iz Ljubljane prvič Teden ruskega filma v Škofji Loki.
- 2014/2015** Dijaki lahko prvič izbirajo drugi tuj jezik, in sicer izbirajo med nemščino, španščino, ruščino in francoščino.
- 2015** Organizirano je prvo srečanje evropskih gimnazij v organizaciji Zemunske gimnazije iz Srbije. V projektu poleg Gimnazije Škofja Loka sodelujejo še gimnazije iz Romunije, Madžarske, Srbske Krajine, Hrvaške in Severne Makedonije.
- 2016/2017** Uvedba oddelka za dijake s statusom športnika.

- 2018** Šola dobi prenovljeno zbornico.
- 2019** V uporabo smo dali povsem prenovljeno šolsko knjižnico.
- 2020/2021** Do konca šolskega leta šolanje na škofovski gimnaziji uspešno zaključi 6 901 maturant.
Šola praznuje 70. obletnico delovanja.
- 2020** Od marca 2020 do konca pouka je bil zaradi epidemije virusa covid-19 pouk organiziran na daljavo, v šolskem letu 2020/2021 pa polovico leta na daljavo, nato pa po modelu B oziroma C, odvisno od epidemične slike v državi.
- 2020/2021** Vrsta prireditev ob 70. obletnici Gimnazije Škofja Loka.
- 2021/2022** Pouk kljub resni epidemični situaciji poteka v živo, obvezno je nošenje mask, razkuževanje rok ter prezračevanje prostorov.

Zlati maturanti in maturantke Gimnazije Škofja Loka v letih 2011–2021

Na šoli smo ponosni, da smo v vseh letih splošne mature imeli veliko število zlatih in celo diamantnih maturantov, kar dokazuje, da delamo dobro. Izredno majhno število neuspešnih dijakov je jamstvo, da smo šola, ki s kakovostnim delom dijake uspešno pripravlja na nadaljnji študij.

- Leto 2011** Ema Dolenec, Živa Drakulić, Nika Eržen, Klemen Kloboves, Maruša Mencinger, Anja Nastran, Kristina Nastran, Vita Pintar, Tilen Potisk, Maja Pozvek, Eva Rihtar, Katarina Trdina, Maja Vehar, Kristjan Voje
- Leto 2012** Neža Bogataj, Tereza Bokal, Klemen Cof, Andrej Hoivik, Sabina Kramarič, Neža Kržišnik, Tjaša Obadič, Maja Oblak, Gašper Pintar, Manca Potočnik, Jasna Preskar, Žiga Stržinar, Ana Trček, Tilen Trček, Eva Ušeničnik, Zarja Vršič
- Leto 2013** Andraž Bevk, Marcela Dolenc, Ana Erman, Jan Gortnar, Tanja Potočnik, Matic Proj, Nastja Tomat, Žan Vrhunc
- Leto 2014** **Anja Ajdovec**, Urša Demšar, Jasna Gruban, Domen Jesenko, Žiga Krajnik, Marja Primožič, Aleksander Rajhard, Urška Seljak, Blaž Šubic, Nejc Vodir
- Leto 2015** Lenart Demšar, Nina Gartner, Sara Miklavčič, Janja Štucin, Lucija Rutar, Katja Trampuš
- Leto 2016** Nika Goršek, Neža Habjan, Andrej Hafner, Daša Hafner, Sara Kokalj, Iza Košir, Maruša Krmelj, Jaka Pelaič
- Leto 2017** Lucija Bogataj, Eva Gartner, Rok Gerbec, Polona Kalan, **Miha Katrašnik**, Boštjan Kloboves, Alenka Jerala, Matic Anton Pipp, Ivana Podlipnik, Gregor Rihtaršič, Katja Štucin, Maja Vene

- Leto 2018** Matija Demšar, Jan Kafol, Jerca Kavčič, Katja Gartner, Vid Kermelj, Rebeka Klemenčič, Sergej Novak, **Martin Rihtaršič**, Miha Švarc
- Leto 2019** Liza Habjan, Eva Jug, Teja Koblar, Tina Nastran, Anja Prezelj, Laura Rant, Petra Štibelj, Andraž Zrimšek
- Leto 2020** Teja Barašin, Sebastjan Kordiš, Ana Gabriјela Kostanjevec, **Tina Kuhar, Anja Kustec**, Mija Suljanović, David Uršič
- Leto 2021** Hana Bevk, Katarina Gorišek, Nika Kalan, Lina Kopač, Nejc Marolt, Kaja Perčič, Jerca Polak, Nika Štular, Mina Šubic, Mirjan Vene, Nejc Vene ²

Četvorka na Mestnem trgu, 2012. (hrani: arhiv Gimnazije Škofja Loka)

Mednarodno sodelovanje dijakov Gimnazije Škofja Loka in njihovih mentorjev

Prve priložnosti za sodelovanje s tujimi partnerskimi šolami so se pokazale pred četrto stoletja. V sredini devetdesetih let – po tem, ko si je samostojna Slovenija utrla pot v mednarodnem svetu in so se vojne na Balkanu končale – se je zdelo, da lahko dijakom ponudimo kakovostno izobraževanje tudi v projektih izven slovenskih meja.

Da smo dobili kakovostne partnerske šole, je zasluga dobrih odnosov s tujimi učitelji, ki smo jih spoznali na mednarodnih srečanjih, pa tudi zaupanja, ki smo ga gojili drug do drugega. O dvostranskih izmenjavah dijakov smo že veliko pisali.

Najdaljše in tudi najboljše mednarodne enotedenske ali večdnevne izmenjave smo izpeljali z naslednjimi partnerskimi šolami: Himmelev Gymnasium iz mesta Roskilde na Danskem, Joachim Hahn Gymnasium iz Blaubeurna v Nemčiji, I.E.S. Antonio Machado iz mesta Alcalá de Henares v Španiji, Táborské soukromé gymnázium iz Tabora na Češkem in Zemunska gimnazija iz Zemuna v Srbiji.

² Dijaki, zapisani v krepkem tisku, so t. i. diamantni maturanti, saj so na splošni maturi dosegli vseh 34 točk.

V zadnjih letih nas evropske partnerske šole vabijo k sodelovanju v evropskih izobraževalnih programih, kot so programi Erasmus+.

Tovrstno sodelovanje mentorjem in dijakom prinaša nove izzive: sodeluje večje število šol, posledično se dijaki pripravljajo na več tematskih sklopov, obiščejo več držav in kar je še pomembno, projekt lahko traja dlje, tudi tri leta. Dobra stran teh projektov je tudi ta, da nacionalne agencijeodobrijo določena sredstva za mobilnost, kar v praksi pomeni, da sta potovanje in bivanje v tujini za dijake v glavnem brezplačna.

V zadnjih letih smo se veliko naučili. Predvsem spoznavamo, da smo vedno dobri gostitelji, da se potrudimo in pripravimo kakovosten program ter tudi v goste odhajamo dobro pripravljeni. To pa zahteva odgovorne dijake in mentorja, ki je nalogam kos.

Pregled programov, v katerih v zadnjih letih sodelujejo mentorji in dijaki škofovške gimnazije:

- **2018–2021: Education Innovative and Creative European Citizens (Digitalizacija kulturne dediščine).** V tem projektu so naše partnerske šole iz Avstrije, Češke, Nemčije, Poljske in Italije. Vodja projekta: Janez Ciperle, prof.
- **2019–2022: Health Education for All (Zdrav življenjski slog).** Partnerske šole so iz Madžarske, Italije, Romunije in Španije. Vodja projekta: Nevenka Bertonec, prof.
- **2020–2023: Climate change – raise awareness – take action (Klimatske spremembe – ozaveščanje in delovanje).** Partnerske šole so iz Avstrije, Bolgarije, Češke, Poljske, Nemčije. Vodja projekta: Janez Ciperle, prof.
- **2020–2022: Growth Mindset in Educational Triangles (Izobraževalni trikotnik).** Partnerske šole in inštitucije so iz Nemčije, Romunije, Španije in Italije. Vodja projekta: Saša Bogataj Suljanović, šolska svetovalna delavka.
- **2020–2023: Animax.** Partnerske šole in inštitucije so iz Avstrije, Španije in Francije. Vodja projekta: Matic Gortnar, prof.

V letu 2014 se je na srečanju srednješolskih ravnateljev JV Evrope v Beogradu rodila pobuda za sodelovanju gimnazij s področja nekdanje Jugoslavije, vključno z manjšinami v Romuniji in na Madžarskem. Pobudo smo imenovali Srečanja evropskih gimnazij.

Pobudnik sodelovanja je bil Miloš Bjelanović, ravnatelj Zemunske gimnazije. O naših skupnih projektih lahko berete v naši šolski kroniki. Gre za letna srečanja dijakov in mentorjev o temah iz šolskega življenja. Na srečanjih sodelujejo šole iz Srbije, Romunije, Srbske Krajine (BiH), Madžarske in Severne Makedonije. Od leta 2018 v mreži sodelujeta še gimnaziji s Hrvaške in Kosova. Zadnji dve leti srečanje zaradi epidemije covid-19 ni potekalo. Naslednje srečanje dijakov in dveh učiteljev bo spomladi 2023 v Skopju v Severni Makedoniji.

Srečanja evropskih mest v okviru projekta Douzelage (v okviru sodelovanja z Občino Škofja Loka)

Gre za mrežo 28 mest iz držav Evropske unije. Sodelovanje temelji na medsebojnih izmenjavah in letnih druženjih. Ime predstavlja 12 članic ustanoviteljic EU iz leta 1991, ko je bila v francoskem Granvillu podpisana Listina Douzelage. Čeprav je družina evropskih mest z leti postajala številčnejša, je ime ostalo.

Glavna cilja delovanja sta promovirati in spodbujati evropskega duha ter med drugim vzpostavljati gospodarske, izobraževalne, športne, turistične in kulturne vezi med sodelujočimi mesti v korist vseh držav udeleženk. Mreži mest v tem obdobju predseduje predstavnica Nizozemske, podpredsedniki so trije: po eden iz Danske, Romunije in Slovenije. Uradni jezik je angleščina.

Pogoji, da je neko mesto sprejeto v mrežo Douzelage, so trije: da ima izbrano mesto zgodovinsko jedro, je samostojna občina in ima srednjo šolo, kajti vsakoletna tridnevna srečanja t. i. generalne konference (General Meetings – GM) se odvijajo na ravni občine (župani, predstavniki lokalne oblasti), izobraževanja (Education Meetings – EM) s predstavniki šol teh mest ter na ravni mladih (Youth Meetings – YM). Vsekakor je v delu vsakega srečanja tudi spoznavanje lokalne kulturne in naravne dediščine.

Teme, s katerimi se ukvarjajo na vseh treh nivojih, so zelo različne: od begunske krize, ekoloških in gospodarskih problemov do medgeneracijskega sodelovanja oziroma aktivnega staranja, kar je tema srečanja v letu 2022, ki ga gosti Škofja Loka. Vsaka od skupščin pripravi svoj program, s katerim se ukvarjajo vsi udeleženci srečanja.

V mreži Douzelage Škofja Loka predstavlja Slovenijo in je bila v družino evropskih mest sprejeta leta 2011. Več o delovanju na <https://douzelage.eu/>.

Srečanja, na katerih so aktivno sodelovali predstavniki škofjeloške občine ter učitelji in dijaki škofjeloške gimnazije so: Bellagio, Italija (2011), Sigulda, Latvija (2014), Siret, Romunija (2015), Tryavna, Bolgarija (2016), Bad Kötzting, Nemčija (2017), Oxelösund, Švedska (2018), Asikkala, Finska (2019), za leto 2020: Škofja Loka – zaradi epidemije covid-19 predstavljeno na avgust 2022.

Vsakega srečanja se udeležita dva dijaka šolske dijaške skupnosti in praviloma dva učitelja. V letu 2023 srečanje organizira mesto Rovinj na Hrvaškem.

Škofjeloška delegacija z županom in predsednico skupnosti Douzelage v Bad Kötztingu v Nemčiji leta 2017. (hrani: arhiv Gimnazije Škofja Loka)

Šolski kronisti

Šolska kronika je eden najpomembnejših dokumentov o življenju in delu na šoli. Kakor sta se spreminjala čas in tehnologija, tako se je spreminjala tudi šolska kronika. Gre za pisno in slikovno gradivo, ki ga hrani tudi Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki, nekaj malega ga imamo tudi na šoli.

Gimnazija ima od samega začetka le malo ohranjenih dokumentov. Pravzaprav je bilo na začetku vse prepuščeno posameznikom in obstoječa gradiva so velikokrat kopije fotografij iz osebnih zbirk tedanjih dijakov in dijakinj. Sistematičnega zbiranja tovrstnega gradiva takrat ni bilo. Najstarejši dokument iz šolske kronike je *Poročilo za šolsko leto 1953/1954* ob 9. obletnici gimnazije v Škofji Loki (1945–1954), in sicer ga je izdala Gimnazija v Škofji Loki ob otvoritvi novega šolskega poslopja leta 1953.

Boris Ziherl je ob odprtju poslopja za *Poročilo* v uvodniku napisal: *Graditi socializem pomeni veliko kulturno dejanje, pomeni sprejemanje in uporabljanje najnaprednejših znanstvenih odkritij naše dobe.*

Del tega *Poročila* je tudi *Šolski letopis*, dnevni zapis dogodkov na šoli, ki je prvič izšel v takšni obliki. Na štirih straneh so zabeleženi najpomembnejši dogodki v šolskem letu 1953/1954. Tako med drugim beremo:

- 10. december 1953: dan človekovih pravic. Prve ure pouka so predavatelji posvetili pomenu tega dne.
- 18. december 1953: občinski praznik Škofje Loke. Pouka prost dan. Dijaki in člani profesorskega zbora so imeli v Ljubljani abonmajsko predstavo *Žlahtni meščan*.

Bili so profesorji na Gimnaziji Škofja Loka. Z leve: Rozka Tanko, Lidija Cigoj, Stanka Križnar, Ina Slapar, Jaka Kralj, Vladka Jan, Alenka Hafner, Lojze Malovrh; zadaj v sredini Rajko Krmelj.

(hrani: arhiv Gimnazije Škofja Loka)

Še vedno pa sistematičnega zbiranja tovrstnega gradiva takrat ni bilo. Zato smo bili še posebej veseli, ko je na prošnjo ravnatelja Jožeta Bogataj prof. Lojze Malovrh, tudi nekdanji ravnatelj, poleti 2011 prijazno dovolil, da se je del njegovega osebnega arhiva, ki skozi dokumente in osebne zapise govori o delu in življenju na gimnaziji v letih 1956–1976, preslikal z namenom, da dopolnimo obstoječa, žal tudi pomanjkljiva dokumentarna gradiva. Tako smo prejeli bogato zbirko fotografij in člankov o življenju na šoli.

Prvi pravi *Letopis*, to je zapis o življenju Gimnazije Škofja Loka, je izšel konec šolskega leta 1992/1993 pod uredniškim vodstvom ravnatelja Marjana Luževiča in prof. slovenščine Vlada Pirca v nakladi 800 izvodov.

Marjan Luževič je v prvi številki v uvodniku med drugim zapisal:

Prav »stisnilo« me je, ko sem ugotovil, da o preteklih štirih desetletjih rodovi gimnazijcev skoraj nič ne vedo. Šola, ki ima kljub pomanjkanju tradicije za nas izreden pomen, bi morala skrbeti, da bi javnost nekaj izvedela o obdobju, v katerem je gimnazijo končalo več kot 2 500 dijakov.

In nadaljuje:

Letopis, ki ga izdajamo tokrat, želi vzpostaviti natrgano izročilo škofovloške gimnazije, in ga v naslednjih letih, tudi s podrobnejšo zgodovinsko analizo naše šole, utrditi. Škofovloška gimnazija nima slavne zgodovine klasičnih gimnazij v večjih mestih naše države, lahko pa se pohvali, da je dala temeljno izobrazbo mnogim vrhunskim umetnikom, znanstvenikom, politikom in drugim.

V prvi številki *Letopisa*, ki je obsegal 52 strani, so poimensko predstavljeni člani učiteljskega zbora, navedenih je nekaj pomembnih datumov iz šolskega koledarja, zabeleženi so realizirani programi obveznih in izbirnih vsebin in objavljeni članki o športnem oddelku, raziskovalnih nalogah, matematiki za nadarjene, gledališki skupini, na koncu pa so objavljene fotografije razredov zaključnega letnika z razredniki.

Prav zaradi vsebine je *Letopis* dobil vsa-koletno izdajo. V šolskem letu 2009/2010 je dobil novo grafično podobo, v celoti je bil tiskan v barvah, glede na obilico dejavnosti na šoli pa se je odebelil na dobrih sto strani. V šolskem letopisu objavljamo tako prispevke dijakov kakor tudi učiteljev in mentorjev, vedno več je tudi zanimivih fotografij, ki še nazorneje kot besedilo prikazujejo naš šolski vsakdan.

GINNAZIJA **70** ŠKOFJA LOKA

KO UČILNICA POSTANE SVET

Ekskurzije in izmenjave

Ko učilnica postane svet, ekskurzije in izmenjave, pano 10 na razstavi Gimnazija skozi čas. (hrani: arhiv Gimnazije Škofja Loka)

V šolskem letu 2021/2022 bo izšla jubilejna 30. številka *Letopisa Gimnazije Škofja Loka*.

Od leta 1992 pa vse do leta 2010 je Jože Bogataj, takratni pomočnik ravnatelja, dnevno beležil dogodke na šoli. Zbranega je bilo tudi veliko drugega gradiva: fotografije, članki, plakati in še kaj bi se našlo. Vse gradivo je urejeno v posebnih albumih, nabralo se jih je kar lepo število. Od leta 2010 šolsko kroniko vodi in ureja Ana Prevc Megušar, pomočnica ravnatelja, in sicer v papirni in digitalni obliki. Tako lahko v šolski kroniki preberete vse o dnevnih dogodkih na šoli v zadnjih dvanajstih letih. Še več: v reportažah, ki jih na spletu urejava oba s pomočnico, so za to obdobje zabeleženi vsi pomembni dogodki v sliki in besedi.

Šolska kronika Gimnazije Škofja Loka danes obsega štiri zajetne vezane knjige, v katerih so popisani pomembni dogodki, in okoli 14 velikih albumov, kjer je zbrano vse drugo za zgodovino šole pomembno slikovno in drugo gradivo.

Gimnazija Škofja Loka ima tako za zadnjih trideset let zares bogato zbirko dokumentov, ki so zbrani bodisi v letnih izdajah *Letopisa* ali v šolskih kronikah. Vse gradivo obstaja tudi v digitalni obliki, da prihodnjim generacijam ohranimo čim bolj verodostojen zapis o življenju in delu številnih generacij mladih, ki so se odločili, da bo Gimnazija Škofja Loka njihova srednja šola.

Za konec še zapisi iz šolske kronike, ki kažejo na čas, v katerem so nastali.

Skrb za zvonjenje šolskega zvonca bo prevzela snažilka in odhod v razrede naj bo točen.

Dijaki prosijo pedagoški zbor, če bi v prostem času in med čakanjem na avtobus smeli obiskati razen Homana, ki je sicer razvpit lokal, in Name, ki jo zgodaj zaprejo, še kakšen lokal v Škofji Loki.

Profesor ... sporoča, da je bilo včeraj v 3. c zelo nemirno, po razredu so krožili listki z napisi »pozdravlja te ta in ta«. Razrednik je dijake opozoril na poslušnost in red.

Tako bo tudi ta zapis o delu in življenju na škofjeloški gimnaziji v letih 2011–2021 ostal trajno zabeležen v *Loških razgledih*. Kateri koli dijak zadnjih generacij bo na tem mestu našel verodostojen dokument o času in šoli, ki jo je obiskoval kot gimnazijec.

Rokodelski center DUO Škofja Loka – desetletje sodobnih prizadevanj za razvoj rokodelstva na Škofjeloškem

Rokodelski center DUO Škofja Loka – 10 let,
100 rokodelskih razstav, 100 000 obiskovalcev,
nešteto poznanstev, sinergij in neskončno rokodelskih zgodb

Oktobra 2021 smo praznovali 10-letnico delovanja Rokodelskega centra DUO Škofja Loka. Deset let delovanja je doba, ob kateri se je treba za trenutek ustaviti, ozreti v preteklost in pogledati v prihodnost. Prostor na Mestnem trgu v Škofji Loki združuje rokodelsko ustvarjalnost, znanje in posameznike, ki se z rokodelstvom ukvarjajo na celotnem Škofjeloškem. V teh letih se je odvilo izjemno število izobraževalnih vsebin, rokodelskih delavnic in tečajev, rokodelskih razstav, zasnovalo in izvedlo veliko število projektov, prepletlo strokovnih sodelovanj in povežalo veliko število posameznikov ter posameznic, ki so z rokodelstvom povezani na tak ali drugačen način. Vseh aktivnosti ni mogoče naštet, imajo pa skupno izhodišče: iskreno in strokovno predanost varovanju ter ohranjanju nesnovne kulturne dediščine rokodelstva in pomembno prepoznavanje pomena rokodelskih znanj in veščin za sodobni čas.

O nastanku in poslanstvu Rokodelskega centra DUO Škofja Loka

O zgodovini rokodelstva in obrti na Škofjeloškem so pisali ter pišejo številni avtorji in avtorice. Bogata in živahna rokodelska dejavnost Škofjeloškega iz časov srednjega veka se sluti še v današnjem času. Katka Žbogar, etno-

Rokodelski center DUO Škofja Loka ima svoje prostore na Mestnem trgu v Škofji Loki.

(foto: Katja Jemec)

Rokodelski tečajji, ki jih vodijo mojstri in mojstrice rokodelstva, imajo ključno vlogo za prenos in razširjanje rokodelskih znanj. Tečaj pletarstva z mojstrom Janezom Krišljem.

(foto: Naško Križnar)

Tečaj rezbarjenja z mojstrico Petro Plestenjak Podlogar. (hrani: arhiv RC DUO Škofja Loka)

njih sta etnološko terensko delo in dokumentiranje tradicionalnih rokodelskih znanj, ki so na območju prisotna. Izjemnega pomena sta dokumentiranje in evidentiranje tistih obrti, ki izginjajo, in prepoznavanje tistih, ki se pojavljajo na novo. S poslanstvom ohranjanja in razvoja rokodelstva je tesno povezana skrb za prenos rokodelskih znanj. Z izvajanjem različnih rokodelskih tečajev in delavnic se v centru srečujejo vse generacije posameznikov, ki jih to področje zanima. Nekateri se z rokodelstvom ukvarjajo na ljubiteljskem nivoju, nekateri pa v njem prepoznajo priložnost za svoj poklic in profesionalno udejstvovanje. Vsi tečaji in delavnice, ki se za javnost in različne ciljne skupine odvijajo, potekajo pod vodstvom mojstrov in mojstric rokodelstva, saj je ustrezno predajanje znanja ključno za njegov prenos v najširšem možnem pomenu. Pri rokodelskih veščinah ne gre le za tehnične

loginja in prva vodja Rokodelskega centra DUO Škofja Loka, je v enem od prispevkov napisala, da je bila ustanovitev centra pred 10 leti ... *logična nadgradnja bogate rokodelske dediščine območja*.¹

Rokodelci in obrtniki se od nekdaj povezujejo. Že v 14. stoletju so se predvsem mestni obrtniki panožno povezovali v združenja in cehe s ciljem ščitena tržnih koristi, nadzora kakovosti, izobraževanja, strokovnosti obrtnikov in medsebojne podpore članov. Danes se rokodelci povezujejo v Sekciji DUO OOO Škofja Loka in Rokodelskem centru DUO Škofja Loka. Pred več kot desetimi leti so se na pobudo članov in članic Sekcije DUO OOO Škofja Loka odvile aktivnosti za pridobitev prostora, namenjenega rokodelstvu. Kot partner v projektu *DUO Kunsthandwerk* (program Interreg OP SI-AT) je Razvojna agencija Sora z vodjo projekta Katko Žbogar vzpostavila trdne temelje za strokovno delo, ki se je ves čas delovanja nadgrajevalo.

Pomembna je zasnova vsebinskih temeljev in opredelitev ključnih nalog, ki jih center nosi ter opravlja. Prva od

1 Žbogar, Katka: Rokodelski center domače in umetnostne obrti v Škofji Loki. V: *Loški razgled* 59, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2012, str. 304–307.

postopke izdelave, ampak tudi poglobljeno poznavanje materiala, orodij, zgodovine posamezne obrti in intimen odnos, ki ga izdelovalec razvije do dela.

Tretji vsebinski temelj je umeščanje rokodelstva v sodobni čas. Aktualizacija teh znanj, ki dajejo odgovore na marsikateri izziv današnjega časa, je pomembna iz več razlogov. Z ustrezno in strokovno interpretacijo tradicionalnih rokodelskih znanj jih umeščamo v naš vsakdanjik in praznik, s tem pa se odmikamo od statične predstavitve rokodelskih veščin in jim dajemo prostor v sodobnih skupnostih. Ker rokodelstvo ni le pomemben del naše (nesnovne) kulturne dediščine, ampak je tudi gospodarska dejavnost, ima izjemen pomen za razvoj in ohranjanje delovnih mest, ki so z njim povezana. Za izdelavo končnih rokodelskih izdelkov je pomembna uporaba naravnih in lokalnih materialov, kar upošteva skrb za naravno okolje in trajnost, ki sta v kontekstu okoljske problematike vedno bolj pomembni. Vedno pogostejše so rokodelska znanja tudi del turističnih doživetij razvijajočega se kulturnega in kreativnega turizma, ki se odmika od množičnega. Izpostavlja značilnosti lokalnih okolij in obiskovalcem omogoča aktivno izkušnjo in sodelovanje z domačini.

Tudi na Škofjeloškem se v zadnjih letih ta segment turizma razvija, v Rokodelskem centru DUO Škofja Loka pa smo skupaj s sodelujočimi mojstri rokodelci in mojstricami rokodelkami razvili program poletnih rokodelskih doživetij *Roka dela čarovnije*.² V sodelovanju s Turizmom Škofja Loka smo razvili uradno linijo spominkov Škofjeloškega, poimenovano *Kreativni komplet za lepši dan*,³ ki obiskovalce tudi prek spominkov nagovarja k drugačnemu odnosu do kulturne dediščine in sodobne ustvarjalnosti Škofjeloškega.

Zakaj je delo rokodelcev in rokodelk pomembno v sodobnem času?

Ko govorimo o rokodelkah in rokodelcih, ne govorimo o ljubiteljski dejavnosti, ampak o posameznikih, ki pri svojem delu sledijo tehnološki dovršenosti in visoki estetski vrednosti izdelkov. Hkrati jim rokodelstvo predstavlja polno ali vsaj delno zaposlitev. Rokodelski izdelki nosijo predvsem funkcionalno vrednost, ki pa se prepleta z estetsko, razumeti jih moramo skozi prostor in čas, v katerem so nastali, saj se ti v funkciji človeka in njegovega trenutnega življenjskega sloga nenehno spreminjajo. V tem kontekstu rokodelski izdelki v sebi nosijo skupek značilnosti okolja, v katerem nastajajo – od lokalnih materialov, načina življenja, šeg in navad skupnosti itd., hkrati pa kažejo na vpetost lokalnih skupnosti v globalne tokove, spreminjanje teh navad, načina življenja in novih življenjskih praksah, ki nastajajo.

2 Vsebine posameznih rokodelskih doživetij so dostopne na spletni strani Rokodelskega centra DUO Škofja Loka. Spletni vir: <https://www.centerduo.eu/rokodelska-doizivetja>; pregledano 28. 2. 2022.

3 Kreativni komplet za lepši dan sestavljajo različni rokodelski izdelki, značilni za Škofjeloško, dopolnjuje jih trajnostna embalaža z dodano vrednostjo. Spletni vir: https://issuu.com/rcduoskofjaloka/docs/katalog_kreativni_komplet; pregledano 28. 2. 2022.

Rokodelstvo povezuje preteklost s prihodnostjo. Povezuje skupnost ter ponuja odgovore na marsikatero izzive sodobnega časa. Rokodelski dogodek na Dvorcu Visoko. (foto: Denys Shadro)

izdelave. Izjemnega pomena je povezava rokodelčevega intelekta, rok in notranje motivacije za ustvarjanje in delovanje.

Vse te kakovosti imajo tudi mojstri in mojstrice, ki delujejo na Škofjeloškem. So posamezniki, ki nas prek svojih znanj povezujejo s preteklostjo in nas s svojimi prizadevanji povezujejo s prihodnostjo. Z vsemi aktivnostmi našega Rokodelskega centra DUO Škofja Loka vedno znova izpostavljamo nosilce rokodelskih znanj in veščin s konkretnimi imeni ter njihovimi zgodbami. V Rokodelskem centru DUO Škofja Loka stalno deluje 21 rokodelcev in rokodelk, ki so hkrati člani Sekcije DUO pri OOO Škofja Loka. Seveda je krog vključenih veliko širši – sodelujemo tudi z ostalimi rokodelci, ki delujejo na Škofjeloškem in širše.

Programska dejavnost Rokodelskega centra DUO Škofja Loka je izjemno pestra. Vsakoletni razstveni program v prostor prinaša različne rokodelske razstave tako domačih kot gostujočih avtorjev. Z njimi odpiramo prostor tematskim razstavam ter individualnim in skupinskim predstavitev sodobne rokodelske produkcije. Te so izjemnega pomena, saj lahko rokodelci in rokodelke širši javnosti predstavijo svoje delo, hkrati pa so razstave priložnost za strokovna srečanja, ki so za razvoj posameznih rokodelskih panog zelo pomembna. Z rokodelskimi razstavami, ki jih organiziramo v prostoru rokodelskega centra, gostujemo tudi v drugih krajih – do sedaj smo rokodelsko ustvarjalnost Škofjeloškega predstavljali že v Celovcu, Šentjanžu v Rožu, Freisingu, Slovenj Gradcu, Rogatcu, Veržeju, Ribnici, Slovenski Bistrici, Kopru, Kranju in na Bledu.

Rokodelski center DUO Škofja Loka je v desetih letih postal eden od pomembnih akterjev na kulturnem področju. Z različnimi projekti in programi se povezuje z drugimi kulturnimi institucijami v lokalnem in nacionalnem okolju. V zadnjih letih je koordinator projekta *Izložbe domišljije – prodajne razstave umetnikov in rokodelcev*, ki v decembrskem času poskrbi za kakovostno ponudbo daril v starem

V skrbi za varovanje kulturne dediščine vsako leto skupaj z ostalimi institucijami na Škofjeloškem sodelujemo pri Dnevih evropske kulturne dediščine (DEKD), v okviru katerih je pester kulturni program. Skrbimo tudi za izvajanje lastnih rokodelskih dogodkov. S posebnim konceptom prireditve, ki združuje sejmsko predstavitev rokodelcev, delavnice za obiskovalce, otroški program, razste na prostem, kulinarično ponudbo in glasbeno dogajanje so se na Dvorcu Visoko odvijali dogodki *Lesostrugarsko srečanje* (2013), *Volnenje na Visokem* (2015), *Medeno na Visokem* (2016) in *Rokodelsko na Visokem* ob 10-letnici delovanja (2021).

Prava posebnost sodelovanja Rokodelskega centra DUO Škofja Loka in Sekcije DUO pri OOO Škofja Loka pa je rokodelska kolonija, ki od leta 2018 poteka v Kalanovi hiši v Breznici pod Lubnikom. Po zgledu umetniških kolonij je zaživilo že pet rokodelskih kolonij, ki imajo, poleg družabnega in ustvarjalnega naboja, izjemen povezovalni pomen. Skupno ustvarjanje različnih mojstrov in mojstric nudi prostor ter čas za izmenjavo znanj in strokovnih izkušenj, ki jih v vsakodnevnem delu manjka, a so ključni za močno rokodelsko skupnost in strokovni razvoj področja.

Rokodelska kolonija od leta 2018 poteka v Kalanovi hiši v Breznici pod Lubnikom. (foto: Vito Debelak)

Povezovanje poteka tudi na nacionalnem nivoju. Po dolgoletnih prizadevanjih za ureditev področja rokodelstva na državni ravni so rokodelski centri v letu 2014 ustanovili Konzorcij rokodelskih centrov Slovenije z namenom sooblikovanja pravnih temeljev statusa rokodelcev in ureditve področja rokodelstva v Sloveniji. V konzorciju so združeni vsi trenutno delujoči rokodelski centri,⁶ ki predstavljajo neposreden prostor povezovanja rokodelcev in rokodelk ter prostor ohranjanja ter nadgrajevanja rokodelskih znanj in dediščine. Konzorcij s svojimi aktivnostmi

⁶ V Sloveniji trenutno deluje devet rokodelskih centrov. Poleg Rokodelskega centra DUO Škofja Loka še Rokodelski center Ribnica, Center DUO Veržej, Center domače in umetnostne obrti Slovenska Bistrica, Rokodelski center Rogatec, Čipkarska šola Idrija, Rokodelski center Koroške v Sloveni Gradcu, Mreža rokodelcev Srca Slovenije in Rokodelski center Moravče – Društvo rokodelcev Moravške doline. Več o prizadevanjih Konzorcija RC Slovenije je objavljeno na spletni strani: <https://konzorcijrcs.weebly.com/>.

predstavlja predvsem povezovalno institucijo med izjemno različnimi rokodelskimi centri in je glavni sogovornik pri sooblikovanju politik ter zakonodaje, ki posega na področje rokodelstva. Z nekaterimi aktivnostmi spodbuja tudi k večji kakovosti rokodelskih izdelkov in širši promociji rokodelstva. Pomembno je tudi sodelovanje s Slovenskim etnografskim muzejem kot osrednjo institucijo, ki se v najširšem možnem smislu ukvarja s kulturno dediščino in je hkrati koordinator Registra za nesnovno kulturno dediščino.

V letu 2018 je bil Rokodelski center DUO Škofja Loka pobudnik vpisa enote *Izdelovanje malih kruhkov in lesenih modelov* v Register nesnovne kulturne dediščine Slovenije. Vloga za vpis je bila pripravljena v sodelovanju z Loškim muzejem Škofja Loka in Muzejem Železniki, kot nosilke pa so bile ob enoti evidentirane tudi nosilke znanja izdelave Alenka Lotrič, Breda Tolar, Cirila Šmid in Petra Plestenjak Podlogar.

Kljub aktivnemu udejstvovanju pa delovanje rokodelskega centra ni samoumevno. Lokalna skupnost je prepoznala pomen prostora in njegovih vsebin, s finančnimi sredstvi ga podpirajo občine na Škofjeloškem (občine Škofja Loka, Železniki, Gorenja vas - Poljane in Žiri). Za vsebinsko nadgrajevanje potekajo številni projekti, ki se odvijajo pod okriljem Razvojne agencije Sora. Izvedenih jih je bilo že veliko, rokodelski center pa pri njih sodeluje kot projektni partner ali kot vodilni partner projekta.

Med njimi lahko izpostavimo projekte, financirane iz EU sredstev za razvoj lokalnih skupnosti. V projektu *Bogastvo babičine skrinje* smo se ukvarjali z vprašanjem, kako raziskati, dokumentirati in širši javnosti predstaviti oblačilno dediščino Gorenjcev od začetka do sredine 19. stoletja. Dva povezana projekta, *Kjer domujejo zgodbe* in *Impresije Škofjeloškega*, sta prispevala k razvoju kulturnega turizma na Škofjeloškem, vsebine pa je nadgrajeval projekt *Zaljubljeni v ustvarjalnost*, ki je gradil predvsem na rokodelski prepoznavnosti območja. Projekt *Med-O-Vita* se je ukvarjal z razvojem čebelarstva in čebelarskih produktov na Škofjeloškem, projekt *Domače in umetnostne obrti – dediščina in sodobnost* pa je ponudil priložnost za razvoj Žirov kot čevljarskega mesta. Še vedno poteka projekt *Roko-delci*, pri katerem se poglobljeno ukvarjamo s pletarstvom in uporabo volne na območju. Pri dokumentiranju rokodelskih znanj je ključno etnološko terensko delo. Pletarske postopke smo zabeležili v pisni, fotografski in video obliki. Potekajo tudi drugi projekti, financirani iz različnih evropskih programov, ki obravnavajo širše vsebine razvoja turizma, kulturnih in kreativnih industrij ter s tem povezanega podjetništva. Prednost takega projektnega dela je predvsem v povezovanju z najrazličnejšimi partnerji v Sloveniji in tujini, saj omogoča širši pogled na obravnavane tematike, daje priložnost primerjave, izmenjave in medsebojnega bogatenja.

Za konec, ki vodi v prihodnost

Terensko delo dokumentiranja postopkov (hrani: arhiv Rokodelskega centra DUO Škofja Loka)

Varovanje nesnovne kulturne (rokodelske) dediščine ima izjemen pomen za sodobni čas. Rokodelstvo daje marsikateri odgovor na trenutne družbene, okoljske in gospodarske izzive, vedno bolj je aktualno. Zato so pomembni takšni prostori kot je Rokodelski center DUO Škofja Loka na Mestnem trgu, kjer se to znanje ohranja in razvija.

Izjemen pomen ima tudi skupnost, ki se gradi okoli tega prostora. Skupnost mojstrov in mojstric ter drugih posameznikov, ki spoštujejo rokodelsko dediščino, jo nadgrajujejo in živijo vsak dan. Lahko zaključimo, da je prav ta močna skupina in pripadnost rokodelcev ter rokodelk eden največjih uspehov preteklega dela. Le močna povezanost tistih, ki v rokodelstvu prepoznajo to, kar je treba ohranjati, razvijati in prenašati, je ključna za obstoj teh znanj ter dela identitete območja. Hkrati pa se to prepoznavanje pomena prenaša tudi na širšo skupnost, ki elemente rokodelske ustvarjalnosti vse bolj razume

in vpleta v svoje vsakdanje življenje. S trdom za strokovno delo, aktivnim sodelovanjem rokodelk in rokodelcev, stalnim dogajanjem ter prisotnostjo v lokalnem okolju je Rokodelski center DUO Škofja Loka postal veliko več od prostora, kjer rokodelci in rokodelke predstavljajo svoje delo. Spodbuja dvig nivoja kakovosti rokodelskih izdelkov, skrbi za prenašanje znanj, s povezovanjem obstoječih in novih rokodelcev pa skrbi za njihovo prepoznavnost in uveljavljenost tako na lokalni ravni kot tudi širše. Lahko rečemo, da je center eden od bolj prepoznavnih pri nas, da je celotno Škofjeloško prepoznano kot območje z močno rokodelsko tradicijo in izjemno sodobno rokodelsko ustvarjalnostjo.

Praznovanje desetletnice delovanja nas spodbuja k razmisleku o prihodnosti. Širši družbeni kontekst jasno kaže, da bodo rokodelska znanja in veščine, domača izdelava in uporaba lokalnih virov vedno bolj pomembna, zato bo treba naša prizadevanja v prihodnosti še krepiti. Vizija Rokodelskega centra DUO Škofja Loka je, da postane regionalni rokodelski center in tako poleg vsebin okrepi tudi kadrovske ter prostorske kapacitete. Glede na pretekli razvoj in vsebinsko nadgrajevanje se vizija zdi uresničljiva, vendar le ob podpori strokovnih, lokalnih in širših skupnosti. Sledenje principom in vrednotam, ki jih nosi rokodelstvo, je nujno za odgovorno bivanje in ohranjanje kakovostnega življenjskega okolja za prihodnje generacije.

Od osvoboditve do osamosvojitve, loško ozemlje od leta 1945 do 1991

Razstava v Galeriji na gradu in v stalnih zbirkah Loškega muzeja Škofja Loka
24. november 2021–25. september 2022

Predstavitev projekta

V Galeriji na gradu in stalnih zbirkah Loškega muzeja je na ogled razstava z naslovom *Od osvoboditve do osamosvojitve, loško ozemlje od leta 1945 do 1991*. Gre za drugi obsežnejši raziskovalno-razstavni projekt večletnega dela celovite preнове zgodovinskih zbirk. Leta 2017 smo začeli postopno proučevati neraziskano obdobje po letu 1803, kjer se je ustavil Pavle Blaznik, in sproti predstavljati izsledke: s predavanji v okviru muzejskih večerov, razstavami (največja je bila interdisciplinarna *Nič nam ne morejo sovražne vojne*, spremljevalni program in zbornik o 1. svetovni vojni na Loškem). Večletni projekt nameravamo zaključiti leta 2025 s povsem prenovljenimi zgodovinskimi zbirkami. Pričujoča razstava je zasnovana tako, da bo prenos njenih delov in razstavne opreme mogoč v stalno postavitev.

Razstava je rezultat sodelovanja več strokovnjakov: Biljane Ristič (kustosinja za zgodovino), Jožeta Štukla (kustos za arheologijo), Petre Čeh (kustosinja za umetnostno zgodovino), Sare Šifrar Krajnik (zunanja sodelavka), Simone Žvanut (kustosinja pedagoginja), Branke Gradišar (odnosi z javnostmi) in Glorie Ane Lupus (pedagoška sodelavka).

Projekt snovanja in raziskovanja smo sodelujoči kustosi začeli leto in pol pred postavitvijo razstave. Predstavitev 46 let obstoja Jugoslavije je zahtevala interdisciplinarni pristop, pregled arhivskega gradiva, literature, zbiranje predmetov in nenazadnje pogovore s posamezniki, ki so z nami delili spomine na življenje v tistem času. Za razstavo smo posneli videointervjuje z Davorjem Tavčarjem, udeležencem mladinskih delovnih akcij, Silvo Kašman (por. Crnič), ki je delala kot medicinska sestra pri dr. Mariji Bračko, Andrejem Šubicem, ki je z nami delil spomine na razvoj gledališča, Jernejem Tavčarjem, ki je služil vojaški rok v Jugoslovanski ljudski armadi in Teritorialni obrambi, Mihom Ješetom o njegovih spominih na otroštvo v času Jugoslavije in s skupino Sirius o glasbeni sceni na Loškem.

Razstava se začne z letom 1945, ko se konča 2. svetovna vojna in vzpostavi nova državna ureditev v okviru Jugoslavije, zaključuje pa jo leto 1991 z razpadom Jugoslavije in osamosvojitvijo Slovenije. To sta dva velika zgodovinska dogodka, ki sta pustila sledi tako na širšem kakor tudi lokalnem nivoju. Znotraj njiju smo skušali predstaviti začetke Jugoslavije, povojno obnovo in življenje v socializmu, krizna obdobja in obdobja prosperitete ter razpad Jugoslavije in osamosvojitve Slovenije.

Razvoj loškega območja in življenje ljudi v obdobju Jugoslavije smo prikazali s prepletom strokovnih pogledov na posamezne teme ter ob sopostavitvi umetniških del z vsakdanjimi predmeti in predmeti tehnične dediščine želeli predstaviti kompleksnost in pestrost tedanjega življenja. Tako se na več točkah srečajo in soočijo zgodovina in umetnost, orožje in propaganda, fotografija in znanost ter kultura in vsakdanje življenje.

Pregled vsebine

Vsebinsko smo prve korake Jugoslavije in njeno konsolidacijo predstavili z nekaj dokumenti (osnutek prve ustave, knjižica *Komunistična partija Jugoslavija*). Prek simbolov, kot sta grb SFRJ in zastava z rdečo zvezdo, pa smo obiskovalcu želeli približati tiste elemente, s katerimi se je takratno prebivalstvo identificiralo z jugoslovanstvom. V nadaljevanju predstavljamo Josipa Broza - Tita skozi kult dosmrtnega voditelja, maršala in osebnost, ki je z učinkovito propagando ter koherentno prisotnostjo v javnem življenju z velikimi manifestacijami, govori, slikami in fotografijami gradil jugoslovanstvo.

Vzpon in razgradnjo njegovega kulta predstavljamo prek soočenja dveh umetniških del, nastalih v različnih fazah Jugoslavije. *Portret Josipa Broza - Tita*, ki ga je naslikal Pavle Bozovičar leta 1948, predstavlja romantiziran pogled na predsednika v času, ko je Jugoslavija krenila na ločeno pot od Sovjetske zveze in se začela spogledovati z zahodom. Drugo delo pa je slika Simona Mlakarja z naslovom *Miting 2*, ki je nastala le dve leti po Titovi smrti in predstavlja kritičen odjek na zaton jugoslovanstva.

Nadaljnji sprehod po razstavi nam razgrne vlogo loškega gradu od leta 1945 do 1959 in vlogo OZNE – Oddelka za zaščito naroda – in taborišča za pripadnike različnih vojaških formacij z območja Jugoslavije. Taborišče je na gradu delovalo od maja do avgusta 1945. Po umiku OZNE je bilo tu do leta 1948 taborišče za nemške vojne ujetnike, nato žensko taborišče za družbeno koristno delo, sledil mu je moški kazensko poboljševalni zavod. Leta 1959 se je v prostore gradu preselil Loški muzej.

V nadaljevanju razstave predstavljamo obdobje povojne obnove v duhu nove jugoslovanske oblasti, delo udarnikov ter pionirskih in mladinskih delovnih akcij. Od povojne obnove nas razstava vodi do razvoja industrije ter vloge delavstva v gospodarstvu, organizaciji in njegovem delovanju. Poleg izdelkov loških tovarn (Šešir, Odeja, Alpina) smo razstavili tudi tovarniška glasila in delavsko knjižico.

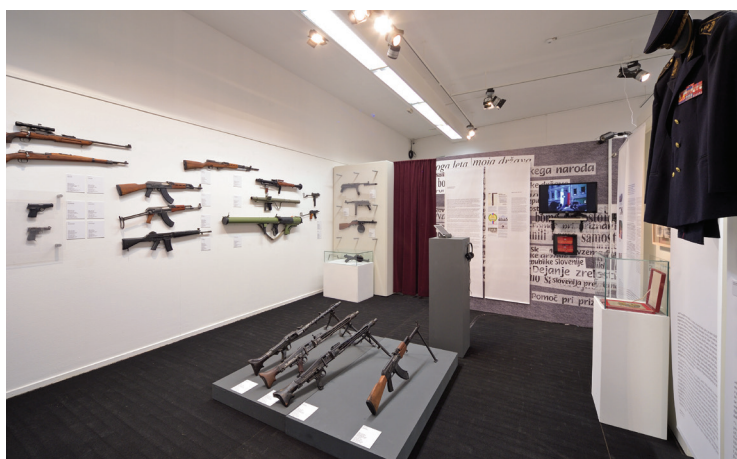
Uvodni del razstave
*Od osvoboditve
do osamosvojitve,
loško ozemlje od
leta 1945 do 1991.*
(foto: Janez Pelko)

Zdravstvo in
lekarništvo.
(foto: Janez Pelko)

Orožje.
(foto: Janez Pelko)

Z razvojem gospodarstva in industrije se je na Loškem spreminjala tudi urbanišča krajina. V tem delu razstave predstavljamo dokumentarno-fotografska pričevanja arhitekta Toneta Mlakarja in slikarsko impresijo Janeza Hafnerja. Z mestnega okolja preidemo na podeželje, kjer predstavljamo razvoj jugoslovanskega kmetijstva, kmetijske mehanizacije in splošni razvoj nekaterih panog.

V nadaljevanju sledi prikaz razvoja zdravstvene službe in zdravstvenih domov na loškem območju ter življenja in delovanja nekaterih najbolj priznanih in uveljavljenih zdravnikov z Loškega. Ob zdravstvu se razstava dotakne tudi razvoja in delovanja lekarništva.

Nato razstava obiskovalce popelje k razvoju šolstva ter njegovim težavam in pomanjkanju, s katerimi se je soočalo v prvih povojnih letih, ter nadaljnjemu razvoju skozi velike reforme konec 50. in v začetku 60. let, vlogo pionirjev in uvedbo usmerjenega izobraževanja.

Nadaljujemo s pregledom kulture in umetnosti na Loškem, ki nam že v uvodu razgrne prve kulturne akcije in manifestacije v letu 1945, ter nas prek ustanavljanja in delovanja mnogih umetniških in kulturnih društev popelje do prostorskih intervencij, razstavnih galerijskih prostorov ter snemanj filmov in serij na našem območju. Izpostavljeni so tudi nekateri večji kulturni dogodki, npr. *Škofjeloške poletne prireditve*. Del razstave je namenjen javnim spomenikom, ki jih je še danes možno videti v Škofji Loki in njeni okolici ter Selški in Poljanski dolini. Predstavitev umetnosti, glasbe, gledališča, fotografije, filma in vsega, kar je bilo integralni del jugoslovanskega vsakdana, nadgrajujejo posebej izbrani predmeti, umetniška dela in dokumenti.

Sledi prikaz vsakdanjega življenja in domače intimne v času Jugoslavije s foto-povečavo Marlesove oranžne kuhinje, prehrambeno embalažo ter nekaj gospodinjstvenimi aparati.

V nadaljevanju se obiskovalci seznani z vlogo loške vojašnice, njenim razvojem, tehnično predstavitev orožja Jugoslovanske ljudske armade (JLA), Teritorialne obrambe (TO) ter s koncem Jugoslavije in osamosvojitvijo Slovenije. V tem delu je poleg drugega orožja možno videti tudi najmanjšo brzostrelko na svetu, oficirsko uniformo JLA, vojaško knjižico in rokavne oznake TO. Besedila, predmete in fotografije spremljajo spomini tistih, ki so služili v JLA in TO ter sodelovali v vojaških operacijah leta 1991.

Ob razstavi v Galeriji na gradu smo sočasno nadgradili tudi nekatere stalne zbirke z novimi vsebinami, ki del teh zbirk povezujejo z razstavo. V zbirki Loško gospostvo je na ogled predstavitev praznovanja 1000-letnice Škofje Loke, ki je potekala leta 1973.

V dnevno sobo smo umestili poglavje o mladinski glasbeni sceni v Škofji Loki. Predstavitev mlekarstva in mlekarske zadruge smo z delom Iveta Šubica *Mati* postavili v etnološko zbirko Poljedelstvo, živinoreja, prehrana, promet, v Športno zbirko pa umestili kratko predstavitev otroštva in rekreativnih dejavnosti mladih v času Jugoslavije.

Postavitev razstave in gradivo

Pri načrtovanju postavitve razstave je sodelovala širša skupina notranjih in zunanjih sodelavcev. Načrtovali smo izbiro materialov, tiska, razstavne opreme ter postavitve. To sta, glede na prostorske možnosti, ki jih ponuja Galerija na gradu, in vsebino, ki smo jo želeli predstaviti, v sodelovanju s širšo ekipo Loškega muzeja zasnovala oblikovalca Luka Kravanja in Anamarija Ludvik.

Pri postavitvi smo upoštevali specifične razstavišča, saj je bilo zaradi majhnosti galerije treba dobro razmisliti o taki postavitvi, ki vključuje zelo raznovrstno gradivo. Od splošnega uvoda in orisa obdobja do posameznih bolj poglobljenih tem smo prek prepletanja in soočanja posameznih tem (in strokovnih pogledov), postavitve predmetov in umetniških del želeli osvetliti razvoj loškega ozemlja v času Jugoslavije, in sicer tako tistim obiskovalcem, ki to obdobje poznajo, kakor tudi mlajšim, ki ga ne. Slednje smo uspeli s podajanjem informacij, s katerimi lahko obiskovalec po želji pogloblja pregledovanje razstave.

Delo z obiskovalci

Enakovreden del razstave je njen spremljevalni program, ki je, podobno kot razstavna vsebina, zasnovan večplastno. Že ob pripravi razstave in raziskovanju fotografij in arhivskih virov ter zbiranju predmetov smo objavljali posamezne zanimive drobce na muzejski spletni strani ter družbenih omrežjih. Posebno pozornost smo namenili tudi predstavitvi projekta in vsebin na Radiu Sora v oddaji *Muzejski zapiski*, ki je na Radiu Sora redno na programu dva ponedeljka mesečno že od leta 2016. V mesečnem *Novičniku Loškega muzeja* objavljamo teme z različnih področij razstave in obiskovalcem ponujamo bolj poglobljene vsebine, povezane z razstavo. Na spletni strani muzeja si lahko preberete več o razvoju industrije (Tovarne klobukov Šešir in tovarne Iskra v Retečah), kulturi in umetnosti (o praznovanju tisočletnice Škofje Loke, razvoju razstavne dejavnosti Galerije Ivana Groharja itd.), razvoju medicine na Loškem in vsakdanjem življenju (Hotelu Transturist in obisku Josipa Broza - Tita v Škofji Loki).

Že leto pred odprtjem razstave smo med raziskavo gradiva ob pripravi razstave na facebookovi strani Loškega muzeja objavljali manj znane ali celo pozabljene zanimivosti. Pod rubriko *Ali ste vedeli?* ste se lahko seznanili z informacijo o

Javno vodstvo s Petro Čeh, kustosinjo za umetnostno zgodovino. (hrani: Loški muzej Škofja Loka)

Družinski vodnik za
ogled razstave *Od
osvoboditve do
osamosvojitve*.

prvem logotipu tovarne LTH, gradnji veleblagovnice Nama, Vlastji Simončiču, medicinskem fotografu, snemanju filma o dražgoški bitki, slikarju Francetu Miheliču in še mnogočem. V spletni rubriki *Videovsebine* najdete tudi vse videointervjuje, posnete za razstavo.

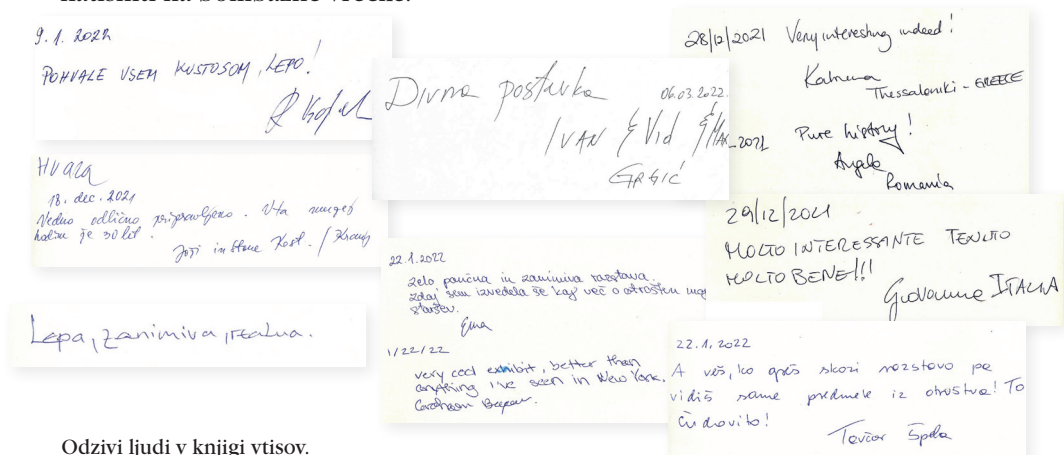
Poleg spletnih vsebin smo zasnovali tudi dogodke v fizičnem prostoru. Pripravili smo serijo rednih javnih vodstev, delavnic za mlajše obiskovalce (*Danes delovišče, jutri igrišče!*), izdelovanje plakatov v tehniki kolaža in predavanja, tako avtorjev razstave kakor vabljenih gostujočih predavateljev.

Posebno pozornost smo namenili družinam, zanje smo pripravili družinski vodnik. Slednji mlade v spremstvu odraslih popelje po posameznih poglavjih razstave in jih s pomočjo različnih nalog in ugank ter opazovanja predmetov še podrobneje seznanja z razstavno vsebino.

Spomin(ki) razstave

V celostni razvoj razstavnega projekta *Od osvoboditve do osamosvojitve* smo vključili tudi oblikovanje in izdelavo razstavnih spominkov z mislijo na mlajše in odrasle ter domače in tuje obiskovalce.

Ob razstavi smo pripravili dve velikosti značk, na katere smo dali natisniti kar devet motivov oziroma detajlov z razstavnih fotografij, umetniških del in predmetov, od detajla Černigojeve perorisbe in Šubičevega plakata *Slovenka svobodna si in prvič boš volila* do vzorca Odejinega blaga iz začetka 90. let. Značke že same predstavljajo enega bolj nostalgичnih spominkov, saj so bile v času Jugoslavije zelo priljubljene. Poleg tega smo nekaj zanimivejših citatov iz videointervjujev dali natisniti na bombažne vrečke.

Odzivi ljudi v knjigi vtisov.

Loške gostilne skozi čas

Domoznanska razstava v
Knjižnici Ivana Tavčarja Škofja Loka

V Knjižnici Ivana Tavčarja Škofja Loka je bil leta 2021 osrednji domoznanski projekt posvečen gostilnam, ki so že od nekdaj stičišča kulinarike in družabnega življenja. S tem smo se pridružili akciji, ki je potekala v več gorenjskih splošnih knjižnicah pod skupnim imenom *Dobro jesti, dobro piti v gorenjskih gostilnah*. Zbirali smo gradivo, povezano z loškimi gostilnami, in pripravili razstavo, s katero smo se vključili tudi v Dneve evropske kulturne dediščine na temo *Dober tek!*. K sodelovanju smo z objavo v medijih in na družbenih omrežjih ter s pomočjo tiskanih letakov povabili vso zainteresirano lokalno skupnost. Od junija do septembra smo zbirali fotografije, razglednice, kuharske knjige, recepte in gostilniške predmete. Poleg slikovnega gradiva smo zapisali tudi spomine in zgodbe, povezane z obiskovanjem gostišč; povabilu se je odzvalo 12 posameznikov. Nekateri so predmete prinesli v knjižnico, druge smo obiskali na domu in posneli njihove spomine. Gradivo smo fotografirali ali skenirali ter ga vrnili lastnikom. Precej slikovnega gradivo smo našli tudi v zbirkah loškega muzeja in Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enota v Škofji Loki. Namen razstave ni bil predstavitev vseh loških gostiln in lokalov, ampak predvsem tistih, o katerih smo uspeli zbrati gradivo.

Z nekaterimi izjemami smo se z razstavo prostorsko omejili na mestno jedro z bližnjo okolico. Obsegala je 24 panojev, na katerih je bilo predstavljanih 23 gostiln skozi čas v sliki in besedi, gostilniški predmeti, razglednice gostiln, arhivsko gradivo, ki se nanaša na gostilne, ter reklamno gradivo. Avtorici razstave sva Ana Marija Miklavčič in Saša Ambrožič.

Otvoritev razstave je zaznamovala pandemija.

(foto: Tina Oman)

Na otvoritvi, 7. oktobra 2021, smo prebirali zgodbe iz življenja gostiln in predstavili stare gostilniške predmete. Slovesno vzdušje ob odprtju je ustvarila mlada kitaristka Anja Čadež, učenka Glasbene šole Škofja Loka. V časopisni čitalnici je bila na ogled tudi priložnostna razstava kuharskih knjig loških kuharskih mojstrov ter originalni gostilniški predmeti.

Loške gostilne skozi čas

Škofja Loka je v prvi polovici 20. stoletja slovela po odličnih gostilnah, ki so bile središča vaškega in mestnega družbenega življenja. Tu so ljudje našli družbo, sprostitev in tolažbo. Višek razvoja loškega gostinstva je bil v letih med obema vojnama, ko je bilo v mestu kar 23 gostiln, vinotočev in krčem ter ena kavarna.¹ Bile so donosna gospodarska panoga, ki je prispevala velik del v občinski proračun, meščanom pa prinašala soliden dohodek. Locirane so bile zraven prometnih cest, cerkva, postajališč javnega prevoza ter v središču mesta, kjer se je zbiralo največ ljudi. Vsaka gostilna je imela svoje stalne obiskovalce. Vanje so poleg domačih gostov in turistov zahajale tudi številne znane osebnosti tedanjega javnega življenja: pisatelji, slikarji, politični veljaki ter drugi. Ženske vanje niso zahajale, če pa že, so imele moško spremstvo. V njih so se zbirale tudi kvartopirske družčine. Polniti so se začele proti večeru, gostje pa so v njih posedali do poznih nočnih ur.

Še posebej živahno je bilo v njih v času sejmov. Takrat so se gostilničarji tudi medsebojno obiskovali. Največ so se kuhale jedi na žlico, golaž, vampi, »mešano«, pražena jetrca, kasneje tudi jedi po naročilu. Nekatere so imele stalne abonente za hrano. Marsikatera gostilna je skrbela za rekreacijo svojih gostov, saj so imele na dvoriščih kegljaško ali balinarsko igrišče. Ukvarjale so se tudi z oddajanjem tako imenovanih tujskih sob. Gostje so se v poletnih mesecih lahko ohladili na senčnatih vrtovih. Nekatere gostilne so imele skladišče piva, ledenico za shranjevanje živil ter celo poštni urad (Gostilna Plevna). Gostilna Pri Martinu je imela taksi službo, na podu hiše so predvajali filme. Veliko gostiln, ki so bile locirane ob prometnicah, je bilo furmanskih, kar pomeni, da so ponujale privez in oskrbo konj ter hrano za voznike. Predvsem starejše in večje gostilne so imele tudi kmečko posestvo oziroma so se njihovi gospodarji ukvarjali še s kakšno drugo dejavnostjo. Stare loške gostilne je v članku v *Loških razgledih*² temeljito obdelal Pavle Hafner, ljubiteljski kuhar, vnuk Ane Kalan, zadnje visoke gospodarice.

Po 2. svetovni vojni je večina gostiln zaradi občinske uredbe o zapiranju privatnih gostiln zaprla svoja vrata. Tiste, ki so prešle v družbeno last, so tekom let postopno zamrle. Na začetku osemdesetih let 20. stoletja je bilo v mestu le še 7 družbenih lokalov in 4 privatne gostilne.³ Število gostiln se v loškem mestnem jedru do danes ni bistveno spremenilo, saj se trenutno lahko najemo samo v treh

1 Jerala, Prosti čas, str. 48.

2 Hafner, Stare loške gostilne, str. 102–134.

3 Prav tam, str. 133.

(Kašča, Jesharna, Pr' Pepet). Veliko več je na novo odprtih lokalov, ki ponujajo pijačo, kavo in slaščice. Trudijo se poudariti svojo različnost, oglašujejo ponudbo domačih, lokalno izdelanih proizvodov ali organizirajo dogodke, ki se odvijajo v njihovih prostorih (koncerti, razstave, delavnice, predstavitve knjig). Prav tako skokovito narašča število lokalov s pijačo in hitro prehrano v bližnjih trgovskih centrih, na bencinskih črpalkah in ob postajališčih javnega prometa, kar je odraz potrošniško naravnane družbe.

V ospredju razstave so bile gostilne, za katere smo zbrali največ gradiva: Plevna, Prajerca, Homan, Pepevnak ter Gostilna pri Kajbitu. Predstavljeni so kratka zgodovina gostiln in njihovi lastniki, morebitne znamenite osebnosti, ki so vanje zahajale, zgodbe in anekdote, povezane z njimi, ter posebnosti, po katerih so slovele. Slikovno gradivo prikazuje zunanji izgled stavb, le redko interier. Na koncu vsake predstavitve je fotografija izgleda današnje stavbe.

Poseben razstavni pano je bil posvečen starim gostilniškim predmetom, ki smo jih uspeli zbrati. To so steklenici za sifon in krahrlje, pivske steklenice, različni kozarci, jedilna lista, možnar, krožnik ter gostilniški stol. Med zanimivejšimi je steklenica za krahrlje iz Gostilne pri Martinu. Njen lastnik Martin Eržen je krahrlje poleg sifona (op. a. sodavica), ki je bil prav tako priljubljena pijača, prodajal po loških gostilnah. Krahrlje je bil sladko-kisla in mehurčkasta brezalkoholna pijača, podobna oranžadi. Polnili so jo v prozorne steklenice, ki so bile znotraj zamašene s kroglico. Ko se je sifon napolnil, je ogljikov dioksid potisnil kroglico navzgor in steklenica se je zaprla. Pri njenem odpiranju si moral kroglico s prstom potisniti navznoter. Otroci so se s kroglicami iz teh steklenic frnikulali po Placu.⁴

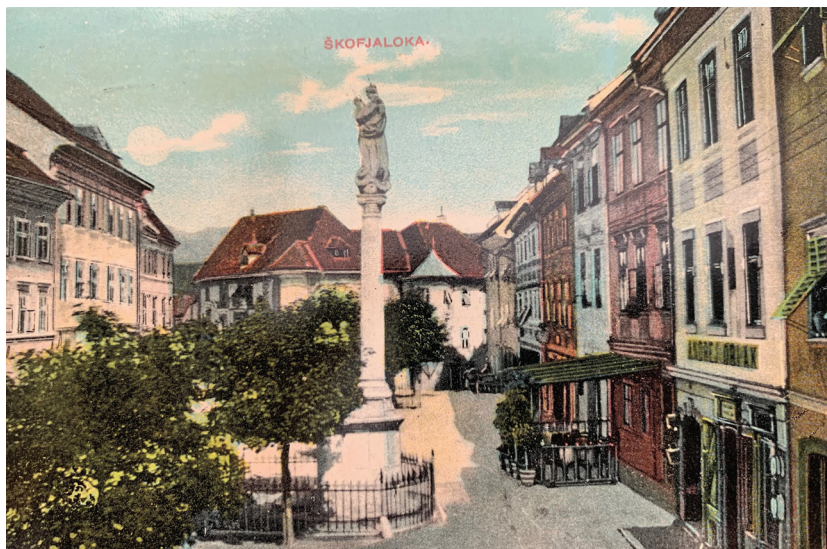
Marsikatero gostilno so lastniki z namenom promocije dali fotografirati in izdelati razglednico. Glavnina predstavljenih razglednic na razstavi je iz zbirke Dominika Podnarja.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki v svoji zbirki hrani fotografsko gradivo o gostilnah, stare kuharske knjige in različne dokumente, ki se nanašajo na delovanje gostin-

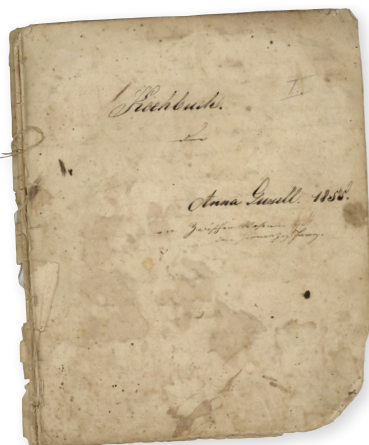

Steklenici za sifon in krahrlje z vgraviranim imenom lastnika Martina Eržena iz Škofje Loke; last Martina Eržena. (foto: Saša Ambrožič)

⁴ Po pripovedovanju Martina Eržena zapisala Ana M. Miklavčič.

Sorževa gostilna z verando na loškem Placu (današnja trgovina Mercator); kolorirana razglednica, poslana 1916; založil M. Žigon. (hrani: Dominik Podnar)

skih lokalov. Temu gradivu smo posvetili poseben pano. Zelo zanimiva so poročila članov komisije, ki je nadzorovala delovanje gostiln. Veliko je bilo tudi pritožb na odločbe občinskih organov, na podlagi katerih so po 2. svetovni vojni zaprli veliko lokalov. Arhivski fond vsebuje tudi več kuharskih knjig. Najstarejše so v gotici pisane *Kuharske bukve* iz Zalega Loga iz leta 1800. Z loškega področja je kuharska knjiga Ane Guzelj iz leta 1855, v kateri so z njeno pisavo napisani kuharski in slaščičarski recepti. Ana, hči premožnega Ločana Jurija Guzelja, je bila odlična kuharica v Gostilni pri Homanu.

Spomini na gostilne

Kuharska knjiga Ane Guzelj iz leta 1855. (hrani: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki)

Posebna vrednost razstave so ljudski spomini na gostilne, ki smo jih vtkali med slikovno gradivo. Spomine **Gašperja Zakotnika (1934–)**, njegova sestra Francka je vrsto let pomagala v Gostilni Plevna, je zapisala njegova sorodnica Tina Oman.

Gašper Zakotnik se je rodil leta 1934 v veliki družini Zakotnik v Starem Dvoru, kjer so imeli kmetijo, ki se ji je po domače reklo Pri Anzelc. Spominja se, da je kot otrok ob nedeljah zjutraj ob petih z atom Janezom obiskoval mašo v kapucinski cerkvi. Nazaj grede so se običajno ustavili pri teti Ani Karlin v Gostilni Plevna, kjer so popili čaj. Ata si je občasno privoščil kozarček cvička.

Francka Zakotnik z Ano Karlin, Plevnarjevo mamo, ob privezu za konje pred Gostilno Plevna, fotografirano 29. 5. 1932. (hrani: družina Oman)

Ana Karlin je bila očetova sestra in se je primožila v Gostilno Plevna. Kadar so šli k maši v Staro Loko, pa so se na poti domov ustavili na čaju v Gostilni pri Gosarju. Otroci so ob največjih praznikih (vsi sveti ipd.) dobili priboljšek, zemljico z malo šunke.

Spominja se, da so običajno v Plevni stregli golaž in vampe, kasneje pa tudi ocvrtega piščanca in pozimi svinjsko pečenko. V Plevno je rada zahajala loška gospoda. Obiskovalci so največkrat pili čaj, vino in pivo. Piva pa nisi dobil v vseh gostilnah, saj so ga stregli le tam, kjer so gostilne imele tudi ledenico, v kateri so pivo shranjevali. Spominja se, da sta bili med njimi Gostilna Plevna in Gostilna Pri Jošk na Trati. Pred Gostilno Plevna je bil privez za konje, zato so se tam radi ustavljali furmani, ki so prevažali svojo robo.

Gostilna pri Jošk in Gostilna pri Anzelc na Trati sta imeli tehcnico (vago). Ta je bila zelo pomembna za furmane, saj so tehtali svoje vozove. Na Trati je bila železnica in tudi njihov ata je na vagone večkrat odpeljal domače pridelke (zelje ...) in druge vrste blaga (sode z žebli, les ...). Ko je pripeljal voz na Trato, se je ustavil v Gostilni pri Anzelc, ki jo je po 2. svetovni vojni vodil njegov brat Peter Zakotnik. Tam so stehali poln voz. Sledilo je raztovarjanje robe v vagone, nato pa je ata ponovno peljal voz na vago in tako so vedeli, koliko blaga je oddal. Kadar se je ata zadržal pri bratu v gostilni in je bil njegov konj z vozem bolj na rahlo privezan, ali pa ga je kdo odvezal, se je konj kar sam vrnil domov na kmetijo. Obe omenjeni gostilni sta imeli tudi tujske sobe, ki so jih oddajali,

in eno večjo sobo, ki so ji rekli salon, kjer se je dalo plesati. To so običajno uporabljale le večje, zaključene družbe. Njegov stric Peter je imel tudi kočijo, ki jo je dajal v najem svojim gostom, če so se želeli peljati po okolici Škofje Loke. Gostilna Pri Jošk je imela vrt in balinišče, kjer so moški radi balinali.

Marija Antonija (Mimi) Zagoršek (1922–2012) je mladost preživela v Gostilni Pepevnak na Spodnjem trgu 27, nasproti Špitalske cerkve. Njen oče Matevž Ziherl je gostilno, ki je delovala od konca 19. stoletja, temeljito obnovil in moderniziral.

Takole se je spominjala:

Moja mama Antonija Sušnik, poročena Ziherl, je imela gostilno. Moj oče se je iz Bodovelj priženil na Spodnji trg. Njega ni bilo veliko doma, ker je bil zastopnik za zavarovalnico Vzajemna. Po 1. svetovni vojni je bil tak »kšeft«, da so na dan po enega prašiča zaklali. In so cvrli tisto mast in špeh. V tistem cirkusu je mama zbolela in umrla stara 33 let. Oče je bil tri leta vdovec, potem se je poročil z Debeljakovo Minko (op. a. sestra pisatelja in prevajalca Tineta Debeljaka).

Imeli smo kuharico, natakario, sobarico, žensko za otroke in eno za pospravljanje hiše. Drugače smo imeli štiri gostilniške prostore: salon, bralno sobo, gostilno, malo sobo »kamrco« z eno mizo za naše goste in kuhinjo. V bralni sobi, kjer je zdaj bife, je bil gostilniški prostor. V njem smo imeli radio. Od salona pa do druge strani hiše je bila pokrita terasa, pod njo je bilo šest miz za goste poleti. Na vrtu sta bili dve lipi, pod njima mize. Poleti smo imeli veliko Ljubljancev, tudi po trideset turistov vsakodnevno. Prespali niso, ker smo imeli v glavnem vse zasedeno. Pri nas so bili na hrani. Na vrhu smo imeli dve tujski sobi. V eni je stanoval ded Nataše Barbare Gračner, ki je bil računovodja v Mlekarski šoli v Škofji Loki. Ko je prišla vojaška šola v Loko, so nam porinili na stanovanje oficirje. Stalni gosti so bili Ločani, ki so prihajali brez žena. Najraje so sedeli v kuhinji pri veliki mizi, ta je bila posvečena zanje. Prišli so vsak dan na dva deci, jedli niso. Rabili so družbo, ne pijače.

Gostilna je bila odprta vse dni v tednu do polnoči. Vampji in golaž so bili zmeraj. V soboto in nedeljo so prišli kmetje od maše in so jedli mešano – vampe in golaž. Imeli smo kosila za turiste. Kuharica Francka je bila doma iz Selške doline. Za kosilo je bila pečenka, zrezki, razne solate, »tenstan« krompir, pražen krompir, govedina, goveja juha, dunajski zrezek, od sladkega potica, krofi, torte. Za turiste je bila zraven kosila še sladica. Tisti, ki so stanovali pri nas, so bili stalni gostje. Imeli so polni penzion. Za zajtrk so dobili belo kavo, čaj, maslo, marmelado ali med, sveže žemlje od Žužka. Debeljakova mama je skrbela za gostilno, v sami gostilni pa ni nikoli delala ali stregla gostov. To je delala natakario.

Za semenj smo gostilničarji hodili h Kajbet, oni pa so prišli k nam, ko je bilo pri nas žegnanje. Oče je vedno povabil tudi stalne goste, da nas je bilo več, ko jih je peljal h Kajbet, pa v Staro Loko k Bergant, na Kazino. Ta glaven je bil semenj. Takrat je bila maša v Špitalski cerkvi. »Muzike« v gostilnah ni bilo, le kakšen harmonikar je prišel vleči meh.

Na dvorišču pri Pepevnakovih. Od leve proti desni sedijo: Franc Debeljak, direktor Mestne hranilnice, Joži Debeljak, njegova žena, Jože Matek, loški organist, Matevž Ziherl (1891–1946), lastnik gostilne in predvojni župan, hčerka Mimica, Peter Sušnik, Matevžev sin Stanko Ziherl; fotografirano okoli leta 1927. (hrani: Loški muzej Škofja Loka)

Za pijačo je bil cviček, dolenska vina, vsa belokranjska, manj štajerska, primorska pa ne. Največ se je hodilo po vino v Belo krajino. Ravnihar (op. a. vojni invalid Andrej Ravnihar, ki je bil krojač in je stanoval v enem izmed njihovih stanovanj) je imel tovarnjak in ga je pripeljal. »Šnopc« smo kupovali od kmetov v Beli krajini. Pečenice in kislo zelje je k nam prišel delat stric iz Bodovelj. Ko smo klali, so k nam hodili sosedje po godlo. Krvavice in pečenice so bile v gostilni za večerjo. Doma smo delali tudi suhe salame, želodce. Lahko si kupil cigarete, ki jih je nabavljala natakarica.⁵

Meri Bozovičar (1931–), ki je odrasla v Gostilni pri Kajbitu v Zmincu, je o Gostilni Pepevnik zapisala:

Pred vojno je bil Pepevnik tudi župan, ko pa so naše kraje zasedli Nemci, so bili Pepevnakovi med prvimi izseljeni v Srbijo. Gostilna Pepevnik se je preimenovala v Edelweiss, gostilno za nemške oficirje. V njej so Nemci nekoč imeli celo kolone, saj so neke noči pri nas v Zmincu Pri Kajbet ukradli prašiča, ga odpeljali v gostilno, zaklali in se pogostili z njim.⁶

⁵ Po pripovedovanju Mimi Zagoršek za Loški muzej Škofja Loka priredila Ana M. Miklavčič.

⁶ Bozovičar, Od Pepetovega mlina na Lontrg, str. 33.

Meri Bozovičar s predmeti iz domače gostilne Pr' Kajbet. Od leve proti desni: zvonec, ki je bil pritrjen na vrata trgovine, likalnik na žerjavico, kavni mlinček, petrolejka, možnar.
(foto: Saša Ambrožič)

Zaključek

Razstava, ki je bila v knjižnici na ogled med 7. 10. in 3. 12. 2021, je bila zelo dobro obiskana. K temu so prispevale tudi objave v lokalnem časopisju. Na otvoritvi so bili zaradi omejitev ob pandemiji covid-19 navzoči samo sodelujoči, kasneje si jo je lahko ogledala tudi širša javnost. Razstava bo v zmanjšanem obsegu gostovala tudi v naših krajevnih knjižnicah in Centru slepih in slabovidnih in starejših Škofja Loka. V digitalni obliki je dostopna na spletnem portalu Kamra,⁷ kjer so predstavljene tudi vse naše prejšnje razstave, ki smo jih pripravili v okviru domoznanske dejavnosti:

Spomini na 1. svetovno vojno s Škofjeloškega (2014),

Življenje Ločanov ob reki Sori (2017),

Spomini na Sokolski dom (2018),

Stari predmeti v očeh umetnika: Martin Eniko (2019),

Ljubezen do starin: zbiratelj Cene Božnar se predstavi (2020).

VIRI:

Arhiv Knjižnice Ivana Tavčarja Škofja Loka.

Fototeka Loškega muzeja Škofja Loka.

Zasebna zbirka Domna Podnarja, Hrušica.

Zasebna zbirka družine Oman, Škofja Loka.

Zasebna zbirka Martina Eržena, Škofja Loka.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki.

LITERATURA:

Bozovičar, Meri: Od Pepetovega mlina na Lontrg. V: *Mi o sebi*, letnik 9, št. 31, Škofja Loka : Društvo upokojencev, 2015, str. 32–33.

Hafner, Pavle: Stare loške gostilne v zgodovinskem mestnem jedru. V: *Loški razgledi* 30, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1983, str. 102–134.

Jerala, Irena: Prosti čas Ločanov med obema vojnama (1918–1941). V: *Loški razgledi* 39,

⁷ Regijski portal *Kamra* je spletno mesto, ki združuje digitalizirane vsebine s področja domoznanstva v knjižnicah in drugih lokalnih kulturnih ustanovah. Dostopen je na spletni povezavi <https://www.kamra.si>.

Ljubezen gre skozi želodec: kulinarika v arhivskih virih

V letu 2021 je bila Slovenija nosilka naziva Evropska gastronomska regija 2021 in v povezavi s tem so tudi Dnevi evropske kulturne dediščine in Teden kulturne dediščine v letu 2021 potekali pod skupnim naslovom *Dober tek!* V Zgodovinskem arhivu Ljubljana smo že v preteklosti tej temi namenili veliko pozornosti. Leta 2017 smo izdali izobraževalni film *Od jajca do jabolka ali od začetka do konca*, leta 2019 *Arhivski kuharski rokovnik* in leta 2020 delovni list za učence na temo prej omenjenega filma. Tako je bilo skoraj samoumevno, da tudi v letu 2021 sodelujemo s svojim prispevkom. Tokrat smo želeli ponuditi in pokazati nekaj novega in drugačnega. Na pobudo kolegice Dunje Mušič, ki je urednica in soavtorica razstave ter kataloga, smo se odločili za razstavo v stripu, ki smo jo poimenovali *Ljubezen gre skozi želodec: kulinarika v arhivskih virih*.

Razstavo smo zasnovali na dvanajstih izvlečenih panojih, na katerih nas stripovska zgodba popelje po vseh enotah našega arhiva – iz Idrije v Škofjo Loko, nato v Kranj in Ljubljano ter na koncu v Novo mesto. Glavna stripovska junaka sta mlada raziskovalka Zala in arhivist iz idrijske enote. Imena Zala nismo izbrali naključno. V zadnjem času je to pogosto žensko ime, prav tako pa vsebuje tudi kratice Zgodovinskega arhiva Ljubljana (ZAL). Z likoma obeh mladih smo želeli razbiti stereotipe o tem, da arhivsko gradivo zanima le starejše in da so/smo v arhivih samo stari ljudje.

Panoji so bili zasnovani tako, da vsebujejo po eno večjo stripovsko

Naslovnica razstavnega kataloga *Ljubezen gre skozi želodec!* (foto: Dunja Mušič, ZAL)

sličico v črno-beli osnovi z dodatki ene barve, ki je hkrati osnovna barva panoja enote. V zgornjem desnem kotu je na vsakem panoju zemljevid Slovenije z označbo našega arhiva in enote, ki je predstavljena na njem. Poleg večje stripovske sličice so na panojih zanimivi arhivski dokumenti s področja kulinarike in rubrika *Ali veš?* Posebnost stripa so v sličice vključene reprodukcije originalnih dokumentov in transkribirani ter prevedeni recepti.

Vsaka od petih enot arhiva se predstavlja na dveh panojih. Tem desetim panojem sta na začetku in koncu dodana še naslovni in zaključni pano.

Prvi pano je naslovni s kolofonom in napovedno sličico z glavnima junakoma stripa, Zalo ter arhivistom, ki jesta mandljevo torto. Slednja ne manjka v nobeni kuharski knjigi, ki jih hranimo v arhivu, hkrati pa je to tudi povezava z izobraževalnim filmom *Od jajca do jabolk ali od začetka do konca*, kjer nastopajoči prav tako jedo tako torto.

Na drugem in tretjem panoju se začne stripovska zgodba. Zala v idrijskem arhivu med pregledovanjem gradiva Občine Idrija najde knjižico v čudni pisavi, ki je ne zna prebrati. Arhivist ji pojasni, da gre za staro kuharsko knjigo, napisano v nemškem jeziku in gotici. Zala, navdušena nad najdbo, se odloči, da v spremstvu arhivista obišče še ostale arhivske enote. Strip dopolnjujejo zanimivi arhivski dokumenti, kot so na primer ilustracija Škafarja, ki je po legendi v Idriji odkril živo srebro, delo Janka Trošta, fotografija izdelave sira in masla v Črnem Vrhu nad Idrijo in cenik nekoč znane idrijske gostilne Pri črnem orlu iz leta 1897 ter transkripcija in prevod recepta za orehovo potico.

Nato se Zala in arhivist odpravita v Škofjo Loko (četrti in peti pano). Tu Zala spozna bohoričico in ugotovi, da v tem mestu hranimo reklamno tablo škofjeloškega peka in slaščičarja Žužka z zanimivim reklamnim sloganom *Hrabra četa v dvojni red, hajd na Žužkov sladoled!* Poleg slednje so na panojih predstavljeni še žig Tovarne kisa Josipa Guzelja, slikovit račun škofjeloške trgovine z vinom in fotografija prve naprave za izdelavo in hlajenje sladoleda v Jugoslaviji iz leta 1933 ter prospekt tovarne Juhlad.

Raziskovanje nadaljujeta v Kranju, kjer se Zala sreča z arhivskim gradivom družine Mayr in tovarne olja Zabret. Njeno pozornost pritegneta recepta za izdelavo domačega piva in šabese. Obisk v Kranju zaključita v gostilni na mestnem trgu, kjer si ob prigrizku privoščita kozarec Mayrjevega piva. Poleg prej omenjenega recepta za pivo so na panoju še recept za vložene paprike, dokument tovarne Zabret o nabavi novih strojev ter razglednica Mayrjeve pivovarne s skladiščem iz začetka 20. stoletja.

V Ljubljani ji arhivist pokaže in predstavi urbar ter najstarejšo kuharsko knjigo, ki jo hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana. Na panojih so predstavljene fotografije mlekarice, zeljarja, zasilnih bivališč v sodih za zelje po rušilnem potresu leta 1895 in fotografija nekdanje kavarne ter restavracije Zvezda v Ljubljani.

Zala v Novem mestu najde bogato zbirko receptov in nasvetov, ki jih je zbiralala Tita Artemis Kovač, nečakinja skladatelja Marjana Kozine. Nekaj je še posebej

Razstavna panoja 4 in 5, ki predstavljata gradivo škofjeloške enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana, sta obarvana modro. To je osnovna barva prvega logotipa podjetja Loške tovarne hladilnikov, ki je predstavljen na panoju, oblikoval ga je Miki Muster. Prav take barve je tudi prospekt tovarne Juhlad, ki je izdelala prvo napravo za izdelavo in hlajenje sladoleda v stari Jugoslaviji.

zanimivih, kot je na primer nasvet za zabelo solate: *Dodaj olja kot bogataš, kisa kot skopuh, soli kot modrijan in mešaj vse kot obsedenec*. Na panoju je objavljen recept za pripravo dolenjskih štrukljev in vabilo na ljudsko veselico iz leta 1907, na kateri so jedli pečenko, še danes tradicionalno jed belokranjskih veselic.

Za izbor gradiva in vsa besedila, tudi stripovsko zgodbo, smo poskrbele Dunja Mušič, Mira Hodnik in Elizabeta Eržen Podlipnik. Damjan Šeruga iz podjetja Embgo d. o. o. je oblikoval katalog in razstavo.¹

Strip s prikupnima likoma Zale in arhivista je delo ilustratorke Monike Klobčar, ki je v zgodbo spretno vključila številne hudomušne karakterje, kot so na primer jabolko, hruška, potica, belokranjski pirhi, steklenice Mayrjevega piva in drobne

1 Ljubezen gre skozi želodec! : kulinarika v arhivskih virih. Ljubljana : Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2021, 45 str.

podrobnosti krajev, stavb ter napisov. Tako pozorno oko najde idrijski in škofjeloški grad, delček Robbovega vodnjaka, arhivske stavbe in še marsikaj drugega.

Na razstavi smo skušali prikazati najrazličnejše arhivsko gradivo, povezano s kulinariko, ki ga hranimo in je vredno pozornosti. Poleg kuharskih receptov so tu fotografije in prospekti, reklamna tabla, vabilo na veselico ... Tokrat smo uspeli pokazati le drobec vsega, kar v arhivih hranimo, še veliko tovrstnega arhivskega gradiva čaka v naših depojih na raziskovalce, da ga preučijo.

Danes brez digitalizacije ne gre, zato smo s pomočjo QR kod na panojih in v katalogu omogočili povezave do digitalnih vsebin: arhivskega kuharskega rokovnika, delovnega lista o kulinariki in razstavnega kataloga *Slovenci, začenjajo se novi časi!*

Da bi razstavo približali kar najširši množici, smo jo preselili tudi na splet. Dostopna je na povezavi: <https://www.zal-lj.si/ljubezen-gre-skozi-zelodec/>.

Odprtje razstave *Ljubezen gre skozi želodec*, 27. septembra 2021, v Kulturnem centru Semič. Na fotografiji ob naslovnem panoju stojijo z leve proti desni: Mira Hodnik, avtorica, Dunja Mušič, avtorica in urednica, mag. Polona Kambič, županja Občine Semič, dr. Zdenka Semlič Rajh, direktorica Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Monika Klobčar, ilustratorica in Elizabeta Eržen Podlipnik, avtorica. (foto: Jože Glavič, ZAL)

Emilijan Cevc, umetnostni zgodovinar in pisatelj

V slovenski umetnostnozgodovinski stroki se je v drugi polovici 20. stoletja povzpел na sam vrh, v njegovem leposlovnem prvcu Preproste stvari pa nas bolj kot učenjak pozdravi pesnik.

Ob stoletnici Cevčevega rojstva v letu 2020 (Kamnik, 1920) je na pobudo Slovenske matice ter pod okriljem Slovenske akademije znanosti in umetnosti po Zoomu potekal simpozij *Emilijan Cevc, umetnostni zgodovinar in pisatelj*. Na življenje in delo tega velikega moža se je iz različnih zornih kotov ozrlo šest strokovnjakov s sedmimi referati. Objavljeni so v zborniku z že omenjenim naslovom; izšel je leta 2021 pri Slovenski matici, uredil ga je dr. Milček Komelj. Na uvodnih straneh akademik dr. Peter Štih spomni, da je bil Cevc skoraj četrto stoletja član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, v zapisu predsednika Slovenske matice dr. Aleša Gabriča pa preberemo, v kakšnih vlogah vse je Cevc v njej deloval do svoje osemdesetletnice. Sledijo kratko besedilo dr. Milčka Komelja, moderatorja simpozija, ki ga je pozneje dopolnil z dvema razpravama, ter zapisi petih referentov, ki zaokrožijo oznako Cevca znanstvenika, umetnika, pesnika in pisatelja.

Ustavimo se najprej pri podobi Cevca umetnostnega zgodovinarja. Dr. Milček Komelj v svoji prvi razpravi razmišlja o njem kot o kompleksni umetnostnozgodovinski osebnosti v krogu naslednikov generacije utemeljiteljev te stroke, učenec dr. Franceta Steleta, strokovnjakih, ki so naše umetnostne spomenike umeščali v širši evropski kontekst in jih v njem pojasnjevali; hkrati pa so v njih iskali nacionalne in regionalne posebnosti. Avtor članka Emilijana Cevca krokijsko očrta tudi kot esteta, premišljevalca in pesnika. Med drugim opozori na eno

Naslovnica zbornika z razpravami s simpozija o Emilijanu Cevcu (2020) ter njegove zbirke črtic *Preproste stvari*.

izmed njegovih izjemno pomembnih del, *Slovensko umetnost*, ki pomeni enovit pregled celotne likovne umetnosti na Slovenskem od začetkov do 1. svetovne vojne. V svojem drugem prispevku nam dr. Milček Komelj odkrije Cevčev pogled na renesanso, o kateri so se kresala številna pogosto nasprotujoča si mnenja velikih imen, ki so obravnavala to obdobje. Pisec jih zanimivo naniza, vzporeja in komentira ter pokaže, kako poseben problem je bila v slovenski umetnostni zgodovini svojčas renesansa. Dr. Peter Krečič o Emilijanu Cevcu razmišlja kot o piscu drugega od treh orisov oziroma ključnih programskih besedil slovenske umetnostnozgodovinske stroke, in sicer gre za Cevčevo že omenjeno knjigo *Slovenska umetnost* (1966), prvi tovrstni tekst je bil Steletov *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih* (1924), tretji pa Šumijevi *Pogledi na slovensko umetnost* (1975).

Dr. Cevc je bil velik občudovalec Škofje Loke¹ in je v *Loških razgledih* kot njihov zvesti sodelavec pisal o njenih umetnostnih spomenikih, posutih po mestu in vse naokrog. Na to nas, med drugim, v svojem članku opozori dr. Mija Oter Gorenčič, ki je Cevca tokrat skušala predstaviti *kot samosvojega opazovalca, raziskovalca in interpreta slovenskega srednjeveškega stenskega slikarstva*. Sicer pa je že na začetku članka poudarila, da se Cevčevo raziskovanje srednjeveškega stenskega slikarstva v primerjavi z raziskovanjem srednjeveškega kiparstva na Slovenskem, katerega imeniten poznavalec je bil – o njem je napisal večino svojih monografij, tudi disertacijo –, omenja veliko redkeje. Doda še, da so bile njegove razprave o tem poglavju umetnostne zgodovine sicer redke, vendar kažejo avtorjev svojstveni pogled nanj. Zanimivo in nadvse pomenljivo je, da je bila Cevčeva prva objava o umetnosti srednjega veka namenjena prav srednjeveškim freskam na Križni Gori nad Škofjo Loko. Gre za *Poznogotske freske na Križni gori pri Škofji Loki* (*Zbornik za umetnostno zgodovino* 20, št. 1/2, 1944), njegovo najboljše študijo o stenskem slikarstvu v srednjem veku.

Druga Cevčeva daljša razprava o srednjeveškem slikarstvu prav tako sodi na njegov ljubljeni škofjeloški konec, namenjena pa je freski *Sveta Nedelja*, ki zaljša pročelje cerkve Marijinega oznanjenja v Crngrobu, znani in pri obiskovalcih priljubljene izletniški točki v bližnji okolici mesta. Objavil jo je le sedem let po svoji prvi o srednjeveških freskah na Križni Gori v reviji *Slovenski etnograf* (1950–1951, št. 3/4). V članku izrazi veliko ljubezen do etnografije in ljudske umetnosti, na katero je opozoril že v študijah o panjskih končnicah.

Sveto Nedeljo je imel Cevc za *didaktično, na mnemotehnični osnovi sezidano teološko pridigo*, kot ga v svojem besedilu navaja dr. Mija Oter Gorenčič. O tej freski je napisal še eno svojih imenitnih razprav z naslovom *Crnogrobska pletilja* in jo objavil, kje drugje, kot na straneh *Loških razgledov* 5 (1958). V njej se je intenzivneje posvetil motivu žene pri tkanju ter z obravnavanjem sorodnih motivov v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom in na freski v kapeli gradu Winegg pri Boznu argumentirano razjasnil, da gre za motiv žene pri pletenju. Leta 1963 je, spet za *Loške razglede* 10 (1963), pripravil novo analitično besedilo o freskah v cerkvi na Križni Gori z

1 Dr. Emilijan Cevc je leta 1999 postal častni član Muzejskega društva Škofja Loka.

naslovom *Od kod je doma mojster križnogorskih fresk?*. V njem je opozoril, da je treba v članku, ki ga je o križnogorskih freskah napisal še kot mlad študent pred dvajsetimi leti, marsikaj popraviti in dopolniti. Med drugimi zanimivostmi je razkril najdbo datacije fresk v podružnični cerkvi sv. Križa na Križni Gori: 1502.

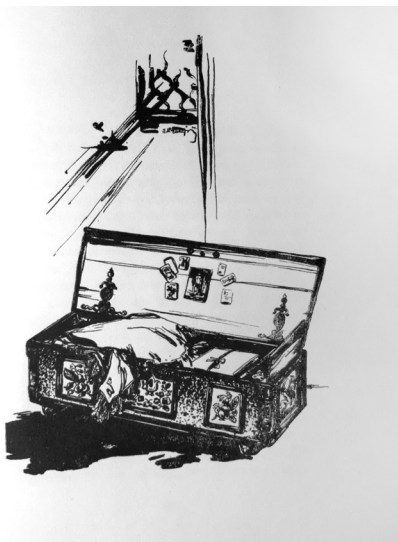
Dr. Mija Oter Gorenčič članek v zborniku konča z opisom Cevčevih razprav o srednjeveškem stenskem slikarstvu na slovenskih tleh, ki ... *nam postrežejo z njegovim značilnim slogom, pisanim v prvi osebi ednine*. Doda še ganljiv spomin dr. Milčka Komelja na Cevčev zadnji obisk fresk v cerkvi na Križni Gori, s katerimi je pravzaprav začel svojo pot umetnostnega zgodovinarja ter jim ostal zvest tako rekoč do zadnjega diha.

Cevca kot pisatelja sta v zborniku predstavila dva avtorja, tudi sama umetnostna zgodovinarja, pisatelja in pesnika. Dr. Robert Simonišek najprej poudari, da se je Cevčeva literarna pot začela že v mladosti in je trajala nekako do konca vojne, ko je v ospredje stopilo njegovo umetnostnozgodovinsko delovanje. Zatem pa avtorja zbirke črtic *Preproste stvari* občutljivo spremlja med bistrenjem pogleda ob starožitnosti drobnih in vsakdanjih predmetov ter slikovitih opisih kmečkega okolja. Z izrazno močjo jezika, slogom, pesniškimi impresijami iz narave nas mladi pisatelj kljub vojnim razmeram (knjiga je izšla leta 1944) odpelje v idilične pokrajine preteklosti in prvinskost svojega otroštva.

Dr. Simonišek meni, da je *Preproste stvari*, ki jih nekateri vzporejajo s Saint-Exupéryjevo mladinsko literaturo, mogoče prebirati tudi kot vodnik po avtorjevi življenjski filozofiji. Nadalje o Cevcu pisatelju v besedilu z zanimivim naslovom *Piščalka, kaljena v ognju* razmišlja dr. Miklavž Komelj; meni, da je ... *vsakdo, ki pozna opus Emilijana Cevca, in vsakdo, ki je poznal njega osebno /.../, najbrž opazi, kako se je v njegovem liku umetnostnega zgodovinarja ves čas skrival tudi lik pisatelja*. Čeprav se ta pravzaprav ni skrival, še doda Komelj, saj se je v javnosti razodel prvi.

O edinem Cevčevem leposlovnem delu *Preproste stvari* pa dr. Miklavž Komelj razpravlja posebej v kontekstu turbulentnega obdobja med 2. svetovno vojno, ko je izšlo. Zanj je dr. Cevc leta 1945 iz rok prezidenta Ljubljanske pokrajine Leona Rupnika prejel takrat ustanovljeno Prešernovo nagrado (po posvetu s Finžgarejm ter zaradi hude zdravstvene in socialne stiske v družini), kar sodi med dogodke, ki so jih on sam in prav tako drugi ustvarjalci v teh posebnih okoliščinah raje čim manj omenjali, saj so jih po vojni lahko zaradi tega doletele neljube posledice. Zato je Cevc tudi odklonil, da bi knjigo ponatisnili, kar pa se je leta 1999 z avtorjevim dovoljenjem, vendarle zgodilo.

V sklepnem delu zbornika beremo spominske utrinke Cevčevega nečaka Janeza Stergarja, opremljene tudi z zanimivimi družinskimi fotografijami, ki se dotaknejo bolj človeške plati strica in botra, prav tako kot spomini Maria Mavra na kratko potovanje s Cevcem po Benečiji. Zborniku so čisto na zadnjih straneh še pozorno in skrbno dodani povzetek razprave, imensko kazalo in podatki o avtorjih. Zaradi raznolikih, tudi z osebno noto zaznamovanih prispevkov bo ta

Risba skrinje Rika Debenjaka v
Cevčevih *Preprostih stvarih*, 1944.

zgoščeni zapis o Cevčevi mnogoplastni osebnosti in delu privlačno branje tako za laike kot strokovnjake.

Pripis

Avtorica tega članka se imam za zelo srečno, ker sem nekoč v pristrčni bukvarnici na *Plac* ali Mestnem trgu v Škofji Loki našla knjigo *Preproste stvari*, dragoceno izdajo iz leta 1944. Prav tako sem vesela, da kot Kamničanka živim v mestu, v katerem se je rodila množica slavnih mož, med njimi tudi Emilijan Cevc, ali pa so ti v Kamnik hodili le na počitnice, kot denimo Oton Župančič in Vladimir Bartol. Zato bi ta zali kraj pod visokimi kamniškimi planinami lahko imenovali kar slovenski Weimar. Emilijan Cevc je sicer v Kamniku ostal le do konca ljudske šole, gimnazijo je obiskoval v Novem mestu, zatem pa do smrti živel v Ljubljani. V

Kamnik je rad zahajal, še posebej na Sv. Primoža, kjer je v cerkvi občudoval in raziskoval znamenite freske z začetka 16. stoletja; pisal je o njih, pošiljal glas o njihovi slavi in lepoti v svet ter v kamniške planine. Rojstno mesto mu je leta 1990 podelilo naziv častnega občana. Leta 2006 je prišel počivat na grič nad njim, na kamniške Žale. Upajmo, da bo to rojstno mesto v za zdaj še skromni aleji slavnih pod Malim gradom odmerilo prostor za majhen spomin na tega velikega moža.

LITERATURA:

- Cevc, Emilijan: Crnogrobska pletilja. V: *Loški razgledi* 5, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1958, str. 144–149.
- Cevc, Emilijan: Etnografski problemi ob freski Svete Nedelje v Crngrobu. V: *Slovenski etnograf* 3/4, (1950–1951), Ljubljana : Etnografski muzej, 1951, str. 180–183.
- Cevc, Emilijan: Od kod je doma mojster križnogorskih fresk?. V: *Loški razgledi* 10, Škofja Loka : Muzejsko društvo 1963, str. 104–112.
- Cevc, Emilijan: Poznogotske freske na Križni gori pri Škofji Loki. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino* 20, št. 1/2, Ljubljana : Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo, 1944, str. 32–70.
- Cevc, Emilijan: *Preproste stvari*. Ljubljana : Nova založba, 1944, 237 str.
- Cevc, Emilijan: *Slovenska umetnost*. V Ljubljani : Glavni odbor Prešernove družbe, 1966, 189 str.
- Doblehar, Andrej: *Kulturni vrhovi/ Sv. Primož nad Kamnikom*, dokumentarna serija, 9. del, TV Slovenija, 3. 10. 2020.
- Emilijan Cevc (1920–2006). V: *Novi slovenski biografski leksikon*, Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013; <https://www.slovenska-biografija.si>.
- Emilijan Cevc, častni občan Občine Kamnik; <https://www.kamnik.si/resources/castni-obcani/cevc/index.php>.
- Emilijan Cevc, umetnostni zgodovinar in pisatelj*. Ljubljana : Slovenska matica, 2021, 164 str.

Polnost življenja

Urška Omejc, zdravnica (1945–2021)

Izhodišče

Majhna hribovska vasica Lavtarski Vrh (štiri domačije) med Kranjem in Škofjo Loko. Domače ime je bilo V Krajcu, bila je dom petim otrokom. Po treh fantih, Marjanu, Ladu in Franciju, sta se rodili še Urška in Minka. Najpomembnejša vrednota prebivalcev te domačije je bila poleg vere delo. Kmetije so bile tako rekoč samooskrbne. Delavnost, skromnost, poštenost ter zaupanje v Boga so bile otrokom osnova za življenje. Zanimivo je že zelo zgodnje Urškino zavedanje, da ... *je življenje dar, iz katerega sem želela ustvariti nekaj velikega in plemenitega.*

Urška je zgodaj sanjala o študiju, kar pa se je staršem zdelo popolnoma neuresničljivo. Zelo rada je hodila v šolo, doma pa na glas brala bratom, sestri in staršem. Stopala je po poti notranjega klica, poslanstva, ki podzavestno išče, išče svojo pot. Pri tem ovire samo spodbujajo, pospešujejo ali mogoče celo pomagajo uresničevati poslanstvo življenja. Kakor da gre pri božji obdarovanosti za sprejem in opremljenost za uresničevanje. Vedno pa tudi za preizkušnje, ki jih je treba premagati, da pride do uresničitve!

Urška Omejc v ambulantni v ZD Škofja Loka. (vir: družinski arhiv)

Zgodilo se je

V prvem razredu je Urška pazila na vola, oče pa je nakladal hlode na voz. Sicer prijazen vol se je naenkrat splašil, jo zbil na tla in zdivjal z vozom preko nje. Imela je rani na čelu in ustnicah. Mati jo je na hrbtu nesla v zdravstveni dom v Škofjo Loko, poldrugo uro hoda, kjer so jo oskrbeli.

Počitnice 1959. Žetev. Urška teče s srpom v roki po bregu, ko ji spodrsne in z levico udari čez desno zapestje; vse zapestne tetive so bile pretrgane, prsti so v hipu postali negibni. Kri. Domov. Rjuha za zaustavitev krvi. Brat Franci jo je ležečo odpeljal z lojtrnikom v Bukovščico. Ravnatelj osnovne šole je z motorjem takoj pohitel v loški zdravstveni dom po rešilni avto. Brat jo je peljal proti rešilnemu avtomobilu. Na Bukovici so se srečali. Rešilec jo je peljal v Ljubljano na nezgodni oddelek, kjer so jo operirali. Prsti desne roke so bili kar nekaj mesecev negibni.

A kaj se je zanj zgodilo usodnega? Starša se odločita: *Zdaj pa lahko greš v šolo v Loko, ker ne moreš delati!*

Tako so se začele uresničevati moje sanje. V tistih časih so le redki obiskovali gimnazijo. Večinoma so se izučili za poklice ali pa so se že takoj po osnovni šoli zaposlili kot delavci. Starši so mi nasprotovali, da bi šla študirat – niso vedeli, kaj je v meni in ne vedeli, kako vsak dan molim, da bi se uresničile moje sanje in želje po študiju. V času šolanja in študija sem živela zelo skromno. Srečala sem mnogo dobrih ljudi, ki so mi pomagali preživeti. Poleg rodne družine je bila to sestrčna, ki me je z odprtimi rokami sprejela v svojo družino v Škofji Loki, kjer sem se počutila kot doma. Medicinsko fakulteto sem obiskovala v Ljubljani.

Tako razmišlja Urška.

Družina

Ljubezen jo je poklicala v zakon z Lojzetom Omejcem, poročila sta se leta 1970. Rodili so se jima štirje otroci, Marta, Leon, Tina in Eva. Sprejemali so žlahtno starševsko ljubezen v delovanju, čutenju in mišljenju. Družina je živela v okvirih božjih zapovedi in posledično v krščanskem ritmu življenja zase, za sosesko, za faro ... Hitro so minila leta do odraslosti, dekleta so odhajale od doma, sin pa je ostal doma. Do njenega odhoda se je rodilo sedem vnukov in vnukinj. Preizkušnje so prihajale in rahljale, a tudi utrjevale družinsko povezanost.

Urška je zmogla obvladovati vse! Doma biti žena in mati, v službi zdravnica, v fari pričevalka vere.

Medicina

Rojena je bila 20. 10. 1945. Osnovno šolo je obiskovala v Bukovščici, gimnazijo v Škofji Loki. Na Medicinski fakulteti Univerze v Ljubljani je diplomirala 30. 4. 1971, stažiranje je zaključila 19. 8. 1972 in leta 1973 opravila še strokovni izpit, postala je dr. medicine. V škofjeloškem zdravstvenem domu se je zaposlila že leta 1972, sprva kot splošna zdravnica, specializacijo iz pediatrije je začela leta 1975 in jo končala štiri leta kasneje.

Leta 1996 je opravila dvomesečni mednarodni podiplomski tečaj iz razvojne nevrološke obravnave po Bobathu. Po upokojitvi (2005) je do leta 2010 še pomagala v otroškem dispanzerju ZD Škofja Loka, delno tudi v Medvodah in Kranju.

Bila je to predana, neutrudna strokovna skrb za otroke, mladostnike, starše in vse tiste, ki so se izven teh okvirov zatekali k njej v času njenega službovanja pa

tudi kasneje. Bilo je to prenašanje znanj kolegom; spoznanj, ki jih je dobivala iz izkušenj in dodatnega izobraževanja. Bila so to spoznanja poglobljenih uvidov v skrivnost, ki se ji pravi **človek**. Bilo je to odlično sodelovanje s poklicnimi kolegi in drugim medicinskim osebjem. Bila je to velikodušna pripravljenost odzivati se na vsak **klic** po pomoči. Bilo je to srčno spremljanje otrok in svetovanje staršem za obvladovanje vsakršnih zdravstvenih in tudi družinskih situacij. Bilo je to prepričljivo usmerjanje zaskrbljenih k božji pomoči.

O Urški - zdravnici

Tone Košir, zdravnik v pokoju:

Vedno zelo pristna, natančna, vestna. Kar je sprejela, je speljala. Zdravnica z dušo in srcem.

Zelo dobrodošla za svoj poklic pediatrinje. Nastop resen, natančen, brez okolišev, v smeri cilja. Zanesljiva!

Specializacija za pediatrijo, tečaj po Bobarthu za strokovno medicinsko delo v razvojni ambulanti, ki jo je ustanovila Štefka Križnar, zdravnica – ambulanta za otroke in mladostnike.

Urška je bila zelo uspešna: prevzemala je novosti, širila je dejavnost, od najbolj do najmanj prizadetih. Bila je čedalje bolj učinkovita. Bili smo je veseli in ponosni nanjo.

Sodelavke v otroški ambulanti ZD Škofja Loka. Z leve: Urška Omejc, zdravnica, Vera Šarf Džindžinovič, zdravnica, Irena Terkaj, med. sestra, Slavka Lesičnik, višja med. sestra, Štefka Križnar, zdravnica in Magda Krek, med. sestra. (vir: družinski arhiv)

Milena Igličar, zdravnica:

Urško sem prvič srečala, ko sem bila na študentski praksi na otroškem oddelku ZD v Škofji Loki. Prevzela me je njena zavzetost za vsakega otroka. Najprej je skrbno poslušala starše, natančno pregledala otroka in staršem vedno vse razložila

v preprostem jeziku. Čutila sem, da so odhajali zadovoljni in pomirjeni. Pogosto je na koncu dela še kaj pogledala v literaturo in ob meni razmišljala o kakem zapletem primeru. Ob številnih otrocih v čakalnici in njihovem joku je ostajala mirna. Ob rojstvu najinih petih otrok sem za pediatrijno izbrala Urško. Prepričana sem bila, da so v varnih rokah in nikoli nisem podvomila v njene odločitve. Z možem Sandijem in najinimi otroki smo ji zelo hvaležni.

Urška je dolga leta predavala o ljubezni, zdravem načinu življenja, predvsem otrok, o nosečnosti in uravnavanju spočetij v okviru katoliške priprave na poroko. Pred leti me je prosila, da sem za njo prevzela to zahtevno nalogo. Poslušala sem eno njeno predavanje in dala mi je vso svojo literaturo in pripravljeno gradivo. Navdušila me je s svojim načinom podajanja in vsebino. Še vedno se spomnim pogovorov, ko sva se prvič peljali na srečanje predavateljev v Ljubljano. Ob njej sem spoznala nekaj čudovitih zdravnikov, s katerimi izmenjujemo izkušnje s predavanj. Za vse to sem ji zelo hvaležna.

Zadnja leta pred boleznijo in še v začetku bolezni sva se največ srečevali na kulturnih in verskih dogodkih. Občudovala sem njeno ljubezen do glasbe in vsega lepega. Večkrat sem slišala njene besede: Tako rada živim. V času bolezni sem občudovala njeno sprejemanje težav, voljo do življenja in ohranjanje veselja do vsega lepega in dobrega. Ob spominu nanjo mi je vedno prijetno pri srcu.

Nečakinja Lucija Omejc Demšar, zdravnica:

Draga teta Urška, draga sosed, prijateljica, svetovalka in zdravnica, draga naša Urška!

*Božja milost je bila, da smo lahko bili del Vaše življenjske zgodbe. Bili ste velika žena, močna v veri in ljubezni. Že od otroštva se spomnim, kako povezovalni in sočutni ste bili: ob kakršnihkoli zdravstvenih težavah ste bili ne glede na čas pripravljeni pomagati. Bili ste zgled dobrosrčnosti, dolga leta ste na svoj dom vabili sosede in nas res velikodušno gostili. Prav po Vaši zaslugi so našo ulico zaradi medsebojne povezanosti v Jezusu imenovali kar **Vatikanska ulica**. S preprostostjo in srčnostjo ste se znali približati ljudem. Spoštovali smo Vas kot izobraženko, za nas ostajate občudovanja vredna, srčna sosed in zdravnica, ki so ji bile vera, družina in domovina sveta stvar. Ljubili ste naravo, z žarom ste opisovali njeno lepoto, doživeto na izletu ali romanju.*

*Umirali ste tako, kot ste živeli: pogumno, s silno vero in ljubeznijo. Občudovali smo Vašo notranjo moč ob soočanju z boleznijo, sploh ker ste kot zdravnica natančno poznali svoje od bolezni izčrpano telo. Zdaj vem, od kod ste črpali to moč: imela sem izjemno **milost**, da sem Vam zadnjih šest mesecev ob nedeljah prinašala Jezusa v sveti hostiji. Vedno ste bili tako veseli in hvaležni. Do zadnjega ste se zanimali za aktualne razmere v domovini, župniji in bližnji okolici. Veliko ste molili za vse nas in za Slovenijo. Celo ob smrti ste izžarevali mir in spokojnost in prav zato smo prepričani, da ste padli v Jezusov objem.*

Draga Urška, močno Vas pogrešamo in spomin na Vas hranimo v sebi kot zaklad,

iz katerega črpamo moč za prihodnji čas, v katerem želimo živeti kot ste Vi: v medsebojni povezanosti in prijateljstvu. V molitvi si bomo še vedno blizu, kajti nihče, ki je v Bogu, ne umrje.

Draga Urška, Bogu hvala za Vaše življenje in za vse, kar je Bog po Vas storil! Naj Vam bo bogat plačnik, nekoč pa se, upam, snidemo v večnem druženju.

Milka Mohorič, mama bolnega otroka:

Bili ste zdravnica z materinsko skrbjo in materinskim srcem! V sebi ste nosili dobro srce, občutek za človeka, znanje in izkušnje. Zdravili ste in pomagali vzgajati.

Tadeja Demšar, zdravnica:

Rada je imela vse lepo: otroke, naravo, knjige, glasbo. Cenila je pomoč od zgoraj. V bolezni je ohranjala trdno vero in izredno za-upanje. Spremljanje njenega stanja v bolezni je bil zame blagoslov.

Danica Benedik, medicinska sestra:

*Njeno poslanstvo je bilo **pomagati**, imeti tri ljubezni: družino, vero, delo, **vse** na prvem mestu. Rada je bila urejena, rada je imela lepe stvari: knjige, slike, glasbo, naravo, življenje ... Veselila se je vsakega novega dne. Rada živim! Vsem je bila globoko predana in zvesta. Na videz mila zdravnica, v notranjosti pa odločna, borbena, predana, nikoli zaletava. Vedela je, kaj hoče in kaj je prav. Pomirjena s sabo in svetom je odšla v božje naročje.*

Ida Rus, pediatriinja:

Draga Urška! Hvala za Tvoj zgled pokončnosti, upanja, volje in veselja do življenja! Hvala za zgled odlične pediatrije in sodelavke! Hvaležna sem, da sem Te poznala! Veliko si mi dala.

Pričevalka vere

Naj najprej govorim o veri, katere temelje si sprejela v domači družini, ki je **žive-la vrednote povezanosti z Bogom**: v pričakovanjih, težavah, zahvalah – z vsem življenjskim utripom. Vera je bila zate gibalno življenja, srčika dogajanja in prepoznavanja **prisotnosti Njegovega delovanja**.

Neprecenljivo vlogo si odigrala v župnijskem občestvu, najprej v Škofji Loki in nato v Stari Loki, kjer sta z možem sezidala dom in živela z družino. Kar se je dotikalo Cerkve, se je dotikalo tebe, ki si dogajanju dodajala zgled in globino.

Bila si vzor vernosti za in z družino, ulico, sosesko, faro. Neutrudna pričevalka v besedah in dejanjih za Gospoda Vsemogočnega. Zvesto in poglobljeno si posredovala Božjo besedo, pozdrave, voščila. Povezovala si vse dejavnosti starološke fare in z vajino družino: ŽPS, Karitas ter Dom starejših v Stari Loki. Z besedo in dejanji si ustvarjala praznike z naravnostjo na Božjo pomoč in bližino. Tvoja

predavanja o otrocih, družini so zvenela daleč izven domače fare. Z možem sta bila dobrotnika obubožanim, obupanim, tolažnika žalostnim in potrebnim človeške bližine. Bila si dragocena snovalka človeških odnosov. Zaradi tebe smo vedeli, kje je Vatikanska ulica.

Da, polnost življenja! Kajti krila tvojega življenja so plapolala v občudovanju vsega. Hodila si v naravo, obiskovala umetniške razstave, bila si abonentka glasbenih dogajanj! Globoko si doživljala besedno umetnost v svetni in duhovni vsebini. Bila si srčno povezana z ljudmi v družini in življenjskem okolju. Tvoje življenje je bilo življenje dobrote, lepote, resnice.

Gospod te je bogato obdaril s talenti in radoživostjo. Svoje življenje si prepoznavała kot poslanstvo, ki si ga uresničevala skozi vse lepote in preizkušnje. Gospoda si vedno čutila in vedela, da je s teboj. Bila si blagoslov tudi tistim, ki so skrbeli za tvoje telo, dušo in duha – vse do tvojega odhoda.

Res si zaslužna prejemnica bronastega odlikovanja Občine Škofja Loka 2006.

Res si zaslužna prejemnica nadškofovega odlikovanja 2020.

In ko je prišel čas, si uspela v **silni ljubezni do življenja** spokojno reči: Zgodi se tvoja volja!

Odšla si v Božje naročje, a čutimo, da ostajaš z nami. Čutimo, da ostajaš z nami kot zaklad – zaklad za naše nadaljnje življenje.

Delovanje Muzejskega cilj društva Škofja Loka

Zbor članov Muzejskega društva Škofja Loka za leto 2021

I. Zapisnik zbora članov MD Škofja Loka za leto 2021

Škofja Loka, Sokolski dom, 30. 6. 2021

Zbor članov Muzejskega društva Škofja Loka zaradi epidemije covid-19 že drugo leto zapored ni potekal v tradicionalnem marčevskem terminu, ampak junija. Združen je bil s predstavitevijo *Loških razgledov* in podelitvijo nagrad za natečaj *Tole moram povedat'*.

Člani Muzejskega društva Škofja Loka (v nadaljevanju: MD) smo se zbrali v sredo, 30. 6. 2021 v Sokolskem domu v Škofji Loki. Zbor članov se je začel ob 19.30.

Zbor je uvodoma nagovoril mag. Robert Strah, podžupan Občine Škofja Loka.

Pravila MD v 21. členu določajo, da je zbor sklepčen, če je ob predvidenem času navzočih vsaj tretjina članov društva. Ker ta pogoj ni bil izpolnjen, je predsednica društva Helena Janežič besedo predala urednici *Loških razgledov* Mariji Lebar, ki je predstavila novo številko *Loških razgledov* 67/2020.

MD Škofja Loka na pobudo častnega člana Andreja Ranta organizira natečaj *Tole moram povedat'*, letos spomladi je bil zaključen že tretji. Glavni koordinatorski projekt mag. Ambrož Demšar je povedal nekaj več o natečaju in tudi podelil nagrade letošnjim udeležencem. Jakob Košir, prvo-nagrajeni učenec iz Osnovne šole Ivana Groharja Škofja Loka, je svoj prispevek tudi prebral.

Jakob Košir je zbranim prebral svoj nagrajeni prispevek *U Maln*.
(foto: Štefan Kržišnik)

V skladu z 21. členom Pravil MD je 15 minut po začetku zbora sklepčnost zagotovljena, če je navzočih najmanj 20 članov društva; ta pogoj je bil izpolnjen, tako je zbor lahko začel z delom.

Predsednica MD Helena Janežič je zbranim članom predlagala v sprejem dnevni red, ki so ga člani prejeli skupaj z vabilom; poslano je bilo po navadni in spletni pošti. Dodatnih predlogov ni bilo.

Člani MD so soglasno sprejeli naslednji dnevni red:

1. Izvolitev delovnega predsedstva in drugih delovnih teles zbora.
2. Letno poročilo za leto 2020, poročilo predsednice in blagajnika MD.
3. Poročilo nadzornega odbora MD za leto 2020.
4. Poročilo verifikacijske komisije.
5. Razprava na poročila in sprejem poročil.
6. Program dela MD v letu 2021.
7. Razno.

K 1. točki: Izvolitev delovnega predsedstva in drugih delovnih teles zbora

Štefan Kržišnik, tajnik MD, je predlagal naslednjo sestavo delovnih teles zbora: delovno predsedstvo: Blaž Karlin (predsednik), dr. Milena Alič, Judita Šega (članici); verifikacijska komisija: mag. Ambrož Demšar, Štefan Kržišnik; zapisnikar: Štefan Kržišnik; overovateljica zapisnika: Mojca Ferle. Predsednica MD Helena Janežič je dala na glasovanje sklep:

SKLEP 1: *Izvolijo se organi zbora članov MD v predlagani sestavi.*

Sklep je bil soglasno sprejet.

Vodenje zbora MD je prevzelo izvoljeno delovno predsedstvo.

K 2. točki: Letno poročilo MD za leto 2020, poročilo predsednice in blagajnika društva

Vsebinsko poročilo o delu MD v letu 2020 je podala predsednica Helena Janežič. Poročilo je priloga zapisnika.

Finančno poročilo o delu MD v letu 2020 je podal blagajnik mag. Aleksander Igličar. Poročilo je priloga zapisnika.

K 3. točki: Poročilo nadzornega odbora MD za leto 2020

Poročilo nadzornega odbora je podal njegov predsednik Anton Bogataj.

Poročilo je priloga zapisnika.

K 4. točki: Poročilo verifikacijske komisije

Poročilo verifikacijske komisije je podal član verifikacijske komisije Štefan Kržišnik. Na zboru članov MD je bilo navzočih 58 članov, kar pomeni, da je zbor lahko veljavno sprejemal sklepe.

Ker je bil občni zbor združen s predstavitevijo *Loških razgledov* in podelitvijo nagrad za natečaj *Tole moram povedat'*, je bilo v dvorani navzočih tudi več ljudi,

ki niso bili člani MD, zato niso imeli glasovalne pravice. Vseh udeležencev dogodka je bilo 91.

K 5. točki: Razprava na poročila in sprejem poročil

Po predstavitvi poročil je Blaž Karlin, predsednik delovnega predsedstva zbora MD, odprl razpravo. Ker se k njej ni prijavil nihče, je dal na glasovanje sprejem vseh poročil v paketu.

SKLEP 2: *Sprejmejo se računovodski izkazi MD za leto 2020, poročilo predsednice, poročilo blagajnika in poročilo nadzornega odbora za leto 2020.*

Sklep je bil soglasno sprejet.

K 6. točki: Program dela MD v letu 2021

Helena Janežič, predsednica MD, je predstavila program dela za leto 2021. Glavnina programa bo izvedena v drugi polovici leta. V prvi polovici leta zaradi epidemije koronavirusa prireditve in srečanja v živo niso bila mogoča, zato je potekala le založniška dejavnost. Program dela MD je priloga zapisniku.

SKLEP 3: *Sprejme se predstavljeni program dela društva za leto 2021.*

Sklep je bil sprejet soglasno.

K 7. točki: Razno

V razpravi se je k besedi najprej prijavila Helena Janežič, predsednica MD. Spomnila je, da je na lanskem zboru članov MD dr. Tone Košir predlagal, da bi MD spodbudilo župana Občine Škofja Loka, da bi v že dogovorjeni vrstni red postavitve kipov v Aleji zaslužnih Ločanov prednostno vnesli postavitev kipa pokojni dr. Aleksandri Kornhauser Frazer. Pobudo je MD županu poslalo in dobilo odgovor, da si bodo na občini prizadevali spremeniti pravilnik, da bi bila tovrstna prednostna uvrstitev mogoča.

Delovno predsedstvo zbora članov MD: Blaž Karlin, dr. Milena Alič in Judita Šega. (foto: Štefan Kržišnik)

Udeleženci zbora članov MD v Sokolskem domu. (foto: Štefan Kržišnik)

Helena Janežič, predsednica MD, je predstavila poročilo o delu MD v letu 2020. (foto: Štefan Kržišnik)

Helena Janežič je člane zbora MD še informirala, da je društvo na pobudo Izvršnega odbora MD na vodstvo Loškega muzeja Škofja Loka naslovilo pismo, v katerem je spodbudilo k prenovi zbirke novejše zgodovine, ki bo ustrezala spoznanjem stroke o zgodovini tega obdobja na Škofjeloškem. Prav tako je MD na pobudo odbornikov Loški muzej pozvalo, naj aktivneje pristopi do članov MD pri nastajajočem Klubu prijateljev Loškega muzeja.

Helena Janežič je izrazila tudi veselje nad tem, da je MD lahko znova podprlo pobudo za podelitev naziva častnega občana našemu dolgoletnemu članu dr. Vincenciju Demšarju, ki je priznanje na slovesnosti ob letošnjem občinskem prazniku že prejel.

Franci Feltrin je pohvalil projekt *Tole moram povedat* ter ocenil, da s svojo zasnovo in izvedbo prerašča meje škofjeloškega okraja in je zato predlagal, da projekt razširimo na celotno Slovenijo.

Vincencij Demšar je izrazil presenečenje nad predlogom in podelitvijo naziva častni občan ter hvaležnost, da je MD predlog podprlo. V nadaljevanju je spomnil na to, da je imela Škofja Loka nekdanj obrambni sistem z jarkom in podal idejo, da bi morda jarek oživili, čeprav je priznal, da uresničitev te ideje ni najbolj realna.

Ana Florjančič je opozorila na propadanje Rdečega znamenja, ki je na poti v Crngrob, eno najstarejših znamenj na Slovenskem. Župnija Stara Loka se ne čuti obvezano, da bi znamenje obnovila. *Koga to stanje zadeva?* je naslovila vprašanje tudi na člane MD in jih spodbudila, da bi razmišljali, kako bi lahko našli rešitev. Opozorila je tudi na stanje starološkega gradu, ki je že dalj časa zaprt, ob tem, da bi v kraju potrebovali prostore za župnijsko knjižnico, arhiv, verski muzej ... Edini, ki se za objekt zanima, je društvo Lonka, ki pa ima omejena sredstva. Slišati je, da se grad prodaja, zato se Ana Florjančič sprašuje, ali se mora MD lotiti tudi rešitve tega problema.

Helena Janežič je dejala, da MD nima pristojnosti, da bi lahko kaj naredilo. Meni, da bi v zvezi z Rdečim znamenjem lahko naslovili pobudo na pristojne ustanove. Pri reševanju starološkega gradu je MD v podobnem položaju kot društvo Lonka.

Cene Božnar je povedal, da so v Mestni občini Kranj nedavno spremenili svojo zastavo in nanjo umestili tudi grb. Spomnil je, da smo tudi Ločani imeli nekdanj na zastavi svoj grb, kar bi po njegovem mnenju bilo bolj ustrezno in bi prebivalce loške občine bolj poistovetilo s Škofjo Loko. Muzejsko društvo bi lahko bilo nosilec pobude za spremembo.

Blaž Karlin je v odzivu dejal, da je s strokovnega vidika naša zastava ustrezna in bi bilo pred morebitnimi pobudami smiselno pridobiti mnenje društva Heraldica Slovenica.

Zbor članov se je zaključil ob 21.45.

Po zaključku uradnega dela je sledilo druženje na vrtu Sokolskega doma.

Zapisal: Štefan Kržišnik

II. Poročilo predsednice Muzejskega društva Škofja Loka o delovanju društva v letu 2021

Leto 2021 je bilo, prav kakor preteklo leto, še vedno v znamenju epidemije Covid-19. Ukrepi, ki so bili v veljavi vse do pozne pomladi, niso dovoljevali javnih prireditev in druženj. Kljub temu je delo Muzejskega društva Škofja Loka v danih okvirih potekalo zadovoljujoče.

V postnem času smo uspešno pripravili in izdali novo številko zbornika *Pasijonski doneski*, 16. po vrsti. Zaradi omejitev, povezanih z epidemijo, smo predstavitev izvedli po spletu. V sodelovanju s profesionalnim studiem smo posneli 20-minutno predstavitev bogatega zbornika, ki je še vedno na ogled na spletni strani društva in na našem You Tube kanalu.

Uspešno smo izpeljali že 3. natečaj *Tole moram povedat!*, na katerem smo med številnimi prispevki, ki so jih na naslov MD poslali predvsem osnovnošolci s Škofjeloškega s pomočjo svojih mentorjev, nagradili dva. Skupaj z nekaterimi drugimi je objavljen v 67. številki *Loških razgledov*. Z novim šolskim letom 2021/2022 smo v življenje spravili nov, 4. razpis pod naslovom *Dober tek!*, povezan s tematiko Dnevor evropske kulturne dediščine (DEKD), kjer je bilo govora o kulinariki.

30. junija, na škofjeloški občinski praznik, smo v Sokolskem domu predstavili novo številko *Loških razgledov* 67/2020. Sočasno s predstavitvijo zbornika smo izvedli tudi zbor članov.

8. julija 2021 smo v Šubičevi hiši v Poljanah skupaj s Kulturnim društvom dr. Ivan Tavčar pripravili predstavitev *Loških razgledov* 66/2019, na kateri sta sodelovali urednica Marija Lebar in Katarina Sekirnik, avtorica prispevka *Treba j'met močan srce pa železno volo* o kovaški tradiciji družine Krmelj v Poljanski dolini.

Jesen je bila zaradi sprostitve ukrepov živahnejša. Izvedli smo tri prireditve, prvo že v septembru.

8. septembra smo v sodelovanju s Prosvetnim društvom Sotočje Škofja Loka ter ob finančni podpori Občine Škofja Loka v Sokolskem domu pripravili izjemno dobro obiskano Akademijo v spomin Ivana Omana pod naslovom *Ivan Oman in sodobna konservativna misel*. Na akademiji so s svojimi referati sodelovali kapucin dr. Metod Benedik, prof. dr. Žiga Turk in dr. Dejan Valentinčič.

6. oktobra smo Blaznikov večer posvetili filozofu in mislecju dr. Milanu Komarju ob 100-letnici njegovega rojstva. Dr. Komar je svoja otroška leta preživel v Škofji Loki, večer v njegov spomin pa smo naslovili *Dr. Milan Komar, glasnik lepega in resničnega med Škofjo Loko in svetom*. Na večeru so s svojimi prispevki sodelovali Jure Komar, Erika Jazbar in dr. Matija Ogrin.

Blaznikov večer 23. novembra pa smo prav na dan Rudolfa Maistra pripravili skupaj z Domoljubnim društvom general Rudolf Maister iz Žirov. Pod naslovom *Maistrovi borci s Škofjeloškega* smo osvetlili dogodke izpred sto treh let ter

povabili Škofjeločane, da posredujejo podatke o Maistrovih boricah, ki jih bomo nato predstavili na razstavi.

18. septembra smo uspešno izvedli tradicionalni društveni izlet, odpravili smo se v Park vojaške zgodovine v Pivki in si ogledali Pivška jezera.

10. decembra nas je obiskala dr. Helena Jaklitsch, ministrica za Slovence v zamejstvu in po svetu v okviru regijskega obiska Vlade RS. Predstavili smo ji naše delovanje in načrte za prihodnost. Njen obisk je pomembno priznanje našemu delu in hkrati velika spodbuda za naprej.

Helena Janežič
predsednica Muzejskega društva Škofja Loka

III. Poročilo blagajnika Muzejskega društva Škofja Loka za leto 2021

Prihodki in odhodki

Muzejsko društvo Škofja Loka je v letu 2021 ustvarilo **23.880 evrov celotnih prihodkov**, kar znaša 8 % več kot v predhodnem letu. Višji prihodki so predvsem posledica večjih prihodkov od prodaje publikacij, ki so bili za 37 % višji kot v letu 2020. Prihodki od dotacij občin so znašali 15.686 evrov in so bili malenkost nižji od predhodnega leta, prihodki od članarin pa so znašali 1.180 evrov, kar je nekoliko manj kot lani.

Celotni odhodki so v letu 2021 znašali **23.066 evrov**, kar je 9 % več kot lani. Med odhodki je bilo največ stroškov storitev, in sicer 23.007 evrov oziroma 16 % več kot lani.

Celotni prihodki v letu 2021 so bili višji od celotnih odhodkov, **ustvarjen je bil presežek prihodkov** v višini **814 evrov** (v letu 2020 977 evra).

Stanje denarnih sredstev

Denarni tok v letu 2021 je bil stabilen in pri poslovanju društva ni bilo likvidnostnih težav. Denarna sredstva na bančnem računu so na dan 31. 12. 2021 znašala 10.918 evrov, kar je 9 % več kot pred enim letom. Poleg tega je bilo pri banki vezanih 15.000 evrov. Terjatve do kupcev so znašale 514 evrov. Skupna **vrednost sredstev** na dan 31. 12. 2021 je znašala **26.856 evrov**.

Društvo je 31. 12. 2021 imelo 897 evrov kratkoročnih obveznosti. Dolgoročnih obveznosti društvo nima. **Društveni sklad** je 31. 12. 2021 znašal **25.659 evrov**, kar je 3 % več kot pred enim letom.

Finančno stanje na dan 31. 12. 2021 omogoča normalno poslovanje društva v letu 2022.

mag. Aleksander Igličar
blagajnik Muzejskega društva Škofja Loka

Računovodski izkazi Muzejskega društva Škofja Loka			
Izkaz poslovnega izida			
	2021	2020	Indeks 2021/2020
	v EUR	v EUR	
PRIHODKI			
Prihodki od dotacij občin	15.686	15.862	98,9
Prihodki od prodaje blaga in storitev	7.011	5.111	137,2
Članarine	1.180	1.205	97,9
Drugi prihodki	3	19	15,8
SKUPAJ PRIHODKI	23.880	22.197	107,6
ODHODKI			
Stroški materiala	59	326	18,1
Stroški storitev	23.007	19.899	115,6
Odpisi	0	915	0,0
Drugi odhodki	0	80	0,0
SKUPAJ ODHODKI	23.066	21.220	108,3
Čisti presežek	814	977	83,3
Bilanca stanja	31. 12. 2021	31. 12. 2020	
Osnovna sredstva	412	412	100,0
Zaloge	12	13	92,3
Terjatve	514	122	421,3
Finančne naložbe	15.000	15.000	100,0
Denar	10.918	9.976	109,4
SKUPAJ SREDSTVA	26.856	25.523	105,2
Društveni sklad	25.659	24.845	103,3
Kratkoročne obveznosti	897	291	308,2
Pasivne časovne razmejitev	300	387	77,5
SKUPAJ OBVEZNOSTI DO VIROV SREDSTEV	26.856	25.523	105,2

Blaznikovi večeri in druge prireditve v letu 2021

Negotova situacija in razvoj epidemije covid-19 sta krojila društveno življenje tudi v letu 2021. Predvsem v poletnem in jesenskem času, ko je epidemija popustila in dopustila srečavanja, smo vendarle uspeli izpeljati nekaj zanimivih in odmevnih dogodkov.

Četrtek, 18. marec 2021, spletna stran

IZID IN PREDSTAVITEV PASIJONSKIH DONESKOV 16/2021

V postnem času je izšla 16. številka zbornika *Pasijonski doneski*, ki ga izdajata Muzejsko društvo Škofja Loka in Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka. Zaradi omejitev, povezanih z epidemijo, smo predstavitev izvedli po spletu. V sodelovanju s profesionalnim studiem smo posneli 20-minutno predstavitev bogatega zbornika, ki je še vedno na ogled na spletni strani društva in našem YouTube kanalu.

Sreda, 30. junij 2021, Sokolski dom

Loške razglede 67 je predstavila urednica Marija Lebar. (foto: Štefan Kržišnik)

PREDSTAVITEV LOŠKIH RAZGLEDOV 67/2020, ZBOR ČLANOV DRUŠTVA TER PODELITEV NAGRAD NATEČAJA TOLE MORAM POVEDAT'

Tudi v letu 2021 smo predstavitev zbornika *Loški razgledi* združili z zborom članov, na katerem smo podelili tudi nagrade najboljšim učencem in njihovim mentorjem, ki so s prispevki sodelovali na 3. Natečaju *Tole moram povedat'*.

Vsebino nove številke zbornika je predstavila Marija Lebar, urednica, ki je že v uvodniku izpostavila, da je bilo leto 2020, ki ga zbornik pokriva, posebno leto. O epidemiji covid-19 in drugih epidemičnih boleznih iz naše preteklosti so v tokratni številki pisali številni avtorji.

Pred zborom članov, ki smo ga tudi tokrat izvedli kasneje, kot je to običajno, in sicer ponovno na dan občinskega praznika, smo podelili nagrado Jakobu Koširju z Osnovne šole Ivana Groharja iz Škofje Loke, ki je pod mentorstvom učiteljice Barbare Trdina na natečaj prispeval najboljši prispevek z naslovom *U maln*; na prireditvi ga je tudi prebral.

Sreda, 8. september 2021, Sokolski dom

SPOMINSKA AKADEMIJA IVANA OMANA – IVAN OMAN IN SODOBNA KONSERVATIVNA MISEL

Muzejsko društvo Škofja Loka in Prosvetno društvo Sotočje Škofja Loka sta v spomin na Ivana Omana, politika, poslanca in kmeta iz Zminca nad Škofjo Loko, pripravila spominsko akademijo in jo posvetila temu velikemu rojaku ter sodobni konservativni misli. Pred polno dvorano Sokolskega doma so spregovorili kapucin dr. Metod Benedik, prof. dr. Žiga Turk in dr. Dejan Valentinčič. Obudili so spomin na človeka, ki je izjemno zaznamoval slovenski osamosvojitveni čas. Večer, ki so ga s pesmijo popestrili pevci Škofjeloškega okteta, se je v cerkvi sv. Jakoba začel s sveto mašo.

Pozdravni nagovor mag. Aleksandra Igličarja.

(foto: Tatjana Splival)

Sobota 18. september 2021

IZLET MUZEJSKEGA DRUŠTVA, TOKRAT V PIVŠKI KONEC

Muzejsko društvo tradicionalno prireja izlete v zanimive kraje naše domovine in zamejstva.¹

Sreda, 6. oktober 2021, Sokolski dom

DR. MILAN KOMAR – GLASNIK LEPEGA IN RESNIČNEGA – MED ŠKOFJO LOKO IN SVETOM

Ob stoletnici rojstva smo se na Blaznikovem večeru poklonili univerzitetnemu profesorju, filozofu in pravniku, publicistu, esejistu in pesniku dr. Milanu Komarju (1921, Ljubljana–2006, Buenos Aires). O velikanu filozofske misli, ki je svoja otroška leta preživel v Škofji Loki, so spregovorili Jure Komar, njegov sin, preko videopovezave, sicer predsednik krovne organizacije Slovencev v Argentini,

1 Izlet MD Škofja Loka je predstavljen v prispevku Jožeta Štukla.

Blaž Karlin je na Blaznikovem večeru o dr. Milanu Komarju prebral nekaj njegovih pesmi, posvečenih Škofji Loki.
(foto: Aleksander Igličar)

Prapori. (posnetek zaslona)

tj. Zedinjene Slovenije, Erika Jazbar, časnikarka, publicistka in poznavalka Komarjevega življenja in dela, zlasti goriškega obdobja, ter dr. Matija Ogrin, poznavalec Komarjeve filozofije in direktor zavoda Philosophia perennis, ki se ukvarja s preučevanjem in objavljanjem Komarjeve krščansko-realistične filozofske misli.

Tokratni večer je prav s pomočjo Komarja prvič povezal Škofjo Loko in Gorico. Obenem pa je mislec Komar ob zelo dobri udeležbi obiskovalcev povezal tudi vse tri Slovenije – matično, zamejsko in zdomsko.

Torek, 23. novembra 2021, Sokolski dom

MAISTROVI BORCI S ŠKOFJELOŠKEGA

Muzejsko društvo Škofja Loka in Domoljubno društvo general Rudolf Maister Žiri sta na državni praznik, dan Rudolfa Maistra, pripravila Blaznikov večer in ga posvetila Maistrovim borcem s Škofjeloškega. Namen okrogle mize, na kateri so sodelovali major mag. Zvezdan Marković, zgodovinar in izjemen poznavalec tega za slovenski narod pomembnega časa, mag. Milan Lovrenčič, častni predsednik Zveze društev general Maister, Anton Bogataj, podpredsednik Domoljubnega društva general Rudolf Maister Žiri in član Muzejskega društva Škofja Loka, ter Janez Jereb, predsednik Domoljubnega društva general Rudolf Maister Žiri, je bil osvetliti dogodke

izpred sto treh let ter odstraniti vlogo in pomen prve slovenske vojske, ki je opravila svojo domoljubno dolžnost. Domoljubno društvo general Rudolf Maister Žiri že nekaj let, tako kot tudi druga društva združena pod okrilje Zveze društev general Maister, zbira in skrbno beleži podatke o Maistrovih borcih. Raziskovanje razširjajo na celotno območje nekdanje škofjeloške občine in želijo rešiti pozabe imena in zgodbe tistih, ki so sledili pozivu generala Maistra.

V Sokolskem domu so ob tej priložnosti postavili razstavi *Žirovci v bojih za slovensko severno mejo 1918–1919 in General Maister*.

Tole moram povedat'

Po uspešnih treh natečajih *Tole moram povedat'*, v katerem so sodelovali učenci osnovnih šol in dijaki srednjih šol občin na območju Upravne enote Škofja Loka, smo aprila 2021 razpisali 4. nagraadni natečaj. Kot že trikrat prej smo učence in dijakke ter njihove mentorje prosili za prispevke, zapisane ali posnete, v katerih imajo starejši (npr. stari starši) *tole za povedat'*. Naša želja je bila sodelovati v okviru teme *Dober tek!* ob imenovanju Slovenije za nosilko naziva Evropska gastronomska regija 2021, zato smo naslovu dodali *Pa dober tek!*

Skupaj z učenci in njihovimi starejšimi sogovorniki smo v prispevkih odkrivali recepte za okušanje dediščine, povezane s kmetijstvom, pridelavo, nakupom, prodajo, pripravo ter uživanjem vsakodnevnih in prazničnih jedi. Nekateri so prispevali opise znanj in spretnosti ter šeg in navad, ki sežejo od kulturne krajine do tržnic, kašč, črnih kuhinj in gostiln, od prvih kmetijskih orodij in priprav do kuharskih knjig in pogrinjkov.

Komisija je vse prispevke prebrala in med 13 prispevki izbrala 5 prispevkov v ožji izbor; objavljeni so na naslednjih straneh *Loških razgledov*. Na koncu se je komisija odločila, da je najboljši prispevek prispevek Lovra Tuška iz Osnovne šole Poljane: *Narbel sm se pa troštala použku*. Njegova mentorica je Majda Bernik.

Vsi prispevki so dostopni na povezavi [Drive shorturl.at/ahyPZ](http://Drive.shorturl.at/ahyPZ), vsi sodelujoči bodo nagrajeni s knjižnimi izdajami Muzejskega društva Škofja Loka.

Za nagrado si je nagrajeni učenec Lovro Tušek prislužil dve vstopnici za adrenalinski park GEOSS, mentorica nagrajenega učenca pa jesenski izlet z Muzejskim društvom Škofja Loka.

NARBEL SM SE PA TRÓŠTALA POUŽKU

Vedno, kadar se v družini pogovarjamo o dobrih kuharicah, beseda nanese na teto Ani. Ani se na nas vedno spomni, kadar imam kdo od nas god. Za atija pripravi lonček domače zaseke in klobaso, za mami polno košaro vložene zelenjave, nas pa pokliče pod svoj balkon, kamor potrese bonbone ali pa nas pogosti z domačim drobnjakovim štrukljem s skuto.

Atijeva teta Anica (Ani) se je leta 1950 rodila v Poljanah Pri Lazarčku kot druga od štirih otrok. Bila je prva hči, zato jo je mama Francka že pri devetih letih vpelja-

la v gospodinjstvo. Začela je s preprostimi kuhinjskimi opravili, kot je na primer peka omlêt (palačink). Po končani osnovni šoli v Poljanah je svoje spretnosti urila na gospodinjski šoli v Austriji. Nekaj let je delala v tovarni, potem pa ostala doma pri svojih osmih otrocih. Bogatih izkušenj s kuhanjem, pečenjem drobnega peciva in pripravljanjem raznovrstnih shrankov ima res nešteto. Mnogim Poljancem je spekla tudi pecivo za pogostitev in šeškalico po ohceti.

Z Ani sva se skozi gospodinjsko zgodovino, ki jo je doživljala v družini in kraju, sprehodila kot človek skozi življenje.

Teta Ani se spominja, da je bila vsaka porodnica in nato otročnica (ženska v prvih šest do osem tednih po porodu) pri prehrani nekoliko bolj pometerkana. Za to priložnost se je vedno zaklala kura, iz katere se je skuhala kurja župa. Porodnici je bila namenjena tudi mlečna štruca. To je bilo boljše kvašeno testo z več jajci, ki so ga ženske spletle v venec ali kito in spekle. Štruca je predstavljala dobre želje in blagoslov za mamo in novega otroka. Mamica je sem in tja dobila tudi kakšno jajce, samo za njo.

Da bi otroci čim prej prišli do svojega kruha, so morali veliko jesti. Če je bilo otrok več, se je seveda moralo pripraviti več hrane. Naši predniki so jedli tisto, kar je skozi letne čase nudila narava. V sezoni sadja so bile češnje, hruške, jabolka ali češplje prav lahko za zajtrk, kosilo in tudi večerjo. Teta Ani se spominja, da so velikokrat jedli češnuc, češpuc al pa japčnk. Mame so te jedi pripravljale tako, da so zavrele vodo, vanjo stresle določeno število veunc moke (moka se je merila z vevnicami), jo pustile vreti dvajset minut, ravno pravi del vode odlile, nato pa dodale sveže sadje in vse skupaj premešale. Če so dale češnje, je bil to češnjavec, pri češpljah češpljevec in z jabolki jabolčnik.

Ani se ne spominja, da bi otroci jedli pred odhodom k pouku. Pravi, da so zjutraj za pot v šolo dobili jabolko in kos kruha. To naj bi bila malica, ki je takrat v šoli ni bilo. No, se je pa v resnici marsikdaj pojedla že na poti.

Za južno sta se večinoma kuhala zelje in krompir; velikokrat tudi krompirjeva kaša, zabeljena s prežganjem. Na štedilniku na drva so stali veliki lonci, vedno pa je bila poleg tudi kozica z vodo, iz katere je kuharica zalivala povrele jedi, da se niso preveč zgostile in so ohranile tisti pravi okus. Gospodinje so rekle, da se jed ne sme ustrašit. Zato se je hladni jedi dodajala hladna voda, vroči pa vroča. Nekateri stari štedilniki so imeli že vgrajen poseben kotliček s pipico, kjer se je voda ves čas grela.

Za shranjevanje zelja, najpogostejšega živila, so pred šestdeset in več leti uporabljali ogromne lesene čebre. Pozno poleti se je kuhalo sladko zelje in pripravljala zeljna solata, pozimi je bilo zelje kislo. Otroci se enolične prehrane niso preveč troštali. Najbolj so se razveselili, kadar je mama skuhala krompirjeve polžke, tem danes rečemo krompirjevi svaljki. Radi so imeli tudi češpljeve cmoke.

Mesa je bilo bolj malo. Vsaka hiša je smela zrediti samo enega prašiča. Zato so na mnogih kmetijah redili prašiče tudi na skrivaj in jih klali ponoči. Naravnost v sapnik so jih zabodli, da niso preveč cvilili, nato so vse ogarali, razkosali in poštimali kar v kakšni štali. Zjutraj o kolinah ni bilo ne duha ne sluha. Meso se je nasolilo,

dobro okadilo v raufkamri in obesilo v obokanih zidanicah, ki so bile navadno v hiši nad kevdrom, da sta bili temperatura in vlaga ravno pravi. Seveda se je zgodilo, da je šlo pri pripravi in sušenju mesa kdaj kaj narobe. Če na primer meso ni bilo dobro okajeno in je vanj jajčeca zaleгла muha, so se v njem lahko zaredili črvi. Tako meso ni bilo več uporabno, kar se je zdela gospodinjam velikanska škoda. Meso so včasih imeli na krožniku samo za večje verske praznike in družinska praznovanja. Za vsakdanje kosilo je kdaj v lonec z zeljem padlo kakšno svinjsko uho, stopil krempelj ali pomahal svinjski rep. Od živali se je porabilo skoraj vse.

Pomemben del prehrane so predstavljala tudi žita in moka. Koruzna, pšenična, ovsena, ržena moka se je, pripeljana iz mlinov, hranila v posebnih lesenih skrinjah, imenovanih *prépreke*. Take skrinje so imele nekaj pokončno postavljenih desk, ki so med seboj ločevale različne vrste moke. Bile so trdno zbite in seveda dobro pokrite, da vanje niso zašle miši. Skrinje so bile postavljene v kašah (kaščah).

Začimb ni bilo prav veliko. Uporabljala sta se sol in poper, sladkor in olje sta se štela na žlice. Za eno skledo solate je gospodinja porabila dve žlici olja, dva kilograma sladkorja sta bila pri hiši za dolgo časa.

Delavci, ki so delali na žagi, so pri svojem težakem delu jedli špeh in kruh, nekateri so si na kruh namazali svinjsko mast in jo posolili; taka malica jim je dala veliko energije. Pili so sadjevo vodo. Na Martenkovi žagi je delal tudi Primaž iz Poljan. On je malical jedilno čokolado. Ani in ostali otroci z vasi so ga velikokrat hodili fehtat za kakšen košček. In nikoli jim ga ni mogel odreči.

Večerja je bila mlečna. Velikokrat so jedli beu kofe (mešanica žit in cikorije, ki se je na vodi skuhala kakor kava), koruzni sok ali star kruh, prelit z mlekom. Temu so pravili *drobívčki*. Star kruh so porabili tudi tako, da so ga prelili s sadjevo vodo. Ta voda ni bila kot kompot, ki ga poznamo danes, ampak se je v vodi namočilo sadje, ki se je čez zimo sušilo na posebnih pravokotnih rešetih pod krušno pečjo.

Posebno dobro hrano so ponujale ohceti. Na njih so postregli govejo juho, tenstan krompir, pečenko, kasneje tudi pohano meso. Jedli sta se zelena solata in rdeča pesa. Ani se dobro spominja sladice, ki jo je prvič poskusila na ohceti strica Lojza, Hribucovega z Volče. Spodaj rumen in na vrhu rjav puding se ji je tedaj zdel strašna posebna stvar. Na ohceti so proti jutru ponudili tudi enoločnica s kruhom.

Pogrebščine so bile skromnejše. Pogrebci so jedli v ta gorejn hiš še preden so skupaj šli k pogrebni maši. Mrlič je ležal na parah v taspodejn hiš. Ljudje so prihajali od daleč in večinoma peš, zato so se morali okrepčati. Za pogrebščino se je v naših koncih jedla potica in pila sadjeva voda. V kakšni hiši so pripravili tudi golaž in spekli kruh.

Gospodinje v velikih družinah so morale biti pri kuhanju precej izvirne, iznajdljive pa tudi varčne. Tako so se v osemdesetih in devetdesetih letih kuhale večinoma enolončnice. Ko se je na primer pri mami Francki kuhala ješprenj, so ga tisti dan dobili vsi otroci in sosedge. Tak lonec je držal tudi deset litrov. Ati se spominja, da so vsak s svojim piskrom prihajali k mami, ona pa jim je polnila posode. Njemu se je vedno zdelo, da je mama prav zanj v piskrček priložila kakšen košček suhega mesa več.

Čez čas je bilo meso že lažje dobiti ali vzrediti, tako da so se prehranjevalne navede precej spremenile. Več mesa, več sladkorja ter več začimb je spremenilo kuhinjo, ki je prej stoletja temeljila na tesnem stiku z naravo.

V času, ko sem se k teti Ani najavil na pogovor, je ravno pripravljala drobnakove štrukle na žup. Ona ima mero za sestavine že kar v roki, tako da mi je recept povedala na pamet. Taka juha dobro pogreje v hladnejših jesenskih in zimskih dneh. Drobnjak ima zelo veliko vitaminov, večja pest drobnjaka ima toliko vitamina C kot kilogram jabolk. Drobnjak so včasih priporočali tudi glistavim otrokom, saj so verjeli, da tako kot česen čisti črevesje.

Teta Ani iz moke, vode, jajca in soli najprej zamesi vlečeno testo; to mora biti zelo dobro pregneteno, da se lepo vleče. Obvezno mora pokrito počivati.

V tem času, ali pa že prej, nareže drobnjak. Čas je, da se pripravi tudi nadev. Stopljeno maslo zmeša z jajcem, krušnimi drobtinami in soljo. Spočito testo razvleče na pomokanem prtu, nato pa namaže z nadevom in potrese z narezanim drobnjakom. Štrukelj zvije.

Dolgo kačo z leseno žlico razdeli na manjše štrukeljčke. Nato jih s plastično kartico prereže, da se obe strani dobro zlepi in nadev ne uhaja.

Štrukeljčki morajo biti obvezno pokriti, sicer so po kuhanju trdi. Ko bistra juha (goveja, kurja) doseže pravo temperaturo, jih položi vanjo. Kuhajo se, dokler ne priplavajo na vrh. Nato se jed postreže.

Včasih je bila prehrana skromnejša in s sestavinami so varčno ravnali. Porabilo se je vse do zadnje žlice olja in koščka kruha. Ljudje so imeli veliko bolj enolično

Zvit drobnjakov štrukelj.
(vse foto: Anica Peternel)

Iz štruklja v
štrukeljčke.

Kuhanje v župi.

prehrano, zato so bili posebnih dni tudi zaradi boljše hrane zelo veseli. Za hrano so se morali z okopavanjem, oranjem, sajenjem in žetvijo zelo potruditi. Najbrž so tudi zato veliko bolj cenili, kar so imeli na mizi. No, saj sem tudi jaz vesel, kadar mami pripravi tisto, kar pomagam vzgojiti na domačem vrtu.

Naučil sem se, da je za naše zdravje pomembna zmernost pri vsaki hrani in da zdrava hrana raste kar pri nas, v Poljanski dolini. Je pa res potrebno nekoliko

več znanja, da jo znamo pripraviti na način, da iz nje dobimo najboljše, kar nam ponuja.

K sreči obstajajo tete Ani, ki svoje znanje o pridelavi in pripravi hrane z veseljem delijo z nami. Z mojo mami v obliki receptov, z menoj pa s pogovorom, dišeč krožnik juhe, spečen štrukelj in škatlo mašinskih piškotov ob godu svetega Lovrenca. Njeni so tudi zaradi ljubezni, ki jo vgnete v testo, ko misli name, še toliko slajši.

Zapisal: Lovro Tušek, 10 let, OŠ Poljane, mentorica: Majda Bernik

Pripovedovala in posnela fotografije: Anica Peternel, roj. 1950, Poljane,

JEST VEM, KVA JE LAKOTA

Petek popoldne. Z mlajšo sestro prideva iz šole, kjer sta malica in okusno kosilo nasitila najina želodca. Skozi vrata vstopi še mami z malima zmajčkoma, ki sta dan preživela v vrtcu – tudi obilno napitana in napojena. Ati, doma prej kot po navadi, na štedilniku pripravlja kosilo, njegov vonj je po celi hiši. Ne morem ravno zapisati, da diši, saj se greje kislo zelje, ki je danes najmanj zaželeno. Morebiti malo tudi zato, ker je poleg vseh uradnih obrokov po grlu zdrsnilo še nekaj sladkih priboljškov.

No, pa vseeno. Sedemo za mizo, nanjo postavimo lonec s »tistim« in takoj se začne odvijati znani dialog: »Mami, jest nisem lačna,« reče naša najmlajša, medtem ko srednja že dela umetniške stvaritve v zajemalki zelenjave na krožniku. Jaz se sicer trudim, da bi jedla, pa vendar ati takoj spregleda mojo/našo vnemo pri kosilu.

»Kaj je sedaj, a sem jaz zastonj kuhal? Dejmo Maja, ne boš šla od mize, dokler ne poješ.«

Po besednem pink ponku vseh vključenih sledi modri zaključek: »To je samo zato, ker imate vsega polne riti. Pojdite vprašat ata in mamo, kako je bilo včasih, ko niso imeli vsega na pretek. Tole zelje bi z veseljem pomazali tako, da niti sklede ne bi bilo treba pomiti ...«

Hm ... Sama pri sebi sem si mislila: »Joj spet isto nakladanje. Pa saj ne živimo 100 let nazaj.« Vendar mi ni dalo miru. Ali je bilo takrat res vse tako drugače? Ni bilo dovolj hrane? Je bila zelena tvorba v loncu res poslastica? Hm ... To moram raziskati.

In sem šla ... Kam? K mojima starima staršema. Tam je navada, da je miza vedno obložena z dobrotami, ki gredo v slast vsem zbranim in kljub vsakokratnemu vztrajanju mojih staršev, da res nismo lačni, nam ata vedno postreže z enakim odgovorom: »Jst že vem, kva je lakota.« Tudi tokrat ni bilo nič drugače, zato sem atijeve starše poprosila, da mi o tem povedo kaj več. Mama seveda ni mogla začeti zgodbe brez nauka, zato nas je na hitro spomnila, da se danes večinoma prehranjujemo s trgovinskimi izdelki, hodimo v lokale s hitro prehrano, gostilne in restavracije ter, prepričani v svetost kuharskega znanja, gledamo oddaje, kjer iz hrane ustvarjajo nove okuse.

V času njenega otroštva pa je bilo marsikaj drugače. Na zidanem štedilniku in v emajliranih loncih je kuhala le gospodinja. Ker so bili ti neprestano v uporabi, se je pogosto v njih naredila luknja. Otroci so tak lonec odnesli k lončarju, ki ga je zacinil. Jedli so zgolj z žlicami. Pri mamini hiši so bile le tri vilice in nož, s katerim so rezali kruh. Namiznih nožev niso imeli. To je bilo precej nerodno predvsem jeseni, ko je po domovih zadišal kuhan kostanj. Takrat so pač po nož odšli h kakšnemu od sosedov.

Mamina mama, moja prababica, je vsak teden v krušni peči spekla kruh. Da proti koncu tedna ni bil preveč trd in suh, so hlebce odnesli v sosedovo klet, ki je bila bolj vlažna in hladna. Tudi drugi sosedje so prinašali kruh v to klet. Zamrzovalnih skrinj ali hladilnikov ni bilo, zato so vso hrano shranjevali v shrambi ali kleti. Vse sestavine so večinoma pridelali doma. V trgovini so kupili le kvas, sol, včasih malo sladkorja, kis in kakšno steklenico olja. V gostilne pa niso zahajali.

Za zajtrk in večerjo so obedovali večinoma koruzni sok, le ob nedeljah zjutraj je bila bela kava. Malica je velikokrat ponudila okisan kuhan fižol v zrnju ali stročji fižol, poleg katerega je bil vedno tudi kos kruha. Okrog poldneva je lačne želodce na mizi že čakala skleda žgancev. Včasih koruznih, drugič ajdovih, oženjenih in neredko tudi krompirjevih. Na meniju za kosilo pa niso bili samo žganci, temveč tudi krompirjevi krhlji, krompirjeva kaša in prav zares tudi – zelje, ki so ga jedli kar dvakrat na teden. Včasih je bila na krožniku tudi kakšna zelenjava (solata ali fižol), ki je zrasla na domači njivi. Za popoldne, če je bila lakota, pa je stari ata odrezal kos kruha in ga potisnil v svoj žep.

Takšen jedilnik se je vrtel iz tedna v teden. Očitno je Majin talent za risanje po juhah podedovan, saj je mama pripovedovala tudi o svojem bratu Janezu, ki se je jedi brez mesa, zabeljene zgolj z ocvirki in mastjo, preprosto naveličal. Nekega dne se je tako tudi on uprl in žlico postavil pokonci. Vendar pa upor Janezu ni prav nič pomagal, zelje se je na mizi še vedno pojavljalo enako pogosto kot prej.

Se je pa na lesenem pohištvu, namenjenem obedovanju, kdaj pa kdaj znašla tudi ocvrta miška. Seveda ne tista z dolgim repkom in štirimi tačkami, temveč sladica, ki je bila podobna bobom, kot krofom rečemo v Poljanah. Tudi bobbe, ki so bili še redkeje na mizi, so gospodinje ocvrle na masti. Olja je bilo škoda in je bilo namenjeno samo za zabelo solat. No, pa tudi omlete (palačinke) in piškote so poznali. Slednje je prababica spekla samo za Miklavža in še to ponoči. Domači otroci so piškote zavohali in mama se je izvila tako, da jim je rekla, da je piškote ponoči vzel Miklavž, ki jih bo ta pridnim prinesel na praznični večer.

Tako kot še dandanes so bile posebne tudi praznične potice. Za veliko noč in božič je bila za sladico orehova, če so bili orehi doma. Kakšno leto, ko ti niso obrodili, je dala prababica namesto jedrc v potico suho sadje ali rožičevo moko, ki se je dobila v trgovini. Ker knjig z napisanimi recepti v hiši ni bilo in je mamina mama vse sestavine skrbno čuvala v svoji glavi ter jih z izkušnjami prenašala na poznejši rod, se mi vseeno zdi malo čudno, da so znali speči tako imenitne sladice. Moja mami se namreč pri peki vedno strogo drži recepture v knjigi, pa ji ta zavzetost velikokrat naredi medvedjo uslugo. No, no ... Verjetno tole ne spada več v preteklost.

Prazniki. Eden najbolj pomembnih in posebnih so bile prav gotovo koline. Takrat so bili na mizi meso, krvavice in ocvirki. Ocvirke so še tople dali na kruh in se mastili z njimi. Pečenko so ob kolinah jedli le v nedeljo. Mama pravi, da je dobila za god (rojstnega dneva niso praznovali) vselej suho klobaso, ki je bila zelo vesela. Vsi v družini pa niso imeli te sreče, zlasti tisti ne, ki imajo svojega zavetnika proti koncu koledarskega leta, ko je klobas v shrambi že zmanjkalo. Ob tem posebnem prazniku so se vselej spomnili na samske ženske v vasi, ki so se težko preživljale in jim odnesli kakšno krvavico ter malo ocvirkov. Suhe klobase so hranili tudi za delavce, ki so pomagali ob poletni košnji. Ženske iz vasi, ki so pomagale pri pletju njive s korenjem, pa so bile deležne drobnjakovih štrukljev v juhi. Meso je bilo na mizi torej samo takrat, kadar so bile koline in za veliko noč. Jedli so samo svinjsko meso. Goveje juhe niso kuhali, tudi govejega mesa niso jedli. Kadar pa je bil »sejm« (žegnana – prva nedelja v oktobru) so jedli ocvrte petelinčke. Doma so imeli kokoši, ki so morale nesti jajca, sicer so končale kot ocvrti petelinčki.

Tudi jajca so bila del prehrane. Posebej zaželena so bila pri majhnih otrocih mesec pred veliko nočjo. Otroci so jih kradli kokošim in jih skrivali v peharju, da se jih je nabralo dovolj za največji krščanski praznik. Barvali so jih z barvami, ki so se takrat že dobile v trgovini, pa tudi z naravno barvo čebulnih olupkov. Vsak član družine je imel svoj pehar pirhov. Otroci so se s pirhi tudi igrali. Na travniku so jih metali v zrak in ko je jajce padlo na tla, se ni smelo razbiti. Če se je, so ga morali pojesti ali pa so ga navihano zamenjali s pirhi v atovem peharju, ki so mu naposled ostala sama počena jajca.

Tudi sadja ni bilo do jeseni, ko je dozorelo. Otroci so ga opazovali na drevesih in velikokrat potrgali še zelene češnje, slive, jabolka in hruške. Posebno slive so radi trgali nezrele in jih s prsti zmehčali. Kadar je bila nevihta z nalivom, so radi tekli k sosedu in hitro nabrali tisto, kar je padlo z dreves. Sosedje, ki so stražili vsako svojo jablano, hruško ..., so ob nalivu lahko le kriče opazovali, kako jim sosedovi otroci spred oči odnašajo sladke sadeže.

Poleti so otroci nabirali modre jagode ter jih vsak večer nosili v zadrugo, ki je borovnice odkupovala. Z denarjem, ki so ga tako zaslužili, so si jeseni kupili zvezke in šolske potrebščine. Za hrano v šoli do 4. razreda ni bilo poskrbljeno. Marsikdo je s seboj prinesel le kos kruha ali jabolko. Revni otroci pogosto niso prinesli ničesar. Z velikimi očmi so opazovali tiste, ki so imeli kaj za zobjanje.

Ko je mama obiskovala 5. razred, je čistilka skuhala mleko v prahu, ki je prihajalo v paketih iz Amerike. Ta je namreč po končani 2. svetovni vojni Evropi pošiljala pakete suhe hrane; poleg mleka v prahu tudi nekakšno trdo marmelado v lesenih zabojčkih in rumeno maslo. Tudi to so dobili učenci v šoli za malico. Vsak učenec je dobil kos kruha, na katerega je čistilka dodala žlico marmelade, ki jo je potem vsak učenec sam s prstom razmazal. Mleko v prahu se je čistilki pogosto prismojilo, a je bilo kljub temu okusno, pravi mama. Nikdar ni bilo ostankov hrane, ne doma, ne v šoli. Vse se je pojedlo ... Tudi torta, ki je bila pripravljena za

mašniško posvečenje atovega starejšega brata Mirota Bonča. Ata je bil takrat še mlad fantič in ker je bil lačen, se je odločil, da samo malo poskusi majhno torto sredi kuhinje. Pa je luknja v njej postajala vedno večja. Še danes se na ves glas smejimo, ko si pred očmi naslikamo podobo polovične praznične torte.

V smehu se je torej končala pripoved o hrani v minulih časih. Navsezadnje le ni bila tako drugačna kot je danes, le bolj so jo znali ceniti. Mogoče bomo tudi mi kdaj znali ceniti recepte naših babic, ki so jih včasih že s tresočimi rokami zapisale na list papirja, da bi mladim gospodinjam pomagale rešiti zagato pri vsakodnevnem razmišljanju o tem, kaj naj skuhamo za kosilo, zajtrk ali večerjo.

Zapisala: Janja Bonča, 11 let, OŠ Poljane, mentorica: Majda Bernik

Pripovedovala sta: Valentina Bonča, 74 let, in Leopold Bonča, 84 let, Hotovlja,

ŠNITANA REPA

To jed so jedli samo v zimskem času, ko so bili na razpolago repa in svinjski parklji. Kuhale so jo gospodinje, nikoli ne možje, saj so oni opravljali kmečka dela, gospodinje pa so kuhale. Ta jed ni praznična.

Pri kuhanju nisem imela težav, ker je to jed enostavno skuhati, pomagala mi je moja babica. Jed mi ni najbolj všeč, a kljub temu jo pri nas kuhamo še danes.

Sestavine: svež ali zamrznjen svinjski parkelj, rumeno korenje, oranžno korenje, peteršilj, repa, sol.

Postopek:

Repo olupimo, korenje in repo naribamo. Svinjski parkelj damo kuhat, da zavre, nato prvo vodo odlijemo. Svinjski parkelj prestavimo v lonec vode skupaj z zelenjavo, ki smo jo naribali. Ko se juha kuha, nasekljamo še peteršilj in ga damo v lonec.

Sestavine za Šnitano repo in servirana jed.

Po okusu solimo in dodamo malo jušne kocke, ki pa je nekdaj niso poznali. Počakamo, da se skuha. Jed je kuhana takrat, ko od parklja odstopi koža. Nato iz juhe vzamemo svinjski parkelj in ga prerežemo čez polovico.

Zajamemo juho in jo postrežemo s polovico svinjskega parklja. Namesto svinjskega parklja lahko uporabimo tudi goveje meso za juho ali govejo glavino.

Dober tek!

Zapisala Anita Tratnik, 10 let, OŠ Poljane, mentorica: Majda Bernik
Pripovedovala in kuhala: Lucija Pintar, 60 let, Lovsko Brdo 3

KORUZNI SOK

Sestavine za štiri osebe:

1 liter vode, žlička soli, 0,5 litra koruzne moke, 0,5 litra mleka

Vodo v loncu solimo in damo kuhat. Ko zavre, dodamo moko in na sredi naredimo jamico. Pustimo vreti 20 minut. Po dvajsetih minutah premešamo z vilicami in dodamo mleko. Nalijemo v skodelice.

Babica mi je povedala: »Koruznemu soku smo doma rekli kar sok, jedli smo ga za zajtrk ali večerjo. Pred jedjo smo vedno molili. Mama je na mizo postavila veliko skledo in deset žlic. Vsi smo zajemali z žlico, dokler skleda ni bila prazna. Pri jedi smo morali biti vedno kulturni.«

Z mamo Rozinko, ki mi je pomagala kuhati in napisati, sva se z veseljem posladkali s sokom, ki ga imam zelo rada. Sicer se pa ta jed ne kuha več tako pogosto.

Zapisala: Ema Klemenčič, 10 let, OŠ Poljane, mentorica: Majda Bernik
Pripovedovala: Rozinka Klemenčič, 67 let, Predmost

JABOLČNI MOČNIK, JED IZ STARIH ČASOV

Jabolčni močnik skuhamo takole: pripraviš: jabolka (3), lupilnik, moko (5 velikih žlic), sol, pripomoček za mečkanje, posodo, sladkor

Postopek:

Najprej olupiš jabolka. V posodo naliješ vodo in vanjo daš olupljena jabolka. Počakaš, da zavre, nato dodaš 5 velikih žlic moke. Ko dodaš moko, ne mešaš, počakaš 15 minut. Potem vse zmečkaš, dodaš še ščepec soli in dobro premešaš. Naložiš na krožnike, če želiš imeti sladek jabolčni močnik, ga potreseš s sladkorjem. Dober tek!

Zapisala: Eva Bizovičar, 5. razred PŠ Lučine, mentorica: Tjaša Končan. Pripovedovala: Marjanca Malovrh, 74 let, Butajnova, Polhov Gradec

Jabolčni močnik na krožniku.

KAŠČE

Od svojega ata in atija sem izvedela že veliko zanimivih stvari. Ena najbolj zanimivih pa je to, kaj so kašče. Mislim, da bo to zanimalo tudi vas.

Kašča je stavba, ki stoji zunaj na prostem, stran od drugih objektov. V njih so shranjevali pridelke, ki so jih potrebovali za zimo. Zgrajene so bile iz lesa ali kamna. Pri nas doma je bila kašča lesena. Zanimivo je bilo tudi, da so jo iz zunanjega prostora prestavili v hišo – na podstrešje.

V kaščah so shranjevali predvsem pridelke, ki so jih pridelali na polju ali so zrastle na drevesih. Po navadi so v njih shranjevali moko, suho meso, orehe in suho sadje. Suho sadje so imeli namesto svežih sadežev. To so bile slive, hruške, jabolka in češnje. Hrana se v kaščah ni nikoli pokvarila. Zložili so jo v lesene skrinje in na police. S hrano so vse leto varčevali. Poleg hrane so v kaščah shranjevališe posodo in orodje, ki ga čez zimo niso potrebovali.

Pri atu sem izvedela, da so iz vseh živil, ki so jih hranili v kašči, kuhali in pekli mnogo dobrot, ki jih niso jedli vsak dan, privoščili so si jih le za praznike. Ena od takih je bila tudi orehova potica. Zagotovo jo poznate in je zelo okusna, kajne!

Pozimi, ko je bilo veliko snega in ljudje niso mogli do pokopališča, so tudi mrliča shranili v skrinjo in ga nato prinesli v kaščo. Zato se je pri nas doma nekoč zgodilo, da so spomladi, ko so hoteli mrliča pokopati, zamenjali skrinjo z mrličem in skrinjo s suhim sadjem. Namesto mrliča so v grob zakopali suho sadje. Čez nekaj tednov so hoteli jesti suho sadje, a so v skrinji našli mrliča.

Upam, da ste se ob tem, kar sem napisala, spoznali kaj novega. Sedaj vem, da so morali zelo paziti, da so imeli dovolj hrane, saj ni bilo trgovin in čez zimo je bilo tudi veliko snega, zato niso mogli v dolino.

Zapisala: Erika Demšar, 12 let, OŠ Železniki, mentorica: Darja Štibelj

Pripovedovala: Anton Demšar, 39 let, in Metod Demšar, 84 let, Osojnik

SLADKO ZELJE IN OCVRKOVCA

Za pomoč pri izbiri in pripravi jedi sem prosil mamo Štefko. Odločila sva se, da skuha sladko zelje, zraven pa spečeva še ocvrkovco. Za pripravo teh jedi sva se odločila, ker sva želela pripraviti jedi iz domačih sestavin na način kot takrat, ko je mama še služila kruh pri sorodnikih.

Najprej sva pripravila drva in zakurila v štedilniku. Iz skrinje je mama vzela domače ocvirke, ki sva jih kasneje potrebovala za pripravo ocvrkovce. Pripravila sva testo in medtem, ko se je štedilnik segreval, sva odšla na njivo po zeljnato glavo. Krompir sva izkopala že poleti, zato sem ga samo prinesel iz kleti, zraven pa vzel še čebulo, tako kot mi je mama naročila.

Med delom mi je mama povedala veliko zanimivosti. Sladko zelje so v njeni mladosti jedli velikokrat, vendar je bilo le redko zabeljeno s slastnimi ocvirki. Običajno so bile sestavine samo zelje, krompir, sol in malo masti. Ocvrkovca je bila na mizi

še bolj poredko, samo ob posebnih priložnostih. Običajno je bilo to v času kolin. Otroci, ki so pri hiši služili, so največkrat lahko samo opazovali priboljške, ki so jih jedli stric in njegova družina.

RECEPT ZA SLADKO ZELJE

Sestavine:

1 mala zeljnata glava, 3 večji krompirji, 1 srednje debela čebula, 2 žlici ocvirkov, ščepec soli

Najprej operemo krompir, ga olupimo, narežemo na manjše koščke in damo kuhat. Medtem ko se krompir kuha, narežemo na rezance še zelje. Zelje damo kuhat v hladno vodo, saj potrebuje manj časa za kuhanje. Nato narežemo še čebulo in jo dodamo v posodo z zeljem. Ko sestavine zavrejo, jim lahko dodamo ščepec soli.

Sestavine kuhamo toliko časa, da se krompir rahlo zmehča. Najprej odcedimo zelje, vendar vode, v katerem se je kuhalo zelje, shranimo, saj bi jo lahko še potrebovali, če bi bila zmes pregošta. Krompir odstavimo in ga zmečkamo v vodi, v kateri smo ga kuhali.

Krompir in zelje nato zmešamo skupaj in na rahlem ognju kuhamo še vsaj pol ure.

Posebej v posodici cvremo ocvirke in z njimi prelijemo sladko zelje. Po potrebi lahko še malo posolimo.

Sladko zelje in ocvirkovca

RECEPT ZA OCVRKOVCO

Sestavine:

500 g moke, ½ kocke kvasa, ½ žličke soli, 3 dl mleka, 200 g ocvirkov, sol

Najprej segrejemo mleko. V manjši posodici nadrobimo kvas, dodamo sladkor in prelijemo z malo mleka, premešamo in pustimo, da vzhaja. V večji posodi zmešamo preostalo mleko in moko. Zmesi dodamo še vzhajano snov in ščepec soli. Vse skupaj dobro premešamo. Testo pustimo na toplem vzhajati vsaj še 30 minut.

Med vzhajanjem testa v manjši posodici segrejemo ocvirke, ki jih nato odcedimo.

Testo razvaljamo približno na 0,5 cm in ga posujemo z ocvirki. Testo z ocvirki nato dobro zvijemo in položimo v pomaščen pekač. Ocvirkovco pustimo vzhajati še 15 minut. Medtem pečico segrejemo na 200 °C. Ocvirkovco pečemo od 40 do 45 minut, da skorja lepo zarumeni. Ko jo vzamemo iz pečice, jo lahko rahlo premažemo z malo maščobe. (Slika 8)

Zapisal: Nik Pintar, 11 let, OŠ Poljane, mentorica: Majda Bernik
Pripovedovala: Štefka Alič, 75 let, Žabja vas

Knjižne novosti Muzejskega društva Škofja Loka

PASIJONSKI DONESKI,
posvečeni trem stoletjem Škofjeloškega pasijona

Doneski 42

Lonka, Memorabilia Locopolitana 35

Pasijonski doneski 16/2021

Škofja Loka : Muzejsko društvo; Stara Loka :

Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka, 2021, 280 str.

Že tri stoletja je Škofja Loka povezana s spokorniško procesijo, znano pod imenom *Škofjeloški pasijon*, Romualdovo pasijonsko dramsko besedilo pa je v slovenskem prostoru tudi edino, ki se nam je v celoti ohranilo v prvotni podobi. *Škofjeloškemu* in drugim pasijonom so posvečeni prispevki v reviji *Pasijonski doneski*, ki v postnem času že šestnajstič prihajajo med bralce.

V prispevku *Troje stoletij Škofjeloškega pasijona* se dr. Matija Ogrin ozre v čas nastajanja škofjeloške spokorniške procesije in osvetli do sedaj znane točke v času, ki jih je v zgodovini loškega pasijona mogoče zanesljivo datirati. Knjiga *Škofjeloški pasijon* je v koronskem letu 2020 doživela temeljite konservatorsko-restavratorske posege, ki jih je natančno popisala njihova izvajalka mag. Blanka

Avguštin Florjanovič. Dr. Monika Deželak Trojar pa predstavlja dokumente, ki so se ohranili ob *Škofjeloškem pasijonu*.

V prispevku dr. Marjete Pisk spoznavamo pasijonsko kulturo pri Slovencih skozi ljudske pesmi, eno od oblik pasijonskih pobožnosti, ki so bile med ljudmi zelo razširjene, razmah pa so doživele v prvi polovici 18. stoletja. Velika spokorna pasijonska procesija p. Romualda in celotna življenjska izkušnja sv. p. Pija se prepletata v središčni točki obeh – Kristusovem trpljenju. Prav zato se je brat Jaroslav Knežević iz škofjeloškega kapucinskega samostana v prispevku *Jaz namreč nosim Jezusova znamenja na svojem telesu* posvetil stigmam, vidnim znamenjem bližine s trpečim Kristusom. Z močnim doživljanjem Kristusovega trpljenja je povezan še prispevek Martine Kraljič o slovenski mistikini Magdaleni Gornik. Kristusovo trpljenje lahko podoživimo tudi ob številnih filmskih upodobitvah. Film režiserja Mela Gibsona *Kristusov pasijon*, o katerem piše dr. Andraž Arko, je kot umetniško delo zagotovo eden najbolj spornih, polemičnih, presojanih in analiziranih filmov, ki je bil kdaj koli posnet.

V rubriki Pasijonski razgledi se skozi osebno izkušnjo upodabljanja Jezusa v dosedanjih uprizoritvah *Škofjeloškega pasijona* predstavljata dva igralca, Alojz Bogataj iz Poljanske in Matej Šubic iz Selške doline. Poleg predstavitve dogodkov, ki jih je bilo zaradi epidemije precej manj kakor običajno, se seznanimo še z usodo pasijonske sobe v Škofji Loki in prav posebnim zadostilnim romanjem iz leta 1979. Za konec predstavljamo postne ali pasijonske jaslice, ki so v Sloveniji slabo poznane, vendar Društvo ljubiteljev jaslic tradicijo njihovega postavljanja ponovno oživlja tudi v naših krajih.

Pasijonski doneski žarijo tudi tokrat, in sicer v podobah akademskega slikarja Lucijana Bratuša, spremno besedo o umetniku in njegovem delu je napisal Gorazd Kocijančič.

Izlet Muzejskega društva Škofja Loka v Pivško kotlino

No, pa smo ga le dočakali, bi lahko rekli za izlet Muzejskega društva Škofja Loka v letu 2021. S pojavom epidemije novega koronavirusa in posledično z omejitvami druženja večjih skupin je žrtev pandemije zadnjih dveh let (2019–2020) postal tudi naš društveni izlet.

Zato smo bili še toliko bolj veseli, ko smo se zaradi izboljšanja zdravstvenih razmer in odprave nekaterih omejitvenih ukrepov v soboto, 18. 9. 202, lahko ponovno podali na tradicionalni izlet Muzejskega društva Škofja Loka. Zasedba je bila tokrat nekoliko manjša, kot smo je bili vajeni v prejšnjih letih, saj se je izleta udeležilo le 23 članov. Na pot, ki nas je tokrat vodila v Pivško kotlino, smo krenili ob 8. uri s parkirišča v nekdanji vojašnici. Z vremenom smo imeli srečo, ves dan je bilo sončno in prijetno jesensko toplo, kar je na izletih še kako pomembno, saj lepo vreme veliko prispeva k razpoloženju in dobremu počutju.

Kot je v navadi že vrsto let, je tudi tokrat za pripravo načrta in izvedbo izleta ter strokovno razlago posameznih delov poti poskrbel Jože Štukl, predsednica MD Škofja Loka Helena Janežič pa v imenu društva za izdatno zalogo sendvičev in osvežilnih pijač. Z malico in jutranjo kavo smo si postregli že kar na avtocestnem počivališču na Lomu pred Postojno, saj nas je kmalu za tem kot prva postaja čakal voden dvourni ogled **Parka vojaške zgodovine v Pivki**, ki se nahaja v kompleksu nekdanje italijanske in kasneje jugoslovanske vojašnice. Izvedeli smo, da je Park vojaške zgodovine Pivka pod dolgoletnim vodenjem mag. Janka Boštjančiča hitro razvijajoč se muzejski turistični center, namenjen izobraževanju, raziskovanju in enkratnim doživetjem. S pestrostjo eksponatov in bogastvom zbirk prinaša obiskovalcem vpogled tako v nacionalno kot svetovno vojaško zgodovino. Delovanje Parka je usmerjeno v razvoj novih vsebin in stalno dopolnjevanje zbirk z novimi atraktivnimi pridobitvami.

Park vojaške zgodovine je danes največji muzejski kompleks v Republiki Sloveniji in postaja tudi eden najbolj obiskanih slovenskih muzejev. S tem projektom jim je v Pivki uspela turistična znamenitost, ki je odpravila dolgoletni razvojni primanjkljaj v lokalni skupnosti, ki je bila zaradi prisotnosti vojske in različnih

vojaških aktivnosti na področju turizma popolnoma onemogočena. Pozitivni rezultat Parka vojaške zgodovine je tudi ta, da jim je v okviru projekta uspelo pred uničenjem rešiti izjemno veliko eksponatov vojaško tehnične dediščine iz različnih zgodovinskih obdobj. Zbirko sestavljajo predvsem zelo veliki eksponati, kot so različna vojaška vozila, zlasti tanki in druga oklepna vozila, topovi, letala, helikopterji, vojaška lokomotiva iz 2. svetovne vojne in diverzantska podmornica na električni pogon jugoslovanske izdelave P-913 Zeta, ki jo je Sloveniji darovala Republika Črna gora. Po predhodnem dogovoru je možen ogled njene notranjosti z vodičem in strokovno razlago, česar smo se poslužili tudi mi.

Ekipa Parka aktivno raziskuje in veliko objavlja, predvsem pa skrbi za predstavljanje nacionalne vojaško-zgodovinske dediščine s postavljanjem zanimivih muzejskih razstav, organiziranjem predavanj in pogovornih večerov. Nenazadnje je z razstavo *Pot v samostojnost*, ki predstavlja nosilno razstavo Parka vojaške zgodovine, Slovenija dobila stalno razstavo, posvečeno osamosvojitvenemu dogajanju in vojni za obrambo slovenske samostojnosti leta 1991.

Park upravlja tudi s kompleksom pohodnih poti in podzemno utrdbo na 718 m visoki vzpetini na Primožu nad Pivko. Utrdba iz obdobja Rapalske meje z več kot 500 m podzemnih rogov predstavlja pomembno turistično atrakcijo. Posebno zanimivost Parka predstavljajo tudi depoji Narodnega muzeja Slovenije, v katerih je shranjeno najrazličnejše nacionalno bogastvo. Tudi te smo si z zanimanjem ogledali. Kot se za sodobno muzejsko središče spodobi, sta v okviru Parka bogato založena muzejska trgovina in muzejska restavracija Kantina, kjer se lahko obiskovalci okrepčajo tudi z izbranimi jedmi z vojaškim pridihom.

Pot smo nadaljevali do bližnjega **Ekomuzeja Pivških presihajočih jezer**, ki predstavlja zgodbo o vodi na kraškem svetu Zgornje Pivke. Najprej smo si ogledali muzej, kjer smo izvedeli številne zanimivosti. Posebna geološka zgradba območja v povezavi z neenakomerno razporejenimi padavinami povzroča veliko

Udeleženci izleta v Parku vojaške zgodovine v Pivki. (foto: Jože Štukl)

nihanje gladine kraške podtalnice. Ob visokih vodah nastane v dolini kar sedemnajst presihajočih jezer. Predstavitve posameznih jezer v okviru muzejske zbirke vključujejo tudi življenje domačinov v pokrajini, kjer je enkrat preveč, drugič pa premalo vode. Makete najpomembnejših življenjskih okolij: mokrih in suhih travnikov, grmišč, gozdov in jam dopolnjujejo predstavitve izjemno pestrega rastlinskega in živalskega sveta v Pivški kotlini. Po ogledu muzeja smo se z vodnikom podali na pot do presihajočih jezer. Ker smo področje obiskali v sušnem obdobju, teh ni bilo, smo si pa vseeno ogledali nekatere njihove lokacije in se na lastne oči prepričali, da je tukajšnja pokrajina tudi v sušnem obdobju zanimiva, navdihujoča in vsekakor vredna ogleda.

Po končanem sprehodu po sledi pivških presihajočih jezer smo se odpravili na pozno kosilo v bližnje gostišče KA-RA, kjer so z izbranimi jedmi in žlahtno kapljico poskrbeli še za naše telesne potrebe. Na poti proti domu smo se ustavili še v vasi **Slavina pri Postojni**, kjer smo se pomudili v središču vaškega jedra s cerkvijo in spomenikom Josipa Gorupa, nekdanj najbogatejšega Slovenca. Josip Gorup je bil v omenjeni vasi rojen 6. 4. 1834. Osnovno šolo je obiskoval v Postojni, gimnazijo najprej v Gorici, nato v Ljubljani, kjer je leta 1854 maturiral. Že v času šolanja v Ljubljani ga je podpiral bogati stric Janez Nepomuk Kalister v upanju, da se bo pri njem kasneje tudi zaposlil.

Gorup se je tako leta 1862 preselil k stricu v Trst in začel z delom v njegovem podjetju. Po stričevi smrti (1864) sta z bratrancem postala njegova glavna dediča in nadaljevala z vodenjem podjetja Kalister & dediči. Po prekinitvi družabništva z bratrancem se je Gorup leta 1876 preselil na Reko in z delom podedovanega stričevega premoženja, ki je predstavljalo izhodišče za njegov izjemni gospodarski zagon v tem cvetočem pristaniškem mestu, uspešno nadgrajeval svoj veliki finančni imperij. Njegovi stiki s poslovneži in izobraženci so iz njega naredili pravega svetovljana in ga dvignili v sam vrh reškega bančništva, zavarovalništva,

Po poti Pivških presihajočih jezer. (foto: Jože Štukl)

gradbeništva ter pomorstva. Z velikimi gospodarskimi uspehi je postal najbogatejši Slovenec 19. stoletja, hkrati pa je tudi v mednarodnih krogih užival velik ugled. Zaradi njegovih izjemnih zaslug ga je cesar Franc Jožef 20. 6. 1903 povzdignil v plemiški stan, Gorup pa si je pri tem nadel naziv plemeniti Slavinski, kar je kazalo na njegovo narodno zavednost in navezanost na rodno vas. Poročen je bil dvakrat, prvič z Anno Perghöfer iz Celovca, ki jo je spoznal, ko je vodil gradnjo železniške proge Maribor–Celovec. Po njeni smrti se je poročil s Klavdijo Keesbacher iz Ljubljane. V obeh zakonih se mu je rodilo kar 14 otrok.

Čeprav sta bili glavni težišči Gorupovega delovanja Trst in Reka, je bil od svojih dijaških let zelo navezan tudi na Ljubljano. Pozneje so ga z njo povezovali finančni posli in stiki z ljubljanskima županoma Petrom Grassellijem in Ivanom Hribarjem. Kot mecen in dobrotnik je gmotno podpiral veliko ljudi in institucij, posebej vnet je bil za izobraževanje mladine. Podpiral je dijake in študente, še zlasti je bil naklonjen izobraževanju deklet. Zaradi njegove dobrodelnosti in mecenstva mu je častno meščanstvo podelilo več kot 50 mest na Kranjskem. Umrli je 25. 4. 1912 na Reki. Njegovega pogreba se je udeležila množica ljudi in veljakov iz vse Avstro-Ogrske. Njegova družinska grobnica na reškem pokopališču Kozala je danes zaščitena kot kulturna dediščina in predstavlja eno od turističnih znamenitosti mesta.

Po obisku Slavine nas je čakala samo še kratka vožnja proti Škofji Loki, kamor smo se zadovoljni in polni najrazličnejših vtisov s popotovanja vrnili okrog 21. ure.

LITERATURA:

BUČIČ Vesna: *Vitez Josip Gorup pl. Slavinski*. [Rijeka] : Svet slovenske narodne manjšine Mesta Reke, 2010.

Spomenik Josipu Gorupu pl. Slavinskemu v Slavini pri Postojni. (foto: Jože Štukl)

**Predstavitve
knjig in
kronika**

Knjižne novosti v domoznanski zbirki škofjeloške knjižnice

V letu 2021 je domoznansko zbirko v Knjižnici Ivana Tavčarja Škofja Loka obogatilo osemindeset različnih del.

Kralj Okorn, Anja

Kačalinka Čalapinka išče prijatelja : otroška jogijska pravljica

Škofja Loka : samozaložba, 2021, 27 str.

Knjiga Anje Kralj Okorn je pristrčna jogijska pravljica o prepoznavanju čustev, osamljenosti in iskanju prijateljev, o sprejemanju sebe in drugih. Glavna junakinja je mala kača Kačalinka, pici-mici klopotača, ki je zaradi ljubezni do palačink dobila nadimek Čalapinka. Čeprav si včasih zaželi miru in tišine, da lahko dolge ure v samoti zadovoljno počiva nekje v naravi, v svojem otroškem srcu začuti osamljenost. Zato se odloči poiskati prijatelja. Na potovanju spozna različne živali, a prijatelja ni tako lahko najti. Sploh, če se pretvarjaš, da si drugačen, kot si v resnici.

Kačalinka Čalapinka ni samo ljubka otroška pravljica z barvitimi ilustracijami Tamare Šenk, je tudi interaktivna pravljica, ki mladega poslušalca z vmesnimi vprašanji spodbuja k razmišljanju, usmerja in pogloblja njegovo doživljanje. Poleg tega je slikanica tudi jogijska pravljica, ki spodbuja k gibanju, saj vabi k posnemanju različnih živali in s tem k izvedbi različnih preprostih in otroku prilagojenih jogijskih položajev, tako imenovanih *asan*. Zato je knjiga več kot

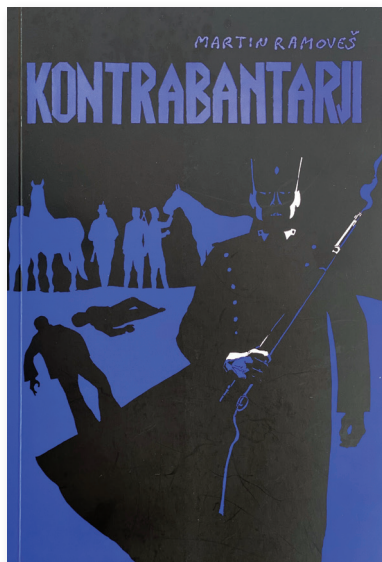
primerna tudi kot predloga k izvedbi pravljичne joge, vadbe za otroke, s pomočjo katere otrok na igriv način spozna elemente joge, s katerimi rasteza in krepi svoje telo, se zave dihanja, spozna pomirjajoč učinek upočasnitve in poglobitve diha, poleg tega pa vzpostavi ljubeč in nenasilen odnos do sebe, svojega telesa, sveta in soljudi.

Knjigi je priložena knjižica ogrevalnih vaj in asan, ki so prikazane v enakem zaporedju kot v zgodbi. Poleg ilustracij so napotki, kako posamezno vajo izvedemo in čemu je namenjena. Za piko na i pa je knjigi priložen še recept za Čalapinkine slastne palačinke.

Ramoveš, Martin ; Ramoveš, Janez

Kontrabantarji

Ljubljana : Forum, 2021, 55 str.

Stripovski album *Kontrabantarji* je nastal v sodelovanju med Martinom Ramovešom, striparjem in kantavtorjem, ter Janezem Ramovešom, njegovim očetom – pesnikom. Stripi Martina Ramoveša so avtorsko prepoznavni, saj v njih vlada temačna atmosfera ekspresivne črno-bele risbe, ki jo zasledimo že v njegovih predhodnih stripih *Nesojeni kavboji* (2014), *Astronomi* (2017) in *Rob : zbadljivi poet v stripu in glasbi* (2019). Janez Ramoveš je pesnik, njegova poezija, pisana povečini v poljanskem narečju, obravnava življenjsko pomembne teme, pogosto temačne – revščino, žalost, samoto, trpljenje, nasilje in smrt. Tudi zgodba o kontrabantarjih, postavljena v Poljansko dolino, kjer je v 30. letih 20. stoletja cvetel posel tihotapstva, vsebuje elemente tragike; junaki so žrtve nesrečnih usod, ne manjka pa niti napetih nočnih prizorov in akcij.

Poleg tega temelji na resničnem zgodovinskem dogajanju, saj se je globoko v Poljansko dolino zajedla rapalska meja, preko katere so kontrabantarji, kot so pravili tihotapcem, tihotapili sladkor, kavo, jajca, vžigalice, les, saharin, celo konje. Marsikdo je bil zaradi vsesplošne krize, ki je privedla v dolgove in propad, prisiljen v to tvegano početje, ki je lahko prineslo bogat dobiček, nemalokrat pa se je končalo s smrtjo.

Takšna usoda je doletela tudi glavnega junaka stripa, ki je zasnovan na resnični osebi, o čemer pričajo priložene fotografije. Zgodba in risba odstirata tudi takratni način življenja, od vaških običajev, ko je prav gotovo zaradi simbolike vključeno praznovanje velike noči, do pijančevanja, igranja kart ter vsakdanjega boja preprostega človeka, da preživi.

Jadralni klub Loka Timing, Škofja loka : 2001–2021

Škofja Loka : Jadralni klub Loka Timing, 2021, 196 str.

V zborniku so na 196 straneh zbrane številne zanimivosti Jadralnega kluba Loka Timing, ki je v letu 2021 praznoval 20 let obstoja. V njem se aktualni predsednik Marko Murn in nekdanji predsedniki sprva Jadralne sekcije kluba Loka Timing, ki je kasneje postala Jadralni klub Loka Timing, spominjajo, kako se je vse skupaj začelo, dosežkov kluba in njegovega delovanja. V prispevkih pripovedujejo, kako so se jim poti povezale v družbo, ki je skupaj organizirala odhode na tekmovanja in družabna jadranja; kako so vedno pogosteje sodelovali na regatah, kako se je začela snovati ideja o lastnem klubu in kako se je junija 2001 ustanovila Jadralna sekcija Loka Timing.

Eden od članov je bil tudi loški fotograf Tomaž Lunder, izdelal je grafično podobo tedanje sekcije, ki je še vedno prepoznavni znak kluba. Po več letih delovanja v okviru kluba časomerilcev Loka Timing se je sekcija odločila osamosvojiti in januarja 2008 postala samostojni Jadralni klub Loka Timing. V zborniku so zbrani prispevki mnogih članov kluba, ki pišejo o raznih njegovih dosežkih, o regatah, tako na slovenskih jezerih kot na Jadranskem morju, o tistih najbolj drznih akcijah kluba, ki sežejo do Sredozemlja in celo preko oceanov, o humanitarnem značaju kluba, zgodovinskih in še živčih pomorcih, ki so na tak in drugačen način povezani s Škofjo Loko in še in še. Poleg tega je v zborniku tudi bogato in zanimivo fotografsko gradivo z različnih druženj in regat.

Križnar, Vesna

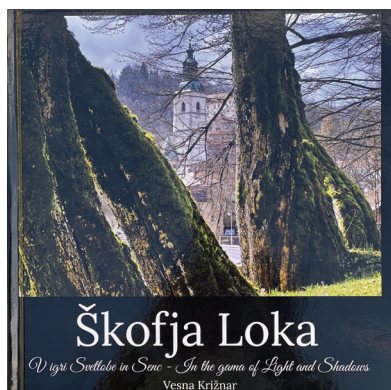
Škofja Loka : v igri svetlobe in senc = In the game of light and shadows

Škofja Loka, Arhinova, 2021, 113 str.

Knjiga je vrhunsko oblikovana fotografska monografija Škofje Loke. Fotografije, ki jih je ustvarila fotografinja in arhitektka Vesna Križnar, niso le podobe našega mesta, temveč so nosilke posebnih občutij, ponosa, spoštovanja in navdušenja nad domačim mestom; tako nad njegovimi znanimi znamenitostmi kot nad morda spregledanimi arhitekturnimi detajli.

Fotografije mogočnega gradu, slikovitih fasad hiš mestnega jedra, ozkih uličic, Kamnitega mostu, starodavne kašče, fresk in kamnitih plošč z loškimi grbi pripovedujejo o bogati zgodovini mesta. Odražajo tudi utrip mesta, ki je ob posebnih dogodkih napolnjeno z ljudmi, z njihovim veseljem, pričakovanjem, razpolože-

njem, a drugič sameva, je prazno, vendar zaradi svoje slikovitosti nikoli dolgočasno. Vanje je fotografinja uspela ujeti tudi okolico Škofje Loke. Čarobnost predalpske pokrajine s slapovi, polji sončnic, pisanimi travniki in zelenimi gozdovi, s sprva nižjimi vzpetinami in ljubkimi cerkvami, ki postopoma, preko loških vrhov preidejo v visokogorje Julijskih Alp.

V različnih letnih časih, v soncu in mraku, v igri svetlobe in senc je fotografinja Vesna Križnar ujela fotogeničnost Škofje Loke, ki jo lahko občuduje prav vsak, tako domačin, ki v njej biva in je zanj

njena lepota kar preveč samoumevna, kot tujec, ki jo bo uzrl prvikrat.

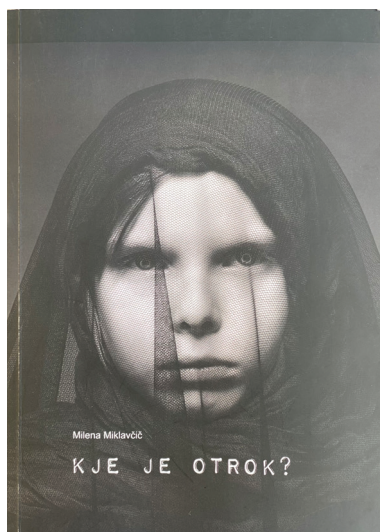
Fotografske motive povezujejo kratki zapisi Vesninega moža Tomaža Križnarja, arhitekta in ljubiteljskega raziskovalca zgodovine; z njimi je povzel ključne podatke o zgodovini Škofje Loke in zanimive srednjeveške izsledke.

Ta prelepa monografija, ki je pravi poklon Škofji Loki, se v uvodu začne s pesmijo, Vesninega sina Žana, ki jo je posvetil svoji mami, njeni strasti do fotografiranja in ljubezni do domačega mesta.

Miklavčič, Milena

Kje je otrok?

Žiri : Jutri 2052, 2021, 290 str.

Kje je otrok? je najnovejši roman, psihološka kriminalka priljubljene slovenske pisateljice in novinarki Milene Miklavčič, doma iz Žirov, ki je napisala že vrsto del za otroke in odrasle. Najbolj je med Slovenci znana kot avtorica trilogije *Ogenj, rit in kače niso za igrače*, v kateri odstira spolno prakso Slovencev nekoč in danes. Kot ljubiteljska raziskovalka preteklosti in intimnega življenja prednikov ter svetovalka pri ljubezenskih in družinskih odnosih je prisluhnila mnogim intimnim izpovedim. Posvetila se jim je z vsem spoštovanjem, saj gre za teme, ki zadevajo nekaj najbolj ranljivega, kar se lahko zgodi med dvema človekoma.

Tudi v njenem zadnjem romanu *Kje je otrok?* spoznamo vrsto različnih družinskih zgodb in likov, ki so osamljeni in nemočni, iščejo ljubezen in

spoštovanje, ljubeč in iskren odnos, najdejo pa nerazumevanje, zavrnitev, nespoštovanje ter celo nasilje.

Osrednja junakinja romana je socialna delavka Kristina, ki se nenehno sooča z ljudmi v stiski. V službi je samozavestna in vztrajna, v nekaterih primerih celo preveč, kadar hoče imeti zadnjo besedo, ne pozna milosti. Nekateri so ji za to ostali večno hvaležni, drugim se je zamerila do te mere, da bi jo lahko poslali na drugi svet. V zasebnem življenju je Kristina vse prej kot svetnica. Tudi moških v njem ne manjka, zato med ljudmi o njej kroži veliko žgečkljivih zgodb.

Nekega poletnega jutra jo najdejo zabodeno do smrti na eni od ljubljanskih ulic. Njen umor začne preiskovati policijski kriminalist Robert, njegovo življenje je vse prej kot pravljica. V zakonu je ujet z nesrečno, samopomilovanja polno ženo in prizadetim sinom. Ko odstira tančice Kristinine življenjske zgodbe in še vseh drugih, ki mu v preiskavi prekrizajo pot s svojimi nesrečnimi usodami, se med njimi izluščita dve, posebej izstopajoči. Dve izginotji, moškega, po imenu Milan, in 11-letne deklice Pie, za katerima se je za več kot desetletje izgubila vsaka sled. Sta primera povezana? Kaj je odkrila Kristina, da je bila utišana za vedno?

Milena Miklavčič se je v času, ko je zbirala gradivo za roman, spraševala, do katere mere človek zdrži zlorabo, nasilje, trpinčenje. Kje je meja, ko težav in vseh psihičnih naporov ne moremo več pomesti pod preprogo? Koliko časa lahko svoje brazgotine, ki nam jih zadajo udarci usode, skrivamo pred drugimi? Kaj nas pripelje do tega, da maske padejo?

Tako je nastal ta napeti psihološki roman, ki nas potegne v vrtinec različnih usod in nas ne spusti, dokler morilec ni razkrit.

Kronika občin Škofja Loka in Gorenja vas - Poljane

(od 1. januarja do 31. decembra 2021)

8. **februar** – osrednja proslava ob slovenskem kulturnem prazniku je bila na Loškem odru, za občinstvo samo prek spleta. Slavnostni govornik je bil župan Tine Radinja, v kulturnem programu so sodelovali glasbenika Tara Oblak in Tilen Draksler ter igralci Loškega odra.

9. **februar** – za Kamnitnikom sta delegacija Zveze borcev za vrednote NOB Škofja Loka in Tine Radinja, župan Občine Škofja Loka, položila vence k spomeniku pred 77. leti ustreljenimi petdesetimi talci in štirimi zgorelimi v Veštrskem mlinu.

13. **februar** – Glasbena šola Škofja Loka je na spletu pripravila *Pustni koncert* svojih učencev.

25. **februar** – smučarska skakalka Ema Klinec iz Poljan je na srednji skakalnici v Oberstdorfu postala svetovna prvakinja.

3. **marec** – smučarska skakalka Nika Križnar iz Delnic pri Poljanah je na svetovnem prvenstvu na veliki skakalnici v Oberstdorfu osvojila bronasto kolajno, konec marca je v skupnem seštevku sezone osvojila veliki kristalni globus.

12. **marec** – *zaradi epidemije covid-19 v Sloveniji je Vlada Republike Slovenije do preklica odpovedala vse kulturne in*

druge prireditve v Republiki Sloveniji. Nekaterne kulturne ustanove v občinah Škofja Loka in Gorenja vas - Poljane so prireditve posredovale na družbenih omrežjih ali ob spoštovanju zaščitnih ukrepov;

– v Škofji Loki so se začele prireditve v okviru Pasijonskih dnevov, ki so se odvijale do 25. marca. Na Mestnem trgu so na panojih predstavili dosedanje uprizoritve *Škofje-loškega pasijona*, v Oknu loške hiše sta bila videopredstavitel uprizoritve pasijona in faksimile, v Sokolskem domu pa razstava slik s prizori dosedanjih uprizoritev v mestnem jedru ter slik, nastalih ob restavriranju originalnega izvoda *Škofjeloškega pasijona*. Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je na spletu pripravila pogovor z bratom Jožkom Smukavcem, gvardijanom kapucinskega samostana. Na spletnih straneh so se zvrstile številne prireditve ob Pasijonskih dnevih. 18. marca sta izšla dva tradicionalna zbornika: *Pasijonski doneski* in *Pasijonski almanah*.

21. **marec** – v Galeriji Ivana Groharja je Loški muzej Škofja Loka zaključil s predstavitvijo kolažev na platnih malega in srednjega formata Maruše Štibelj *Kronično pozni*.

- 31. marec** – Tine Radinja, župan Občine Škofja Loka, Jožko Smukavec, predstojnik kapucinskega samostana, in Jože Štukl, uradni predstavnik Občine Škofja Loka v mednarodnem združenju Europassion, so v Sokolskem domu prevzeli statuo mednarodnega združenja Europassion. Predala sta jo Aleksander Igličar in Andreja Megušar, predstavnika združenja.
- V marcu so predstavniki Krajevne organizacije ZB za vrednote NOB pri kmetiji Jamnik pod Osolnikom položili venec v spomin na padle borce Škofjeloške čete, ki so januarja 1942 padli po umiku iz Dražgoš.
- 2. april** – Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je na spletnem srečanju v Vrtincu poezije predstavila *Škofjeloški pasijon*, in sicer deveto podobo *Žalostna mati*.
- 6. april** – Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je na spletnem srečanju v Torkovem večeru s knjižnico pripravila potopisno predavanje Matije Križnarja *Mavricij in Reunion, rajska otoka sredi Indijskega oceana*.
- 9. april** – Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je na spletnem srečanju v Vrtincu poezije gostila Boruta Gartnerja, ki je predstavil pesniško zbirko Mile Kačič *Išči me*.
- 12. april** – v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu je Loški muzej Škofja Loka odprl razstavo vizualnega umetnika Andreja Štularja iz Kranja *Trenutna razstava*.
- 16. april** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu so odprli umetniško razstavo nekdanjih profesorjev in dijakov ob 70. obletnici Gimnazije Škofja Loka *Ena gimnazija, toliko umetnosti*. Predstavljenih je bilo 35 likovnih, kiparskih, fotografskih in literarnih del. V predverju so se s svojimi deli predstavili dijaki pod mentorstvom akademskega kiparja in pedagoga Mateja Plestenjaka. Na Mestnem trgu so na šestih panojih orisali zgodovino gimnazije.
- 19. april** – v Rokodelskem centru DUO Škofja Loka so odprli razstavo izdelkov iz gline Hane Jelovčan.
- 20. april** – Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je na spletnem srečanju v Torkovem večeru pripravila predstavitev knjige Vide Igličar *100 dni za boljšo mene*.
- 23. april** – v Knjižnici Ivana Tavčarja Škofja Loka je na spletnem srečanju v Vrtincu poezije pesem *Prebujenje* Mile Kačič recitiral Borut Gartner;
- Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je na spletnem srečanju v Večeru s knjižnico pripravila pogovor z direktorjem knjižnice mag. Matjažem Erženom, dobitnikom Čopovega priznanja za leto 2020.
- 26. april** – ob dnevu upora proti okupatorju so predstavniki Krajevnih organizacij Zveze borcev za vrednote NOB Škofja Loka položili žalne vence pred spomenike padlih borcev v Poljanah, Gorenji vasi, na Hotavljah, Trebiji in Sovodnju, naslednji dan pa še na Križni Gori in Studencu, pri Domu ZB pa skupaj z občinskimi predstavniki družbenih organizacij in civilne družbe.
- 30. april** – v Knjižnici Ivana Tavčarja Škofja Loka je na spletnem srečanju v Vrtincu poezije pesem *Moja mala dlan* Mile Kačič recitiral Borut Gartner.
- 3. maj** – Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je v Galeriji na hodniku pripravila razstavo članic likovne sekcije Mavrica DPŽ Blegoš *Prišla bo pomlad*;
- v Krajevni knjižnici Trata so odprli fotografsko razstavo članov MDC blok *Razsvetljeni*, v Krajevni knjižnici Gorenja vas pa so odprli slikarsko razstavo Irene Tratnik *Razburkana tišina*.
- 4. maj** – v Rokodelskem centru DUO Škofja Loka na Mestnem trgu so odprli razstavo Anje Musek, ki ustvarja v stari tehniki polstenja, najstarejši tehniki izdelave tekstila.

7. **maj** – v Knjižnici Ivana Tavčarja Škofja Loka je na spletnem srečanju v Vrtincu poezije pesem *Glasovi* Vida Snoja recitala Katja Kožuh.
12. **maj** – Loški muzej Škofja Loka je v Okroglem stolpu na Loškem gradu odprl razstavo o izvajanju projekta *Sožitje na grajskem vrtu*, ki ga izvajajo Loški muzej Škofja Loka, Sožitje – društvo za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju, Občina Škofja Loka in Razvojna agencija Sora Škofja Loka.
14. **maj** – v Knjižnici Ivana Tavčarja Škofja Loka je na spletnem srečanju v Vrtincu poezije pesem *Nobena prošnja* Vida Snoja recitala Katja Kožuh.
17. **maj–21. maj** – v Škofji Loki je potekal Teden obrti in podjetništva, ki sta ga organizirali Razvojna agencija Sora in Območna obrtno - podjetniška zbornica Škofja Loka; zvrstile so se brezplačne delavnice, okrogle mize, razstave v šolskem centru Škofja Loka in Sokolskem domu na Mestnem trgu, predavanje *Moje finance* in stand up komedija *Podjetniške fore in prigode* s komikom Rokom Škrlepom. Predavanja o pridobivanju finančne podpore so se zvrstila tudi prek spleta.
21. **maj** – v Knjižnici Ivana Tavčarja Škofja Loka je na spletnem srečanju v Vrtincu poezije pesem Kaje Tržan *Kozorogi* recitala Katja Kožuh.
24. **maj** – ob 300. obletnici *Škofjeloškega pasijona* so na Mestnem trgu med Rotovžem in Kužnim znamenjem odkrili spominsko obeležje; na njem je del besedila iz pete slike pasijona – *Krvavega pota*. Na prireditvi *Angelski duh* je pevski zbor Gimnazije Škofja Loka skupaj s pevcem Marcusom Finkom predstavil vstajensko *Alelujo*.
25. **maj** – Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je na spletnem srečanju v Torkovem večeru s knjižnico na terasi mladinskega oddelka pripravila pogovor s pisateljico kratkih zgodb Agato Tomažič; z njo se je pogovarjala Anja Eržen.
28. **maj** – v Knjižnici Ivana Tavčarja Škofja Loka je na spletnem srečanju v Vrtincu poezije pesem *Sebi* Kaje Tržan recitala Katja Kožuh.
30. **maj** – Tine Radinja, župan Občine Škofja Loka, in Viktor Zadnik, predsednik Združenja borcev za vrednote NOB Škofja Loka, sta v Rovtu in pri Sv. Lenartu položila vence k spomeniku 28. padlim garibaldincem brigade Antonio Gramsci.
- V **maju** je pri dvorcu na Visokem pisatelj Ivan Sivec predstavil svoj roman o pisatelju Ivanu Tavčarju *Visoški gospod*, ki ga je posvetil 170-letnici pisateljevega rojstva.
3. **junij** – akademski slikar Franc Novinc z Godešiča je v avditoriju Moderne galerije v Ljubljani prejel Jakopičevo nagrado za življenjsko delo, največje priznanje na področju likovne umetnosti v Sloveniji;
- Območna obrtno-podjetniška zbornica Škofja Loka je na Loškem gradu s kulturnim programom obeležila 45-letnico delovanja; ob tej priložnosti so podelili priznanja podjetnikom – jubilentom;
 - v Sokolskem domu se je s prvim koncertom violončelista Miloša Mlejnika in pianista Erwina Kropfitscha začel festival komorne glasbe *Loka da Camera*.
4. **junij** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil koncert klavirskega dua Zala in Val Kravos iz Glasbene šole Škofja Loka;
- pred Loškim muzejem Škofja Loka in nato na trgu pred Kaščo na Spodnjem trgu je potekal *Bienale tekstilne umetnosti BIEN 2021*.
7. **junij** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil drugi koncert festivala *Loka da Camera* z naslovom *Glasba in poezija* s Sašo Pavček, nastopili sta tudi violinistka Ana Julija Mlejnik in pianistka Tanja Činč.
8. **junij** – na vrtu Sokolskega doma na Mestnem trgu je JSKD Škofja Loka predstavil novo

številko *Sejalca*, regijske literarne revije; predstavili so poezijo, prozo in dramske besedila osemnajstih avtorjev. Hkrati so odprli tudi razstavo kaligrafij Janeza Jociča iz JSKD Škofja Loka.

12. junij – Glasbena šola Škofja Loka je ob zaključku šolskega leta pripravila *O'glasbeno Loko*, nastop njenih mladih glasbenikov in plesalcev na ulicah in trgih starega mestnega jedra, v nunski in kapucinski cerkvi pa so nastop pripravili njeni pevci in instrumentalisti.

15. junij – Filatelistično društvo Lovro Košir Škofja Loka je v Sokolskem domu na Mestnem trgu ob 30-letnici samostojne države Republike Slovenije odprlo filatelistično razstavo znamk, pisemskih ovitkov, dopisnic, maksimum kart, potovalnih pisem, spominskih izdaj in žigov.

17. junij – župan Tine Radinja in pooblaščenec za mednarodna sodelovanja Miha Ješe sta na vrtu Sokolskega doma na Mestnem trgu sprejela veleposlanike 15. držav in apostolskega nuncija v Sloveniji.

19. junij – ob dnevu muzejev so v Loškem muzeju Škofja Loka priredili *Poletno muzejsko noč*, na kateri so predstavili vse muzejske dejavnosti, muzejske zbirke in galerije, hkrati so predstavili tudi Evropske dneve arheologije in Našo kuhno;

– letošnji Tek štirih mostov je zaradi zdravstvenih ukrepov potekal na petkilometrski progi.

21. junij – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je na tiskovni konferenci Združenje zgodovinskih mest Slovenije ob 20-letnici delovanja predstavilo poseben kulturno - gastronomski abonma *Polna žlica kulture 2021/2022*, ki povezuje 19 mest in ponuja 20 različnih kulturnih zvrsti.

24. junij – ob 30-letnici osamosvojitve so v nekdanji vojašnici v Škofji Loki odkrili spominsko obeležje, posvečeno prevzemu vojašnice

ter Mohorju Bergantu, ki je bil priča temu dogodku in bil ob tem smrtno ranjen. Slavnostni govornik je bil nekdanji predsednik države Milan Kučan;

- na Mestnem trgu je potekala občinska proslava ob dnevu državnosti. Slavnostni govornik je bil Marko Pogačnik, poslanec v Državnem zboru RS, v kulturnem programu so sodelovali učenci Glasbene šole Škofja Loka;
- v pobrateni zamejski Občini Sovodnje ob Soči so ob občinskem prazniku eno od ulic poimenovali Ulica Škofja Loka;
- v Javorjah je bila ob 65-letnici pevskega zbora Javorski pevci predstavitev knjige Hermine Jelovčan *Pevci izpod Starega vrha*.

25. junij – na Loškem gradu je potekala proslava ob občinskem prazniku Škofje Loke. Slavnostni govornik je bil župan Tine Radinja, v kulturnem programu so sodelovali pevec Anton Habjan in glasbeniki Luka Vehar, Jaka Strajnar, Simon Tavčar ter Nejc Jemc. Podelili so občinska priznanja.

26. junij – v Škofji Loki je potekalo 14. srečanje starodobnih kolesarjev, na Mestnem trgu je bila povorka in nato kolesarjenje po mestnem jedru ter okoliških vaseh;

- v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu je Loški muzej Škofja Loka odprl razstavo likovnih del Barbare Demšar *Obsijani s soncem*.

29. junij – na vrtu Sokolskega doma na Mestnem trgu so se v organizaciji Knjižnice Ivana Tavčarja Škofja Loka začele *Bralnice*; prireditve s predstavitvami knjig in avtorjev so potekale tedensko vse do 31. avgusta.

30. junij – Muzejsko društvo Škofja Loka je v Sokolskem domu na Mestnem trgu predstavilo 67. številko *Loških razgledov*, predstavila jo je urednica Marija Lebar. Po predstavitvi sta bila redni letni zbor članov društva in podelitev glavnih nagrad 3. javnega natečaja *Tole moram povedat!*.

1. **julij** – v Galeriji Sokolskega doma na Mestnem trgu so odprli razstavo puštalskih likovnih ustvarjalcev *Puštuci u Lok*; predstavilo se je enajst umetnikov.
3. **julij** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil 3. koncert festivala *Loka da Camera* z naslovom *Serenade za trio*, nastopili so člani Tria Lontrg – violinistka Ana Julija Mlejn, flautist Luka Železnik in violončelist Miloš Mlejn.
10. **julij** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu so odprli razstavo *Cepljeni*; likovna dela so nastala na koloniji Iveta Šubica, ki je potekala prek spleta.
21. **julij** – v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu je Loški muzej Škofja Loka odprl razstavo akademskega slikarja Simona Mlakarja *To je naše veselje*. Z avtorjem razstave se je 8. septembra pogovarjal umetnostni zgodovinar Boštjan Soklič.
23. **julij** – Planinsko društvo Sovodenj in Zgodovinsko društvo Rapalska meja sta ob minuli 100-letnici meje pri planinski koči na Ermanovcu predstavila planinsko-zgodovinski vodnik *Meja na razvodnici*.
12. **avgust** – na terasi Blagovnice Nama so Kino Sora, Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka in Zavod 973 do 15. avgusta pripravili štiri filmske predstave pod naslovom *Kino nad mestom*;
 - v ciklu koncertov na Cankarjevem trgu je bil koncert Orkestra Amadeo, pod vodstvom Tilna Drakslerja.
15. **avgust** – v cerkvi Marijinega oznanjenja v Crngrobu so odprli razstavo klekljanih čipk *Sveta znamenja na čipkah*, ki so jo pripravile članice Klekljarskega društva Deteljica iz Gorenje vasi.
16. **avgust** – v ciklu koncertov na Cankarjevem trgu je bil koncert, na katerem so se predstavili violinistka Ida Meidell Blylod, violinistka in basistka Barja Drnovšek in violinist - brenkalist Bojan Cvetrežnik;
 - v Sokolskem domu na Mestnem trgu so odprli razstavo o življenju v času podnebnih sprememb *Na vroči strani Alp*, ki sta jo pripravili Občina Škofja Loka in Umanotera, slovenska fundacija za trajnostni razvoj, od 8. do 15. decembra je bila na ogled še na razstavnih panojih na Mestnem trgu.
20. **avgust** – v starem mestnem jedru se je do 29. avgusta odvijal tradicionalni poletni festival *Pisana Loka*, in sicer s koncerti, likovnimi razstavami, delavnicami, filmskimi predstavami in festivalom sladoleada.
28. **avgust** – v Kulturnem domu v Poljanah je Gledališka sekcija Kulturnega društva dr. Ivan Tavčar Poljane premierno uprizorila predstavo *Medrug Polanci* na besedilo in v režiji Andreja Šubica; ob tem so odprli tudi retrospektivno razstavo reprodukcij poljanskih ustvarjalcev zadnjih dvajsetih let in izdal katalog.
1. **september** – na dvorišču Puštalskega gradu je bil 4. koncert festivala *Loka da Camera*; s komorno glasbo so nastopili violinistki Ana Julija Mlejn in Lana Trotovšek, flautista Boris Bizjak in Luka Železnik, violist Nejc Mikolič, violončelist Miloš Mlejn in kontrabasist Žiga Trilar.
3. **september** – v Galeriji Sokolskega doma na Mestnem trgu so ob 300-letnici *Škofjeloškega pasijona* odprli filatelistično razstavo in mladinsko filatelistično razstavo *Lokafila*.
4. **september** – Loški muzej Škofja Loka je pripravil fotografsko delavnico *Camera obscura* z Janezom Pelkom.
8. **september** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bila akademija v spomin na rojaka, politika in naprednega kmeta Ivana Omana. Sodelovali so dr. Metod Benedik, dr. Žiga Turk in dr. Dejan Valentinčič, v kulturnem programu je nastopil Škofjeloški oktet. Pred akademijo je bila v cerkvi sv. Jakoba spominska maša.

- 12. september** – ob 10-letnici delovanja Rokodelskega centra DUO Škofja Loka so pri dvorcu na Visokem pripravili slovesen program na prostem; pripravili so rokodelski sejem, razstave, delavnice, pripovedovanje, kulinarčne dobrote in glasbeno dogajanje; zaključili so ga s koncertom Katarine Juvančič in Dejana Lapanje.
- 14. september** – na razstavnih panojih na Mestnem trgu so predstavili *Prenovo Škofje Loke* po izboru arhitekta in konservatorja dr. Petra Fistra ob njegovi 80-letnici. Sodelovali so Občina Škofja Loka, ZVKDS – OE Kranj, Šola prenove ter Združenje zgodovinskih mest Slovenije.
- 15. september** – v Rokodelskem centru DUO Škofja Loka so odprli razstavo *Pletarstvo – oplet tradicije*, s poudarkom na škofjeloškem in gorenjskem območju, predstavitev se je nadaljevala v Okroglem stolpu na Loškem gradu.
- 17. september** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je JSKD Škofja Loka predstavil likovna dela stotih učencev iz 32 slovenskih osnovnih šol, ki so sodelovali na Mali Groharjevi koloniji, in podelil nagrade najboljšim.
- 22. september** – v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu je Loški muzej Škofja Loka odprl večmedijsko razstavo članice Združenja umetnikov Škofja Loka Katje Bogataj *Zapredenost*. Pogovor z umetnico je 3. novembra vodil kustos razstave Boštjan Soklič.
- 23. september** – Zavod za šport in Športna zveza Škofja Loka sta v Sokolskem domu na Mestnem trgu ob dnevu slovenskega športa podelila zlate, srebrne in bronaste plakete škofjeloškemu športniku za vrhunske dosežke v preteklem letu in zaslužnim športnim delavcem v preteklosti; najvišje priznanje, svečano listino, sta prejela Jože Hafner in Jaka Šink.
- 24. september** – pri dvorcu na Visokem je Mojca Šifrer Bulovec, etnologinja v Loškem muzeju Škofja Loka, predstavila slovensko narodno nošo, vanjo se je pogosto oblekla tudi Franja Tavčar, žena pisatelja Ivana Tavčaja.
- 25. september** – na 59. Linhartovem srečanju v Postojni je Loški oder za predstavo *Antigona v New Yorku* v režiji Matjaža Šmalca prejel Linhartovo nagrado, posebno priznanje pa tudi igralka Petra Krančan;
- **do 9. oktobra** so potekali Dnevi evropske kulturne dediščine pod sloganom *Dober tek!* in Teden kulturne dediščine. Številna društva, šole in organizacije so osvetlili našo kulinarčno dediščino. V Knjižnici Ivana Tavčarja Škofja Loka sta Ana Marija Miklavčič in Saša Bogataj pripravili razstavo *Loške gostilne skozi čas*. Loški muzej Škofja Loka je v Škoparjevi hiši na grajskem vrtu pripravil delavnico peke kruha *Od zrna do kruha*.
 - 5. oktober** – v Krajevni knjižnici Gorenja vas so odprli razstavo Saše Prosen *Karikatur'ce*.
 - 6. oktober** – Muzejsko društvo Škofja Loka je v Sokolskem domu na Mestnem trgu pripravilo Blaznikov večer *Dr. Milan Komar, glasnik lepega in resničnega med Škofjo Loko in svetom*. Sodelovali so Jure Komar, sin Milana Komarja iz Buenos Airesa, Erika Jazbar, publicistka iz Gorice, in dr. Matija Ogrin, poznavalec Komarjeve *philosophie perennis – večne filozofije*. Komarjeve pesmi je bral Blaž Karlin;
 - Loški muzej Škofja Loka in Kulturno društvo Grablje Škofja Loka sta v Škoparjevi hiši na grajskem vrtu pripravila pripovedovalski večer Pripovedke ob peči z naslovom *Čudežna moč žensk*.
 - 7. oktober** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bilo predavanje Dušana Škodiča o rapalski meji.
 - 8. oktober** – v Jesharni v Škofji Loki so odprli

- fotografsko razstavo *Dotik luči* pokojnega dramskega igralca, pedagoga in fotografa Igorja Žužka. V kulturnem programu, ki ga je pripravilo Kulturno društvo Sejalec, so ob glasbi Lada Jakše, Boštjana Sokliča in Nine Misson brali pesmi ter spomine.
- 12. oktober** – Glasbena šola Škofja Loka je v Puštalski kapeli pripravila 1. Glasbeni vrtljak učencev loške glasbene šole;
- Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je na spletnem srečanju Obrazi slovenskih pokrajin, projekt gorenjskih knjižnic, objavila pogovor z Darkom Đuričem, svetovnim prvakom v plavanju; pogovor je vodil Vid Sodnik.
- 13. oktober** – Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je na spletnem srečanju Pod lupo v ciklu športno-literarnih pogovorov pripravila pogovor s Petro Vladimirov, avtorico romana *Euforija*; pogovor je vodila Anja Eržen.
- 16. oktober** – na Loškem odru je bila ponovitev večkrat nagrajene predstave Janusza Glowackega *Antigona v New Yorku* v režiji Matjaža Šmalca in uprizoritvi domačega ansambla.
- 20. oktober** – Loški muzej Škofja Loka je pripravil pogovor s Simonom Mlakarjem in ogled filma *Vsa življenja Toneta Mlakarja*.
- 21. oktober** – Glasbena šola Škofja Loka je v Puštalski kapeli pripravila 2. Glasbeni vrtljak učencev loške glasbene šole.
- 27. oktober** – Loški muzej Škofja Loka je pripravil pogovor z Matejem Vozličem o *Prvem slovenskem umetniškem fotografu Avgustu Bertholdu*.
- 30. oktober** – ob dnevu mrtvih so pred Domom Zveze borcev v Škofji Loki pripravili spominsko slovesnost, 1. novembra pa pred spomenikom NOB v Poljanah in na Trebiji.
- 3. november** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu so odprli razstavo 34. Mednarodnega likovnega natečaja *Plakat miru – vsi smo povezani* pod pokroviteljstvom Lions kluba Škofja Loka; na natečaj je prispelo 111 plakatov, s škofjeloškega območja je sodelovalo 5 osnovnih šol;
- na 51. Tednu slovenske drame v Prešernovem gledališču v Kranju so igralci Prešernovega gledališča Kranj in Mestnega gledališča Ptuj uprizorili *Škofjeloški pastijon* očeta Romualda – Lovrenca Marušiča v režiji Jerneja Lorencija. Predstava je prejela Šeligovo nagrado za najboljšo predstavo.
- 5. november** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu so odprli območno likovno razstavo JSKD Škofja Loka; predstavilo se je 19 avtorjev.
- 8. november** – Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je v Večeru s knjižnico do 30. novembra pripravila štiri strokovna predavanja na temo *Otroci s posebnimi potrebami* v sodelovanju z Društvom Športno srce in Občino Škofja Loka.
- 9. november** – Glasbena šola Škofja Loka je v Puštalski kapeli pripravila 3. Glasbeni vrtljak učencev loške glasbene šole.
- 10. november** – Loški muzej Škofja Loka je v Škoparjevi hiši na grajskem vrtu v okviru Pripovedk ob peči pripravil pripovedovalski večer *Slečene zgodbe*;
- v Krajevni knjižnici Poljane je bila predstavitev knjige Hermine Jelovčan *Pevci izpod Starega vrha*.
- 12. november** – Glasbena šola Škofja Loka in Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka sta v kapeli Puštalskega gradu ob 90-letnici rojstva Kajetana Koviča odprli razstavo risb Petra Jovanoviča na pesmi Kajetana Koviča. Sodelovali so umetnostni zgodovinar Boštjan Soklič iz loškega muzeja, recitatorka Tanja Erlah, pozavnist Lenart Maček ter pianistka Olesja Horvath.
- 13. november** – v Kulturnem domu v Poljanah

so ponovno uprizorili predstavo *Medrug Polanci* Andreja Šubica, na ogled sta bila retrospektivna razstava reprodukcij poljanskih ustvarjalcev zadnjih dvajsetih let in katalog; predstave so bile še 27., 28. novembra in 3. decembra.

16. november – klobučar Matjaž Rešek je ob razstavi *Klobuk za vsako priložnost* v Rokodelskem centru DUO na Mestnem trgu in v svojih delovnih prostorih na Stari cesti predstavil izdelavo klobukov iz filca;

- Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka je v Večer s knjižnico pripravila predstavitev knjige Marice Mrak *Bo že kok, še zmeri je blo kok*. Pogovor je vodila Tanja Erlah, večer je s pesmijo popestrila pevka Uršula Ramoveš, pisateljčina hči.

18. november – v Narodni galeriji v Ljubljani je Društvo likovnih umetnikov Ljubljana podelilo nagrado Ivane Kobilca akademski slikarki Mateji Kavčič iz Škofje Loke za umetniško produkcijo zadnjih let;

- Glasbena šola Škofja Loka je v Puštalski kape li pripravila 4. *Glasbeni vrtljak* učencev loške glasbene šole.

19. november – ob 20-letnici Jadranskega kluba Loka Timing sta bila v Sokolskem domu na Mestnem trgu svečana akademija in odprtje priložnostne razstave.

23. november – Muzejsko društvo Škofja Loka in Domoljubno društvo general Rudolf Maister Žiri sta v Sokolskem domu na Mestnem trgu pripravila Blaznikov večer *Maistrovi borci s Škofjeloškega*. Sodelovali so Zvezdan Markovič, zgodovinar, Milan Lovrenčič, častni predsednik Zveze društev general Maister, Anton Bogataj, podpredsednik Domoljubnega društva general Rudolf Maister Žiri in član Muzejskega društva Škofja Loka, ter Janez Jereb, predsednik Domoljubnega društva general Rudolf Maister Žiri. Ob tej priložnosti je bila na

ogled razstava *Žirovci v bojih za severno mejo 1918–1919 in general Maister*;

- v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bilo predavanje Francija Zihlerla *Z jadrnico čez Atlantik*.

24. november – Loški muzej Škofja Loka je v Galeriji na gradu odprl razstavo *Od osvoboditve do osamosvojitve: Loško ozemlje od leta 1945 do 1991*.

25. november – v Osnovni šoli Ivana Groharja je bil dobrodelni koncert *Za dva groša fantazije*;

- na Loškem odru je bila premiera gledališke predstave *Življenje podeželskih plejbojev po drugi svetovni vojni* Dušana Jovanovića, v režiji Blaža Veharja.

26. novembra – zaradi epidemije covid-19 v Sloveniji je Vlada Republike Slovenije do preklica odpovedala vse kulturne in druge prireditve. Nekaterne kulturne ustanove v Občinah Škofja Loka in Gorenja vas - Poljane so svoje prireditve posredovale na družbenih omrežjih oziroma ob spoštovanju zaščitnih ukrepov.

Ob občinskem prazniku Občine Gorenja vas - Poljane so v Sokolskem domu v Gorenji vasi podelili priznanja najzaslužnejšim občanom v preteklem letu.

30. november – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je Marko Murn pripravil predavanje *Gusarji in pirati*.

1. december – v Knjižnici Ivana Tavčarja v Škofji Loki so odprli razstavo originalnih ilustracij iz slikanice *Štorklja Loka*, avtorja besedila Damirja Grbanovića in ilustratorke Lee Vučko.

7. december – v Galeriji Sokolskega doma na Mestnem trgu je bila projekcija del puštalskih likovnih ustvarjalcev *Puštuci u Lok* in koncert učiteljev Glasbene šole Škofja Loka;

- v Krajevni knjižnici Gorenja vas so odprli

- razstavo likovnih del Borisa Oblaka.
- 9. december** – v Galeriji Sokolskega doma na Mestnem trgu so odprli razstavo pejzažev akademskega slikarja Janeza Hafnerja (1950–2012), člana Združenja umetnikov Škofja Loka. O umetniku in njegovem delu sta spregovorila Boštjan Soklič, umetnostni zgodovinar iz loškega muzeja, in Jana Fojkar, direktorica Javnega zavoda 973. Razstavo je odprl Tine Radinja, župan.
- 10. december** – slavnostna akademija ob 70-letnici Gimnazije Škofja Loka je potekala po spletu, v avli gimnazije je bila na ogled razstava *70 let Gimnazije Škofja Loka*; prvi dijaki so maturirali leta 1950, do sedaj jih je maturo opravilo več kot 6 400.
- 18. december** – na Mestnem trgu se je odvijal Božični sejem.
- 20. december** – na Loškem odru so že enainpetdesetič podelili Severjeve nagrade Sklada Staneta Severja. Ob tej priložnosti je izšla knjižna monografija *50 let Severjevih nagrad*, v kateri so predstavljeni dosednji nagrajenci, vseh je 252. Med poklicnimi igralci sta nagrado prejela Marjuta Slamič iz SNG Nova Gorica in Blaž Setnikar iz Prešernovega gledališča Kranj, med ljubiteljskimi igralci je nagrado prejel Bojan Trampuš z Loškega odra, študentsko nagrado so prejeli Diana Kolenc, Nejc Jezernik in Maks Dakskobler. Slavnostni govorniki so bili Aleš Jan, član upravnega odbora Sklada Staneta Severja, Miha Ješe, predsednik Upravnega odbora Sklada Staneta Severja, in Tine Radinja, župan.
- 21. december** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil dobrodelni koncert, namenjen pomoči društvu Barka.
- 22. december** – Glasbena šola Škofja Loka je v kapucinski cerkvi sv. Ane pripravila božični koncert svojih učencev.
- 25. december** – v športni dvorani Trata je
- Mestni pihalni orkester Škofja Loka pod taktirko Alojza Kompana pripravil tradicionalni *Božično - novoletni koncert*. Slavnostni govornik je bil nekdanji poslanec Franci Feltrin.
- 28. december** – v cerkvi sv. Jurija v Stari Loki je bil božično - novoletni koncert, nastopila sta Mladinski pevski zbor Minuta čez iz Selc pod vodstvom Ane Šolar in glasbena skupina Allcupown iz Škofje Loke.
- 29. december** – Ansambel za staro glasbo Cappella Carniola je v kapucinski cerkvi sv. Ane v Škofji Loki pripravil koncert *Srednjeveška božična obredja*.

Avtorji prispevkov 2021

Metod Benedik	OFMCap, slovenski teolog in dr. zgodovinskih znanosti, upokojen redni prof. na Teološki fakulteti, Celje
Jože Bogataj	prof. ang. in slov., ravnatelj Gimnazije Škofja Loka (od leta 2009), Železniki
Dušan Brešar	socialni delavec in knjižničar v pokoju, Ljubljana
Dejan Burkeljca	univ. dipl. zgodovinar, Polhov Gradec
Martin Cregeen	prevajalec za angleščino, Kranj
Mira Delavec Touhami	prof. slovenščine in zgod., mag. mednarodnih in diplomatskih študij, ddr., učiteljica dopolnilnega pouka slovenščine v Zvezni republiki Nemčiji, Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport RS
Ambrož Demšar	prof. matematike in fizike, mag. managementa v izobraževanju, učitelj matematike v OŠ Alojzija Šuštarja, Zavod sv. Stanislava Ljubljana
Matej Demšar	dr. vet. med., veterinar, direktor UVHVVR OU Kranj, Visoko pri Poljanah
Matija Demšar	dipl. inž. str., magistrski študent na Fakulteti za strojništvo Univerze v Ljubljani, Visoko pri Poljanah
Vincencij Demšar	prof. zgod. in geogr. v pokoju, Škofja Loka
Danijela Dolinar	univ. dipl. umet. zgodovinarica, samostojna bibliotekarka, Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka
Martina Fekonja	univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja, arhivistka, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj, Škofja Loka
Sabina Gabrijel	univ. dipl. novinarka, svetovalka za družbene dejavnosti na Občini Škofja Loka
Antonija Habjan Križaj	univ. dipl. psih. in prof. slov. jezika v pokoju. Škofja Loka
Jana Hafner	univ. dipl. oec., menedžerka za finančne in splošne poslovne funkcije v pokoju, Škofja Loka

- Peter Hawlina*** univ. dipl. oec., IBM Systems Engineer - Professional Excellence v pokoju, Škofja Loka
- Aleksandra Hoivik*** univ. dipl. sociologinja, delegatka (poslanka) Zelenih Slovenije v Družbenopolitičnem zboru skupščine RS v obdobju 1990 do 1992 (osamosvojitvena skupščina), Škofja Loka
- Aleksander Igličar*** mag. ekonomskih znanosti, višji predavatelj za računovodstvo na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani, večletni predsednik MD Škofja Loka
- Helena Janežič*** univ. dipl. zgodovinarica in univ. dipl. bibliotekarka, vodja Zbirke tiskov Slovencev zunaj RS, NUK Ljubljana, predsednica MD Škofja Loka
- Mojca Jenko*** mag. umetnostnozgodovinskih znanosti, univ. dipl. um. zgod. in geog., muzejska svetnica, Narodna galerija, Ljubljana
- Miha Ješe*** mag. ekonomskih znanosti, podjetnik, pooblaščenec za mednarodno sodelovanje na Občini Škofja Loka
- Alenka Juvan*** prof. slov. jezika in književnosti, muzejska informatorka, kustosinja v Rojstni hiši Rudolfa Maistra, Kamnik
- Bojan Kofler*** mag. farmacije v pokoju, izumitelj in inovator, entomolog, jamar, biospeleolog in kolekcionar (insecta, conchiliae, numizmatika), Škofja Loka
- Milica Krajnik*** univ. dipl. prof. nem. in ital. jezika, profesorica svetovalka v pokoju, Škofja Loka
- Franc Križnar*** univ. mag. in dipl. muzikolog, dr. znanosti, novinar in urednik na Radiu Slovenija, Ljubljana, v pokoju, Škofja Loka
- Matija (Matej) Križnar*** mag. geoloških znanosti, muzejski svetovalec, paleontolog; višji strokovno-raziskovalni asistent na Kustodiatu za geologijo, Prirodoslovni muzej Slovenije, Ljubljana
- Štefan Kržišnik*** gimn. maturant, pomočnik direktorja Zavoda Antonina, Bilje pri Novi Gorici, tajnik Muzejskega društva Škofja Loka
- Marija Lebar*** prof. slov. jezika in književnosti ter primerjalne književnosti z literarno teorijo, bibliotekarska specialistka v pokoju, Škofja Loka

Ana Marija Miklavčič	univ. dipl. bibliotekarka in prof. zgodovine, bibliotekarska specialistka, Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka
Damjana Peternelj	novinarka, radijska moderatorka, Medoja, medijska dejavnost, Damjana Peternelj s. p., Gorenja vas
Elizabeta Podlipnik	univ. dipl. zgodovinarica, višja arhivistka, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki
Franc Podnar	zgodovinar v pokoju, Stara Loka
Biljana Ristić	univ. dipl. zgodovinarica, višja kustosinja, Loški muzej Škofja Loka
Katarina Sekirnik	univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja, vodja Rokodelskega centra DUO Škofja Loka in koordinatorica sodobnega tekstilnega centra Kreativnice, Škofja Loka
Jožica (Jožefa) Šparovec	prof. angl. in franc. jezika, muzejska svetovalka, kustosinja v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani, Škofja Loka
Jože Štukl	mag. arheologije, muzejski svetovalec, Loški muzej Škofja Loka
France Štukl	dr. zgodovinskih znanosti, arhivski svetnik v pokoju, častni član MMD Škofja Loka
Jernej Tavčar	univ. dipl. geografije in sociologije kulture, višji svetovalec za stike z javnostjo, Občina Škofja Loka
Žiga Turk	prof. dr. Žiga Turk, univ. dipl. inž. gradb. redni profesor na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani
Katja Uršič	univ. dipl. arheologinja, prevajalka za nemščino, Ljubljana
Dejan Valentinčič	dipl. pravnik, mag. prava, dr. socioloških znanosti, prof. ustavnega prava in pol. ved na Evropski pravni fakulteti in Fakulteti za družbene študije Nove univerze v Novi Gorici

Nakup knjig in *Loških razgledov*

Spoštovani ljubitelji domoznanskega branja!

Obveščamo vas, da so na zalogi starejše številke *Loških razgledov* in knjige, ki jih je izdalo Muzejsko društvo Škofja Loka.

DONESKI

Helena Janežič (urednica): ZA NAŠO STVAR	15 EUR
Lojze Zupanc: KAMNITI MOST	25 EUR
PRIMORSKA PREŠERNOVA ZDRAVLJICA 1944 – 2. izdaja (faksimile).....	5 EUR
PASIJONSKI DONESKI 2022/17	20 EUR
PASIJONSKI DONESKI 2021/16	8 EUR
PASIJONSKI DONESKI 2020/15	8 EUR

VODNIKI

CERKEV SVETEGA MIKLAVŽA NA GODEŠIČU	12 EUR
SLIKAR JERNEJ IZ LOKE IN NJEGOVA DELA NA LOŠKEM	5 EUR

LOŠKI RAZGLEDI

od številke 61 do 67 (razen številke 60)	8 EUR
--	-------

Knjige in *Loške razglede* lahko naročite v spletni trgovini na spletnih straneh Muzejskega društva Škofja Loka www.mdloka.si, lahko pa jih kupite tudi na blagajni Loškega muzeja Škofja Loka na Loškem gradu.

Želimo vam prijetno branje!

Uredništvo

Spoštovane Ločanke in Ločani, prijatelji in obiskovalci Škofje Loke!

Muzejsko društvo Škofja Loka je že več kot osem desetletij nosilec domoznanstva na širšem Loškem ozemlju.

Naša najbolj prepoznavna dejavnost je izdajanje domoznanskega zbornika ***Loški razgledi***, ki redno izhaja že od leta 1954, in ***Pasijonskih doneskov***, publikacije, kjer je doslej izšlo 13 letnikov. Poleg tega imamo še dve zbirki, v katerih izdajamo domoznanske knjige, in sicer:

- zbirko **Doneski**, kjer smo do sedaj izdali 41 naslovov, (v zbirko so všteti tudi Pasijonski doneski)
- zbirko **Vodniki po loškem ozemlju**, v kateri je do sedaj izšlo 12 naslovov.

Redno tudi pripravljamo tematske Blaznikove večere, na katerih obravnavamo različne vsebine, pomembne za ljudi na širšem loškem ozemlju.

Naše delo in zgodovino delovanja društva si lahko ogledate na naših spletnih straneh: www.mdloka.si.

Vabimo vas, da se nam pridružite. Pristopno izjavo lahko izpolnite na spletnih straneh www.mdloka.si ali jo dvignete v pisarni Loškega muzeja Škofja Loka, Grajska pot 13, Škofja Loka.

Helena Janežič,
predsednica Muzejskega društva Škofja Loka

